

Urmu.biolmali.com

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI NO : 920
Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları No : 122
Araştırmalar Serisi : 47

Yard. Doç. Dr. Ali KAFKASYALI

İRAN TÜRK EDEBİYATI ANTOLOJİSİ

- II -

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
ERZURUM-2002

Birinci Baskı : MART - 2002

Dizgi:
Yavuz Selim KAFKASYALI

Sayfa Düzeni:
Hamza KOLUKISA

Baskı:
**Atatürk Üniversitesi Basımevi
Erzurum - 2002**

© Yard. Doç. Dr. Ali KAFKASYALI

**ISBN 975 - 7698 - 06 - 7 (takım)
ISBN 975 - 7698 - 08 - 3 (2. cilt)**

İSTEME ADRESİ:

P. K. 88 25021 Erzurum-TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

Sunuş					13	
.....						
Ön				Söz	15	
.....						
İran	Türk	Edebiyatı		(II)	17	
.....						
	VII - XII. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI				35	
Musa				Şehavat	37	
.....						
	Musa Şehavat'ın şiirlerinden örneklerr				37	
.....						
İsmail İbn Yesar					39	
.....						
	İsmail	Yesar'ın	bir	gazeli	39	
.....						
İskâfî				Zencanî	41	
.....						
	İskâfî	Zencan'ın	Dört	Beyti	41	
.....						
Hattat	Nizamî	Tebrizî	(Tettat	Nizamî	Tebrizî)	42
.....						
	Hattat	Nizamî	Tebrizî'nin	İki	Rübaîsi	42
.....						
Mensur				Tebrizî	43	
.....						
	Mensur	Tebrizî'nin	Şiirlerinden	Örnekler	43	
.....						
Mes'ud		İbn		Nâmdâr	45	
.....						
	Léyletü'l-Gedr			Gécesinde	45	
.....						

Ömer	Genci	(1080/85-1155)	48
.....	.....	.....	.....
Ömer	Genci'nin	Bir	Şiiri 48
.....	.....	.....	.....
Kâşgarlı	Mahmut	ve	Dîvan-ı Lügati't-Türk 49
.....	.....	.....	.....
Bilgi			(Bilik) 50
.....	.....	.....	.....
Alp Er Tunga	Destanı	(Alper Tonga	Dastanı) 51
.....	.....	.....	.....
Bahar			Geldi 53
.....	.....	.....	.....
Kış	ile	Yazın	Atışması 54
.....	.....	.....	.....
Av	Eğlencesi	(Ov	Eylencesi) 57
.....	.....	.....	.....
Kurt	Peşinde	(Gurd	Ar{asınca) 58
.....	.....	.....	.....
Aşk			(Éşğ) 59
.....	.....	.....	.....
Yusuf	Has	Hâcib	ve Kutadgu Bilig 61
.....	.....	.....	.....
Kutadgu		Bilig'den	Parçalar 62
.....	.....	.....	.....
Edib	Ahmed	Yüknekî	ve Atabetü'l-Hakaayık 74
.....	.....	.....	.....
Allah'ın			Te'rifi 75
.....	.....	.....	.....
Péygember'in			Te'rifi 76
.....	.....	.....	.....
Dörd		¶elife'nin	Te'rifi 76
.....	.....	.....	.....
Böyük Emir Mehemmed Dad İspehsalar Bey'in			Te'rifi 77
Kitabın		Yazılma	Sebebi 78
.....	.....	.....	.....
.....	.....	.....	.....

Élmin Faydası ve Élmsizliyin Zereri Hağğında	78
.....	
Dilin Mühafizesi Hağğında	80
.....	
Comerdliyin Medhi ve Pa{ıllıgın Tengidi Hağğında	82
.....	
Hoca Ahmet Yesevî (? - 1166)	84
.....	
Ahmet Yesevî'nin Hikmetlerinden Örnekler:	86
.....	
Katran (Getran) Tebrizî (1012-1088)	88
.....	
Gazeller	90
.....	
Rübaîler	92
.....	
Hatip Tebrizî (Ṭetib Tebrizî) (1030 - 1109)	94
.....	
Hatip Tebrizî'nin Şiirlerinden Örnekler	95
.....	
Mahseti Gencevî	97
.....	
Mahseti Gencevî'nin Rübaîlerinden Örnekler	97
.....	
Hakanî Şirvanî (Ṭağani Şirvani) (1126 - 1199)	104
.....	
Medain Ṭerabeleri	106
.....	
Güneşe Ṭitab ve Ğızılı Mezemmet	110
.....	
Hepsden Şikâyet	114
.....	
Mal ve Şöhret Sahibidir	118
.....	
Zemanede Ğalmamışdır	119
.....	
.....	

Merd	Odur	ki	119
.....			
Canım	Ne	Ėeder	Var 120
.....			
Anam	(Anasını	Te'rif)	121
.....			
Genceli	Nizamî	(1141 - 1209)	124
.....			
Mahzenü'l	Esrar	(Sirlere	Tezinesi) 126
.....			
İnsanın		Ülviyyeti	126
.....			
Ṭosrov	ve	Şirin	129
.....			
Kitabın Tertibi ve ÊşĖ	HaĖĖında	Bir Néçe	Söz 129
.....			
Ṭosrov'un	Megberesinde	Şirin'in	Özünü Öldürmesi 132
.....			
Léyli ve Mecnun,	Mecnun'un	Ezemeti	134
HaĖĖında.....			
Léyli'nin	Gebri	Üzerinde	Mecnun'un Ölmesi 135
.....			
Heft	Péyker	(Yedi	Güzel) 137
.....			
Behram'ın	Cüme	Günü Ağ	Günbed'e Gétmesi 137
.....			
İskendernâme			138
.....			
Şerefnâmeni	Yazmağ	HaĖĖında	138
.....			
Gazeller			138
.....			
Rübaîler			140
.....			

Beyitler				141
.....				
XIII. - XIV. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI				143
İzzeddin			Hasanoğlu	145
.....				
Hasanoğlu'nun		Türkçe	Gazelleri	145
.....				
Nesir			Baküvî	148
.....				
Nesir	Baküvî'nin	Bir	Muhammesi	148
.....				
Molla Nesreddin	(Nasrettin Hoca)		(1208-1284)	150
.....				
Men	Bunları	Ancağ	Yéyebilerem	151
.....				
Énini	Boyuna		Düzeldecekdin	152
.....				
Yaş			Meselesi	152
.....				
Sehv	Yağ	Barağında	Olub	153
.....				
Bizden	Sonra	Gelenler	Yéyer	153
.....				
Sen	Böyükxen,	Biz	Kiçik	153
.....				
Yu{um	Ğaçıbdır,		A{tarıram	153
.....				
Onu	Damdan	Yı{ılan	Biler	154
.....				
Novdan			Hevesi	154
.....				
Téymur'un			Sualı	154
.....				
Canımı			Ğurtaram	155
.....				
Béhişti	Ğebul		Élemez	155
.....				
.....				

Molla'nın		Derdi	155
.....			
Tıbb		Élmi	156
.....			
Böyüyüb	Kéçi	Olub	156
.....			
İçinde		Olmayın	156
.....			
Ağlamayım		Néyleyim?	156
.....			
Bu	Saat	Tapacağam	157
.....			
Göresen	Ne	İmiş	157
.....			
Hamısı		Yatır	157
.....			
Hamısı		Müselmandır	158
.....			
Sen	Günde	Gelirsen	158
.....			
Niye		Tökürsen	158
.....			
Molla'nın		Ğurbanı	159
.....			
Molla	ve	Tacir	159
.....			
Ahmed	Haramî	Destanı	160
.....			
Ahmet	Haramî	Destanı'ndan	bölümler 160
.....			

Hacı Bektaş Veli (1209 - 1270)	169
..... "Makalât" Adlı Eserinden Bir Bölüm	170
Yunus Emre (Yunus İmre) (1250 - 1320)	172
..... Seni	176
..... Héyran	Olur 177
..... Salam	Olsun 178
..... Éşğ	Néyledi 179
..... Sen Derviş	Olammazsan 180
..... Mene Sen	Gereksen 181
..... Ömrüm,	Seni 182
..... Derdli	Dolab 183
..... Menem	184
..... Bilir	186
Marağalı Evhedî (1274 - 1338)	187
..... "Câm-i Cem" Adlı Eserinden Bölümler	188
..... Meğrurluğun, Yüngüllüyün ve Lovğalığın Pislenmesi	188
..... Dostluğ ve Vefanın Şertleri	190

Hékâyet	192
.....	
Comerdlik, Kişilik ve İnsanlık Hağğında	192
.....	
Sa{ta Comertlik Gösterenler Hağğında	194
.....	
Élm Öyrenmek ve Âlimlerin Şerefi Hağğında	195
.....	
Élm Öyrenmek Hağğında	196
.....	
Nesihet Yolu ile Bir Néçe Söz	197
.....	
Mahmud Şebüsteri (1287 - 1320)	200
.....	
Gülşen-i Râz'dan Birkaç Beytin Tercümesi	202
.....	
Essar Tebrizî (1325 - 1390)	204
.....	
"Mehr ve Müşteri" Adlı Eserin Özeti	205
.....	
"Méhr ve Müşteri" Adlı Eserinden Bölümler	207
.....	
Méhr ve Müşterinin Birge Ders O{uması	208
.....	
Bedr'in Müşteri'ye Tapşırılması	211
.....	
Behram'ın Hiyle Ğurması	212
.....	
Müellimin Şahı T̄eberdar Étmesi	215
.....	
Kadı Darîr	218
.....	
Darir'in Mevlidinden Bölümler	219
.....	
Kadı Burhaneddin (1344 - 1398)	224
.....	
Kadı Burhaneddin'in Şiirlerinden Birkaç Örnek	224
.....	
Abdülkadir Merağayî (1353 - 1435)	231
.....	
Abdülkadir Merağayî'nin Bir Gazeli	231
.....	

Yusuf	Meddah	233
.....		
Yusuf Meddah'ın "Verga ve Gülşah" Eserinin Özeti		234
Yusuf Meddah'ın "Verga ve Gülşah" Eserinden Parçalar		234
Dastan-i Verga ve Gülşah		234
.....		
Şé'r-i Verga		236
.....		
Şé'r-i Gülşah		237
.....		
Arif	Erdebilî	242
.....		
Ferhatnâme Eserinden	Parçalar	242
.....		
Nesimî	(1369/1370-1404)	245
.....		
Nesimî'nin Şiirlerinden	Örnekler	246
.....		
XV. - XVI. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI		255
Şeyh Kasım Envar (Şeyh Kasım Envar) (1356-1434)		258
.....		
Şeyh Kasım Envar'ın Eserlerinden	Örnekler	260
.....		
Mirza Cihanşah Hakikî (Mirze Cahanşâh Hegîgi) (1397-1467) ..		268
Gazeller		269
.....		
Rûbaîler		273
.....		
Emir Hidayetullah (Hidayet)		275
.....		
Gazeller		275
.....		
Müstezad		278
.....		

Habibî	(1470/1475	-	?	)	280
.....					
	Tövhid			(Tevhid)	281
.....					
	Gazeller				284
.....					
	Kaside				287
.....					
Şah İsmail Hataî (Şah İsmayıl Tetâî)	(1486	-	1524)		290
.....					
	Şah İsmail Hataî'nin	Şiirlerinden	Örnekler		293
.....					
Kurbanî				(Gurbanî)	327
.....					
	Kurbanî'nin	Şiirlerinden	Örnekler		328
.....					
Şahî					343
.....					
	Şahî'nin	İki	Gazeli		343
.....					
Şeyh İbrahim Gülşenî	(1427	-	1533)		345
.....					
	Gazeller				345
.....					
Ali Şîr Nevâî	(1441	-	1501)		351
.....					
	Ali Şîr Nevâî'nin	Eserlerinden	Birkaç	Örnek	354
.....					
Kişverî					362
.....					
	Kişverî'nin	Şiirlerinden	Örnekler:		364
.....					
Besirî					370
.....					
.....					

Besirî'nin	Gazellerinden	Örnekler	370
Fuzûlî	(1494 -	1556)	374
Fuzûlî'nin	Gazellerinden	Örnekler	376
Halîf			387
Halîf'nin	Üç	Gazeli	387
Hamidî			389
Hamidî'nin	Gazellerinden	Örnekler	389
Sürûrî			394
Sürûrî'nin	Şiirlerinden	Örnekler	394
Hakirî		(Hegirî)	397
Hakirî'nin	Şiirlerinden	Örnekler	397
Halife		(Telif)	406
Gazel			407
Diyarbakır Şehrine Yazdığı "Şehrengiz" den Bir Parça			408
XVII. - XVIII. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI			409
Köroğlu	ve	Köroğlu	Destanları
			412
Köroğlu			412

Köroğlu				Destanları	417
.....					
Köroğlu'nun	Bağdad	Seferi	(Durna	Teli)	423
.....					
Sadıkî Afşar	(Sadıġî Efşar)	(1533	-	?)	446
.....					
Sadikî	Afşar'ın	İki		Gazeli	446
.....					
Muhammed	Emanî	(1536	-	1610)	448
.....					
Muhammed	Emanî'nin	Eserlerinden		Örnekler	451
.....					
Sarı				Âşık	477
.....					
	Bayatılar				478
.....					
	Ėoşmalar				485
.....					
Mesihî					487
.....					
	Mesihî'nin	Eserlerinden		Örnekler	490
.....					
Fedaî					497
.....					
	Fedaî'nin	"Bahtiyârname"	Adlı	Eserinden	Parçalar
					498
.....					
Saib	Tebriî	(1601	-	1679)	501
.....					
	Saib'in	Şiirlerinden		Örnekler	503
.....					
Gövsî				Tebriî	516
.....					
	Gövsî	Tebriî'nin	Şiirlerinden	Örnekler	517
.....					
Âşık	Abbas			Tufarġanlı	536
.....					
.....					

Geraylılar	537
.....	
Koşmalar	545
.....	
Tecnisler	560
.....	
Karacaoğlan	(Garacaoğlan) 562
.....	
Geraylılar	563
.....	
Şehriyâr Dastanı (Mehammed'in Şehriyâr Hikâyesi)	569
.....	
“Şehriyâr Dastanı” Adlı Hikâyenin Özeti	569
.....	
Şehriyâr Dastanı'ndan Bir Parça	571
.....	
Mehcur	Şirvanî 578
.....	
Mehcur Şirvanî'nin Şiirlerinden Örnekler	578
.....	
Molla Veli Vidadî (1709 - 1809)	580
.....	
Geraylı	581
.....	
Koşmalar	582
.....	
Gazel	584
.....	
Molla Penah Vakıf (1717 - 1797)	585
.....	
Koşmalar	586
.....	

Gazeller					591
.....					
Mü'emmes					593
.....					
Molla Veli Vidadî ile Molla Penah Vakıf'ın Değişmesi ...					595
Hasta	Kasım	(Teste	Gasım)		597
.....					
Hasta	Kasım'ın	Şiirlerinden	Örnekler		598
.....					
Geraylılar					598
.....					
Koşmalar					604
.....					
Tecnisler					616
.....					
Meşkinli	Muhammet	(Méşkinli	Mehammed)		620
.....					
Meşkinli	Muhammet'in	Şiirlerinden	Örnekler		620
.....					
Mirza	İbrahim	Mahzun	Kaşkaî		623
.....					
Mirza	İbrahim	Mahzun	Kaşkaî'nin	Bir	Şiiri
.....					
Sözlük					625-6
.....					

SUNUŞ

Cumhuriyet Türkiye'si'nin önemli bilim ve kültür merkezlerinden biri olan Atatürk Üniversitesi, bilimsel çalışmalara verdiği önemin bir göstergesi olarak, yayınları arasına bir yenisini eklemenin haklı gururunu yaşamaktadır. Üniversitemizin bilimsel, sosyal, kültürel ve eğitsel etkinliklere gösterdiği hassasiyet onun tarihî sorumluluğunun bir gereğidir.

Ülkemizin çağdaşlaşma yolunda katettiği mesafede üniversitemizin katkıları elbette gözardı edilemez. Türkiye'nin jeo-politik konumu, Doğu Batı arasında geçiş yolu olma özelliği, kültürel zenginliğinin de kaynağıdır. Bu kültürel zenginlik, aynı zamanda üniversitemize ve bilim adamlarımıza önemli bir bilimsel sorumluluk da getirmekte ve kültürel zenginliklerin bilim ışığı altında ortaya çıkarılması, incelenmesi ve gelecek kuşaklara miras bırakılması görevini de yüklemektedir.

İran, ülkemizin doğu komşusu olmasının ötesinde coğrafyasında yoğun olarak Türklerin yaşadığı ve ciddi tarihî geçmişimiz olan bir ülkedir. Bu anlamda İran, Erzurum'umuz için ayrı bir önem arz etmektedir. "Tarihî İpek Yolu" üzerinde yer alan Tebriz ve Erzurum, günümüzde de tarihî geçmişlerinin gereğini yerine getirmektedirler. Tarihte Tebriz'den gelen kervanların "Tebriz Kapı" adıyla bilinen mevkiye ilk konaklamayı yaptıkları ve "Tebriz Kapı" isminin, resmîyette olmasa da halkın dilinde, hâlâ canlılığını koruduğunu hepimiz bilmekteyiz.

Bu yakın ilişki beraberinde kültürel geçişliliği de getirmiştir. Folklorik değerlerdeki birçok unsurun her iki coğrafyada da sadece çok küçük ağız farklılıkları ile yaşadığını görmek kanaatimce bu etkileşimin tezahürüdür. Bu cümleden olarak, Erzurum'un güzel türkülerinden biri olan "Sarı Gelin" isimli türküyü Tebriz ağzıyla dinlediğinizde de aynı hazzı duyacağımıza şüphe yoktur.

Türk Edebiyatı Dünyası içinde, geniş bir yere sahip olan İran Türk Edebiyatı'nın önemini gerektiği şekilde bilim çevrelerinde ele alındığını söyleyebilmek ne yazık ki pek mümkün değildir.

İşte bu nedenle Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi'nin değerli bilim adamlarından Yard. Doç. Dr. Ali Kafkasyalı'nın, "İran Türk Edebiyatı Antolojisi" isimli altı ciltlik bu akademik eseri, büyük bir anlam ifade etmektedir. İran Türk Edebiyatı'nı, tarihî geçmişini, siyasal ve sosyal yapının edebiyata olan etkilerini, bilimsel kaynaklarla besleyerek, duru, akıcı bir dil ve elden geldiğince titiz bir çalışma ile ortaya koyan Sayın Ali Kafkasyalı'nın bu alandaki boşluğu doldurma yolunda sağlam bir temel atmış olduğunu ve

kendinden sonra bu konuda yapılacak çalışmalara bilimsel bir kaynak sunduğunu söylemek bizim için övünç vesilesidir.

Üniversitemiz dolayısıyla Fakültemiz, ağdaş bir anlayışla, her türlü bilimsel çalışmanın hem itici gücü ve hem de izleyicisi olma yolundaki kararlılığını bundan böyle de devam ettirecektir.

Yard. Doç. Dr. Ali Kafkasyalı'nın yayımlanmış yedinci eseri olan "İran Türk Edebiyatı Antolojisi" adlı bu altı ciltlik bilimsel eserinin niversitemiz yayınları arasında yer almasının engin gururunu duyuyor, değerli ğretim yemize bundan sonraki çalışmalarında da sonsuz başarılar diliyorum.

Prof. Dr. Samih BAYRAKÇEKEN
Kzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dekanı

ÖN SÖZ

İran Türk Edebiyatı Antolojisi adlı bu eseri kaleme alırken hareket noktam; Ulu Önder Atatürk'ün “.. **bizim dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır... Onların bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekir.**” sözlerindeki derin manayı yüreğimde hissetmemdir.

Tarihî olayların böldüğü ve bugün İran coğrafyasında yaşayan, bizimle dili bir, inancı bir, özü bir, kardeşlerimizle ortak edebiyat, tarih, kültür ve sanat beraberliğimizi mümkün olduğunca bilimsel titizlikle ele alarak, hem ulu önderin işaret ettiği gibi onlara yaklaşmayı, hem de Türk Dünyası içinde önemli bir yeri olmasına rağmen, hakkettiği şekilde incelenmediği kanaatinde olduğum, İran Türk edebiyatı ve edebî şahsiyetlerini hem ülkemize hem de bütün Türk Dünyası'na daha yakından tanıtmayı hedefledim.

Bu eserimizde ortak edebî kaynaklarımız olan Bengütaş Edebiyatı, Dede Korkut, Köroğlu, Ahmet Yesevî, Yunus Emre, Karacaoğlan, Hacı Bektaş Veli, Ali Şîr Nevâî, Mahmut Şebüsterî, Kadı Darir, Kadı Burhanettin, Fuzûlî, Şehriyâr gibi şahsiyetlerden ve onların eserlerinden yola çıkıp, Türk Dünyası ile İran Türkleri arasında sağlam bir köprü oluşturarak, İran Türklerinin bilinen en eski dönemlerinden günümüze kadar olan edebiyat varlıkları ve bu sahada eser veren edebî simalar ele alınmıştır.

İran Türk Edebiyatı, diğer bir yaygın adı ile İran Azerbaycanı Türk Edebiyatı, denilince: Yüzyıllarca aynı siyasî çatının altında yaşamış, Dağıstan, Gürcistan içlerinden, Doğu Anadolu, Kerkük, Musul, Kum, Tahran, Meşhed, Horasan çizgisinden Türkmenistan içlerine kadar olan büyük bir coğrafyada yaşayan ve çoğunluğu Azerbaycan Türkçesi ile konuşan Türklerin, edebiyatı akla gelmektedir.

Büyük Azerbaycan, 1828 Türkmençay Antlaşması ile Rusya ve İran arasında taksim edilmiş, Azerbaycan'ın kuzey kısmı Rusya'ya, güney kısmı ise İran'a bırakılmıştır. İki farklı kültür ve iki farklı sistemin egemenliğinde kalan bu Türk boyu, edebiyat alanında, iki ayrı kolda gelişimini sürdürmüştür. Bu durum göz önüne alınarak 1828 Türkmençay Antlaşması'ndan öncesi, bir bütün olarak incelenip değerlendirilen bu bölge edebiyatı, anılan tarih ve antlaşmadan sonra, tarihî oluşumlar da göz önüne alınarak, İran Türk Edebiyatı sahasında ele alınmıştır.

Diğer bir husus, sıra takibinde, edebî şahsiyetlerin doğum tarihleri, esas alınmıştır.

Eserin hazırlanma safhasında defalarca Fransa, İtalya, Yunanistan, Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve İran'a gidilerek hiç de kolay olmayan şartlarda çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır. Kuzey Azerbaycan Türkleri Kiril (Rus) alfabesi, İran Türkleri ise Arap Alfabesi kullanmaktadırlar.

Antolojiye dahil edilen bilgiler ve metinlerin tamamına yakını bu alfabelerle yazılmış eser ve dokümanlardan aktarılmıştır. İran Türklerini oluşturan Azerî, Kaşkaî, Karapapak, Türkmen, Horasan... Türklerinin eserlerinin şive özelliklerine sadık kalmak için transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır.

Gırtlaktan çıkan, hırıltılı “h”, “{” harfi ile ({an, a{tarmağ);

Damağın arka tarafından çıkan kalın “g”, “ğ” harfi ile (ğayın, ğı, ğonca, ğem (gam));

“K” sesi önüne kalın sesli gelince de “ke” sesini vermesi için “k” harfi ile; (Bakı, ğabağkı);

Kapalı “e”, “é” (vér); açık “e” (gel) ise “e” harfiyle gösterildi.

Tek bölümden meydana gelen birinci ciltte, hâlihazırda İran Türkleri arasında canlı bir şekilde yaşayan halk edebiyatı ürünlerine (laylalar/ninniler, nazlamalar, okşamalar, bayatlar/mâniler, bilmece, tekerlemeler, yanılmaçlar, efsaneler, masallar, çocuk oyunları, koşmacalar, latifeler, kıssalar, halk hikâyeleri, ata sözleri, emek ve mevsim nağmeleri, holavarlar/çiftçi türküleri ve eski dönem İran Türk Edebiyatı ürünlerine yer verilmiştir.

Yine tek bölümden meydana gelen ikinci ciltte, VII. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar, bu coğrafyada doğup büyümüş veya eserleri ile bu bölge insanlarına hizmet etmiş Türk şair ve ediplerinin biyografilerine ve eserlerine yer verilmiştir.

Üç bölümden meydana gelen III. ciltte ise, birinci bölümde, ”Şairler ve Şiirleri”, ikinci bölümde “Yazarlar ve Eserleri”, üçüncü bölümde de “Tiyatro Edebiyatı (Drama)” ürünlerine yer verilmiştir.

Her biri ikişer bölümden meydana gelen IV., V. ve VI. ciltlerde ise XIX yüzyıldan günümüze kadar, yine bu coğrafyada yaşamış ve yazmış Türk şair ve ediplerinin biyografilerine ve eserlerine yer verilmiştir.

Elden gelen bütün bilimsel titizliğin gösterildiği bu eserde, şayet gözden kaçan yanlışlıklar ve eksiklikler var ise okuyucularımın bunları hoş görüyle karşılayacaklarını umarım.

Eseri yayıma hazırlarken, yardımlarını gördüğüm, Yüksek lisans ve lisans öğrencilerimden, Hamza Kolukısa, Rasim Memmedov, Akif, Abdullayev, Elçin Ağayev, Anar Aliyev, Zaur Orucov, Ragıp Uçar, Reşat Aliyev, Ümran Ekinci, Gültekin Yeni ve Beşir Aliyev’e teşekkür ederim.

Dört yıl boyunca her günümün çok önemli bir kısmını alan bu eserin hazırlık safhasında sabrını hiç eksik etmeyen, hakkını inkâr edemeyeceğim eşime ve çocuklarıma şükranlarımı sunarım.

Eserimin yayımı safhasında biç bir yardım ve desteğini esirgemeyen Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Sayın Samih BAYRAKÇEKEN Beyefendi’ye teşekkürü bir borç bilirim.

Nihayet bu eseri okuyucularla buluşturarak ona hayat kazandırmak üzere, Atatürk Üniversitesi yayımları arasında yer almak gibi bir onuru eserimden esirgemeyen değerli Rektörüm Prof. Dr. Yaşar SÜTBELAYZ Beyefendi’nin katkıları hertürlü takdirin üzerindedir.

21 Mart 2002 - Erzurum

Yard. Doç. Dr. Ali KAFKASYALI

İRAN TÜRK EDEBİYATI (II)

Asya'nın dünyaca ünlü kültür merkezlerinde doğup, Türk kültür ve medeniyet sahnesine çıkan Kâşgarlı Mahmut ve onun Divânü Lügati't Türk'ü, Yusuf Has Hâcib ve onun Kutadgu Bilig'i, Edib Ahmet Yüknekî ve onun Atabetü'l Hakaayık'ı, Hoca Ahmet Yesevî ve onun hikmetleri doğudan yükselen yağmur bulutları gibi batıya doğru cevelân ederlerken Horasan, İran, Azerbaycan ve Kafkasya'nın insanlarını da nasiplendirmeden geçmemişlerdir.

Büyük Üstad Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Yesevî'nin etki ettiği sahaları dört grupta toplarken birisini de "Azerî alanı" diye tespit etmiştir.¹

Başta Hasanoğlu olmak üzere nice Azerbaycan şairi Ahmet Yesevî'nin tesirinde şiirler yazmışlardır. Yesevî'nin sadece şiirleri değil onun panteist öğretisi de Kafkasya'da ve Azerbaycan'da büyük kabul görmüştür.

XI. ve XII. yüzyıllarda Selçuklu Türkleri, Horasan, Azerbaycan, Kafkasya, Orta Doğu ve Anadolu'ya tamamen hakim oldukları halde Farsça ve Arapça'ya karşı gösterdikleri hoşgörü, devrin Türk şair ve yazarlarının eserlerini bu dillerde yazmalarına sebep olmuştur. Katran Tebrizî, Hatip Tebrizî, Mahsetî Gencevî, Hakanî Şirvanî ve Nizamî Gencevî, eserlerinin çoğunu Farsça ve Arapça yazmışlardır.

Azerbaycan ve İran Türk edebiyatının intibak döneminin ilk ve en kudretli temsilcisi olan Hakanî, Türk şiirine, siyasî ve sosyal meseleleri güçlü bir şekilde konu almış ve şiire büyük sanat gücü kazandırmıştır. Devrin hanlarını, şahlarını ve onların feodal karakterli yönetimlerini büyük bir cesaretle tenkit etmiş ve bu hususları eserlerinde ele almıştır. Hacca gitmeyi sebep göstererek saraydan çıkmış, Yakın ve Orta Doğu'nun bütün kültür ve medeniyet merkezlerini gezmiş, 36 yaşında Mekke'ye gitmiş, Sasanîler'in başkenti "Tak-i Kesra"nın karşısında durarak "Medain Harabeleri" adlı şiirini yazmıştır. Bu felsefî şiiri ile devrin karakterini çizmiş, tarihî kalıntılardan yola çıkarak geçmişi ve hâli büyük bir vukufu yorumlamıştır:

"İbretle ba {, éy könlüm, bu âleme gel bir an,
Éyvan-i Medain'i ayiné-yi ibret san.

---

¹ Ord. Prof. Dr. M. F. Köprülü, Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara-1976, s. 174.

...

Ba {, Decle köpüklenmiş, her dalğa dodağında,
Bir éyle uçúğdur ki, doğmuş könül ahından.

Gör Decle'nin hesretten bağı néce yanmışdır,
Söyle, éşidibsen mi, su odda ola büryân?

...

Zencire düşen Decle zencir kimi gıvrılmış,
Éyvan-i Medain'i görcek yér ile yéksan.

Göz yaşları dil açsın, éyvana {itab étsin,
Bir kelme cavab alsın gelbin gulağı ondan.

Başlar öyüde her an bu diş diş olan gesrin,
Sanki dil açıb söyler tari {ini her dendan².

Söyler, ayağın berk bas, göz yaşını tók islat,
Biz torpağ olub gétdik, sen de diri torpağsan."³

...

Hakanî, ülkesine döndükten sonra sarayla ve devrin hakim güçleriyle yine geçinememiştir. Şahların adaletsizliklerini ve haksızlıklarını dile getirmiştir. Gerçekleri yazarak, sıkıntılara düşmeyi, sarayın debdebeli, dağdağalı hayatına tercih etmiştir. Şirvan şahlarından Menuçehr ve Ahsitan'ın zamanında iki defa hapsedilmiştir. Hapishanede de düşünce ve ideallerini terennüm etmiştir:

“Sataşdıgca gözüme kemişçisi mehbesin,
Gelbimin yaraları gövr édir hezin hezin.

Bir güdüz it zindanda kemişçim olmuş menim,
Ağlar gözümden şirin yu {u gövulmuş menim.

Sudan gör {ar, déyerler, güdüz it gapmış insan,
Bununçündür ki, men de gör {uram göz yaşımdan.

...

Zeiflemiş vücudum benzer ipek bir téle,
Bu nazik ipek tél de güsseden gelmiş dile.

---

² Dendan: Diş.

³ T-aganî, Séçilmiş Eserleri, Tertib Éden: Memmedağa Sultanov, Yazıçı Neşr., Bakı-1987, s. 361.
(Şir M. Rehim tarafından tercüme edilmiştir.)

Divarlar séyr éyledi benim solğun rengimi,
Onların da üzleri oldu ze‘feran kimi.”

...

Türk edebiyatında sayıları çok olmayan kadın şairlerimizden birisi olan Mahsetî Gencevî’yi, XII. yüzyıl Azerbaycan’ında, parlak bir yıldız gibi görüyoruz. O, bu devir Türk kadınlarının muhabbetini, arzusunu, ıstırabını, rübâîlerine mısra mısra işlemiştir:

"Hicrinde gündüzüm géce oldu, yâr!
Zamanın elinden könlüm gan ağlar.
Gönder {eyâlmı bize bir géce,
Görsün néce üzür meni intizâr.”

Dünya edebiyatına, değerli eserleri, rengârenk fikirleri ve büyük idealleri ile nefes katan büyük Türk şairi Genceli Nizamî de XII. yüzyıl Azerbaycan’ında boy göstermiştir.

Mesnevî türünde, kendisinden sonra gelen bütün Türk ve Fars şairlerinin hocası olan büyük Türk şairi Nizamî, sarayların sâyesine sığınmamıştır. Halkla beraber, Hak’la beraber yaşamıştır.

Mahzenü’l Esrar (Sırlar Hazinesi) adlı eserinde insanın ulviliğinden bahsederken şöyle der:

“İnsan oğlu gazanar zindanda da şân şeref.
Getiribdi Yusif’e garanlıg zindan şeref.

Kölelik zencirini zilletsiz atmak olmaz,
İztirabsız ezabsız şerefe çatmağ⁴ olmaz.

Tebiet gümüşünü eriderek ezabla,
Gızıla dönderesen onu gerek ezabla.

Ezaba gâatlaşmağla her niyyete çatarsan,
Zelillikden gurtarıb ülvyyete çatarsan...”

Nizamî, insanlığın mutluluğunu ve saadetini adalette, huzurunu da kişilikli insanların hakimiyetinde görmüştür:

“Zulumkârlıg dağıdar, berbad éyler ölkeni,
Edalet, seadetle abad éyler ölkeni.

Dünyaya fatéh olmaz zulumkârlıg, rezalet,

---

⁴ Çatmağ: Ulaşmak.

Yer üzünün fatéhi edalettir, edalet!

Sadığ dostun sağaldar şefasıyla yaranı,
Dönük dostun sızladar cefasıyla yaranı.”⁵

Azerbaycan ve İran Türk edebiyatının saf Azerbaycan Türkçesi ile yazan en eski şairi, XIII. yüzyılın sonları XIV. yüzyılın başlarında yaşayan ve Türkçe şiirlerini “Hasanoğlu”, Farsça şiirlerini ise “Pür Hasan” mahlasıyla yazan Horasanlı Şeyh İzzeddin Hasanoğlu’dur. XIII. yüzyıl Selçuklu sarayında Türkçe ve Farsça şiirler yazan Hoca Dehhanî de Horasanlı’dır. Bu da, Oğuz lehçesi ile klâsik edebiyatın ilk önce Horasan merkezlerinde geliştiğini, yani Osmanlı ve Azerbaycan edebiyatlarının aynı kaynaktan geldiğini gösteriyor.⁶

Hasanoğlu’nun iki Türkçe gazelinden birisi şu beyitle başlıyor:

“Apardı könlümü bir {oş gemer yüz, canfeza dilber⁷,
Ne dilber? Dilber-i şâhid. Ne şâhid? Şâhid-i server.”

Müellifi belli olmayan, 1632 mısradan oluşan “Ahmet Haramî Destanı” XIII. yüzyılda Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış ilk mesnevî örneğidir.

“Bu dastanı bugün bünyâd édelim,
Heđđ’in güdretlerin biz yâd édelim.”

Mısraları ile başlayan eserin yegâne el yazma nüshasını Talat Onay ortaya çıkarmış, 1928 ve 1946 yıllarında yayımlamıştır.⁸

***

XIII.-XIV. yüzyılda Azerbaycan, Kafkasya ve İran Türkleri arasında tasavvuf şiirinin geliştiği görülüyor. Gelişen tasavvuf şiirinin en önemli temsilcilerinden birisi Şeyh Mahmut Şebüsterî’dir.

Çok iyi bir medrese tahsili gören ve Arapça, Farsça dilleriyle birlikte tabiat, astronomi ve felsefe ilimlerini de tahsil eden Saadetin Şeyh Mahmut Şebüsterî, tasavvufun teorik ve felsefî meselelerini ele alıp, panteizmin esaslarını açıklayarak, sûfizme ve felsefeye yeni ufuklar ve yeni görüşler kazandırdığı ve soru cevap metodu ile yazdığı "Gülşen-i Râz" adlı eseriyle Azerbaycan’da felsefî ve ilmî fikrin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Onun fikirlerinden ve yorumlarından hâlâ faydalanılmaktadır.

⁵ Nizamî, Hikmet ve Nesihetler Aforizmi, Yazıcı Neşr., Bakı-1982.

⁶ M. F. Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, “Azerî” maddesi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, c. 2, s. 129.

⁷ Bazı kaynaklarda bu beyit “Ayırdı könlümü...” diye başlıyor.

⁸ Talât Onay, Destan-ı Ahmet Haramî, TDK Yay., İstanbul-1946.

Sözünün eri, düşüncesini yüksek sesle söyleyen, “rüzgâra” göre yön değiştirmeyen, idealinin samimi savunucusu olan kalem erbabına fazlaca hasret kalınan bugünlerde, ideali ve fikri uğruna canını seve seve veren, Türk edebiyatının ünlü şairi Nesimî’yi burada hatırlamamak mümkün değildir.

Nesimî, tarikatına çok samimi olarak bağlı kalmış ideali ve inancı uğruna canını feda etmeyi göze almış bir sâfidir. Savunduğu idealinin veya gittiği yolun tutarlı olup olmaması tartışılabilir da onun davasına olan samimi bağlılığı zannederim tartışma götürmüyor. Onun gibi ideali uğruna canını veren çok az kişi vardır.

Nesimî 1404 yılında Bağdat’ta “sözde Müslüman” Araplar tarafından derisi yüzülerek öldürülmüştür.⁹

Çeşitli kaynaklarda yer alan bir menkıbeye göre, Nesimî’nin soyulmasına fetva veren Arap müftü, onun kanının pis olduğunu, bir uzva damlarsa onu kesmek gerektiğini söyler. Soyma esnasında Nesimî’nin bir damla kanı müftünün parmağına sıçrar. Oradakilerden birisi, “fetvanıza göre parmağınızı kesmemiz gerekmez mi?” diye sorunca, müftü: “kesmek gerekmez, suyla yıkarsak gider.” diye cevap verir. Bunu duyan Nesimî, yarı soyulmuş vaziyette, İslâm’ın özünden uzak, sözde ve şekilde müslüman geçinen kara güruh zihniyetinin tipik karakterini tasvir edercesine şöyle der:

“Zâhidin bir parmağın kessen dönüp Hak’tan kaçar,
Gör bu miskin âşığı ser-pâ soyarlar inlemez.”¹⁰

XV. yüzyılda soylu bir Türk ailesinde parlak bir güneş gibi doğup Türk diline ve edebiyatına ışık saçan büyük Türk dilbilimcisi ve şairi Ali Şîr Nevâî’yi de burada yâd etmek yerinde olur.

Ali Şîr Nevâî (1441-1501), okul arkadaşı ve vefalı dostu Horasan Hükümdarı Hüseyin Baykara’nın veziri olunca, onun ilmi, dehası ve eserleri, sarayın imkânlarının da yardımı ile Herat’tan taşarak, uzak Türk illerine doğru yansımaya başlamıştır. Azerbaycan’dan ve diğer birçok Türk diyârından “Baykara-Nevâî Edebî Muhiti”ne şairler ve edipler toplanmıştır. Kimileri uzaktan uzağa, kimileri de yüz yüze, yakınında bulunarak bu büyük Türk dehasından ilham almışlardır. Akkoyunlu Devleti’nin yerine, yıllardan beridir iktidar mücadelesi veren Safevî Türk hanedanı, Anadolu’daki Türkmen boylarının da desteğini alarak Safevî Devleti’ni kurunca¹¹ ve ilk hükümdarı Şah İsmail, devletin resmî dilini Türkçe yapıp¹², âlim ve sanatkârları sarayın himâyesine almaya başlayınca, Herat’ta bulunan şair ve edipler Azerbaycan’a

⁹ Bazı kaynaklarda Nesimî’nin ölüm tarihi 1417 olarak gösterilmektedir (E. Seferli, T. Yusifov, Gedim ve Orta Esrlere Azerbaycan Tarihi, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 267.

¹⁰ Abdülbakî Gölpinarlı, Nesimî, Usulî, Ruhî, İstanbul-1953, Varlık Yay., s. 6 ; Nesimî Divanı (Yayıma Hazırlayan: Dr. Hüseyin Ayan), Akçağ Yay., Ankara-1990, s. 24.

¹¹ Ferudun Emecan, Osmanlı Devleti Tarihi, Zaman Yay., İstanbul-1999, s. 28.

¹² Voyages du Chevalier Charddin en Perse, et Autres Lieux de L’orient, Paris, 1811, c. IV, s. 238.

dönmüşlerdir. Bu şair ve yazarların da tesiri ile Özbek Türkçesi ve medeniyeti Azerbaycan'da büyük kabul görmüştür. Birçok şair şiirlerinde Çağatay Lehçesi'ni kullanmıştır.

Sadık Bey Afşar, "Mecmaü'l Tevas" (1598) adlı tezkiresini Nevâî'nin "Mecâlisü'n Nefâis" adlı eserinin diline yakın bir dille yazmıştır.

"Mecmaü'l Tevas" tezkiresinde yer alan Şahkulu Bey'in bir rübâisi ile Susen'in şu iki beyti konuya iyi birer örnektir:

"Ni derdi bile sebr ü gerarım bardır,
Ni {ud pervâ-yi kâr ü bârım vardır,
Rüsvalığıma nesihet éyler nâséh,
Sanur ki, elimde i {tiyârım bardır."
***

"Tutdu élgim, méhr édib bérđi mene ol yâr elin,
Kim ki, el tutar, görüm tutsun onun Allah elin."
***

"Yol tapar boldu nesihet kûy-i viranımğa, ah,
Başıma bundağ bela bu ah ü efgandan gilir."¹³

Karakoyunlu Devleti'nin kurucusu Kara Yusuf'un üçüncü oğlu Mirza Muzaffereddin Cihanşah'ın, "Hakikî" mahlası ile yazdığı Türkçe şiirleri XV. yüzyıl Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahiptir. Şairliğinin yanında vatanperver, milliyetçi, kendine özgü siyasî ve sosyal görüşleri olan bir devlet adamı olarak da ün yapan hükümdar-şair Cihanşah Hakikî, Türkçe ve Farsça şiirlerinden oluşan divanını meşhur İran şairi Câmi'ye sunmuş ve onun takdirini kazanmıştır.

Bir gazelinin ilk beytinde "sevgilinin" verdiği ıstıraptan yakınırken, diğer bir gazelinin ilk beytinde de dünyanın geçiciliğine temas ediyor:

"Yâ Reb, ne nur imiş ki, meni ya {dı nârma,
Yâ Reb, ne zât imiş ki, meni çekdi dârma.
...

"Düşme zemâne fikrinin derd-i ser ü {eyâline,
Olma heris dünyânın gencine, mülk ü mâline.

Cennet-i vesl-i dilberi gel teleb ét İlâhi'den,
Cennet'e vâsil olmayan irmez ânın vüsâline."

Şah İsmail Hatâî'nin oğlu Sam Mirza'nın, "Töhfé-yi Samî" tezkiresinde şöyle bir olaydan bahsedilir: Akkoyunlu Devleti'nin hükümdarı Sultan Yakup, bir gün ava giderken köyün kenarında kuzularını güden bir çocuk görür.

¹³ Sadığı, Mecmaü'l Tevas, Tebriz-1948, s. 118-119; Hemit Araslı, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, s. 301.

Muhafızlarından birisini göndererek kuzuların kime ait olduğunu öğrenmek ister. Muhafız ile çocuk arasında şöyle bir konuşma geçer:

- Bu kuzular kimindir?
  - Koyunların.
  - Köyünüzün büyükleri kimlerdir?
  - Öküzler herkesten büyüktür.
  - Onu sormamıştım. Köyünüze gelenleri kimler karşılıyor?
  - Sizin gibi aziz insanlar gelince onları karşılamak için itler koşuşurlar.
- Muhafız sinirlenip şöyle der:
- Ah seni bir çapsaydım (Ah seni iki parçaya bölseydim)!
- Çocuk cevap vermekte gecikmez:

– Atını çapagör ki yoldaşlarına ulaşasın (Atını koştur ki arkadaşların gittiler, onlara ulaşasın).

Sam Mirza'nın yazdığına göre bu sohbeti duyan Sultan Yakup, bu akıllı çocuğu saraya getirip öğrenimini üstlenir.

Bu çocuk geleceğin büyük tasavvuf şairi Habibî olacaktır.

Habibî 1470 (?) yılında Göyçay'ın Bergüşad kentinde dünyaya gelmiştir. Çocuk yaşlarında Sultan Yakup tarafından saraya alınmıştır. Zeki ve yetenekli bir çocuk olan Hâbibî, kısa sürede güçlü bir şair olarak parlamıştır.

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Safevî Devleti'nin sarayında da saygıyla karşılanmıştır. Şah İsmail ona “Melikü's Şüerâ” ünvanı vermiştir. Bundan da anlaşılıyor ki Habibî, Şah İsmail'in sarayında bir üstad muamelesi görmüştür. M. Fuat Köprülü onun 42 şiirini 1932 yılında Dârü'l Fünûn'un Edebiyat Fakültesi mecmuasında yayımlamıştır. Azerbaycanlı araştırmacı ve ilim adamı E. Memmedov ise bu 42 şiire 5 şiir daha ekleyerek bir kitap halinde 1980 yılında Bakü'de yayımlamıştır.¹⁴

Elde bulunan şiirlere bakıldığında Habibî'nin mutasavvıf (panteist), başka bir ifade ile sūfist bir şair olduğu anlaşılıyor.

Mutasavvıf bir şair olan Habibî, güzel bedîî dili, sade üslûbu, ahenkli şiirleri ve samimi hisleri ile Azerbaycan ve İran Türk edebiyatına dolayısıyla Türk edebiyatına büyük soluk kazandırmıştır. Hataî başta olmak üzere kendinden sonraki şairleri etkilemiştir.

Azerbaycan ve İran Türk dünyasında devlet adamlığı kadar şairliği ile de önemli yer tutan hükümdar şairlerden birisi de Şah İsmail Hatâyî'dir. Devrinin en büyük şairi olan Hatâyî, Erdebil'in Türk asıllı ünlü şeyhi Şeyh Safî'nin torunu Şeyh Haydar ve Akkoyunlu Devleti Hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı Halime Begüm'ün evliliğinden dünyaya gelmiştir. İsmail Hatâyî, yedi yaşında şeyh, 12 yaşında da şah olmuş ve Akkoyunlu devletinin başına geçmiştir. Dedesinin adından ötürü devletin adını Safevî devleti koymuştur.

Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı ve tarihi bu dönemde hem büyük bir şanslılık hem de büyük bir şanssızlığı birlikte yaşamıştır. Türk edebiyatının

---

¹⁴ Habibî, Şe'rler, Tertip eden E. Memmedov, Bakı-1980.

şanslılığı, Şah İsmail'in Türkçe'yi devletin resmî dili yapması¹⁵, Türk edebiyatının esasını oluşturan Türk halk edebiyatına büyük önem vermesi ve Kurbanî gibi Tufarganlı Âşık Abbas gibi halk şairlerini ve âşıklarını da diğer sanatçılarla birlikte sarayına almasıdır. Bu dönemde Türkçe ve Türk edebiyatı altın çağını yaşamıştır. Diğer yandan kendisi de şiirlerinin tamamına yakını Türkçe yazmış, halk edebiyatı nazım türlerinde çok güzel şiirler oluşturmuştur.

Bu dönem Türk tarihinin ve edebiyatının talihsizliği ise iki şair Türk hakanının yani Selimî mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazan büyük hakan Yavuz Sultan Selim ile Hatâî (Hatâyî) mahlası ile Türkçe şiirler yazan Şah İsmail'in karşı karşıya gelmesidir. Her ne sebeple olursa olsun, hangisi haklı olursa olsun keşke bu iki Türk hakanı savaşmasaydı. "Çaldıran Savaşı" Türk tarihinde bir ukdedir. Şair Mehmet Aslan'ın dediği gibi bahtımızı küheylân atın üzerinden düşürdük.

"Çaldıran'da dünyamızı çaldırdığ,
Be{timizi köhlen atdan saldırdığ.
Ağlımızı o geder ki, çıldırdığ,
İki ğardaş ğılinc çekdi bir ruha,
Özümze gelemmedik bir daha."¹⁶

Şah İsmail Hatayî, "Bir Söz" redifli şiirinde şöyle diyor:

"Söz vardır kesdirir başı,
Söz vardır keser savaşı,
Söz vardır ağulu aşı,
Bal ile éder yağ bir söz."

Keşke bu sözlerin ruhuna sadık kalınsaydı.

Safevîler devri Türk dilinin ve Türk edebiyatının en imkânlı dönemlerinden birisi olmuştur. Ancak, "Safevîler devrinin şimdiye kadar hiç ehemmiyet verilmeyen ve tetkik edilmeyen hususiyetlerinden biri, Türkçenin ve Türk edebiyatının bu asırlar esnasında büyük bir mevki kazanmasıdır. Hükümdar ailesinin ve bütün askerî aristokrasinin ve ordunun ana dili olan Türkçe, yani Azerî lehçesi, resmî dil ve edebiyat dili olarak, sarayda ve divanda yer almıştır. İran kültürünün ve Farsça'nın hiç eksilmeyen tahakkümüne rağmen, sarayda, orduda, aristokratların muhitinde Türk şehir ve köylerinde konuşma dili olarak, Türkçe hakim idi."¹⁷

Türk edebiyatının ana kaynağı olan Türk Ozan Geleneği'nin en gür sesi ve elimizde eserleri bulunan, en eski âşığı Kurbanî, XV. yüzyılın sonlarında

¹⁵ Voyages du Chevalier en Perse, Paris, 1811, c. IV, s. 238.

¹⁶ Memmed Aslan, Bilmecedi Bildiyimiz Bu Dünya, Yazıcı Neşriyat, Bakı-1990, s. 10.

¹⁷ Voyages du Chevalier en Perse, Paris, 1811, c. IV, s. 238.; M. F. Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, "Azerî" maddesi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, c. 2, s. 130.

Kuzey İran topraklarında kutup yıldızı gibi doğmuş ve Türk âşıklık geleneğine yön vermiştir.

Kurbanî'ye gelinceye kadar onlarca âşık/şair sinesine sazını basıp, düğün derneklerde cevelân ettiği halde, eserleri günümüze kadar gelip çıkamamıştır. Oysa Kurbanî o kadar halkın gönlüne girmiş, o kadar halkın meselelerini dile getirmiş, o kadar tesirli şiirler söylemiştir ki, onun şiirleri bütün özellikleri ve güzellikleriyle günümüze kadar gelip çıkmıştır.

Yavuz Sultan Selim, Eylül 1514'te Tebriz'den ayrılırken beraberinde 700 hâne kadar güzide sanatkârı da İstanbul'a getirmiştir.¹⁸ Anadolu'ya (Kars'a) getirilen ve burada on yıl kalan sanatkârlardan birisi Aşık Kurbanî'dir.

Tasnif ettiği "Gurbanî" adlı hikâyesindeki lirizm ve şiirlerindeki Türkçeyi kullanma gücü, eserlerindeki anlatım ve muhteva zenginliği, siyasi, sosyal, ahlâki ve nasihatî konuları işlemedeki başarısı benzersizdir.

Onun sadece şu geraylısına baktığımızda, sanatının ve Türkçeyi kullanma gücünün yüksekliğini zannederim görebiliriz:

“Girdim yârın bağçasına,
Dédim derdim güle, güle.
Men ona éle müştâğam,
Néce bülbül güle, güle.

Nâşî bağban, satma gülü,
Haramdı a {çası, pulu,
Küsdürdün şeyda bülbülü,
Daha gelmez güle, güle.

Ġurbanî'yem, ermemişem¹⁹,
Yâr ġesrine girmemişem,
Béle cellad görmemişem,
Aldı canım güle, güle.”

Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı kadar Osmanlı/Anadolu edebiyatının tekâmülünde de büyük bir nüfuza sahip olan Fuzûlî'nin eserleri Azerbaycan ve İran Türkleri arasında âdeta kutsal bir kitap sayılmıştır. Onun eserleri sayesinde Türk dili ve edebiyatı bu coğrafyada yüzyıllarca büyük bir vakar ile hayatîyetini devam ettirmiş, yabancı tesirlerden kendisini korumayı başarmıştır.²⁰

Fuzûlî, Azerî lehçesinin hakim olduğu Tebriz, Gence, Kayseri, Bağdat dörtgeninin Bağdat köşesinde oturmuş ve bu bölge ile birlikte bütün Türk

¹⁸ M. F. Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, “Azerbaycan” maddesi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, c. 2, s. 113.

¹⁹ Ermemişem: Ulaşmamışım.

²⁰ M. F. Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, “Azerbaycan” maddesi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, c. 2, s. 135.

Dünyası'na, hatta bütün dünyaya edebiyat ziyafeti çekmiştir. Kendisinden sonra gelen Azerî, Çağatay ve Anadolu lehçesiyle yazan birçok şaire tesir etmiştir.²¹

Fuzûlî, cihan hakimi padişah karakterinde bir şairdir. O, büyüklüğünü zamanın ilim ve edebiyat dili olan Arapça, Farsça ve Türkçe eserler vücuda getirerek Arap şairlerden de Fars şairlerden de daha güçlü şiirler yazabildiğini göstermiştir. Cihan hakimi devletin, cihan hakimi şairi olduğunu göstermiştir. Böyle olduğu için Azerbaycan edebiyatı XVI. yüzyılda bilhassa nazım dalında Çağatay edebiyatı ve Anadolu edebiyatı gibi İran şiiri ile arada mesafe bırakmamıştır.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bu gelişmenin daha da kuvvetlendiğini görüyoruz.

Azerbaycan Türkçesi ve Farsça ile hem divan, hem de halk şiiri türlerinde mükemmel şiirler yazıp divanlar oluşturan Muhammet Emanî, Şah Tahmasb'ın iktidarı döneminde yaşamıştır. Şah Tahmasb'dan sonra devletin başına geçen Safevî şahları ülkeyi sağlıklı bir şekilde yönetememişlerdir. Ülkede keyfilik, haksızlık, yolsuzluk, soygunculuk almış başını gitmiştir. Ülkenin birçok şehri komşu ülkeler tarafından işgal edilmiştir. I. Şah Abbas, hakimiyeti eline aldıktan sonra kaybettikleri toprakları birer birer geri almaya başlamıştır. Muhammet Emanî, 1604'te Tebriz'in, 1599'da Merv'in, 1602'de Belh'in alınmasında bizzat bulunmuştur. Emanî bu askerî başarılar için kasideler yazmıştır.

Hem divan edebiyatı hem de halk edebiyatı nazım türlerinde eserler oluşturan şair, yüksek ve varlıklı zümreden olmasına rağmen devrinin sıkıntılarını, yolsuzluklarını büyük bir cesaretle ve keskin bir dille tenkit etmiştir. Devrin yöneticilerini sürekli adâlete, insafa davet etmiştir. Aşağıdaki şiirinde de görüldüğü gibi şair, devrin hakim güçlerinin yönetimleri ve insanlara bakışları karşısında hayretler içerisinde olduğunu, güllerin yapraklarında vefa kokusu kalmadığını, artık liyâkatlı sultanların bulunmadığını, devrin bir soluk bile arzulara uygun geçmediğini büyük bir yürek yangısı ile dile getirmiştir²²:

“Dehr-i dîn bîdaddin, Yâ Reb, meni héyran néti?
Éyleyibdir vâdi-yi héyretde sergerdân néti?

Güller ezragide yo {dur zerrece bû-yi vefa,
Endelib-i zâr şeyda bulmayıb nâlân néti?

Bir gedâ kim éylemişdir günc-i izletni meğam,
Mültefit ehvalına ger bulmasa sultan néti?

Éy Emanî, arzu ço {, é'tibarım ömre yo {,
Bir nefes re'yimce dönmez gerdiş-i dövrân néti?”

²¹ Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1992, c. 9, s. 4336.

²² E. Seferli, T. Yusifov, Gëdim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1982, s. 293.

Muhammed Emanî'nin klâsik şiir üslûbunda yazdığı manzum hikâyeleri de önemli mevkiye sahiptir. Konusunu halk edebiyatından alan bu hikâyelerde Emânî çok ilgi çekici kahramanlar oluşturmuştur. Araştırmacılar onun iki hikâyesi üzerinde çok fazla durmaktadırlar. Bunlardan birisi “Devesi Ölmüş Kadın”, diğeri ise “Tiryekçi” adlı hikâyesidir. “Hatem Taî ve Ğerib” adlı hikâyesi de meşhurdur.

Yaklaşık on bin mısradan oluşan “Verğa ve Gülşa” eserini yazan Mesihî, XVII.-XVIII. asır Azerbaycan ve İran Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan bir şairdir. Mesihî, bu eserini 1628 yılında tamamlamıştır. “Dâne vü Dâm” ve “Zenbûr ü Esel” adlarında iki eserinin olduğu biliniyorsa da bunlar henüz bulunamamıştır.

I. Şah Abbas, başkenti İsfahan'a taşıdığında beraberinde birçok şair, yazar, mimar ve aydını da ailelerle birlikte oraya götürmüştür. I. Şah Abbas'ın beraberinde götürdüğü şairlerden birisi de, 1601 yılında Tebriz'de dünyaya gelen ve genç yaşlarında iken Mekke, Medine, Bağdat, İstanbul gibi dünyanın birçok yerini gezip devrin ünlü simaları ile fikir alışverişinde bulunan ünlü şair Saib Tebrizî'dir.

İsfahan'da sarayın sâyesine girmeyi başaramayan Saib, 1625 yılında Hindistan'a gitmiş, Şah Cihan'la görüşme imkânı bulmuştur. Şah Cihan, şaire Müsteid Han lâkabını verip onu “Hezâre” ünvanı ile taltif etmiştir.

II. Şah Abbas (1642-1666), tahta çıktıktan sonra Saib'i saraya davet ederek ona “Melikü's-Şüera” ünvanını vermiştir. Fakat Şah Süleyman tahta geçince Saib'e gereken ilgiyi göstermemiştir. Bunun üzerine Saib saraydan ayrılmış ve ömrünün sonuna kadar sarayla ilgilenmemiştir. Sarayda geçen yıllarını “Gefletle Kéçmiş Ömür” diye adlandırarak pişmanlığını dile getirmiştir.

Şiirlerini Azerbaycan Türkçesi ve Farsça ile yazan Saib Tebrizî, zengin ve dolgun sanatkârlığı ile Yakın ve Orta Doğu halklarının bedii fikir tarihinde yeni sahifeler açmıştır. Onun şiirleri henüz sağlığında iken ülkeler aşırı yayılmıştır.

Saib, şiirlerinde XVII. yüzyıl insanının manevî hürriyetini, ahlâkî, manevî güzelliklerini terennüm etmiştir.

Üç yüz bin beyitten fazla şiir yazan Saib, aynı zamanda büyük bir araştırmacıdır. Onun “Beyaz” adlı eseri 25 bin beyitten ibaret olup, 800 şairin eserlerinden örnekler içeriyor. Bu eser Şark edebiyatının en önemli kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. M. Terbiyet, onun 120 bin beyitten ibaret olan divanını okuduğunu söylemektedir. Mevlânâ'nın ve Nizamî'nin eserleri üzerine ciddi çalışmalar yapmıştır.

Türkiye Türk edebiyatçılarından Muallim Naci ve İsmail Hikmet, Hind âlimlerinden meşhur Şibli Numan ve İran araştırmacılarından H. Kemalî, Z. Mö'temen ve O. Firuzkûhî, Saib'in edebiyatçılığı ile özellikle ilgilenmişlerdir.

Saib, Fuzulî edebî ananesini 17. asır Azerbaycan şiirinde devam ettirmiştir. Şibli Numan gibi bazı mütehassıslar onu İran şiirinin son temsilcisi olarak göstermişlerdir.²³

²³ M. F. Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, “Azerî” maddesi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, c. 2, s. 137.

Büyük bir şair, görkemli bir tezkireci, iyi bir araştırmacı, mahir bir hattat olan Saib'in yüksek vatan ve insanseverlik hissi ile dolu olan sanatçılığı edebiyat tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır.

17 tane Türkçe gazeli olan Saib Tebrizi'den iki beyit:

“Ne sebebdan benim gedrimi dövran bilmez,
Gövherin giymetini héç zaman ümman bilmez!

Üzde aydın görünür her ne désen, ayna kimi,
Üreyin yanmasa, bil, derdini cânan bilmez.”

Devrin büyük şairlerinden birisi de Abbas Tufarganlı'dır. O, şiirlerini halk edebiyatının tesiriyle ve halk şiiri nazım türlerinde yazdığı için âşık şiirinin temsilcisi gibi tanınmıştır.

XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında yaşayan ve şiirlerini “Gul Abbas”, “Şikeste Abbas”, “Bikes Abbas” gibi mahlaslar kullanarak yazan Âşık Abbas Tufarganlı, iyi bir tahsil görmüştür. Türkçe ile birlikte Arapça ve Farsça dillerini bilmektedir. Halk edebiyatı nazım türlerinin yanında divan edebiyatı nazım türlerinde de eserler vermiştir. Ne yazık ki bunların çoğu derlenememiştir. Abbas Tufarganlı, akıcı ve kusursuz geraylıları (sekizli koşma), lirik koşmaları, edebî ve bedîî öğütler ihtiva eden üstadnâmeleri, mükemmel tecnisleri, bütünlük arzeden divanîleri ile XVII. yüzyıl âşık şiiri geleneğini daha bir köklendirdiği gibi asırlardan beridir de âşık/şairlere ilham kaynağı olmuştur. Şiirlerinde genellikle aşk, sevgili, vatan, ayrılık, gurbet konularıyla birlikte, devrin siyâsî ve sosyal baskılarını, sıkıntılarını, haksızlıklarını ve bunlara karşı verilen mücadeleleri de konu etmiştir.

Devrin hakim güçlerini ülkenin başına çökmüş kara bulutlara benzeten şair, sanki onlara “gölge etmeyin başka ihsan istemiyorum” diyor:

“Duman, gel gét bu dağlardan,
Dağlar teze bâr éylesin.
Ne gözlerim seni görsün,
Ne könlüm gubâr éylesin.”

Meşhur “Şehriyâr ve Senuber” adlı halk hikâyesinden faydalanılarak XVIII. yüzyılda yeniden kaleme alınan “Şehriyar Dastanı” XVIII. yüzyıl Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı nesrinin en önemli örneğini teşkil etmektedir. El yazma bir nüshası günümüze kadar gelen bu eserin müellifi kesin belli değildir.²⁴ Eserin iki yerinde geçen “Mehemmed” (Muhammet) adının eserin müellifinin adı olduğunu ileri sürenler de vardır. Şehriyâr hikâyesi, kuruluş, muhteva, dil ve üslûp hususiyetleri yönünden çok mükemmel bir eserdir. Anadolu ve Çağatay lehçelerinden de izler taşıyan eserden birkaç cümle aşağıya alıyoruz:

²⁴ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.E.A. Neşr., Bakı-1960, s. 452.

"...Hekim Sadıĝ vezir gelüb oraya düşüb Emirlü Begi'ne buyurdu:
- Burada bir ĝız ki, adına Perizad déyeller, şérde de eli var. Gerek ona bildiresiz ki, Şehriyâr Tān néçe güneten gelüb burdan öter, gerek {eberdar olasan.

Mehemmed Beg Emirlü o saat bir adama buyurdu:

- Gét Perizad'e {eber vér ki, dostun Şehriyâr Tān gelür.

O saat o adam ĝal {ub Perizad'ın ĝapusına gelüb seday éyledi:

- Éy Perizad!

Dédi:

- Beli!

Dédi:

- Yavuĝ gel, sene müjde götürmişem.

Perizad dédi:

- Sene ĝurban, kâş ki bu müjden Şehriyâr Tān terefinden ola.

Dédi:

- Müjde götürmişem, Şehriyâr Tān gelür.

Dédi:

- Néce bildin?

Bu adam söledi ki, Hekim Sadıĝ gelübdür ve seni de çağurur. Bu ehvâlda o söledi ve meni gönderüb, seni çağırur.

Perizad dédi:

- Ço { ya {şı, bir az sebr éle gédek.

Gédüb içeri ve ayiné-yi bedennümanı ĝabaĝına ĝoyub, tavus-i mest kimi zib-i ziynete girüb dişĝaru çı {dı. Tān uraman {uraman naz-i nezaket ile yola düşüb Hekim Sadıĝ yol terefine nezer salub gördü o ezizi gelmekdedür. Ne teriĝ gelür, yére göge minnet ĝoyar ki, men sizin ortalıĝda dolanub pertöv-i cemâlüm ile sizi münevver éderem.

Biçâre Hekim Sadıĝ indi dédi:”²⁵

İlmini ve idealini davranış hâline getirmiş, bunun için de halkın dilinde deyim hâline gelen “Her okuyan Molla Penah olmaz.” sözüne örnek olmuş Molla Penah Vakıf, Azerbaycan edebiyatında Fuzûli'den beri devam etmekte olan divan edebiyatı geleneğine yeni bir boyut getirmiştir. Saf Azerbaycan Türkçesi ile yazma ve millîleşme akımını başlatmıştır. O hem klâsik tarzda, hem de âşık edebiyatı tarzında şiirler yazmıştır.

Vakıf, ne yazık ki, kendini XVIII. yüzyılın sonlarında, Yakın Doĝu'da meydana gelen siyâsî ve sosyal çekişmelerin, çatışmaların içinde bulmuştur.

1759 yılında Gürcistan ile Azerbaycan arasında meydana gelen siyasî gerginlik yüzünden Şuşa'ya gitmiş, orada mektepler açmış, öğretmenlik yapmıştır. Karabaĝ hükümdarı İbrahim Han, onu saraya almış, önce dışişleri bakanı daha sonra da başvezir yapmıştır.

Rusya ve Gürcistan ile iyi ilişkiler kurulmasını başarmıştır.

²⁵ Mehmed Şehriyâr (Tertip Eden: Élyâr Seferli), Yazıcı Neşriyyat, Bakı-1987, s. 168-169.

1795 yılında Muhammet Şah Kaçar, Karabağ üzerine yürüyünce İbrahim Han, Dağıstan'a çekilmiştir. Vakıf, ülkesini terketmemiştir. Muhammet Şah Kaçar, Şuşa'yı almıştır. Şuşa'nın alınmasından yedi gün sonra Molla Penah Vakıf, Şuşa'nın düşmesinden sorumlu tutularak idam edilmek üzere zindana atılmıştır. Vakıf'ın idam edileceği günden önceki akşam İran şahı Muhammet Şah Kaçar kendi muhafızı Sefer Ali Bey tarafından öldürülmüştür. Bazı kaynaklar bu suikastı Molla Penah Vakıf'ın tertip ettiğini, bunun için de Şuşa'dan ayrılmadığını ileri sürmektedirler²⁶. Muhammet Şah Kaçar'ın ölümünden sonra geçici olarak iktidara gelen Muhammet Bey Cavanşir, seksen yaşındaki üstad şair, büyük devlet adamı Molla Penah Vakıf'ı, oğlu Ali Ağa ile birlikte 1797 yılında idam ettirmiştir. Vakıf idam edildiğinde evi barkı her şeyi yağmalanmıştır. Bütün eserleri yakılmıştır. Elde bulunan şiirler, Vakıf hayranlarının hafızalarında ve cönklerde saklayarak günümüze getirdikleri şiirlerdir.

Vakıf'ın şiirleri Türk dünyasının birçok yerinde türkü türkü, şiir şiir okunmaktadır. Türkiye radyo ve televizyonlarından çokça dinlediğimiz "Ağla, gözüm, ayrılırsan cânândan." mısrası ile başlayan meşhur türkü Vakıf'ın koşmalarındandır.

"Ağla, gözüm, ayrılırsan cânândan,
Her kesi ki, görsen, şikâyet éyle!
Öldün gétidin, belke yâri görmedin,
Ke'be'yi kûyini ziyâret éyle!

Sen benim cânânım, rûh-i revânım,
Lebleri şirinim, gönçe dehanım,
Bir saat görmesem, tûti zebânım,
Gopacağ başıma giyâmet éyle!

Vağif bir şeydadır, dolanır bağı,
Testedir, dermanı, dilber dodağı.
O alma yanağı, büllûr bu şağı,
Allah, bed nezerden selâmet éyle!"

Azerbaycan'ın Şemkir şehrinde doğup büyüdüğü hâlde Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın birleştiği üçgende bulunan Şıhlı kentine yerleşen Molla Veli Vidadî, bir müddet Karabağ Gülistan Sarayı'nda, bir müddet de Gürcistan'da II. İrakli'nin sarayında kalmıştır. 1781 yılında İrakli'nin oğlu Levan'ın ölümü üzerine mersiye yazması da bunu kanıtıyor.

Molla Veli Vidadî de Hakanî gibi devrin hakim güçleriyle geçinememiştir. Herhâlde bu sebepten olsa gerek Gürcistan'da hapsedilmiştir. Hapisteyken yazdığı "Könül hesret, can müntezir, göz yolda" mısrası ile başlayan

²⁶ E. Seferli, T. Yusifov, Gëdim ve Orta Esrlər Azərbaycan Edebiyyatı Tarihi, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 359.

şiiiri ile hanlara ve sultanlara karşı nefretini dile getirmiştir. Sarayda yaşamayı kendisine yakıştıramayan şair, Şihli kentine dönmüş ve halkın gönül tercümanı olmaya devam etmiştir.

“Könül hesret, can müntezer, göz yolda,
Ömr azaldı, ve’de kécđi san ile.
Bir de könlüm istediği gözleri,
Görerem mi ol şövketle, şân ile?
...

Daim hağdır Vidadi’nin demeyi,
Doğruların hergiz itmez emeyi,
Her kimin ki, Mövlâ olur kömeyi,
Ne işi var sultan ile {an ile?”

***

XIX. yüzyıla adım atılırken Heyran Hanım adında güzel bir Türk kızının musikîyle yoğrulmuş güzel şiiirleri Nahcivan’da yankılanmaya başlar.

1780 yılında Nahcivan’da dünyaya gelen Heyran Hanım Arapça, Farsça’yı öğrenmiş, Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı ile Fars edebiyatını mütalâa etmiş, Sadi, Hafız, Fuzûlî ve Gövsî Tebrizî’yi çok iyi okumuştur.

1826-1828 Rus-İran Savaşı’nda yenilen Şah orduları geri çekilirken, Ruslar yol güzergâhında bulunan yerleşim yerlerindeki halkı da İran’a göçmeye mecbur etmişlerdir. Zorunlu göçe tabi tutulan ailelerden birisi de Heyran Hanım’ın ailesidir. Böylece Heyran Hanım, doğum yeri olan Nahcivan’dan ayrılmak durumunda kalmış ve ömrünün sonuna kadar da Tebriz’de yaşamıştır.

Binlerce yıldan beridir Azerbaycan’ın sinesini sulayarak serinleten Aras nehri, bu defa kızgın şiş yapılmış Azerbaycan’ın sinesine çekilmiştir. Azerbaycan’ın ve Azerbaycan Türkünün sinesine dağ çekilmiştir. 1828 Türkmençay antlaşması ile Aras’ın kuzeyi Ruslar’a, güneyi ise İran’a düşmüştür. İran tarafında kalan Heyran Hanım gamlı gönlünü bir gazelinde şöyle açıyor:

“Olubdu gem yatağı, şâd gördüğün könlüm,
Dağıldı güsseden, abâd gördüğün könlüm.

Diyâr-i gemde giriftar ü destigir oldu,
Kemend-i firğete, azad gördüğün könlüm.

...
Çekib şerareler, étđi vücudumu Héýran,
Misal-küré-yi heddad gördüğün könlüm.”

***

VII. - XII. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI

VII. yüzyılın ortalarından itibaren Azerbaycan ve İran topraklarının kimi zaman bizzat Arapların kimi zaman da Arap güdümlü yönetimlerin elinde kalması; bu yönetimlerce Arap dilinin ve edebiyatının İslâm dini ile birlikte bölge halkına ısrarla sunulması, resmî dilin Arapça yapılması gibi sebeplerle devrin şair ve yazarlarının çoğu, eserlerini Arapça yazmışlardır. İlk dönemlerde eserlerini Arapça yazan müelliflerden bazıları şunlardır: Ebu Nesr Mensur ibn Mümkân Tebrizî, Hattat Nizâmî Tebrizî, Ebül Mehasin Hüseyin ibn Ali Tebrizî, Ali ibn Hibbetullah Tebrizî, İskafî Zencânî, Hatib Tebrizî...

Katran Tebrizî, Kâfî Zeher Hemedanî gibi şairler ise Farsça yazmışlardır.

XI. yüzyılın başlarından itibaren Arap hakimeyitine son veren Selçuklu Türkleri, bütün Kafkasya, Azerbaycan ve Yakın Doğu'ya sahip olup, bu bölgede hakim zümreyi teşkil etmişlerse de Fars diline büyük tolerans tanınmaları ve Türkçe'ye yeterince önem vermemeleri sebebiyle Farsça yazılan Türk edebiyatında artma devam etmiştir. XI. ve XII. asır şairlerinden, elimizde 26 beyti bulunan, Nizamiye Medresesi'nde tahsil almış devrin büyük dilci ve edebiyatçılarından olan Ömer Gencî (Gence-1085?- Merv-1155), yine aynı dönemde Azerbaycan'ın Hoy şehrinde doğup büyüyen ve meşhur Arap şairi Ebüllelâ'nın divanına yazdığı "Tenvir" adlı şerhi ile tanınan Yusuf ibn Tahir; "Medain Harabeleri" adlı meşhur felsefî şiirin sahibi Hakanî Şirvanî (1126-1199), çok önemli eserler müellifi, panteist bir filozof olarak tanınan ve 32 yaşında fanatik cahil din adamları tarafından feci şekilde öldürülen Eynelguzzat Miyaneci (1099-1131), Gence'de doğup büyüyen ve 44 yaşında Şirvan'a gelerek sarayda "meliküşşera" rütbesine kadar yükselen, Hakanî ile hiciv çatışmasına giren ve Sovğendnâme (Antnâme) eseriyle meşhur olan Nizameddin Ebülûlâ Gencevî (1096-1159), Ebu Nizam Muhammed Felekî Şirvanî (ölm. 1159/69), Emir İzzeddin Şirvanî, Ebülmekârim Mücireddin Beyleganî (ölm. Tebriz, 1190), Kızıl Aslan'a yazdığı "Raiyye" kasidesi ile meşhur olan Givâmi Müterrizi Gencevî (ölm. 1190)... eserlerini Farsça ve Arapça yazmışlardır.

Ancak bu asırlarda bütün Türk illerinde olduğu gibi Azerbaycan ve İran coğrafyasında da halk şairleri ve âşıkları, saray hakimlerinin ısmarlamaları ile değil halkın arzu ve talepleri doğrultusunda Türkçe şiirler, türküler koşmuşlar; destanlar, hikâyeler söylemişler, anlatmışlardır. Ne yazık ki bu şair/âşıkların eserleri zamanında yazıya alınmadığı için günümüze kadar gelip

ulaşmamışlardır. Diğer yandan Semerkant, Buhara, Taşkent, Kâşgar, Bağdat gibi Türk illerinde yaşayan birçok Türk şairi, yazarı ve ilim adamı da eserlerini Türkçe yazmışlar, büyük eserler meydana getirmişlerdir. Divanü Lügati't-Türk'ün müellifi Kâşgarlı Mahmut, Kutadgu Bilig'in şairi Yusuf Has Hâcib, Atabet ül-Hakaayık'ın şairi Edib Ahmed Yükneki, Dîvân-ı Hikmet'in hikmetli sahibi, Türk Dünyası'nın piri, Hoca Ahmed Yesevî bu asırların elde eserleri bulunan büyük üstadlardır. Bu edebî şahsiyetler hem ilmî, edebî gayretleri hem ideal, inanç ve felsefî anlayışları hem de eserlerinin bütün Türk boylarına hitap etme özelliği taşımaları gibi yönleriyle, Türk soyunun ve bütün Türk boylarının ortak şahsiyetleridir. Bu edipler ve onların bu kıymetli eserleri Avrupa Türkleri'nden, Anadolu'ya, Anadolu Türkleri'nden ta Doğu Türkistan Türkleri'ne kadar bütün Türk bölgelerinde dilden dile, gönülden gönüle dolaştığı gibi, çeşitli devirlerde çeşitli totaliter ve emperyalist yönetimlerin yasak ve engellemelerine rağmen Azerbaycan, Kafkasya ve İran Türkleri arasında da nüfuz ve itibarını koruyabilmişlerdir. Azerbaycan'ın bağrından çıkan Mahsetî Gencevî, Hakanî Şirvanî ve Genceli Nizamî'nin bu üstaplardan habersiz olmaları, onlardan ve onların dünya görüşünden faydalanmamaları mümkün olmasa gerek. Mahsetî, Hakanî ve Nizamî'nin eserlerindeki motiflerin, ideallerin, ahlâk anlayışının, Yusuf Has Hâcib'in, Yesevî'nin, Edib Ahmed'in eserlerindeki benzerlikler göstermesi de bunu doğrular niteliktedir.

Azerbaycan ve İran Türkleri'nin XI. ve XII. yüzyıllardaki siyâsî, sosyal, medenî, kültürel ve edebî sahalardaki başarılarının ifadelerini bilhassa Mahsetî Gencevî, Hakanî Şirvanî ve Genceli Nizamî gibi edip, şair ve ilim adamlarının eserlerinde bulmamız mümkündür.

***

MUSA ŞEHAVAT

Musa Şehavat, VII. yüzyılın ikinci yarısı ile VIII. yüzyılın başlarında yaşamış bir Türk şairidir. Ömrü boyunca Medine'de yaşamıştır. Ancak vatanını hiç unutmamış sık sık Tebriz'e gelmiştir.

Şiirlerini Arapça yazmıştır. Şiirlerinin bir kısmı günümüze kadar gelmiştir.

Memmedeli Terbiyet "Danışmendân-i Azerbaycan" adlı eserinde ondan bahsetmektedir.²⁷

Filolog İbn Guteybe'nin (828-889) ve meşhur Arap tarihçisi Taberî'nin (838-923) eserlerinde, şiirlerinden örnekler vardır.

Musa Şehavat'ın şiirlerinden örnekler:²⁸

Bilmirem héç ne üçün yâr meni terk étدی,
Üreyim de gôşulub yârim ile bir gétدی.

İşve ile meni hindu özüne gul éledi,
Ruhumu dünyada min derd ile meşğul éledi.

Bu belanı mene Allah özü gönderdi feğet,
Özü de hifz éleyer, étse, beladan, elbet.

Hemze öz dövletini vérdi, teşekkür aldı,
Var gédendir, ona âlemde feğet ad gâldi.

Bir béle be{şiş édir, fikri onun ehsandır,
Başğa bir meğsedi yo{, çünki temiz insandır.

Ölkede gıtlıg olarsa, o açar be{şiş eli,
Var yo{u gétse de, ac góymaz, inan ki, bu éli.

---

²⁷ Memmedeli Terbiyet, Danışmendân-i Azerbaycan, Azereşr, Bakı-1987, s. 434.

²⁸ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1989, c. II, s. 16. (Şiirler Ebülfez Hüséyni tarafından tercüme edilmiştir.)

Onun ezmile belâler hamısı yo { olmuş,
Be {şiş ile hamı o tehlikeden ğurtulmuş.

Çöhresinden yayılır her yana ismet nuru,
Héc ne étmez lekeli böyle temiz bülluru.

Sen baharsan, yağışın edl edalet olmuş,
Kimde, bilmem, béle be {şişle keramet olmuş?

***

Babanız, Telhe kimi cana deyen insan idi,
Onun övüldüğü da {éyr ile yâr olmalıdır.

Sen ki, Téym Haşimî'nin nesline baĝlı ğızsın,
Tisletinde babalar namusu var olmalıdır.

İsterem sen ebedî saĝlıĝ ile yâr olasan,
Edl ile öz emelinden sévinib zövg alasan.

***

Éy hakim, sen âciz, aravuransan,
Senden bir ĝazi tek el üzmüşem men.
Talgâ étidiyin zülm, évini yı {sın,
Onu bir de héc va {t abad görme sen!

***

İSMAİL İBN YESAR

İsmail İbn Yesar VII. yüzyılın son, VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşamıştır. Şiirlerinde bahsettiği tarihî olaylar da onun bu devirde yaşadığını ispatlıyor. Aşağıya aldığımız şiirinin ilk beyitinde:

"Men alanda Ebû Bekr'in ğara ölüm {eberini,
Sebr meni terk éledi, héç ğalmadı canda ğerar."

(Ben Hz Ebû-Bekr'in ölüm haberini duyunca, sabır beni terketti, hiç tahammülüm kalmadı) demesi ve diğer bir beyitinde "Az ğaldı ki, ğebristanda bedenimden ala canı" diyerek Hz. Ebû-Bekr'in cenaze merasimine katılması, onun Hz. Ebû-Bekr'in ölüm tarihi olan 634 yılında yetişkin çağda olduğunu ve şiir yazdığını göstermektedir.

Şiirlerini Arapça yazmıştır. "Nisaî" mahlasını kullanmıştır. Ömrünün büyük bölümü Medine'de geçmiştir. Zamanın gelişmiş düşünce akımlarından "Şüûbiyye" taraftarı olduğundan Emevî halifeleri tarafından tutuklanmış, sonra da Hicaz'a sürgün edilmiştir. Arap edebiyatının gelişmesinde büyük tesiri olmuştur.

Şiirlerinde siyâsî ve sosyal meselelere, vatan ve hürriyet sevgisine yer vermiştir. Yanık mersiyeleri, samimi tasvirleri ve âşikane şiirleri ile tanınmıştır.

İsmail Yesar'ın bir gazeli:²⁹

Men alanda Ebû Bekr'in ğara ölüm {eberini,
Sebr meni terk éledi, héç ğalmadı canda ğerar.

Namerd talé gör bir néce onu menden ayrı saldı,
Düşmenlere möhtac étdi, burda meni éyledi {ar.

Adamların ellerinden onun ğara cenazesî
Her terefi boz çöl olan bir guyuya düşdü nâçar.

Onda bildim, ğismet olmaz bu dünyada heşre ğeder
Görmek onun ağ üzünü, étmek onunla ifti {ar.

Az ğaldı ki, ğebristanda bedenimden ala canı
Ayrılığın acıları, sinemdeki bu ağrılar.

Men ne ğeder öyüd vérdim üreyime sebr élesin,

²⁹ a.g.e., s. 18; Memmedeli Terbiyet, Danişmendân-i Azerbaycan, Azerneşr, Bakı-1987, s. 173. (Gazel, Ebülfez Hüsêyni tarafından tercüme edilmiştir.)

H c ba  madı, g zlerimden  anlı yaşlar h y oldu car.

Bizim  ara g n m zde kim  yleyer seni evez,
Sende olan h ner,  ardaş, ne mende, ne  zgede var!

Nicat yo  dur y r  z nde h c  l mden insanlara,
Ezrayıl'ın pencesinden bu d nyada kim  urtarar?

***

İSKÂFÎ ZENCANÎ

XI. yüzyıl Türk şairi olan İskâfî Zencanî'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Taşdığı addan onun Tahran yakınlarındaki Türk şehirlerinden Zencan'da dünyaya geldiği anlaşılıyor. El-Ba{erzî'nin "Dümyet el-Ġesr" (Kısa Tasvir) adlı tezkiresinde şairin çeşitli şiirlerinden alınmış sadece dört beyit vardır.

İskâfî Zencanî'nin elde bulunan dört beyti şunlardır:³⁰

Gözümün ġaresine ġemle düşen ağ lekeni
Örtürem kirpiyim ile, ġoronam cahilden.

Bu cehalet, bu müsibet çekecek heşre ġeder
Servet ehliyle dilençiler eger olmasa ten.

Men yanar od kimiyem, sırrlerim buz kimidir,
Ġor{uram öyle yanam, faş ola min sir bir bir.

Yaylıġa layiġ olan başda ġörüb emmame³¹,
Déyirem héyret ile: Héç yaraşır eġli keme?

***

---

³⁰ a.g.e., s. 36. (Şiirler, Arapça'dan Ebülfez Hüséynî tarafından tercüme edilmiştir.)

³¹ Emmame: Sarık, fes.

HATTAT NİZAMÎ TEBRİZÎ
(Hattat Nizamî Tebrizî)

Ebül Kasım Ezizan İbn Muhammet Nizamî Tebrizî XI. yüzyıl İnan Türk şairidir. Onun hakkında pek bilgi yoktur. Onunla ilgili çok kısa bir bilgiye El-Ba{erzî'nin "Dümyet el-Ėesr" (Kısa Tasvir) adlı eserinde rastlanıyor. Baherzî Şu cümleyi kullanıyor: "Kendi hattı ile kâğıtlar toprağında dür ekiyordu."

Baherzî, Nizamî Tebrizî'yi Şahsen tanıdığını, onun Şiirlerini dinlediğini iki rübâîsini kendi ağzından tezkiresine kaydettiğini yazıyor.

Hattat Nizamî Tebrizî'nin, Baherzî'nin tezkiresinde bulunan iki rübâîsi:³²

1

Yalnız ya Şı ad Ėalar bu vefasız dünyada,
Hamı bunu derk édib, anlayıb, bilsin gerek.
Güler üzle, açığ el Őeyire sebep olar,
Bizim büyük sahibin necib emelleri tek.

2

Vetene can atram, öldürür meni Ėürbet.
Nefesim bir udumluğ doğma havaya hesret.
Garadır gözlerimde en işığlı seher de.
Menim Ėerib günümden reng alıb göy de, yér de.

***

---

³² a.g.e., s. 37. (Rübâiler, Arapça'dan Ebülfez Hüséynî tarafından tercüme edilmiştir.

MENSUR TEBRİZİ

Ebu Nesr Mensur İbn Mümkân Tebrizî, XI. yüzyıl İran Türk şairlerindedir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Tebriz’de yaşamıştır. Eserlerinin bir kısmı El-Ba{erzî’nin “Dümyet el-Ğesr” (Kısa Tasvir) adlı tezkiresinde bulunmaktadır.

Mensur Tebrizî şiirlerinde sanatın sosyal gayesini, insanın manevî saflığını ve gerçek insan portrelerini işlemiştir.

Mensur Tebrizî’nin şiirlerinden örnekler:³³

Merhemet sahibidir eşgi duyan merd ağalar,
Onların gelbi yanar, gözlerise ğan ağlar.

Mürşidem onlara, şey {em, çalışıb {éyli zaman,
Göz yaşım a {dı müdam, çoşdu sinemde heyecan.

Böyle sövdade gazancım keder oldu ancağ,
Dayağım³⁴ tekce dözüm...³⁵ sebr meni ğurtaracağ.

Harda olsam da, baş eydim sözüne sévdanın,
Daşları yağdı hemişe başıma hicranın.

İ {tiyarı benim olsa könül ile gözümün,
Éşğime bir bir açardım suçumu men özümün.

Birleşibdir ne édım ki, gözüm ile üreyim,
Héç birinden, inanın, yo {du nicâtim, kömeyim:

Gözlerim gördüyünü neğl éleyir gelbim üçün,
Ğelbim ise götürür her kederi, derdi bütün.

Éşğ, bizler yo { iken de var idi dünyada,
O bütün işlere evvelce olub âmade.

Onun uğrunda günah yapdı, bilirsen Davud,
Gezeb étdi ona bir böyle günahçün Me’bud.

³³ a.g.e., s. 21. (Şiirler, Arapça’dan Ebülföz Hüséynî tarafından tercüme edilmiştir.)

³⁴ Dayağım: Dayanağım, sığınağım.

³⁵ Dözüm: Tahammül, sabır.

Men de bu yolda esirem, ona zencirli gulam,
Bu esirlikde şâdam, kâş ona daim gul olam.

***

Dost ile, düşmenle daim bir gédir,
Dostu {ilas édir, ğırır düşmeni.

Senetim gücsüze cesaret véir,
İti³⁶ ğılnc édir zeif bedeni.

Déyirler şé'rini düzelt, zeifdir,
Satılan söz pisdir, dinc bura { meni.

Tanrı ğealem vérib ucaldır göye
Ğealemle düşmeni ğırıb tökeni.

Ğealem ço { düşmenin töküb ğanını,
Töküb öz ğanını, mehv olub deni.

Şé'rim ğerib ğerib ölkeler gezir,
Ruhu sévindirir şé'r séveni.

***

---

³⁶ İti: Keskin.

MES'UD İBN NÂMDÂR

XI. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'ın Beylegan şehrinde dünyaya gelmiştir. XII. yüzyılın ilk çeyreğinde ölmüştür.

Beylegan, Gence ve Şirvan il idarelerinde memur olarak çalışmıştır.

Eserlerini Türkçe, Arapça ve Farsça yazmıştır. Bazı Arapça hikâye ve mektupları ile birlikte divan şiirinin çeşitli nazım biçimlerinde yazdığı iki bin beyitten fazla şiiri günümüze kadar gelmiştir.

Mes'ud İbn Nâmdâr, eserlerinde devrinin siyâsî ve sosyal meselelerine çok yer vermiştir. Genellikle şahların zulmünden, yöneticilerin yetersizliğinden ve adaletsizliğinden çok bahsetmiştir. Eserlerinde devrin siyâsî ve sosyal meseleleri hakkında hayli bilgi bulunmaktadır.

Mes'ud İbn Nâmdâr'ın şiirlerinden örnekler:³⁷

Gardaşım ğaldı yétim körpe iken dünyade,
Terbiye étmek üçün oldum onu âmade.

Sa{ladım bir teher, o çatdı iyirmi yaşına,
Tanrı pâk ğelb vérib, eĝl ğoyubdur başına.

Ötdü artıĝ bu yaşından, kéçib ilk gencliyini,
Çatdı idrak évine, atdı daha dincliyini.

Yétدی bir öyle meĝame, hevesi artdı onun,
Yolçusu oldu daha éşĝ ile sévda yolunun.

Ğoşdu indi başını dostlar ile işret üçün,
Kéçdi günler, emelinden özü oldu küskün.

Üzü döndü daha dostlarla şerab içmekden,
Géri ğaldı o heveslerde ötüb kéçmekden.

---

³⁷ a.g.e., s. 25. (Şiirler Ebülfez Hüséynî tarafından Arapça'dan tercüme edilmiştir.)

Ġulaĝ asmırdı nedense d yilen bir s z me,
Atalıĝ  tmeyi ferz  tdim onunĉin  z me.

Baĝlanar, bende d şer, s yledim  vlense eger,
D z yola de'vet  der kec g deni aileler.

De'vet  tdim, n ce dost geldi onun meclisine,
Sesimi goşdum onun b yle meĝamda sesine.

Yemek i mek duası  tdi Őher indi ona,
B yleĝan'da hamı geldi o ezizin toyuna.

Ġalmadı kimse Şherde, ĝonaĝım oldu hamı,
Geldiler deste ile Őestelerinden savayı.

Ġudalar³⁸, ĝız terefinden n ce  dil insan
Oldular b yle eziz g nde mene bir m hman.

Sayları  o Şdu yeĝin g ydeki ulduzlardan,
Bu yaşında olacaĝ toy, d diler,  atdı zaman.

Ġıza bařlıĝ d diler en azı  c min dirhem,
Ġardaşı s yledi ki, men toyuna toybeyiyem.

Bir gece g vl ĝerar oldu ki, toy başlansın,
Tanrı h km yle iki s vgili alĝıřlansın.

Arzumuz, isteyimiz y tdi tamamen y rine,
Oynadı beyle gelin... doĝdu g neş  zlerine.

Baĝlamayla n ce paltar yola saldım, g tdi,
Yaşı pis toyla b sat s hbeti artıĝ bitdi.

Bir  uĝul, b dedeb, al aĝ yanıma geldi benim,
G rceyin suretini esdi ĝezebden bedenim.

 z  bir n kes iken,  zgeye b htan atdı.
Yaşı Şişler hamısı Şer denizinde batdı.

D di: Pis iş yaramıb gizlice bir g n arada,
Yaramaz b yle emel, saldı haray ki, burada

Bořboĝazlar m y i ib, herze ile k y saldı,

---

³⁸ Ġuda: Geline g re damadın baba ve anne tarafı; damada g re ise gelinin baba ve anne tarafı.

Ėelbimi vesvese sı{dı, canımı derd aldı.

Éşidib tehğiri men, ġaldım ayıġ sübhe kimi,
Çağırım dadıma, Yâreb, göresen indi kimi?

Üz tutub dostlara feryâd éledim hiddet ile,
Alışıb yandı ürek ismet ile, ġéyret ile.

Pâk olan ismeti mestler sözü sanma ki, sile,
Sanma düzlük béle nâmerdin elile eyile.

Şer atan kesleri siz redd éleyin dövremden,
Goymayın şer to{umun sepsin amansız düşmen.

LÉYLETÜ'L-ĖEDR ĖÉCESİNDE

“Léyletü'l-ğedr”i Tanrı özü séçib, beyenib,
Haman ġéce işlemir şeytanın emelleri.
Eger bilmek istesen nedir bu “Léyletü'l-ğedr”
Gerek ki, açığ gözle sen açasan seheri.

***

Üzüm o Béyleğan'ın en şirin né'metidir,
Ağılılılar danlamaz bu sözçün elbet meni.

Men size {urma payı gönderirem uzağdan,
Bizim torpağ olmayıb çünkü {urma veteni.

***

ÖMER GENCÎ
(1080/85 - 1155)

Ömer Gencî, 1080/85 yıllarında Gence'de dünya gelmiştir. Babası'nın adı Osman'dır. Öğrenimini Gence'de almıştır. Daha sonra Hemedan'a ve Bağdat'a giderek devrin büyük âlimlerinden dersler almış, ilmini geliştirmiştir. Nişabur ve Merv'de yapılan edebî toplantılara katılmıştır.

1155 yılında Gence'de vefat etmiştir.

Şiirlerinin bir kısmı Yakut El-Hemevî'nin Mu'cemü'l-Büldan" (Alfabe Sırası ile Ülkeler) adlı ansiklopedik eserinde bulunmaktadır.

Lirik bir şairdir. Şiirlerinde gerçek insan sevgisini, memleketinin güzelliklerini, vatan sevgisini konu almıştır.

Ömer Gencî'nin bir şiiri:³⁹

Sürüb develerini benim yurduma çatsan,
Dostlarıma, unutma menden yétir bir salam.

Bu derde dözmeyimden, ayrılığ ezabından
Danış bir bir onlara men néce {estehâlam.

Söyle ki, onları men her yadıma saldığca
Gelir kéçir gözümünden bir de o günler tamam.

Her a {şam göy üzünde ulduzlar görünende,
Yanağıma süzülür göz yaşlarım bıaram.

Etirli méh esdikce seher dost diyarımdan,
Gelbim yarpağ tek esir, tutmur bir lehze aram.

* * *

---

³⁹ a.g.e., s. 38. (Şiir, T. Yusifov tarafından tecüme edilmiştir.)

**KÂŞGARLI MAHMUT
VE
DÎVANÜ LÛGATİ'T TÜRK**

Kâşgarlı Mahmut, XI. yüzyılda Kaşgar'da doğup büyümüştür. Soylu bir ailenin çocuğudur. Tabgaç Buğra Kara Han'ın yeğenidir. İlk Müslüman Türk Hakanı, Karahanlı hükümdarı Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın altıncı nesilden torunudur. Babası Hüseyin, Barsgan'dan göç ederek Kaşgar'a gelmiştir. Bu göç esnasında Mahmut, Türklerin yaşadıkları yerleri yakından görme ve onların geleneklerini, konuştukları Türk şivelerini yakından tanıma imkânı bulmuştur. Daha sonra Tarım, İli, Çu, Sirderya bölgelerine gezi yapmış buralarda yaşayan Türklerin dillerini, gelenek ve yaşayışlarını öğrenmiştir. Türk dilinin farklı söyleyişlerini ayrıntılarıyla tespit etmiştir. Daha sonra Melik Şah'ın eşi Karahanlı soyundan Terken Hatun'la birlikte Bağdat'a gelmiş ve burada yerleşmiştir.⁴⁰

Kâşgarlı Mahmut, Türkçe'nin ilk ansiklopedik sözlüğü olan "Divanü Lügati't Türk"ü yazmıştır. "Eseri yazmaya 25 Ocak 1072 günü başlamış, 9 Ocak 1077 günü bitirmiştir. Eseri aynı yıl Ebü'l Kasım Abdullah'a takdim etmiştir. Ebü'l Kasım Abdullah, 1075-1094 yılları arasında Abbasi tahtında oturan halife Muhammed'ül-Muktedî Billah'ın oğludur."⁴¹

Divanü Lügati't Türk, Türkçe'yi Araplara öğretmek ve Türkçe'nin Arapça gibi büyük bir dil olduğunu göstermek için yazılmış Türkçe-Arapça bir sözlüktür.

"Kâşgarlı Mahmut, basit bir sözlük yapmakla yetinmemiştir. O, üstün bir milletin mensubu olduğuna inanan; gönlü Türklük sevgisiyle dolu; zihni, Türk milletinin ve çeşitli Türk boylarının, Türkçenin ve çeşitli kollarının, Türk edebiyatının ve folklorunun, Türk düşüncesinin ve yaşayış tarzının, Türk efsane ve destanlarının, nihâyet Türk ülküsünün bilgi ve şuuruyla mücehhez bir Türk milliyetçisi idi. İşte bütün bu duygu, sevgi, bilgi, inanç ve ülkü Kâşgarlı'nın eserine aksetmiş ve Divanü Lügati't Türk'ü basit bir sözlük olmaktan çıkarak, birçok konuda küçük serpintiler hâlinde de olsa, o zamanki Türklük bilgisinin bir el kitabı hâline getirmiştir. Bunun içindir ki, kendisi de modern Türkolojinin babası sayılan Radlof'un yaptığı gibi Kâşgarlı Mahmud'u "Türkolojinin babası" kabul etmek hiç de yanlış sayılmaz."⁴²

Divanü Lügati't Türk'te 7500 kadar Türkçe kelime vardır. Bununla birlikte, Türklerin, tarih, halkbilim, coğrafya, mitoloji, edebiyat vb. zenginliklerine yer verilmiştir. Eserde bir de "Türk Dünyası Haritası" vardır.

⁴⁰ Büyük Larousse, Milliyet Yay., c. 13, s. 6490.

⁴¹ A. Bican Ercilasun, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söyüt Yay., Ankara-1985, c. I, s. 118.

⁴² a.g.e., s. 119.

Divanü Lügat'it Türk'ten parçalar:⁴³

BİLİK (Bilgi)

İdimni öger men
Biligni yüger men
Köngülni tüger men
Erdem tüze türlünür

**(Tanrı'mı öyerem,
Biliyi yığaram,
Könlümü bağlaram,
Erdem ile sarılır.)**

Ulugrı tiler men
Tavarın yüler men
Tilekni bular men
Yılıkım angar üplenür

**(Ululuğ arzularam,
Servetle dayag olaram,
İsteyi bularam,
İl {ım ondan yağma olar.)**

Biligni irdedim
Bögüni undurdum
Özümnü adırdım
Yalgıl atım yazlınur

**(Biliyi a {dardım,
Bilgeni izledim
Özümü ayırdım,
Ağ yalmanlı atım açılır.)**

**ALPER TONĞA DASTANI
(Alp Er Tunga Destanı)**

Alp Er Tonga öldü mü
İsiz ajuñ kaldı mu
Ödleğ öçin aldı mu
Emdi yürek yırtılır

---

⁴³ Cavad Héy'et, Azerbaycan Şifahî Tılg Edebiyyatı, Téhran-1367 (1988), s. 10; Rasim Mehmet, Alper Tunga Destanı Üzerine (yayımlanmamış makale).

**(Alp Er Tonga öldü mü
Yaman dünya galdı mı
Zaman öcün aldı mı
İndi ürek yırtılır.)**

Ödlek yarag közetti
Ogrı tuzak uzattı
Begler begin azıttı
Kaçsa kalı kurtulur

**(Felek silah güddü,
Gizli cele uzattı,
Beyler beyin çaşdırdı;
Çaçsa néce gurtulur?)**

Ulaşıp eren börleyü
Yırtıp yaka urlayu
Sıkıp üni yurlayu
Sıgtap közi örtülür

**(Erler gurd kimi uladı,
Ya {a yırtıb bağdırdı,
Hiçğırıp çığırdılar,
Yaşdan gözler örtülür.)**
Begler atın argurup
Kadgu anı turgurup
Mengzi yüzi sargarıp
Körküm angar türtülür

**(Beyler atını yorub,
Çayğı onları éhata édib,
Benizi (yanağları) saralıb,
Sanki zeferan sürtülür.)**

Ödleg arıg kevredi
Yunçığ yavuz tavradı
Erdem yeme savradı
Ajun begi çertilür

**(Zemane bed getirdi,
Zeyif tembel güçlendi,
Çéyret yéne azaldı,
Élin beyi yok olur.)**

Ödlek küni tavratur
 Yalnguk küçin kevretür
 Erdin ajun sevrütür
 Kaçsa takı ertilür

**(Felek günü dönderir,
 İnsanın gücün söndürür,
 Dünyadan erler boşalır,
 Ne geder kaçsa er ölür.)**

Bilge böğü yunçıdı
 Ajun atı yençıdı
 Erdem eti tınçıdı
 Yerge tegip sürtülür

**(Bilikliler yo {sul oldu,
 Acun atı zagın oldu,
 Erdem eti çürük oldu,
 Yere deyip sürtülür.)**

Ögreyüki mundag ok
 Munda adm tıldag ok
 Atsa ajun ograg ok
 Taglar başı kertilür

**(Onun âdeti béle,
 Géyrisi hep bahane.
 Acun gelib o { atsa,
 Dağlar başı kertilir.)**

Könglüm için örtedi
 Yatmış başıg kartadı
 Keçmiş ödüg irtedi
 Tün kün keçip irtelür

**(Üreyimin içini yandırdı,
 Sağalan yarayı gışadı,
 Kéçmiş günü aradı,
 Kéçmiş günler istenir.)**

BAHAR GELDİ

Yay baruban erküzi
 Aktı akın munduzı

Togdı yaruk yulduzı
Tıngla sözüm külgüsüz

**(Yaz geldi, ğar suları
A {tı delice selleri;
Doğdu seher ulduzu,
Dinle sözüm, gülmeden.)**

Agdı bulıt kükreyü
Yagmur tolı sekriyü
Kalık anı ükriyü
Kańça barur belgüsüz

**(Bulud cı {dı ğurldayır,
Yağış, dolu yağır,
Külek onu ğovur,
Hara géder bilinmez.)**

Kurt kuş kamuğ tirildi
Erkek tişi tirildi
Öğür alıp tarıldı
Yınka yana kirgüsüz

**(Ğurt ğuş hamsı dirildi,
Erkek dişi topladı
Deste deste olup gétdiler,
İne (nin) da {i girmeyecekler.)**

Türlüg çeçek yarıldı
Barçın yadım kerildi
Uçmak yeri körüldi
Tumlug yana kelgüsüz

**(Türlü çiçekler açıldı,
Sanki ipek döşek serildi,
Behişt yeri görüldü,
Daha soyuğ gelmeyecek.)**

ĞIŞ İLE YAY'IN DÉYİŞMESİ
(Kış ile Yazın Atışması)

Kış yay bile tokıştı
Kıngır közün bakıştı
Tutuşkalı yakıştı
Utgalı mat oğraşur

(Gış ile yay tođđadı,
Düşman gözle ba ışdı,
Tutaşmağ için ya ınlaşdı,
Yénmek için çalışdı.)

Yay kış bile karıştı
Erdem yasın kurıştı
Çerig tutup küreşti
Oktagalı utruşur

**(Yaz ile gış çekişdi,
Hüner yayını gurdu,
Esger tutub güleşdi,
ĖarşılıĖlı o {laşır.)**

KIŞ:
Kış yaygaru savlayur
Er at menin yavrayur
İĞler yeme savrayur
Etyin takı bekrışür

**(ĖIŞ:
Ėış yaya Ėarşı déyer:
Er, at menimle möhkemleşir,
Tıstelikler ya {şlaşır,
Et ve beden berkiyir.)**

YAZ:
Tumlığ kelip kapsadı
Kutlug yayığ tepsedi
Karlap ajun yapsadı
Et yin üşüp emrişür

**(YAY:
Soyuğ gelib ha {ladı,
UĞurlu yayı ĖışĖandı,
Ėar dünyanı örttü,
Beden üşüyür, titriyir.)**

KIŞ:
Sende kopar çadanlar
Kudgu singek yılanlar
Düğ ming kayu tümenler
Kudruk tikip yüğrüşür

**(ĖIŞ:
Sende çı {ar çayanlar,
AĞçağanad, ilanlar,
Minlerce, on minlerce,
ĖuyruĖ dikeldib yüyrüşür.)**

YAZ:

Senden kaçar sundılaç
Mende tınar kargılaç
Tatlıg öter sanduvaç
Erkek tişi uçruşur

(YAY:

**Zemi ğuşu senden ğaçar,
Ğaraĝuşlar mende durar,
Bülbül şirin şirin o {uyar,
Erkek dişi cütleşir.}**

KIŞ:

Öl kar kamug kışın iner
Aşlıg tarıg anın öner
Yavlag yağı mende tınar
Sen kelipen tepreşür

(ĞIŞ:

**Yağış ğar ğışda yağar,
Azuĝe ekin onunla biter,
Yaman düşmen diñ durar,
Sen gelince terpener.}**

YAZ:

Balçık balık yogrulur
Çıgay yavuz yıgrılır
Ernekleleri ogrulur
Oduĝ bile evrişür

**(YAY:
Palçığ batdağ ğarışır,
Yoksul kâsıf büzüşür,
Barmağları titreşir,
Ğığılcımla güleşir.)**

OV EYLENCESİ
(Av Eğlencesi)

Yiitlerig ışlatu
Yıgaç yemiş ırgatu
Kulan keyik avlatu
Badram kılıp avnalım

**(Gençleri işledib,
Méyve yémiř topladıb,
Ğulan céyran ovladıb,
Bayram édíb eylenek..)**

Tosun münüp segirtsün
Esizliğin amurtsun
İtka keyik kaytartsun
Tutmuş sanıp umnalım

**(Dana minib çapdırsın,
Hérsini soyutsun,
İte céyran ğaytarsın,
Tutmuş sanıp hazırlanağ.)**

Çagrı birip kuşlatu
Taygan ıdıp tışlatu
Tilki tonguz taşlatu
Erdem bile öglelim

**(Léy verib ovladağ,
Taziya ov dişledek,
Tülkü donuz daşlıya {,
Hünernen öyüneh.)**

Kügler kamug tüzüldi
İvrig idiş tizildi
Sensiz özüm özeldi
Kelgil amul oynalım

(Neğmelerimiz düzüldü,

**Ġıvraġ ġedeh düzöldü,
Sensiz könlüm üzöldü,
Gel asdadan oynayaġ.)**

Ivrık başı kazlayu
Sagrak tolu közleyü
Sakinç kodı kizleyü
Tün kün bile sevnelim

**(Aftaba lüleyi ġaz kimi,
Sürahi dolu ġöz kimi,
Ġizleyib altda ġemi,
Ġéce ġündüz sévinek.)**

Ottuz içip kıkralım
Yokar kopup segrelim
Arslanlayu kükrelim
Kaçtı sakınç sevnelim

**(Üç defe içib ġışġıraġ,
Yu {arı kopup seyirteg,
Aslan kimi nerildeyek,
Ġétđi ġayġı, sévinek.)**

ĠURD ARĠASICA
(Kurt Peşinde)

Kiçe turup yorır erdim
Kara kızıl böri kördüm
Katıġ yanı kura kördüm
Kaya körüp baku agdı

**(Ġéce durub ġédirdim,
Ġara ġızıl börü ġördüm,
Sert yayımı ġurdum,
Ġurt ġörüb tepeden aşdı..)**

Ikılaçım erig boldı
Erig bolgu yeri kördi
Bulıt örüp kök örtüldi
Tuman turup tolı yagdı

**(Atım süzer kimi ġaçdı,
Çünkü ġaçmaġ va {trydı,**

**Bulud çı{dı, göy örtüldü,
Duman ğal{dı, dolu yağdı.)**

Udu barıp öküş ivdim
Telim yorıp küçi kevdim
Atım birle tegü evdim
Meni körip yini agdı

**(Dalınca süretle ğaçdım,
Gücten salıb ya {şı yordum,
Atnan yanına gétdim,
Meni gördü, tükü ürpendi.)**

İtup tutup kodı çaldı
Aning tüsin kira yoldı
Başın alıp kodı çaldı
Boguz alıp tükel bogdı

**(Köpeyim tutub yére vurdu,
Tükünü ğopardıb yondu,
Başımı alıb yére vurdu,
Boğazımı dişleyib boğdu.)**

ÉŞG (Aşk)

Könglüm angar kaynayu
İçtin Angar oynayu
Keldi manga boynayu
Oynap meni argarur

**(Könlüm çoşub ğaynayır,
Évde onunla oynayır;
Gelib üstüme nazlanır,
Oynayıp meni yorur.)**

Bardı közüm yarukı
Aldı özüm konukı
Kanda erinç kanıkı
Ümdi udın odgurur

**(Gétđi gözümün ışığı,
Aldı benim ruhumu,
Hardadı eceb indı,
Gözüme yu {u gétmir.)**

Üdik mini komitti
Sakinç manga yumitti
Könglüm angar emitti
Yüzüm mening sargarur

**(Sévgi meni çoşdurdu,
Keder mende toplandı,
Könlüm ona méylétdi,
Yüzüm benim sarılır.)**

Kördi meni meleyü
Baktı manga imleyü
Kaldım köngül tumlıyu
Kadgu meni turgurur

**(Elâc kimi meni gördü,
Gözü ile salam vérdi,
Birden içim donub ğaldı,
Keder meni durdurur.)**

* * *

YUSUF HAS HÂCİB VE KUTADGU BİLİĞ (1019 - ?)

Yusuf, 1019 yıllarında Balasagun'da nüfuzlu bir Türk ailesinde dünyaya gelmiştir. İyi bir tahsil almıştır. Arapça, Farsça öğrenmiş ve bu dillerin edebiyatlarını çok iyi tahsil etmiştir.

Balasagun'da devlet erkânından yeteri kadar ilgi göremeyince elli yaşlarında Kâşgar'a gitmiştir.

1069'da Balasagun'da başlayıp 1070 yılında Kâşgar'da tamamladığı meşhur eseri Kutadgu Bilig'i, Doğu Karahanlı Hükümdârı Tavgaç Uluğ Buğra Karahan Ebu Hasan bin Arslan'a sunmuştur. Hakanın huzurunda okuduğu bu eser sayesinde "ulug has hâciblik" (başmâbeyincilik) ünvanını elde etmiştir. Ömrünün sonuna kadar da devlet hizmetinde bulunmuştur. İlim, fazilet ve takva sahibi olan Yusuf Has Hâcib, uzun bir ömür yaşamıştır. Ölüm tarihi henüz kesin olarak bilinmemektedir.

Türklerin Müslüman oluşundan sonra yazılan en önemli eser Kutadgu Bilig'dir.

"Kutadgu Bilig, mesnevî tarzında yazılmış 6645 beyitten oluşan bir siyâsetnâmedir. Yusuf Has Hâcib'e ait olmayan bir mensur ve 77 beyitlik bir manzum mukaddime ile Yusuf Has Hâcib ve Kutadgu Bilig hakkında bilgi verilir. Eser bütün klâsik şark eserleri gibi Allah'a hamd, peygambere ve dört halifeye övgü ile başlar. Baharın güzelliklerinin tasviri ile esere devam edilir. Ustaca bir tasvirten sonra hükümdârın medhine geçilir.

Yusuf, kitabın adı ve manası hakkında bilgi verdikten sonra "bilgi, dil ve iyilik" konuları üzerinde durur. Bu bir nevi mukaddimedir. Asıl hikâye bundan sonra başlar. Yusuf Has Hâcib hikâyesini, dört kavramı temsil eden dört şahsın karşılıklı konuşmaları üzerine kurmuştur. Hükümdâr Kün Togdı "Adalet", vezir Ay Toldı "bah", vezirin oğlu Ögdülmiş "akıl", vezirin kardeşi Odgurmuş "âkibet" kavramlarını temsil etmektedir. Bu bakımdan eserin yapısı son derece ilgi çekicidir.

...

Ayrıca şahısların belli kavramları temsil etmesi ile Kutadgu Bilig, "allegorik" bir eser olmaktadır. Bütün bu hususiyetlerine göre Kutadgu Bilig, yarı hikâye, yarı tiyatro tarzında kurulmuş allegorik, manzum bir mesnevîdir."⁴⁴

Kutadgu Bilig üzerine İran Azerbaycanı'nda Dr. Cevat Héy'et, Azerbaycan'da da en önemli çalışmayı Prof. Dr. Kâmil Veliyev ve Ramiz Esger yapmışlardır. Kutadgu Bilig'i "Yusif Balasağunlu, Ğutadgu-Bilik Ƨoşbe{tliye Aparan Ėlm" adı ile Azerbaycan Türkçesi'ne trnskripsiyonlu olarak

⁴⁴ A. Bican Ercilasun, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söyüt Yay., Ankara- 1985, c. I, s. 132.

aktarmışlardır.⁴⁵

Kutadgu Bilig'in ilk bölümleri.⁴⁶

Bismillahir-rehmanir-rehim

I

EZİZ VE ULU TANRI'NIN MEDHİNİ BEYAN EDİR⁴⁷

1 Tanrı'nın adı ile söze başladım,
O, yaradan, yétiren ve köçüren Rebbimdir.

2 Vahid Tanrı'ya minlerce şükr olsun ki,
Onun üçün fenalığ yo {dur.

3 Ğara yéri, mavi göyü, güneşi, ayı ve géce ile gündüzü,
Tilgeti, zamanla zamaneni o yaratmışdır.

4 O bütün varlıqları diledi ve yaratdı,
Birce defe "ol" dedi, dedikleri oldu.

5 Bütün {ilget ona möhtacdır,
Möhtac olmayan yalnız özüdür, o yégânedir.

---

⁴⁵ Yusif Balasağunlu, Ğutadğu-Bilik Tışbe{tliye Aparan Elm (Haz.: Prof. Dr. Kâmil Veliyev, Ramis Esger), Azereşr, Bakı-1994.

⁴⁶ a.g.e., s. 15-24.

⁴⁷ a.g.e., s. 15-24.

6 Éy güdretli, ğadir, ebedî Tanrı,
Senden başğasına bu ad yaraşmaz.

7 Ululuğ ve büyüklük yalnız sene me{susdur.
Sene tay ve beraber kimse yo{dur.

8 Éy bir olan, sene çerik yo{dur,
Her şeyden evvel ve sonra sen varsan.

9 Senin birliyin hêsaba gelmez,
Senin güdretin her şeye çatar.

10 Şübhesiz, sen teksen, istisnasan, éy sonsuz Tanrı,
Müstesna ise sınaviye ğarışmaz, ğatışmaz.

11 Éy batini ve zahiri bilen, éy heğğü'l-yegin,
Gözden irag olsan da, könüle ya{insan.

12 Parlağ gün ve ay kimi varlığın bellidir,
Ancağ senin néceliyini ğavramag için könül ve ağıl acizdir.

13 Senin birliyin eşya ile ölçülmez,
Eşyanı sen yaratmısan, onlar senindir.

14 Bütün {ilğeti sen yaratmısan,
Varlığ fanidir, sense ebedîsen.

15 Yaradana yaranmışlar şahiddir,
Yaranmış iki yaradan birin şahididir.

16 Onun o{şarı ve benzeri yo{dur,
Néceliyini me{luğun ağılı idrak étmez.

17 Ne yériyer, ne yatar, her zaman oyağdır,
Benzemez, müğayise olunmaz, tesevvür édilmez.

18 Ne ar{ada, ne önde, ne solda, ne de sağdadır,
Ne altda, ne üstde, ne de ortadadır.

19 Yéri o yaratdı, bu barede danışmağ artığdır,
Bunu bil ki, onsuz da yér yo{dur.

20 Éy sirre ya{ın, éy könül için yéri uca olan,
Bütün sûret ve şekiller sene şahiddir.

21 Minlerce saysız-hésabsız canlını,
Çölü, dağı, denizi, tepe ve dereleri sen yaratdın.

22 Yaşıl göyü tümen ulduzla bezedin,
Garanlığ géceni parlağ gündüzle işđlatdın.

23 Uçan, gaçan ve duranlar.
Diriliyi senden alıb yéyib-içerler.

24 Yüksek erşden altdakı torpağa geder
Her şey sene möhtacdır, éy Tanrım.

25 Éy vehdete inanan, onu dilinle öy,
Könlünün inamı varsa, ağlı işe ğarışdırma.

26 Néceliyini arama, könlünü dinle,
Varlığına inan, rahatlığa ğovuş.

27 Néceye, ne cüre girme, özünü sa{la,
Nécesiz, ne cürsüz bil, sözünü uzatma.

28 Éy Rebbim, sen bu möhtac ğulunun
Bütün ğunahlarını şefgetle bağışla.

29 Sene sığınmışam, penahım sensen,
Çetin yérde elimden tut.

30 Mehşer ğünü meni sévimli Péyğember'le birlikde dirilt,
Ğoy benim üçün o, şefaet dilesin.

31 Onun dörd eshabesine min-min salam,
Fasilesiz suretde éhtiram erz ét.

32 Ulu ğünde onların üzünü mene göster,
Toş sözlerle elimden tutsunlar.

33 Seni olduğun kimi vesf éde bilmirem,
Seni sen medh ét! Sözüm kesildi.

II

ULU PÉYĞEMBERİMİZ MEHEMMED MUSTAFA'NIN MEDHİNİ BEYAN ÉDİR

34 Talđın en séçilmişi, adamların en ya{şısı

Sévgili Péyğemberi Rebbim gönderdi.

35 Garanlıg gécede O, {alg için meş'el idi,
Etrafa ışığ saçdı, seni de nura boyadı.

36 O, Tanrı'nın sene gönderdiyi de'vetçi idi,
Onun sayesinde doğru yola girdin, éy gehreman.

37 O, atasını, anasını feda étđi,
Yégâne dileyi ümmeti idi, ona yol gösterdi.

38 Ba {, gündüz yémedi, géce yatmadı,
Tanrı'dan ancağ seni istedi.

39 Geece-gündüz zehmetle seni istedi,
İndi sen onu öy, {éyir dua iste.

40 Bütün ümmeti için gayğı çekerdi,
Onun gurtuluşunu dileyirdi, rahatlıgını isteyirdi.

41 Atadan, anadan daha merhemetli idi,
Tanrı'dan ancağ şefğət dilerdi.

42 Talgının üstünde Tanrı'nın rehmeti idi,
Emeli saléh, gılıgıh insan idi.

43 Țořmecz, saf ürekli ve {oş reftar idi,
Heyâ sahibi, Őefęetli, se {avetli, eli açığ idi.

44 Ğara yérde de, mavi göyde de eziz idi,
Tanrı ona ço { ğiyet véirirdi.

45 O bütün başçıların başçısı idi,
Bütün Resullara da O, hatem oldu.

46 Men O'nun yoluna könlüden bağlandım,
Bütün dédiklerine inandım ve sözünü tutdum.

47 İlahi, benim könlümün sesini dinle,
Mehşer günü meni sévimli Péyğember'le birlikde dirilt.

48 Ğiyametde dolu ay kimi üzünü göster,
İlahi, O'nu mene Őefactçi ét.

III

PÉYĞEMBERİMİZ'İN DÖRD ESHABESİNİN MEDHİNİ BEYAN ÉDİR

49 Onlar Resul'un sévdiyi dörd yoldaşı idi,
Yanındakı meslehetçileri bunlar idi.

50 İkisi ğayınatası, ikisi damadı idi,
Onlar {alğın en ya {şıları idi.

51 Başda hamıdan evvel Atig⁴⁸ gelirdi,
Tanrı'ya bağılı idi, ğelbi ve dili düz idi.

52 Malımı, cismini ve canını feda étđi,
Ancağ Péyğember'in reğbetini isteyirdi.

---

⁴⁸ Atig- Țilaskâr demekdir. Țelife Ebubekr'in adlarından biridir (terc.).

53 Sonra insanların ya {şısı Faruğ⁴⁹ gelirdi,
Onun dili ve könlü bir idi.

54 Heğiği dinin kömekçisi ve dayağı idi.
Şerietin üzünden perdeni o ğaldırmışdır.

55 Sonra heyâ sahibi Osman gelirdi,
Tos {asiyyet, merd ve se {avetli idi.

56 O, malını ve özünü feda étđi,
Peyğember ona iki ğızını vérdi.

57 Ondan sonra Eli gelirdi,
O, comerd, cesur, igid ve ağıllı idi.

58 Onun eli açığı idi, ğelbi saf idi,
Özü bilikli, mö`min, adı büyük idi.

59 Onlar dinin ve şerietin temeli idiler,
Kâfir ve nifağçılarn yükünü onlar daşıdılar.

60 Bu dörd yoldaş benim nezerimde dörd ünsürdür,
Ünsürler düz düzölse, heyat yaranar.

61 Menden onlara min algış ve salanı,
Rebbim, sen fasilesiz yétir.

62 Onları hemişe menden razı sal,
Ulu günde menden şefaetçi olsunlar.

IV

YAZ FESLİNİ VE BUĞRA TĀN'IN MEDHİNİ BEYAN ÉDİR

63 Gündoğandan esib geldi bahar yéli,
Dünyanı bezeyerek cennet yolunu açdı.

64 Kûfur gétđi, ğara yér mişk ile doldu,
Dünya gözelliyini göstermek için bezenmek ister.

65 Yaz yéli eziyyetli ğışı süpürüb apardı,
Parlağ yaz yéne seadet yayını ğurdu.

---

⁴⁹ Faruğ: Ferğ éden demekdir. Telife Ömer'in adlarından biridir (terc.).

66 Güneş yéne öz yérine ğayıtdı,
Balıĝ⁵⁰ ğuyruĝundan Ğuzu⁵¹ burnuna döndü.

67 Ğurumuş ağaclar yaşıla büründü,
Al, sarı, göy, ğızıl rengle bezendi.

68 Ğara yér üzüne yaşıl top çekdi,
Sanki {etay kârvanı onun üstüne Tabĝaç ğumaşı yaydı.

69 Daĝ, çöl, düz, dere döşendi bütün,
Yamaclar ve vadiler al göy bezendi.

70 Ğülerek min min çiçek açıldı,
Dünya kâfur ve mişk etrile doldu.

71 Ğerenfil ğo {ulu seba yéli esdi,
Bütün dünya mişk enber etrine büründü.

72 Ğaz, ördek, ğu ve ğılĝuyruĝ
Çıĝırışaraĝ etrafda ğaynaşırlar.

73 Ba {, biri uçur, biri ğonur,
Biri ğaçır, biri de su içir.

74 Göyde meĝrur durnanın sesi eks seda véir,
Düzülmüş deve kârvanı kimi uçurlar.

---

⁵⁰ Balıĝ: Zodiakın 12 bürcünden biridir. Klassik adı hutdur. Güneş 19 fevral- 20 mart arası bu bürcde olur.

⁵¹ Ğuzu: 12 bürcden biridir. Klassik adı hemel, müasir adı ğoç bürcüdür. 21 martda, ğısa illerde 20 martda güneşin hemin bürcde da {il olması ile yaz fesli başlanır.

75 Genç kız sevdiyi oğlanı çağırır kimi
Erkek keklik ün salıb dişisini çağırır.

76 Keklik gülmekden bayılmış kimi ötdü,
Ağız kızıl gan rengde, gışı gapgaradır.

77 Gara çumğuğ uzun dimdiyi ile ötür,
Sesi ergen kız sesi kimi gelbe yatır.

78 Çiçeklikde bülbül min sesle ceh ceh vurur,
Sanki gece gündüz sür-i İbri o {uyur.

79 Elikler çiçekler üstünde oynayırlar,
Geyikler ise sıçraşib kaçışırlar.

80 Göyler gışını çatdı, gözünden yaş sepir,
Çiçek üzünü açdı, gülmekden ugunur.

81 Bu zaman dünya özüne bir nezer gıldı,
Güvenib sevinib eynine ba {dı.

82 Mene ba {arağ dünya söze başladı:
– Bu Tağan'm üzünü görmedin mi?

83 Eger yatırdınsa, dur, gözünü aç,
Eşitmemisense, bu sözü dinle.

84 Min il idi dul idim, rengim solmuşdu,
Dul libasını soyunub ağ gelin paltarı géymişem.

85 Bezendim, çünkü ulu {ağan benim beyim oldu,
Dileyim budur ki, canım ona feda olsun.

86 Bulud kükredi, növbe tebilini vurdu,
Şimşek ça {dı, sanki {ağan tuğunu çekdi⁵²

87 Biri gından çı {sa, ölkeler tutar,
Biri ad sanını dünyaya yayar.

88 Dünyanı tutdu ulu Tabğaç Buğra Tan,
Adı her iki cahanda eziz olsun.

---

⁵² Tuğ: Gedim Türk dilinde bayrağ demektir. Bu söz Or {on-Yeniséy abidelerinde, Divan-i Lüğetit-Türk³de de vardır (terc.)

89 Éy dinin izzeti, éy dövletin dayağı,
Éy milletin tacı, şerietin direyi,

90 Ne ki dileyin vardı, Tanrı vérdi,
Bundan sonra da sana ar{a, kömek olsun.

91 Éy dünyanın bezeyi, ululuğun zineti,
Éy mülkün nuru, éy seadeti cilovlayan,

92 Dövrän sene hökmdarlıg ve ta{t vérdi,
Tanrı bu ta{tını-ba{tını ebedî étsin.

93 T{ağan ta{ta çı{anda dünya dinclik tapdı,
Ona göre dünya ona giymetli be{şişler gönderdi.

94 Esirlikden gelen sema guşları,
Kimisi ray-i hindi, kimisi géyseri,

95 Neğmeleri ile yarışarağ adını anır,
Sévinc ve güvenc içinde öterler.

96 Yérde min bir çiçek, min bir menzere,
Çöl, dağ, vadi, dere yaşıla-göye бүrünüb.

97 Kimisi etriyle {idmetde durur,
Kimisi gözelliyi ile gapı açır.

98 Kimisi el uzadı bu{urdan tutur,
Kimisi mişk saçır, dünyanı etrle doldurur.

99 Kimisi gündoğardan min hediye getirir,
Kimisi günbatardan gulluğuna goşur.

100 Seadet {idmete gelib gapında gözleyir,
Gapında duranlar gulluğ için durur.

101 Dünya gulluğ için bélece hazırlaşdı,
Yağı boyun eydi, ortadan gal{dı.

102 T{ağanın adı-sanı dünyaya yayıldı,
Onu görmeyen gözün yu{usu kaçdı.

103 Dünya dinceldi, gayda-ğanun bergerar oldu,
O öz adını ganunla yükseldi.

- 104 Kim merd adam üzü görmek istese,
Ėoy gelib şağanın üzüne ba şsın.
- 105 Mes’ud, cefasız, vefalı görmek isteyen
Onun üzünü görsün, onun her emeli vefadır.
- 106 Zerer çekmeden fayda almağ istesen,
Gel, ona şidmet ét, gönül vér, gızın.
- 107 Dürüst, şoş gılığ, temiz ürekli, şefetli adam a ştarsan,
Gel, onu gör, rahatlığa govuş.
- 108 Éy emeli saléh, esil-nesilli şağan,
Dünya sensiz olmasın.
- 109 Éy dövletli hökmdar, Tanrı sene seadet vérdi,
Onun adını min defe çekerek şükr étmek lazımdır.
- 110 Béle bir söz var ki, meselde gelir:
Atanın yéri ve adı oğula ğalır.
- 111 Atanın yéri onun adı ile birlikte sene ğaldı,
Ėoy bunlara mini de elave olunsun.
- 112 Min-min el ona nadir hediyyeler vérdi,
Sen de “Ėutadđu Bilik’i” hediye ét.
- 113 Onların hediyyesi geldi géderdir,
Menimki ise ebedi ğalandır.
- 114 Dünyanın malı ne géder ço ř olsa da, a şırda ğurtarar,
Söz ise dünya durduğca durar.
- 115 şağanın adı kitaba yazıldı,
Éy şoşbe řt hökmdar, bu ad ebedi ğaldı.
- 116 Ya Rebb, sen onun dövletini artır, dileyini hasil ét,
Bütün işlerinde ona ar şa, kömek ol.
- 117 Onun sévdiyini sağ salim ét, düşmenini aradan götür,
Sévincini daim ğıl, kederini yo ř ét.
- 118 Yağmur yağsın, çiçekler açılsın,
Gurumuş ağaclar tumurcuğlansın.

119 Felek yéne çer {ini fırlatsın,
Düşmenin başı hemişe aşığı eyilsin.

120 Ğara yér mis-ğızılı renge çalana ğeder,
Od içinde yaşıl çiçek açana ğeder,

121 Ğadir hökmdarın bir sévinci min olsun,
Pa {ılların gözü odda yansın.

122 Başğa ne arzusu , dileyi varsa,
Tanrı ona ar {a, kömek olsun,

123 Sévinc, övünc ve güvenc ile
Loğman ğeder ömür sürsün.
***

Kutadgu Bilig'den birkaç beyit:⁵³

***

**Kişi toğdı öldi sözi ğaldı gür
Öşi bardı yalnız atı ğaldı gür**

Bugünkü Türkçemizle:

(Kişi doğdı, öldü sözü ğaldı gür
Özi ğetdi yalnız adı ğaldı gür)

**Bayusabdusa yadılsa çavu
Yise tursa yatsa boyylğı tururur**

Bugünkü Türkçemizle:

Zenginleşse, büyüse, yayılsa şöhreti,
Yéyen, doyan ve yatan cavandır.

**Bilig birle begler budun başladı
Öküş birle il gün işin yeşledi**

Bugünkü Türkçemizle:

Bilig ile begler millete baş oldular,
Ağıl ile {alğın işini idare étdiler.

**Tayanma terigelige tuş tek kéçer
Güvenme goyvi ğutğa ğuş tek uçar**

Bugünkü Türkçemizle:

Dayanma dirilige yu{u kimi kéçer,
Güvenme boş seadete ğuş tek uçar.

* * *

---

⁵³ Cavad Héy'et, Türkler'in Tarih ü Ferhengine Bir Ba{ış, Téhran-1365 (1987), s. 171.

**EDİB AHMED YÜKNEKİ
VE
ATABETÜ'L-HAKAAYIK**

Müslüman Türk edebiyatının ilk müelliflerinden olan Edib Ahmed, Yüknek şehrinde dünyaya gelmiş, XI. yüzyılın sonları ile XII. asrın başlarında yaşamıştır. İyi bir tahsil almıştır. Arapça ile Farsça'yı çok iyi öğrenmiştir. Büyük Türk şairi Ali Şîr Nevâî "Nesâibü'l-Mahabbe" (Türk sûfleri hakkında bilgi veren evliyalar tezkeresi) adlı eserinde şu bilgileri veriyor: "Edib Ahmed, Türk ilinden idi. Anadan doğma kördü. Ama çok zeki ve dindar bir insandı. Bağdat'tan dört fersah uzakta oturuyor, bu uzun yolu her gün yürüyerek İmam-ı Âzam'ın sohbetine, derslerine geliyordu. Aklına takılan bir meseleyi öğrenip yine dönüyordu. İmam-ı Âzam'ın karşısında, meclisin en gerisinde oturuyordu.

Bir gün İmam-ı Âzam'a sormuşlar: 'İmam Muhammed ve İmam Yusuf gibi talebeleriniz de dahil olduğu hâlde en beğendiğiniz talebeniz hangisidir?'

İmam-ı Âzam şu cevabı vermiş:

'Talebelerimin hepsi iyidir, ama o dört fersahlık yoldan bir mesele öğrenmek için gelen ve en geride oturan kör Türk, bütün talebeler için bir örnektir.'

Edib Ahmed'in en önemli eseri bir ahlâk ve öğüt kitabı olan "Atabetü'l-Hakaayık"tır. Eserin başlangıcında, Allah'a, Hz. Muhammed'e, dört halifeye ve eseri takdim ettiği Türk beyi Dâd İspehsâlar Bey'e övgüler ve kitabın yazılışı hakkında bir bölüm yer alıyor. Seksen beyitten ibaret olan bu bölüm gazel biçiminde yazılmıştır. Asıl metin Türk şiiri geleneğine uygun olarak dörtlüklerden oluşmaktadır ve mani (bayatı/hoyrat) türünde kafiyelenmiştir.

Eserde başlıca şu konular işlenmiştir: Bilgi, dil, dünyanın dönekliği, cömertlik ve pintilik, alçak gönüllülük ve kibir, hırs, kerem, hilm, devrin bozukluğu.

Atabetü'l-Hakaayık'ın altı el yazma nüshası mevcuttur. Bunların dördü Türkiye kütüphanelerindedir. Reşit Rahmeti Arat, üç el yazma nüshasından mukayeseli olarak bir nüsha oluşturmuş ve Türkiye Türkçesi ile birlikte 1951 yılında yayımlamıştır.⁵⁴

Eserin asıl metni 102 dörtlükten oluşuyor. Atabetü'l-Hakaayık'ın en eski nüshası Süleymaniye Kütüphanesi No: 4012'de bulunmaktadır.

"Atabetü'l-Hakaayık"tan beyitler:⁵⁵

BİSMİLLÂHİR-REHMANİR-REHİM

⁵⁴ a.g.e., s. 173.

⁵⁵ Gedim Türk Abidelerine Aid Matérialllar (Ehmed Yügnekî Atabet'ül-Hegaig), Tertib Edenler: N. M. Tıdiyev, E. A. Güliyev, ADPU Neşr., Bakı-1993, s. 32. (Azerbaycan Türkçesi ile)

ALLAH'IN TE'RİFİ⁵⁶

1. İlâhî, (daima) sene ço { hemd édirem
2. (Daima) senin rehmainden fayda umuram
3. Dilim sene lâyiğ şekilde dua-sena éde biler mi
4. Bütün varlığımla söyleyirem, mene kömek ét
5. Canlı, cansız, uçan ve kaçan (her) şey
6. Senin varlığına şahidlik éder
7. Senin birliyiine (varlığına?) delil arayan (kimse)
8. Bir tek şeyde minlerle delil tapar
9. Yo { idim, yaratdın, yéne yo { édib
10. Tekrar var édersen, eminem buna
11. Éy şübhe yoluna géden, oyan
12. Gel ölmemiş özünü (bu) oddan ğurtar
13. O ğâdir (Tanrı senin) gécenî, gündüzünü yaratdı
14. (Onlar) bir birine uyub, bir birinin ardınca géderler

---

⁵⁶ Allah'ın Övgüsü.

15. Gündüzü aparıb géceni getirir,
16. Géceni aparıb yéne dan yérine nur vérir

17. O, dirileri öldürdüğü gibi, ölüleri de dirildir.
18. (Bunu) görersen, onu ya {şı bil

19. Bu güdret sahibi uca Tanrı'dır,
20. Ölülere heyat vérmek ona asandır.

(PÉYĞEMBER'İN TE'RİFİ)

21. İndi néçe bir söz Péyğember'in fezlinden eşit
22. Ağıl ve diğğetini cem édib sözümlü anlamağa çalış

23. O, {elğ olunanların {ası ve insanların en be {teveridir,
24. Bil ki, yaradılanların arasında onun tayı beraberli yo {dur

25. Resullar beyaz bir üzdür, o, ise bu üzün gözüdür,
26. Ya {ud onlar al yanağdır, o ise bu yanağın {alıdır.

27. Onun te'rifinden ağzım dada gelir
28. Onun {atiresi dilim için şeker ve baldır

29. Sabah derde düşecek olsam, elimden tutacağ olan
30. O (resula) bu gün menden salavat ve salam yétişsin

DÖRD T-ELİFE'NİN TE'RİFİ

31. Yéne (onun) dörd {elifesine salam gönderirem
32. Onları (anlamağdan) héç va {t usanmaram.

33. Sadığ ve Faruğ, üçüncüsü Zinnuréyn
34. Ve dördüncüsü iğid ve gehreman Eli'dir.

35. Kim (onun) bu dörd {elifesi hağğında kem é'tiğad olsa
36. Ona min defe le'net yağdıraram.

37. İlahi, bağışlayan Rebbimsen, senin yanında
38. Ne geder günahkâr gul isem, meni efv ét.

39. (Mene) feziletin olarsa, nefsim, vücudum {ilas olar,
40. Edalet göstersen, bu benim için felaket olar (?)

BÖYÜK EMİR MÜHEMMED DAD İSPEHSALAR BEY'İN TE'RİFİ

41. Éy dil, medhler yarat ve izhar ét, hanı
42. Men onları şahıma ermağan édim.
43. Kitaba şahımın medhi ile bezek vurum
44. O {uyan adamın varlığı şâd olsun
45. Onun {éyir {ahlığı, se {aveti, misilsiz éhsanı
46. Te'rif bacarmayan adamı da dile getirir.
47. O, ağıl, huş, şüür ve zekâ mekânı
48. Élm kânı ve fezilet gaynağıdır
49. O, himmeti Simak ulduzundan da uca tutar
50. Se {avet ve keremi (onun) iki dermanıdır.
51. O, reiiyetle (münasibetde) şefğətli, doğru ve {oşreftardır.
52. Amma hiddetlendikde (gezeblendikde) Şera aslanı kimidir
53. O, metanetde Ömer kimidir.
54. Comerdlıkde Osman'a taydır.
55. O derrakede Ayaz'ı kéçer
56. Edaletde esl Enuşirvan'dır.
57. Onun be {şişi garşısında bulut utanır
58. Bu sözün doğruluğunu onun düşmenleri de é'tiraf éderler.
59. Éy şahımın feziletlerini sayan kes
60. Sehradakı gum ve çingılın sayı var mı?!
61. Siyaset, riyaset, gıyaset, kerem (ve bunlara)
62. Edalet elave ét, onları éşit ve anla.
63. Bir de şeref, insaniyyet ve merdlik, bunların hamısını
64. Tanrı şahıma eta étdi.
(57)
67. Şahim denizden min gatkarametlidir
68. Bu küçük hediyyeni gebul étse, onun beraberı olmaz.

KİTABIN YAZILMA SEBEBİ

69. Dad İspehsalar Bey için bu kitabı yazdım ki,

---

⁵⁷ 65. ve 66. mısralar kitabı tertipleyenler tarafından herhulde unutulduğundan yazılmamıştır.

70. Dünyada onun adı ğalsın.
 71. Kitabımı gören, baresinde eşiden kes
 72. Şahımı dua ile yâd étsin.
 73. Könüller onun sévgisi ile ve
 74. Onun {atiresi ile dünya dolsun.
 75. Bizden sonra gelen insanlar arasında
 76. Onun {atiresi hesretle anılsın ve yüksek olsun
 77. Gören ve o {uyan istifade étsin déye
 78. Kitabı nadir sözlerle bezedim.
 79. Men onu şahıma baĝlılıđımın bir
 80. Nişanesi olsun déye hedıyye gönderdim.

ÉLMİN FAYDASI VE ÉLMSİZLİYİN ZERERİ HAĞGINDA

81. Bilikden sözüme temel ğoyaram
 82. Éy dost, bilikli ile ya {ın olmaĝa çalış
 83. Bilikle tapılar seadet yolu
 84. Bilikli ol, seadet yolunu tap
 85. Ğiyetli dinardır bilikli adam,
 86. Cahil ve biliksiz bir adam deyersiz bir a {çadır.
 87. Bilikli ve biliksiz bir birine ne va {t ten gelir?
 88. Bilikli ĝadın, kişi; cahil kişi, ĝadıdır.
 89. Sümüye ilik, insana bilik gerekdir
 90. İnsanın ziyneti ağıl, sümüyün ziyneti ilikdir
 91. Biliksiz adam iliksiz sümük kimi boş olar
 92. İliksiz sümüye héç kes el uzatmaz
 93. İnsan biliyi, élmı ile tanınar
 94. Biliksiz diriken yo { sayılır
 95. Bilikli adam öler, adı ĝalar
 96. Biliksiz sağ iken adı ölüdür.
 97. Élmin ađırlıĝını daşıyan kese ĝöre, bir bilikli
 98. Mın biliksiz (nadana) beraberdir.

99. İndi anlayarağ ve sınyarağ etrafa ba {
100. Bilik geder faydalı başğa ne var?
101. Bilikle âlim yükseldi
102. Biliksizlik (nadanlığ) insanı alçaltdı
103. Élm ara, usanma, bil ki, o Resulé Hegğ:
104. Biliyi Çin'de olsa béle, arayın, dédi
105. Bilikli hemişe bilikli arayar
106. Biliyin dadını, éy dost, bilikli biler
107. Bil ki, biliyin gederini yéne bilik bildirer
108. Biliksiz odun biliyi ne éder?
109. Biliksiz doğru söz dadsız geler
110. Ona öyüd nesihet fayda vérmmez
111. Néce ki, çirkli şeyler yumağla temizlener
112. Ancağ cahil yumağla temizlehmeyen bir çirkdir
113. Bilikli adam her işin va {tını biler
114. İşini bilerek görer, sonra péşiman olmaz
115. Her işde biliksizin gismetü péşmançılığdır
116. Ve ona bundan başğa gismet yo {dur
117. Bilikli ancağ lüzumlu sözü söyler
118. Lüzumsuz sözü gömerek gizler
119. Biliksiz ne söylese anlamadan söyler
120. Onun öz dili öz başını yéyer
121. Yaradan Tanrı bilikle biliner
122. Biliksizden {éyir gören var mı?
123. Biliksizlik, cahillik ucundan ne geder {alg özüne büt yapıb
124. Rebbim budur! dédi.
125. Biliklinin sözü, öyüd, nesihet ve edebdir
126. Biliklini Ecem de, Ereb de te'rif étdi
127. Bilik, mal dövleti olmayan üçün tükenmez bir {ezinedir
128. Bilik nesebsiz üçün eveysiz bir nesebdir.

DİLİN MÜHAFİZESİ HAĞGINDA

129. Dinle, bilikli ne déyir:
130. Edeblerin başı dili gözlemekdir
131. Dilini berk sa {la ki, dışın gırılmasın
132. Mühafize altundan çı {sa dışını gırar.

133. Düşünerek danışan adamın sözü, sözün sağıdır.
134. Ço{ gevezelik éden dil garşısı alınmayan düşmandır.
135. Sözün yüyenini boş bura{ma, dilini sa{la
136. Dilin yüyensizliyi bir gün başa bela olar.
137. Boşboğaz adam ağıllı olar mı?
138. Bu boşboğazlık ve yüyensizlik ço{ başları yédi
139. İnsana dil ile iceşme, bil ki, o{ (ğılinc) yarası
140. Sağalar, ancağ dil (söz) yarası sağalmaz
141. Saféh adamın dili öz başına beladır. (düşmandır)
142. Bir ço{ adamların ğanı dilinin ucbatından töküldü.
143. Ço{ söyleyenlerden péşman olan ço{dur
144. Dilini gözleyenden (sa{layandan) péşman olan hanı?!

145. Ne gelse adama dilinden geler
146. Dilinden kimi ya {şı olar, kimi pis olar
147. Dinle ve bu söze inan ki, ten (vücut) her seher
148. Durub baş eyerek dile yalvarar
149. Eger bir adamda bu iki şey birleşse onda
150. O adama mürüvvet yolu bağlanmışdır:
151. Bir, éhtiyac olmadan yaşağlıg étmek, (ço { danışmağ)
152. İkincisi ise yalan danışmağdır
153. Yalançı (riyakâr) adamdan uzağ ol, gaç
154. Sen ömrünü doğruluğ ile kéçir
155. Ağız ve dilin bezeyi doğru sözdür
156. Doğru danış ki, sözün dilini bezesin
157. Dilini berk sa {la, sözünü az ét
158. Dilini gorusan özünü goruya bilersen
159. Resul: – “İnsanı üzü üste oda atan dildir” dédi
160. Dilini berk sa {la, üzünü oddan gurtar
161. Doğru söz bal tek, yalan söz soğan kimidir
162. Soğan yéyib ağzını acı étme, bal yé
163. Yalan söz {estelik, doru söz şefa kimidir
164. Bu söz gedimden déyilmiş bir meseldir
165. Doğru ol, düz iş gör, adın doğruya çı {sın
166. Doğruçudur déye tanısınlar, adamlar seni
167. Eyrilikden el çekib doğruluğ libasını géy
168. Géyimlerin en e’lası doğruluğ libasıdır
169. Sirrini möhkem sa {la kimse bilmesin
170. Sözünden özüne péşmanlıg gelmesin
171. Bütün gizli işlerin aşkâr olanda
172. Gören ve éşidenler sene gülmesin
173. Dostumdur, déyib inanarağ sirr vérme, sağın
174. Ne geder é’tibarlı, ya {ın dost olsa da
175. SIRRİN sende gerar tutub gala bilmese
176. Dostunda galar mı; bunu derinden düşün.
- COMERDLİYİN MEDHİ VE
PA-TİLLİĞİN TENĞİDİ HAĞGINDA**
225. Éy dost, élm adamının yolunu izle
226. Eger söz söyleyen bunu bilerek söyle
227. Te’riflesen comerd adamı te’rif ét

263. Sağlığında dostuna düz béle dadırmaz
264. Öler, malı ğalar, a {ırda düşmanı yéyer.

...

* * *

HOCA AHMET YESEVÎ
(? - 1166)

Ahmet Yesevî, XI. yüzyılın sonlarında Batı Türkistan'ın Sayram kasabasında dünyaya gelmiştir. Babası devrin din ulularından Şeyh İbrahim, annesi ise yine bir din ulusu olan Şeyh Musa'nın kızı Ayşe Hatun'dur. Ahmet Yesevî çok küçük yaşlarında annesini ve 7 yaşına gelirken de babasını kaybedince, ablası Gevher Şehnaz ile birlikte, Yesi'ye göçerler. Burada ilk tahsiline medresede başlar. Hayatına yön verecek olan meşhur Aslan Baba ile burada buluşur. Ona intisap eder. Bir yıl ondan eğitim alır. Aslan Baba'nın ölümü üzerine Buhara'ya giderek Şeyh Yusuf Hemedânî'ye intisap eder. Şeyh Hemedânî'nin yanında kendisini çok iyi yetiştirir. Onun üçüncü halifesi olur. 1140 yılında Şeyh Yusuf Hemedânî ölünce üçüncü olarak 1160 yılında Ahmet Yesevî irşâd postuna oturur. Bir müddet sonra bu makamı dördüncü halifeye bırakır ve kendisi Yesi'ye döner. Uzun süre burada irşâdlarına devam eder, yetiştirdiği sûfi hocalar vasıtasıyla başta Türk Dünyası olmak üzere bütün insanlığa hizmet eder.

Yesevî, büyük düşünen büyük Türk ulularından birisidir. İnanıldığı ve hizmetinde olduğu İslâm dininin cihanşümül özelliğine uygun olarak bütün insanlığa hizmet anlayışı içerisinde olmuş, yetiştirdiği sûfilerle hikmetli sözlerini ve şiirlerini, güneş ışınlarıyla birlikte doğudan batıya doğru ülkeler aşırı yaymayı başarmıştır. Onun Türkçe söylediği güzel "hikmetleri" Kafkaslar, Azerbaycan, Anadolu başta olmak üzere dünyanın dört bir yanına nüfuz etmiştir. Bütün Türk Dünyası onun şiirlerinden, onun Türkçesinden onun felsefesinden faydalanmıştır. Onlarca şair, âşık, sûfi ondan etkilenmiştir. Mehmet Fuat Köprülü, Ahmet Yesevî'nin tesirini dört büyük alana ayırıyor: "1) Kıpçak, yani bugünkü Kuzey Türkleri alanı; 2) Türkmen alanı; 3) Azerî alanı; 4) Batı Türkleri, yani Anadolu ve Rumeli alanı."⁵⁸ M. F. Köprülü, Ahmet Yesevî'nin Azerbaycan sahasına tesiri hususunda da şöyle yazıyor: "Selçuk Türkçesi'nin hakim olduğu küçük Asya arasındaki orta alanda, yani Bağdat civarından başlayarak, Musul, Diyarbakır, Doğu Anadolu, Kafkas ve İran Azerbaycan'ında kullanılan Azerî dediğimiz –ve daha çok Anadolu, yani Selçuklu-Osmanlı lehçesiyle büyük bir benzerlik gösteren– lisanî ve edebî alan, Türk edebiyatının şimdiye kadar belki en meçhûl kalmış bir parçasıdır. Cengiz istilâsının doğurduğu göçler ve meydana gelen yeni soylar neticesinde teşekkül ettiğini zannettiğimiz daha sonraya ait lehçenin en eski mahsûlü olarak, M.S. 1300-1301 tarihlerinden önce mutasavvıfâne şiirler yazmış ve yalnız kendi sahasında değil, lehçe benzerliği bakımından Anadolu'da da büyük bir şöhret kazanmış olan meşhur mutasavvıf Hasanoğlu'nun şiirlerini biliyoruz.; ne yazık ki, elimizde onlardan hemen hiç bir

⁵⁸ Ord. Prof. Dr. M. F. Köprülü, Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara-1976, s. 174.

kalıntı bulunmuyor; bununla beraber mutasavvifâne Farsça şiirler yazmakla tanınmış bu Türk şairinin herhalde tasavvuf vadisinden ayrılmadığı ve şöhret çevresinin genişliğine göre, herhalde hece vezniyle, Yesevî tarzında birtakım ilâhîler yazdığı tahmin olunabilir. Bizim Osmanlı tezkirecilerinin XVI. yüzyılda –mutlaka halk edebiyatını taklitle hece vezniyle yazdığı için olacak– biraz küçümseyerek söz ettikleri ünlü Hasanoğlu türküleri eğer bu zâta ait ise –ki, bunu kesin olarak iddia edememekle beraber, aksini iddia için de elimizde kat’i bir delil yoktur– o vakit onlarda Yesevî te’sirinin bulunduğu kesinlikle hükmedebiliriz.”⁵⁹

Benimsediği ve yaydığı tasavvuf öğretisi, Türk Dünyası’nda büyük taraftar toplamıştır. Sadece sünnî olan Nakşibendî tarikatı mensupları değil Baba Haydarî, Bektaşî, Mevlevî, Bayramiyye gibi tarikatlar da kendilerini Ahmet Yesevî ile ilişkili saymaktadırlar.

Büyük üstad 1166 yılında Yesi’de vefat etmiştir. Kabrinin üzerine Timur tarafından büyük bir türbe ve hangâh yaptırılmıştır.

Ahmet Yesevî’nin hayatı etrafında onlarca menkıbe oluşmuştur. 63 yaşına geldikten sonra Hz. Muhammet’ten fazla yer yüzünde kalmamak için yer altında bir hücre yaptırarak geri kalan ömrünü burada geçirmesi; Ashabdan birisi olan Aslan Baba’nın, Hz. Muhammet’in, Ahmet Yesevî’ye iletilmek üzere verdiği hurmayı 500 yıl sonra ona teslim etmesi bu menkıbelerin en önemlileridir.

Türk Dünyası’nda Ahmet Yesevî ve onun öğretisi hakkında çok ciddi araştırmalar yapılmıştır. Prof. Dr. Mehmet Fuat Köprülü’nün “Türk Edebiyatı’nda İlk Mutasavvıflar”⁶⁰ adlı eseri ile Prof. Dr. Kemal Eraslan’ın “Dîvân-ı Hikmet”ten Seçmeler”⁶¹ adlı eserleri bunlardan birkaçıdır.

Ahmet Yesevî’nin hikmetlerinden örnekler:⁶²

1
Éyâ döstlar kulak salıng ayduğumğa
Ne sebeddin altmış üçde kirdim yirge
MiCrac üzre hak Mustafâ rûhum kördi
Ol sebeddin altmış üçde kirdim yirge

(Éy dostlar, gulağ asın dédiyime
Ne sebedden altmış üçde kirdim yér altına
Mé’rac zamanı Hağ Mustafa ruhumu gördü
O sebedden altmış üçde girdim yér altına)

⁵⁹ a.g.e., s. 178.

⁶⁰ a.g.e.

⁶¹ Ahmed-i Yesevî, Dîvân-ı Hikmet’ten Seçmeler, (Yayıma Hazırlayan: Kemal Eraslan) Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1991.

⁶² a.g.e., s. 58. Şiirin Azerbaycan Türkçesi kısımları Doç. Dr. Vahit Adilov’un yayımlanmamış bir makalesinden alınmıştır.

2

Hak Mustafâ Cebrâil’ din kıldı su’âl
 Bu néçük rûh tenge kirméy tapdı kemâl
 Közi yaşlıĝ halka başlıĝ kaddı hilâl
 Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge

(Haĝ Mustafa Cebrayıl’ dan étدی sual
 Bu néce ruh ki tene girmeden tapdı kâmal
 Gözü yaşlı hâlĝa yaralı ĝeddi hilâl
 O sebebden altmış üçde girdim yer altına)

3

Cibrîl aydı ümmet işi sizge bér-hak
 Kökke çıkır melâyikdin alur sébak
 Nâlišige nâle kılur heftüm tabak
 Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge

(Cebrayıl dédi: Ümmet işi size haĝdır
 Göye çı ğıb meleklerden ders alır
 Yéddi ĝat göy inleyerek nâle édir
 O sebebden altmış üçde girdim yer altına)

4

Evvel elest birabbikum⁶³ didi bil Hak
 Kâlû belâ didi rûhum aldı sebak
 Hak Mustafâ ferzend didi bilinĝ mutlak
 Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge

(Bil ki, Haĝ evvelde: Elestü birebbikûm? dédi,
 “Ĝalu bela” dédi ruhum dersler aldı
 Yeĝin bilin ki Haĝ Mustafa “oĝul” dédi
 O sebebden altmış üçde girdim yer altına)

5

Ferzendim dip Hak Mustafâ kıldı kelâm
 Andın songra barça ervâh birdi selâm
 Rahmet deryâ tolup taş dip yitti peyânı
 Ol sebebdin altmış üçde kirdim yirge

(“Oĝlum” déyib Haĝ Mustafa söze başladı
 Ondan sonra bütün ruhlar salam vérdi
 Rehmet denizi dolub daş déye ğeber yétđi

⁶³ Araf sûresi 172. ayetin bir kısmı: “Ben sizin Rabb’iniz deĝil miyim?”

O sebebden altmış üçde girdim yér altına)

...
* * *

KATRAN (ĠETRAN) TEBRİZİ (1012-1088)

Katran Tebrizî 1012 yılında Tebriz'in 12 km. uzağında bulunan Şadiabad köyünde dünyaya gelmiştir. Çocukluğu Şadiabad köyünün güzel tabiatının koynunda geçmiştir. Katran'ın nerede ve nasıl tahsil aldığı hakkında fazla bilgi yoktur. Sadece ilk tahsilini köyünde aldığı biliniyor. Bazı iddialara göre de sanatını ve ilmîni Tebriz'de tekâmül ettirmiştir. Henüz küçük yaşlarından itibaren şiir yazmaya başlamıştır.⁶⁴ Gence'de oturan Şeddadî hükümdarı Ebülhasan Ali Leşkerî'ye (1033/1034-1050) hitaben yazdığı bir gazel sayesinde sarayın himayesine girmeyi başarmıştır.

Katran Tebrizî'nin, Leşkerî'ye yazdığı gazel şöyledir:

“Şöhretli Emir idin ki, bizi şöhretlendirdin.
Hemişe ğızıl me'deni olduğundan, bizi ğızıl me'deni étdin.
Béle {elet göndermekle başımıza tac goydun.
Mene bu besdir ki, şé'rimin bir béytini sen ezberlemisen.
Bununla üreyimdeki gem güsseni mehv étdin.
Evveller adlı sanlı déyildim, meni sen şöhretlendirdin.
Birce defe mene ürekden nezer salmağla
Dünyanın aldadıcı zeherini ğelbimde şekere çevirdin.
Sahibler sahibi Leşkerî sağ olsun,
Çer { onun ğerargâhı, ulduzlar leşkeri olsun.”⁶⁵

Saray şairi Katran, bir müddet Gence'de kaldıktan sonra Tebriz'e dönmüştür. 1047 yılında Tebriz'e gelen Tacik şairi Nasir Hüsrev, “Seyahatnâme”sinde Katran ile görüşmesi hakkında şöyle yazıyor: “Tebriz'de Katran adında bir şairi gördüm. İyi şiir yazıyordu. Fakat Farişî dilini iyi bilmiyordu. Bana geldi. Müncek/Müncen ve Dakikî'nin divanlarını yanımda okudu. Bilmediklerini benden sordu. Şerhlerini yazdı. ve bana kendi şiirlerini okudu.”⁶⁶

Birkaç yıl Tebriz'de yaşayan Katran, hayli ihtiyarlanmış olmasına rağmen tekrar Gence'ye dönmüş. Yine Gence'nin devlet büyüklerinden Ebülhalil Cafer ve Fezlun'a methiyeler yazarak sâye ve itibar kazanmış, son yıllarını burada geçirmiştir. Şair son yıllarını burada geçiriyor. Ölüm tarihi ve yeri hakkında şüpheler varsa da kaynakların çoğu onun 1088 yılında Gence'de öldüğünü ve

⁶⁴ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 39.

⁶⁵ Divan-ı Hekim, Ġetran Tebrizî, Tebriz-1333, s. 413. (Bu gazel Farsça aslından Azerbaycan Edebiyatı Tarihi adlı eserin müellifleri tarafından tercüme edilmiştir.)

⁶⁶ Resulzâde Mehmet Ali, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul-1933, C. 2, s. 413.

oraya defnedildiğini yazmaktadır.⁶⁷

Tacik şairi Nasir Hüsrev “Seyahatnâme” adlı eserinde Katran Tebrizî’nin Farsça’yı iyi bilmediğini ve şiirlerini ana dili olan Azerbaycan Türkçesi ile yazdığını söylüyor⁶⁸. Ne yazık ki Katran’ın ana dilinde yazdığı şiirlerinin hiçbirisi şimdiye kadar ele geçmemiştir. O, Azerbaycan edebiyatına Farsça yazan bir şair olarak geçmiştir.

Yazdığı methiyelerden anlaşıldığına göre, Katran, yaratılış itibarıyla sultanlara, beylere yakın olma ve saraylara ulaşma arzusunda. Tabii ki, bunun yolu da devrin saray dili olan Farsça’yı öğrenmekten geçiyordu. Şair büyük gayretle Farsça’yı öğrenmiş ve devlet büyüklerine Farsça methiyeler yazarak arzusuna ulaşmıştır. Tahminen bundan sonra da eserlerini Farsça yazmaya devam etmiştir.

Şairin edebî eserlerinden en önemlisi lirik şiirlerinden oluşan Farsça divanıdır. “Et-Tefasir” adlı Farsça bir de sözlük çalışması yapmıştır. “Gövsnâme” adlı bir eserin olduğundan da bahsedilmektedir.

Şair, sürekli sarayda, büyük imkânlar ve lüks içinde yaşamıştır. Devamlı hükümdarların, beylerin ilgisini görmüştür. Tabii ki, hediyeler, ünvanlar aldığı hükümdarların, hoşuna giden aşk, kadın, şarap, tabiat konularında şiirler yazmıştır. Bununla birlikte içinden çıkıp geldiği halkının dertlerini, hayattan beklentilerini de şiirlerine konu etmiştir.

Katran Tebrizî, bazı şiirlerinde devrin siyasî, sosyal ve tarihî olaylarına da yer vermiştir. 1042 yılında meydana gelen Tebriz depremini anlatan şiiri bunlardan birisidir. Bu şiirin bir bölümü şöyledir:

“Bu varda, ya ki gözellikde söyle kim görmüş,
Cahanda Tebriz’e tay géyri yerde ayrı mahal.

Zemane né’mete gerğ étmiş ehl-i şehri bütün,
Şeher tamam dolu insandı, vardı her cür mal.

Emir de, bende de, serkerde, fazil, âlim de,
Bir işle her biri meşğuldu orda bir minval.

O, Heğğ’e taete dalmış, bu, {elge {idmet édîr,
Bu yanki ad gezir, amma o yankı gezmede mal.

Ėzelle musîgi dinler bu yanki, mal gözler
O yanki ovlayır ovlağda vehşi itle maral.

Heyat sürür biri mütrüble her zaman gündüz,

⁶⁷ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 39.

⁶⁸ Nasir Tosrov Elevi, “Sefernâme”, Téhran, 1314, s.6; Resulzâde Mehmet Ali, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul-1933, C. 2, s. 413.

Bu yanda her géce o {şar bu géyri bir ğara {al.

Ƨeyalda her bir adam fikr édirdi bir tedbir,
Déyirdi herkes özüyçün ne yolda serf ola mal.”⁶⁹

Katran Tebrizî'nin hayatı, sanatı ve eserleri üzerinde Azerbaycan ve İran Türk edebiyatının meşhur araştırmacılarından Kesrevî, Memmedeli Terbiyet, Seif Nefisi ve Hacı Mehemed Nahcivanî ciddi çalışmalar yapmışlardır.

Katran Tebrizî'nin şiirlerinden örnekler:⁷⁰

GAZELLER

Menem ki, hesret odunda ya {ar o nazlı nigâr,
Gözüm bahar buludu tek ğalib müdam ağlar.

Ümid bağında ümid ile bir ağac ekdim,
Dédim ki, nâz ola yarpağı, sévinc de ona bâr.

Su éşğ idi, güneş ise vefa, nesim könlü,
Mehebbet Ay işığıydı, özüm ona dildâr.

---

⁶⁹ E. Seferli, Ƨ. Yusifov, Ğedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1982, s. 52. (Bu şiirin tercümesi kitabın müellifleri E. Seferli ve Ƨ. Yusifov tarafından yapılmıştır.)

⁷⁰ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 90-99. (Gazeller E Mübariz, Ƨelil Rıza; rübâîler de Ƨelil Yusifov tarafından tercüme edilmişlerdir.)

Ėzeble yı{dı kökünden onu ferağ küleyi,
Gözüm yaşını görende deniz çekildi kenar.

Onun müşk saçan nergizini yâd étsem,
Goşa bu nergizimin lale rengli dürrü a{ar.

Esen o sünbülümü {atirime salsam eger,
Ne can Ėalar bedenimde, ne de kõnülde Ėerar.

Ėoşa lebinden onun her ne Ėedr méy içsem,
Menim ĖazandıĖım olmuş hemişe derd-i {umar.

Onun gül etri saçan lalesine üz goydum,
Ferağ ayırdı o gülden, batırdı bağrına {âr.

Menim Ėisasımı heĖĖ ol gözelden almazsa,
Mene eta élesin sévgisinde sebrü Ėerar!

***

Hardasan, éy kõnlüme dinclik véren can, hardasan?
Ço{ çağırdım, gelmedin, éy derde derman, hardasan?

FirĖete dözmek çetin, veslinle kesdim ülfeti,
Şâdlığı, şe'riyeti mehv étđi hicran, hardasan?

Her zaman kõnlüm sorar: Neyçün susub eyleşmisen?
Bir Ėemer hicrinde kõnlüm Ėaldı nâlan, hardasan?

Daşla sınıydı Ėolu veslin, tapardım mumiya,
Hicr ilen sınımış Ėolum, Ėıl çâre, Loğman, hardasan?

Bir çırağ imiş vüsal düşdü Ėefil tûfanlara
Nurumu zülmet mi uddu, éy çırağban, hardasan?

Hicrinin, ya veslinin {éryri nedi, me'nası ne?
Bir Ėılinc çekmiş zaman, vesli tutur Ėan, hardasan?

FirĖetin bir Tanrı hökmü... Sen özün tanrım benim!
Tanrı hökmünden ne cür men Ėurtarım can, hardasan?

RÛBÂÎLER

Éy Türk, hardan düşdün Gence'ye söyle,
Ruhumda bir sévinc oyatdın böyle.
Ser {oş olan demde bir bûse vérdin,

Éy Türk, görüm daim ser{oşluğ éyle.

***

Meni alçağlara gül étdi cahan,
Onlardan eziyyet gördüm her zaman.
Seni görsem zehir bal olur mene,
Yo{sa bu şherde ğalmazdım, inan.

***

Éy mercan dodağlım, semen endamlım,
Sévincim, şâdlığım, isteyim, kâmım,
Ĝelbime, canıma olsan da bela,
Yo{dur senden ayrı sebrim, aramım.

***

Yanımda olsan da, hesretem sene,
Ĝelbimden, canımdan ezizsen mene.
Ĝemzen üreyime néşter vursa da,
Ĝohumdan, ğardaşdan doğmasan yéne.

***

İğbalın, muradın, kâmranlığın var,
Uca ta{tın, tacın, insanlığın var.
Nüsretde, celalda göyler kimisen,
Be{tin, ürek kâmin, cavanlığın var.

***

Éy yâr, hüsnün menden uzağa düşdü,
Sévinc üreyimden irağa düşdü.
Sen zülme gürşandin, ayrılığ saldın,
A{ı ürek ganım, yanağa düşdü.
***

Éy gâpısı élme, ürfana ocağ,
Meni govdu ordan gâpıçım nahag.
Salam vérmek idi benim niyyetim,
İtirdim boş yére va{tımı ancağ.
***

Meni gelbi gara yaman incitdi,
Başdan gara çetri tâ kenar étđi.
Tövbeni sındırıp günah étmeye,
Gesden sûfilerin yanına gétđi.
***

Elim eteyinden üzülen andan,
Yapışdım dörd elli ahdan, feğandan,
Ya ahım gelbine eser éyleyer,
Ya ömrüm {ermenî yanar hicrandan.
***

Varlığım senindir, inan, éy senem,
Testeyem, dermanım en ya{ın hemdem.
Sensiz men bir héçem... sen gelsen eger,
Ya{ın düşebilmez ne keder, ne gem.
***

Men sensiz neyem ki? Gémlele ortağ,
Seninle her derdden, her gemden uzağ.
Seninle üz gözüm gızıl gül olur,
Sensiz üz saralır yasemen sayağ.
***

Ne geder hicrandan éyleyim feryâd?
Ne geder ahımla delinsin polad?
Sen zülm édeceksen, men ah çekecem,
Ne va{tacı olum {eyâlnla şâd!

HATİP TEBRİZÎ (Tetib Tebrizî)

(1030-1109)

XI. asır Azerbaycan ve İran Türk edebiyatının en önemli temsilcilerinden birisi de Hatip Tebrizî'dir. Hatip Tebrizî aynı zamanda İslâm âleminin edebiyat ve dilcilik sahasında en önemli ilim adamlarından da birisidir.

Hatip, 1030 yılında Tebriz'de dünyaya gelmiştir.⁷¹ Tam adı Ebu Zekeriyya Yahya ibn Ali Hatip Tebrizî'dir.⁷² Çocukluğu, gençliği ve ilk tahsil yılları Tebriz'de geçmiştir. Gençliğinde dilciliğe merak sarmıştır. Yirmi yaşına geldiğinde çalışma ve araştırmaları için Tebriz muhiti dışına çıkma ihtiyacı duymuştur. Basra, Merre-yi Nu'man, Mısır, Bağdat gibi devrin ilim ve kültür merkezlerine gitmiş, oralarda, Gesebanî, Rağgî, Tahir ibn Babaşaz, Ebüle'la, Tenu'î gibi bilginlerden ilim tahsil etmiştir. Hatip'in Ebüle'la Meerri'nin yanına gitmesi hakkında Malik Mahmudov'un "Hatib Tebrizî" adlı eserinde çok ilgi çekici bilgiler vardır. Hatip uzun süre tahsil aldıktan sonra 1067 yılında ilk defa olarak kurulan "Bağdat Nizamiye Medresesi"nde edebiyat öğretmeni ve kütüphane müdürü olmuştur. Hatip en önemli eserlerini bu dönemde kaleme almıştır.⁷³

Hatip'in dilcilik sahasında yaptığı çalışmalara örnek olarak İbn Sukkéyt'in "Kitab-i İslah'ül Mentig" ve "Kitab'ül Elfaz" adlı eserlerine yazdığı şerhler, Arap dilcisi İbn Cinnin'in "Nahve Dair Kısa Hülasa" ve "Kur'an'da Hâllenme" adlı eserlerine yazdığı şerhleri gösterebiliriz.

Onun en önemli iki eseri de Ebu Temmam'ın kendi divanına ve yine onun tertip ettiği "Hemase" adlı şiirler mecmuasına yazdığı şerhlerdir.

Hatip'in ilmi çalışmalarının yanında kendi şiirleri de vardır. Ancak onun şiirlerinin çok az bir kısmı bize kadar gelip çıkmıştır. Onun şiirleri, devrinde dikkatleri celbetmiş ve birçok cönkte yer almıştır. XI. asır tezkirecilerinden Ali Baherzî, onun Nizam'ül Mülk'e hasrettiği bir kasidesini mecmuasına almıştır. Meşhur Arap âlimi Corc Zeydan ise, Hatip Tebrizî'nin bir divanının olduğunu yazmıştır.

Tenkit sahasında büyük çalışmaları olan Hatip'in şu sözü meşhurdur: "Şiiri tenkit etmek onu yazmaktan daha zordur." Hatip'e göre "Tenkitçi, şairden farklı olarak daha çok bilgiye ve malumata, poetik zevke sahip olmalı ve her bir şairin ferdî üslubunu bilmek, onun yaşadığı devri anlamak gibi keyfiyetlere, geniş mütalâa kabiliyetine, hassaslığa malik olmalıdır ki edebî eseri lâyıkiyle değerlendirebilsin."⁷⁴

O, eserlerinde ilmîliğe, gerçekçiliğe hümanizme ve tarihîliğe önem veren ansiklopedist bir şahsiyettir. O çalışmalarını ilmî sistematığe uygun olarak

⁷¹ Zöhre Vefâî, Nâm-ı âverân-ı Azerbaycan II, İntişarât-ı Zéyneb, 2000-Tebriz, s. 34, Tercüme eden: Muhammet Savaş Kafkasyalı.

⁷² Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 23.

⁷³ Mehemedeli Terbiyet, Danişmendâni Azerbaycan, Azerbaycan Devlet Neşr., Bakı-1987, s. 367.

⁷⁴ E. Seferli, T. Yusifov, Gëdim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1982, s. 57.

yapmıştır. Hatta ona kadar yapılmış çalışmaları da ilmî sistematığe koymuştur.

“Hatip Tebrizî'nin eserlerine bakıldığında, gâh hassas duygulu bir şair, gâh geniş mütalâaya sahip bir tarihçi, gâh Arapça'nın mürekkep mekanizmasına âşik bir dilci, gâh 300 yıllık Ârap felsefî şiirini bütün yorumculardan daha derin duymayı başaran bir filozof gibi görülüyor.⁷⁵

Büyük araştırmacılardan başta Malik Mahmudov olmak üzere, Mehemmedeli Terbiyet, M. Sait Ordubadî ve Hemit Araslı, Hatip Tebrizî ile ilgili, uzun emek mahsulü ciddi çalışmalar yapmışlardır.

Hatip Tebrizî'nin şiirlerinden örnekler:⁷⁶

Dicle üstünde şerabında böyüg zövg ü sefa,
Ferat üstündeki a{şam méyi de bambaşga!

Bu sular üste üzüm şehdine méyl étdim men,
Bu sular parlağ olub {eznelerin dürründen.

Göyler ile bu yérin garşı durubdur gemeri,
Mest édib onları eşğ ile mehebbet eseri.

Leblerinden méy içib, men de şerab vérdim ona,
Ya {şı ba {, söyledim éy meh, bu könül vurğununa

Âşınadır, dédi gelbi o mene gârdaşdır,
Sırrler duymağ üçün sévgili bir sirdaşdır.
***

Yorular séyr ile insan, men ise durmağdan,
Bil ki, tenge getiribdir bu etalet canımı.
Her kimi görmüşem, éy vay, bu gün Bağdad'da,
Nânecib, zatı gırığ zülmet édib dörd yanımı.

***

Şé'rimin yo { éle imkânı seni medh éleye,
Ne bilim, belke de yüzden birini söyleyirem.
Sen meni efv éle garşında béle tegsir üçün,
Men senin fermanına böyle emel éyleyirem.

***

---

⁷⁵ a. g. e. s. 54.

⁷⁶ Azərbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 23. (Şiirleri Ebülfez Hüséynî Türkçe'ye çevirmiştir.)

MAHSETİ GENCEVİ

Mahseti Gencevî, XII. yüzyıl Azerbaycan şiiri tarihinde önemli yer tutan şairlerden birisidir. Azerbaycan edebiyatında ilk şaire kabul edilmektedir.⁷⁷ Mahseti Hanım'ın hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Eski tezkirecilerin verdiği bilgiye göre, Mahseti, XI. asrın sonlarında Gence'de dünyaya gelmiştir⁷⁸. Onun iyi bir müzisyen olduğu, Gence'de hükümdar sarayına yakın olduğu, Gence hatibinin oğlu Emir Ahmet ile edebî münakaşası sonunda şehirden sürgün edildiği yazılıdır. Daha sonra Mahseti ile Emir Ahmet arasındaki münakaşa halk arasında anlatıla anlatıla destana dönüşmüştür. Eski tezkirecilerden "Tezkiretü's-Şüerâ"nın müellifi Devletşah Semerkandî'den İran, Hindistan ve Orta Asya tezkirecilerine kadar bütün tezkireciler eserlerinde Mahseti Hanım'dan bahsetmişler ve onun şiirlerinden örnekler vermişlerdir.⁷⁹

Birçok kaynakta bahsedildiğine göre Mahseti çok şiir yazmıştır. Ancak bunların çoğu zamanla kaybolmuş, birçoğu da Özbek Hanı Abdullah'ın Herat'ı aldığı zamanlarda mahvolmuştur.⁸⁰

Yüzyıllardan beri cönklerden cönklere aktarılarak günümüze kadar gelip ulaşan Mahseti şiiri, nice heveslilere ilham kaynağı, nice sanat eserlerine konu olmuştur. Asırlar öncesinde hayatının etrafında destanlar oluşturulan Mahseti Gencevî'nin günümüzde de piyeslerde, romanlarda motif olması, onun unutulmazlığını ortaya koymaktadır. M. S. Ordubadî'nin "Gılinc ve Gelem" adlı romanı buna en güzel örnektir.⁸¹

Muhabbet ve güzellik şairesi olan Mahseti Gencevî, rübâileriyle ün yapmıştır.

Mahseti Gencevî'nin rübâilerinden örnekler:⁸²

Meni kâm almağa goymadı zaman,
Gücü çatan geder éyledi divan.
Déyesen ehd étmiş, dolandıgca héy,
Meni de özüyle herletsin dövran.

⁷⁷ Azize Caferzâde, Azerbaycan'ın Âşîg ve Şair Kadınları, Gençlik Neşr., Bakı-1991, s. 15.

⁷⁸ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 358.

⁷⁹ Hamit Araslı, Azerbaycan Edebiyatı Tari{î, A.E.A.Neşr., Bakı-1960, s. 81.

⁸⁰ Mehmet Ali Resulzâde, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul-1934, C. 3, s. 239.

⁸¹ E. Seferli, T. Yusifov, Gedim ve Orta Esrlr Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 65.

⁸² Azize Caferzâde, Azerbaycan'ın Âşîg ve Şair Kadınları, Gençlik Neşr., Bakı-1991, s. 16, (Tercüme éden N. Refibeyli); Sévdiyim Şé'rlr, Tertib édeni: Cahangir Gehremanov, Gençlik Neşr., Bakı-1978, s. 16; Hamit Araslı, Azerbaycan Edebiyatı Tari{î, A.E.A.Neşr., Bakı-1960, s. 82; Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 358. (Rübâiler, T. Yusifov, M. Séyidov, E. Mübariz ve E. Vahid tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

***

Éy ağıllı göca, déyilsen nâşı,
Torpağ eleyenin cavandır yaşı.
Dé, yavaş elesin, çünkü bu torpağ
Perviz bedenidir, Kéygubad başı.
***

Damn her kerpici, her évin tağı,
Bir şah kellesidir, vezir barmağı,
Héyvanın basdığı her gariş torpağ,
Gözel saçlarıdır, cânan yanağı.
***

Dün kâşı kûzemi daşlara çaldım,
Ser {oşdum, bilmedim elimden saldıım,
Kûze dile gelib dédi ki: "Men de
Senin kimi idim, bu güne ğaldım".
***

Ğelbine eşğden söz yazan bir kes,
Bir lehze ömrüne puç déyebilmez.
Bir hemdem aradığ ömrümüz boyu,
Bize hemdem oldu yanığ bir nefes
***

Özgeden héç zaman gözleme kömek,
Ğuru budağ kölge salmaz, éy ürek,
Ğenaet ezizler, tamah {ar éder,
Az olan şeylere genâet gerek.
***

Bir ğelp pulu bizden almırlar, inan!
Süpürer hamını ecel dünyadan,
Terabatdan çı{ıb dédi bir göca:
"Şâd yaşa, torpağda ço { yatacağsan."
***

Tagım başında ger olsan da bir tac,
Ağladar seni de bir gün éhtiyac.
Tagım derdine ğal, ona ya {ın ol,
Gor { o günden özün olasan möhtac.
***

Bu dünya bir gızıl kûzeye benzer;
Suyu gâh şirindir, gâh da ki zehir.
Ço { da öyünme ki, uzundur ömrün,
Ecel köhleninde hazırdır yeher.

***

Hünerin sefâsı acıdır müdam,
Odur, hüner suyu içmir bir adam.
Alçağ adamların cehâlet odu
Hüneri küleye vérmişdir tamam.

***

Boy bu {unu, çiyin nöğsanlıdan dâd,
Nâmerd kişilerden ya {sıdır arvad...
Bivefa dostlardan düşmen ya {sıdır,
É'tibarsız dostu yadından çı {art.

Terâbet yéridir igid erlerin,
Burda yéri yo {dur bed göherlerin.
Hörmetle gedem goy bu yola, çünkü
Yéri déyil bura hilegerlerin.

***

Elimde gedehle senin küçenden,
Her géce, sévgilim, ser {oş kéçdim men.
Éşgi şerab kimi tökdüm gedehe,
Hûşa gétdim, düşüb sındı elimden.

***

Gözel, ba {, bir menem, bir sen, ne {oş hâl.
Nûş édek şerabı, çoşsun cah celâl.
Géce yâr zülfü tek uzansın, felek!
Sübhün açarını sen gıyuya sal!

***

Bazara gétmişdim bir cüme günü,
Gördüm keklük alıb sarın üstünü.
Téz téz déyir ona: "Cefâ vérenin
Bir gün béle gal {ar göylere ünü."

***

Sen ğessabsan, men se ğurbanınam, bağ,
Dözerem çatsa da sümüye⁸³ bıçağ.
Âdetdir, satırsan kesdiyini sen,
Meni öldürsen de, gel satma, ancağ!

***

---

⁸³ Sümük: Kemik.

İğbal gelib bu gün kâşânemize,
Dünya déyir indi: " Bir ğulam size,
Dövlət ki, ağıllı a{tarar daim,
İndi kömekçidir taléyinize".

***

Arvadla kişini bağlayır kebin⁸⁴,
Bu işe yol vérir şeriet, âyin.
Menimse kebinim bir rübâîdir,
Var mı bu kebine yol véren bir din?

***

Sene dem vérirem gül dodağımдан,
Ĝara zülflerimden, şu { yanağımдан,
Mest, ayıĝ, ya {umar, reĝs éleyirem,
Çenk çalırım senin ĝarşında her an.

***

Zülfün camâlına bir yaraşıĝdır,
Terâbet ehline nurdur, işiĝdir.
Ey Şerĝ güneşinin nuru, {oş geldin!
Gözeller şahına ĝapı açığıdır.

***

Meni dodağında satın al, cânan!
Mekke ĝapısına apar, ét ĝurban.
Günahım var ise ĝoy zindan olsun
Men tek günahkâra çah-i zene{dan.

***

---

⁸⁴ Kebin: Nikâh.

Ömrün bu dünyada ebedî olsun,
Könlün seadetle, şadlığla dolsun.
Senin isteyine uymayan başlar,
Sürahı başı tek bedensiz ğalsın.

***

Ğarışğa yol salar şeker üzüne,
Söykener lâleye benövşe yéne.
O gümüş üzünden bir {encer çı {ar,
Vurar bu dünyanı biri birine.

***

Yaşıl otlar üste cilvelenir gül,
Bülbül şûre gelib açır şirin dil,
Onlar her ikisi héyran olmuşlar:
Gül gödek ömrüne, tekliye bülbül.

***

Her meclis çiçekle, gülle bezener,
Köyneyi cırılmış uşğa benzer.
Terleyib ğızarmış, heyâlı gönce,
Ağzında tutmuşdur, sanki sim ü zer.

***

Bağ alışıb yandı ğırmızı gülden,
Bir gül köyneyidir ömrümüz hemen;
Ecelin küleyi yırtmamış onu,
Gül ile bâdeni bura {ma elden.

***

Gül dédi: "Bir serv ğametli eger,
Olsa, güzel bağı bir cennet éder."
Méh te'ne vurdu ki: "Ğonşun tikândı,
Ğonşudur çirkinle daim gözeller."

Yétmez mi ğeribe vérdin işkence,
Cefanın hüdudu olmaz mı, sence?!
Démişdin: "Gence'de kâme yétersen,
İndi bu men, bu sen, ba {, bu da Gence!.."

***

Hicrinde gündüzüm gece oldu, yâr!
Zamanın elinden könlüm gan ağlar.
Gönder {eyâlimi bize bir gece,
Görsün nece üzür meni intizâr.

***

İslâdır mektubu gözümün nemi,
Ėan renge boyayır her bir reğemi.
Ėelem de benim tek derdini çekir,
Başıyla ağlayır yazdığca Ėemi.

***

HAKANÎ ŞİRVANÎ (Ṭaġani Şirvani)
(1126 - 1199)

Azerbaycan ve İran Türk edebiyatının intibak döneminin en önemli şairi olan Efzeleddin İbrahim Hakanî Şirvanî, 1126 yılında sonradan Müslüman olan Rabia hanım ile marangozlukla uğraşan Ali adlı bir Şamahî sakininin aile ocağında gözlerini dünyaya açmıştır⁸⁵. İbrahim, sekiz yaşına geldiğinde, babası Ali, ailesini terketmiştir. O, amcası Kâfieddin Ömer'in himayesinde kalmıştır. İlk tahsilini amcası Ömer Efendi'den almıştır.

Devrin tanınmış âlimlerinden olan amcası Ömer, ilk tahsilden sonra ona sarf, nahiv, nücum, tıp, hikmet, fıkıh ve edebiyat ilimlerini öğretmiştir. İyi bir ilim tahsili alan İbrahim yine amcasının teşviki ile güzel şiirler yazmaya başlamıştır.

25 yaşlarına geldiğinde amcasını kaybetmiştir.⁸⁶ Ona, şiir sanatı dersleri veren, Şirvanşahlar Sarayı'nın melikü's-şüerası Ebül Âlâ Gencevî, çok yetenekli genç İbrahim'i sarayla tanıştırmış ve onun Şirvanşahlar Sarayı'na dahil olmasını sağlamış bilâhare de kızını ona vermiştir. İbrahim kısa sürede yazdığı şiirler ile saray şairleri içerisinde ilk sırayı almıştır. Şirvan Şahı Menuçehr, ona bir fermanla "Hakanî" ünvanını vermiştir. Ancak bir müddet sonra sarayın mülevves ve mütehakkim hayatı onu sıkıştır. Hacca gideceğini ileri sürerek hükümdardan izin alıp Şirvan'dan ayrılmıştır. 36 yaşında Mekke'ye gitmiştir. Bu ziyaret ve gezi sırasında Erdebil, Hemedan, Bağdat, Şam, Musul, İsfahan, Mekke şehirlerini gezmiştir. Sasani Devleti'nin başkenti olan "Tak-i Kesra"nın karşısında durarak meşhur "Medain Ṭerabeleri" adlı felsefi şiirini yazmıştır. Ayrıca Doğu edebiyatının ilk manzum seyahatnâmesi sayılan "Töhfetü'l İragéyn (Tuhfetü'l-Irakeyn)" (İki Irak'ın Hediyesi) adlı meşhur mesnevîsini de bu gezisi sırasında yazmıştır.⁸⁷ Bağdat'ta kaldığında Halife Muhammed ibn Müstehzer, ona yanında kalmasını ve kâtibî olmasını teklif etmiştir. Hakanî, Şirvan'a dönmesinin gerektiğini ileri sürerek bu isteği kabul etmemiştir.

Hakanî Şirvanî, 1160 yılında Şirvan'a dönmüş ve yeniden sarayın cenderesine girmiştir. Büyük şair Hakanî, önceki gibi yine hükümdarlardan lâyıkcınca itibar ve saygı görememiştir. Geri döndüğüne pişman olan şair, yeniden sefere çıkmak için saraydan izin istemişse de hükümdar A{sitân ona izin vermemiştir. Hakanî, Derbend ve Gence'ye sürgüne gönderilmiştir. Gence'de

⁸⁵ Bazı kaynaklarda onun doğum yeri olarak Şamahî şehrinin Melhem kenti; doğum tarihi olarak 1120/1122 ve vefat tarihi olarak da 1199 gösterilmektedir. 77 yıl yaşadığı ileri sürülmektedir (Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 84; Ferudun Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı, Elm Neşr., Bakı-1978, s. 139; Ṭaġani, Seçilmiş Eserleri, Tertib Eden: Memmedaġa Sultanov, Yazıcı Neşr., Bakı-1987, s. 6.).

⁸⁶ Ṭaġani, Seçilmiş Eserleri, Tertib Eden: Memmedaġa Sultanov, Yazıcı Neşr., Bakı-1987, s. 9.

⁸⁷ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 86.

olduğu yıllarda sıtma hastalığına yakalanmış, meşhur tıp âlimi Şemseddin Tabib onu tedavi etmiştir. Yine burada iken 18-19 yaşlarında bulunan Nizamî ki, sonradan Türk dünyasının meşhur şairlerinden birisi olacaktır, onu ziyaret etmiştir.

İyice bunalan Hakanî, Şirvan muhitini terketmeye kalkışır. Ne yazık ki kaçarken şahın adamları tarafından yakalanır. Hükümdara saygısızlıktan Şabran kalesine hapsedilir. Bir yıl kadar hapiste kalır. Hapishane hayatıyla ilgili şiirlerini “Hepsiyye” adlı kitabında toplar. Hakanî’ye hapishanede çok işkence yapılmış, güçten, takattan düşürüldükten sonra serbest bırakılmıştır. Ailesini ve çocuklarını da alarak Tebriz’e giden Hakanî, bu defa da büyük ailevî acılarla karşılaşır. Oğlunu, kızını ve hanımını kaybeder ve tamamen yalnız kalır. Büyük şair, 1199 yılında Tebriz’de vefat eder.

Cenazesi Tebriz yakınlarındaki eski adı Sür{ab, şimdiki adı “Meğberetüşşerâ” (Şairler Kabristanı) adlı mezarlığa defnedilir.

Hakanî Şirvanî, Azerbaycan, İran, Yakın ve Orta Doğu’nun en büyük kaside şairidir. O eserlerini Farsça ve Arapça yazmıştır. Ancak onun eserleri kuruluş bakımından olsun, felsefî düşünce yönünden olsun Türk millî motiflerini ihtiva etmekte ve tamamen Azerbaycan ve İran Türkü’nün hayat ve düşüncesini yansıtmaktadır.

Mirza İbrahimov bir yazısında Hakanî için şöyle diyor:

“Hakanî zamanının evlâdı idi. Onun bütün hayatı ve yaratıcılığı, devri ile ilgili olmuştur. Lâkin o, zamanının sadece kâtibi değil, yaşayan, mücadele eden, onu tahlil ve tenkit eden büyük şairi, ışıklı filozofu idi. Onun sinesi zamanın sevinçlerine de, dert ve gamlarına da açık idi. Şiirlerinin birisinde dediği gibi “Böyük gemler bu küçük könlümü étدی mesken.” O büyük gamlar, halkın, özellikle ezilen halk kitlelerinin gamı, kederi idi. Hakanî’nin eserleri, bunun için sekiz yüz yıldan beridir yaşıyor. Güzelliğini, teravetini, mana derinliğini yitirmiyor. Çünkü halkı, halkın menfaatlerini, zamanının yüksek insanî ideallerini aksettirmiş, onlara hizmet etmiştir.”⁸⁸

Hakanî, nesir sahasında da kıymetli eserler vermiş büyük bir yazardır. Onun mektupları XII. yüzyıl Azerbaycan ve İran nesrinin en önemli örnekleridir. Hakanî’nin mektupları 1967-1970 yıllarında "Ermeğan" ve "Fehengé-İranzemini" dergilerinde ve Tebriz Üniversitesi’nin "Mecelleler"inde yayımlanmıştır.⁸⁹

Hakanî Şirvanî’nin eserlerinden örnekler:⁹⁰

MEDAİN ۛERABELERİ

İbretle ba {, éy könlüm, bu âleme gel bir an,

⁸⁸ ۛağanî, Seçilmiş Eserleri, Tertib Éden: Memmedağa Sultanov, Yazıcı Neşr., Bakı-1987, s. 22 (Ön sözün son paragrafi).

⁸⁹ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1989, c. 2, s. 118.

⁹⁰ ۛağanî, Seçilmiş Eserleri, Tertib Éden: Memmedağa Sultanov, Yazıcı Neşr., Bakı-1987.

Éyvan-i Medain'i⁹¹ ayiné-yi ibret san.

Decle'yle güzâr éyle bir defe Medain'e,
Bir Decle de sen gözden torpağına tök nâlân.

Ba! Decle töker gözden yüz Decle geder ğan yaş,
Göz yaşı déyil, ateş süzmekde yanağından.

Ba! Decle köpüklenmiş, her dalğa dodağında,
Bir éyle uçğudur ki, doğmuş könül ahından.

Gör Decle'nin hesretden bağı néce yanmışdır,
Söyle, eşidibsen mi, su odda ola büryân?

Deryaya vérir Decle illerle tükenmez ğan,
Sen Decle'ye bir pay vér, gözden tökerek al ğan.

Ğopsa dodağından âh, ğelbinden alov her ğâh,
Ten yarı donar Decle, ten yarsı saçar vulkan.

Zencire düşen Decle zencir kimi ğıvrılmış,
Éyvan-i Medain'i görcek yér ile yéksan.

Göz yaşları dil açsın, éyvana {itab étsin,
Bir kelme cavab alsın ğelbin ğulağı ondan.

Başlar öyüde her an diş diş divarı ğesrin,
Sanki dil açıb söyler tari {ini her dendan⁹².

Bayğuşların ahından ağrır başımız daim,
Göz yaşı gülâbıyla ét derdimize derman!

Her bülbülü bir bayğuş, her neğmeni bir növhe⁹³,
İzler bu cahan içre, olma buna gel héyran!

Biz edl sarayıyken zülm ile {arab olduĝ,
Zalimler olan ğesre gör néyleyecek dövrân.

Sarsıtdı kim eflâke ğal {an béle éyvânı,

---

⁹¹ Medain: Bağdat'ın güney doğusunda Dicle nehri üzerinde harabe hâlinde bir şehir. Eşkânîler ve Sasanîler zamanında İran hükümdârlarının kışlık başkenti idi.

⁹² Dendan: Diş.

⁹³ Növhe: Matem şarkısı, mersiye.

Göylerdeki güvvet mi, étdi ya felek virân?

Ağlar gözüme güldün, sordun: – “Bu ne matemdir?”
– Ço{ gülmelidir burda her ağlamayan insan.

Ne zal-i Medain’in⁹⁴ Kûfe ğarisından⁹⁵ kem,
Ne hücre si tendirden nâĝis tutular bir an.

Kûfe’yle Medain’i me’nada beraber tut,
Tendir ğala ğelbinde, gözden teleb ét tufan!

Bir va {t bu éyvanın astanasını üzler,
Saldıĝları neĝ si ile étmişdi nigâristan.

Burda nöker olmuşdur Babil şahı illerce,
Bu ğesre ğulam olmuş bir va {t şeh-i Türkistan.

Étmiş buradan bir ğün şir-i feleke hemle,
Cür’etle o aslan ki, yonmuşlar onu daşdan.

Zenn éyle o eyyamdır, fikr ile nezer sal, gör,
Dergâh hemin dergâh, méydan da hemin méydan.

Söyler, ayaĝın berk bas, göz yaşını tók rahat,
Biz torpaĝ olub ğétdik, sen de diri torpaĝsan.

Atdan yére én, üz sürt torpaĝına, séyr éyle,
Fil pençesi altında şahken mat olub Né’man.

Yo { filleri Né’man tek torpaĝa salan şahlar,
Fil kimi ğeçe gündüz onları ezer dövran.

Teĝdire ba {ın, bir va {t fil âciz éden şahlar,
Şahmatda⁹⁶ ğalıbdır mat bir fil kimi serĝerdân.

Nüşirevan’ın ğanın Hürmüz ğafa tasında,

⁹⁴ Zâl-i Medain: Nüşirevan’ın (Hüsrev Anüşşirvan) zamanında bir kadın varmış bu kadın evini satmak istemiyormuş. Onun evini bir vali zorla satın almış ve yerinde saray yaptırmış. Bunu duyan Nüşirevan da o valiyi öldürterek derisine saman doldurtmuş. Nizamü’l Mülk’ün Siyâsetnâme (Kültür Bakanlıĝı Yay., Haz. M. Altan Köymen, s. 45) adlı eserinde bu mevzu geniş bir şekilde anlatılmıştır.

⁹⁵ Kûfe ğansı: Hz. Nuh zamanında yaşamış bir kadın. Nuh tufanının onun ocaĝından başladığı söylenir.

⁹⁶ Şahmat: Satranç oyunu.

İçmiş, béle mest olmuş torpağ dédiyin etşan⁹⁷.

Tacında onun bir va{t vardisa nesihetler,
Minlerce nesihet var béyninde bu gün pünhân.

Kesra ile narıncı, Perviz⁹⁸ ile ter{unu,
Ço{dan unudulmuşlar, torpağla olub yéksan.

Düzdürdü gızıl ter{un⁹⁹ öz süfresine Perviz,
Süfre bezenib, oldu zer zebzeli bir bostan.

Perviz yo{ olmuşdur, ondan daha söz açma,
Gét, “Kemterekü”¹⁰⁰ söyle, zerden tere yo{ el’an.

Sordun: “Hara gétmişler indi o büyük şahlar?”
Bir hâmileler torpağ, ço{ udmuş o, şah, {ağan.

Ço{ géc doğacağ torpağ, gayda béledir eslen:
Téz nüffe tutan kesler doğmaz o geder âsan.

Méyne yétiren méydir Şirin’in ürek ğanı,
Perviz cesedindendir o küp ki, ğoyar déhğan.

Udmuş ne geder bilsen zalımları bu torpağ,
Lâkin yéne doymaz bu acğöz adam udmağdan.

Körpe ğanını sürter rü{sârına ennik tek,
Bu döşü ğara kâftar, ağ ğaşlı bu biimân.

Ṭağanı bu dergâhdan sen dâimâ ibret al,
Ta almağ üçün ibret, gelsin ğapına {ağan.

Derviş bu gün umsa şahlar ğapısından pay,
Dervişden umar bir gün rûzi onu bil sultan.

Âdet béledir: Mekke töhfe vérer her şehre,

---

⁹⁷ Etşan: Susuz.

⁹⁸ Perviz: Hüsrev Perviz, Sasanî imparatorlarından Nüşirvân’ın torunu.

⁹⁹ Gızıl ter{un: Zerden tere. Söylentiye göre Hüsrev Perviz her gün kuyumculara altından tere yaptırmış. Yemek vakitlerinde sofraya dizdirmiş ve yemekten sonra yemeğe katılanlara hediye vermiş.

¹⁰⁰ “Kemterekü”: Kur’an-ı Kerimde bir âyet; yani çok böyleleri dünyaya gelip gitmiştir.

Sen töhfe Medain'den al, göy bezene Şirvan.

Her kes aparın tesbêh çün Cemre¹⁰¹ kilindendir,
Tesebêh al o yêrden ki, torpağa dönüb Selman¹⁰².

İbretle bu deryaya ba{, dadlı suyundan iç!
Olmaz kéçesen etşan¹⁰³ bu Şett¹⁰⁴ kenarından.

Kim gelse seferden bil, bir töhfe vérer dosta,
Goy ermeğanın olsun her dostuna bu dastan.

Ba{, gör ki, bu şe'r içre ne séhr yaratmışdır
İsa kimi, bir sersem divâné-yi hikmetden.¹⁰⁵

GÜNEŞE TİTAB VE GİZİLİ MEZEMMET

Uşağa {oş geler ğırmızı, sarı,
Kişi cummaz le'le, ğızıla sarı.

Gül çiçek o {şayır ğızıla, le'le,
Odur téz solarağ, vérilir yéle.

Pislik zatındadır ğızılın eslen,
Gülleri ölüme odur sövg éden.

Her kim ğızıl yığıb tökse kiseye,
Kise tek boğazı kéçer ilmeye.

Kimin ğızıldadır gücü, yeğın bil,
O, ğuldur, ğızılın sahibi déyil.

Bir möhnet odudur cana sim ü zer,
Düz olar ğızıla déyilse "azer".

Zerdüş'tün adının evvelidir "zer",
Zere ar{alanır ateşperestler.

Zer nedir? Sönmüş bir ateşdir ancağ,

---

¹⁰¹ Cemre: Kâbe'nin yakınlarında bir yerdir. Oranın toprağından mühür ve tesbih gibi şeyler yapılır.

¹⁰² Selman: Selmanî Farisî diye de anılan Hz. Muhammed'in Fars asıllı ashabından.

¹⁰³ Etşan: Susuz.

¹⁰⁴ Şett: Fırat ile Dicle'nin birleşmesinden meydana gelen büyük nehir.

¹⁰⁵ Bu şiir M. Rehim tarafından tercüme edilmiştir. Tāganî, Seçilmiş Eserleri, Tertib Éden: Memmedağa Sultanov, Yazıçı Neşr., Bakı-1987, s. 361.

Ona men déyerdim: bir ölü torpağ.

Ürek çéşmesinin tutulmuş gözü
Béle sönmüş odla açılmaz, düzü.

Tamah demirinden géyinsen paltar,
Ġızıl o paltara miğnatis olar.

Bu demir géyimi çı{arsan eger,
Ġızıl miğnatisi senden el çeker.

Ġızıl hem oğrudur, hem de gülbeden;
Üz dönder bu kimi iki üzlüden.

O büt görünse de mügeddes peri,
Sındırmağ lâzımdır éle bütleri.

Ġızıla Ƨağani salınca nezer,
Dédi: Bütperestdir Ġızılperestler.

O, büt sındırmağı öyrenib ço{dan,
Ateşperestliyin ġaçmış odundan.

Altı başlı dünya arzular insan,
O bir yéddi başlı ilandır, inan.

Ġızıl, kimin salıb gözlerinde yér,
O daha aynaya ba{abilmeyir.¹⁰⁶

Sen éy gövherlere güzel renk véren,
Her şéye bir sûret, bir âheng véren.

Dünyada her kese eziz méhriban,
Hamıya dâye tek bir nezer salan.

Güneş! Sen her şéye nüfuz édirsen,
Ço{ büyük, ço{ uca olsan da, be'zen.

Énirsen üstünde ġara torpağın,
Ayağı altına her bir alçağın.

---

¹⁰⁶ Bu beyiti Osman Sarıvelli şöyle tercüme etmiştir: "Kimin gözlerinde Ġızıl tutub yér,/ O aynaya ba{ıb, özün görmeyir." (Ƨağani, Seçilmiş Eserleri, Tertib Éden: Memmedağ Sultanov, Yazıcı Neşr., Bakı-1987, s. 31.)

Éy kimseden işiğ esirgemeyen,
Mene esirgedin onu bes neden?

Dostdan üz çevirmek dosta ne lâyiğ?
Bu sifet görünmüş düşmene lâyiğ.

Şirvan şefegine gerg olub tamam,
Bes niye men béle garanlığdayam?

Derdimi açmağa bir hemnefes yo {,
Tos söhbet étmeye ya {ın bir kes yo {.

Möhnetle, sinesi dağlı ğalmışam,
Kimsesiz, ayağı bağı ğalmışam.

Pars odu püskürür dodağlarımndan,
Hind {enceri édib gelbimi şân şân.

Ğapı halğası tek asılıyam men;
Sızlaram her yéten nâmerd elinden.

Gereksiz daş kimi, başsız, ayağısız,
Ğaranlığ bucağda ğalmışam yalğız.

Başıma bir çekic zerbesi deydi,
"Elif" ğametimi "mim" kimi eydi.

Bu goca dünyanın ustadısan sen,
Talgın ğapısında hemişeliksen.

Men ğapı halğası olmuşam, déye,
Ahım halğa halğa yükselir göye.

Éle ki, bu âhlar sinemden a {ır,
Menim boğazımı yandırıp ya {ır.

Möhteşem bayrağın yükselen zaman,
Min düyün açırsan. Ne olar, bir an,

Menim de gözümün pénceresinden
Ba {asan bir anlığ üreyime sen...

Ço {dur pénceresi güne ba {anlar;
Her hâlde benim de bir péncerem var.

Onun ğapısına sen nur sepersen,
Ki, gelir rûzisi dal p ncereden.

Nergiz k l olsa da, Ő  { ba {ıŐı var,
BaŐsızdır, l kin o ğızıl tac ğoyar.

 le adamlara  z k v rirsən,
Ki, onu torpağa atırlar hemen...

Dibinde bir ğızıl olsa s frenin,
O s freni y re  ırpamazlar yeğin.

Balığ tek pulludur ancağ o insan,
Ki, do {sanında var min dolu  mman.

D vlet ne ğudretin, ne h nerindir,
Menseb de, servet de n keslerindir.

Feleyin zatında ğalmamış nişan,
 gidlik, sedağet ve adamlığdan.

Feleyin d vranı deyiŐmir artığ,
G neŐ de anlayır  gey doğmalığ.

Yo {, bu d diklerim s zler ebesdir,
Bunlar gelib k  en  ni hevesdir...

Men kimem, ğoy d yim bir az  z mden,
Neslimden ğoy  eber v rim size men.¹⁰⁷

***

HEBSDEN ŐIK YET

Ruhum bu can m lk n  terk  dib ge den kimi,
Rahatlığım perisi atıb ge di ğelbimi.

Bizi barıŐdıracağ nefes idi arada,
Baş alıb ortalığdan bir anda  ı {dı o da.

 almıŐdı tekce k lğem, o da ge di aradan,
Artığ, adım, niŐanım silinmiŐdir d nyadan.

¹⁰⁷ Bu Şiir "Cahangir Ğehremanov'dan alınmıştır. S vdiyim Ő 'rler 1, Yazıçı Neşr., Bakı-1978, s. 5.

Évimin dörd divarı baca kimi söküldü,
Astanası dağıldı, seğfi yére töküldü.

Könlüm nerd oyununda düşmüşdür şeş {aneye,
Ġanlı göz yaşım gerek on yéddini sanaya.

Duzlu su gözlerimden a {dıġca héy torpaġa,
Ayaġımın altını döndermişdir duzlaġa.

Felek benim ġelbimi nişana aldı, atdı,
Atdıġı o { işleyib cana, sümüye¹⁰⁸ çatdı.

Dünen ġece ahımla o {a basdım göyleri,
Ġanlı bulut bir anda culġaladı her yéri.

Üreyimin başında bir keder tutdu mesken,
Déyesen, ġétmeyecek o héç zaman bu yérden.

Gelib çatdı dostumdan mektub getiren o ġuş,
O ġuş ki, seher seher öz yuvasından uçmuş.

Lâkin o gördü esla ayaġa ġal {madım men,
Gezeble éndi yére, kederle ġal {dı yérden.

Bir ejdaha yatırdı ayaġımın altında,
Buna göre ayaġa dura bilmedim onda.

Ayaġımın üstüne ġoyulmuşdu demir daġ,
Ayaġı daġ altında olan ġal {ar ne sayaġ?

Ṭaġanı'nin ayaġı açığı olsaydı, elbet,
Ġal {ardı öz yérinden, ġöstererdi o hórmet.

Zöhhak ilanlar ile sarınmışdır ayaġım,
Onunçündür gözümden mirvari yaġdırmaġım.

Ayaġıma sarılmış iki ef'i ilandan,
Tavadaki balıġ tek ġovrulur ġelb, yanır can.

Ah çekerken tendir tek alovlanır bedenim,
Odlu ilan tek çı {ar alov aġzımdan benim.

---

¹⁰⁸ Sümük: Kemik.

Sataşdıgca gözüme kemişisi mehbesin,
Gêlbimin yaraları gövr édir hezin hezin.

Bir güduz it zindanda kemişçim olmuş benim,
Ağlar gözümünden şirin yu {u gövulmuş benim.

Sudan gor {ar, déyerler, güduz it gâpmiş insan,
Bununçündür ki, men de gor {uram göz yaşımndan.

Üreyimin odundan göz yaşım olmuş bu {ar,
Çekdiyim soyuğ ahdan gışa dönür her bahar.

Nar danesine benzer tökdüyüm göz yaşından,
Üzüm olur her géce şefeğ kimi al elvan.

Gıçımı¹⁰⁹ zencir kesib, topuğumndan gan a {ır;
Éle bil, yağış séli iri novdandan¹¹⁰ a {ır.

Belke, ahımdan demir gızaranag eriyir,
Onunçün de seslenib demir “el’aman” déyir?

Bu demir {al {alımı açmak isteyen zaman,
Zıngırov¹¹¹ kimi menden ucaldı nâle, feğan.

Zeiflemiş vücudum benzer ipek bir téle,
Bu nazik ipek tél de gusseden gelmiş dile.

Divarlar séyr éyledi benim solğun rengimi,
Onların da üzleri oldu ze’feran kimi.

Göye fevvere vurdu üreyimnden a {an gan,
Öz yolunda palçığa batıb galdı kehkeşân.

Tikânlıgım içinde çırpınan bülbülem men,
Ümidimi kesmişem gülüstanın gülünden.

İnsaf, mürüvvet gülü galmamışken dünyada,
Étdiyim bu şivanden, bu nâleden ne fayda?..

Ciyerimin ganından ciyerim doymuş diye,

---

¹⁰⁹ Gıç: Ayak.

¹¹⁰ Novdan: Oluk.

¹¹¹ Zıngırov: Zil.

Mé‘demin méyli yo {dur ne suya, ne çöreye.

Can burda mehv olurken, neye gerekdir beden?
Ölürken év sahibi, tapılar mı év güden?

Torpağdan év tikenler â {ırda torpağ oldu,
Tikdikleri saraylar, kâşaneler uçuldu.

Sél coşdu, dalğalandı, yaman tufan gopardı,
O, tek paltarı déyil, derzini de apardı.

Bir gessab dükânıdır bu felek ilk çağından,
Gan a {ır damcı damcı gessabın bıçağından.

Bir yan guzu cemdeyi, bir yanda var terezi,
Ne köklük, ne arıglığ düşündürür bir kesi.

Yağlı, ucuz bir tike benimsemiş her alçağ,
Menim tikem hem arığ, hem de bahadır ancağ.

Dükânda döş, gabırğa, ürekdir deyen göze,
İstediği tikenü gessab vérmir héç kese.

Âbır heyâ gédince gör {u gal {ır ortadan,
Neyin derdini çeker sürüsü batmış çoban?!

Çı {ıb gétdi, şherden uzağlaşdı kâriyan,
Gözetçi de bac alıb, çekildi gétdi yoldan.

Deve palçığda yanmış ıldırım zerbesinden,
Türkmen azad édilmiş devenin vérgisinden.

Arzulardım heyâtda sedağet, düzgün ilğar,
Ümidlerim puç oldu, vefasız çı {dı dildâr

Dâd çekdim ferasetsiz, anlamaz büyüklerden,
Böyük gemler bu küçük könlümü étdi mesken.

Zenedirdim, dünyada var vefâlı adamlar,
Yârim vefasız çı {dı, sehvime étdim iğrar.

Yusif’in de başına belalar açdı dövran,
Ėardaşlar arasında baş véren bir nifağdan.

Bir ilin mehsuludur benim gündelik gemim,

Uzun iller boyunca gem olacağ hemdemim.

Budur, yéne töretmiş yaşıl yélkenli felek,
Fırtınalar ğoparan, gemi ğıran bir külek.

Yo {, bu tufan yaranmış ğezanın buyruğıla,
Goy dünyada mö'minler yaşasın bundan béle.

Ƨılâs olum déye men, bir ğudretli hökmdâr,
Çalışır var gücile, artığ ne möhnetim var.

Ƨađanı'ni öldürse şah, onun sarayından,
Ġisasını alar bir şah nişanlı hökmran.¹¹²

***

Mal ve şöret sahibidir bu ğün alçağ adamlar,
Nefse esir olanların bazarıdır bu bazar.

Bu ötergi gem évinde varsa şadığ eseri,
Onlar olar şád ki, yo {dur insanlığdan {eberi.

Terk ét dünya meclisinin o yu {arı başını,
Alçağlardır o meclisin yéyen dadlı aşını.

Ya {şı adam pislik görür, bu dünyaya gelenden,
Ne éylesin dünya, ancağ pislik gelir elinden.

Çalış alçağ adamlardan tike alma dünyada,
Onlar seni rüsvay éder, géder hörmetin bâda.

Üzden parlağ olsalar da, içleridir ğapğara,
Ayna adı vérmek olar bu cehetden onlara.

Ġanmazların elindedir vâr dövletin hamısı,
Sanki İsa süfresine ğonub éşşek arısı.

Nâmerdlerle {adimlerdir tutan bu ğün cahanı,
Bu dövrandır {âcelerle {esislerin dövranı.

Éy Ƨađanı, pâk duyđuyla beze her bir sözüni,

---

¹¹² Bu şiir E. Ziyatay tarafından tercüme edilmiştir (Ƨađanı, Séçilmiş Eserleri, Tertib Éden: Memmedağa Sultanov, Yazıçı Neşr., Bakı-1987, s. 247.).

O dünyada bir meğama çatdır barı özünü.¹¹³

***

Zemane de ğalmamıştır vefâdan bir elâmet,
Bu dünyada ne dost ğalmış, ne bir kesde sedâget.

Dünya açib el golunu bize étmekçün cefâ,
Efsus, onun ğarşısında dayana bilmez vefâ.

Ya {dı vefâ gülşenini hansı ateş tertemiz,
Ki, ğalmadı ne ğurudan, ne de yaşdan onda iz?!

Heyatımı éle yérde tükden asdı felekler,
Ecel ile aramızda yol ğalmadı tük ğeder.

Kime déyim öz derdimi sınımışam insanı,
Bir kimsede görmemişem men insanlığ nişânı.

Éy Tâĝanî, çek gözünü alçaklar dergâhından,
Ciyerinin ğanını ud, ğalmamış derde ğalan.¹¹⁴

***

Merd odur ki, derd elinden étmesin héç ah ü zâr,
Derd odur ki, merd ğelbinde tuta bilsin ğerar.

Kim ğurub şadlığ büsatı ğem çölünde şövg ile,
Éşğ gülzârında séyre o ğazanmış i {tiyâr.

Kim varı yo {luğla silmek istese héç ğor {madan,
Ĝoy o varlığ {éymesin yo {luğda ğursun âşikâr.

Éşğ elinden sa {sı ğabda méy alıb nûş éylese,
Câm-i cam almaz ele, bir te'n ile gözden salar.

Sol elinde toplasa cümle cahanın varını,
Sağ elin bir zerbesile cümle servet mehv olar.

Zülfü cânanın éderse hökm kâfer olmaĝa,
Merd démezler âşiĝe imânda olsa pâyidâr.

¹¹³ Sévdiyim Şé'ri, Tertib édeni: Cahangir Gehremanov, Gençlik Neşr., Bakı-1978, s. 12.

¹¹⁴ a. g. e., s. 13.

Yâr camalı nura culğarsa cahanı perdesiz,
Sübhden dem vurmağın ne zövğü, ne me‘nası var.

Merd kimi Ƨağani bu alçağ saraydan her zaman,
Göylere yükseltdiyi bayrağla étmiş ifti{ar.¹¹⁵

***

Canım ne geder var, mene cânan sen olarsan,
Candan da eziz olsa bir insan, sen olarsan.

Sen indiye dek gelbim üçün gelb idin, éy yâr,
Bundan sonra da canım üçün can sen olarsan.

Her yârem eger olsa, onun melhemi sensen,
Her derdim olarsa, ona derman sen olarsan.

Könlün néce istese, éle vér mene ferman,
Ömrüm ne geder var, mene soltan sen olarsan.

Éylersem eger şerhini iman ile küfrün,
Baş herfle ser lövhe-yi divan sen olarsan.

---

¹¹⁵ a. g. e., Bakı-1978, s. 14

Bundan béle aldatma meni küfrle, dinle!
Ṭaġanî'ye hemr küfr, hem iman sen olarsan.

Ṭaġanî nedir? Gelsen eger, éy gözü şehlâ!
Elbette ki, Ṭaġanî'ye {aġan sen olarsan.¹¹⁶

***

ANAM
(Anasım Te'rif)

Eger olmasaydı ana zehmeti,
Ġazana bilmezdim men bu şöhreti.

Me'nalar kişisi o göco anam
İkinci Rabie¹¹⁷ kimiydi tamam.

Rabie söylemek sehv olar ona,
O, bir Rabie'ydi göy kızlarına.

O, hikmet évinde bir baş heremdi,
İsmet âleminde ço { möhteremdi.

Ona da Meryem tek atdılar böhtan,
O da Zehra¹¹⁸ kimi paylardı éhsan.

Béş günlük dünyanı tamam unutdu,
Meryem tek dörd aylıġ bir oruc tutdu.

Nestûri¹¹⁹ ġızıydı, nesli, mö'bedi,
O, sonra İslâm'a "dinimdir" dedi.

Onunla bu torpaġ gelerdi câna,
O, bir Filâkus'dü¹²⁰ bizim dövrana.

---

116 a. g. e., s. 15.

117 Rabie: IX. asırda yaşamış, dindarlığı ve temizliği ile şöhret kazanmış bir Arap kadını. Hakanî, annesini Rabia Hatun'a benzetiyor.

118 Hz. Muhammed'in kızı Fatımatü'z Zehra.

119 Nesturî: Nasturî. Hristiyan mezheplerinden birisi. Hakanî'nin annesi hem ateşperestliğe mensup bir aileden çıkmıştır hem de Hristiyan idi. O, her iki inanç dairesinden çıkarak Müslüman olmuştur.

120 Filâkus: M.Ö. yaşamış Yunan liderlerinden birisi.

Myastu¹²¹ yolunda eyleşerdi şâd,
Siyrûnî dilini¹²² bilirdi azad.

Béle get étmişdi ağılı, ilhamı
Ki, ğebul éylesin din-i İslâm'ı.

“İncil”den bir gün üz dönderen zaman,
Onu cezbétmişdi özüne “Ġur’an”.

O Züléy{a kimi bir {anım iken,
Sonra Yusif kimi ğul oldu birden.

Hüsnde olmuşdu bir Rum gözeli,
Onu beslemişdi meleyin eli.

Ezel ba {çasına vérmişdi ürek,
Huda perdesinde o beslenerek,

“Ġur’an”ı görende démiş “lâ ilâh(e, illâllâh...!”
Ṭaç’dan ve “İncil”den éylemiş ikrah.

Ṭaç’a kesildikde amansız düşmen,
Ṭaç kimi o çarpaz olmuşdur hemen.

Daima İsa’ya dualar étدی,
Ṭelil’in yolunca sidĝ ile gétدی.

Oyaĝdır yatmayır eslâ géceler,
Dinden nefes alır doğarken seher.

Onun imânına, secde éderek,
Ülkeri tesbéh tek çévırır felek.

Sûfıler kimi o çı {armışdı ad,
O saf üreklide vardı é’tigad.

Nezere alaraĝ esil-nesebin,
Ezel öz möhrüyle kesmişdi kebin.

Yandıрмаĝ isterken Ġebrinde çıraĝ,
Ġelbini mum étدی, sözlerini yaĝ.

¹²¹ Hristiyanların bir çeşit mabedleri.

¹²² Süryani dili (Suriye’de yaşayan Hristiyanların dili).

Zefer çalmağ için, bunu da déyim,
Mene sübh télinden tikmişdi géyim.

O razı ğalarsa {oş olar hâlim,
Onun duasıyla güler iğbalım.

Onun her sözünden alıram güvvet,
Ĝala'dır vérdiyi her bir nesihet.

Kesilse düşmenle ğarşıda yolum,
O ğoca ğarıdan güc alar ğolum.

Onun duaları olmasaydı, ah,
Ömrüm puç olardı, yegîn bir sabah.

Onunla fe {r édir bu doğma veten,
Üvéys kimi bendem o arvada men.

Burada onunçün men düşüb ğaldım,
Özümü min derde, belâya saldım.

Onun hağğı ço {dur boynumda, bişekk,
Sévimli emimin hağğı olan tek.¹²³

***

---

¹²³ Bu şiir M. Soltan tarafından tercüme edilmiştir. Tıĝanı, Séçilmiş Eserleri, Tertib Éden: Memmedaĝa Sultanov, Yazıçı Neşr., Bakı-1987, s. 83.

GENCELİ NİZAMÎ
(1141 - 12 Mart 1209)

Dünya edebiyatına değerli eserleri, rengârenk fikirleri ve büyük idealleri ile nefes katan büyük Türk şairlerinden birisi de 1141 yılında Azerbaycan'ın Gence şehrinde doğup, büyüyen İlyas Nizamî'dir. Babasının adı Yusuf'tur. Dedesi ise Gence'nin âlimlerinden olan Zeki Müeyyed'dir. Nizamî'nin yetişmesinde devrin sayılan insanların olan dayısı Hâce Ömer'in büyük yardımı olmuştur. Nizamî, babasını çocuk yaşlarında, annesi Rence'yi ise daha sonraları kaybetmiştir. İlk ve orta tahsilini Gence'de almıştır. Büyük gayret ve ciddî çalışmalarla devrin tarih, felsefe, mantık, astronomi, hendese, coğrafya, fıkıh, ilimlerini mükemmel bir şekilde öğrenmiş; mimarlık, müzik ve resim eğitimi almıştır.

Ana dili Azerbaycan Türkçesi ile birlikte Arapça, Farsça ve Pehlevi dillerini çok iyi bilmesi ona eski ve orta asırda vücuda getirilmiş bütün ilmî ve edebî kaynaklarla tanışma imkânı vermiştir.¹²⁴

Türk halkının kahramanlık sahifeleri ile dolu tarihini, zengin medeniyetini yürekten seven şair, başka halkların da medeniyet ve edebiyatlarına derin hürmet beslemiş, eski Yunan şairlerini, filozoflarını, Arap, Fars, Ermeni, Yahudi ve başka halkların tarihî ve edebî abidelerini seve seve okumuş ve bütün bu kaynaklardan aldığı bilgilerle, kendi ölmez eserlerini bezeyerek, onları muhtevaca zenginleştirmiştir.¹²⁵

Nizamî, eserlerinin hemen hepsinde defalarca kaydettiği gibi Gence'de doğup büyümüş ve Gence'den dışarıya çıkmamıştır.¹²⁶

Bazı Fars müellifleri "İğbâl-nâme" adlı esere, sonradan başkaları tarafından eklenen beyitlere dayanarak onun İran'ın Kum kentinden olduğunu iddia etmektedirler. Bu iddia başta Rus ilim adamları olmak üzere bütün nüfuzlu âlimler tarafından reddedilmiştir.¹²⁷

Nizamî'nin eserlerinden ve tarihî belgelerden yola çıkılarak yapılan ciddî araştırmalar onun 1141 yılında Gence'de dünyaya geldiğini ve aynı şehirde 12 Mart 1209 yılında vefat ettiğini göstermektedir.

Nizamî, sarayların sâyesine sığınmamıştır. Uzak yakın birçok devlet adamından hediyeler ve davetler almıştır. Ona sunulan armağanlar arasında

¹²⁴ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.É.A. Neşr., Bakı-1960, s. 106.

¹²⁵ a. g. e. s. 107.

¹²⁶ Hüseyin Feyzullahî Vahid (Ulduz), Divan-ı Nizamî Gencevî, Yârân Neşr., Tebriz- Bilâ tarih, s. 18.

¹²⁷ E. Seferli, Т. Yusifov, Ğedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 80.

Derbend Hakimi Beybars ibni Müzeffereddin'in gönderdiği Âfak adlı keniz¹²⁸ kızın Nizâmî'nin dünyasında çok büyük yeri olmuştur. Onunla çok mutlu bir beraberlik sürdürmüş fakat çok tez kaybetmiştir. Ölünceye kadar da Âfak'ı yâdetmiş, unutmamıştır.

Nizâmî, mesnevî türünde, kendisinden sonra gelen bütün Türk ve Fars şairlerinin hocasıdır. Türk edebiyatının iki büyük dehası Ali Şîr Nevaî ve Fuzûlî, Nizâmî'nin hayranlarıdır ve onun tesiri ile eser vücuda getiren şairlerdir.

XVII. yüzyılın başlarından itibaren Avrupa doğubilimcileri Nizâmî'nin eserleri ile yakından ilgilenmeye başlamışlardır. Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya başta olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde onun eserleri defalarca yayımlanmıştır.

Beş mesnevîden (manzum roman) oluşan Hamse'sinde bulunan eserler şunlardır:

1. **Mahzenü'l Estrar** (Sırlar Hazinesi) Erzincan Meliki Mengücekoğlu Fahreddin Behram Şah'a gönderdiği bu eser 2400 beyitlik ahlâkî, tasavvufî bir mesnevîdir. Behram Şah, kendisine gönderilen bu eserden çok memnun olmuş ve karşılık olarak Nizâmî'ye, 500 altın dinar, 5 rahvan katır, tam koşumlu 5 at ve kıymetli elbiseler göndermiştir.

Bu eser Nuri Gençosman tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek Hasan Ali Yücel'in ön sözü ile 1946 yılında M.E.B. yayınları "Şark İslâm Klâsikleri" dizisinde yayımlanmıştır.

2. **Hüsrev ü Şirin**: Sasanî hükümdarı Hüsrev Perviz'in Şirin ile olan aşkını konu alan 5700 beyitlik bir mesnevîdir. Buna bir aşk romanı da denilebilir. Eserin muhtelif nüshaları birbirinden farklı olduğundan ne zaman yazıldığı ve kime ithaf edildiği kesin olarak bilinmiyor. Bazı kaynaklarda onun Irak Selçuklu Sultanı Tuğrul'a bazı kaynaklarda Sultan Kızıl Aslan'a sunulduğu yazılmaktadır. Azerbaycan ilim adamlarına göre Sultan Kızıl Aslan'a sunulmuştur. Kızıl Aslan Gence'ye geldiğinde Gence yakınlarındaki karargâhına Nizâmî'yi davet ederek ona büyük hürmet göstermiştir. Nizâmî eserini burada Sultan'a sunmuştur. Sultan, Nizâmî'ye Hamdüniyân kasabasını hediye vermiştir.

3. **Leyli vü Mecnun**: Şirvanşah Celâlüddeve Ahsitan'ın isteği üzerine 4 ay gibi kısa bir sürede 5100 beyitten ibaret olarak yazmıştır. Eser 24 Eylül 1188 günü tamamlanmıştır.

4. **Heft Peyker (Yedi Güzel)**: Marağa hakimi Aksungur oğlu Alaaddin Körp Arslan'ın isteği üzerine yazdığı 5600 beyitlik Behram Gûr'un hayatını konu alan bir eserdir. Eser 31 Temmuz 1197 günü tamamlanmıştır.

5. **İskender-nâme**: İskender'in hayatını konu alan iki bölüm hâlinde 10800 beyitlik bir mesnevîdir. Şerefnâme ve İkbâlnâme diye iki bölümden ibarettir. Birinci bölümü Azerbaycan Atabeklerinden Nasreddin Ebu Bekr'e, ikinci kısmı ise Musul Atabeklerinden II. İzzeddin Mesut'a ithaf edilmiştir.

Çeşitli kaynaklarda Nizâmî'nin 20 bin beyitlik bir divanının olduğundan bahsediliyor. Ancak bu divan XVI. yüzyıldan sonra kaybolmuştur. Bu divandan

¹²⁸ Keniz: Hediye edilen kız..Cariye..

bugün elde 1200 beyitlik üç parça mevcuttur. Bunlardan başka çeşitli tezkirelerde ona ait 800 beyit kadar şiir vardır.

22-25 Haziran 1991 günlerinde Tebriz’de, Çin’den Fransa’ya, Japonya’dan Çekoslovakya’ya kadar 20 ülkeden 150’den fazla ilim adamının katıldığı büyük bir kongre yapılmış ve Büyük Tür şairi Nizamî’nin hayatı ve eserleri tartışılmıştır.¹²⁹

Nizamî’nin eserlerinden bölümler:

MAHZENÜ’L ESRAR¹³⁰
(Sırlar ʤezinesi)

Yéddinci Söhhbet

İNSANIN ÜLVİYYETİ

Sen, éy yérde feleyi héyretde goyan insan,
Yér de, göy de nâzınla daim oynayan insan¹³¹.

Ülvîyyet âleminden {eberdarsan déye sen,
Ĝudretinle şerefsen, şansan yére, göye sen.

---

¹²⁹ Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Tebriz’de Büyük Kongre, 5.07.1991, Türkiye Gazetesi, Avrupa Baskısı, s. 10.

¹³⁰ Nizamî Gencevî, Sırlar ʤezinesi, Yazıcı Neşr., Bakı-1981, s. 96-98. (Şiirleri tercüme edenler: Süleyman Rüstem ve Abbaseli Sarovlu.)

¹³¹ İnsanın şerefli olup nazlanması onun Allah tarafından kâmil yaratılmasındandır.

Ğüdrelin perverişı dayen olub ezelden,
Süd déyil, şeker yémek ğayen olub ezelden.

Hedsiz necibliyinle eşrefisen dünyanın,
Ezelden {éyir {ahlıĝ bütüsen ğén dünyanın.

É'câzkârdır ğudretin ucu iti¹³² ğelemler,
Yâradıb senin kimi ğözel bütü ğelemler.

Can damarı baĝlayıb ciyerinin téline,
Can ğövheri parlayan kemer vurub béline.

Âlemdir inceliyin, dünya senin héyranın.
Çatmaz arıĝ ahuya esla kökü céyranın,

Yér üzünde vehşiler ramdır zoruna senin.
Ĝuş kimi yémleyirsen, düşüb toruna senin,

Dövlet ğuşu humaysan, ğayen seadet olsun,
Az yémek, az danışmaĝ, neciblik âdet olsun.

İşıĝı, ğaranlıĝı, {éyri, şeri âlemin,
Bil ki, ebes déyildir, éy beşerî âlemin!..

El vardır ki, el ğoyan yo { elinin üstüne,
Perde çeker sirrinin, emelinin üstüne.

Can atırsan açasan bu perdenin sirrini,
Yırtdıĝın perde açar, bil ki, senin sirrini.

Perdesiz bir gönümlü alĝışlama héç zaman,
Perdesiz bir havanı sen {oşlama héç zaman.

Mö'cüzeni gösteren bu séhirli perdede,
Aĝlını héyran goyur her bir sirlil perdede.

---

¹³² İti: Keskin, tesirli.

Bu perdeden savayı, gel, h c hava  alma sen,
Bu perdeden kenarda  aric hava  alma sen.

Her  alından, gel,  adlan bu esrarlı perdeni,
 hengiyle  anadlan bu esrarlı perdeni.

Ruhunun aynasından  oy p k olsun varlığın,
 ır   g n n zilletinden g ls n behtiy rlıđın¹³³.

 nsan oğlu  azanar zindanda da   n  eref.
Getiribdi Yusif'e  aranlığ zindan  eref.

K lelik zencirini zilletsiz atmak olmaz,
 ztirabsız ezabsız  erefe  atmağ olmaz.

Tebiet g m  n  eriderek ezabla,
 ızıla d nderesen onu gerek ezabla.

Ezaba  atla mağla her niyyete  atarsan,
Zelillikden  urtarıb  lvyyete  atarsan...

Can at ki, sığınasan derg hına meslekin,
Meh er odu  ıyar mı g nahına meslekin?!

Cehennemın ate i ya  ar mı su suz kesı?
Emisini  orudu p yđemberin nefesi.

Tanrı salmaz nezerden p k ruhları, canları,
Zireh kimi  oruyar  elbi saf insanları.

---

¹³³ Eğer bedeni, kırk g n riy zet ile heva ve hevesten uzakla tırıp inzivada saklarsan, onu d nyev   irkinliklerden temizleyip, ruhun merkezi olan kalp ve can gibi p k edebilirsin.

—OSROV VE ŞİRİN¹³⁴

KİTABIN TERTİBİ VE ÉŞĞ HAĞINDA BİR NÉÇE SÖZ

Üreyim hatifi görüb meni şâd,
Hümmet éyvanından seslendi: Héyhât...

Durma, éy Nizamî, iş zamanıdır,
Felek étibarsız, dünya fanidir.

Teze bahar yétir can çéşmesinden,
Yéni paltar géydir sözlerine sen.

Hümmet éyle, burda ele al sazı,
Ucalt bu perdede şirin avazı.

Va {tsiz yola çı {san, pusarlar, inan,
Başını keserler va {tsiz banlasan.

Süsen tek helelik dil bağlanmamış,
Gül kimi néçe gün dil açtđ danış!

Polad kimi berkit gızıl sözü sen,
Salsın söz sikkesi pulu giymetden.

Demirçi kimi sen bir gılmc yarat,
Sonra cilalandır, gün kimi parlat.

Boş me'nasız sözler kime gerekdir?
Kim béle sözleri dinleyecektir?

Sözü nezme çekmek asandır asan,
Gerek söz üstünde sen can goyasan.

Sözünde ço {luğa goyma yér olsun,
Birin yüz olmasın, yüzün bir olsun.

Su artıb heddini aşarsa eger,
İçeni doydurmaz, mütlegé gergé eder.

Bedende heddinden artıg olsa gan,
Néşterle tökerler onu damardan.

---

¹³⁴ Azərbaycan Klássik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Cildde, Nizamî Gencevî, Élm Neşr., Bakı-1985, s. 92. Manzumeyi tercüme eden: S. Rüstem.

Az danış, désinler sözünde güc var,
Ço { sözü dinleyen ço { nöğsan tutar.

Ço { söylemek belke sana asandır,
"Ço { oldu" déseler büyük nöğsandır.

Söz ruhdur, can için ruh bir dermandır,
Can tek ezizliyi belke bundandır...

Me'lum hékâyetdir "Tosrov ve Şirin",
Dastan yo {dur esla bu geder şirin.

Ruhu o {şasa da bu güzel dastan,
Perdede ğalmışdı bu gelin ço {dan.

Tanıyan yo {dur bu güzel alması,
Berdede var idi bir el yazması.

O ölkenin ğedim tari {lerinden,
Bu dastanı tamam öyrenmişem men,

O yerde yaşayan ğoca adamlar,
Teşviğ étدی, işe men vérdim ğerar,

Ağıl bu dastanı beyensin gerek,
Sözleri şirindir, mezmunu ğerçek.

Tosrov'dan, Şirin'den ğalan yâdigâr,
Gizlinde déyildir, durur âşikâr:

Şebdiz atın şekli, Bîsütün dağı,
Perviz sarayının éyvani. tağı.
Zavallı Ferhad'ın sönen arzusu,
O Şahrud, o çölde a {an güzel su.

O ğesri - Şirin'e géden süd çayı,
Tosrov'un ovlağı, zengin sarayı.

On télli sazını çalardı Barbed,
Şahrud'da aramğah - {oş istirahat.

Söyleyirken o hekim bu {oş dastanı,
Çı {arib içinden eşği, feğanı.

Altmış yaşındaydı yazanda bunu,
Sa {laya bilmirdi yayda o {unu!.. 135

Altmışda sévginin, éşğın heyecanı,
Titrede bilmezdi yorğun göcanı.

Bilici déyeni étmedim tekrar,
Me'lumu démekden kime fayda var?..

Onun yazdıkları, cengâver éşği,
Menim yazdıklarım, bir dilber éşği.

Éşğden başğa söz könlüme yaddır,
Ömrümün guşuna sévği ganaddır.

Éşğdir méhrabı uca göylerin,
Éşğsiz, éy dünya, nedir deyerin?...

Éşğsiz olsaydı {ilgetin canı,
Dirilik sarmazdı büyük cahanı.

Éşğsiz bir adam bir néydir, gırığ,
Yüz canı olsa da, ölüdür artığ...

Köpek kimi yémek, içmek nedir, ne?
Bir pişik olsa da, can vér éşğine.

Pişiyn éşğiyle yaşamak inan,
Ya {sıdır, şir olub, yalğız galmağdan.

Éşğ düşse daşın da gelbine eger,
Gövherden özüne me'suğ düzelder.

Mağnit olmasaydı éşğın esiri,
Çekmezdi özüne demir zenciri.

Kehebanın éşğe düşmese canı,
Éle cezb étmezdi guru samanı.

Dünyada gövher var, daş var ne geder,
Onlar ne bir saman, ne demir çeker,

---

135 Nizamî'nin, bu destanı söyleyen hekim dediği Firdevsî'dir. Şair kaydediyor ki Firdevsî "Şeynâme"yi yazdığında altmış yaşında idi. Bunun için de "Hüsrev ve Şirin" hikâyesinden bahsederken muhabbetin ve aşkın figan ve ateşini yüksek seviyede ele alamamıştır.

Bu saysız h sabsız maddeler y ne,
Ba , g r, m yl  dirler merkezlerine...

Kainatda her Şey cezbe bağlıdır,
Filosoflar bunu  Őg adlandırır...

İdrakkı dinlesek, s yleyir o da:
- Her Şey  Őg  st nde durur d nyada.

G yler yaransaydı  Őgden azad,
D Ő n, olardı mı y r  z   bad?..

 Őg ile d zelttim men bu dastanı,
Doldurdum sesiyle  Őgin, d nyanı...

 OSROV'UN MEGBERESİNDE ŞİRİN'İN  Z N   LD RMESİ

Şirin yu usundan ayıldı seher,
Yeni tehl keden v rildi Şeber.

Hebeş ėayıdarken HebeŐistan'dan,
K fur ėabı sındı yolda bu zaman.

Đaladan ba ırdı bir zenci aya,
O g ld  girerken ay bu ėalaya.

“Bir tabut ėurulsun! - emr  tdi Şirin,-
ŐahenŐaha l yiğ, bezekli, zengin!

Tutulsun o tabut g m Őe, zere,
 o lu mirvariye, saysız g vhere!”
Keyan ėaydasınca sa layıb  yin,
 osrov'u ėoydurdu tabuta Şirin.

O g n basdırmağa verildi ėerar:
Seherden Őehidi defh  tsin Şahlar...

...
K   başlayan zaman ėarıŐar ara,
Tanınmaz ne Perviz, ne  osrov, Kecra.

Kenizler, ėulamlar baş a ığ, n l n,
Ortada serv tek Şirin Őur m n.

Ser {oş nergizleri ğara sürmeli,
Teze gelin kimi {ımalı eli...

...

Ġırmayıb Trosrov'la olan ilĝarı,
Turâmân gédirdi bütün yolları.

Her gören déyirdi: “Şirin sévinir,
Esla ĝemĝin déyil, o ferehlidir”...

...

Şirin ser{oş kimi yolu gédirdi,
Şah serdabesine élece girdi...

...

Ġapını baĝladı, ĝoy görmesinler,
Yanaşdı tabuta elinde {encer.

Götürdü örtüyü, tapdı yaranı,
Eyildi bir defe öptü yârânı

Yaranın yérini öĝrenen peri,
O yérde döşüne vurdu {enceri.

...

Sonradan ucaltdı öz nâlesini,
Camaat éşitdi onun sesini...

...

Alĝış bu ölüme, ehzen Şirin'e!
Öldüren Şirin'e, ölen Şirin'e!..

...

Ço{ ĝözel arvad var, merdlikde bir şîr,
Ço{ ipek içinde şîrler gizlenir...

...

Bir ta{ta oturdu iki tacver.
Megberi baĝlayıp géri döndüler.

Mezarı terk étdi o ĝemli kârvan,
Bu sözü yazdılar ĝayıdan zaman:

“Bu Şirin'den başĝa kimse dünyada,
Özünü bir kese étmemiş fedâ”.

LÉYLİ VE MECNUN¹³⁶

---

¹³⁶ Nizamî Gencevî, Poemalar, Tertib édenler: Ş. A. Mikâyılov, S. E. Rüstemova, A. M. Bekirova, Maarif Neşr., Bakı-1986, s. 251.

MECNUN'UN EZEMETİ HAĞGINDA

Mecnun'u serseri zenn étme ki, sen,
Déyildir gördüğün divanelerden.

Oruclu, namazlı, nurlu bir çırağ,
Egli yâd déyildir, edebden uzağ.

Va{tının en büyük bir âlimiydi,
Âlemi şerh éden loğman kimiydi.

Gizli me'nalara o yol açardı,
Gelbinde göylerin min sirri vardı.

Ğızıl sikkesi tek her sözü güzel,
Le'le benzeyirdi dédiyi gezel.

Delinin ağlına bellidir her kes,
Ondan bu inciler saçılabilmez.

Dünyanın géydini tamam atarağ,
Géydsiz bir heyat sürürdü ancağ.

Ondan ölüm fikri aşib daşırdı,
Köç tedarüküne hazırlaşardı.

Déyirdi: "Can évim alışıb derdden,
Ölüm gurtaracağ meni möhnetden".

Kim ki, düz gelmese dünyayla, inan,
Çetin can gurtarar bu dar dünyadan.

Dünyanı dörd elli tutsa bir nefer,
Çetinlikle köçüb dünyadan géder.

Mecnun yol yoldaşı gezmeden bir an,
Açırdı zenciri öz varlığından...

**LÉYLI'NİN ĞEBRİ ÜZERİNDE
MECNUN'UN ÖLMESİ¹³⁷**

Meşhur söz ustadı, o söz Loğman'ı,

¹³⁷ Nizamî "T-emse" Motivleri, Mikâyıl Abdullayev Yaradıcılığında, İşig Neşr., Bakı-1990, s. 56-57.

Béle tamamlayır bizim dastanı:

O {ırmanı yanmış alışıb söndü,
Göz yaşından olan {ırmana döndü.

İnsafsız feleyin el deyirmanı,
Üyüdüb apardı haman {ırmanı.

Çünkü, zeif düşdü gét géde beden,
Daha gücsüz oldu o evvelkinden.

Canı ayağından dodağa çatdı,
Günü a{şam olub zülmete batdı.

Sızlayıb ahları göye yükseldi,
Torpağ gelininin yanına geldi.

O hasarlı gebre üz göyub yatdı,
Gemisi bullanlğ bir suya batdı.

Ƨeste ğarınca tek başı fırlandı,
Yaralı ilan tek gıvrılıb yandı.

İki üç béyt dédi gemle, möhnetle,
İki üç göz yaş, tökdü hesretle.

Sonra da göylere tutub üzünü,
El açıb o zaman yumdu gözünü:

“Éy bütün âlemi gurub {elğ éden!
Seni ezizine and vérirem men.

Al derdli canımı ya Perverdigâr!
Meni sévgilimin yanına apar!

Bu canı berklikden özün âzad ét,
Apar o dünyaya, könlümü şâd ét”.

Déyib bu sözleri, baş goydu yére,
Gebri ğucağladı o birdenbire.

Cânanın ğebrini öpdükden sonra,
Dost! - deyib, canımı tapşırdı ona.

...

HEFT PÉYKER (Yedi Güzel)¹³⁸**Behramı'nın Cüme Günü Ağ Günbed'e Gétmesi**

Cüme günü seher bu yamyaşıl tağ,
Évini güneşden étdi ağappağ.

Şah da ağ géyinib yola düzeldi,
Hemen ağ günbedin üstüne geldi.

Yurd idi Zöhre'ye bésinci iglim,
Bés növbe çaldırıp oldu o teslim.

Zenciler Teten'e goşun çekmeden,
Şénlik méydanını Şah étmişdi gen.

Aydın, ulduzların, gal {arağ géce,
El atıb gözüne sürme çekince.

Şah rica éyledi o dildâdeden,
Géce hemdeminden, seherzâdeden.

Uysun günbedinin {oş âhengine,
Erğanun rengini ğatsın rengine.

Ġız sene söyledi şahın ba {tına,
Bir de ki, o güzel tac ü ta {tına.

Dualar o {udu, âferin dédi,
Bu dövlet artıran bir dua idi.

---

138 a. g. e., s. 69.

İSKENDERNÂME¹³⁹

“Şerefnâme”

Şerefnâmeni Yazmağ Hağğında

Géce gündüz kimi bezek vurmuşdu,
Seher duasına érken durmuşdu.

Yér üzü méhtabdan açmışdı çetir,
Sanki yér nafından sepirdi etir.

Torpağın bazarı boşdu seslerden,
Gulağ âsudeydi o cereslerden.

Kéçikçi dalmışdı şirin yu {uya,
Dan yéri başını salmışdı suya.

Dünyanın işinden çekib el ayağ,
Fikir zencirinde olmuşdum dustağ.

Gözlerim örtülü, könlüm ayığdı,
Aramağ işinde zéhnim sayığdı.

...

GAZELLER¹⁴⁰

Her gécem oldu keder, gusse, felâket sensiz,
Her nefes çekdim, heder gétđi o saet sensiz!

Senin ol celb éleyen vesline and içdim, inan,
Hicrine yandı canım, yo { daha tağet sensiz!

---

¹³⁹ a. g. e., s. 70.

¹⁴⁰ Edebiyat Münte{ebati, 8-ci Sınıf üçün, Tertib édenler: F. Ğasımzâde, Ş. Mikâyılov, A. Samedov, Doğğuzuncu Neşri, Maarif Neşri, Bakı-1985, s. 75-77.

Başga bir yârı néce a{tarım, éy nâzlı melek,
Bilirem, sen de dédin: “Yo{ yâra hâcet sensiz!”

Sen benim gelbime hakim, sene gul oldu könül,
Sen ezizsen, men ucuz, bir héçem, Âfet, sensiz!

Ne gözüm var arayım men seni, be{tim de ki, yo{,
Ne de bir kaçmağa var mende cesaret, sensiz!

Sen Nizâmî’den eger ar{ayın olsan da gülüm,
Gece gündüz arayıb, olmadı rahet sensiz!

***

Hüsnün güzel âyetleri, éy sévgili cânan!
Olmuş bütün âlemde senin şe‘nine şâyân.

Gel éyle inayet, mene vér buse lebinden,
Çünkü gözelin busesidir âşiğe éhsan.

Sordum ki, “Könül hardadır” adamın bu cevabı,
“Héç sorma, tapılmaz onu a{tarsa da insan”.

“Rehm éyle” déyib, sél kimi göz yaşımı tökdüm,
Kim, ganım ile el yuma, éy âfet-i dövran!

İnsafın eğer var ise söyle, bu Nizamî,
Senle néce reftar élesin, éy mâh-i tâban!

Gel söyle, cavabın ne olar, sorğu zamanı,
Ehvâlını senden soruşarsa Gızıl Arslan?

***

Yol çetin, âlem garanlıg, atını bir yâne çek,
Varlıgı gel bir zaman can mülküne, vicdâne çek.

Gov könül bağça bağından bu gara garğaları,
İmtahan éyle, hüma guşlarını méydâne çek.

Könlüme oldunsa mehrem, éy gülüm, aç perdeni,
Hikmetin şerbetini al, başına merdâne çek.

Ehl-i ruh meclislerinde héç zaman olma ağır,
Sağı tek, iç al şerab, her işini sehmane çek.

Meşğul olma zerrece cennet cehennemle, sağın,
Ez cehennem başını, bir de gelem rizvâna çek.

Gerçi ruh haleminin hikmetine çatdı elin,
Erşi titret, gerdişin iplerini mestane çek.

Gét gedemsiz o yolu, dilsiz danış her sözünü,
Başmadan gör, sûret-i péymânesin gel câne çek.

Éy Nizamî, bu geder esrar ki, sen açmısan,
Anlayan yoş remzini, besdir, onu pünhane çek.

***

RÛBÂÎLER

Éy meni terk éden, men ne éyleyim?
Derdimi, gemimi kime söyleyim?
Bilirem bir daha görmerem seni,
Ėanlı göz yaşına döndü dileyim.

Edalet hemişe zefer getirer,
Zülm ise âleme zerer getirer.
Seşavet perdeler çeker éyb üste,
Hümmetse adama hüner getirer.

Yémen soltanının başdım gebrine,
Bir kefen çıarıb o, vérdi mene.
Dédi ki, gülme sen seşavetime
Dünyadan köçerken bu çatıp mene.

Beyitler¹⁴¹

Zulumkârlığ dağıdar, berbad éyler ölkeni,
Edalet, seadetle abad éyler ölkeni.

Teceletden haraya goyarsan başını sen?
TalĖı çıart ağ güne, at zülmün daşını sen.

Dünyaya fatéh olmaz zülümkârlığ, rezalet,
Yer üzünün fatéhi edalettir, edalet!

---

¹⁴¹ Nizamî, Hikmet ve Hesihetler, Yazıçı Neşr., Bakı-1982.

Memleketin dayağı edalettir her zaman,
Edaletle nesibin seadetle her zaman.

Éşginle ateşe dön, nifretinle buza dön,
Élm yolunda güne dön, aya dön, ulduza dön!

Her emelin üstünden sanma kéçendi dövran,
Her yaşını, yamanı yaşı seçendi dövran.

Ağıl, kâmal beslemez igidliye edavet,
Hüner de, igidlik de edalettir, edalet!

Hağsızlığa uyarağ günaha batmağ nedir?
Ĝan töküb, zalım olub, abırını atmağ nedir?

Ṭalğa divan tutanı divan gözler her yanda,
Mezlumların feryâdı gör{uludur cahanda.

Su kimi, yavanlığın su olsun, savab olsun,
Od kimi yanan gelbin özüne kâbab olsun.

Zehmet feryâd deyildir, bir şadlığdır insana,
Zehmetinin âşırı rahatlığdır insana.

Ĝana ğeltan étse de seni zehmet tikânı,
Çalışmağdan usanma, işe alışdır canı.

Poladdan dağ olsa yéne de, inan.
Vurub parça parça dağıdar insan.

Ço{ iti¹⁴² zéhinler yatan oldular,
Âşırda saşısı ğab satan oldular.

Bal véren arının bircesi, yeğın,
Yüzünden yaşıdır bal yéyenlerin.

Kimin ki, dünyada bir me'suğu var,
Élesi heğigi bir âşig olar.

Sene birce dilber éler kifayet,
Tek ğalar ço{ arvad alan nehayet.

Hikmet deni sepdim ki, vefâ deni cücersin,

---

¹⁴² Ço{ iti: Çok keskin, çok zeki.

Hanı algış o {uyub, bir gn varını dersin.

lvi eşge can atar esil insan cahanda,
Beşer lvi eşgiyle ġazanıb şan cahanda.

Sadıġ dostun saġaldar şefasıyla yararı,
Dnk dostun sızladar cefasıyla yararı.

Ne ylese sene vldın, inan,
Onu grecekdir z vlmdan.

***

XIII. - XIV. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI

Azerbaycan ve İran Türk halkının sosyal, siyasî ve ekonomik hayatında olduğu kadar medenî hayatında da XIII. yüzyılın büyük önemi vardır. Diğer ilim dallarında olduğu gibi edebiyat alanında da çok büyük edebî simalar yetişmiş, Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı intibah devrini bu dönemde tamamlamıştır.

İlhanlı Devleti'nin (1256-1353) istikrarlı politikası, Türk nüfusuna ve Türk diline çok ehemmiyet vermesi, Azerbaycan ve İran Türk edebiyatının en güzel çağını yaşamasına imkân vermiştir.

XIV. asrın başlarında İlhanlı Devleti'nin zayıflamasından faydalanan Celâyirliiler, Irak, İran, Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da beylikler kurmuşlardır. Bu beylikler bölgenin imarında ve bu bölgede Türk nüfusunun gelişmesinde büyük rol oynamışlardır.¹⁴³ Ne var ki asrın son yıllarında bölge Timur istilası ile sarsılmıştır. XV. asırla birlikte bölge Karakoyunlular'ın hakimiyetine girmiştir.

Bu dönemde Safaeddin Urmavî, Abdülkadir Marağayî, Fahrettin Hinduşah Nahcivanî, Fazlullah Reşideddin, Zekeriya Kazvinî gibi büyük ilim adamları sahalılarında seslerini dünyaya duyurmuşlardır. Marağa'da kurulan rasathane, Tebriz'de kurulan "Reb'-i Reşidî" adlı büyük ilim ve kültür merkezi, dünyanın çeşitli yerlerinden gelen ilim ve kültür insanlarını bir araya getirmiş ve aynı zamanda çeşitli medeniyetlerin harmanlandığı merkezler olmuştur.

Azerî lehçesinin bilinen en eski şairi olan İzzeddin Hasanoğlu bu dönemin en ünlü şairidir. Türkçe şiirlerini Hasanoğlu, Farsça şiirlerini ise Pür-Hasan mahlası ile yazan ve elimizde çok az şiiri bulunan Hasanoğlu'nun şöhreti bütün Türk Dünyası'na yayılmıştır.

Büyük panteist şair Mahmut Şebüsterî, bilhassa "Gülşen-i Râz" adlı eseriyle devrin sûfizmüne ve edebî gidişatına damgasını vurmuştur.

Marağalı Evhedî XIV. asrın "ansiklopedik salnâmesi" sayılan meşhur "Câm-ı Cem" adlı eseriyle devrin edebî dünyasını zenginleştirmiştir. Yine bu devrin rengârenk fikirli sanatkârlarından Essar Tebrizî ile Ali Erdebilî manzum roman diyebileceğimiz büyük manzum hikâye (poema) türünü geliştirmişlerdir.

Astronom ve panteist filozof olan şair Essar Tebrizî "Mehr ve Müşteri" adlı meşhur eseri ile edebiyatı, astronomiyi ve sûfizmi kucaklaştırarak mesnevî

---

¹⁴³ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, c. I, s.350.

türüne çok farklı bir boyut getirmiştir.

Kadı Burhanettin ve Yusuf Meddah'ın lirik şiirleri ve Nesimî'nin hurûfîzmi devrin diğer zenginlikleridir.

İZZEDDİN HASANOĞLU

İzzeddin Hasanoğlu XIII. asır Azerbaycan ve İran Türkleri edebiyatının en önemli temsilcilerinden birisidir. Hatta onun için "Azerî Türkçesiyle ilk defa şiir yazan Hasanoğlu'dur." diyenler de vardır.¹⁴⁴ Onun Azerbaycan Türkçesi ile yazdığı eserleri, Azerbaycan ve İran Türkleri yazılı edebiyatının en önemli bir halkasını oluşturmuştur. Hasanoğlu'nun şiirleri Yakın Doğu ve Anadolu'da geniş şekilde yayılmıştır. O, Türkçe yazdığı şiirlerinde "Hasanoğlu", Farsça yazdığı şiirlerde ise "Pür-i Hesên" (Hasan'ın oğlu) mahlaslarını kullanmıştır. XV. asır tezkirecilerinden Devletşah Semerkandî'nin¹⁴⁵ verdiği bilgiye göre Hasanoğlu, Horasan'ın Esferain şehrinde dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklara göre Şeyh Cemal Ahmet Zakir'in sûfilerinden olup tasavvuf ehlidir.¹⁴⁶ "Bu şeyhin müridi olan şair Hasanoğlu'nun, XIII. yüzyılın sonu veya XIV. asrın ilk seneleri esnasında şöhret kazandığına hükmetmek yanlış değildir. Bu çok eski Âzerî şairi şimdiye kadar, her nedense, hiç kimsenin dikkatini çekmemiştir."¹⁴⁷

Mehmet Fuat Köprülü, Hasanoğlu için şu görüşleri ileri sürüyor: "Selçuk Türkçesi'nin hakim olduğu küçük Asya arasındaki orta alanda, yani Bağdat civarından başlayarak, Musul, Diyarbakır, Doğu Anadolu, Kafkas ve İran Azerbaycanında kullanılan Azerî dediğimiz –ve daha çok Anadolu, yani Selçuklu-Osmanlı lehçesiyle büyük bir benzerlik gösteren– lisanî ve edebî alan, Türk edebiyatının şimdiye kadar belki en meçhûl kalmış bir parçasıdır. Cengiz istilâsının doğurduğu göçler ve meydana gelen yeni soylar neticesinde teşekkül ettiğini zannettiğimiz daha sonraya ait lehçenin en eski mahsûlü olarak, 1300-1301 tarihlerinden önce mutasavvıfâne şiirler yazmış ve yalnız kendi sahasında değil, lehçe benzerliği bakımından Anadolu'da da büyük bir şöhret kazanmış olan meşhur mutasavvıf Hasanoğlu'nun şiirlerini biliyoruz; ne yazık ki, elimizde onlardan hemen hiç bir kalıntı bulunmuyor; bununla beraber mutasavvıfâne Farsça şiirler yazmakla tanınmış bu Türk şairinin herhâlde tasavvuf vadisinden ayrılmadığı ve şöhret çevresinin genişliğine göre, herhâlde hece vezniyle, Yesevî tarzında birtakım ilâhîler yazdığı tahmin olunabilir. Bizim Osmanlı tezkirecilerinin XVI. yüzyılda –mutlaka halk edebiyatını taklitle hece vezniyle

¹⁴⁴ Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Başış, c. I İkinci Çap, 1376-Tehran-İran, s. 40.

¹⁴⁵ Devletşah Semerkandî, aslen Türk'tür. Farsça yazdığı "Tezkiretü's Şu'arâ" adlı eserinde XI-XV. yüzyıllarda yetişmiş İran Türk ve Fars şairleri hakkında biyografik bilgiler vermektedir. Türk ve İran tezkire yazarları onun eserini örnek almışlardır.

¹⁴⁶ E. Seferli, T. Yusifov, Gëdim ve Orta Esrlər Azerbaycan Edebiyyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, 140; İslâm Ansiklopedisi, "Azerbaycan" maddesi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, c. 2, s. 129.

¹⁴⁷ Ord. Prof. Dr. M. F. Köprülü, Türk Edebiyatı'nda İl Mutasavvıflar, Diyanet İ. B. Yay., Ankara-1976, s. 178.

yazdığı için olacak– biraz küçümseyerek söz ettikleri ünlü Hasanoğlu türküleri eğer bu zâta ait ise –ki, bunu kesin olarak iddia edememekle beraber, aksini iddia için de elimizde kat’i bir delil yoktur– o vakit onlarda Yesevî te’sirinin bulunduğu kesinlikle hükmedebiliriz.”¹⁴⁸ Köprülü daha sonra yazdığı bir yazısında ise elimizde bir Türkçe gazeli vardır diyor.¹⁴⁹

Hasanoğlu’nun, birisi Farsça ikisi de Türkçe olmak üzere şimdilik elde üç gazeli vardır. Onun diğer eserleri henüz bulunamamıştır.

Hasanoğlu’nun Türkçe gazelleri:¹⁵⁰

Apardı könlümü bir {oş gemer yüz, canfezâ dilber¹⁵¹,
Ne dilber? Dilber-i şâhid. Ne şâhid? Şâhid-i server.

Men ölsem sen büt-i şengül sürâhi, éyleme, gül gül,
Ne gül gül? Gül gül-i bâde. Ne mesti? Bâde-yi ehmer.

Başımdan gétmedi hergiz seninle içtiğim bâde,
Ne bâde? Bâde-yi mesti. Ne mesti& Mesti-yi sağır.

Şeha, şirin sözün gılır Misr’de bir zaman kâsid,
Ne kâsid? Kâsid-i giymet. Ne giymet? Giymet-i şekker.

¹⁴⁸ a. g. e., s. 178.

¹⁴⁹ İslâm Ansiklopedisi, “Azerbaycan” maddesi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, c. 2, s. 129.

¹⁵⁰ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Cildde, Élm Neşr., Bakı-1985, c. III, s. 24-25; E. Seferli, T. Yusifov, Gëdim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 140-144; Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, s. 364.

¹⁵¹ Bazı kaynaklarda bu beyit “Ayırdı könlümü...” diye başlıyor (Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Cildde, Élm Neşr., Bakı-1985, c. III, s. 24.).

Tutuşmayınca der ateş bulunmaz {islet-i enber,
Ne enber? Enber-i sūziş. Ne sūziş? Sūziş-i mecmer.

Ezelden cam içinde yazıldı sūret-i me'ni,
Ne me'ni? Me'ni-yi sūret. Ne sūret? Sūret-i defter.

Hesenoğlu sene gerçi duacıdır, veli sadığ,
Ne sadığ? Sadığ-i bende. Ne bende? Bendé-yi çâker.

***

Nécesen, gel, éy yüzü ağım benim?
Sen eritdin odlara yağım benim.

And içerem senden artıg sévmeyim,
Senin ile {oş kéçer canım benim.

Hüsn içinde sana mânend olmaya,
Esli yuca, könlü alçağım benim.

Al elimi ireyim meğsudime,
Goyma yürekde yana dağım benim.

...
Sen reğibe sirrini fâş éyledin,
Anun ile oldu şımtağım benim.

Gışladım gápında itlerin ile,
Oldu kúyin üşde yaylağım benim.

Ben ölücek yoluna gömün beni,
Bağa dursun yâre torpağım benim.

Toprağımda bite hesretle ağac,
Gıla zâri cümle yaprağım benim.

Bu Hesenoğlu senin benden dürür,
Anı redd étme, yüzü ağım benim.

***

NESİR BAKÜVÎ

Nesir Baküvî, XIII. yüzyılın sonları ile XIV. yüzyılın başlarında yaşamıştır.

Hasanoğlu'dan sonra elimizde Türkçe eserleri bulunan şairlerden birisi de Nesir Baküvî'dir.

Sultan Mahmut Olcaytu'nun çağdaşıdır.¹⁵²

Nesir Baküvî'nin bir muhammesi:¹⁵³

Zâr-i könlüm Tanrı'na gılğil senâ imân ilen,
Buldu revnâk din ü iman tâet-i Sübhan ilen,
Taet-i Sübhanı bize ferz oldu cism ü cân ilen,
Şükr ola şol Hağğ'a kim bî-münteha ihsan ilen,
Serfirâz étđi bizi Olcaytu tek Sultan ilen.

Terk édib şirki çilini geldi Tanrı'na teref,
Din-i İslâm'ı ğebul éyledi ol {éyrü'l- {elef.
Yéngi İslâm buldu vérdi din-i İslâmğa şeref.
Oldu gine o {une İslâm'ın e'dası hedef,
Yandı nirân-ı hesedde âteş-i süzân ilen.

Şefğat-i adl ile açka-yı mülk-i İslâmğa liva,
Buldu ğut-i devlet ü din-i Müselman bermela.
Lütfini her bir mekânda éyledi bezl ü eta,
Bize de féyzini şâmil gılğan ol Tan-ı se{a.
Himmetin giltürdi izhare ser ü sâman ilen.

Şehrimiz (Neffâte) âdın gerçi alğay {alg-âra,
Şimdi zer {ânı bulub bulğay ğamusından vera,
Pertev-i mehr-i ciladan vérdi Bakü'ye cilâ,
Gétđi zülmet buldı rûşen din ü devlet mütleğa.
Sâye-yi adl-i şehinşah felek-i derbân ilen.

Pağşah-ı kişver-i mihr ü edalet-i bergerar,
Kişver-i bî-çârekâne lütfile gılğay güzâr.
Tiğ nüsetin mü {alif seddine çekdi hesar,
Éyledi meğlub olan e'da yérini ferğdâr.
Batıl-i batıl, hağğ-i hağ, éyledi Gur'an ilen.

¹⁵² Cavad Héy'et, Azrbaycan Edebiyatı Tari {ine Bir Ba{ış, 1376 (M. 1997) Téhran-İran, c. I, s. 41.

¹⁵³ Nesir Baküvî bu muhammesi Sultan Mahmut'un, kardeşi Kazan Han'dan sonra, 13.04.1316'da Horasan'dan Tebriz'e gelerek onun yerine tahta geçmesi ve daha sonra Bakü'ye giderek Bakülüleri birçok vergiden muaf tutması üzerine yazmıştır.

Saltanat te{tine yétkeç eğl ü tedbir éyledi,
 Aye-yi adli bîyâne çekdi teğrir éyledi.
 Ter{-i me'marı tóküb virani te'mir éyledi.
 Himmet-i şahanesi her yerde teksir éyledi.
 Tâneler âbad ğıldı emr ilen ferman ilen.

İsm-i pâki dir "Tüdüâbende" özi hem bendedir,
 Kevkeb-i iğbâli âli tal'ii fer{undedir,
 Şövketinden her ğiye düşmenleri şermendedir.
 Böyle bir âli himem sultan-ı adl ğanedir?
 Her zaman meşğul bolsun mülkde ümran ilen.

Tiğ-i âlemgir ile fethini merdad éyledi,
 Ğande müşrik buldusa İslâmca münkad éyledi.
 Ru{-ı ebğun {anı yâd-ı {éyr ile şâd éyledi,
 Elhağ ol şah-i cihan şahlar ara ad éyledi,
 Feth-i biâramilen hem lütf-i bî-pâyân ilen.

Béydağ İslâm'ı e'la ğılmağa âmâdedir,
 Dâd éder kim dâd ğılsa dâde çün dildâdedir.
 Bî-nesib olmaz o kes kim pâyine üftâdedir.
 Aferin ol şahe kim hağğa Hülâküzâdedir.
 Zerde Tatem, zorda hemtay devr-i {ağan ilen.

Möhterem bolğay mesâcid hem ziyâretğahlar,
 Pâyâmâl olğay ğamu büt{aneler, ğumrahlar.
 Açılıb {alğın yüzüne bağlı ğalğan rahlar,
 Fe{réler bu şahile elhağ ğedâlar, şahlar.
 Hökmini cari ğılur İran ilen, Turan ilen.

Nâmına kişver ğuşâlığ yazdı ezelden debir,
 Hıfz éde zıll-i inâyetde Tüdüâvend-i Ğedir.
 Şehrimiz bir âsımandır şahımız mah-ı münir,
 Şol hüner şahını éyler medh-i Baküvi Nesir,
 Her zaman çini könülde tab'-i dürefşân ilen.
 ***

MOLLA NESREDDİN (Nasrettin Hoca)
(1208 - 1284)

Hayatı, eserleri ve sanatıyla bütün Türk dünyasında hüsnükabul gören ve şöhreti Amerika'dan Japonya'ya kadar dünyayı saran bir Türk üstadı da

Nasrettin Hoca'dır.

Nasrettin Hoca birçok ilim adamının tespitine göre 1208 yılında Sivrihisar yakınlarındaki Hortu köyünde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini köy hocası olan babasından almıştır. Daha sonra Akşehir'e giderek Seyid Mahmud Hayrânî ve Seyid Hacı İbrahim gibi devrin tanınmış ilim adamlarından ders almıştır. Bazı kaynaklarda onun Konya medreselerinde de tahsil aldığı ve Akşehir'de, Sivrihisar'da hocalık ve hatiplik yaptığı söylenmektedir. Yine Hoca'ya ait olduğu anlaşılan bir mezar taşında da onun 1284 yılında vefat ettiği yazılıdır. Akşehir Müzesi'nde bulunan ve Hocanın kızına ait olan mezar taşındaki tarih de Hoca'nın vefat tarihini doğrulamaktadır.¹⁵⁴

Nasrettin Hoca, Türk Dünyası'nda farklı adlarla anılmaktadır. "Molla Nesreddin", "Hoca", "Hâce", "Toca Nasrüddin", "Nesreddin Hoca" gibi.

Azerbaycan ve İran Türkleri kendi sinelerinden doğmuş bir mizah üstadı olarak gördükleri Nasrettin Hoca'yı "Molla Nesreddin" diye anmaktadırlar. Ayrıca çok değişik bakışları da vardır. Bazı Azerbaycan araştırmacıları "Molla Nesreddin"i XIII. yüzyılda yaşamış bir bilge kişi olarak görmektedirler. Mehmet Hüseyin Tehmasib gibi bazı büyük araştırmacılar ise "Molla Nesreddin"i hayatı ve eserleriyle birlikte XIII. yüzyılın büyük Türk bilgini, "Nesreddin Tûsî" (Nasirettin Tusî, Tus-1201- Bağdat-1274) ile özdeşleştirmektedir.¹⁵⁵

Tehmasib, yazısının son paragrafında şöyle diyor:

"Molla Nesreddin, Azerbaycan'da en ço{ sévilen letife gèhremanıdır. Talğ içerisinde gezen en güzel letifeler, en mezeli, duzlu mezhekeler, en keskin, tutarlı cavablar hemişe onun adı ile bağlıdır."¹⁵⁶

"Nasrettin Hoca, adı, zekâsı ve fıkralarıyla dünyaca tanınmış bir halk filozofudur. Hoca'nın, hayat, tabiat ve cemiyet içindeki insanı, keskin görüşler ve zeki söyleyişlerle karikatürize eden nükteleri yalnız bir milleti değil, bütün insanlığı tatmin edecek değerde olduğundan bu Türk zekâsı, başka milletler arasında da tanınmış ve sevilmiştir. Türk halk zekâsı ise bu nüktelerde kendi mizah dehasını bularak onları sevmiş, yaymış, bütünlemiş ve çoğaltmıştır.

O kadar ki, Nasrettin Hoca, bir XIII. asır büyüğü olduğu hâlde halk ananesi onu Anadolu'ya Hoca'nın ölümünden 116 yıl sonra gelen Timurlenk'le karşılaştırmış; bu zalim ve kan dökücü Tatar Hanı'ndan Türk'ün en ince intikamını Nasrettin Hoca'sına aldırılmıştır."¹⁵⁷

Türk Dünyası'nda "Molla Nesreddinciler" diye anılan Celil

¹⁵⁴ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M. E. B. Yay., İstanbul-1971, s. 304; Yeni Türk Ansiklopedisi, "Nasreddin Hoca" maddesi, Ötüken Yay., İstanbul-1985, s. 2600; Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1986, c. 16, s. 8548; Nasrettin Hoca, Şükrü Kurgan, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1996, s. 11; Nasrettin Hoca, Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul-1977, s. 11.

¹⁵⁵ Molla Nesreddin Letifeleri, Tertib ve mügeddime: M. H. Tehmasib, Yazıcı Neşr., Bakı-1978, s. 5.

¹⁵⁶ a. g. e. s. 8.

¹⁵⁷ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M. E. B. Yay., İstanbul-1971, c. I, s. 304.

Memmedguluzâde, Mirza Alekber Sabir gibi birçok edip ve şair, gönül sözlerini fıkralaştırarak onun ağzından söylemiş ve yazmışlardır.

Türk halklarının birçoğu, mizah dergi ve gazetelerini, onun adıyla çıkarmışlardır. Azerbaycan'ın meşhur tiyatro yazarı Celil Memmedguluzâde'nin çıkardığı "Molla Nesreddin" (1906-1920), Türkiye'de "Hoca Nasrettin" (1908), "Nasrettin Hoca" (1914-1920, 1929), "Yeni Nasrettin Hoca" (1936), "Yeni Hoca Nasrettin" (1940) dergileri bunlardan birkaçıdır.¹⁵⁸

Nasrettin Hoca ve onun fıkralarıyla ilgili başta Türk devlet ve toplulukları olmak üzere Avrupa'dan Afrika ülkelerine; Amerika'dan Japonya'ya kadar birçok ülkede ciddi çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içerisinde, Pierre Mille'in "Nasreddin et son Épouse", (Paris-1918) adlı romanı ve Jean Paul Garnier'nin Nasreddin Hoca et ses Histoires Turgues, (Paris-1958) adlı eserler örnek çalışmalardır.

Bütün Azerbaycan Türkleri'nin dillerinden düşürmedikleri "Molla Nesreddin Letifeleri"nden birkaçı:

MEN BUNLARI ANCAĞ YÉYEBİLEREM

Emir Téymur, Ağşehar hakiminin defterlerini tehğig édib sehlenkârlığına göre defterleri parçalayıb hamısını ona yédirdi.

Sonra Molla'nı çağırıp onu vérgi me'muru te'yin étmek istedi. Molla ne geder üzr getirdise, Téymur gebul étmeydi.

Ay başında Téymur Molla'nın defterlerini istedi, gördü ki, Molla yazıları lavaşa yazmışdır. Hiddetlenib dédi:

– Molla, bu ne defterdir?

Molla:

– A {ırda bunları men yéyeceyem. Men de gabağki me'mur kimi iştahlı adam déyilem ki, her ne oldu yéyim.

ÉNİNİ BOYUNA DÜZELDECEKDİM

Şehere bir İranlı gelir. Söhbət esnasında déyir:

– İsfahan'da şahın néçe yüz otağlı, néçe min arşın méртеbede sarayları var.

Molla:

– Bizim şehirde bir neçe dene béle saray var, hetta teze tikilen sarayın uzununu béş min arşındır...

Bu hâlda o şehirde yaşayan İranlılar'dan biri içeri girir.

Molla sözüne devam edib:

– Eni ise elli arşındır.

O:

– Bes nece oldu, eni boyu ile düz gelmedi ki...

¹⁵⁸ Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1986, s. 8549.

Molla:

– Eger bu adam gelmese idi, men onun enini boyuna düzeldecekdım.

YAŞ MESELESİ

Ėonşularından birisi telesik Molla'nı tapıb déyir.:

– Molla, ġadan alım, évde arvadım la baldızım vuruşurlar. Men onları ayırabilmedim. Gel onlara çâre éle!

Molla déyir:

– Dava yaş üstünde idi.

– Yo{, yaş meselesi yo{dur.

– Éle ise ġét éve, indiyecen onlar barışbdırlar

SEHV YAĞ BARAĞINDA OLUB

Mollanın zamanında Rumya şehrinde rüşvet{or bir ğazı olur. Molla inanmağ için ğazıya gönderdiyi bir kâğızın tesdiğini aylarla gözleyir. Lâkin netice çı{mır. A{ırda ğazı için bir bardağ yağ aparır.

Ğazı, Molla'ya mükemmel hörmel ettikten sonra, işini düzeldib yola salır. Sabahı, Ğazı bardakdan yağ çı{artdığda, iki barmağ yağın altından sapsarı palçığı çı{ır. Acığlanıb me'muru çağırır ve déyir:

– Gét, Molla Nesreddin'i aldadıb bura getir

Me'mur gédib Molla'mı tapır ve déyir:

– Molla! Kâğızın tesdiğinde bir balaca sehv olubdur, buyurun gédek onu düzeldek!

Molla:

– Sehv kâğızda olmayıdır, yağ bardağında olubdur.

BİZDEN SONRA GELENLER YÉYER

Molla Nesreddin, bağında kiçik kiçik ağaclar ekirdi. Biri Molla'dan soruşur:

– Molla, bunlar ne va{t böyüyecek, ne va{t yemiş vérecek ki, sen de yéyeceksen?

Molla:

– Bizden evvel gelenlerin ekdiğini biz yédik. Bizim ekdiğimizi de bizden sonra gelenler yéyer.

SEN BÖYÜKSEN, BİZ KİÇİK

Molla, Emir Téymur'un yanına gédib öz şehreri olan Ağşeher ehalisi terefinden bir ço{ ağır telebler éder. Téymur acığlanıb:

– Sen benim kimi bir padşahın hüzurunda ne cesaretle ağır telebler goyursan?

Molla cavabında déyir:

– Sen böyüksen, biz de kiçik.

YU{UM ĞAÇIBDIR, A{TARIRAM

Molla géce yarı gezmeye çı{mışdı. Ğarovulçu Molla'mı tutur:

– Géce yarısı burada ne gezirsen?

Molla:

– Yu{um ğaçıbdır, onu a{tarıram.

ONU DAMDAN YI{ILAN BİLER

Molla arvadı ile damda yatır. Néce olursa géce yarı Molla damdan yı{ılır. Ğoşular yığılıb gelirlir.

- Ay Molla, ne oldu?
Molla:
– Onu damdan yı{ılan biler.

NOVDAN HEVESİ

Molla Nesreddingilin damlarından héyetlerine uzun bir novdan¹⁵⁹ var idi. Molla hemişe bu novdanı görende heves édirdi onun üstüne minsin.

- Bir gün arvadı évde olmayanda Molla dédi:
– “Ço{ ya {şı va {ttır. Gédim minim novdana”.

Çı{dı dama. Novdana minende novdan sınıb¹⁶⁰ molla düşdü heyete, ğol ğaburgası sındı. Başladı a{ zâr étmeye. Bu meramda Molla'nın arvadı gelib çı{dı, başladı Mollanı danlamağa¹⁶¹.

Molla dédi:

- Héç danışma, ğol ğıçım¹⁶² sındı, amma novdan hevesinden düşmüşem, daha novdana minmeyeceyem.

TÉYMUR'UN SUALI

Téymurleng bir gün Molla'ya déyir:

- Molla, sene bir hikmetli sual vérmek isteyirem. Dé görüm, o nedi ki, bu dünyada ne yétişib, ne yétişir, ne de yétişecek?

Molla déyir:

- Bizi işe götürende senin bize te'yin élediysin maaş.

---

159 Novdan: Su oluğu.

160 Sın- : Kırılmak.

161 Danla- : Kınamak, azarlamak.

162 Ğıç: Bacak.

CANIMI ĞURTARAM

Molla vesiyet éleyir ki:

– Ölede meni bir köhne ğebre ğoyun.

– Niye?

Molla déyir:

– İnkir-Minkir gelende ğebrimin köhneliyini gösterib, belke sorğu sualdan canımı ğurtaram.

BÉHIŞTİ ĞEBUL ÉLEMEZ

Soyuğ ğış ğecelerinin birinde ağsağğallar bir éve yığışib vaıt kéçirirmişler. Söhbət cehennem ile béhiştiden düşüb. Danişanlar cehennemi pisleyib (kötüleyip), béhişti te’rifleyirler. Bu hâlda Molla da gelib çıır bura. Éve gircek, ortalğa ğoyulmuş mangalın yanına soıulub el ayağını ğızdırmağa başlayır. Ağsağğallar söhbetlerine devam édirlir. Molla biraz ğulağ asıb déyir:

– Çoı da basıb bağlamayın! Eger ğiyamet ğışa düşse, bir aımağ cehennemi ğoyub béhişti ğebul élemez.

MOLLA’NIN DİRDİ

Ġünün birinde Molla özünü çoı pis hiss éleyir. Başı herlenir, ğözleri ğaralır, éle hâlsızlaşır ki, terpene bilmir. Bir teher özünü hekimin yanına salıb déyir:

– Hekim, özümü çoı pis görürem. Bir mene baı, ğörek derdim nedi?

Hekim, Molla’nı yoılayıb déyir:

– Molla, senin héç bir derdin zadin yoıdur. Acsan, ona ğöre béle olmusan. Eyleş, benimle bir yérde nahar éle, hamısı düzelsin.

Molla eyleşir, doyunca yéyir, içir. Baıır ki, doğrudan da düzeldi. Durub ğédende déyir:

– Ġardaş, sen doğrudan da hekim imişsen. Dirdi de tapırsan, dermanını da vérib íesteni éle o saat sağaldırsan. Bizim évdekilerin hamısında bu íestelik var. Ġédirem bu saat bütün külfeti tökem bura.

TİBB ÉLMİ

Molla hemişe déyermiş ki:

– Tibb élmî ibaretdir dörd şertden. Kim buna düzgün emel élese, azarlamaz (hastalanmaz):

Ayağımı isti tut,
Başımı serin...
Yémeye diğget éle,
Düşünme derin...

BÖYÜYÜB KÉÇİ OLUB

Bir gün Molla'dan soruşurlar:

– Molla, senin beştin hansı bürcdedir?

Molla cavab vérir ki:

– Kéçi bürcünde.

Déyirler:

– Ay Molla, Kéçi adlı bürc yoşdur aşır.

Molla déyir:

– Uşağlığda atam déyerdi ki, benim beştim Oğlağ bürcündedi. İndi men böyüyüb yéke kişi olmuşam. Yeğın ki, o da böyüyüb kéçi olub da...

İÇİNDE OLMAYIN

Molla'dan bir gün soruşurlar ki:

– Molla, ölü aparanda tabutun ğabağında olmağ yaşdı, ya dalında?

Molla déyir:

– Özünüz bilirsiz. Harasında olursunuz olun, içinde olmayın.

AĞLAMAYIM NÉYLEYİM?

Déyirler ki, Molla'nın bir yaşısı südlü ineyi var imiş. Günlerin birinde, néce olursa, inek azarlayıb ölür. Molla o ğeder ağlayır ki, olur lap deli divâne. Ğonşular başırılar ki, bir ay bundan ğabağ arvadı ölende héç Molla béle ğem ğüsse élememişdi. Amma indî ineyi ölüb déye ne özünü bilir, ne sözünü. Aşırda biri Molla'dan soruşur:

– Ay Molla, héç arvadının ölmeyi sene béle eser élemedi. Bu néce işdi?

Molla déyir:

– Arvadım ölende kendin hamısı yasa gelib mene dil ağız éleyib, here bir cür teselli vérirdi ki, “ğorşma, sene ondan da yaşısı arvad alarığ”, benim de derdim azalırdı. Amma budu, iki gündü ineyim ölüb, bir nefer gelib démir ki, “ğorşma, sene ondan da yaşısı inek alarığ”. Ağlamayım néyleyim?

BU SAAT TAPACAĞAM

Molla'ya {eber véirler ki, ğayınasını su aparıb. Molla gelib girir çaya, başlayır su yu {arı a {tara a {tara gétmeye. Görenler soruşurlar ki:

– Ay Molla, bu néce a {tarmağdı? Cenaze su a {an terefe géder, ya yu {arı dırmaşar?

Molla déyir:

– Siz onu tanımırsınız. O éle ters adam idi ki, hökmen yu {arı gédib. Sizin işiniz olmasın, men bu saat onu tapacağam.

GÖRESEN NE İMİŞ

Molla'ya {eber véirler ki:

– Arvadın yı {ılıb, ağı başından çı {ıb.

Molla héç ehvâlini pozmadan déyir:

– Bir şey gerek evvelden ola ki, sonra da çı {a. Arvad menimdirse, onun héç evvelden de ağı yo { idi. Köresen, çı {an ne imiş?

HAMISI YATIR

Bir gün arvadı Molla'ya déyir:

– Molla, bu uşag seherden a {samacan bir değıge de olsa yatmır. O géder ağlayır ki, lap baş béynim gédir. Sen Allah¹⁶³, buna bir duadan, pitikden yaz, ya da davadan dermandan éle, belke biraz yata.

Molla téz ta {çadan Ğur'an'ı götürüb déyir:

– Al bu Ğur'an'ı, uşag ağlayanda ucadan o {u! O saat yatar.

Arvad soruşur:

– A kişi, Ğur'an o {umağla da uşag yatar mı?

Molla déyir:

– Arvad, sen bilmirsen. Men özüm fikir vermişem ki, hemişe bu Ğur'an'ı o {uyanda mescidde olanların hamısı yatır.

HAMISI MÜSELMANDIR

Günlerin birinde Molla bazarda gezirmiş. Ba {ır ki, bir Ermeni arvad ağlaya ağlaya gédir, camaat da düşüb bunun dalınca. Ancağ her kim ağlamağının sebebini soruşursa, héç birine cavab vermeyib, éle ağlayır. Molla arvadın gabağını kesib soruşur:

– Ay bacı, niye ağlayırsan? Derdini dé, belke çäre tapdığ.

Arvad sesini lap ucaldıb déyir:

– Bedbe {t olmuşam. Başıma kül olub. Évim yı {ılıb.

Molla soruşur:

– A {ır ne olub? Bir dé görek?

Arvad déyir:

– Daha ne olacağı! Oğlanlarımdan biri gédib Müselman olub.

¹⁶³ “Sen Allah.” bir yemin ifadesidir. Allah'ı seversen! anlamında bir ifade.

Molla başını aşığı salıb déyir:

– Ağla bacı, ağla!.. Derdin ağlamalı derd imiş... Hele senin bir oğlun Müselman olub béle ağlayırsan, bes men başıma ne daş salım ki, men bedbe{tin oğlanlarının hamısı Müselman'dır.

SEN GÜNDE GELİRSEN

Néce olursa, Molla birisi ile savaşıır, onu tutub aparırlar hakimın yanına. Sen déme, bir néce gün ondan gabağ da bir mesele üçün Molla'nı hemen hakimın yanına aparıblarmış. Hakim Molla'nı görcek déyir:

– Molla, héç ayıb déyil? Bununla ikinci defedir ki, sen bu divan{anaya gelirsən.

Molla soruşur:

– Bu divan{anaya gelende ne olar ki?

Hakim déyir:

– Néce ye'ni ne olar? Sen bilmirsən ki, bura düz adam gelmez?

Molla déyir:

– Men ömrümde vur tut ikice defe bura gelmişem. Sen éle günde burdasan ki?..

NİYE TÖKÜRSEN

Molla bir gün eşşeye buğda yükleyib deyirmanı aparırmış. Yolda öz özüne déyir:

– Ay ne ola, indi bu yük bélece dönüb gızıl ola.

Bir de ba{ır ki, çuval deşilib, buğda tökülür. Téz üzünü göye tutub déyir:

– Eşi, istemedik éy... Gızılın özünün olsun, buğdamızı niye tökürsən?

MOLLA'NIN GURBANI

Molla'nın bir devesi var imiş... Günlerin birinde deve azarlanır. Başı çı{anlar ba{ır déyirler ki, ölecek.

Molla déyir:

– İndi ki, ölecek, men de Allah yolunda gurban keseceyem.

Molla deveni gurban kesir. Bundan sonra haraya gédirse, ayrı héç bir söhbet élemir. Ancağ éle Allah yolunda devesini gurban kesdiyinden danışıır. A{ırda déyirler:

– Ay Molla, indi böyük bir iş olmayıb ki, sen de Allah yolunda bir deve gurban kesibsən. Baş gulağımız gétدی a{ır... Bir toyda déyirsən, bir gonağlığda.

Molla déyir:

– Toyda da déyeceyem, gonağlığda da, yasda da, küçede de... Allah özü İsmayıl'dan ötrü vur tut birce dene göyun gurban vérib, daha gün yo{dur ki, mollalar o barede danışmasınlar. İşi o yére çatdırıb ki, götürüb hele bir Gur'an'a da yazdırıb. Men o boyda deve kesmişem, danışmayım?

MOLLA VE TACİR

– Esi adamlardan biri ile Molla'nın mübahisesi düşür. Ço{ deyişmeden, söz güleşdirmeden sonra, âşırı, şesis, Molla'ya deyir:

– Her ne deyirsen dé! Amma her hâlde bu pul zehrimhar éle şeydi ki, hamı onu sévir. Hatta lap sen özün de sévirsen.

Molla deyir:

– Düzdü, sévirem. Ancağ bu senin sévmeyinden deyil. Men pulu onun üçün sévirem ki, meni senin kimi adamlara möhtac olmağdan şilâs éleyir.

***

AHMET HARAMÎ DESTANI
(Dastani-Ehmed Heramî)

Müellifi belli olmayan “Ahmet Haramî Destanı” XIII. yüzyılda Azerbaycan Türkçesi ile yazılmış ilk mesnevî örneğidir. Eserin yegâne el yazma nüshasını Talat Onay ortaya çıkarmış ve 1928 yılında yayımlamıştır. Daha sonra 1946 yılında ise uzun bir ön söz, sözlük ve açıklamalar ekleyerek Türk Dil Kurumu yayınları arasında yeniden yayımlatmıştır.¹⁶⁴

Ayrıca Hâlis Akaydın, “Ahmet Haramî Destanı” üzerinde önce bitirme tezi olarak çalışmış daha sonra da transkripsiyonlu metnini bugünkü Türkiye Türkçesi’ne çevirisi ile birlikte “Tercüman 1001 Temel Eser” dizisinin 34. kitabı olarak yayımlamıştır.¹⁶⁵

“Ahmet Haramî Destanı” adlı mesnevî Bakü’de de E. Seferli tarafından büyük bir ön söz ve açıklamalarla 1978 yılında yayımlanmıştır.

Eser, 1632 mısradan ibarettir. Klâsik bir mesnevî tarzında yazılmıştır. İlk ve son sahifelerinde kopma ve yıpranmalar olduğundan eserin kim tarafından yazıldığı bilinmiyor.

Ahmet Haramî Destanı’ndan bölümler:

DASTAN-İ AHMED HERAMÎ¹⁶⁶

Bu dastanı bugün bünyâd édelim,
Heğg’in güdretlerin biz yâd édelim.

Gelin, éy me’ni behrin séyr édenler,
Bu derya gövherinden {éyr édenler,

Me’anide gılı iki biçenler,
Dilinden daima gövher saçanlar.

Gelin barı bugün söhbet gılalım,
Me’ani kânının dürrün bulalım.

Anın birliğini zikr éyleye dil,
Tatırda galmaya zerrece müşkil.

¹⁶⁴ Talât Onay, Destan-ı Ahmet Haramî TDK Yay., İstanbul-1946.

¹⁶⁵ Ahmet Haramî Destanı, Tercüman 1001 Temel Eser (34), İstanbul-1972.

¹⁶⁶ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap{anası, 20 Cildde, Élm Neşr., Bakı-1985, c. III, s. 108-147.

Zira kim dilleri söyleden oldur,
Anın hikmetleri ğullara boldur.

Anın hikmetlerine eĒl irişmez,
İşine kimsene hergiz ğarışmaz.

Anın k yfiyyeti bulunmadı hiç,
Mek nı ğandadur bilinmedi hiç.

Ne z hirdir o kim g zden iralmaz,
Ne batind r o kim hergiz g r lmez.

Anın evvelinin  n  bulunmaz,
Anın  {ırının sonu bulunmaz.

Ne dilim var anı şerh yleyem ben,
Ne bilim¹⁶⁷ var ki, şerhin s yleyem ben.

Anın dil zikrini  tmek gerekdir,
Anın doĒru yolun Ētmek gerekdir.

Y z m Ēara, s z m Ēısa, suçum bol,
B lim eĒri, yolum doĒru, boyum sol.

şaşı ba {dım, c da d şd m ben andan,
Benim h lım nece oluser andan.¹⁶⁸

Ēova Ēova k n l d nyaya irdi,
 m r k di saĒalı, sa aĒardı.

Ebes yerlerde {erc  tdim yaşım ben,
Y ridir daşlara d gsem başım ben.

Hemin vardır  midimiz sefadan,
Meger meded irişe Mustafa'dan.

 midimiz iki  lemde oldur,
Anın řefĒetleri ğullara boldur.

D keli enbiya "Nefsi" d yiser,

---

¹⁶⁷ Bilim: Bilgi, malumat.

¹⁶⁸ Bu beyitte kafiye yoktur. EĒer "ben" kelimesinin yerine "ger" kelimesi yazılırsa kafiye olur.

O ümmetlerinin géydin déyiser.

Salam olsun anın yâranlarına,
Müdam rehmet irişsin canlarına.

Ebübekr, Ömer, Osman, Eli'dir.
Éyi dirliklidir bunlar velidir.

Vücüdi pâk ü tâze ol iki gül,
Hüséyn ile Hasan gülşende bülbül.¹⁶⁹

Bular tutmadılar kibri, kinâyet,
Bular bildi nedir din ü diyânet.

Sefa {etirler içinde kin olmaz,
Kin olduğu könüllerde din olmaz.

Sürelim könlümüzden kibr ü kini,
Yı{arlar kibr édenler mülk-i dini.

Gel imdi Mustafa'ya vér selavet,
Déyelim nécedir anla hékâyet.

Éşit gel bir Heramî'nin sözünü,
Eger görür isen me'ni yüzünü.

Olursa Heğg Taâlâ'dan inayet,
Gılam bu gisseyi bir bir hékâyet.

MECLİS - 1

Meger kim ol zamanda bir Heramî,
Derib döşürmüş idi ço { herami.

Özü gürbüzdürür ya'lak bahadır,
Bahadırlıg yolunda key bahadır.

Bilirdi séhr élminden beğâyet,
Nücum élminde de gadirdi gâyet.

Ger efsun o {uyub bir gez üreydi,
Oluğ dem ayı gökden éndireydi.

¹⁶⁹ Bu beyit, "Azerbaycan Klássik Edebiyyatı Kitap {anası, 20 Cildde, Élm Neşr., Bakı-1985, s.109" adlı eserde yazılmamış, nokta nokta olarak geçilmiştir.

Eli Sina élminden bilirdi,
Şehabeddin'e ol hizmet gılırdı.

Ğılıc salsa bin ere tepineydi,
Ğağan aslan kibi kim çapınaydı.

Démişler adına Ehmed Heramî,
Çavı dolmuş idi éller temami.

Doğuz kişi anın yoldaşlarıydı,
Dün ü gündüz bile hâldaşlarıydı.

...

MECLİS - 3

Meger Ehmed Heramî bir gün azdı,
Görün kim, {atirinde ol ne düzdü.

Şahenşahé dér: Éy beyler beyi, sen
Cahan içinde daim olgil esen.

Delim né'metlerin {oş yédim, içdim,
Delim işretler étdim şâdi kéçdim.

Yaman gün görmedim hergiz gatında,
Özüm ya {şı kéçirdim hezretinde.

Veli bir hâcetim var söyleyem ben,
Bu gün hâlü size şerh éyleyem ben.

Malım, mülküm benim ço {dur Kırım'da,
Öküş kenc ü {ezinem var yérimde.

İcâzet ben güluna vér gédeyim,
Varıban anları hem cem édeyim.

Şahenşah éydir kim destur véreyim,
Öte ne veğt gédirsen bileyim.

Ayıtdı kim eger diri galırsam,
Bucuk yıl eglenem ger ço { olursam,

Bucuk yıl müntezir olun bize siz,
Tapuna altı ayda irevüz biz.

Çü bed fê'lü ebter destur aldı,
Gülendamın ğatına sürdü geldi.

Dédi kim, éy benim, yârım, nigârım,
Vefadârım, helâlím, ğemğüsârım.

Atandan destur aldım şah-i Şengül,
Kırım'a ğétmeĝe, éy yüzü ğül, ğül.

Ğapından ayrı bene ğün gerekmez,
Beşaret, Őadlıĝ, düĝün gerekmez.

Çün oldu sen ü ben me'Őuĝ ü âŐiĝ,
Bulunmaz dünyade bir yâr-i sadıĝ.

Kerem éyle sözümden çı{ma, éy dost,
Beni hesret oduna ya{ma, éy dost.

Bile gel ğedelim bu ğutlu yola,
Ola kim Tanrı {éyrin vérmiŐ ola.

Gülendam éytdi: Éy benim helâlím,
Tapındır baĝça vü mülk ile malım.

Ne kim siz buyurursuz {éyr eger Şer,
Anı tutmaĝ yérince bize düşer.

Aĝalar dédiĝin tutmaĝ gerekdir,
Aĝu sunar ise yudmaĝ gerekdir.

...

MECLİS - 6

Dutub can ğulaĝın bu sözü dinle,
Neye varur bu işin sonu anla.

Gülendam usunu başa getirdi,
Heĝĝ'e sıĝındı, ğör ne iş bitirdi.

Revan ol ĝır{ ayaĝlı nerdibandan,
İter Heramî'yi yayaĝ andan.

Uçurdu yér yüzüne ol herifi,
Zi genc aslan, dilaver ğör zerifi.

Çü süredî ayağı ol nâbekârın,
Yüregine su sepildi nigârın.

Gehi başı döner, gâhi ayağı,
O gédişle kişi nêder dayağı.

Yére to {undu ol dem éndi çün baş,
Dağıldı oldu béyni {urdi {aş{aş.

Canın ismarladı cehenneme ol,
Paralandı ayağı, başı, el, göl.

Ne kim étmişdi, imdi Tanrı vérdi,
Gülendam'ı muradına irirdi.

Kişi yavuz işe étse bünyâd,
Son ucu andan alır hağğın ustad.

Ğaçan kim dadını aldı Gülendam,
Gülefru{ şaha geldi ol dilaram.

İrib te'cil ile içeri girdi,
Henüz de{i Gülefru{ şah uyurdi.

İken ğefletde uyğu tutmuş idi,
Bu hâli duymadı ne étmiş idi.

İken {oş oldu kim duymadı anı,
Görüb ol zalımı ürkmedi canı.

Gülendam geldi aydır: Héy dur e{i
Heramî'ye neler étdim gör a{i.

Gülefru{ şah aydır: Éy nigârım,
Del oldun ola mı, gözü {umarım.

Sene érte bitiler yazdırayım,
Hekime de{i şerbet düzdüreyim.

Te'yalındır ki ğor{arın hemişe,
Bu söze insan ağılı ne irişe?!

Gülendam aydır: İmdi dur, göresen,
Bene andan bitiler yazdırasan.

Çı{ar görür ne gul var, ne reyyet,
Dönüb sordu ki, héy, nedir hékâyet.

Gülendam söyledi kim, ol bede{ter,
Yüzü gara Heramî'yi - gara er.

Ne kim bekçi gulun var idi, gırmış,
Gelüb tâ kim seri gâtıma girmiş.

Uyur iken seni döşekde goydum,
Seni sağındığımdan ana uydum.

Beni alıb géderken nâgehâni,
Başından nerdibanun itdim ani.

Heman ol dem yı{ıldı, éndi andan,
Küpürdisin eşitdüm bir zamandan.

Müdara ehlidir séhri delimdir,
O ki mekker kişidir, heğ âlimdir.

Dirimi, ölümi bilmezem anı,
Nedir bilmek gerek ol geltebanı.

Gülefru{ {elğine ol dem çığırdı,
Yarağlanın gelin, - déyü gığırdı.

Yarağlandı eşiden anda geldi,
Ėapıda cümlecigi hazır oldı.

Ya {ıban şamdanlar, gördü anlar,
Ol arslanlar kéyik yér gördü anlar.

Teeccüb éyleyib cümle dururlar,
O gulların hâlin anda görürler.

Ėoyun kibi gırılmış yatır anlar,
Revan a{ar idi sél kibi Ėanlar.

Heramî olmuş idi {urdi {aş{aş,
Ne Ėol Ėalmış, ne bud Ėalmış, ne {od baş.

Dizildi {alg Heramî'nin Ėatine,
Tana Ėaldılar anın Ėametine.

Gülefru { anı gördi, oldu hem şâd,
Çü düşmen öldi, ğemden oldu azad.

Buyurdi téz neĝareler urıldı,
Teber oldu çü şehrin {elĝi geldi.

Sévinib cümlesi şâdan olurlar,
Yüz uruban Heĝĝ'in şükryn ĝılırlar.

O ĝece sübhe dek işret éderler,
Sabah olucaĝız gör ki, néderler.

Başın Ehmed Heramî'nin keserler,
De{i gövdesini bürce asarlar.

Alıb beyler başın méydane çı{dı,
Nişan içün ĝabaĝ yérine dikdi,

Tamaşayı görür ol ĝün emirler,
Ulu, kiçi, sipahiler, vezirler.

O {a diktiler ol düşmen başını,
Son ucu noldu gör anın işini.

Yavuz sanıları başına geldi,
Ne kim sanırdı {elĝe kendi buldu.

***

HACI BEKTAŞ VELİ (1209 - 1270)

Asıl adı Muhammed Bektaş olan Hacı Bektaş Veli, Horasan'ın önemli ilim ve kültür merkezlerinden olan Nişabur'da dünyaya gelmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri bir çok kaynakta 1209-1270 olarak gösterilmektedir. Bu tarihler kesin değilse de Hacı Bektaş Veli'nin XIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olduğu kesindir.¹⁷⁰

Büyük Türk mutasavvıflarından birisi olan Hacı Bektaş Veli'nin gerçek hayatına birçok Türk âliminin hayat hikâyesinde görüldüğü gibi rivayet ve menkıbeler katılmıştır.

Hacı Bektaş Veli, iyi bir öğrenim görmüştür. Tahsilini Horasan ve çevresinde yapmış, kırk yaşına gelince şeyhinden izin alarak Anadolu'ya gelmiştir. Anadolu'ya gelmeden önce zamanın önemli kültür merkezlerini gezmiştir. Nəcəf, Kerbelâ, Bağdat, Kayseri, Sivas ve Amasya'yı dolaşmıştır. Buralardaki ulu zatların kabirlerini ziyaret etmiştir. Kırşehir civarındaki, şimdiki adı Bektaş olan Sulucakarahöyük'e yerleşmiştir.

Bir çok halife ve derviş yetiştiren Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'da tesiri çok kuvvetli olmuş ve buraların Türkleşip İslâmlaşmasında mühim rol oynamıştır.

Hacı Bektaş Veli, Yeniçeri Ocağı'nın piri kabul edilmiştir.

O, 1270 yılında 63 yaşında Nevşehir'e bağlı Hacı Bektaş'ta vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.

Hacı Bektaş Veli'nin en önemli eseri "Makalât" adlı Farsça eseridir. Tasavvufu ilgili konuları içeren kitap; şeriat, tarikat, hakikat ve marifet adlarını verdiği dört kapı ve bu kapılara bağlı kırk makamdan bahseder. İlahî gerçeğe ancak sevgi yolu ile varılacağı, bütün insanların kardeş oldukları, Allah ile insanın özdeşliği ve bu sebeple kendisini sevenin Allah'ı da sevmiş olacağı, din ayrılıklarının gereksizliği görüşlerini savunur. Bunlar, kısa hikâye ve nüktelerle desteklenerek anlatılmıştır.

Bu eser, dönemin tasavvufa ve hayata bakışını ortaya koyması, İlahî aşkı ve bu aşka bağlı olarak gelişen coşkuyu, inancın kaynaklarını göstermesi yönünden önemlidir. Aşk, akıl, gönül, ilim, ahlâk, nefis terbiyesi gibi konuları soyut olarak ele alan eserde, bütün ilimlerin Allah'a ait olduğu ve ilim öğrenmenin ibadetten sayıldığı anlatılır. Makalât, milletimizin İslâm anlayışını göstermesi yönünden de mühim bir eserdir.

Hacı Bektaş Veli'nin diğer eserleri ise şunlardır: İki sayfa tutarında saf Türkçeye yazılmış "Şathiye"; "Besmele Şerhî"; kendisinin, bazı sofilerin hatta

¹⁷⁰ Abdurrahman Güzel, Hacı Bektaş Veli, Hayatı, Eserleri ve Fikirleri, T.K.ve H.B.V. Vakfı Yay., Ankara-1998, s. 30; Mehmed Rıza Héy'et, Varlık dergisi, Têhran-1370 (1991), sayı: 83-4, s. 49-58.

Ahmet Yesevî ve Abdullah Ensarî'nin sözlerini içeren ve Farsça yazılmış "Kitabü'l-Feva'id"; aslı Tire'de iken kütüphanenin yanması üzerine bugün elde olmayan "Fatiha Tefsiri"; Hacı Bektaş Veli'ye isnad edilen "Makalât-ı Gaybiyye"; "Kelimât-ı Ayniyye" ve "Makalât".

"MAKALÂT" adlı eserinden bir bölüm:¹⁷¹

"O vakit bütün melekler Hak Ta'âlâ'nın emriyle Adem'e secde etdiler. Yalnız İblis secde etmedi.

Hak Ta'âlâ, İblis'e sordu:

– Niçin Adem'e secde etmedin. İblis şöyle cevap verdi:

"Beni ateşten onu ise çamurdan yarattın." (Kur'an VII/12)

Yani "Sen beni ateşten, onu topraktan yarattın. Bunun için, benim terkibim (ateş) ulvi, toprak (ise) süflidir. Yaradılıştaki ben ondan yüceyim, bu sebeple Adem'e secde etmedim." dedi. Gurura kapılarak (secdeye) razı olmadı. Hak Ta'âlâ da onu dergâhından kovdu. Önceleri Allah'a yakın bir melek iken, adı Haris idi. Sonra mahrum, şaşkın, mel'un oldu ve adı da şeytan ve İblis olarak değişti.

Ondan sonra Hak Suphanehu ve Ta'âlâ, şöyle buyurdu:

– Ya Adem! Yukarı bak!

Bunun üzerine Adem (A.S.) yukarı baktı. Arşta şu güzel sözün yazılmış olduğunu gördü:

"Lâ-ilâhe illallah, Muhammedün Resulullah."

Adem (A.S.) onu görünce şöyle dedi:

– İlahi Seyyid ve Mevlâm! Lâ-ilahe İllalah" senin birliğindir. Ya Muhammed kimin adıdır? Hay u kayyum (Daima diri ve ezeli ve ebedî olan) Tanrı buyurdu ki:

"Ya Adem! O benim habibimin adıdır ki senin oğlundur." Adem çok mutlu oldu ve şükretti.

Ondan sonra Âdem (A.S.) sağ yanına baktı; üç güzel şahıs gördü ve sordu:

– Adınız nedir ve makamınız nerededir?

Birincisi cevap verdi:

– Adım akıldır ve yerim başta, beyindedir.

İkincisi şöyle cevap verdi:

– Adım utanma ve hayâdır; yerim yüzedir.

Üçüncüsü ise şöyle cevap verdi:

– Adım ilimdir ve makamım göğüs içindedir.

Bunun üzerine Adem (A.S.) şöyle dedi:

– Gelin, şimdi, yerli yerinize girin.

O saat üçü de yerli yerlerine girdiler. Adem rahatladı. Sonra sol tarafına

¹⁷¹ Esad Coşan, Makalât-Hacı Bektaş Veli (Sadeleştiren: Hüseyin Özbay), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1996, s. 46-48.

baktı. Orada da üç şahıs gördü; ürktü ve sordu:
– Adınız nedir ve yeriniz nerdedir? Ne uğursuz taifesiniz.
Onlardan birisi şöyle cevap verdi:
– Adım öfkedir; yerim başta, beyindedir.
Adem karşılık verdi:
– Baş akıl yeridir; senin başta yerin yoktur.
O Şahıs bunun üzerine şöyle dedi:
– Ben gelince, akıl gider.
İkinci şahıs da şöyle konuştu:
– Benim adım, tam'a (açgözlülük)'tür; yerim yüzededir.
Adem karşılık verdi:
– Yüz, tamamıyla utanma ve hayâ yeridir; senin yüzde yerin yoktur.
O şahıs buna şöyle cevap verdi:
– Ben gelince utanma ve hayâ gider.
Üçüncü şahıs da şöyle karşılık verdi:
– Benim adım hased (kıskançlık)'tır; yerim göğüs (gönül)'dedir.
Buna karşı Adem (A.S.):
– Göğüs, ilim yeridir; senin göğüste yerin yoktur.
Bunun üzerine o şahıs şöyle konuştu:
– Ben gelince ilim gider.
Şimdi azizim! Şöyle bilmek gerekir ki; iman rahmanîdir, şüphe şeytanîdir.
Şüphe gelse iman; iman gelse şüphe gider."

***

YUNUS EMRE (Yunus İmre)
(1250 - 1320)

Yunus Emre, 1250 yılında Eskişehir'in Mihalıççık ilçesinin, Porsuk Çayı ile Sakarya Çayı'nın birleştiği yerde bulunan Yunus Emre (Sarıköy) köyünde dünyaya gelmiştir. Genç yaşlarında Sakarya bölgesinde Taptuk Emre adlı bir şeyhe intisap etmiş ve onun dervişi olmuştur. İyi bir olgunluğa ulaştıktan sonra, Anadolu'yu, Suriye'yi, Azerbaycan'ı, Kafkasya'yı gezmiş, bütün buralara o güzelim ilâhileriyle Allah'ın sevgisini, hoşgörüsünü, güzelliğini sunmuştur.

Büyük Türk süfisi Yunus Emre, yetmiş yıl insanlığa aşk, sevgi, hoşgörü ve ilâhileriyle İlâhî yolda hizmet verdikten sonra 1320 yılında doğup büyüdüğü yer olan Yunus Emre (Sarıköy) köyünde gözlerini hayata yummuştur. Kabri ve anıt mezarı oradadır.¹⁷²

İran Türk Edebiyatı araştırmacılarından Siyamek Hüseyin Alizâde, "Éşğ İşği" adlı eserinde bu hususta şöyle yazıyor: "Şarğ âleminin Türk tasavvuf edebiyatının görkemli simalarından, XII. yüzyılda öz tarikatının özünü (temelini) sévgi ve varlık birliyi (Vahdet-i vücûd) üzerinde koyan Ehmed Yesevî'den yüz il sonra Garb Türkleri'nin içinde, bu ağır emanetin yayıcısı ve terennümçisi ulular ulusu böyük halğ ozanı Yunus Emre olmuştur.

Bu ulu ârifin yaşayışı ve şe{siyyeti hağğında me'lumatımız olduğca azdır... Te{minen 1240 yılında Anadolu'nun Sarı köyünde anadan olmuştur... Ömrünün son illerinde bütün Anadolu ya{ınlarında tanınıb sévilen Yunus Emre néhayet 82 yaşında iken (1322) fani dünyanı terketmiştir. Amma harada basdırılması (gömlüdüğü) uzun zamanlar mübaheseli galılmışdır."¹⁷³

¹⁷² Adnan Sadık Erzi, Bayezid Kütüphanesi Umûmî 7912 numarada kayıtlı bir mecmuada şöyle bir kayıt bulunduğunu ilim âlemine sunmuştur: "Vefât-ı Yunus Emre sene 720, müddet-i ömr 72." Adnan Erzi'nin ortaya çıkardığı ve Türk Tarih Kurumu -Belleten'inde yayımladığı bu çok sahil bilgiye göre Yunus Emre'nin doğum tarihi Hicri-Kamerî: 648 / Milâdî: 1250 yılına takabül eder. Ölüm tarihi ise, belgede verildiği gibi, H. K. 720 / M. 1320 yılıdır. Böylece Yunus Emre Hicri-Kamerî takvim yılına göre, bu takvimde her yıl on gün kısa olduğundan, (720-648 ۾) 72 yaş yaşamıştır. Milâdî takvim yılına göre ise 70 yıl ömr sürmüştür. (Adnan Erzi, "Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar I" Belleten XIV sayı: 53, Ankara-1950, s. 85-89. Fahir İz ve Günay Kut, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken Söğüt yay., c. I, s. 277; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, c. I, s. 327; Refik Özdek, Türkler'in Altın Kitabı, Tercüman Yay., Ankara-1990, C. II, s. 211-215; Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1986, C. 24, s. 12643. Farklı tarihler gösterenler de vardır: Türkmenler, Yunus Emre'nin 1238 yılında Türkiye'nin Sivrihisar ilçesinin Sarıköy adlı köyünde Horasan'dan göçmüş olan Hacı İsmail ya da İsmail Hacı adındaki bir Türkmen ailesinde doğduğunu ve 82 yıl yaşadığını ve 1320 yılında burada öldüğünü söylerler. (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1998, c. 10, s. 260.)

¹⁷³ Siyamek Hüseyinelizâde, Éşğ İşği, Böyük Ârif Yunus Emre'nin İlâhileri, Tebriz-1377 (1999), s. 2-6.

Birçok araştırmacı ve ilim adamı gibi Nihat Sami Banarlı da, Yunus Emre'nin mezarının en kuvvetli ihtimalle Sarıköy'de olduğunu söylüyor ve onun mezarının nakli ile ilgili şunları yazıyor:

“Yunus Emre'nin türbesi, bugün, Eskişehir'in Mihaliççik kazası'na bağlı ve Eskişehir-Ankara tren yolu üzerindeki Yunus Emre Köyü'ndedir. Bu köyün eski adı Sarıköy'dü. Yunus'un aynı köydeki zaviye ve türbesi, İstiklâl Savaşı'nda Yunanlılar tarafından yakılmış ve yıkılmıştır. 1948'de burada yapılması tasarlananan çifte tren hattının Yunus'un mezarı üzerinden geçeceği anlaşılınca bu mezarın 50 metre sağa alınması için hükümete müracaat edilmiştir.

Hükümet tarafından hiçbir tören yapılmaması kaydıyla verilen müsaade üzerine mezar açılmıştır. İçinden, bir eli başının altında, bir eli kalbinin üstünde, bozulmamış bir iskelet çıkmıştır. Kafatası mütahassıslar tarafından incelenen Yunus'un Türkmen soyundan olduğu, 80 yaşlarında vefat ettiği, bu mezara altı asır evvel gömüldüğu kanaati hasıl olmuştur. Kemiklerinin ve kafatasının fotoğrafları alınan iskelet, büyük saygı ile, bir tabuta konulmuştur. Ancak böyle bir mezar naklinin yapılacağını nereden ve nasıl haber aldıkları bilinmeyen on binlerce Türk halkı 6 Mayıs 1949 Cuma günü Sandıklı'dan, Bolvadin'den, Konya'dan, Bolu'dan ve Anadolu'nun bir gecede gelinebilecek her yerinden; helvalarıyla, aşlarıyla, tekbirleri ve ilâhileriyle akın akın gelerek ve Yunus'un tabutunu yeni türbesine tam üç saatte götürerek, Anadolu'nun bu en büyük mutasavvıf halk şairine görülmemiş derecede büyük bir ihtiram töreni yapılmıştır.”¹⁷⁴

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'nin kurucularının başında gelen Salman Mümtaz, 1929 yılında yazdığı “Molla Gasım ve Yunis İmre” adlı makalesinde şöyle diyor: “Türk dilli şağların edebiyatı ile yaşından tanış olan her bir kes, Yunis İmre'ni tanıyır ve onun eski Osmanlı edebiyatı üzerinde mühim bir te'siri ve ğuvvetli nüfuzu olduğunu da bilir.”¹⁷⁵

Her bir şiiri Azerbaycan Türkü'nün yürek sesi olan büyük şair Bahtiyar Vahapzâde, Yunus Emre için şu cümleleri yazıyor: “Me'nevî ömrünün yéddi yüzüncü baharı YUNÉSKO (UNESCO)'nun ğerarı ile dünya şağları tarafından yaşınlarda bayram édilen ünlü ozan ebediyet yolcusudur. Uzun eslerin sınağından sonra Yunus İmre yéniden pöhre atmağa, yéniden riře vérmeye başlamışdır. İndiki “zoğlarını” ayrı ayrı dünya dillerinde atır, yénileřir, müasirlik ğazanır, özünün ululuğ mertebesini ğat ğat ucalara ğaldırır. Uluların me'nevî ömrünü ğoca dünya béle görüb!

Yunus İmre dili, héç şübhesiz, on üçüncü esre ğederki Türk dilli şağların söz senetinde son derece canlı çağ danışığ dili ile bağlı, şireli, arıdılmış, sade, feğet müdrük bir dildir. Onun ğeraylısı ile çağ bayatıları arasında tereddütsüz beraberlik işaresi ğoymağ olar:

Yüyürürem yana yana,

¹⁷⁴ Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, c. I, s. 328.

¹⁷⁵ Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyatının ğaynağları, Yazıçı Neşr., Bakı-1986, s. 354.

Éşğ boyadı meni ğana,
Ne ağilem, ne divane:
Gel gör mene eşğ néyledi?!¹⁷⁶

Azerbaycan'da, Türkiye Türk Edebiyatı'nın tebliği konusunda 30 yıldan beridir büyük fedakârlıkla çok büyük hizmetler veren Mehmet Aslan da 1980'de yayımladığı bir kitabında şöyle diyor: "Geliz divan şe'rinin tebliğ edildiği, te'riflerin göye galdırıldığı bir zaman erzinde –düz yéddi yüz il müddetinde– Yunus İmre öz varlığını basılmaz ordu serkerdesi kimi görüyub sa{lamiş nehenkdir. O, saray edebiyatı sévenlerin gözünde {alı yanında "kilim" olmuşsa, heğigi senetin sahibi olan él gözünde evezsiz senet zirvesidir!

Yunus İmre adı, hayatı, mezarı yéddi yüz ilin göz gözü görmez dumanlığında it bata çı{mı{¹⁷⁷ geribe tâléli şairlerdendir.

...
Bu gün de 'Talğ arasında, Türkün gelbinde yaşayan bir Yunus İmre var: Canlı, tereddüdsüz, sanki bütün ayrıntılarıyla bilinen ve gerçekden, hele de yaşayan Yunus İmre... Yunus İmre, Anadolu'da en ço{ mezarı ve türbesi olan şairdir.' Haradadır bu mezarlar: Anadolu bozğırında, Sélçukların köhne Lârende (bu günkü Ğaraman'da), Bursa'da Emir Sultan yolunda, Kula-Salahlı arasındaki Emre kentinde, Tapdıĝ İmre dergâhında, Erzurum'un Dutçu kentinde, Ğarahisar'ın Sandıĝlı geçasında, Sivas'da, Konya Ağsaray'ında, İsparta'nın Kéçiborlu kentinde, doğum yéri olan Sarıköy'de... Son zamanlar Azerbaycan'ın Ğa{ reyonu erazisinde Derviş Yunis İmre ünvanlanmış bir mezar da aşkâr olunub. Kim bilir, ulu şair bunların hansında uyuyur?! Amma ölmez şe'rleri üreklerde, yaddaşlarda (hafızalarda), hemişelik oyaĝdır."¹⁷⁸

Yeri gelmişken Rıza Gaffarî'nin de bir cümlesini buraya alalım. İran Türkleri'nin genç gazel şairi Rıza Gaffarî de bir makalesinde şöyle yazıyor: "Yunus Emre eşğ ve mehebbet élçisidir. Eşğ onun dünyasına me'na baĝışlayır, onun şe'rinin üreyinde çırpınır, ona heyat vérrir, onu yaşadır. Eşği öz derdine derman sayan şair, bir an sévgisiz yaşamaĝ istemir ve 'bir dem eşğsiz olmayım' déyir."¹⁷⁹

Yunus Emre, XI. yüzyılda Orta Asya'da Ahmet Yesevî ile başlayan halk dili ile tasavvuf edebiyatının Anadolu'daki ilk ve en büyük temsilcisidir. O, Asya, Avrupa ve Afrika sacayaĝı üzerine kurduĝu Türk tasavvuf kazanında, İslâm inancını ve Türk töresini kotarmış ve Türk musikisiyle işlediği güzel Türkçesi eşliğinde, başta bu coğrafyanın insanları olmak üzere, bütün insanlığa, cömertçe sunmuştur.

¹⁷⁶ Memmed Aslan, Türk Talğ Şe'rinden Séçmeler, Yunus İmre İşğında, Bahtiyar Vahapzâde, Gençlik Neşr., Bakı-1980, s.5.

¹⁷⁷ İt bata çı{mı{: Yitip batmaya yüz tutmuş.

¹⁷⁸ Memmed Aslan, Türk Talğ Şe'rinden Séçmeler, Gençlik Neşr., Bakı-1980, s. 10-11.

¹⁷⁹ Rıza Gaffarî, Yunus Emre Sévgi ve Mehebbet Şairi, Varlık dergisi, sayı: 102-3, 105-2, Téhran-1376, s. 69.

Yunus, milyonlarca insanın gönlünde taht kurmuş ölümsüz gönül adamıdır.

Yunus Emre'nin Eserleri:

1. Risâletü'n Nushiyye (Öğütler Kitabı): Didaktik karakterli bir mesnevîdir. Eser ilk başında 13 beyit ve nesirden oluşan bir bölümle başlıyor ve 550 beyitlik asıl kısmı oluşturan bölümle devam ediyor.

2. Dîvan: Yunus Emre'nin ilâhilerinden, nutuklarından, nefeslerinden oluşuyor. Şiirlerin az bir kısmı aruz vezni ile diğer bütün şiirleri hece ölçüsü ile yazılmıştır.

Yunus Emre'nin Azerbaycan ve İran Türkleri arasında dilden dile gönülden gönüle dolaşan şiirlerinden birkaçı:¹⁸⁰

SENİ

Dağlar ile, daşlar ile,
Çağırırım, Mevlâm seni!
Seherlerde guşlar ile,
Çağırırım, Mevlâm seni!

Deryalarda mahi ile,
Sehralarda âhu ile,
Ebdal olub "Yâ Hu" ile,
Çağırırım, Mevlâm seni!

Göy üzünde İsa ile,
Tur dağında Musa ile,
Elindeki asa ile,
Çağırırım, Mevlâm seni!

Derya derdli Éyyub ile,
Gözü yaşlı Ye'ğub ile,
O Muhammed mehbub ile,
Çağırırım, Mevlâm seni!

Şükrédiyim Allah ile,
Dilde "Gulhüvellah" ile,
Dayima zikrullah ile,
Çağırırım, Mevlâm seni!

¹⁸⁰ Siyamek Hüséynelizâde, Éşğ İşığ, Büyük Ârif Yunus Emre'nin İlâhileri, Tebriz-1377 (1999); Memmed Aslan, Türk Ƨalg Şé'lerinden Séçmeler, Gençlik Neşr., Bakı-1980; Prof. Dr. Cevat Héy'et, Yunus Emre Şâir-i Mutasavvif-ı Türki, Varlık dergisi, 1370 (1991)-Téhran, sayı: 81-2, s. 44-63; Dr. Hemid Mehmedzâde, Varlık dergisi, 1370 (1991)-Téhran, sayı: 81-2, s. 64-86; Rûznâme Fecr Azerbaycan 2 Şehriver 1379 (23 Ağustos 2000), s. 3, Tebriz; Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyyatının Gaynağları, Yazıcı Neşr., Bakı-1986, s. 354-358.

Gördüm bu dünyanın hâlin,
Terk éyledim ğil ü ğalın,
Başı açığ, ayağ yalın,
Çağırırım, Mevlâm seni!

Yunus o {ur diller ile,
O şeyda bülbüller ile,
Heğğ'i séven ğullar ile
Çağırırım, Mevlâm seni!

HÉYRAN OLUR

Hağ bir könül vérmış mene,
Ha démeden héyran olur.
Bir dem görersen şâd olur,
Bir dem gelir giryân olur.

Bir dem sanarsan ğış kimi,
Ol zemheri olmuş kimi,
Bir dem beşâretten doğar,
Toş bağ ile bostan olur.

Bir dem éle dinmez durur,
Söz mülküne énmez durur,
Bir dem dilinden dür tökür,
Derdililere derman kimi.

Bir dem çı{ar arş ğatına,
Birden éner yér altına,
Bir dem sanarsan ğetredir,
Bir dem daşar umman olur.

Bir dem varır mescidlere,
Üz sürter orda yérlere,
Bir dem varır déyre girer,
İncil o{ur ruhbân olur.

Bir dem olur div ya peri,
Viraneler onun yéri,
Bir dem uçur Belĝis ile,
İnsan olur, sultan olur.

Bir dem gelir İsa kimi,
Ölmüşleri diri ğılır,
Bir dem girer kibr évine,
Firavn ile hâman olur.

Bir dem döner Cebrail'e,
Rehmet saçar her mehfele,
Bir dem gelir gümrah olur,
Miskin Yunus héyran olur.

SALAM OLSUN

Biz dünyadan géder olduğ,
Galanlara salam olsun!
Bizim için {éyir dua
Ėılanlara salam olsun!

Ecel büke béliimizi,
Söyletmeye dilimizi,
Teste iken hâlimızı
Soranlara salam olsun!

Tenim ortaya açıla,
Ya {asız köynek biçile...
Bizi âsan bir vech ile
Yuanlara salam olsun!

Kimse durmaz ġesdimize,
Géder olduğ dostumuza,
Namaz için üstümüze,
Duranlara salam olsun!

Bu ġaydadı: Gelen, géder,
Ecel ki var, bizi güder...
Bizim hâlimızdan {eber
Soranlara salam olsun!

Derviş Yunus söyler sözü,
Yaş doludur iki gözü,
Bilmeyen ne bilsin bizi?!
Bilenlere salam olsun!

ÉŞĞ NÉYLEDİ...

Yüyürürem yana yana,
 Éşğ boyadı meni ğana,
 Ne ağılem, ne divâne,
 Gel gör mene eşğ néyledi!

Gâh eserem yéller kimi.
 Gâh çoşaram séller kimi,
 Gâh tozaram yollar kimi
 Gel gör mene eşğ néyledi!

Aşar sular tek çağlaram,
 Derdli ciyerim dağlaram,
 Şey{imi anıb ağlaram,
 Gel gör mene eşğ néyledi!

Ya elim al, ğaldır meni,
 Ya vesline daldır meni...
 Ço{ ağlatdın, güldür meni,
 Gel gör mene eşğ néyledi!

Yüyürerem ilden ile,
 Şey{ anaram dilden dile,
 Gürbetde derdim kim bile,
 Gel gör mene eşğ néyledi!

Mecnun oluban yüyürem,
 Yârı yu{uda görürem,
 Oyanub me'lul oluram?!
 Gel gör mene eşğ néyledi!

Men Yunus-i biçâreyem,
 Başdan ayağa yareyem,
 Dost élinde avareyem,
 Gel gör mene eşğ néyledi!

SEN DERVİŞ OLAMMAZSAN

(İ{tisarla)

Dervişlik d r ki mene:
– Sen derviş olamazsan!
Gulaĝ as d yim sene:
Sen derviş olamazsan!

Derviş baĝrı baş gerek,
G z  dolu yaş gerek.
Goyundan yavaş gerek,
Sen derviş olamazsan!

D yene elsiz gerek,
S yene dilsiz gerek,
Derviş k n ls z gerek,
Sen derviş olamazsan!

Dilin ile şa{arsan,
Ço{ mahnılar o{ursan.
Vara yo{a ba{arsan,
Sen derviş olamazsan!

Derviş Yunus, gel indi,
 mmanlara dal indi.
 mmana dalmayınca,
Sen derviş olamazsan!

MENE SEN GEREKSEN

 řĝin aldı menden meni,
Mene sen gereksen sen, sen!
Cismim yanır gece g nd z,
Mene sen gereksen, sen, sen!

Ne varlıĝa s vinirem,
Ne yo{luĝa darılıram,
 řĝin ile ovunuram,
Mene sen gereksen, sen, sen!

 řĝin ařıĝlar  d r r,
 řĝ denizine daldırır,
Tecell  ile doldurur,
Mene sen gereksen, sen, sen!

ĖayĖıların ulu péšem,
Mecnun olub dağa düŖem.
Sensen ömürlük endiŖem,
Mene sen gereksen, sen, sen!

Sûfilere söhbet gerek,
Ahilere aŖret gerek!
Mecnunlara Léyla gerek,
Mene sen gereksen, sen, sen!

Eger meni öldüreler,
Külüm göye sovrular.
Torpağım seni çağırar:
Mene sen gereksen, sen, sen!

Miskin Yunus benim adım,
Gün ü günden artar odum,
İki cahanda muradım,
Mene sen gereksen, sen, sen!

BENE SENİ GEREK SENİ¹⁸¹

ÉŖĖin aldı benden beni,
Bene seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü
Bene seni gerek seni

Ne varlığa sévinirem
Ne yokluğa yérinirem
ÉŖĖin ile ovunuram
Bene seni gerek seni

ÉŖĖin âŖıĖlar ödürür,
ÉŖĖ denizine daldırır,
Tecellî ile doldurur,
Bene seni gerek seni

AŖĖın Ŗerabından içem
Mecnun olub dağa düŖem
Sensen dün ü gün endiŖem
Bene seni gerek seni

---

¹⁸¹ Prof. Dr. Cevat Héy'et, bu Ŗiiri Türkiye Türkçesi gibi yazmıŖtır: Prof. Dr. Cevat Héy'et, Yunus Emre Ŗâir-i Mutasavvıf-ı Türkî, Varlık dergisi, 1370 (1991)-Téhran, sayı: 81-2, s. 56.

Sûfilere söhbet gerek
 A şilere a şret gerek
 Mecnunlara Léyla gerek
 Bene seni gerek seni

Eger beni öldüreler
 Külüm göye sovurular
 Toprağım anda çağıra
 Bene seni gerek seni

Yunus durur benim adım
 Gün geçdikce artar odum
 İki cahanda maksudum
 Bene seni gerek seni

ÖMRÜM, SENİ

Günüm keçdi ah u vayla,
 Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!
 Geldin, keçdin, bilemmedim,
 Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!

Seni bahayla almadım,
 Odur, gáyidine galmadım,
 Sene vefadar olmadım,
 Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!

Ömrüm ipi üzülesi,
Suret neğşin pozulası,
Téyrim şe'rim yazılası,
Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!

Bir de géri gelmeyesen,
Gelib meni bulmayasan,
Bu dövranı sürmeyesen,
Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!

Meni gerib éderisen,
Gara yére öterisen,
Nâçâr goyub géderisen,
Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!

Hanı seninle galdığım,
Şâd olubanı güldüyüm,
A {ır günü yâd olduğum,
Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!

Miskin Yunus, gédesisen,
Eceb sefer édesisen.
Sen bir ecel bâdesisen,
Ah, néyleyim, ömrüm, seni?!

DERDLİ DOLAB

– Dolab¹⁸², néçin inlersen?
– Derdim vardır, inlerem,
Men Mövlâ'ya aşig oldum,
Onun üçün inlerem.

Menim adım derdli dolab,
Suyum a {ar yalab yalab.
Béle emr éylemiş Çalab
Derdim vardır, inlerem,

Men bir dağın ağacıyam,
Ne dadlıyam, ne acıyam...
Men Mövlâ'ya duaçıyam,
Derdim vardır, inlerem,

Meni bir dağda buldular,

---

¹⁸² Dolab: Kuyudan su çıkarmak için kullanılan büyük su dözeneği.

Ėol ganadımı yoldular,
Dolaba layiğ grdler,
Derdim vardır, inlerem,

Dağdan kesdiler hezenim,
Pozuldu drl dzenim.
Men bir usanmaz ozanam,
Derdim vardır, inlerem,

Dlgerler biğdi, yondu,
Her ezam z yrine Ėondu.
Bu iniltim Hağ' dan geldi,
Derdim vardır, inlerem,

Suyu alćaĖdan ćekerem,
Dnb ykseye tkerem,
Grn men neler ćekerem:
Derdim vardır, inlerem,

Yunus, bura gelen glmez,
Kişi muradına ermez.
Bu fnide kimse Ėalmaz,
Derdim vardır, inlerem.

MENEM

Evvel menem, â {ır menem,
Cnlara cn olan menem!
Azıb yolda Ėalmıřlara
Hazır meded vren menem.

Bir ğerara tutdum ğerar,
Menim sirrime kim varar?!
Gözsüz meni néce görer?!
Könüllere giren menem!

Dost ile birliye yéten,
Yérler, göyler mene veten!
Mülk bezeyib, dünya tutan,
Ürekleri hören¹⁸³ menem!

Ṭalg içinde düzlük düzen,
Dörd kitabı doğru yozan¹⁸⁴,
Ağ üstüne ğara düzen,
O yazdığı Gur'an menem,

Dost ile birliye yéten,
Buyuruğu neyse tutan,
Mülk bezeyib dünya düzen
Ulu bağban hemen menem.

Men bu yére buyuracağ,
Yér üzüne ğün vuracağ.
Ulu deniz mövc vuracağ,
Gemiye yol bulan menem!

Diller, damağlar çaşıran,
Éşğ ğazanını daşıran,
Hemze'ni Ğafdán aşırın
O ağulu ilan menem!

Yunus déyil bunu déyen,
Ğelbi, ruhu bu söyleyen!
Kâfir olar inanmayan;
Evvel âır zaman menem!

---

¹⁸³ Hör- : Örmek.

¹⁸⁴ Yoz- : Yorumlamak.

BİLİR

Yalan söyler görmeyen,
 Teberi gören bilir.
 Gerçek erin hâlmı,
 Uğruna can véren bilir.

Tutma k n lde kini,
 Şad  t k nl  miskini,
 D nya a iret ekini,
 Ekib g t ren bilir.

Adem'in torpağını
 D rd feriŐte g t rd ,
 Suyunu neden ğatdı?
 Yapıb yoğuran bilir.

İsrafil ve Ezrail,
 Mik yıl ve Cebrayıl,
 Ğiyamet ne g n ğopar?
 Sabah Sur  alan bilir.

Doğguz ğır  ı yaşayan,
 Eyllenmedi d nyada.
 Saati bir dem imiş,
 S hbeti s ren bilir...

 lmez dirilik véren
  vliya s hbetidir.
 Yunus daha bilmese,
 O  unan Ğur'an bilir.

***

MARAĞALI EVHEDÎ (1274 - 1338)

XIII.-XIV. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının en büyük temsilcilerinden birisidir.

Evhededdin Evhedî, 1274 yılında İran Türklüğü'nün önemli kültür merkezlerinden birisi olan Marağa'da dünyaya gelmiştir.¹⁸⁵ Burada büyümüş, tahsil almış ve şairliğe başlamıştır. Bir müddet Marağa rasathanesinde hem çalışmış hem de devrin ilimlerini tahsil ederek çok yönlü bilgi sahibi olmuştur. İlmîni daha da artırmak için Doğu'nun belli başlı kültür ve medeniyet merkezlerine gitmiştir. Yirmi yıldan fazla bir süre İsfahan'da kalmıştır. Marağa'ya ancak 59 yaşlarında dönebilmıştır. 1333 yılında ansiklopedik özelliğe sahip "Câm-i Cem" (Cemşid'in Camı) manzum eserini yazmıştır. 1338 yılında, 64 yaşında Marağa'da vefat etmiştir. Kabri Marağa'dadır. "Pir Evhededdin" türbesi diye anılmaktadır.

Evhedî, geride insan sevgisini esas alan büyük bir eser dizisi bırakıp gitmiştir. Onun lirik şiirlerden oluşan "Divan"ı en önemli eseridir. Bu eserinde "Safi" mahlası ile yazdığı ilk şiirlerinden son şiirlerine kadar, bütün şiirleri (gazelleri, kasideleri, rübâileri, terci-i bendleri) yer almıştır.

33 yaşında yazdığı "Dehnâme" adlı eseri de çok önemlidir. Bu eser bir ön sözle on mektuptan oluşmakta ve iki gencin aşkıdan yola çıkarak devrin sosyal meselelerini ve sıkıntılarını terennüm etmektedir.

Şairin diğer bir eseri olan "Câm-i Cem", şairin son 40 yıllık ilmîni, tecrübesini, dünya görüşünü hülâsa ederek, vasiyet şeklinde gençlere sunduğu bir eseridir. Evhedî'nin "Dehnâme" ve "Câm-i Cem" adlı manzum eserleri Azerbaycan edebiyatının gelişme döneminin temel eserleridir. Felsefî yönden panteist ruh taşıyan bu eserler, İran Azerbaycanı muhitinin hadiselerine, zamanın idare usulüne karşı halkın gönül itirazlarının sesidir. Evhedî bütün eserlerinde kendi his ve arzularından ziyâde halkın arzu ve duygularını ifade etmeye çalışmıştır. Şairin şiirlerinde sosyal, felsefî ve ahlâkî düşüncelerle birlikte, sosyal sıkıntılar, kötülüklerle mücadele, haksızlıklara itiraz, muhabbete, doğruluğa ve iyiliğe inançla ve azimle ilerleme büyük yer tutuyor.

Tasavvufa, sufizme gönül vermiş bir şair olan Evhedî, tasavvufun ilkeleriyle ve eğitimiyle ilgili konulara da şiirlerinde yer vermiştir. "Câm-i Cem" adlı eserinin ikinci faslının ikinci bölümünde "Mürşid ve Rehber Hakkında", "Şeyh ve Müridin Sıfatları Hakkında", "Tövbe Hakkında", "Hâlvetin Manası Hakkında" çok önemli izahlar vardır.

Evhedî, sûfîlerin dünyadan el etek çekenlerini tasvip etmemiştir. O eserlerinde "Hak'la beraber, halkla beraber." fikrinde olmanın önemini sık sık

¹⁸⁵ Prof. Dr. Gulam Hüseyin Begdili, Evhededdin Evhedî Marağayî, Varlıg dergisi, sayı: 15-16, Téhran-1980, s. 38.

vurgulamıştır.

Evhedî'nin "Câm-i Cem" adlı eserinden birkaç parça:¹⁸⁶

**MEĞRURLUĞUN, YÜNGÜLLÜYÜN
VE LOVĞALIĞIN PİSLENMESİ¹⁸⁷**

Éy oğul, bu yolu asta gét görek,
Ġoy iti¹⁸⁸ géderek ġızmasın ürek...

Nefsin şu {luğ étse, ceza vér ona,
O, cehl ġılıncıdır, ġoy onu ġına.

Kéf çekmek, méy içmek zamanı déyil,
Dünyanın abırı boynundadır, bil.

Bu işle dostunu véersen yéle,
Ġoyma şâd olmağâ düşmeni béle.

Yüngül adamlardan uzağ ol, uzağ!
Téz başı aşâğı yuvarlanacağ.

Héc éşitmedim ki, to {tağ bir insan,
Olsun emelinden bir ġün péşiman.

Tapılmaz şehirde éle bir {eter,
Olsun yüngüllüğden daha da béter.

Ço { ata hünere sahib olsa da,
Pis övrad ömrünü téz vérir bâda...

Yüksek bir ad üçün çalış her zaman,
Hamiya {oş gelen bir sifet ġazan.

Çalışma étmeye onu, bunu sen,
Sen ki, başğasından artığ déyilsen!?

Rütbesi, mensebi yüksek adamlar,
Ürekden olarlar ço { tevazökâr.

¹⁸⁶ Bu tercüme metinler "Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası 20 Ciltde" adlı eserin 3. cilt s. 208-234'den alınmıştır, adı geçen esere de "Azereñş" in 1970 baskısından alınmıştır.

¹⁸⁷ Pisle- : Kötülemek, tenkit etmek.

¹⁸⁸ İti git- : Hızlı gitmek.

Kendli h sabına yaşarsa serheng,
Onun bu h lına ağlamağ gerek.

Kendli h y çalışır çekerek zehmet,
Sen se şerac alıb  dirsen işret.

Sonra goruyucu adlanırsan, ah!
Senince, insanlığ budursa,  yvah!

Bu k fd n  teri bir anda, y ter,
On illik r zini şerc  tme heder.

Ėarı ip eyirmiş ay iřđında,
Rahatlığ bilmemiş o birce an da.

Yumurta yığmışdır, d z m sebr ile,
Ta emir aparsın onu cebr ile.

Sonra da otursun g rrelenerek,
Ah! Niye başını  zmeyir felek!?

Z lme  rek v rme, birden g c geler!
Bir sına bir daha hardan d zeler!?

Ağacına balta vurursan ney n?
Onu kesende de barı bir d ş n.

Ne geder  lm, hikmet bilirse cahan,
Bu div zehesine onlardır derman.

Eger ağlın, ruhun k milse, elbet,
Senin g lun olar gezeble şehvet.

Ėovmađ n bu iki divi d nyadan,
Ne geder peyđember mehv oldu, aman.

Sen ayağ altına alsan bunları,
Adın uca olar, başın yu şarı.

N danlığ camından mest olma gel sen,
Yo şsa, bir defelik elden g dersen.

***

DOSTLUĞ VE VEFANIN şERTLERİ

Dostluğda dost ile bir ol samimi!
Bir gavıg içinde cüt lepe¹⁸⁹ kimi.

Bir ferg görünerse dost arasında,
İki yüzlülük var arada onda.

Bu işde yâr olmağ, dost olmağ gerek!
Yârsız iş aşmayır dünyada, gerçek.

Ne geder bir gesdin, bir temennan var,
İnanma yâr olsun onda sene yâr.

Ne geder öz arzun dalınca gétsen,
Géyre yo {, özüne yâr olarsan sen.

Dosta öyüdlér vér, öyüd al ondan,
Ona irad tutma, ancağ héç zaman.

Şeherin şöhreti olan bu dostlar,
Mehebbet yolundan düşmüşler kenar.

Onlar gır {mağ üçün dostluğ édirlér,
Çörekçün, aş üçün elden gédirler.

Dar günde seninle géç dost olarlar,
Dost olar, tézce de doyarlar, âşkâr.

Onlar var dostudur, alsalar eger,
Seni mehv éderler, gem de çekmezler.

Diremin olarsa, dostun olacağ,
Bu yolla diremi senden alacağ.

Yém vérsen, gözleri olacağ sende,
Hirslenib coşacağ yém vérmeyende.

Dostluğ é'tibardan, vefadan törér,
Ne dostluğ, étibar olmasa eger!?

Bu mecazî dostlar sana âşikâr,
Heğigi sirlérin üzünü açar.

---

¹⁸⁹ Cüt lepe: Çift çekirdek içi, çift çekirdek tohumu.

Bu dostluğda mhkem olmasa her kes,
O, dostluğ yolunda bir yana gtmez.

Zahirin, batının dz olsun gerek,
Ehdi pozmayasan ta a {ıra dek.

Ehdine sen vefa tmesen, dz,
Sefa ğiblesine evirme z.

"y insan vefa t ehde" ddi Hağğ,
nsan şitmedi bu sz ancağ.

Vefada it ondan yaranmış stn,
Atdan şhretlidir o, ba { bununn.

Vefaya ct olan temiz adamlar,
Vefanı ismetden stn tutarlar.

***

HKYET

Dyirler, ağıllı bir stad varmış,
Ncins bir şakirde ders o {udarmış.

llerle ğatlaşıb her eziyyete,
Dzd o { ezaba, o { msibete.

A {ır lm yrenib, o, lim oldu,
Ntiğ ve ğudretli bir hekim oldu.

Ucaldı mensebi, artdı dvleti,
şaha ya {ın oldu, ğal {dı şhreti.

Esil mayasında yo { idi vefa,
Odur ki, ustadı salmadı yada.

Ustadın zehmeti lap telef oldu,
nki yretmeyi n{elef oldu.

Temizler vefada olarlar tamam,
Bed gvher yaramaz, iy olar mdam.

Kim vefa yoluna merdana geldi,
Ordan comerdliye ğal {ıb ykseldi.

***

COMERDLİK, KİŞİLİK VE İNSANLIĞ HAKKINDA

Öyren insanlarda kişilik nedir,
Comerdlik insanı şereflî édir.

İnsanlığ insana şüar olmalı,
Adamda kişilik vügar olmalı.

Özgeye ba {masın {eyanet ile,
Ba {masın tamahla ya şehvet ile.

O, dıksın başını yére heyâdan,
Gövsun heyâsızî ğapıdan haman.

Ondan éşitmesin artığ söz bir kes,
Héc va {t öyünmesin {alg içre ebes.

Yatmışa kemişçi olsun géceler,
Talgâ kömek étsin güvvesi géder.

Dilinin ezberi bu olsun gerek:
Dara düşünlere kömek éylemek!

Her va {t pay ayırmağ yétime aca,
Her va {t ar {a olmağ dula, möhtaca,

Özgenin éybine göz yummağ ancağ!
Başğa kes sirrîne yol a {tarmamağ!

Pislik yol tapmasın onun hâlına,
Pis şeyler gelmesin héc {eyalına.

Temizlik, to {luğdur dostu, sirdaşı,
Ancağ insanlığdır onun yoldaşı.

Odur seçilmişı zamanın ancağ,
Onunla mümkündür amanda olmağ.

Dostuna çevirer ürek üzünü,
Nefsinden görüyar her va {t özünü.

Dönmez gılnc ile vursan da eger,
"Şeker" cavab vérer, désen de zeher.

O, éyib örtendir, azad, heyâlı,
Téyir {ah, sévendir élmî, kâmalı,

İş görer, işine o, muzd istemez.
Öyünmez, ne de ki, alçalmaz ebes.

O, her va {t nefsinî sındırmağ üçün,
Eger ne lâzımsa éyleyer bütün.

Yüz ezab çekse de, héç dönmez üzü,
Vérer çöreyini dadmamış özü.

Budur {oşbe {tliye dünyadan nişan!
Budur, üreklilik, igidlig haman.

Kimde tapabilsen bu sifeti sen,
Çalış ki, ondan üz döndermeyesen.

***

SA-TA COMERTLİK GÖSTERENLER HAĞGINDA

Béylemiş insanlığ bizlerden gabağ,
Buymuş comerdlerin gıydası ancağ.

İndi galmamışdır bunlardan bir iz,
Adları dile de gelmeyir hergiz.

Her yér tor guranla, {ainle dolu,
Gururlar her zaman bir hiyle toru.

Başda eyleşerek söyleyer: sedrem,
Bir néçe eclafı éyler başa cem.

Uzadar sağ sola bığ, sağgalını,
İçer, heşiş çeker, pozar hâlini.

Başına toplayar yaramazları,
Düzer garşısında sef sef onları.

Onlar hamısı rind, çı {mış deriden,

Ĝaçmıřlar ustadan, öyüdlerinden.

Hamısı Őehvetin elinde ĝalmıř,
Hamısı meřuĝçün Őeyala dalmış.

Gündüz yeyib içmez, ĝedib çalışar,
Ĝeçe pis işlerin ardınca ĝořar.

Üç günde aldıĝı muzdu bir anda,
Tercleyer yārının o, ĝarřısında.

Biri ĝatıĝ alar, biri hēyva nar,
Bunları toplayıb meclis ĝurarlar.

Meclis çalĝırlarla, bořgabra¹⁹⁰ dolu,
Nerd, şahmat, ĝedehler şerabla dolu.

Süfrede çörek var, ĝazanda Őörek¹⁹¹!
Amma kişilikden uzaĝdır ürek!

***

ÉLM ÖYRENMEK VE ÂLİMLERİN ŞEREFİ HAĝGINDA

Eger sen istesen bir élm öyrenmek,
Bütün lezzetlerden ellerini çek.

Ĝéceler udmasan çıraĝ tüstüsü,
Hardan öyrenersen sen élmī, düzü.

Élm, din dalmca lâzımsa ĝétmek,
Lap Çin'e ĝeder de ĝedesen gerek.

Élm o{u, dünyada kāmaldan ötrü,
O {uma dövletden, ya maldan ötrü.

---

¹⁹⁰ Boşgab: Büyük tabak, tepsi.

¹⁹¹ Hörek: Yemek.

Élmi kâmillikçün öyrenmesen sen,
Ya {şı ad getirmez o, sene eslen.

Élmi öyrenirse kim zerden ötrü,
Biliyi {éyirden, zererden ötrü.

Bir kendin biliksiz {etibi olar,
Ehli nâehlden seçmez, âşikâr.

Élmini kimseden gizleme nâhağ,
Susuz üreklere bulud kimi yağ.

Kâmal sorağında olanlara sen,
Çalış ki, varından bir pay véresen.

Âlim edalete méyl étse özü,
Ba {maz var dövlete héç zaman gözü.

***

ÉLM ÖYRENMEK HAĞGINDA

Kéçmiş élmlerden galan bir varak,
Gızıldır onunçün sanki bir tabağ.

Düzlüyü sévendir, hiyleger olmaz,
Hamısı deryada, batmaz, boğulmaz.

Ġanédir bir parça ġuru çöreye,
Benzer nefesleri müşklü nâfeye.

Süfrede çörek yo {, ġazanda {örek,
Kişilik kisesi doludur, ġerçek.

Élm ağla¹⁹² yoldaşdır, sirdaşdır cana,
Her yerde hasardır¹⁹³ senin ruhuna.

Yu {lasan başında o, oyağ durar,
Ölsen varlıġına odur yâdigâr.

Sen yémek istesen olar deyrman,

---

¹⁹² Ağıl: Akıl.

¹⁹³ Hasar: Hisar, duvar.

Yol gösteren olar yol gétsen her an.

Cövheri sularda çürüyen déyil,
Odların içinde eriyen déyil.

Yol gétsen, gelbinle o, yoldaş olar,
Otursan ruhundan olar {eberdar.

Héç kes torpağlarda gizledebilmez,
Onu tufanlar da mehv édebilmez.

Şah, serheng de kesmez onun yolunu,
Oğru da bacarmaz aparsın onu.

***

NESİHET YOLU İLE BİR NÉÇE SÖZ

Gel bu cavanlığı taetde kéçir,
Acizlik gününü yadına sal bir.

Uyma olmayana, âgilsen eger,
Dünyada gismetden artıg kim yéyer!?

Gelbinde yér vérme pa {ıllığa sen,
Kin, gezeb pasını sil üreyinden.

Sultanlıg dé nedir? Sağlam olmağın!
Şahlıg. Táyir ile nefes almağın!

Bir az ruzin varsa, rahat da gelbin,
Bil, Ğafdan Ğafacan mülkündür senin.

Bağlıdır hemişe zehmet ile var,
Gabağdan öyünmek me' nasız olar.

Sen çalış gérine ireline ba {,
Ne bilsen, özgeden gizleme héç va {t.

Évler gáranlıgıdır, gözler kôr, düzü,
Bir çırağ yandırsan, kömekdir özü.

Özgeler yanında ne öyrenmisen,
Çatdır elden ele başğalara sen.

Yérinde olmasa ya {şılığ eger,
Yaman olmasa da, zülm déyerler.

Yérinde édilse bir pislik elbet,
Ağiller bu işe déyer edalet.

Kıçık istemese özünü her kes,
Héç va {t alçağlarla üz üze gelmez.

Çünkü ya {şı yaman bir sirdir, düzü,
Eyib a {taranlıg éybdır özü.

Neye âlet étсен, sen éle olsan,
Téyirle meşğul ol, onda bacarsan.

Her {oş {esiyyetden artar mehebbet,
Dostluğ azaldar ancağ turş sifet.

Tıoş {ulğ camaatı meftun éyleyer,
Bir {ulğ bundan artıg daha néyleyer!?

Zarafat üzlerin töker suyunu,
Artırsan, pislikle gúrtarar sonu.

Yâra könül vérmе, mehv éder seni,
Bir şehvet aparar iliklerini.

Kim dése éybini dostundur, inan,
Gizleden seninçül ilandır ilan.

Direm esirinden dostluğ gözleme,
Héç va {t e {lağsız "sirr sa {la" déme.

K ç eger  âcesen, n çe g lamdan,
BiŖmiŖsense, g n gez bir n çe  amdan.

Olduğca iŖlerle eli yu arı,
El atıb elini bulama barı.

Sene tab  olmuŖ felekler budur,
Onun m ydanında   yir topu var.

S z nde  det  t edalete sen,
Uzat ellerini seadete sen!¹⁹⁴

***

---

¹⁹⁴ Bu terc me ‘‘Azerbaycan Kl ssik Edebiyyatı Kitap anası 20 Ciltde’’ adlı eserin 3. cilt s. 208-234’den alınmıŖtır, adı ge en esere de ‘‘Azerbaycan’’ (1970) dergisinden alınmıŖtır.)

MAHMUD ŞEBÜSTERİ (1287 - 1320)

XIII.-XIV. yüzyıllarda Kafkasya, Azerbaycan, İran ve Orta Doğu'da gelişen tasavvuf şiirinin en önemli temsilcilerinden birisi Şeyh Mahmut Şebüsterî'dir.

Saadettin Şeyh Mahmut Şebüsterî 1287 yılında Tebriz yakınlarındaki Şebüster kasabasında dünyaya gelmiştir. 1320 yılında da aynı yerde hayata gözlerini yummuştur. Çok iyi bir medrese tahsili almıştır. Arapça, Farsça dilleriyle birlikte felsefe, mantık, ahlâk, psikoloji, astronomi, mineraloji, anatomi ve benzeri ilimleri tahsil etmiştir.¹⁹⁵

Suriye, Mısır, Hicaz ve Yakın Doğu ülkelerini gezmiştir. Eski Yunan felsefesini özellikle Aristo ve Eflatun'u ve onların doğudaki devamcılarını iyi öğrenmiştir. Mutezile, Zerdüştilik, Putperestlik, Hristiyanlık, İslâm, Sufizm ve benzeri din ve cereyanları tahlil etmiştir.

Tasavvufun teorik ve felsefî meselelerine hasrettiği ve soru cevap şeklinde yazdığı meşhur "Gülşen-i Râz" mesnevîsi müellife kendi devrinden başlayarak bu güne kadar geniş şöhret kazandırmıştır.¹⁹⁶

Mütefekkir şair, bu eserinde panteizmin esaslarını açıklayıp, sûfizme ve felsefeye yeni ufuklar ve yeni görüşler kazandırdığından Yakın Doğu'da geniş şekilde yayılmış, Avrupalı doğubilimcilerin ilgisini çekmiştir.

"Gülşen-i Râz"ın, klâsik İslâm edebiyatında büyük ve sürekli tesiri olmuştur. İmâd-ı Fakıyh (1370-1373) "Misbaâh'ul-Hidâye"sini, bu kitabı örnek alarak meydana getirmiştir. Halveti şeyhlerinden İbrahim-i Tennurî (1482-1483), Türkçe ve mesnevî tarzında yazdığı "Gülzâr-Nâme" de, tamamen 'Gülşen-i Râz'dan ilham almıştır..."¹⁹⁷

"Gülşen-i Râz" 1836 yılında Viyana'da Almanca'ya tercüme edilerek yayımlanmıştır. Daha önce defalarca Tebriz'de, Tahran'da, İsfahan'da, Bombay'da, Şiraz'da, taş basması olarak yayımlanmıştır.

Şeyh Mahmud Şebüsterî, bu mesnevîsinden başka "Risâle-i Hakk'ül Yakın, Fi Ma'rifet-i Rabb'ül-âlemin", "Mirat ül-Muhakkikin", "Şahidnâme", "Saadetnâme" adlı felsefî eserlerini yazmıştır. İmam Gazalî'nin Melce'ül-Âbidin" adlı eserini Arapça'dan Farsça'ya tercüme etmiştir.

Şebüsterî "Gülşen-i Râz" mesnevîsinde kâinatın yaratılışını dinî-idealist görüşlerden yola çıkarak anlatıyor. Şebüsterî, "düalizme karşıdır. O bütün düalist felsefî cereyanları, aynı zamanda tarikatları tenkit etmiştir. Ona göre varlık

¹⁹⁵ Azerbaycan Sovét Ansiklopediyası, Bakı-1987, c. X, s. 497.

¹⁹⁶ Şeyh Mahmud Şebüsterî, Gülşen-i Râz -Elmî-tengidi metin-, Tertib Edeni: Gurbaneli Memmedzâde, Elm Neşr., Bakı-1972, s. 3.

¹⁹⁷ Şark İslâm Klâsikleri, Gülşen-i Râz, Şebüsterî (Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı), M.E.B. Yay., İstanbul-1989, s. XVIII.

vahdettedir. İnsan sadece Allah ile değil onun bütün âlem, onun muhtelif tezahürleri ile aynıdır.”¹⁹⁸ Şebüsterî'ye göre dünya bir an içinde Allah'ın "kün" (ol) emri ile yaratılmış, bu emir neticesinde "iki âlem" "varlık" ve "yokluk" meydana gelmiş, insan da o zaman yaratılmıştır. İnsana Allah tarafından zekâ ve akıl verilmiştir ki, bunların vasıtasıyla her şeyin aslını anlamaktadır. Şebüsterî dört unsurun (su, ateş, toprak, hava) Allah tarafından yaratıldığını ve kâinattaki şeylerin ve maddelerin, bunların birleşiminden oluştuğunu ileri sürüyor. Bu unsurların hem muhteva hem de kuruluş itibarıyla birbirine zıt olduklarını, onlardan üç varlığın; cansızların, nebatın ve hayvanın meydana geldiğini, bunlardan sonra insanın nakşının oluşmasını tasvir ediyor.

Şebüsterî, kâinatın ve hayatın yaratılışı hakkındaki dinî hükümlerin yanında ilmi, felsefi fikrin bütün verilerini de derinden tahsil etmiştir. Bu sebepten onun görüşlerine sadece dinî eğitimin tekrarı gibi bakmak yanlış olur. Düşünür, ele aldığı her bir meseleye dinî, idealist yönden yorum getirirken, bununla yetinmeyip ilmi görüşlere de geniş yer vermiştir...

Şebüsterî tasavvuf şîrindeki "şarap, cam, güzel..." gibi mefhumların mecazî anlamlarına da yeni şerhler, yeni boyutlar getirmiştir...¹⁹⁹

Şebüsterî, Kafkasya, Yakın Doğu ve Orta Doğu'da hatta Uzak Doğu'da felsefi ve ilmi fikrin gelişmesinde büyük rol oynamıştır.

Yaptığımız araştırmalara göre Mahmut Şebüsterî'nin "Gülşen-i Râz" adlı eseri Bakü'de Azerbaycan Türkçesi'ne tercüme edilmemiştir. Eser tam metin olarak Farsça ve 26 sayfalık Azerbaycan Türkçesi bir ön söz ile Gurbaneli Memmedzâde tarafından 1972 yılında Bakü'de yayımlanmıştır.²⁰⁰ Türkiye'de Prof. Dr. Abdülbaki Gölpınarlı tarafından eser tercüme edilerek Şark İslâm Klâsikleri dizisinde yayımlanmıştır.²⁰¹

Ayrıca Sadık Yalsızuçanlar tarafından "Timaş Yayınları" arasında "Gülşen-i Râz Şebüsterî" adıyla yayımlanmıştır.²⁰²

"Gülşen-i Râz"dan birkaç beytin tercümesi:²⁰³

Soru 3: "Men kimem? Mene menden {eber vér... Özünden özüne gét déyerler, bunun me'nası ne?"

***

¹⁹⁸ Azerbaycan Sovét Ansiklopediyası, Bakı-1987, c. X, s. 497.

¹⁹⁹ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.E.A.Neşr., Bakı-1960, s. 213-214.

²⁰⁰ Şey{ Mahmud Şebüsterî, Gülşen-i Râz -Élmî-tengidî metin-, Tertib Édeni: Gurbaneli Memmedzâde, Élm Neşr., Bakı-1972.

²⁰¹ Şark İslâm Klâsikleri, Gülşen-i Râz, Şebüsterî (Çeviren: Abdülbaki Gölpınarlı), M.E.B. Yay., İstanbul-1989.

²⁰² Gülşen-i Râz, Şebüsterî, Timaş Yayınları, İstanbul-1999.

²⁰³ Rasim Mehmedoğlu'nun "Şebüsterî" adlı yayımlanmamış çalışmasından alınmıştır.

Mene, "men" nedir déye soruşdun... Mene "men"den {eber vér, "men" déyilen kimdir dédin.

Mütleg varlığa işaret édilince bu heğiget, "men" sözüyle anladılır.

290. Heğiget, varlıg sûretlerinden bir sûrete bürününce söz arasında sen, ona "men" déyirsen.

Men ve sen esl varlığın erizî sûretleriyik... Varlıg gündilinin gefesleri mesabesindeyik.

Cismlerle ruhları bir nur bil... O nur, gâh aynadan görünür, gâh gündilden.

Sen, söz arasında "men" dédikce bu söz, ruha işaretdir déyersen.

Özüne ağıl gılavuz édersen bir cüzün olan ruha kapılır, özünü bilmezsen.

295. Hocam, gét, özünü yaşı tanı. Gômbullug, {estelikden méydana gelen şişkinliğe benzemez ki.

Men ve senin heğigeti, candan da üstündür, tenden de.. Bu ikisi de gerçek "men" in cüzleridir.

Men sözü, yalnız insana me{sus deyildir ki ruha işaretdir diyersen.

Bir defelik varlığından da gurtul, imkân âleminden de.. Âlemi bura { da özüne bir âlem ol.

Hüviyeti vahimeden doğan "he"si, görüş zamanı iki göz şekline girer, birken iki görür.

300. Feğet he, Allah sözüne gâtıldı mı arada ne yolcu kalar, ne yol!

Varlıg cennet olar, imkân cehennem kesiler. Menle sen de arada berzah hâline geler.

Önündeki şu perde gal {dı mı ne mezhebin hükmü kalar, ne dinin!

Bütün şeri'et hökmleri senle "men"den doğar. Çünkü bu hökmler, senin canına, tenine bağlıdır.

Arada "men"le sen galmayınca Kâbe nedir, havra nedir, kilse nedir?

305. Muğeyyet varlıg, éyn (göz-hakikat) kelmesinin üstüne gonan ve vahimeden doğan bir nöktedir. Éynin arındı mı "gayın", "ayın" olar.

Yolçunun aşacağı yol, ço{ tehlikeleri olan bir yol amma iki addımdan artıg déyil ki!

Bir addımı zâhirî varlıgdan kéçmek, obiri addımı heğigî varlığa çatmağ.

Bu görüş yerinde topluluğla ayrılıg éyni şey.. Çünkü tek say, bütün sayılara yayılmış, bütün sayıları méydana getiren o.

Sen, birliyin tâ özü olan topluluksan.. Sen; çokluğ hâlinde zuhur éden birsen.

310. Cüzî âlemden kéçip küllü âleme çatan kişi, bu sırrı bilir.

***

ESSAR TEBRİZİ (1325 - 1390)

Essar Tebrizi'nin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Birkaç kaynakta onun 1325 yılında Tebriz'de dünyaya geldiği ve 1390 yılında da yine orada vefat ettiği yazılıdır. Şairin sanatı ve kendisiyle ilgili en sahil bilgiyi, "Méhr ve Müşteri" adlı eserinden öğreniyoruz. El yazması eserinin sonunda bu eseri ebced hesabı ile hicri 778'de, miladî 1376 yılında tamamladığını yazıyor. Bu tarih de onun doğum ve ölüm tarihlerinin doğruya yakın olduğunu gösteriyor.

Nizamî edebî mektebini XIV. yüzyılda devam ettiren şairlerden birisidir. Şairin eserleri Yakın Doğu'da sevilerek okunmuş ve saygıyla anılmıştır. Birçok büyük edip ve şair için kullanılan "Mevlânâ" lakabı onun için de kullanılmıştır. Onun büyük bir ustalıklarla yazdığı "Méhr ve Müşteri" adlı eserinin ünü, ülkeler aşırı yayılmıştır.

Doğu, Avrupa ve Rus tenkitçileri onun eserlerini çok değerli bulmuşlardır.

Essar'ın hayatı sıkıntılarla geçmiştir. O, Nizamî gibi ağır hayat şartlarına göğüs gererek sade bir hayat yaşamış, eserleri ile halkına hizmet yolunu güdmüştür. Eserlerinde, ilim ve sanat adamlarına yeterince değer verilmediğinden, zamanın yöneticilerinin tutarsızlıklarından yakınmıştır. "Méhr ve Müşteri" adlı eserinde şöyle diyor: "Sanat ve söze kıymet verilmeyen bu Tebriz şehrinde benim kıymetimi kim bilecektir? Eğer Evhedî²⁰⁴ de buraya gelse, onun da yüzü Getran²⁰⁵ gibi kara olur. Ancak ben hiç kimsenin minneti altında kalmak istemiyorum. Bu da bana yeter."²⁰⁶

Essar Tebrizi'nin bir divan oluşturacak kadar lirik şiirlerinin olduğunu bazı kaynaklar bildiriyorsa da onun bütün bu şiirlerinden veya divanından geriye sadece bir sakinâme ve birkaç kıt'a kalmıştır.²⁰⁷ Ancak Türk edebiyatı için büyük şanslılık ki onun "Méhr ve Müşteri" adlı eseri el yazması halinde günümüze kadar gelip ulaşmıştır. Essar'ın bir de kafiyeye meselesi üzerine yazdığı "Elfav-i Fi Té'dadü'l-Gevafî" adlı teorik bir eseri vardır.

"Mehri ve Müşteri" adlı eserin özeti:

²⁰⁴ Hindistan hakimi Sultan Sencer'den "Sultan'üş Şüerâ" ünvanını alan meşhur saray şairi Evhededdin Evhedî'ye işaret ediliyor.

²⁰⁵ Şair burada Getran (Katran) sözünü iki anlamda kullanıyor. Birincisi "şairin yüzü kara olur" anlamında; ikincisi ise "Şeddadîler" hükümdarı Eb'ül Hasan Leşkeri'ye yazdığı methiye ile sarayın sâyesine giren meşhur saray şairi Getran Tebrizi'ye işaret edilmiştir.

²⁰⁶ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.E.A.Neşr., Bakı-1960, s. 250.

²⁰⁷ E. Seferli, Т. Yusifov, Gedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 167.

"İstehr şehrinde Şapur adlı padişah, veziri ile beraber ava çıkarlar. Bir dağın eteyinde pîrani bir ihtiyara rastlarlar. İhtiyar onların her birisine bir parça ekmek vererek hanımlarına yedirmelerini tavsiye eder ve şöyle der: 'Din ve devlet denizinden sizin saltanatınıza lâyük iki gevher nasibiniz olacaktır ki, birisi Asef, diğeri Cemşid gibi'²⁰⁸

Şah ve vezir tavsiyeye uyarlar. Gerçekten belli süre geçtikten sonra her ikisinin de oğlu olur. Şah oğlunun adını Mehr, Vezirin oğlunun adını ise Müşteri koyar. Çocuklar bir yerde büyürler.

Özel hocalar tutarlar. Hocalar bu çocuklara zamanın bütün bilgilerini öğretirler. Tıp, matematik, felsefe, astronomi, edebiyat, fıkıh, musikî... Bütün bu ilimlerle birlikte ata binme, savaş oyunları yapma, yüzme gibi eğitimler de alırlar. Mehr ve Müşteri büyük bir hevesle okumaktadırlar. Birbirleriyle de çok samimidirler. Şahın muhafızı, kendi oğlu Behram'ın da Mehr ile arkadaş olmasına ve onunla birlikte okumasına müsaade etmesini Şah'tan ister. Şapur Şah, kabul eder. Ne yazık ki Behram çok kötü karakterli bir çocuktur. O Mehr ile Müşteri'nin samimiyetlerini kıskanır. Mehr'i yanına çekip Müşteri'yi uzaklaştırmaya kalkışır. Bunu kendisi yalnız başaramaz, hocasını aldatarak onun da yardımını alır. Hoca, Behram'ın yalanına aldanarak Şah'a Mehr'in Müşteri ile çok yakın olmasından derslerine iyi çalışmadığını söyler. Şah, Vezirini çağırıp oğluna başka öğretmen görevlendirmesini söyler. Müşteri'yi çocuğunun yanından uzaklaştırır. Bu ayrılık Mehr'i de Müşteri'yi de çok üzer. Sarayın hademelerinden birisinin oğlu Bedr, Müşteri'ye ne kadar öğüt verirse de onu teselli edemez. Bu arada Müşteri'nin vezir olan babası ölür. Saray görevlileri Müşteri'nin sadık bir vezir olabileceğini Şah'a söylerler. Ancak Şah onun beceriksiz birisi olduğunu söyleyip bu teklifi reddeder. Müşteri bu duruma çok üzülür ve gece yüzünü gökyüzüne çevirip derdini yıldızlara söyleyip ağlar. Bedr'in tavsiyesi ile Müşteri Mehr'e yazar. Bedr, mektubu Mehr'e ulaştırır. Mehr mektubu okuduktan sonra çok üzülür, o da Müşteri'ye yazar. Behram tesadüfen bu mektuplardan birisini bulur ve Şah'a götürür. Müşteri'nin mektuplarla Mehr'i meşgul ettiğini söyler. Şah buna çok kızar ve Müşteri'yi öldürtmek ister. Ancak yeni vezir Behzat'ın ısrarıyla Şah, Müşteri'yi öldürmekten vazgeçer. Müşteri'nin ülkeden çıkarılmasını ve Mehr'in de zincire vurularak zindana atılmasını emreder.

Behzat, Müşteri ve Bedr'e at, silah ve para vererek hemen ülkeyi terketmelerini sağlar. Müşteri derdini Güneşe (Mehr'e) anlatmaktadır. Irak'a doğru giderler. Yolda eşkıyaların kalesine varırlar. Eşkıyaların lideri Şahbaz, Müşteri'nin vakarına, bilgisine ve sanatkârlığına hayran kalır. Müşteri onlara ud, tambur çalar. Şahbaz onlara dokunmaz, hürmetle yolcu eder. Müşteri ve Bedr sıcak güneşin altında bir hafta yol giderler. Açlık ve susuzluktan bitap düşerler. Mehyâr adında bir genç, grubuyla birlikte yardımlarına ulaşır.

Diğer taraftan Şah, Müşteri gittiği için Mehr'i zindandan çıkarttırır. Mehr, Müşterinin başına gelenleri öğrenince çok üzülür. Önce Müşteri'nin bir resmini yaparak onunla teselli bulmak ister. Bu daha da hasretini artırır. Mehr bu ayrılık

²⁰⁸ Cemşid: Eski İran hükümdarlarından birisi. Asef ise onun vezirinin adı.

acısına dayanamaz ve dostu Esad, Cevher ve Seba ile birlikte Müşteri'yi aramak için saraydan kaçarlar. Ne yazık ki onlar yanlışlıkla ters yöne, Hindistan'a doğru, giderler. Mehr'in annesi oğlunun saraydan kaçmasına çok üzülür. İki arkadaşın bu hâle gelmesinden Behram'ı sorumlu tutar. Bu durumu hisseden Behram, Mehr'i bulup getirmek için Şah'tan izin ister. Behram bir grup görevli ile Mehr'i aramaya çıkar. Ne var ki onlar da Mehr'in değil, Müşteri'nin gittiği yöne gider.

Müşteri ile Bedr, Müşteri'nin akrabalarından Mehrab'a rastgelirler. Birlikte Azerbaycan'a taraf dönerler. Azerbaycan, Aran, Muğan ve Şirvan taraflarını gezerler. Hazar Denizi'nin kıyısı boyunca ilerlerler. Deniz kenarında Behram, Müşteri'yle karşılaşır. Müşteri, Bedr ve Mehrab'ı tutup tüccarların gemilerine bindirirler. Behram onların hırsız olduklarını kendisinin hazinedârını öldürdüklerini söyler. Behram'ın yirmi görevlisi de onun sözlerini tasdik ederler. Müşteri'yi iki arkadaşıyla birlikte denize atarlar. Onlar iyi yüzme bildiklerinden boğulmazlar, denizde yüzen tahta parçalarına tutunarak Derbend sahiline çıkarlar. Kıpçak ve Gaytak etrafını dolanıp Elbruz Dağı eteklerine ulaşırlar. Burada Müşteri büyük kahramanlık göstererek insan yiyenlerle dövüşür ve onları dağıtır.

Diğer taraftan Mehr, Esat ve Cevher, Müşteri'yi Hindistan tarafında aramaktadırlar. Onlar da denizde gemi ile yolculuk ederken gemi fırtınaya tutulur, denize düşerler, tahta parçalarına tutunarak sahile çıkarlar. Bunlara Şeref adında bir tüccar tesadüf eder. Tüccar Şeref'le birlikte Mehr ve arkadaşları Harezm'e giderler. Yolda Mehr, kılıç ile bir aslanı öldürür. Haramilerle savaşır ve onları yener. Bu arada Şeref, Mehr'e Harzemşah Keyvan Han'ın kızı Nahid'den söz açar. Nahid'i Mehr'e lâıyk görerek onunla evlenmesini öğütler. Harezm'e varırlar. Şeref, Mehr'i Keyvan Şah'a götürür. Keyvan Şah, Mehr'in bilgisine ve yeteneklerine hayran kalır. Hanımı Şemmebanu'ya ondan bahseder. Mehr'in şah oğlu olduğunu da öğrenince kızlarını ona vermeyi uygun görürler. Mehr ise arkadaşı Müşteri'yi bulmadıkça evlenmesinin imkânsız olduğunu söyler. Bu arada Semerkant hükümdarı Karahan, Nahid'i oğluna ister. Keyvan Şah, kızının taliplisinin olduğunu söyler. Karahan kızı zorla almak ister. Savaş olur. Mehr'in gayretleri ile Karahan ve onun oğlu Yıldız yenilir. Bu sırada Müşteri arkadaşları ile birlikte Harezm'e gelirler. Bir çeşmenin başında Mehr ve nişanlısı Nahid ile karşılaşılır. Müşteri Mehr'i ve arkadaşlarını da alarak Keyvan Şah'ın yanına varırlar. Orada Behram'la yüzleşir. Şah, Behram'ın hainliğini öğrenir. Arkadaşları ile birlikte öldürülmelerini emreder. Ama Müşteri onların affedilmesini sağlar. Behram serbest bırakılır. Fakat hemen o anda dili tutulur ve deli olup kalbi durarak ölür.

Müşteri bulunmuştur, şart yerine gelmiştir. Mehr ile Nahid'in düğününü yaparlar. Mehr mutludur. Hem arkadaşı Müşteri'ye kavuşur hem de Nahid ile evlenir. Ancak Mehr vatanını, özlemiştir.

“Eger bir yo {sul ğurbetde şah da olsa
O her a {şam yéne "veten" déyib ah çeker.”

Keyvan Şah onları yolcu eder.

Şapur Şah, oğlunun, gelininin ve Müşteri'nin dönüşüne çok sevinir. Behram'a lanet eder. Mehr'i ülkenin şahı ilan eder. Müşteri'yi de ona vezir yapar. Müşteri vezir olmayı reddeder, inzivaya çekilir. Nuranî ihtiyarın dediği "Din ve devlet denizinden iki gevher" sözleri gerçek olur. İki dost ayrı mekânlarda bulunsalar da daima kalben birlikte olurlar. Birlikte hastalanır birlikte iyileşirler. Mehr ve Müşteri aynı günde ölürlür. İkisi de aynı yerde defnedilir. Nahid de Mehr'in ölümüne tahammül edemez o da ölür.

Essar Tebrizî'nin "Méhr ve Müşteri" Adlı Eserinden Bölümler:²⁰⁹

MÉHR VE MÜŞTERİNİN BİRGE DERS O-TUMASI

Éy gönül, sen tamam bildin élmdeki hikmeti
Ki, ğaldırdın yükseklere bayrağ kimi sen'eti.

Me'naları derk édene élmün özü sübatdır,
Değget étsek élm ü emel esil âb-i heyatdır.

Her kesin ki, bu né'metden bir azacığ payı var,
O bilir ki, cehl ağacı ancağ ölüm vérer bâr.

Béle dédi hikmetlerden {eber véren bir fâzil:
Mentiğ ile hikmet öyren, her bir gizli sirri bil!

Méhr şahlığ semasında güneş kimi gözeldi,
Be {tiyarlığ üfüğünden tülu' édib yükseldi.

Günden güne artdı onun ezemeti, celâlî,
Ĝabiliyyet zirvesine ğal {dı onun kemâlî.

Gören kimi onda büyük leyağet var, ağıl var,
Hünermendlik te'limine ğerar vérdi hökmdar.

Ölkesinde vardı kâmil, feziletli bir ustad,
Her bir ilme vağiflikde çı {armışdı büyük ad.

Ferman vérdi de'vet olsun saraya o durmadan,
Ona {e'et, hediyyeler vérilsin bol, firavan.

Müellimi getirerek şaha teğdim étdiler,
Şehzâdeyle Müşderi'ni ona teslim étdiler.

²⁰⁹ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası, 20 Cildde, XIII.-XVI. Esrler Azerbaycan Şé'ri, Élm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 93-106. (Manzumeler, M. Soltan tarafından Farça'dan Türkçe'ye tecüme edilmişdir.)

O möhterem müellime, adlı sânlı ustada,
Tapşırdılar uşağları, alışdırsın heyata.

Uşağların te'limine başladı o durmadan,
Açdı bilik gapısını üzlerine méhriban.

Onlar dersden zövg aldılar léyâgetle her seher,
Bilikleri hifz olundu her gün bire on geder.

Feziletin {eznesine idrâkları nur saçdı,
Her birisi bu nur ile işğlandı, dil açdı.

Onlar bilik semasına yükseldikçe an be an,
Her terefdən güneş doğdu işğlandı âsiman.

Ğızgın işin sâyesinde ürekden gem silindi,
Serf, nehvin ganunları gétдикce ço { bilindi.

Sonra idrâk gözlerini onlar daha açarağ,
Bir bir bütün élmere gösterdiler ço { marağ.

Zemanede maarifin her növinden alıb nây,
Birbirile yarışdı her işde o iki ay.

Peri üzlü Méhr, hüner méydanında çapır at,
Bilik, edeb, tevazöde her göreni goydu mat.

Ne zaman ki, kâğız üste güzel {etler seperdi,
Gelem kimi ağıl onun ellerini öperdi.

Onun {etti ürelere güc vérerdi her zaman,
Yağut onun {etti ile kesb éderdi reng ü cân.

Yazan demde süls, tovği', nes {, rüğa', réyhanî,
Şerh éderdi her birinde ince derin me'nani.

Bedâyé'den, fesahetden revan fikir söylerdi,
Maaniden, beyandan da ya {şıca bâ {eberdi.

Üsül, hikmet aydın idi onun her bir sözünde,
Héy'et, nücum, élmeleri eks éderdi üzünde.

Her kelâmı serrast mentiğ esasında gururdu,
Hedisleri şerh étmeye min cür bezek vururdu.

Serf-i nehvi, fiğhi, tibbi söyleyende ustada,
Onun kimi bir telebe tapılmazdı dünyada.

Musiği, saz, kâman, inşa âleminde mahirdi,
Edebiyyat gismetinde isté'datlı şairdi.

O se{avet şahmatında²¹⁰ mat éderdi hatemi,
ĜehremanlıĜ nerdinde²¹¹ de mars éderdi âlemi.

Tari{den o öz dövründen söz açdıĜı zamanda,
Seyriderdı öz atını sevari tek méydanda.

Az müddetde gösterdi o éle büyük şücaet,
Ki, dillerde destan oldu şöhreti bînihâyet.

Ƨüdâbendın béle imiş ezel günden nezeri,
Ki, Méhr ile bir mektebde ders o{usun Müşteri.

Her ikisi te'lim adı bir cergede méhriban,
Öyrendiler her bir élmi bir ruh kimi iki cân.

Bir meclise işiĜ vérdi öz nurile iki şam,
Bir ateşle odlandılar onlar her gün her a{şam.

Müşteri'se Méhri daim daha üstün sanırdı,
Onun gelbi bu ateşden daha ĜızĜın yanırdı.

Béyni cûşe gelirdise üreyinin odundan,
AncaĜ dili könül sirrin açmayırdı héç zaman.

Onun ürek bâdesine sévĜi méyi dolmuşdu.
Sanki {umar gözler kimi méyden ser{oş olmuşdu.

Her dem onu deniz kimi gerĜ édirdi kederi,
Bu meĜamda özünden de {ebersizdi Müşteri.

O Ĝeder o, Méhr'e ya{ın hiss édirdi özünü,
Ki, ne iman, ne küfr ü âr bağlayırdı gözünü.

ÉşĜ olsun o sévĜiye ki, ürekden mest olaraĜ,

---

210 Şahmat: Satranç.

211 Nerd: Tavla oyunu.

Yırtar varlığı perdesini fikre vére temterağ.

Hiyle, riyâ şişesini çırpa daşa durmadan,
Tılâs éde idrakını her bir hiyle, riyadan.

Elde tutsa her kes möhkem semimiyyet bayrağı,
İpe kéçmez, şübhesiz ki, arzusunun ayağı.

***

BEDR'İN MÜŞTERİ'YE TAPŞIRILMASI

Vezerin bir dostu vardı, her bir işde hayandı,
Onun temiz sedağeti seher kimi eyandı.

Bedr adlı bir oğlu vardı on dörd günlük ay kimi,
Ona göre Bedr olmuşdu adı, özü semimi.

Himmeti ço { büyük idi yaşı küçük olsa da,
Béle zirek ve şüürlü az tapılar dünyada.

Terbiyesi ço { gözeldi, tevazökâr, üzü şen,
Bütün güzel {asiyyetle olmuş idi müzéyyen.

O da oldu Müşteri'nin géce gündüz sirdaşı,
Medresede ders zamanı oturdular yanaşı.

Güneş üzlü Méhr ile de ço { ya {ındı Müşteri,
Bir ateşle gızışırdu bu dostların gelbleri.

Gelem kimi süzülürdü başlarından min istek,
Ürekleri hikmet ile dolu idi defter tek.

Gelemleri bin nöğtede perkâr kimi sergerdân,
Tumar kimi gıvrılırdı onlar gemden, hicrandan.

Devat kimi leblerini garaldardı hirs gezeb,
Sévda ile béyinleri olmuş idi mürekkeb.

Medresede birge te'lim alırdılar o güller,
Bir gülşende uçurdular bu {oş sesli bülbüller.

Otururdu o, Méhr ile iki gül tek üz be üz,
Tikilirdi mehebbetle birbirine iki göz.

İşareyle danışırdı iki temiz yâr yoldaş,
Étmirdiler gelb sirrini {eyanetkâr göze faş.

***

BEHRAM'IN HİYLE ĞURMASI

Hacib oğlu hiddetlendi bu dostluğu bilerek,
Üreyinde coşdu kini, gelbi yandı küre tek.

Bu dostluğdan yara deydi üreyine, mü {teser
Öz özüne ço { düşündü, ğurdu min cür hiyleler.

Dédi, ğerek men bu işde ço { sert olam, şübhesiz,
Éle pozam bu dostluğu ki, ğalmasın ondan iz.

Men onların işlerini éle renge salaram,
Ki, eşiden héyret étsin, men de alım intiğam.

Müşterini mehv éleyer ğuracağım bir tedbir,
Lâkin meni çekindirir hórmetile baş vezir.

Yo {, yo { gerek men ço { ince hiyle ğuram el-elbet,
Bu oyunda işledem ço { ince, büyük meharet.

Müellimin gelbi sade, ayna kimi saf, temiz,
Onu gerek inandıram sözlerime şübhesiz.

Baş tutarsa bu yol ile benim hiylem, keleyim,
Hâsil olar nehayetde arzum, ğesdim, dileyim.

Müellime bağıslaram töhfe kimi sim ü zer,
Olar onun kömeyile istediğim müyesser.

Eger ona beyendirsem öz fikrimi nehayet,
Men güneşden bac alaram güler mene seadet.

Ṭülase, o éhtiramla müellime yanaşdı
Ṭelvet yérde yavaş yavaş ona gizli sirr açdı.

Dédi: "Senin {idmetinde ay {algalı ğulamdır,
Ruhun işiğ menbeyidir, gelbin sessiz kelâmdır.

Senin re'yin ölüye de "yaşa" dése, o yaşar,
Tuti senin re'yin ile insan kimi danışar.

Senin teb'in güduretden temizdir bir ayna tek,
Bu aynaya herkes ba{sa öz éybini görecek.

Cenabına ço{ aydıdır benim sonsuz hórmetim,
Bir úzlüyem, sözlerimde yo{dur özge niyyetim.

Nöğsanı sen leğv édersen, sensiz héç bir iş aşmaz,
Senden gizli bir iş tutmağ şakirdlere yaraşmaz".

Üreyi saf müellim de cûşe gelib bu sözden,
Dédi: "Fikre düyün vurma, açığ söyle sözü sen.

Ne hadise baş vérmişdir, çekinme dé, gör{madan,
Tâ ki, gal{sın ortalıgdan her çetinlik, her nöğsan.

Eger temi üreklisen aç sirrni söyle bir,
Goy galmasın üreyinde seni ezen gizli sirr".

Daş ürekli Behram derhal ince kelek gurarağ,
Sözlerine bezek vurdu yaratmağcın ço{ marağ,

Dédi: "Yalan désem mene genim olsun kirdigâr,
Gizletmeden déyeceyem sene bir bir ne ki var.

Bilirsen ki, Şapur şahın birce oğlu Mehr'dir,
Ancağ onun varlığıyla nefes alıb, fe{r édir.

Ancağ onun camalında görür cümle cahanı
Onsuz olmaz ne gerarı, ne şöhreti, ne şanı.

İndi Méhri tes{ir étmiş vezir oğlu Müşteri,
İsteyir ki, géce gündüz onda olsun nezeri.

Héy elleşir her meğamda ona étsin nezaret,
Bilmeyir ki, bélelikle töredecek felâket.

Şu{luğ ile el çekmeyir, héy sitallıg gösterir,
Étmek ister daim onu öz elinde destgir.

Béle gétse Méhr'i yeğın dersden géri salacağ,
Néhayetde Méhr'in dersi neticesiz galacağ,

Bunu indi hamı bilir, pıçıldeşir her gören,
İstemirem bu sebebden sen {ecalet çekesen.

Méhrin başı ğarışacağ boş işlere ol âğâh,
Bir gün eger bu işlerden {eber tutsa padişah,

Sene büyük ceza vérer, mehv olaram onda men,
Sonra gerek baş götürüb kaçam bütün ölkeden.

Ehvalatı şahdan gizli tutmağ déyil meslehet,
Tevetçe téz öz fikrini şaha çatdır el-elbet.

Müşterini tenbel kimi ğeleme vér bir teher,
Bil şahzade ğeri ğalsa, sene ceza vériiler.

Gel bu sözü ğoz içi tek çı{art indi ğabığdan,
Tâ ki, sabah çekmeyesen bu emelde sen ziyan.

Ağılılar isti iken döğerler bil demiri,
Hüşyâr olan va{t itirmez icrada bir tedbiri.

Şapur sene bir âlim tek inanmışdır {ezine,
Meseleni açığ dé, şah ğiymet vérsin se'yine.

Müellimin üreyine te'sir étدی bu sözler.
Müşteriye ğarşı onu deyiştirdi bu {eber.

Bu hiyleye aldandı bu ğelbi temiz müellim,
Düşündü ki, sussam sonra Şapur olar düşmenim.

Hiddetinden, ğezebinden sir sifeti saraldı,
Teyalının tüstüsünden ğelbi, béyni ğaraldı.

Dédi ğurnaz Behram'a: "Ġét ar {ayın ol büsbütün,
Şaha .bunu çatdıraram yeğın bil ki, haman gün.

Néçin oğlu ğeri ğalar derslerinden ğoy bilsin şah,
Ġoy görmesin sabahkı gün müellim de bir ğünah".

MÜELLİMİN ŞAHI TEBERDAR ÉTMESİ

A {şam günün aynasını aldı ele âsıman,
Saldı ğeçe zülmetinin ğutusuna durmadan.

Ġaş ğaraldı, müellimse téz saraya yollandı,
Hüzurunda Şapur Şah'ın ço{ edeble dayandı.

Öpüb yeri téz başladı evvel şahı duaya,
Ondan sonra şüru' étdi sonsuz medh ü senaya.

Dédi: "Şah'ın be{ti gülsün, yârı olsun seadet,
Tac ü ta{tı möhkem olsun yaşasın şen, selamet.

Te' {irsiz bir mesele var étmek lâzım onu hell,
Şah icaze véirse eger söyleyeyem müfessel.

¶elvet olsa meclis eger söhbet daha {oş olar,
Daha geniş şerh éderem meseleni âşikâr".

Bu sözleri éşidende merağlandı padişah,
Emr éledi hamı gétsin {elvet olsun bârigâh.

O sadetil müellime dédi: "Buyur sirri aç,
Gizli galan {esteliye çünki olmaz bir elâc".

Heveslendi müellim bu iltifatdan, açdı dil,
Tuti kimi tekrar édib éyni sözü dédi: "Bil

Padişahın kereminden pay almışam men her veğt,
Olabilmez {idmetinde indi çekim {ecelet.

Birce zerre sehvim olsa göy adlanım günahkâr,
¶ain bilib göy getlime ferman vérsin hökmdâr.

Böyük şaha bu aydıdır, işde yo{sa cidd ü cehd,
Gözlere nur dolmaz esla, işiğlanmaz fezilet.

Ancağ sey ü éhtimamla güler élmin gelini,
Biliğ lâyiğ olanların tutar möhkem elini.

Çalışmayan en sade bir meseleni alamaz,
Bilik emek teleb édir, tenbel bilikli olmaz.

Müşteri'de men görmürem derse heves, ciddiyet,
Onda yo{dur bilik üçün en azacığ leyağét.

Va{tlarını boş kéçirir, işi levh ü leebdir,
Derslerini hazırlamır, özü de bidedbdir.

Yo{dur onda ne o{umağ, ne de yazmağ hevesi,
Feziletten yo{dur onun bir azacığ behresi.

Medresede işi ancağ Méhr'e manee' olmağdır,
Méhr'i goymur derslerini tekrar éde, maymağdır.

Şahzâdeni özü kimi tenbelliye sövg édir,
Buna göre derslerimiz günü günden pis gédir,

Méhr'e ba {san o maşallah ço { sahib-i kemaldır.
Müşteri'le ya {ınlığı ona büyük zevaldır.

Şah icaze vérese eger ayıraram onları,
Ki deyişsin Méhr'in belke te'lim üçün kirdârı.

Bundan sonra onlar gerek bir otağda ğalmasın,
Ta ki, héç va {t aralığda fitne fesad olmasın".

Bu sözleri éşidende şahın artdı gezebi,
İstedi ki, parçalasın derhal o bîedebe.

Şahın özü derrakeden kâsıb, dayaz, nâdandı,
Béle yalan sefseteye asanlığla inandı.

O sadetil müellim de gelecekden gör {arag,
Bile bile uydurmuşdu yalan sözler, işe ba {!

Hirslendirib şahı gétdi, Şapur Şah'sa ğaldı tek,
Hiddetinden göz yummadı bütün géce sübhedek.

Ço { düşündü néce ölçü götürsün o bu işe,
Müellimin sözü onu salmış idi teşvişe.

Fikr étdikce artdı onun bedeninde heraret,
Ĝerar vérdi Müşteri'ni sürgün étsin néhayet.

***

KADI DARİR

"Mustafa Yusuf oğlu DarİR 14. yüzyılın en büyük Azerbaycan şairlerindedir. Onun doğum yeri Erzurum ve dili Azerİ Türkçesi'dir ve Doğu Anadolu Türkçesi'ne çok yakındır. Yani bundan 600 yıl önce konuştuğumuz dildir."²¹²

Doğuştan kör olan şair, eserlerinde "DarİR" (Gözsüz) mahlasını kullanmıştır. Şair güçlü hafızasıyla İslâmî ilimleri ve edebiyatı çok mükemmel bir şekilde öğrenmiştir. İslâmî ilimleri çok iyi bildiğinden ona "Kadılık" ünvanı verilmiştir.

Nihad Sâmi Banarlı, onun üslûbu hakkında şöyle diyor: "Erzurumlu Kadı DarİR, asrın Azerİ Türkçesi Edebiyatı'nda mühim yeri olan şâirdir. Ancak onun dili, Azerİ Türkçesi ile Anadolu Türkçesi arasında, bunlardan herhangi birine kesin çizgilerle bağlanamayacak, ortalama bir dildir."²¹³

DarİR'in şöhreti henüz sağığında Anadolu, Mısır ve Suriye'de geniş şekilde yayılmıştır. 1377 yılında Mısır'a gitmiştir. Orada Mısır Memlük Türk Sultanı Melik Mansur Ali'nin yanında beş yıl kalmıştır. Melik Mansur Ali'nin isteğı ile "Siretü'l-Nebi"yi nesir ve şiir halinde yazmıştır.

Nerede ve ne zaman öldüğü hakkında kesin bir bilgimiz yoktur.²¹⁴ Eserlerinin yazılış tarihlerinden yola çıkılarak 1392 yılından sonra öldüğü söylenebilir.

Eserlerinden bazıları şunlardır: Yusuf u Züleyha (Kıssa-i Yusuf), Tercümetü'd-DarİR (Siretü'n-Nebi), Fütuhü'ş-Şam, Yüz Hadis Tercümesi (Yüz Hadis ve Yüz Hikâye).

DarİR'in en mühim eseri "Siretü'n-Nebi" tercümesidir. Bu eser Anadolu Türk edebiyatında çok tesir bırakmıştır. Eser, nesir ve nazım şeklindedir. DarİR'in nesri sade ve tabiidir. Sözleri halk dilinden alınmıştır.

Eserin manzum bölümünün en güzel kısmı Hz. Muhammed'in doğuşunu (Mevlid) anlatan parçasıdır. DarİR'in Mevlid manzumesi kısa sürede Anadolu ve Balkan Türkleri arasında yayılmış ve Türkler'in Süleyman Çelebi gibi büyük Mevlid şairi (15. asır) "Vesilet-ü'n-Necat" adlı Mevlidi'nin "Veladet" bölümünü takriben kelime kelime DarİR'in manzumesinden almıştır.

DarİR'in Mevlid manzumesi üç bölümden ibarettir. Kaside şeklindeki bendler ve terciî bendlerle tertiplenmiştir. Bölümlerin hem başında hem de sonunda tekrarlanan beyitler gösteriyor ki, manzume, bestelenip okunmak maksadıyla yazılmıştır.²¹⁵

²¹² Cevat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Bağış, 1376-Tehran-İran, c. I, s. 45.

²¹³ Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. Yay., İstanbul-1971, s. 367.

²¹⁴ Ahmet Bican Ercilâsun, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söğüt Yay., c. I, s. 308.

²¹⁵ Cevat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Bağış, 1376-Tehran-İran, c. I, s. 47.

Kadı Darîr ve onun eserleri hakkında Türkiye'de de birçok çalışma yapılmıştır. En önemli çalışmalardan birisi Prof. Dr. Leyla Karahan'ın Kadı Darîr'in Kissa-i Yusuf adlı eseri üzerine yaptığı çalışmadır.²¹⁶

Darir'in mevlidinden bölümler:²¹⁷

Rebû'l-evvel ayı ğutlu (mübarek) olsun,
Hemişe din ü dil ğuvvetlü olsun.

* * *

Resûl'ün mövlûdu bu ay içinde
Cahanda me'rûf ve meşhur oldu.

Nebi'nin anası Emîne T atun,
T eber vêrdi bu söz mestur oldu.

Âyın on ikisi İsnéyn gécesi,
T arâb olmuş évim ma'mûr oldu.

Évimden göklere bir nûr çı {dı,
Ki dünya dobdolu ol nûr oldu.

Döşendi bir bûsât-ı ins, Sündüs,
Havada éyle kim mestûr oldu.

Dikildi üç âlem Şerg'e vü Ğerb'e
Birisi Ke'be'de menşûr oldu.

Yeğîn oldu bene kim Mustafa'nun
Vücûda gelmegi destur oldu.

İnilledüm yalunuzlu { elinden
Ki avret özri ile mâzûr oldu.

Divâr yarıldı ve üç hûri geldi
Beni gör kim mûnîsum hûr oldu.

Oturdılar yanımda vü önümde
Dédiler menzilin çün Tur oldu.

Vücûda gelür ol Sultân-ı uĝbâ

²¹⁶ Leyla Karahan, Erzurumlu Darîr, Kissa-i Yusuf (Yusuf u Züleyha), İnceleme, Metin-Dizin, TDK Yay., Ankara-1994; Leyla Karahan, Erzurumlu Darîr, M.E.B.Yay., Ankara-1995.

²¹⁷ "Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari {ine Bir Ba {ış, 1376-Tehran-İran, c. I, s. 48-50.

Nezer ehline key menzür oldu.

Ana oldun onun kimi Resul'e,
Kim anın ümmeti mağfûr oldu.

Beni tatlu dil ile toyladılar,
Canum ol sözlere mağrûr oldu.

Bu kez bölük bölük geldi hûrîler,
Ĝamu ol söz ile mesrûr oldu.

Bu ön gelen sorar ol son gelenden,
Kim uçmağdan sizi kim gör oldu.

Ki etriniz go {usundan yer ü gök,
Dolu hem müşğ ü hem kâfûr oldu.

Sizün yüzünüz aydınm görüben,
Bu gece ay u gün mehcûr oldu.

Dédiler ki Teâlâ vü Tegaddes,
Kim emrine ĝamu me'mûr oldu.

Sını { könulleri Cebbâr-ı âlem,
Ĝamu cebr éyledi mecbûr oldu.
***

Rebû'l-evvel ayı ĝutlu olsun,
Hemîşe din ü dil guvvetlü olsun.
***

Çeleb (Allah) emr éyledi Rızvân'e kim téz,
Bezegil cennet ehlin cennet ile.

Hebîbullâh vücûde geliserdür (gelmek üzeredir),
Tulısar (dolar) dünya afv u rahmet ile.

Bezensin hûrî vü ĝılmân u vildân (uşâğ),
Ĝamu sacuya ĝitsin rağbet ile.

Çeleb'den Cibril'e emr oldu kim in,
Ĝamu ĝatuların (Cehennem) yap heybet ile.

Cemî'-i vahş ü teire {eber ĝıl,
Bu gece ĝalmasınlr geflet ile.

Emine éydür ol dem oldı kim uş,
Vücuda geldi Ehmed ğudret ile.

Susadum su diledim içmege ben,
Elüme sundılar ğıf şerbet ile.

Sovu { ğardan da {î ağ u şekerden,
Da {î datludur içdim lezzet ile.

Bu kez bir nûr içinde ğarga oldum,
Bürüdü nûr beni ismet ile.

Bir ağ ğuş geldi ar {amı sığadı,
Ğanadı birle ğatı ğuvvet ile.

Vücuda geldi ol dem ol vücud kim,
Ezizdür ğamulardan izzet ile.

Ne ğan gördüm, ne su gördüm, ne ağrı,
Doğurmadım ben anı zehmet ile.

Éşidürem ki dünya toldı, gel gel,
Götürüldi hicâblar zulmet ile.

Dile geldi divâr u daş u torpağ,
Söze geldi dükeli (hâmısı) hikmet ile.

Beşâret ğıldılar biri birine,
Ki Ehmed dünya dutdı ümmet ile.

Görürem Mekke şehri nûr dolmuş,
Velî ğâfil yatur er, övret ile.

Bu kez kendüme geldim ba {dum évden,
Gédübdür hûrîler cem'iyet ile.

Velî mövlüdu görmedim évimde,
Üregim oda yandı hesret ile.

Gümânım oldı kim hûrîler aldı,
Gözüm dört yanadır bu fikret ile.

Rebû'l-evvel ayı ğutlu olsun,
Hemişe din ü dil ğuvvetlü olsun.

***

Görürem Ke'be'ye ğarşu, Mehemmed,
Bucağda yere urmuşdur yüzünü.

Yüzi secdede barmağın götürmüş,
Dili söyler, bilemezem sözünü.

Kesilmiş göbeği, sünnet olunmuş,
Ğamatlu (parlağ) sürmelemişler gözünü.

Bir ağ sufa (pêşem) dolamışlar vücudın,
Tenini bağlayan saçmış tuzünü.

Diledim ki varam elime alam,
Görem o, aydan ârı {ûb yüzünü.

Bir ün (ses) geldi hevedan héybet ile,
Ki gizlen {alg gözünden özünü.

Ne kim Mürsel Nebi geldi cehane,
Mehemmed'dür, dükelünün gözünü.

Cemi' enbiyânun {uy-i {isalin,
Vérün ana bezenüz kendözünü (özünü).

Anı üç güne dégin gizli sa {la,
Hemişe gécesini ve gündüzünü.

Géne bir dürlü gevm geldiler tiz,
Alub ğitdiler ol din yılduzını.

Géne ol lahzada ilten götürdi,
Éşiden anlaya söz rumuzını.

Seâdet ol kişinün kim Resûl'ün,
Ümitsiz gomaya ol **Gözsüz**'ünü.

* * *

**KADI BURHANEDDİN (Gazi Bürhaneddin)
(1344 - 1398)**

Kadı Burhaneddin 1344 yılında²¹⁸ Kayseri’de dünyaya gelmiştir. Asıl adı Ahmet’tir. Kayseri kadısı Şemsettin Mehmet’in oğludur. İlk tahsilini babasından almıştır. Kısa sürede Farsça ve Arapça öğrenmiştir. On dört yaşında iken babası ile birlikte Mısır’a gitmiş beş yıl burada fıkıh, hadis, tefsir, tıp, matematik, nücüm, hey’et ilimlerini tahsil etmiştir. Ünlü bilginlerden Kutbettin Razi ile Muhammet Nili’den ders almıştır. Babasının ölümünden sonra Şam ve Halep’te bir müddet araştırma ve ilmî çalışmalar yapmıştır. Yirmi yaşlarında Kayseri’ye dönünce Eratna Beyi Gıyasettin Mehmet Bey onu babasının yerine kadı tayin etmiş ve kızını ona vermiştir (1365). Beylik içerisindeki iç karışıklıktan faydalanarak beyliğin başına geçmiş, daha sonra da Sivas yöresinde kendi adıyla anılan “Burhaneddin Devleti”ni kurmuştur (1381). Erzincan, Amasya ve Sivas emirlikleri ve Karamanoğulları, Tacettinoğulları, Candaroğulları beylikleri ile mücadele etmiş, Akkoyunlu hükümdarı Karayülük Osman Bey’e karşı savaştığında esir alınmış ve öldürülmüştür (1398).

Kadı Burhaneddin şiirlerini Azerbaycan Türkçesi ile yazmıştır. O Azerî Türkçesi’nin üçüncü büyük şairi kabul edilir.²¹⁹ Tek nüsha “Dîvân”ı, British Library Or. 4126 numarada kayıtlıdır. Ayrıca “Tercihü’t Tevzih”²²⁰ ve “İksir üs-seadet fi esrar il-ibadat”²²¹ adlı ilmî eserleri vardır.

Kadı Burhaddin’in şiirlerinden örnekler:²²²

²¹⁸ Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1345 olarak gösterilmektedir. (Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul, c.12, s. 6160.)

²¹⁹ Cevat Héy’et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Bağış, c. I, İkinci Çap, s. 44, 1376-Tehran-İran.

²²⁰ Bu eser İstanbul Ragıp Paşa Kütüphanesi 831 numarada kayıtlıdır.

²²¹ Bu eser İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya bölümünde 1658 numarada kayıtlıdır.

²²² Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitaphanası, 20 Cildde, XIII.-XVI. Esrler Azerbaycan Şe’ri, Elm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 26-92.

GAZELLER

Bülbül yéne çağırđı ki, feryâd yâd ola,
Ėeddün yéne salındı ki, şimşâd şâd ola.

Gözün egerçi zülmini irurdi ġayete,
Umum budur, lebün ile bîdâd dâd ola.

Servün ayaġı baġlı vü néy baġıldur béli,
Ėeddin kibi kim ola ki, âzad zâd ola.

Novruzdur, senün ile bir éyş édem gerek
Ki, dünya ehli göre vü eyâd yâd ola.

Bâd-i seba saçun ile oynayalı, şeha,
Bildük ki, işbu dehr-i ġemabâd bâd ola.

***

Gece gündüz benüm işüm zâr ola,
Gor şaram fitne gözün bîdâr ola.

Senden özgeye ba şımaz gözlerüm,
Görmeye meger seni, nâçar ola.

Néce ġurtarabile kişi könül,
Çünkü me'suġı büt-i eyyar ola.

Zehr için tiryakı ġoyma ş ola mı,
Lâ-cerem ki, gül ġatında şâr ola.

Ėâh méhrab ola ġaşların bana,
Ėah zülfün bélüme zünnar ola.

De'vi-yi zöhd ü nemazuna senün,
Taş baġırın mövcib-i inkâr ola.

Éşge bürhan gösderür yüzün eger,
Bir nefes lütfün bizümle yâr ola.

Ġangı dindedür reva bu hâl ki,
Ben {umaru leblerün {emmar ola.

Çün {eyalun ğıldı gözümde meġam,
Vacib oldu ki, ana idrar ola.

Kim ki, bîzari ola bazarıdur,
Kim ki, bazar isteye ba-zar ola.

Şol könlüde ki, sen olasın, şeha,
Dilemezem ki, da {ı deyyar ola.

***

Can cana irmediyise, ten tene irdi, şükr ana,
İşbu bizüm zemzememüz, ten tene irdi şükr ana.

Anca ciġer ġanını ben lebleriyile içmişem
Ki, sunica { aġızuma, el ġane irdi, şükr ana.

Can lebünüze ireli teng dürür, macalı yo {,
Éyşi gerek fera { ola can cane irdi, şükr ana.

Geldi {eyâlı könlüme, özini buldu {anede,
Muşduluġ oldu könlüde, ġul {ane irdi, şükr ana.

Rövşen idi bu kim, yüzün séver idüm ġedimden,
Şimdi bizüm bu de'vimüz bürhâne irdi, şükr ana.

***

Bizümle hiyle ġılur, nédelüm cehan-i fena,
Diler ki, ġuşca canum eşġünün oduna yana.

Gözü çü ġıl ġelemile yazar yüregümde
Ġızıl mürekkeb ile yüzde yazdıġu o {una.
Néce {etayı déyelüm bu türkinin gözüne
Ki, atar ise yabana, nişaneye to {una.

Nesim vérdi yéle, dut {un éyledi könlü,
Aparđı kéysularınun ġarasına, a {ına.

Vasili ve'desi irdi vü kécđi, iremedüm,
İrağa saldı felek, könülümü ya {ına.

Ėanadı yo { könülümün ki, uça sévdüĖine,
Ėanadı Ėanı, nigârun gözi ki, Ėane Ėana.

***

Bir müddet eger bulmaz isen yâr eşiginde,
Cehd éyle Ėerar étmege nâçar eşiginde.

İĞrar gerek ki, Ėılasın cürm ü {etane,
Zira ki, ulu cürm ola inkâr, eşiginde.

Ger yâr isen ana, kişiyi görmegil eğyâr,
Zira ki, şahun olmaya eğyâr eşiginde.

Sultan Ėulu ol ki, ola âlem sana Bağdad,
Yörege yörenimeye eğyar eşiginde.

Gülşende eger bir güli sen Ėo {lar isen,
Elüne nola batar ise {ar eşiginde.

Zor ile zere sévdüĖümün çün tanı yo {dur,
Yüz nâle vü bin ah éderem zâr eşiginde.

Can {este vü le'lünden umar derde devasın,
Öldürme şeha, sayruyi ettar eşiginde.

***

Ėemzen senema, urdı yéne yâre yürekde,
Ne sa {lamışam görséyidün yâre yürekde.

Ben sa {lamışam hüsni {eyalını nigârun,
İnanmaz isen tur berü gel, are yürekde.

Şaha, könül ölüdür, da {ı bir yörenü gel,
Gör ki, ne Ėılur zülf-i siyeh Ėare yürekde.

Şol cadu gözün séhr ile aldı canumu, léyk,
Miskin könili éyledi bîçâre yürekde.

Ben gül görürem yüzünü gözümde vü léykin,
Yér düzerem öndin senema, {are yürekde.

Azadesiyem, nola hele bendenüz oldum,
Éşgün admun yérini gör gare yürekde.

***

Divaneyem, tutulmuşam şol dilberin zencirine,
Müştağem, oda yanmışam le'l-i lebi iksirine.

Séyd éylemek diler könül, şahbaz gözleri anun,
Kimdir ki, şadan varmaya şol gözlerün ne {cirine.

Le'l-i lebinden em uman gerek ki, derde gatlana,
Zülfine bu aparmı gatlanmayan şebgirine.

Teb'im eger tetvil éder boyıyçün, vardır macal,
Çünkü macalı teng ola ağız için teğsiri ne.

Teğdir édelüm, vardurur tedbir her bir der için,
Şol gözlerün sévdasının gel bulalum tedbiri ne.

Ayetdürür hüsnün şeha, é'caz için bu dünyada,
Ben ictihad éylemişem tâ ki, irem tefsirine.

Ben bî-beha gul olmuşam le'l-i lebine dilberin,
Pes {et yazıban hüsnünün anın için tezviri ne.

RÛBÂÎLER

Şâd olur isem veslün ile gem ola mı?
Ben irmez isem nesne size kem ola mı?
Sed parevü mecruh éder idüm cigeri,
Le'lün ile bilsem ana merhem ola mı?

Mestane gözün dané-i badam ola mı?
Tal ile saçun dané-i ba-dam ola mı?
Şirin dodağın ba {dum idi, ba {dumdur,
İşbu azacu { dünyada bir kâm ola mı?

Servün ki, revan oldu, revana vérer mi?
Le'lüni bu dünya dolu cana vérer mi?
Ben canı feda gülür isem, ba {mağa bir göz,
Hüsnüne senün şer'ile gana vérer mi?

Könlüm yéne ol Léyli'ye Mecnun olmuş,
Yaşım yéne yâr yoluna Céyhun olmuş,
Lebleri çekişmiş könlümi ola mı?
Bağdum aralarında meger şun olmuş.

Şükr ana ki, ben dilber-i narın séverem,
Könlümi yâr yolına narın séverem,
Bu gün séverem ağzımı ki, ölem anınçün,
Tâ yéne dirilem déyü yarın séverem.

***

TUYUĞLAR

Ya şı anladum cahanda va ye yo ş,
Yârdan özge bu şumarum, aye, yo ş,
İki âlemde ümid server dürür,
Andan ayru da şı hiç sermaye yo ş.

Sencileyin dünyada {ub az imiş,
Neğmeni "Rast" anladum, "şehnaz" imiş,
Könüller kekligine bu dünyada,
İlla şahin gözlerün şehbaz imiş.

Éřę eri bu dünyada dil-riş imiş,
Rencün içinde bu gün derviş imiş,
Géymek ü yémekden artu {, istemek
Er kişinün canına teşviş imiş.

Her zaman suya varup gelmez senek,
Ėayda kéçer er yérine her zenek,
Tanrı'dan bolsa inâyet bir gula
Laçını da {ı Ėapar yér kükenek.

Erenler düşmenleri avlaşurlar,
Ėemzeler, bir birini Ėovlařurlar,
Ben Ėuliyam dünyada ol nerlerün
Ki, bu dem méydanumda kükreştirler.

Dünyada Ėoçlar başı server bolsa,
Ėoçları bir birinden sıçrar bolsa,
Ne gerek anda kişi, can oynama {,
Can u dil serverine yarar bolsa.

Yâr oldur ki, yâr ile hemderd ola,
Yârından yüz Ėaytaran yâr serd ola,
Yémek içmek ya {şılı { Ėünün Ėören,
Er Ėüninde ger döne, nâmerd ola.

***

ABDÜLKADİR MERAĞAYÎ (1353 - 1435)

Türk Dünyası'nın musikî alanında yetiştirdiği en büyük dehalardan birisi olan Abdülkadir, 1353 yılında İran Azerbaycanı'nın Merağa şehrinde dünyaya gelmiştir.²²³ İlk tahsilini devrin ünlü müzik âlimlerinden olan babası Gıyasettin Gaybî'den almıştır. Henüz çocuk yaşlarında iken müzik, hat sanatı, edebiyat ve dil dersleri görmüştür. Aldığı bu ilimleri geliştirerek kısa sürede ün yapmıştır. İyi bir ressam, iyi bir ses sanatçısı, güçlü bir şair olduğu gibi çok büyük bir musikî teorisyeni, bestekârı olmuştur.

1377 yılında Celayirli hükümdarı Hüseyin'in açtığı bir müzik yarışmasını kazanarak saraya girmiş ve büyük şöhret kazanmıştır. Daha sonra 1393'te Bağdat'ı fetheden Timur, birçok sanatçı ve ilim adamı ile birlikte Abdülkadir Merağayî'yi de Semerkant'a götürmüştür. Timurlular sarayında uzun süre kalan ve büyük rağbet gören Abdülkadir Merağayî, bir ara İstanbul'a gelerek Osmanlı Devleti sarayında da bulunmuştur.²²⁴

Abdülkadir Merağayî'nin yaptığı binlerce besteden günümüze kadar ulaşanı olmamıştır. Ancak elde bulununan sahibi kesin olarak bilinmeyen bazı eserler ona mal edilmektedir.²²⁵

Safaeddin Urmavî'den sonra Türk müziği kuramcılarının en büyüğüdür. Zübtetü'l-Edvar, Fevaid-i Aşere, Camey'ül-Elhan, Kenz'ül-Elhan, Makasid'ül-Elhan adlı eserleri çok meşhurdur.

Ayrıca 13. yüzyılın en büyük musikî âlimi Safaeddin Urmavî'nin Kitab'ül-Edvar adlı eserinin şerhini yazmıştır.²²⁶

Büyük üstad Abdülkadir Merağayî 1435 yılında Herat'ta veba hastalığından ölmüştür.

Dahi sanatkâr Abdülkadir Merağayî'nin bir gazeli:²²⁷

GAZEL

Éy cân-i cahan, behr-i sefa, bizni unutma,
Veh mâh cebin, Mehr-i liğa bizni unutma.

²²³ Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1360 olarak gösterilmektedir (Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1986, c. I, s. 30; Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yay., c. I, s. 10.).

²²⁴ Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1986, c. I, s. 30; Yeni Türk Ansiklopedisi, Ötüken Yay., c. I, s. 10.

²²⁵ Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1986, c. I, s. 30.

²²⁶ Ali Kafkasyalı, Çağdaş Azerbaycan Kadın Sanatkârları, Güven Matbaası, Ankara-1989, s. 99.

²²⁷ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1993, c. II, s. 55.

Heğ'den dileyür cân ü kötül ömrün uzağı,
Virdim budurur sübh ü mesâ, bizni unutma.

Ol dem ki, şehâ, vërse yüzün hüsn zekâti,
Ger olmiye hazır bu gedâ, bizni unutma.

Ayrılmadı cânım ğılıc ile eşîğinden,
Ger çer{-i felek ğıldı cüdâ, bizni unutma.

Vardır keremünden bu ğeder bizge teveğge,
Ger saldu cüdâ bizni ğeza, bizni unutma.

Biz ömrünü ez Heğ dilerüz çün be duâha,
Sen éyş ğıl ü rûh-feza, bizni unutma.

Hicran ğıladur her nefesi sînemi mecrûh,
Bir ğıl bu cerahetge deva, bizni unutma.

***

YUSUF MEDDAH

Yusuf Meddah, Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı tarihinde “Verga ve Gülşah” adlı eseri ile tanınmaktadır. Henüz başka eseri elde mevcut değildir. Onun hayatı hakkında kısa bir bilgiyi de “Verga ve Gülşah”da geçen tarih ve ifadelerden çıkarıyoruz. Eserin son bölümündeki bir beyitten onun bu eseri Hicrî 770 (Miladî, 1368/1369) yılında yazdığını öğreniyoruz:

“Yédđi yüz yétmiş yilindedür bu dem,
Kim, bunun tari {ine vurdum gedem.”

Yusuf Meddah, altı “meclis”ten ibaret küçük bir mesnevî olan “Verga ve Gülşah”ın son bölümünde bu eserinin 1700 beyitten ibaret olduğunu da bildirmiştir:

“Bin yédđi yüz béyt ola bu dasitan,
İçi dolu dürr, cevahir, le’l ü kân.”

Yusuf Meddah’ın “Verga ve Gülşah” eserinin “dört elyazma nüshası vardır. Bunlardan ikisi Azerbaycan İlimler Akademisi Respublika Elyazmalar Fondu’nda, diğer ikisi ise Türkiye’dedir.”²²⁸

“Eser, G. Martin Smith tarafından doktora tezi olarak hazırlanmış ve basılmıştır. Ayrıca İsmail Hikmet Ertaylan tarafından İzzet Koyunoğlu nüshası, tıpkıbasım olarak yayımlanmıştır. İzzet Koyunoğlu’nda bir nüshası ve Paris Bibliothéque Nationale Supp 427, 645’de, iki nüshası Süleymaniye Ktb. Tarlan 45/2 ve de İst. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Kemenkeş 539. numarada kayıtlı nüshaları mevcuttur.”²²⁹

“Verga ve Gülşah”ın Bakü nüshaları noksan olduğundan Azerbaycan edebiyatçıları, Hikmet Ertaylan’ın tıpkıbasımını yaptığı İzzet Koyunoğlu nüshasını esas almaktadırlar²³⁰.

Yusuf Meddah’ın “Verga ve Gülşah” Eserinin Özeti:

Verga ve Gülşah, kardeş olan iki kabile reisinin çocuklarıdır. Aynı günde dünyaya gelen bu iki yavrunun çocukluğu birlikte geçer. Gençlik çağına geldiklerinde birbirlerine gönül verirler. Kabile mensupları bunların evlenmesini

²²⁸ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Cildde, XIII.-XVI. Esrler Azerbaycan Şé’ri, Élm Neşr., Bakı-1984, c. III., s. 148.

²²⁹ Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söğüt Yay., İstanbul-1985, s. 318.

²³⁰ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Cildde, XIII.-XVI. Esrler Azerbaycan Şé’ri, Élm Neşr., Bakı-1984, c. III., s. 148.

uygun görür ve düğün hazırlığına başlarlar. Yakın bir yerde Müslüman olmayan başka bir kabile vardır. Bu kabilenin reisi Amr, güzelliği dillere destan olan Gülşah ile evlenmek ister. İsteği kabul edilmeyince düğün gecesi kızı kaçıtır. Kabile reisi Amr ile Verga arasında savaş çıkar. Verga yenilir. Gülşah, Verga'yı kaçıranı tekrar evlenme hazırlıklarına başlarlar. Bu defa da Gülşah'ın annesi bu evliliğe karşı çıkar. Verga'nın babası ölür, yoksul düşer. Yemendeki dayısının yanına gider ve ondan yardım ister. Bu arada kızın annesi Gülşah'ı, Şam hükümdarı Melik Muhsin'e verir. Gülşah, Melik Muhsin'e Verga'yı sevdiğini söyler. Melik Muhsin ciddî bir kişilik örneği göstererek kızı kardeş kabul eder ve korur. Verga ülkesine dönünce Gülşah'ın öldüğünü söylerler. Kısa sürede gerçeği öğrenen Verga ordusuyla Şam'a doğru yola çıkar. Yolda haramilerle savaşır ve yaralanır. Melik Muhsin onu bularak evine götürür ve onu tedavi ettirir. Verga, durumu öğrenir ve Melik Muhsin'den Gülşah'ı almadan döner. Yolda Allah'a dua ederek ölmesini ister. Duası kabul olur ve Verga ölür. Ardınca gelen Gülşah, Verga'nın ölümüne dayanamaz ve kendisini hançerleyerek öldürür.

Yusuf Meddah'ın "Verga ve Gülşah" Eserinden Parçalar:

DASTAN-İ VERGA VE GÜLŞAH²³¹

Éy Tüdâbenda, kerim ü kârisaz,
Vériben géce vü gündüz gış ü yaz.

Yürüden Ay ü Güneş, ulduzları,
Yaradan éniş, yoğuş ü düzleri.

Yağmuru dürr ü taşı gut éyleyen,
Yérden, ağacdan gula gut éyleyen.

Éşgi birle mest éden âşigleri,
İrdiren meğsuduna sadigleri.

Senden artıg kim durur gâdir aşâ,
Sen véirsen lezzet-i her bir aşê.

İş bu étmek, dürlü né'met, ter yemiş,
Sen véirsen ağca, bol altun, gümüş.

Vérdüğine çün şükr, Ya Rebbi'ne,
Can feda olsun Resûl'ün eşşigine.

Günde bizden her dem Rebbü'l enam,
Mustafa'nın ruhine yüz bin selâm.

²³¹ a. g. e., s. 148-207.

Ol durur cümle nebiler serveri,
Ümmetin şâdi, yérin péyğemberi.

Vér salavat aydáyim bir dasitan,
Kim ne mö'cüz gösterir Fe{r-i cahan.

Mustafa dövründe bir gövmün adı,
Zahir-i Héy-yi Ben-i Şeyya idi.

Ne ki, élinde olurdu bir yérde,
Vérmiş idi çavı biliş ü yâde.

Bunların iki re'isi var idi,
İkisi da {i ğarındaşlar idi.

Ki, bahadırlar idi bunlar ğamu,
Erlük içinde dükeli dutu {u.

Birinin adı Hilâl-i Nâmüdâr,
Ol birinin adı Hümam-i Şehvar.

Ğutret ile ol Hümam'ın bir géce,
Oĝlu doğdu, berg urar aydım néce.

Hem Hilâl'in ol géce ğızı olur,
Ol de {i bir ğiyameti gövher bolur.

Verga vérdiler Hümam oĝluna ad,
Ĝız adı Gülşah dédiler {oş nihad.

...

ŞÉ'R-İ VERĜA

Zâri ğılır aydur, éy Perverdigâr,
Gör bana nétdi bu cövr ü rûzigâr.

Günde bin gez ölünce, bir gez éleyim,
Birbirine ol yigit olupdur intizâr.

Çünkü yârim vesli-i baĝi olmadı,
Olmasun bu ömrü fani pâyidar.

Bu feraĝ içinde bu ğün canım al,
Ol güne mövgüfdu vesli-i yâr.

Ne ğılayım, bu k n l aram  der,
Ta iki g z m yaşı ğıla ğerar.

Ansız olmasın bana iki g z m,
Ansız olmasın bana l yl   nehar.

Bu diy r i inde bari  oş olam,
Gele benim sinime herden nig r.

Bir g n  sinefes eyyam ile,
Ger ğılır ise sinim  zre g z r.

Durum aydım, ya nig rin, ğandasın,
Senin hesretin beni yağdı, zinhar.

***

Sen bilirsən y  İl h- l  lemin,
 nkim, oldur tende can-i n zenin.

Ben n ce gezdireyim cansız teni,
L tfedib benden ğebul  yle canı.

Ol y k ola kim, teni elden ğoyam,
Bu arada toprağa ismarlayam...

...

Ő R-İ G LŐAH

D di kim,  y  şığ-i p k  'tiğad,
Bu işe oldun bena hem sen ustad.

 Őğ yolunda ben mi ğıldım c ne pes,
 nki ğıldım c n feda,  y  oş nihad.

 y diriğa, ben v c de gelicek,
N murad imiş bana d vranda ad.

D vr   c vrinin elinden zinhar,
Hicr zehrinin elinden d d   d d.

V rmedi ben  Őiği bi  reye,
Vesline doyunca bu d nya murad.

Olmadım aram bir dem dünyadan,
Olmadım ben ğüsseden bir lehze şâd.

Ta kiçiden munis oldum ben sana,
Ġlmadılar mı bêsikde namizad.

Meslehet midir beni bunda ğoyub,
Sen gédesen ğılmayasan hiç yâd.

Yad ğatında ğoyuban ğétme beni,
Éy bilişim, benden a{ır olma yad.
***

Bu cahanda çün béle vurduĝ ğedem,
Ol cahanda yoldaş olalı behem.

Yolunuz bunda ğoyub ğétme beni,
Éy yigitler şahi, terk étme beni.

Éy bu âciz canıma munis olan,
Éy bana könül vérib gönül alan.

Kendü lütfinden şehavet işledin,
Éşĝimiz yolunda can baĝışladın.

Fe{ır ola şimdi begim ölmek bana,
Âr ola senden géri ĝalmaĝ bana.

Bunu déyib aĝladı çoĝ ol nigâr,
Çekdi bir {ençer bélinden âbidar.

Ġebzesin köksinde ĝodi Verge'nin,
Köksi üstünde ĝodi tiĝin anın.

Éşĝine Verge déyib kendözünü,
Ġülşah ol tiĝ üzre saldı özünü.

Cism-i nâzik téz {ençer-i bîaman,
Ġıldı Verge eşĝine teslim-i can.

Gösterin bazicesi eşĝin budur,
Léykin eşĝe can véren esli budur.

Âşĝisen canını ĝılma deriĝ,
Ta ki, sakın démiyesen, éy deriĝ.

Can feda ğıl, kim, bulasan ta ebed,
Ömr-i bağı, zindeğâni bîded.

Köçdi ol sultan-i {üban-i cehan,
Ĝıldı ah édib Melik Möhsin feğan.

Tağeti ğalmadı kim, eğlim dere,
Düşdü atından şulağ saet yére.

Şah yağasın yırtıban zâri ğılır,
Ol ğamu begler béle yâri ğılır.

Atdan érib cümlesi baş açdılar,
Verğa vü Gülşah içün ağlaşdılar.

Ol {elâyiğ cümlesi sultan ile,
Ağlaşıban cümle yas tutdu béle.

Cem' oluben şah ğatına geldiler,
Baş açıb şaha nesihet vérdiler...

Ĝebrini açdırdı ol Verğe'nin,
Ayıtdı, Gülşah'ı sinine ğon anın.

Ellerini birbirinin boynuna,
Kéçirdin, ğavuşdurun, örtün yéne.

Dâyeler geldiler anı tutdular,
Her ki, şah buyurdu anı étdiler.

İkisinin da {i béle donları,
Ĝoydular bir ğebr içine bunları.

Şah buyurdu, yaptılar anda saray,
Şah ile bekler, ğamu yo{sul ü bay.

Her biri kendü için év yapdurur,
Ande ğalıb şeher terkini urur.

Şeher {elği ğaldılar ande müdam,
Kendü için her biri yaptı meğam.

Ol iki âri vücûdun türbesin,
Têlğe ğılırdı reva her hâcetin.

Bunlara yétmiş yéddi millet gelir,
Her néce hâcet için meğbul olur.

Ulu kiçi dürlü né'metler dolar.
İki yilden sonra şehir oldu olar.

Bunların eşğine güldü şehriyâr-
Ol arade şatiri güldü gerar...

Éşğ insanı görürsen néyledir,
Bir giyas ét bunların eşği nedir.

Bular öliken yéne dirildiler,
Ölüben ande muradın buldular.

Sen de {i ger dirliginde ölesen,
Lâcerem könlün dilegin bulasan.

Senliginden kéçmeyince sen seni,
Bulmayasan vesl ü meşuğ vehbini.

Senligin géder hicab olmuş sana,
Sen anın yüzüne ansız bağısana.

Övliyalar ulusu gütb-i cahan,
Mövlânâ'dur mest ü hezret bigüman.

Yusif-i Meddah-i bîçâre anın,
Éşği yolunda feda éyle canın.

Ta evezi bir canına bin can ola,
Gelbi gönül gelbine bin kân ola.

Belke küllü neğd édeler gelbini,
Görmiyesen bivefalıgda bunu.

Yük yérinde édeler sana meded,
İmdi getir retbine bunun eded.

Bin yéddi yüz béyt ola bu dasitan,
İçi dolu dürr, cevahir, le'l ü kân.

Vergâ vü Gülşah sözünü biz hele,
Söyledik küll ü temamet nezmile.

Yéddi yüz yétmiş yilindedür bu dem,
Kim, bunun tari {ine vurdum gedem.

Ṭéyri artsun éşidüben bu sözü,
Ṭéyri ana dünyaden ol bizi.

***

ARİF ERDEBİLİ

XIV. asır Türk şairlerinden birisi olan Ârif Erdebilî, adıyla da tescil ettiği gibi, Azerbaycan, Yakın Doğu ve İran Türkleri'nin yüzyıllarca kültür ve medeniyet merkezi olan ve birçok Türk devletine başkentlik yapan Erdebil'de dünyaya gelmiştir.

Ârif Erdebilî, Şirvan şahlarından Kâvus ibn Kéykubad'ın (1345-1373) daveti üzerine Şirvan'a giderek sarayda yaşamıştır. Birçok kaside yazan Ârifî asıl meşhur eden Nizamî'nin "Hüsrev ve Şirin" adlı eseri mevzusunda yazdığı "Ferhadnâme" manzumesidir. Ârif'in eserlerinden sadece bu manzume kalmıştır.

Bu eserin el yazması İstanbul Ayasofya kütüphanesinde²³²

Ârif Erdebilî bu eserini yazmakla XIV. asırda Nizamî ananesini, tekrar etmeden kendine özgü orinal üslûbuyla devam ettirmiştir. Bununla da Azerbaycan Türk edebiyatına en büyük hizmeti yapmıştır.

"Ferhadnâme" iki bölümden meydana geliyor. Birinci bölüm "Hikâyet-i Ferhad", ikinci bölüm ise "Hikâyet-i Ferhad ü Şirin" adını taşıyor. Eseri Tebriz'de hüküm süren Celâyir hükümdarı Üveys Bahadır Han'a (1356-1374) ithaf etmiştir. Mukaddimede şair, Allah'ı, Hz. Muhammed'i ve Bahadır Han Şeyh Üveys Celâyir'i methediyor. Kitabın "Der Sebebenezme in Ketab" başlığını taşıyan kısmında, Arif Erdebilî kendisi hakkında bilgi veriyor. Buradaki bilgilerden onun, Şirvan şahı Kiyasettin tarafından davet edilerek çocuğunun eğitimi ve öğretimi için görevlendirildiğini, Şirvan'da öğretmenlik ve hattatlık yaptığını, yedi oğlunun olduğunu birisinin gençken öldüğünü ve eserini 22 Kasım 1369 yılında tamamladığını öğreniyoruz.

Azerbaycan'ın büyük araştırmacılarından Nüşâbe Araslı, Ârif Erdebilî hakkında çok iyi bir çalışma yapmıştır²³³.

Ârif Erdebilî'nin Ferhadnâme adlı eserinden parçalar:²³⁴

...
Birini Ferhad'ın oğlanlarından
Gördüm o diyârda olsun abadan.

Cavan daş yonandı, ustaydı gâdir,
Hünerde, élmde, her şeyde mahir.

Ondan ta o meşhur dağ çapanacan,

²³² Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.É.A. Neşr., Bakk-1960, s. 203.

²³³ Nüşâbe Araslı, "Ârif Erdebilî ve Onun 'Ferhadnâme' Poeması", Élm Neşr., Bakı-1979.

²³⁴ E. Seferli, T. Yusifov, Gedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 160-162.

Bütün nesilleri mahir daş yonan.

İster mest, isterse ser{oş olanda
Bir kitap olardı hemîşe onda.

Ferhad'dan ço{ gisse déyilmiş orda
Sévdi Gülüstan'ı o néce, harda?

Şirin hékâyesi, vardır seraser,
Nizamî déyenden bir ayrı teher.

Yazılmış Ferhad'ın heyatı ne var,
Nesli, oğlanları néce oldular?

...
Dillerde dastandır her hünerleri,
Odur Şah E{sitan galası biri.

Bir déj var Şama{ı Gülüstanı'nda
Ruindéj alçağdır onun yanında,

Daşdan üzerinde var néce suret,
Misli yo{ cahanda doğurur héyret.

Bârnın üstünde néce héykel var,
Ba{sa Erjeng²³⁵ ona héyretde galar.

Éşitmiş ustadlar ustadlarından,
Ĝalmış bu Ferhad'ın övladlarından.

...
Onlardan her yerde ço{ söz eşitdim,
Ancağ gördüyümü déyib şerh étdim.

O{udum defterden bu efsaneni,
Étdi gözellikde o, héyran meni.

...
Mesnevi démeye söz bilen gerek,
Ĝıy vursun {eyâli göyde Mani²³⁶ tek.

---

²³⁵ Meşhur Çin ressamı Mani'nin eserlerinden birisi.

²³⁶ Mani: Meşhur Çin ressamı. Erteng ve Erjeng eserlerinin sahibi.

Eger bu olmasa, söz haman olmaz,
Sözde {eyal yo {sa, onda can olmaz.

Her zaman bir ğayda, bir tarz revâdır,
Bunu biz démirik, déyen ıudâ'dır.

İndi adamların zövgü incedir,
Gezdiyi ne redif, ne ğafiyedir.

...

***

NESİMÎ
(1369/1370 - 1404)

XIV. yüzyıl Türk Edebiyatı'nın en ünlü şairlerinden birisi de Seyid İmadeddin Nesimî'dir. Onun doğum yeri ve doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Nesimî tahminen 1369/1370 yıllarında Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde dünyaya gelmiştir²³⁷. Lâtifî tezkiresi gibi bazı kaynaklarda ise Bağdat yakınlarındaki Nesim kentinde dünyaya geldiği ileri sürülmektedir.

Nesimî, XIV. asrın sonlarında başlayan ve Azerbaycan, İran ve Irak coğrafyasında hayli taraftar bulan Hurûflîk tarikatının savunucusu olmuştur.

Hurûflîk tarikatının banisi, meşhur şair ve mütefekkir Şeyh Fazlullah Neimî 1394 yılında Şirvan'a gelmiş ve Nesimî ile görüşmüştür. Onun Hurûflîkle ilgili görüşleri Nesimî'nin hayatında ve dünya görüşü üzerinde derin tesir bırakmıştır. Nesimî, Fazlullah Neimî'yi özüne mürşid kabul etmiştir. Ona Nesimî mahlasını da o vermiştir.²³⁸

Nesimî, tarikatına çok samimi olarak bağlı kalmış ideali ve inancı uğrunda canını feda etmeyi göze almış bir sûfidir. Tarikatının ve idealinin tutarlı veya tutarsız oluşu tartışılabilir. Ancak onun davasına olan samimi bağlılığı zannederim tartışılmaz. Onun gibi ideali uğruna canını veren çok az kişi vardır.

Nesimî 1404 yılında Bağdat'ta "sözde Müslüman" Araplar tarafından derisi yüzülerek öldürülmüştür.²³⁹

Nesimî Azerî Türkçesi ile birlikte Farsça ve Arapça da divan oluşturmuştur. Ancak Farsça ve Arapça divanları henüz ele geçmemiştir.²⁴⁰

Divânında gazeller, küçük mesnevîler ve Farsça şiirleriyle birlikte, divan şiirinde yegâne Türk nazım türü olan "tuyuğ"lar yer almaktadır.

Salman Mümtaz, Nesimî'nin divanını Azerbaycan'da, yayımlamıştır.²⁴¹ Ayrıca Nesimî Divanı'nın Irak nüshasını Gazanfer Paşayev "İmadeddin Nesimî, İrağ Divanı" adıyla Bakü'de yayımlamıştır.²⁴² Türkiye'de de Nesimî'nin divanını

²³⁷ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1989, c. 5, s. 5; Azerbaycan Edebiyatı Tari{i, A.É.A. Neşr., Bakı-1960, s. 264.

²³⁸ Azerbaycan Edebiyatı Tari{i, A.É.A. Neşr., Bakı-1960, s. 266.

²³⁹ Bazı kaynaklarda Nesimî'nin ölüm tarihi 1417 olarak gösterilmektedir (E. Seferli, T. Yusifov, Gedim ve Orta Esrler Azerbaycan Tari{i, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 267); Türkmenistan araştırmacıları Nesimî'nin 47 yaşında öldüğünü ileri sürerler (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1998, c. 10, s. 281).

²⁴⁰ Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari{ine Bir Ba{ış, Tehran-İran-1376, c. I, İkinci Çap (Arap Alfabesi), s. 50.

²⁴¹ Salman Mümtaz, İmadeddin Nesimî, Ü. B. M. Bakı-1926.

²⁴² İmadeddin Nesimî, İrağ Divanı, Tertib eden: Gazanfer Paşayev, Yazıcı Neşr., Bakı-1978.

"Nesimî Divanı" adıyla Hüseyin Ayan yayımlamıştır.²⁴³

Nesimî'nin şiirlerinden örnekler:²⁴⁴

GAZELLER

Merhaba, {oş geldin, éy ruh-i revanım, merhaba!
Éy şeker leb, yâri şirin, lâmekânım, merhaba.

Çün lebin cam-i Cem oldu nef{é-yi ruhü'l güdüs,
Éy cemilim, éy cemalım, behr ü kânım, merhaba.

Könlüme héç senden ayrı nesne lâyıg görmedim,
Sûretim, eğlim, ügulum, cism ü canım, merhaba.

Éy melek sûretli dilber, can fedadır yoluna,
Çün dédi : "lehmike-lehmi", "ğana-ğanım", merhaba!

Geldi yârim naz ile, sordu: Nesimî, nécesen?
Merhaba, {oş geldin, éy ruh-i revanım, merhaba!

***

Şenbe günü men uğradım ol serv-i revâne,
Şeyda güluban saldı meni cümle cahâne.

Yékşenbe günü Mecnun olub héyrani oldum,
Gördüm üzün, o {şatdım onu mâh-i tâbâne.

Düşenbe günü râz-i dilimni dédim â{ir,
Ol gözleri nergis, üzü gül, ğaşı kemâne.

Séşembe günü séyyad olub, séyrâna çı{dım,
Men séyd oluban ğurban olam püste dehâne.

Çerşembe günü yâr göze geldi çemen içre,
Bülbül da{i gördü üzünü, düşdü feğâne.

Pencşembe günü yâre dédim: "Pendim eşitgil,
Fâş étme bu râz-i dilimi ya{şı yemâne".

²⁴³ Nesimî Divanı, Yayına hazırlayan: Dr. Hüseyin Ayan, Akçağ Yay., Ankara-1990.

²⁴⁴ Sévdiyim Şérler, Cahangir Ğehremanoğlu, Gençlik Neşr., Bakı-1978, s. 43-56; Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1985, c. 5, s. 24-234.

Adine günü gördü cemalini Nesimî,
İçdi leb-i le'lin şekerin ol gâne gâne.

***

Düşdü yéne deli gönül gözlerinin {eyâline,
Kim ne bilir bu könlümün fikri nedir, {eyâli ne?

Âl ile âla gözlerin aldadı aldı gönlümü,
Âlmı gör, ne âl éder, kimse irişmez âline!

Gıymetini dodağının, değme {esise, sorma kim,
Men bilirem ki, can ile susamışam zülâline.

Gözlerine esir olan, könlümün hâlnı bilir,
Kim ki, bu hâle düşmedi göy vara kendi hâline.

Sirrini şol gara benin yanağı şerh éder, veli,
Can nola ger feda ola yanağına vü âline.

Dadlı sözünden utanır, âb-i heyât mehv olur,
Gülbeşeker ne nesnedir, kim irişe meğâline.

Hüsn ü cemâli sûretin meclisi berkemâlıdır,
Şerh ü beyân ü vesf ile egl iremez kemâline.

Üzünü, ğaşını gören ğarşu be ğarşu göz be göz,
Sanma ki, ba{a ol gögün bedrine, ya hilâline.

Ay ile Gün sücûd éder, sûretini görcegez,
Bu ne cemâl ü hüsn olur, sellü elâ cemâline!

Buldu Nesimî çün seni, keçdi ğamüden, éy senem,
Ğoydu herir ü etlesi, girdi eba vü şâlîne.

***

Ayrılığdan yâr benim bağrımı büryân éyledi,
Özünü bir yana saldı, meni bir yan éyledi.

Ze'ferâne benzimi dönderdi ol birehm yâr,
Düşmeni {endan édib, dostunu giryân éyledi.

Aldı könlüm, ğılmadı ol bîvefâ bir gez vefâ,
Yı{dı me'mur şehrini, gör néce virân éyledi.

Cânımın ze {minden, éy cân, {ab gelmez éynime,
Cigerimde ze {m-i péykân tir-i müjğân éyledi.

Éşiderse daş erir hesretde âh u zârımı,
Ol gül endâm yârı, gör könlümü zindân éyledi.

Cehd ğıldım ço {, vüsâle yétmedim çekdim ferağ,
Tedbir ana néylesin, teğdir-i Yézdân éyledi.

Éy Nesimî, sübhdem var, erz ğıl dildâre sen,
Ğemzeye vérsin nesihet, yo {sa ço { ğan éyledi.

***

Mende sığar iki cahan, men bu cahâne sığmazam!
Ğövher-i lâmekân menem, kevn ü mekâne sığmazam.

Erş ile ferş ü kâf ü nun, mende bulundu cümle çun,
Kes sözünü vü ebsem ol, şerh ü beyâne sığmazam.

Kövn ü mekândır âyetim, zâtınadır bidâyetim,
Sen bu nişan ile meni, bil ki, nişâne sığmazam.

Kimse gümân ü zennile olmadı Heğg'ile biliş,
Heğg'i bilen bilir ki, men zenn ü gümâne sığmazam.

Sûrete ba { ü me'niyi sûret içinde tanı kim,
Cismile cân menem, veli, cismile cânê sığmazam.

Hem sedefem, hem inciye, heş ü sirat esenciyem,
Bunca gumaş ü re {tile men bu dükâne sığmazam.

Genci-i nihân menem, men uş, éyn-i eyân menem, men uş,
Gövher-i kân menem, men uş, behre vü kâne sığmazam.

Gerçi mühit-i e'zemem, adım Adamdır, ademem,
Tur ile kün fekân menem, men bu mekâne sığmazam.

Cân ile hem cahan menem, dehr ile hem zaman menem,
Gör bu letifeyi ki, men, dehr ü zemâne sığmazam.

Encüm il felek menem, vehy ile hem melek menem,
Çek dilini vü ebsem ol, men bu lisâne sığmazam.

***

Zerre menem, güneş menem, çâr ile penc ü şêş menem,
Sûreti gör beyân ile, çünki beyâne sığmazam.

Zât ileyem sıfat ile, gül şekerem nebat ile,
Gedr ileyem berât ile, püste dehâne sığmazam.

Şehd ile hem şeker menem, şems menem, gëmer menem,
Rûh-i revan bağışlaram, rûh-i revâne sığmazam.

Tir menem, kemân menem, pir menem cevân menem,
Dövlət-i câvidân menem, ayinedâne sığmazam.

Gerçi bu gün Nesimî'yem, Haşimî'yem, Guréyşî'yem,
Menden uludur âyetim, âyete, şâne sığmazam.

***

Nigârım, dilberim, yârim, enisim, munisim, cânım,
Refîgim, hemdemim, ömrüm, revânım, derde dermânım.

Şahım, mâhım, dilârâm, heyâtım, dirliyim, ruhum,

Penâhim, meğsedim, méylim, murâdım, server-i cânım.

Gemer çöhrem, peri rûyum, zerifim, şu {um ü şengim,
Semen bûyum, gül endâmım, sehi serv-i {uramanım.

Letifim, nâzikim, {ûbum, hebibim, türfe mehbubum,
Hicâzım, Ke'be vü Tûr'im, behiştım, hurü rizvânım.

Dil efrûzum, vefâdârım, cigersuzûm, cefakârım,
Tudâbendim, cehandârım, emirim, beyim ü {anım.

Gülüm, réyhanım, eşcarım, ebirim, enberim, udum,
Dürüm, mirvarım ü kânım, eğigim, le'l ü mercanım.

Çirâğım, şem'im ü nûrum, ziyâm ü ulduzum, şemsim,
Hezarım, bülbülüm, kebkim, Nesimî-yi {oş elhanım!

***

Dilberâ, men senden ayrı tende cânı néyelerem,
Malı mülkü, te {ti, tâcı, {ânümânı néyelerem.

Tâ ki gördüm fezl hâlm gılmışam, derde devâ,
Men senin bîmârınam, özge devânı néyelerem.

Ço { dualar gılmışam men Tâlig'in dergâhine,
Çün muradım hâsıl olmaz, men duanı néyelerem.

Éy Müselmanler, bilin kim, yâr ile {oşdur cehân,
Men ki, yârdan ayrı düşdüm, bu cehânı néyelerem.

Dilber aydır: Éy Nesimî, sebr gıl, étme feğan,
Şimdi efgan étmesem, danla feğanı néyelerem.

***

Éy meni nâhağ déyenler, gâdadır bes Yareden?
Gel, getir isbatını kimdir bu şeyni yareden?

Od ü su torpağ ü yélden böyle sûret bağlayan,
Böyle dükkân yasıyan, kendü çı {ar mı âreden?

Gel mene bir söyle ki, kimdir senin nitğindeki?
Söyleyen, söyletdiren, dinletdiren her âreden?

Bu cahanın cümlesinde mescid ü méy {ane var,
Ehl-i Heğ ferg étmedi mescidleri méy {aneden.

Bilmedin kim özünü sen, éy kendisinden bí {eber,
Birliyin heğ bilmedin, ğurtulmadın âvâreden.

Her kişini kim, görürsen bir işe meşğul olur,
Sormağı bil kim, nedendir sūfîyi {ümmâreden?

Éşğinin yolunda egl ü din ü dünya mehv olur,
Sorma kim, eşğın hedisin zahid-i bîçâreden.

Oyanaram reğğas olub çeng ü def ü tembur ilen,
Çünkü mende şeş cehet var, dönmezem çârpâreden.

Çün Nesimî, on sekkiz min âlemin mövc-i heği,
Kim bu dövri bilmedi, ğoy tâ çı {a deyyâreden.

***

Derya-yi mühit cûşe geldi!
Kövn ile mekân {ürüşe geldi!

Sirr-i ezel oldu âşikâra!
Âşig néce éylesin müdâra?

Her zerrede güneş oldu zâhir,
Torpağa sücûd gıldı tahir.

Negğaş bilindi neğş içinde,
Le'1 oldu eyan Bede {ş içinde.

Acı su şerâb-i kövser oldu,
Her zehre nebât ü şekker oldu.

Tiryâk mezâci tutdu ağu,
Lô'lô-i müdevver oldu daru.

Küllî yér ü göy Hağ oldu mütleg,
Söyler def ü ceng ü néy "Enel-Heg".

Me'sûğ ile âşig oldu bir zat,
Mehv oldu vücûd nef yü isbat.

Her ğetre mühit-i e'zem oldu,
Her zerre Mesih ü Meryem oldu.

Daş ü kesek oldu verd ü nesrin,
Ferhad ile Tosrov oldu Şirin.

Mescud ile sacid oldu vahid,
Mescûd-i heğigi oldu sacid.

İman ile küfr bir şey oldu,
Dadlı ile acı bir méy oldu.

Şirket aradan götürdü zehmet,
Vehdetden açıldı bâb-i rehmet.

Cân ile ten oldu bir heğiget,
Biryikdi şeri'et ü teriget.

Eşya ikilikden oldu {âli,
Baği ehed oldu lâ-yezâli.

Éy tâlib, eger déyilsen e‘ma,
Gör vedé-yi “külli men eléyha”

Ref oldu hicâb-i “mâ-sevallâh”,
“El-gudret-i vel-begâ’u lillah”

Ėeyr oldu helâk, vech ġaldı,
Behr oldu Şu kim, bu behre daldı.

...

Fezl ister isen heġġete var,
Se’y ile duruŐ ü ġalma zinhâr.

Enfas-i Nesimî gör ki, cândır,
Deryâ-yi mühit-i künfekândır.

***

RÜBÂÎLER

Âdem oldur kim, cehânın cânıdır,
Âdeme yol bulmayanlar fânidir.
Âdemin vechinde sirr-i kâinât,
O Őugil ki, ġible-yi Rehmânîdir.

Könlümüz bir yâr elinden Őestedir,
Gözü ġare, ġaşları péyvestedir.
Nâz éderse, nâzımı çekmek gerek,
Cân feda ġılmaġ gerek, növrestedir.

Kim ki bilmez öz vücûd-i zâtını,
Sormagil ondan onun isbatını.
Oynamaz Şetrenc-i eşġin atını,
Bilmeyen bu zövg-i eşġ Őahmatını.

TUYUĞLAR

Heġ Teâlâ âdem oğlu özüdür.
Otuz iki Heġ kelâmi sözüdür.
Cümle âlem, bil ki, Allah özüdür,
Âdem ol cândır ki güneş özüdür.

***

Çünkü sensen her ne kim var, éy gönül,
Kimden umarsan, etâ, var, éy gönül.
Çün yetersen sen sene yâr, éy gönül,
Yârını bil, olma eýyâr, éy gönül.

***

Könlümüz bir yâr elinden {estedir,
Gözü gara, ğaşları péyvestedir.
Nâz éderse, nâzını çekmek gerek,
Can fedâ ğılmak gerek, növestedir.

XV. - XVI. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI

XV. ve XVI. yüzyıllar, Azerbaycan Türkleri'nin siyasî, ekonomik ve kültürel hayatlarının yükseliş devridir.

XV. asrın başlarında Timur'un oğulları arasında geçen mücadeleler Timur Devleti'nin zayıflamasına sebep olmuştur. Azerbaycan beylerinin mücadelesiyle de Timuroğulları Azerbaycan'dan çekilmek mecburiyetinde kalmışlardır.

Azerbaycan beyleri içerisinde Şirvanşah İbrahim, bütün beylikleri bir araya getirerek büyük bir Azerbaycan devleti kurmaya çalışmıştır. Ancak Azerbaycan'la birlikte Gürcistan, Ermenistan, Irak ve İran'ın büyük bir bölümünü ellerinde bulunduran Karakoyunlu Devleti, Şirvanşah İbrahim'in gayretlerini sonuçsuz bırakmıştır.

Karakoyunlular'ın hakimiyeti de uzun sürmemiştir. Akkoyunlular, 1467 yılında Karakoyunlular'ı yenerek onların sahip oldukları bütün topraklara hakim olmuşlardır.²⁴⁵ Böylece XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Şirvanşahlar Azerbaycan'da bağımsızlıklarını ilân etmeyi başarmışlardır. XV. asrın sonuna kadar Azerbaycan'da art arda devam eden iç çekişmelere rağmen ülke, dış güçlerin işgalinden kurtulabilmiştir. Bununla da kendi ekonomik, siyasî ve kültürel varlıklarını geliştirmeye başlamışlardır.

XV. asrın sonlarına doğru Akkoyunlular'ın zayıflamasıyla birlikte, yıllardan beridir mücadele veren Safevî hanedanı iktidarı ele geçirmiştir. Şah İsmail 1502 yılında Safevî Devleti'nin temelini atmıştır.

Şah İsmail'in başında bulunduğu Safevî Devleti, kısa sürede Akkoyunlular'ın hakim oldukları bütün toprakları hakimiyeti altına almış ve Şirvanşahlar Devleti'ni de ortadan kaldırarak, bütün bu bölgeye hakim olmuştur.

Şah İsmail, Rusya ve Avrupa ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmuştur. Bununla da ülkesinin ticaret ve ekonomik gelişmesini büyük ölçüde hızlandırmıştır.

Akdeniz, Volga Nehri ve Hazar Denizi yolu ile Avrupa'ya gaz yağı ve ipek satılmaya başlanmış, elde edilen gelirlerle Avrupa şehirlerinin ayarında şehirler ve kültür merkezleri oluşturulmuştur. Tebriz, Meşhed, Şamahı, Bakü, Gence, Erdebil ve Marağa şehirleri Avrupa şehirlerinin seviyesine çıkarılmıştır.

---

²⁴⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, T. T. K. Basımevi, Ankara-1984., s. 180-187.

Akkoyunlular'dan beri başkent olan Tebriz bir milyona varan nüfusu²⁴⁶, sanat, ticaret, sanayi ve kültür ocakları ile dünyanın belli başlı ticaret, ilim ve medeniyet merkezlerinden birisi olmuştur. Karakoyunlular'ın büyük hükümdarlarından Mirza Cihan Şah sanat, edebiyat ve mimarlığa çok önem vermiştir. Türk mimarisinin şah eserlerinden olan Tebriz'deki Gök Medrese'yi de o inşa ettirmiştir.²⁴⁷

Mirza Cihan Şah, Hakikî mahlası ile Türkçe şiirler yazmıştır.

Şah İsmail Hatayî'nin, ilim adamlarını ve sanatkarları şuurulu bir şekilde koruması sayesinde, Tebriz merkezli Azerbaycan ve İran'da bütün pozitif ilimlerle birlikte, Türkçe, musikî, mimari, resim gibi sanat dalları altın çağını yaşamıştır. Büyük Hakan Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Savaşı'ndan sonra Tebriz'e girdiğinde bazı kaynaklara göre 700, bazı kaynaklara göre ise bin sanatkar ve ilim adamını İstanbul'a götürmüştür. Bu hadise bile XVI. yüzyıl Tebriz'inde ilmin ve sanatın ne seviyede olduğunu açıkça göstermektedir²⁴⁸.

XV. ve XVI. yüzyıllar Azerbaycan ve İran'da, Türkçe çok saygınlık kazanmıştır. Türk Hakanı Şah İsmail'in kurduğu Safevîler'le birlikte Türkçe resmî dil olmuş ve Türk edebiyatı çok ciddi boyutlarda gelişme göstermiştir. Cihan Şah ve Şah İsmail gibi hükümdar şairler başta olmak üzere birçok şair Türkçe şiirler yazıp Türkçe eserler vermekle birlikte Farsça'ya karşı gerekli özeni esirgememişler, Farsça şiirler de yazmışlardır.

Bu yüzyılların önemli bir şanslılığı da büyük Özbek Türk şairi Ali Şîr Nevâî'nin (1441-1501) bu dönemde yaşayıp yazmasıdır.

Ali Şîr Nevâî, okul arkadaşı ve yakın dostu büyük hakan Hüseyin Baykara'nın danışmanı olup, hem vezirlik yapmış hem de büyük dehası ile şiirler yazıp edebî eserler vücûda getirmiştir. Hüseyin Baykara'nın sayesinde ve Ali Şîr Nevâî'nin çevresinde oluşan bu edebî mektebin güçlü tesiri Yakın Doğu'yu sardığında Azerbaycan, İran, Yakın Doğu ve Orta Doğu'da bulunan birçok şair ve edip Hüseyin Baykara'nın sayesinde, Ali Şîr Nevâî'nin ışığına koşmuşlardır. Baykara-Nevâî edebî meclislerinde boy göstermişlerdir.

Şah İsmail, Safevî Türk Devleti'ni kurup, devletin resmî dilini de Türkçe yapınca ve bütün ilim adamlarını ve sanatkarları sarayın kanadı altına almaya başlayınca Herat'ta bulunan Azerbaycanlı şair ve edipler Tebriz'e dönmeye başlamışlardır. Yarım asırdan beridir Herat'tan esen Nevâî rüzgârı daha yakından Azerbaycan ve İran Türk edebî muhitlerini etkilemeye başlamıştır. Birçok şair Nevâî'nin Özbek Türkçesi ile başka bir deyişle Çağatay lehçesinin tesirinde şiirler yazmışlardır. Bu durum nesirlerde de görülmektedir. Bu sebepten antolojimizin bu bölümüne büyük Türk şairi Ali Şîr Nevâî'yi de dahil ettik.

Türk Dünyası'nın, elimizde eserleri bulunan, en eski âşığı olan Kurbanî

²⁴⁶ Hemit Araslı, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, s. 295.

²⁴⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, T. T. K. Basımevi, Ankara-1984., s.186.

²⁴⁸ Eli Ekber Vilâyeti, Şah İsmayıl Sefevî Dövründe İran'ın Tarihî Elâgeleri Tarihi, Bakı-1998, s. 173 (Elîûda Neşr., İran-Tehran).

de bu yüzyılın parlak yıldızlarından. Edebiyatçıların çoğusu, Kurbanî'nin sanat hayatını ve eserlerini, âşık edebiyatının başlangıcı olarak kabul etmektedirler. Kurbanî o kadar halkın gönlüne girmiş, o kadar halkın meselelerini dile getirmiş, o kadar tesirli şiirler söylemiştir ki, onun şiirleri bütün özellikleri ve güzellikleriyle günümüze kadar gelip çıkmıştır. Tasnif ettiği "Gurbanî" adlı hikâyesindeki lirizm ve şiirlerindeki Türkçeyi kullanma gücü, eserlerindeki anlatım ve muhteva zenginliği, siyasî, sosyal ve ahlâkî konuları işlemedeki başarısı, onun büyük bir üstad âşık/şair olduğunu göstermektedir.

Türk bedîî hayatına yeni ufuk ve taze soluk kazandıran "dünya hakanı" karakterli büyük üstad Muhammet Fuzûlî de bu yüzyılda kutup yıldızı gibi parlamıştır.

***

**ŞEYH KASIM ENVAR (Şeyh Ğasım Envar)
(1356 - 1434)**

XIV. asrın sonlarında XV. asrın başlarında yaşayan ünlü Azerbaycan ve İran Türkleri düşünür ve şairlerinden birisi de Kasım Envar'dır. Asıl adı Muineddin Ali bin Nasir bin Harun bin Ebülğasım Hüseyin Serabî Tebrizî'dir. Şiirlerinde "Ğasım", "Ğasımî", "Ğasım-i Envar" mahlaslarını kullanmıştır.

Azerbaycan ve İran'da hatta Yakın Doğu'da Tasavvuf edebiyatı sahasının en tanınmış temsilcilerinden birisidir. Kasım Envar'ın, başta "Enis'ül Ârifin" mesnevîsi olmak üzere lirik şiirleri, tasavvuf edebiyatının önemli örneklerindedir.

Tebriz'de dünyaya gelen ve çocukluğu Tebriz'de geçen Kasım Envar, uzun süre Semerkant ve Herat'ta yaşamıştır. O, tasavvuf edebiyatının ve sûfizm Orta Asya'da gelişmesinde büyük rol almıştır. Ali Şîr Nevaî onun şiirlerinden çok etkilenmiştir. Ali Şîr Nevaî, "Mecâlisü'n Nefâis" (Güzellikler Meclisi), adlı tezkiresine Kasım Envar'ın adı ile başlıyor, onun büyük bir sanatkâr olduğunu ifade ediyor ve kendisinin ilk defa olarak Envar'ın şiirlerini ezberlediğini kaydediyor.

Muineddin Ali 1356 yılında Tebriz'in doğusunda bulunan Serab şehrinde dünyaya gelmiştir.²⁴⁹ Tahsilini Erdebil'de almıştır. Sonradan ailesi ile birlikte Tebriz'e göçmüşlerdir. Bazı eserlerde ondan Kasım Envar Tebrizî diye de bahsediliyor. Genç yaşlarında Safevî şeyhlerinden Şeyh Sadreddin Erdebilî'nin müridi olmuştur. Kasım Envar'a "nur dağıtan", anlamına gelen "Kasım Envar" mahlasını şeyhi vermiştir. Kasım Envar, yüksek istidadı sayesinde kısa bir süre içinde müridlik makamına ulaşmıştır. Şeyh Sadreddin tarafından Safevî tarikatını yaymak için önce Gilan'a sonra Horasan'a gönderilmiştir. Ali Şîr Nevaî gibi birçok müellif onun, Şeyh Sadreddin Erdebilî'nin müridi olduğunu, sûfizm kaidelerini onun yanında öğrendiğini, şeyhin işareti ile Horasan'a gittiğini yazıyorlar. 1397 yılında Şeyh Sadreddin öldüğünde Horasan'da bulunan Kasım Envar, şeyhinin arkasından çok yanık mersiyeler yazmıştır.

Kasım Envar, Herat'ta yaşadığı yıllarda olağanüstü nüfuz ve itibara kavuşmuştur. "Yeni Hânegâh" adlı özel tekkesi vardı. Orta Asya'nın birçok görkemli şahısları onun müridleri arasında yer almıştır. XVI. asrın meşhur tarihçisi Tondamir "Habibü's Siyer" adlı eserinde Kasım Envar hakkında şöyle yazıyor: "Kısa sürede Horasan'ın yöneticileri ve sanatkârları onun dergâhının müridleri oldular. Onlar Kasım Envar'ın "Mekke"ye benzeyen dergâhını kendilerinin sığınacağı, hizmet edecekleri bir yer kabul ediyorlar ve gece gündüz istekle ona hizmete can atıyorlardı. O, ister Mirza Şahrüh, isterse de onun azamet

²⁴⁹ Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Bakış, Tehran-İran-1376. c. I, İkinci Çap, s. 54; Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitaphanası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1984, c. 3, s. 235.

sahibi oğlu ile çok itinasız görüşebiliyordu.”²⁵⁰

Kasım Envar o kadar nüfuz ve itibara sahip olmuştur ki 1426 yılında Ahmet Mirza Şahrüh'a (1377-1444) suikast yapıldığında onun da adı karıştırıldığı hâlde onu yargılamaya ve idam etmeye cesaret edememişler, ancak Semerkant'a sürgün etmekle yetinmişlerdir. Kasım Envar 2-3 yıl kadar Semerkant'ta kalmıştır. Burada da etrafına çok mürid toplanmıştır. Hatta Uluğ Bey gibi büyük bir âlim ve şehzâde bile onunla birkaç defa görüşmüş ve onun müridi olmuştur. 1429 yılında Herat'a gelen mütefekkir şair Kasım Envar vatanına dönmek istemiştir. Lâkin yolda hastalanmıştır. Tercüred denilen yerin havasından hoşlandığı için müridleri orada ona, bahçeli bağlı bir ev satın almışlardır. Şair son yıllarını burada geçirmiştir. 1434 yılında Tercüred'de vefat etmiştir.²⁵¹ Ali Şîr Nevaî 1488 yılında onun kabrini ziyaret etmiş ve mezarının üzerine bir türbe inşa ettirmiştir.²⁵²

Kasım Envar'ın hayatı, sanatı ve eserleri henüz yeteri kadar araştırılmamıştır. İranlı araştırmacılardan Said Nefîsî, uzun bir ön sözle Kasım Envar'ın eserlerini çeşitli el yazmalarına dayanarak 1958 yılında Tahran'da yayımlamıştır. Mirza Abbaslı da Azerbaycan İlimler Akademisi'nin yayın organı olan “Teberler” dergisinde, Bakü'de 1969 yılında “Şah Gasim Envar'ın Sefevîler ve Sefevîyye ile Elâgesi Meselesine Dair” adlı, şairin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında değerli bir makale yayımlamıştır.

Kasım Envar'ın elde bulunan başlıca üç eseri vardır. Birisi genellikle dinî tasavvufî şiirlerden oluşan “Farsça Divan”ı, diğer ikisi ise tamamen dinî felsefî özellik taşıyan “Enis'ül Ârifin” ve “Megamatü'l Ârifin” (Makamatü'l Ârifin) adlı mesnevîleridir. Bunların dışında şair, Azerbaycan Türkçesi ile çok güzel tuyuğlar, gazeller ve mülemmalar yazmıştır. Bunların bir kısmı divanında yer almıştır.²⁵³

Şair, şiirlerini Azerbaycan Türkçesi ve Farsça ile yazmıştır. Hatta bazı şiirlerininin birkaç mısrasını Farsça, birkaç mısrasını Türkçe yazmıştır.

Kasım Envar'ın şiirlerinden örnekler:²⁵⁴

GAZELLER

Könlüm, eger sövdalisen âşîglere hem {ane ol!
Âşîgler içre her zaman eşşinde sen merdane ol!

²⁵⁰ E. Seferli, T. Yusubov, Gedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakki-1982, s. 173.

²⁵¹ Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1433 olarak gösterilmektedir (Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1984, s. 235.)

²⁵² E. Seferli, T. Yusubov, Gedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakki-1982, s. 173.

²⁵³ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.E.A. Neşr., Bakı-1960, c. I, s. 318.

²⁵⁴ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1984, c. 3, s. 235-242.

Kim ovcuna goysa gedeh, vërse gulağ avazına,
Sen bâdeni nûş éyleyib, behrinde bir dürdâne ol!

Nâkeslerden üz dönderib, ehl-i riyânı redd éle,
Oldunsa {ezne sahibi, öz {eznene kâşâne ol!

Könlüm, eger âşig isen sidgile sév öz yârını,
Sévda méyi içdikde sen, dürle dolu péymane ol!

Yüz yol dédim âşiglikden dem vurursan hemişe sen,
Yârın hüsn ü câmalının şem'ine bir pervane ol!

Daim Allah dergâhından béle {itab gelir sene:
Âşig olsan kûyimizde çalış daim divane ol!

Ġasim, sen tekebbürle öz eşğini medh édirsen,
Hünerin var yâra bağlan, özünese bigâne ol!

***

Zülfünle, cemâlinla senin ser {oşluğ her an,
Ay üzlü vefalım benim, éy gelbime soltan!

Éy şanlı gözel indi bu vadide zühûr ét,
Göster üzünü nur ile dolsun bu bîyâban.

Ol gün ki, senin eşğın ile bâdeler içdik,
Olduğ ebedî mest o gül rengli şerabdan.

Cırdığ bu heyâ perdesini yüz para étdik,
Gét sen de riyâ perde tik, éy zahid-i nâdan!

Bu gün ki, benim méhmanım olmuş o nigârım,
Éy çeng sesi saz éle, éy ud bir az yan!

Bağlandı könül öz yârımın eşğine indi,
Min çâk éderem {irgemi eşğinde a cânan!

Allah'a şükür kéçdi gışın şiddeti, ba { gör,
Açdı baharın gülleri çöl oldu gülüstan.

Zahid dileyir tövbe édim sévgiden, amma
Bilmir ki, mene te'sir édemmez béle hedyân.

Éşğ oldu benim gelbime hakim, bu yegindir,
Gasım yaşadığca olacağdır üzü {endan.

***

Çekir her gün o nazlı ferzâne
Gözüne sürme, zülfüne şâne.

Canının mülküne geza vérmiş
Sirr-i Heğ'den kelâmı dövrâne.

Öyle sermest nâzenindir ki,
Herkesi gördü vérdi péymané.

Kim alıb içdi bâdesini,
Çekdi bir ne're mest ü mestâne.

Zahide vérdi tesbihi möhrü
Âşige vérdi neş'e, méy {ane.

Senin eşğinde bu deli könlüm,

Gâh şam oldu, o gâh pervane.

Herkesin ne‘meti düşer payına,
Uşağa süd ve guşlara dane.

Yârı medh éyle éy könül daim,
Başğa her şeye, revayet, efsane.

Aç niğabı ki hüsnüne Ğasim,
Ğurban étsin özünü şükranê.

***

Yârıma déyin a dostlar, nedir indi onda ferman,
Ne elâc édim bu derde, ne deva édim, ne derman?

Yandırb ya{ır oduyla, küle dönderir bu canı,
Meni mehv édir gem-i éşğ, hâlımı édir perişan.

Ürek ovlayan dil ile ona şerh édin bu hâlî,
Déyiniz ki, min işâre yaradır bu küfr ü iman.

Bari zülmet ile nurdur, birisi dolu ferehle,
Bedenim telâş içinde, üreyim ümidle {endan.

Gösterib câmalı, hüsnü âlemi digergûn étdin,
Yayılb cahane indi néce ah ü nâle, efgân.

Ğasim’i açığ göz ile ba{ıb âleme ne gördü:
Her teref câmal-i me‘ni, her teref kemal-i irfan.

***

Mest idik, neğmelerinle béle hüşyâr olduğ,
Yatmış idik sesine, sévgili bîdâr olduğ.

Éşğinin méykedesindn cana min şur düşüb,
Atarağ zünnarı seccadeni perkâr olduğ.

Dédiler ki, o gédib demsaz olub rindler ile,
El çalib reğs éderek neş'eli {ummar olduğ.

Anlayan demde ki, olmur bize veslin ğismet,
Ğem, keder basdı bizi her şeye bîzâr olduğ.

Her zaman ki, ser-i kûyinden esir bâd-i seba,
Tikân olsağ da o dem etirli gülzâr olduğ.

Üzünün nuru düşen demde saralmış üzüme,
Bu sefaden gözelim, Ğasim-i Envar olduğ.

***

Gözüm ğanla doldu, hâlım périşan,
Beden ürryan, {ezineyle dolu can.

Yâr ile âşina olsan görersen,
Firidun Genci'dir o nâzlı céyran.

Bu âlemde ğopar min fitne, ğovĝa
Eger salsa üze zülfü o canan.

Olur câri gözümden ğanlı yaşlar,
Könül âşüftedir bil, eĝl héyran.

Muradı âşğın yârın câmalı
Ki, artır gün be gün hüsn ü firavan.

Nigârın veslidir Ğasim duası,
Nolaydı, kâş bitéydi téz bu hicran.

***

Denizler derk éder könlüm görende birce dürdâne,
Cesametli ağac görrem tutanda elde bir dâne.

Cahanın perdesin yırtıdım bütün esrare yol açdım,
Besaretle ba {ıb gördüm bütün teĝlidî efsane.

Yârın hüsn ü câmalını güneş tek âşikâr gördüm,
Menimçin olmadı fergî bu Ke'be, déyr ü büt {ane.

Bu dünyada kéçen demde melâmet dağlarından men,
Bütün âşîgleri gördüm benim tek merd, ferzâne.

Olub méy {aneler künc ü meğamı şur ü sovdanın,
Onunçün menzirim oldu benim de künc-i méy {ane.

Ba {anda âleme Ğasım açığ gözle, ye' ğin étidi,
Nezerde birce şam vardır hamı bu şame pervane.

***

Gel güzel, bâde içek, besdi keder,
Kim şerab içmedise gördü zerer.

Çatdırır éşğ bizi Heğğ'e bu gün,
Görmemiştir béle bir éşgi beşer.

Daha yâr vesli üçün gem çekme,
Éle ét ki, olasan ehl-i nezer.

Könlümü aldın, ayağdan düşdüm,
Sen meni héyrete saldın dilber!

Men béle hüsn ü câmal görmemişem,
Ne gözeldir yanağın, taze vü ter.

Kim seni gördü ferehnâk oldu,
Daha bir şey dilemez zerre geder.

Éşğ geldi canına Ğasım'inin,
Édecek sonda onu zir ü zeber.

***

Mescid ile méy {ane, ya Ke'be ve büt {ane,
Meğsud mehebbetdir, biği bütün efsâne.

Göster üzünü cana, ta şerh éleyim men de,
Têlg oldu néçin dünya, varlıgdaki me'na ne?!

Herkeste olan sûret {elğ oldu ezel günden,
Sen hüsnüne âşîgsen men de sene divâne.

Éy giblem eziz yârim, éy cân ü cahanım bil,
Didârını eks éyler Ke'be'yle bu méy{ane.

Dildâr mene söyler: Ba{ gör ne tefavüt var,
Men nur ile şem'em, sen zülmat ile pervane.

Sen nure ya{ınlaşsan aydın göreceksen ki,
Ölmaz ebedî varlıg, galmaz béle virane.

Éy Ğasimî, noğsanın bil hökmi {üdidendir
O, bildi ezel günden geldin néce dövrâne.

***

RÛBÂÎLER

Ğelbimde bir yârın mehebbeti var,
Éşginin méyile olmuşam {umar.
Hüsnünü, zülfünü görenden beri,
Dolanır başıma bütün rûzigâr.

Ğoca bir filosof étdi nesihet:
Amandır sévgile bağlama ülfet,
Sözüne ba{madım, hicran dağını,
Başıma éndirdi, sévgi, mehebbet.

Éy güzel éşginden olmuşam rüsva,
Nurinle gözlerim tapıbdır ziya.
Hara ba{ıramsa seni görürem,
Olmuşam yolunda valéh ü şeyda.

Bu canla bu cahan, bu âlem bizik,
Dünyanın rövneği o âdem bizik.
Dirilen zamanda nefesimizle,
Bilersen dirilden nefes dem bizik.

Éy güzel biz sene olduk telebkâr,
Sensen nur menbei, semmimi dildâr,
Éy sadıg meslekdaş seni isterik,
Sensen bu âlemde vâğif-i esrar.

Rütbede Ğarınca olsağ da bu an,
Yéne de ço{ işde bizik hökmrân.
Bir lehze gedayıg, bir lehze şahıg,
Biz öz hâlımıza olmuşuğ héyran.

Yârını itiren zavallı menem,
Zehir içirmişdir mene derd ü ğem.
Onunçün édirem ah ü nâle ki,
Murada çatmayan dünyada menem.

***

Şah Kasım Envar'ın Azerbaycan Türkçesi ile halk şiiri tarzında yazdığı bir şiiri:

ÇELEBİ BİZİ UNUTMA²⁵⁵

Sabahın olsun mübarek,
Çelebi, bizi unutma.
Salam ile can vérdik
Çelebi, bizi unutma.

Âşig olduğum bilirsən,
Canıma cefa ğılırsən,
Hâl-i zârimi sévirsən,
Çelebi, bizi unutma.
Oda ya {asan {anım, sen,
Yére tökesen ğanım sen,
Çelebi, dilim, canım sen
Çelebi, bizi unutma.

***

Şah Kasım Envar'ın Farsça bir şiiri:

Délo cane heme âlem zéto valéh, zé to héýran,
Bé heme şivé letifî béhemé hosn temami,
Heme âlem béto héýran şodé der sureto me'ni
Çé şerifî, çé letifî, çé émami, çé homami?

Türkçesi:

Bütün âlemin üreyi ve canı sene valéh ve héýrandır.
Bütün işvelerinle letifsen, bütün güzelliyinle tamamsan.
Me'na ve suretde bütün âlem sene héýran olmuşdur.
Ne şerafetlisen, ne imamsan, ne igidsen.²⁵⁶

²⁵⁵ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 318.

²⁵⁶ E. Seferli, T. Yusifov, Ğedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 175.

***

Şah Kasım Envar'ın iki dilde yazdığı bir şiiri:

Béya éy sağıyé canha béyar an badé der gölşen,
 Bêğayet {oşdélem kân yâr milorsed ké sen kimsen?
 Bécanan goftem, éy délber, {erabem ez ğemet yékser,
 Veli mi {anem in ezber **bu söznü sen éşitmezsen.**
 Zehi eltafé binayan ké miyabed délem ponhan,
 Selamem kerdo camem dado zanu zed ké **sen içsen.**
 Mera miğuyed an canan çe héyraniyo sergerdan,
Sefa ğilsen, vefa ğilsen, eger sen âşığı ğilsen.
 Miyané gölşene hosnet hézaran gölbébar amed
Viran bulmastur ol bustan eger bir çiçeğin sunsen.
 Béya, éy rövşeniye can ké, **hem caniyo, hem cânan**
Yüzün ğülşen, sözün rövşen révişmolduki sultansen.
 Zé féyzet {atéré Ğasém hemişe şad mibaşed
 Ké in féyz ez to miyabed eger toğuz, eger toğsen.²⁵⁷

**MİRZA CİHANŞAH HAKİKÎ (Mirze Cahanşâh Hegigî)
(1397 - 10 Kasım 1467)**

Mirza Muzaffereddin Cihanşah 1397 yılında²⁵⁸ İran Azerbaycanı'nın Hoy şehrinde dünyaya gelmiştir. Karakoyunlu devletinin kurucusu Kara Yusuf'un üçüncü oğludur. XV. yüzyıl İran Türk Edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahiptir. O, şairliğinin yanında vatanperver, milliyetçi, kendine özgü siyasî ve sosyal görüşleri olan bir devlet adamı olarak da ün yapmıştır.

Mirza Cihanşah Hakikî, çocukluğundan itibaren, şiire, musikiye, ilme, özellikle halk edebiyatına ilgi duymuştur. 1415 yılında babası tarafından Sultaniye Valiliği'ne tayin edilmiştir. Babası, Timur'un oğlu Şahruh tarafından öldürülünce (1420), Bağdat valisi olan ağabeyi İskender'in yanına gitmiştir. Ağabeyisinin de öldürülmesinden sonra devletin başına geçmiştir. Bağdat, Tiflis, Kazvin, Sultaniye, Horasan, Fars, Şiraz bölgelerini topraklarına katmıştır. Akkoyunlular'dan da Erzincan, Urfa ve Mardin'i almıştır.

Tebriz'de Gök Medrese'yi inşa ettirmiş, ülkesinde bilim ve sanatın gelişmesine büyük katkılarda bulunmuştur. Konar göçer olarak hayatlarını devam ettiren, Türkmen, Terekeme tayfalarının yerleşik hayata geçmeleri için büyük gayretler sarfetmiştir. Karakoyunlu Devleti onun zamanında en parlak dönemini

²⁵⁷ a. g. e., s. 176.

²⁵⁸ Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1405 olarak gösterilmektedir (Meydan Larousse. Milliyet Yay., c. V, s. 2373; Cahanşah Hegigî, Seçilmiş Eserleri, Tertip Éd.: E. Rehimov, L. Hüseynzâde, M. Eliyev, Yazıcı, Bakı-1983.).

yaşamıştır.

Cihanşâh Hakikî, gittikçe güçlenen Uzun Hasan'ın Akkoyunlu Devleti'ni hakimiyeti altına almak için 1467 yılının Kasım ayında Diyarbakır üzerine yürümüştür. Kış mevsiminin gelmesi sebebiyle hareketi bahara bırakarak geri dönmüş ve maiyetindeki hassa kuvvetlerini ve aşiret askerlerini terhis etmiştir. Bu durumdan haberdar olan Uzun Hasan altı bin kişilik bir kuvvetle Cihanşâh'ın Muş Ovası'ndaki karargâhını basarak Cihanşâh'ı yakalayıp öldürmüştür (10 Kasım 1467).²⁵⁹

Cihanşâh Hakikî, Türkçe ve Farsça gazel, mesnevî ve rübâiler yazmıştır. Bütün şiirlerini bir divanda toplamıştır. Bazı kaynaklarda Hakikî'nin divanında Farsça şiirlerle birlikte Türkçe şiirlerin de bulunduğu, bu divanını, meşhur İran şairi Câmî'ye gönderdiği ve onun büyük takdirini kazandığı belirtiliyor. Câmî, onun şiir divanını "Lâl ve cevahir hazinesi" diye tasvir etmiştir.²⁶⁰ Bu divanın British Museum'da bulunduğu da iddialar arasındadır.²⁶¹

Şiirlerinde, hakanın idealist düşüncelerini, gerçek insan ve tabiat sevgisini bulabilmekteyiz.

Cihanşâh Hakikî'nin şiirlerinden örnekler:²⁶²

GAZELLER

Yâ Reb, ne nur imiş ki, meni ya {dı nârına,
Yâ Reb, ne zât imiş ki, meni çekdi dârına.

Sübh-i ezelde ğıldı müetter dimâğımı,
Tâ esdi dan yéli saçının mişkbârına.

Kehl-i besir-i dîde ğılan {âk-i pâyini,
Ger bir güzer irişsem anın kühsârına.

Ṭâli vü çéşm ü gemzesi âşüfte könlümü,
Çekdi kemend-i zülfüne, saldı şikârına.

Bağrım ğanın gözümden a {ıtdı ğem-i rû {i,
Simin elini ğıldı anınla nigârına.

²⁵⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, T. T. K. Basımevi, Ankara-1984, s. 191; Cahanşâh Heğîği, Seçilmiş Eserleri, Tertip Éd.: E. Rehimov, L. Hüséynzâde, M. Eliyev, Yazıcı, Bakı-1983, s. 3.

²⁶⁰ Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara-1998, c. 10, s. 291.

²⁶¹ M. F. Köprülü, İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Yay., İstanbul-1979, "Azerî" maddesi, s. 131.

²⁶² Cahanşâh Heğîği, Seçilmiş Eserleri, Tertib edenler: E. Rehimov, L. Hüséynzâde, M. Eliyev, Yazıcı Neşr., Bakı-1986; Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 243-258.

Dövründe le'lin méyi esrüttü tâ ebed,
Şol bâdeden ki, kimse irişmez {umârına.

Bağrımın işve birle ğılır yâra ğemzesi,
Yâ Reb, ne işvedir ki, ğılır ğemze yârına.

Yârından ayrı yandı Heğiğî ferâğ ile,
Gelgil teferrüc éyle ânın âh ü zârına.

***

Düşme zemâne fikrinin derd-i ser ü {eyâline,
Olma heris dünyânın gencine, mülk ü mâline.

Cennet-i vesl-i dilberi gel teleb ét Îlâhî'den,
Cennet'e vâsil olmayan irmez ânın vüsâline.

Ṭülğ ile vü cemâl ile menden apardı menliyi,
Âferin ol cemilenin {ülğüle vü cemâline.

Ehsen-i hüsn-i sûrete secde getir, ibâdet ét,
Tâ bilesen bu sûretin hüsn ü nedir, cemâli ne.

Ağzına vü miyânine her néce kim ba{ım dedim,
Zerrece irmedi benim eğlim ânın {eyâline.

Saçlarının kemendilen çekdi apardı könlümü,
Cânı müğeyyed éyledi dâm ü belâde {âline.

Lem'e-yi hüsn-i sûret-i te'ne ber âfitâb éder,
Ğudret eli çeker ğelem ğaşlarının hilâlâline.

Ṭilğetin tûrabına ârif isen sücûde gel,
Tâ yétesen bu {ilğetin me'rifet ü kemâline.

Lütf-i cemâl-i veslini gel teleb ét Heğiğî'ye,
Şâibe ğılmağil ânın lütfüne vü cemâline.

Cân ü cahânı terk édib eşğ ile gel bu erseye,
Düşme bu çer{-i kecovun irsine vü melâline.

***

Zülfünden ayrı dâm-i belâye belâ démen,
Ol dâme men benim kimi bir mübtelâ démen.

Zahid béğéyr-i zöhd çu bilmez teriğ-i eşğ,
Yo{dur sefası men âne ehl-i sefâ démen.

Éy Ƨosrov-i zemânede hüsnile {ublerin,
Şah-i cahamı hesretne bir ğeda démen.

Sebr étmeyen vefâde nigârın cefasına,
Ol bivefâye bil ki, men ehl-i vefâ démen.

Éy derdimin devası lebin éyn-i kövseri,
Veslinden ayrı cennete dârüş şefa démen.

Mehfuz-i lemyezel {et ü {alındır âşiĝe,
Ârif bilir ki, men bu sözümde {eta démen.

Çekdi Heĝiĝî ser-i zülfün kemendine,
Dâm-i belâye saldı vü dam-i belâ démen.

***

Ol hüsn ile {eti {ale tehsin,
Ol müshef-i lâyezâle tehsin.

Ol ab-i heyat-i canfezâye,
Ol çeşme-yi zülcelâle tehsin.

Ârif déyil ol ki, ğıldı daim,
Bu dünya vü mülk ü mâle tehsin.

Al éyledi fitne ğıldı éynin,
Ol fitneli éyn ü âle tehsin.

Ol ğamet-i sitret-ül cinâne,
Ol nun ile mim ü dale tehsin.

Şol ğürse-yi eftâb içinde,
Kim ğılmaya ol hilâle tehsin.

Her kim ki, Heĝiĝî oldu, ğıldı
Ol zülf ile {et ü {âle tehsin.

***

Ezelde şövĝe getirdi meni hidâyet-i eşĝ,
Seadeti mene keşf éyledi sirâyet-i eşĝ.

Ayaĝına başımı saldı ol perizâdın,

Yétirdi damen-i vesle meni hidâyet-i eşğ.

Her an ki, bilmedi yârın gemini éyn-i sefâ,
Müyesser olmadı ol cahile kifâyet-i eşğ.

Mühibbe nöğtê-yi tövhidi kéşf éder fail,
Götürdü perdê-yi esrarı çün revâyet-i eşğ.

Beyan-i şerhine müsteğreğ oldu cân ü gönül,
Mühite saldı meni genc-i binehâyet-i eşğ.

Münevver éyledi virâne könlümü eşğın,
Hemin budur nezer éy şah-i men, revâyet-i eşğ.

Cefav ü cövr ü vefâdır Hegîğî'ye yârın,
Bir oldu meşreb-i tovhid ilen hékâyet-i eşğ.

***

Ağzını gönçê-yi {endan dédiler, gerçekmiş,
Tet-i ru {sârını réyhan dédiler, gerçekmiş.

Lövh-i mehfuzini tâ gördü kelâm ehli senin,
Âyet-i vechini Ğur'an dédiler, gerçekmiş.

Zövg-i eşğın ki, gemi dünya vü üğbâye deyer,
Bu gönül te {tine sultan dédiler, gerçekmiş.

Enberefşan saçını küfre münasib gılıban,
Dürc-i yağutuna mercan dédiler, gerçekmiş.

Ehl-i teğva ki, sücüd éyledi vechinde senin,
Sacid-i suret-i rehman dédiler, gerçekmiş.

Éy Hegîğî, çu sene neğl-i kelâm oldu müin,
Nefsinin şerhini bürhan dédiler, gerçekmiş.

RÛBÂÎLER

Éy melek mülkünde vechin âfitâb,
Véy boyun sidre, {etin ümmül kitab,
Canımı ya {dı gem-i hicrinde tâb,
Şövg-i eşğın bağrımı gıldı kebab.

Vehdetin nuru yüzün mehtabıdır,

Léylet-ül esra saçın itnabıdır,
Kövserin {emri lebin ğendabıdır,
Mest-i eşğ ol badenin ğergabıdır.

Éy ru {un emsa-i meğsudat-i ğéyb,
Véy sıfatın zat-i mövcudat-i ğéyb,
Şahid-i méşhud mislin zat-i ğéyb,
Vacib olmuşdur sene isbat-i ğéyb.

Éy vüsalın rövzê-yi rizvanımız,
Véy dodağın çéşmé-yi heyvanımız,
Çün iki âlemde sensen canımız,
Küfr-i zülfün şerhidir imanımız.

Düşmenin def'ine çâre cenk olur,
Ĝéyr olan erlik yolunda leng olur,
Yâr ilen ğerçek olan hemreng olur,
Cahilin eğli bu fehme deng olur.

Éy iki âlemde hüsnün aftâb,
Müşef-i vechindedir ümmül kitab,
Düşdü câne ateş-i hicrinde tâb,
Şövg-i eşğın baĝrımı ğıldı kebab.

Evvelü a {ırda çün bir zât imiş,
Vahidiyyet şe'nine isbat imiş.
Müşef-i {ett-i ru { u âyat imiş,
Ĝéyr-i vecheş cümleki emvât imiş.

Kövserin abı lebin éyninde saf,
Vechine ehli sücud éyler tevaf,
Zergü tezvîr oldu me'nide {ilaf,
Mö'mine Heg'den irişdi lâte {af.

Nüktê-yi tövhid kenzüllâh imiş,
Vehdetin küyinde vahid şah imiş.
Éşğê ikrah éyleyen gumrah imiş,
Mö'minin ğelbi ana agâh imiş.

Éy yüzün méhtabı tabı könlümün,
Véy camâln eftâbı könlümün,
Éy {etin ümmül kitab-ı könlümün,
Süretin yovm-ül hésabı könlümün.

Yâr-i delir ol büt-i eyyâr imiş,

Türresi enber, ru {u gülnar imiş,
Aşğın resmi geminde zar imiş,
Bağ-i vesli rovze-yi gülzâr imiş.

Éy yüzün béyt-ül heramı könlümün,
Gemzê-yi éynin imamı könlümün.
Kövserin yuhyilizamı könlümün,
Leblerin sehba vü camı könlümün.

Şem'i ru {sarına can pervanedir,
Dil vüsalın gencine viranedir,
Ehl-i eşğın méyli çün sen {anedir,
Andan ötrü könlüm hesret {anedir.

Ṭosrova, ço { zülm ü bîdâd éyleme,
Aşğ-i mânendi Ferhad éyleme,
Ezm-i hicrân, cövr bünyâd éyleme,
Müddeinin könlünü şâd éyleme.

EMİR HİDAYETULLAH (Hidayet)

Asıl adı Efshehaddin Hidayetullah olan ve şiirlerinde “Hidayet” mahlasını kullanan şair, XV. yüzyılın başlarında Tebriz’de doğup büyümüştür.

Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’ın (1423-1478) ölümünden sonra yerine geçen oğlu Ebülfeth Sultan Halil Bahadır’ın zamanında saraya alınmıştır. Büyük Amir rütbesine kadar yükselmiştir.

Hidayet’in şairliği ve eserleri hakkında çeşitli tezkirelerde kayıtlara rastlanmaktadır. Ebülfeyyaz’ın 1620’de yazdığı “Zübdetü’l Beytan” tezkiresinde Hidayet’in divanından örneklere yer verilmiştir.²⁶³

Kitabımıza, Hidayet’in devrine göre sade Azerbaycan Türkçesi ile yazdığı ve halk deyimleriyle bezediği şiirlerinden birkaç örnek alıyoruz.²⁶⁴

GAZELLER

Éy cân ü gönül méhrin ile valéh ü şeyda,
İsbatın için kövn ü mekân oldu hüvéyda.

Hökmünle senin sakin olub te {té-yi eğber,
Emrinle revan cizginedir günbed-i {ezra.

²⁶³ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 266.

²⁶⁴ a. g. e., s. 267-285.

Sensen ki, olubdur keremin ami cahanda,
Her {are vérürsen gülü her {areye {ara.

Senden ne dil ü dide ilen gizlü déyim râz,
Her dide vü her dil ile binasen ü güyâ.

Ya Reb ki, ne iş düşse Hidayet'nin elin dut,
Senden budur ol düşmese éy dust temenna.

***

Éy Türk, gétdi cân ü dil ü egl ü din sana,
Héç dinmedin benimle nedir munca, din sana!

Könlümde kin-i gılc ü e{ünçün olur müdam,
Budur dédim şeha, {am ü könlümdekin sana.

Zülfini çin dédim, mana dérsen {eta dile,
Doğrusu démek olmaz imiş héç kin sana.

Dédim kim, görmedin gédirem tir ü {encerin,
Dur, dédi yétirim ikisinden birin sana.

Derman yo{ ise, derd ile meşur-i şehrsen,
Yéter Hidayet, iki cahanda hemin sana.

***

Gétme éy gül çöhre, terk-i ehd ü péyman éyleme,
Gel otur, ço{ gönçe kimi ağzını gan éyleme.

Éyleme pünhan yüzini zülf-i enberbâr ile
Yéne men aşüfte vü bîdin ü iman éyleme.

Sönmez oldun men feğir-i bînevayi bilmezem,
Kim dédi Ya Reb sana kim, da{ı éhsan éyleme.

Gül budağı kimi her dem éyleme bir yane méyl,
Ya{şı olmaz, béle iş éyleme, éy can éyleme.

Ṭet ü {âlı zikrin anın goyma ağzından müdam,
Ger Müselmansan, Hidayet, terk-i Ğur'an éyleme.

***

Vesl için can ister olsan, sanma te'sir éyleyim,
Kâfirem, ger men bu {éyr işine te' {ir éyleyim.

Şol keman ebru ğılan bu bağı yanmış canıma,
Bulmazam her kimsene kim, ana teğrir éyleyim.

Tiğ ilen cân ü dilin ğıldımsa her birin iki,
İmdi o {umlan éydür her ikisin bir éyleyim.

Özine her kim o {un tedbir éder, ya {encerin,
Ah kim, men ğalmışam, bilmem ne tedbir éyleyim.

Gördi âşüfte Hidayet'i, burub zülfn, dédi,
Umma, éy Mecnun, seninçün fikr-i zencir éyleyim.

***

Mübarek olsun, éy sultan-i âlem fesl-i novrûzun,
Mûsa'id géceden kéçen müvafiğ rûzun uzun.

Hemişe bürc-i dövletden tülu' mah-i iğbalım,
Müdami övc-i himmetden zühuri se'd yulduzun.

Ne gécem gécedir şaha, ne ruzum ruz, Heğ bilür,
Gözümnden ta iraç oldu camal-i âlem efrûzun.

Gédüpdür cân ü dil, yanar ğeminle, kimse bilmez kim,
Nedir sirri bu canbazım, nedir hâli bu dilsûzun.

Bir hicr oduna ya {mış Hidayet'i, şeha şimdi,
Visalın şehrinin yayın firağ iğlimni nov rûzun.

***

Geldi novrûz, yéne gülşen ü sehra demidir,
Yâr-i gül çöhre ilen éyş ü tamaşa demidir.

Ço { siyam ayı déyüb üzr götürme araye,
Sağıya, bâde getir kim, gül-i hemra demidir.

Ğaşun görsedüben ğıl nezer ehvalıma kim,
Serv-i re'na çağı vü nergis-i şehlä demidir.

Böyle mövsümde men ol yârden diriyem,
Éy ecel, gel berü kim, şimdi teğaza demidir.

Ĝil tevekkül Heĝĝ'e, varını yolunda terk ét,
Éy Hidayet ki, tevella vü tebra demidir.

***

Könlüm doludur şöyle o { unlan bu gün, éy mah,
Kim, ĝanlu demür dışra çı { ar ger çekerem ah.

Könlüm senema, kövn ü mekândan seni ister,
Éy serv-i revan, dünyada sensen mana dil { ah.

Ĝeddindir elif, lâm-i elif ol zülf ü aĝızı,
Bu vech ile görgeç seni câna, dérem Allah!

Hicrinde saçın bûyi mana hemdem olur, bes,
Anca { budur ehval-i dil { esteden agâh.

Zahid, ser-i kûyinden anın gétđi Hidayet,
Cennet saru, adı ne eceb oldusa gümrah.

***

MÛSTEZAD

Yâr iste könül, isteme bu déyr-i fenayi,
Ye encüm ü erkân.
Ta kim, bulasan lem-yezeli ömr-i begayi,
Éy talib-i ürfan,
Ĝaş çatma telebden ki, sana göher-i me'ni,
İsmet terefinden.
Yüz görsedica { görse de yüz dürlü sefayi,
Bî-şübhe vü nöĝsan.
Can bülbülünün meskeni gülzâr-i cinandır,
Tehĝig éyle billah.
Bulmaz anı terk étmese bu âb-i hevayi,
Ol ĝafil-i nâdan.
Éy isteyen ol gün kimi meşhur nişanın,
Her lehze benim tek,
Aç gözünü, andan dolu gör erz ü semayi,
Ol valéh ü héyran.
Éşĝ-i eleminden könül, ah étme ki, âşig,
İ { lâs ilen olan,
Méhr o { uya cövrini, vefa bile cefayi,
Hem derdini derman.

Dünya vü zer ü simine aldanma, Hidayet,
Metlubini bulgil,
Andan hem anı ârif isen éyle gedayi,
Ta kôr ola şeytan.

***

HABİBÎ
(1470/1475 - ?)

Şah İsmail Hatâyî'in oğlu Sam Mirza'nın, "Tuhfe-i Sami" (Töhfé-yi Sami) tezkiresinde şöyle bir olaydan bahsedilir. Akkoyunlu Devleti'nin hükümdârı Sultan Yakup (1478-1490) bir gün ava giderken köyün kenarında kuzularını güden bir çocuk görür. Muhafızlarından birisini göndererek kuzuların kime ait olduğunu öğrenmek ister. Muhafız ile çocuk arasında şöyle bir diyalog geçer:

- Bu kuzular kimindir?
- Koyunların.
- Köyünüzün büyükleri kimlerdir?
- Öküzler herkesten büyüktür.
- Onu sormamıştım. Köyünüze gelenleri kimler karşılıyor?
- Sizin gibi aziz insanlar gelince onları karşılamak için itler koşuşurlar.

Muhafız sinirlenip şöyle der:

- Ah seni bir çapsaydım (Ah seni iki parçaya bölseydim)!

Çocuk cevap vermekte gecikmez:

- Atını çapagörki²⁶⁵ yoldaşlarına ulaşasın (Atını koştur ki arkadaşların gittiler, onlara ulaşasın).²⁶⁶

Sam Mirza'nın yazdığına göre bu konuşmayı duyan Sultan Yakup, bu akıllı çocuğu saraya getirip eğitim öğretimini üstlenir.

Bu çocuk geleceğin büyük tasavvuf şairi Habibî olacaktır.

Habibî 1470/1475 (?) yılında Göyçay'ın Bergüşad kentinde dünyaya gelmiştir.²⁶⁷ Çocuk yaşlarında Sultan Yakup tarafından saraya alınmıştır. Zeki ve yetenekli bir çocuk olan Hâbibî, kısa sürede güçlü bir şair olarak parlamıştır.

Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Safevî Devleti'nin sarayında da saygıyla karşılanmıştır. Şah İsmail ona "Melikü'ş Şüerâ" ünvanı vermiştir. Bundan da anlaşılıyor ki Habibî, genç olmasına rağmen Şah İsmail'in sarayında bir üstad muamelesi görmüştür.

Habibî'nin eserleri hakkında da geniş bilgiye sahip değiliz.

Şairin ne zaman öldüğü kesin olarak bilinmemektedir. Latifî'nin verdiği bilgiye göre 1520 yılından önce vefat etmiştir.²⁶⁸ Onun eserlerinin tamamı elde değildir. Mehmet Fuat Köprülü onun 42 şiirini 1932 yılında Dârü'l Fünûn'un

²⁶⁵ Çap- : İkiye bölmek, atı hızlı bir şekilde koşturmak.

²⁶⁶ Hebibî, Şé'rler, Tertip eden: Ezizağa Memmedov, Yazıçı Neşr., Bakı-1980; H. M. Savalan, XV. Asrın Gudreli Şairi Hebibî, Atrubât Kitabevi, 1360 (1981) - Tebriz; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. İstanbul-1971, c. I, s. 435.

²⁶⁷ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 341.

²⁶⁸ a. g. e., s. 341.

Edebiyat Fakültesi mecmuasında yayımlamıştır. Azerbaycanlı araştırmacı ve ilim adamı E. Memmedov ise bu 42 şiire 5 şiir daha ekleyerek bir kitap halinde 1980 yılında Bakü'de yayımlamıştır.²⁶⁹

Elde bulunan şiirlere bakıldığında Habibi'nin mutasavvıf (panteist), başka bir ifade ile sûfi bir şair olduğu anlaşılıyor.

Güzel bediî dili, sade üslûbu, şiirlerindeki sadelik ve ahenk, samimi hislerini yine samimi şekilde ifade etmek gibi özellikleri ona Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı tarihinde yüksek ve haklı bir mevki kazandırmıştır.

Habibi'nin şiirlerinden örnekler:²⁷⁰

***

TÖVHİD (Tevhid)

Edem'den tâ ki, âlem oldu péyda,
Bulunmadı tapuna misl ü hemta.

Sana kim benzeye, éy dilrübâ, kim,
Ki, sensen o eltâf-i esli heyûla²⁷¹

Te'yâln {éylidür, éy şâh-i e'zem,
Eden cân ü gönül mülküni yeğma.

Perişân zülfinin sévdâlarından,
Dimağım doldu fâsid fikr-i sévdâ.

²⁶⁹ Habibi, Şe'rler, Tertip eden: Ezizağa Memmedov, Yazıçı Neşr., Bakı-1980; Nihat Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, M.E.B. İstanbul-1971, c. I, s. 435.

²⁷⁰ Habibi, Şe'rler, Tertip eden: Ezizağa Memmedov, Yazıçı Neşr., Bakı-1980.

²⁷¹ Bu mısradaki vezin hatası vardır.

Leb-i le'lin ferâğından a{ıbdır,
Gözüm her dem be dem {ûn-i süvêydâ.

Gözün tek görmedi bir fitne engiz,
Olaldan dövr-i âlem çeşmi binâ.

Göreliden nergis-i me{mûrun, éy dust,
Cehan {algına oldum mest ü rüsvâ.

Cehanda galmadı bir zerre zülmet,
Olaldan gün yüzün nûr-i hüvêydâ.

Cemâlin müshefîn éynim göreliden,
Könüle rövşen oldu sirr-i esmâ.

Yüzündür âyet-i Seb'ülmesâni,
Sözündür {ud eseh esma-i hüsnâ.

Ṭet ü {âлиндürür ebced hürûfi,
O{udun Lâm ü Badir, Kâf ile Ha.

Giyâmet gametini gören: Éydür:
Belâ midir bu, ya{ud geddi balâ.

Yüzünü her ki, gördü bârekâllah,
Dédi: Zi hüsn içinde vech-i zîbâ.

Yüzündür cennet-i firdövs-i e'lâ,
Ki, Taha o{ur onda Hağg Te'âlâ.

Şu kim tövhide gâildir ehed dér,
Sene, éy hüsn içinde ferd-i yéktâ.

Ṭet-i yağutini cân müshefinde,
Hebiba, dest-i güdret étdi inşâ.

Vücûd-i kâinâtın cümle sensen,
A cûdi bînihâyet, fezl-i Mövlâ.

Heğiget sensen, ol mezher heğiget,
Ki, mezherdir sene ser cümle eşyâ.

Eger âşig ve ger me'sûg sensen,
Gâh Âdem gorsan adın, gâh Hevva.

Gehi Mecnun olursan Léyli iyçün,
Geh olursan géri Mecnun'a Léylâ.

Gehi Vamiğ, gehi Ezra olursan,
Gehi Yusif, gâh olursan Züléy{a.

Gehi, Ehmed, Eli'sen, geh Ƨedice,
Gehi Meryem olursan, geh Mesihâ...

Gehi sûret olursan, geh me'ni,
Gehi esma olursan, geh müsemma.

Éşidir bu sedâyi {elğ-i âlem,
Ki, sendedir sem'ena ve ete'nâ.

Güneşden kendözünü zâhîr étdin,
Ĝam ü şeyde göremez léykin e'ma.

Dü âlemde ne kim var cümle sensen,
Eger esfel ola vü yâ {ud e'lâ.

Görünürsen bu kesret âleminde,
Besiret ehline pinhân ü péydâ.

Seni her şeyde gördü çün Hebibî,
Ėo lâ'yi nefy édüb, éydür ki, lillâ.

Bilürsen k-ol fegiri müsteherdir,
Nola hüsnün zekâtn étsen i'tâ.

Temennâyı visâlındır, hemin bes,
Eger imrûz ola vü ya {u²⁷² ferdâ.

Anın meğsûdi sensen géce gündüz,
Seni senden éder her dem temennâ.

O hûr-i cennet ü rizvâni anmaz,
Édelden rövzê-yi hüsnün tamaşa.

***

GAZELLER

---

272 Ya {u: Yahut.

“Ger seniñçün ğılmayam çâk, éy büt-i nâzikbeden,
Gôrum olsun bu ğeba, egnimde pirâhen kefen.

Çı{maya sévda-yi zülfün başdan, éy meh, ger yüz il,
Üstü{ân-i kelleme içre dutsa eğrebler veten.

Gerçi şâd olman de {i éy dil bundan böyle kim,
Çün mene hemdem olan sensen, ne sen olgil, ne men.

Düşdü şebnem baĝe gel, ta gül nisâr étsün sana,
Sebzenin her bergine bir dür ki, tapşırımış çemen.

Éy könlü, eşĝ ehline her dem gülerdin şam’ tek,
Men démez midim ki, bir gün aĝlıyasıdır gülen.

Néce dinlensün Hebibî’n sensiz, éy endâmı gül,
Çün batar cismine tende her tük olmuş bir tiken.

***

Dün gördüm ol nigârı terebnâk ü ercümend,
Kâfur elile destelemiş enberin kemend,
Ba {dım şikenc-i türresine zâr ü müstemend,
Bir şe {s-i nâtevan oturur gerdeninde bend,
Kimdir bu miskin, ol ne resendir, dédim, dédi:
– Zülfün kemendi, tut saĝı canundurur senin.

...
***

Derdi-i eşĝe her ki, ol demsâz ola,
Ol gerek lâbüd ki, ehl-i râz ola.

Âşîĝ-i sâdiĝ odur me’sûĝunun
Yoluna cân terk éde, serbâz ola.

Demde min kez ĝal éderse âşîĝi,
Ğemzesi me’sûĝunun {ud az ola.

Âşîĝe, cövr ü cefâ vü derd ü ĝem,
Zövg ü şâdi, hüsn ü {ülg ü nâz ola.

Her mezellet ki, iriše me’sûĝden,
Âşîĝe {ud ol ĝem ü é’zaz ola.

Âşîĝ anda néce tövbe éde kim,

Âb ü sebze, şâhid ü méy saz ola.

Érişemez şol hümânın zülfine,
Mürğ-i dil ger şahin ü şâhbâz ola.

Éy Hebibî, {oşdurur câm-i şerab,
Tasse kim, mehbûbi {oş avâz ola.

***

Cân içinde derd-i eşğın olalı, câna, müğim,
Gözlerinden sayru könlüm oldu sağ ü müsteğim.

Gün yüzün âyinesine ba {duğunca her nefes,
Gözüme rövşen görünür vech-i Rehmân, éy hekim.

Her kaçan bir bûse étse cân lebinden iltimas,
Bağrımı {ûn {âre gemzen éder ol demde dünim.

Né'met ü nâzın cahanın ne dér, éy cân, cân ü dil,
Kim olara cövr-i nâzın oldu çün nâz-i neim.

Éy Hebibî, cövr ü nâzın göreliden gözlerim,
Könlümün ârâmı gétdi, canda gem oldu müğim.

***

Tâb-i gefletden oyansun eşğ-i dildâr isteyen,
Bülbül-i şûride olsun vesl-i gülzâr isteyen.

Néy kimi bağrın delib, her demde nâlan éylesün,
Derdı le yansın, ya {ılsın veslet-i yâr isteyen.

Âşğın yanmağdan özge derdine dermânı yo {,
Yanmağa pervâne bolsun şem'i rü {sâr isteyen.

Âşğı oldur cân ü dilden derd gıldı i {tiyâr,
Derdine dermân buldu derdi tekrar isteyen.

Cân vérib bir cân üçün yansa Hebibî, gem déyil,
Mâsevâdan fâriğ oldu vesl-i dildâr isteyen.

***

Ne kövkebdır bu, Yâ Rebb kim, güneşden nûri rövşendir,

Ne ğebğebdir ki, etrâfi gül ü réyhân ü gülşendir.

Ne {edd ü âriz ü {et kim, müheğğeg neğş-i Çin olmuş,
Ne şirin nöğtedir ağzı ki, élm-i ğeyb üçün fendir.

Ne müşkil uğdedir zülfi ki, eğl ânı édemez hel,²⁷³

...

Ne şirin lebdir ol Ƨosrov ki, cân Ferhâd'idir ânın,
Ne Léyli'dir ki, Mecnun ü hezerân heme ü men sendir.

Eger şeytan değilsen, gel melek kimi sücüd éyle,
Şu zibâ vechine yârın niçün kim vech-i ehsendir.

Şu câdu-yi kemânkêşdir ki, ğan içmekden usanmaz,
Şu Hindu {âl-i dilkeş gör, néce yıldır ki, rehzendir.

Egerçi sûfinin fikri hemîşe hûr ü cennetdir,
Hebibî sévdigü cândan şu dinün nûru oğlandır.

***

Âşige me'sûğinin cövr ü sefâsı {oş gelür,
İki âlemden ana bir merhâbası {oş gelür.

Gözlerim derdine sürme olmağıyçün dem be dem,
Tutiyâyî cövhlerinden {âk-i pâyi {oş gelür.

Ömr-i bağı saçlarındır, bâde vérme, éy senem,
Görün ol ömr-i ezizi, çün begası {oş gelür.

Cümle bu {elğ-i cehânın ğil ü ğâlınden mene,
Éşiginde itlerünün mâcerâsı {oş gelür.

Sana, éy zahid, béhişt ü hûr ü rizvâni, mene,
Ol büt-i zibâ niğârımın liğası {oş gelür.

Bu Hebebî'nin duâsın müstecâb ét, éy senem,
Çün kerem ehline dâinin duâsı {oş gelür.

***

KASİDE

²⁷³ Bu beyitin ikinci mısrası yoktur.

Müavin mana ol Sübhân olursa,
Bedende rûh-i gudsi cân olursa.

Tutam ömrüm kimi zülfün ucun berk,
Nigâra, vesline derman olursa.

Çü cövher dür saçam ol dem gözümden,
Teyalın lütf édüb méhman olursa.

Néce étsün gerarı can saçınla,
Ki, sir ne ehd ü ne péymân olursa.

Sen ol sultan-i cânsan, éy dilefrûz,
Ki, ğapında sığar, min {an olursa.

Ne ğem, sen Trosrov'in min can-i Şirin
Ser-i zülfünde sergerden olursa.

Yüzün nuri éder şeksiz hidâyet,
Saçın küfri mene iman olursa.

Seadet bulur ol dem nehs-i ekber,
Ğapunda, éy Güneş, derban olursa.

Şu fettan éyninin éynine gelmez,
Ucundan demde yüz min ğan olursa,

Ru {un şem'ine ğarşı camı her dem,
Nola pervaneveş büryan olursa.

Ru {un, zülfün görüb oldum müselman,
Olur min illik ol röhban olursa.

Eger dünyade vü üğbade sensen,
Hemin cana ezimüşşan olursa.

O {ur can müshefni bîğüman, ol
Tet ü {alın kime bürhan olursa.

Gören şol vech-i zibanı, nigâra!
Nola ger valéh ü héyran olursa.

Ne sultansan ki, ğapunun gedası
Dürür, min Trosrov ü Tağan olursa.

Érem ruz-i visâle, éy meh-i növ!
Şeb-i hicranına payan olursa.

Dü âlemde ğeni ola feĝirin,
Ĝapundan fezl ile éhan olursa.

Ĝamu derd-i feraĝinden hemin bes,
Bu aşĝ derdine derman olursa.

Heyat-i cavidan bula Hebibî,
O ĝaşın éydine ĝurban olursa.

***

ŞAH İSMAİL HATAÎ (Şah İsmayıl ٢٤٦)
(23 Haziran 1486 - 23 Mayıs 1524)

Şah İsmail 23 Haziran 1486 yılında Erdebil’de dünyaya gelmiştir²⁷⁴. Babası, Erdebil’in Türk asıllı ünlü şeyhi Şeyh Safi’nin torunu Haydar’dır. Annesi ise Akkoyunlu Devleti Hükümdarı Uzun Hasan’ın kızı Halime Begüm’dür (Bazı kaynaklarda ‘Âlemşahbeyim’ diye geçiyor). Babası Şeyh Haydar, Şirvan şahı Ferruh Yesar ile 1488 yılında savaşırken ölünce annesi ve kardeşleriyle birlikte İstahr kalesine hapsedilmişlerdir. Beş yıl sonra Akkoyunlu tahtına oturan Rüstem Bey tarafından serbest bırakılmışlardır. İsmail’in ağabeyisi Sultan Ali, Safevî tarikatının başına getirilmiş, ancak Rüstem Bey’le arası açıldığı için öldürülmüştür (1494). İsmail ise müritleri tarafından Geylan hükümdarı Mirza Ali’nin yanına kaçırılmıştır. Yedi yaşına geldiğinde şeyh ilân edilmiştir. 12 yaşına kadar Lahican’da kalan İsmail, Rüstem’in ölümü üzerine başsız kalan Akkoyunlu devletinin başına gelmek için harekete geçmiştir. 1499 yılında 70 kişilik bir kuvvetin başında, önce Erdebil’e sonra Erzincan’a gitmiştir (1500). İki yüz yıla yakın bir zamandan beridir bu aileye karşı bağlılıklarını devam ettiren, Ustaçlı, Şamlı, Rumlu, Musullu, Hindli, Tekeli, Bayburtlu, Varsak, Zülgedri, Kaçar, Afşar gibi Anadolu Türk boylarından topladığı 7 bin kişilik bir ordu ile Şirvan’a yürüyüp, Ferruh’u yenmiş ve idam ettirmiştir. Arkasından Nahcivan yakınlarındaki Akkoyunlu hükümdarı Elvend Mirza’yı yenerek Azerbaycan’a hakim olmuştur (1501). Tebriz’de şahlığını ilân etmiş ve "12 imam" adına hutbe okutmuştur. 1503’te de Irak ve Fars hükümdarı Murat Bey’i yenerek Şiraz, Firuzkûh, Yezd, İsfahan ve Gazvin’i almıştır. Murat Bey’in Dulkadiroğulları’na sığınmasını bahane ederek Harput ve Diyarbakır kalelerini zapt edip, Bağdat’ı da aldıktan sonra Doğu’ya yönelmiştir (1507). Özbek hanı Muhammet Şeybanî’yi de yenerek Horasan illerini ülkesine katmıştır (1510). Babür Şah’la (1483-1530) dostluk kurup nüfuzunu artırmıştır. Bu sırada yandaşlarından Şah Kulu, Anadolu’da isyanlar çıkararak Osmanlı Devleti’ni zor durumda bırakmaya başlamıştır. Anadolu’ya gönderdiği Nur Ali, Tokat’ı işgal edip Şah İsmail adına hutbe okutmuştur.

25 Nisan 1512’de 42 yaşında Osmanlı Devleti’nin başına geçen Yavuz Sultan Selim kısa sürede bu ayaklanmaları bastırmıştır. Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasında savaş kaçınılmaz olmuştur. 23 Ağustos 1514 günü Hoy yakınlarındaki Çaldıran Ovası’nda iki Türk hakanı ve iki büyük Türk ordusu karşı karşıya gelmişlerdir.

Dandanakan’da Selçuk oğulları Tuğrul ve Çağrı Beylerin Gazneli hükümdarı Sultan Mesud’la; Ankara Ovası’nda, Timur’un Bayezid’le; Otlukbeli’nde, Fatih Sultan Mehmet’in Uzun Hasan’la yaptıkları talihsiz savaşlar gibi, Türk’ün Türk’e karşı savaştığı talihsiz savaşlardan birisi daha

²⁷⁴ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 324.

gerçekleşmiştir.

Bu savaşı şair Mehmet Aslan bir şiirinde büyük bir esefle şu şekilde ifade ediyor:

“Çaldıran’da dünyamızı çaldırdığ,
Be {timizi köhlen atdan saldırdığ,
Ağlımızı o geder ki, çıldırdığ,
İki gardaş gılnınc çekdi bir ruha,
Özümüze gelemmedik bir daha.”²⁷⁵

Yavuz Selim’in yüksek silâh gücü ve disiplinli ordusu karşısında fazla dayanamayan Şah İsmail savaşı kaybetmiştir. Yavuz Selim Tebriz’e girmiş, buraya kadar olan toprakları ülkesine katmış ve Tebriz’den 700 civarında ilim adamı, sanatkâr, şair ve âşığı Anadolu’ya sevk etmiştir. Bunların arasında Hafız Mehmet Efendi ile oğlu Hasan Can ve Türkistan Hükümdarı Hüseyin Baykara’nın oğlu ve Timuroğulları’nın son evladı Bediüzzaman Mirza da bulunuyordu. Yavuz Selim tarafından büyük itibar görüp yüksek ödenek bağlanan Mirza, İstanbul’a geldikten bir yıl sonra ölmüştür. Hasan Can ise Sultan Selim’in en yakın dostu olmuş ve Yavuz’un son nefesine kadar yanından ayrılmamıştır.

Çaldıran Savaşı’ndan sonra Şah İsmail’in nüfuzu sarsılmıştır. İsyan eden Özbekler, Horasan ülkesini geri almışlardır.

Şah İsmail, Yavuz Selim’in 1520’de ölümünden sonra da bir varlık gösterememiş, inzivaya çekilmiştir. 23 Mayıs 1524 günü o da Yavuz Selim gibi genç yaşında, henüz 38 yaşında, Seraba’da ölmüştür²⁷⁶. Cenazesi Erdebil’e götürülerek dedesi Şeyh Safi’nin yanına gömülmüştür.

Şah İsmail din ve devlet adamlığının yanında aynı zamanda büyük bir şair idi. Salman Mümtaz’ın dediği gibi Şah İsmail’in edebî hayatı, siyasi hayatından pek de geri değildi.²⁷⁷

Usta bir şair olan Yavuz Sultan Selim, “Selimî” mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazarken, usta bir şair olan Şah İsmail de “Hatâyî” (Ḥatâî) mahlası ile hem halk şiiri hem de divan şiiri tarzında Türkçe şiirler yazmıştır. Şiirlerinde hem hece vezni hem de aruz vezni kullanmıştır.

Şah İsmail’in şiirleri Türk edebiyatının XVI. yüzyıldaki en önemli eserleri arasında sayılmaktadır. Hatâyî’nin bilhassa halk şiiri tarzında yazdığı şiirleri bütün Türk diyarlarında, bu cümleden Anadolu Türk halkı arasında yayılmıştır. Gazellerinin konusunu genellikle aşk, ayrılık, hasretlik, dünyanın faniliği gibi mevzular oluşturmaktadır.

Hatâyî, şiirlerinde Mansur ve Nesimî gibi “vahdet-i vücûd” çizgisine yer

²⁷⁵ Memmed, Aslan, Bilmececi Bildiyimiz Bu Dünya, Yazıcı Neşriyat, Bakı-1990, s. 10.

²⁷⁶ E. Seferli, Ḥ. Yusifov, Gëdim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 216.

²⁷⁷ Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyyatının Gaynaqları, Yazıcı Neşr., Bakı-1986, s. 300.

yer hayli yaklaşmıştır.

“Enel Heğ sirri uş könlümde gizli,
Ki Heğg-i mütlegem, heğ söylerem men.”

Görüldüğü gibi Hatâyî, panteist bir şairdir.

Halk şiiri tarzında yazdığı 8’li, 11’li koşmalarında ve tecnislerinde ise Ahmet Yesevî, Yunus Emre geleneğini devam ettirmiştir. Bu şiirlerinde genellikle dinî konulara yer vermiştir. Hz. Muhammed, Hz. Ali sevgisi; tarikat ve mürşide bağlılık, gönül ve sevginin önemi, iyilik etmek, dosta sadık olmak, yoksulları gözetmek, kibir ve dedikodudan kaçınma gibi mevzuları işlemiştir.

“Nasihâtname” adlı eseri, adından da anlaşıldığı gibi, didaktik ahlâkî ve felsefî bir mesnevîdir. Bu eser insan sevgisiyle dolu “ateşli bir kalbin heyecanlarıdır.” Dehnâme (On mektup) adlı eserinde ise Şeyh Galip’in “Hüsni Aşk” eserindeki gibi soyut kavramlardan yola çıkılarak nâkâm bir aşkın terennümü dile getirilmiştir.

Hatâyî, divan ve halk şiiri nazım türlerinin hemen hepsinde eser vermiştir. Şah İsmail Hatâyî’nin Türk edebiyatı adına en takdire değer yanı Türk dilini devletin resmî dili yapmasıdır. XVII. yüzyılın başlarında Azerbaycan ve İran’ı gezen meşhur Fransız seyyahı Chardin, Türkçe’nin bütün bu bölgede hakim dil olduğunu tespit ederek şöyle yazıyor: “Türkçe ordu ve sarayın resmî dilidir. Burada, bilhassa büyüklerin yaşadığı evlerde hem hanımlar hem de beyler arasında yalnız Türkçe konuşuluyor. Bu hususiyet hanedanın bu dilin konuşulduğu ülkeden ve ana dili Türkçe olan Türkmenlerden olmasıyla ilgilidir.”²⁷⁸

Bir diğer Avrupaî kaynakta da Şah İsmail döneminde Türkçe’nin, bütün dinî çevrelerde ve dinî etkinliklerde olduğu gibi, askerî, adlî ve siyasi yazışmalarda kullanıldığı, hatta Farsça edebiyata fazla rağbet gösterilmediği, belirtiliyor.²⁷⁹

Diğer yandan başta Türk halk edebiyatı olmak üzere Türk dili ve edebiyatına ve bu sahada çalışanlara çok önem vermiştir. Kurbanî gibi halk âşğından, Özbek Hanı Şeybanî’nin baskısından kaçarak gelen şair Bediüzzaman Mirza ve ressam Kemalettin Behzat’a kadar, devrin edebiyat, ilim ve sanat adamlarını sarayına kabul edip, onlara sahip çıkmıştır.

“Şah İsmail Hatâyî’nin şahsiyeti ve eserleri kendinden sonraki medeniyetimiz üzerinde derin izler bırakmıştır. Dâhi Fuzûlî “Beng ü Bâde”sini ona hasretmiş, bazı şiirlerine cevaplar yazmıştır. Âşık Kurbanî “Mürşid-i Kâmilim” diye hitap etmiştir... “Şah İsmail Destanı” onun için yazılmıştır.

²⁷⁸ Voyages du Chevalier Chardin en Perse, et Autres Lieux de L’orient, Paris, 1811, c. IV, s. 238.

²⁷⁹ Peter Jackson, The Cambridge History of Iran, Cambridge University Press Cambridge, volume 6, s. 949-950.

Müslüm Magomayev bu destanı esas alarak opera bestelemiştir.”²⁸⁰

Şah İsmail Hatâyî'nin eserlerinin el yazmaları İstanbul, Bakü, Taşkent, Tahran, Tebriz, Mezarışerif, Leningrad, Paris, Londra, Berlin, Vatikan, Kahire gibi dünyanın belli başlı kültür merkezlerinde bulunmaktadır. Ayrıca onun şiirleri birçok dünya dillerine tercüme edilmiştir.

Hatâyî'nin şiirlerinden örnekler:²⁸¹

---

²⁸⁰ Gëdim ve Orta Esrlər Azərbaycan Edebiyatı, E. Seferli, T. Yusufov, Maarif Neşriyat, Bakı-1982, s. 221.

²⁸¹ Şah İsmayıl Tetai, Eserleri, I. Cild, Azərbaycan Dövlət Neşr., Azərneşr, Bakı-1975; Şah İsmayıl Tetai, Eserleri, II. Cild, Azərbaycan Dövlət Neşr., Azərneşr, Bakı-1976; Şah İsmayıl Tetai, Azərbaycan'ın İran ilə Medeni Eläge Cemiyeti'nin Neşr., Bakı-1946; Salman Mümtaz, Azərbaycan Edebiyatının Gaynaqları, Yazıçı Neşr., Bakı-1986, s. 305-306.

GERAYLILAR**BİR SÖZ**

Sözünü bir söyleyenin,
Sözünü éder sağ bir söz.
Pir nefesin dinleyenin,
Yüzünü éder ağ bir söz.

Bir söz vardır {alg içinde,
De{î söz var {ulg içinde,
Olmaya ki, delğ içinde
Déyesen çargadağ bir söz.

Söz vardır kesdirir başı,
Söz vardır keser savaşı,
Söz vardır ağulu aşı,
Bal ile éder yağ bir söz.

Sözünü ya{şı bişirgil,
Ya{şı us ile düşürgil,
Yaramazını şaşirgil,
Canına olur dağ bir söz.

İsterem göreyim yârı,
Bu remzi anlagil barı,
Hezeran ehl-i iğrarı,
Éder ğara torpağ bir söz.

Şah Ƨetâî ayatinden,
Sözün söyle öz zatinden,
Olmaya ki pir ğatinden
Seni éde iraç bir söz.

NEZER ÉYLE

Ağil gel beri, gel beri,
Gir könüle nezer éyle,
Görür göz, eşidir ğulağ,
Söyler dile nezer éyle.

Başdır, gövdeyi götüren,
Ayağ, menzile yétiren,
Dürlü meslehet bitiren,
İki ele nezer éyle.

Sûfî isen, alıb satma,
Helâlına haram ğatma,
Yolun eyrisine gétme,
Doğru yola nezer éyle.

İki elin ğızıl ğanda,
Çoğ günahlar vardır mende,
Ya İlâhi, kerem sende,
Düşgün ğula nezer éyle.

Ṭetâi éydu: Ya Ğani,
Véren Mövlâ alır canı,
Evvel kendi kendin tanı,
Sonra éle nezer éyle.

KEREM ÉYLE

Gövherin kéçmeyen yérde,
Satma ğardaş, kerem éyle.
Le'l daşını çay daşına,
Ğatma, ğardaş, kerem éyle.

Gördün bir yérde âşına
Her ne dérsen, öz başına.
Yol daşını, yol ğuşuna,
Atma, ğardaş, kerem éyle.

Gördünse bir yérde regib,
Néylersen yüzüne ba{ıb?!
Münkiri ğatara çekib,
Gétme ğardaş, kerem éyle.

Ṭetâi'm çağırır ere,

Dünya böyle gelmiş zire.
 Ârif o {un ebes yére,
 Tutma, ğardaş, kerem éyle.

DÉDİLER

Ğır {lar méydanına vardım,
 Gel beri, éy can dédiler.
 İzzet ile salam vérdim,
 Gel, işde méydan dédiler.

Ğır {lar bir yérde durdular,
 Otur déye yér vérdiler,
 Önüme surba serdiler,
 El loğmaya sun, dédiler.

Ğır {ların ğelbi durudur,
 Gelenin ğelbin arıdır,
 Gelişin hardan beridir,
 Söyle, sen kimsen? dédiler.

Gir simae²⁸², béle oyna,
 Silinsin, açılısın ayna,
 Ğır { il ğazanda dur ğayna,
 Daha çiy, bu ten, dédiler.

Gördüyünü gözün ile,
 Söyleme sen sözün ile,
 Ondan sonra bizim ile,
 Olasan méhman, dédiler.

Düşme dünya möhnetine,
 Talib ol Haĝĝ hezretine,
 Âb-i Zemzem şerbetine,
 Barmaĝını ben, dédiler.

Şey { Tetâî nedir hâlin,
 Haĝĝ'a şükrét, ğaldır elin,
 Ğéybetden kese gör dilin,
 Her ğula yéysen, dédiler.

YOL ĞALMASIN

---

²⁸² Simae: Sema, sema yapmak. Sûfi rakısı.

Gel, gönül, incime bizden,
Galsın gönül, yol galmasın?
Evvel a{ır yol gedimdir,
Galsın gönül, yol galmasın?

Erenler bize busudur,
Yalan söyleyen asidir,
Bu gerçekler nefesidir,
Galsın gönül, yol galmasın?

Ba{çada açılan güldür,
Me'nayi söyleyen dildir,
Pes ezelden gedim yoldir,
Galsın gönül, yol galmasın?

Başındadır altun tacı,
Budur erenler mé'racı,
Keskindir yolun gılcı,
Galsın gönül, yol galmasın?

Éy divane, éy divane,
Âşig olan gıyar cane,
Tetâi dér, taclı {ane
Galsın gönül, yol galmasın?

KOŞMALAR**VAR MIDİR?**

Men dervişem, déye, köksün gerersen,
 Heğg'i zikrétmeye dilin var mıdır?
 Kendini görsene élde ararsan,
 Hâlin hâl étmeye hâlin var mıdır?

Bir gün balıg kimi ağa sararlar,
 Mürşidden, rehberden {eber sorarlar,
 Tüstü ya {ıb gûşe gûşe ararlar,
 Men arıyam dérsen, balın var mıdır?

Derdli olmayanlar, derde yanar mı?
 Sadiğ derviş iğrarından döner mi?
 Her bir uçan, gül dalına gonar mı?
 Men bülbülem dérsen, gülün var mıdır?

Şah T̄etâi, senin derdin déşilmez,
 Derdi olmayanlar derde tuş olmaz,
 Mürşidsiz, rehbersiz yollar açılmaz,
 Mürşid eteyinde elin var mıdır?!

GEREKMEZ

Gelib i {lâs ile yola gédenin,
 Zerrece könlünde güman gerekmez.
 Sil süpür gelbini, évin pâk éyle,
 Mö'minin aynası duman gerekmez.

Müsahib, mürebbi yolda bir kişi,
 Dili söyler, amma degildir işi,
 Çünkü baş étmezsen tuttuğun işi,
 Er yükü gövherdir, saman gerekmez.

Can T̄etâi'm aydır: Düşürdün derde,
 Zavallı sūfiden gal {mayır perde,
 Gördün ki, bir loğma geldi bir yérde
 O loğma çik ise yémen gerekmez.

YÂR OLMAYINCA

Könül ne gezirsen séyran yérinde,

Âlemde her şeyin var olmayınca.
Olura olmaza dost déyib gezme,
Bir ehline bütün yâr olmayınca.

Yürü, sûff, yürü, yolundan azma,
Élin g ybetine g yular g zma,
Yorulma b h de, boşuna gezme,
Yanında m r şidin y r olmayınca.

Ėal {dı, havalandı k n l n g şu,
ĖovĖa, g ybet  tmek k nt n n i i,
Ustadın tanımaz bunda her ki i,
Onun kimi, m r şidi er olmayınca.

Varıb bir k nt ye sen olma n ker,
Çer ine d ger de dolunu d ger,
Ne  uda'dan g r ar, ne hicab  eker,
Bir k nt de namus,  r olmayınca.

 ah  et i,  dim bu sirri beyan,
K mil midir cahil s z ne uyan?
Bir ba dan ağlamağ  mredir ziyan,
İki ba dan m h bb, y r olmayınca.

G DER

Ėar ıdaki Ėarlıca dağı g rd n m ?
Yoldurmu   yyamın, eriyib g der.
A  an suların sen ibret aldın mı?
Y z n  y rlere s r y b g der.

Ėadirsən,  y ulu  ahım, Ėadirsən!
Her n reye ba  san onda hazirsən,
 st m zde d rd g şeli  adirsən,
C mlemizi birden b r y b g der.

Sıra sıra gelen, ol ulu g şlar,
Sırlı olur, ya  maz onu g neşler,
Evvel ezel m yve v ren ağaclar,
Onlar da Ėalmayıb,  r y b g der.

 ah  et i'im s yler s z   z nden,
Dervişlerin sağımbdır g z nden,
Olur olmaz m nkirlerin s z nden,
Esriyib k nl m z, farıyib g der.

ALDIM

İğrar vérdim, dönmem Elest Bezminden,
 Vérdiyim iğrarı imandan aldım.
 Başğa séyran gördüm, kendi özümden,
 Bu mehebbeti men Merdan'dan aldım.

Nar ü bâd ü {âkden bilin {elğ oldum,
 Kendi kendim ana rehminde buldum,
 Müddet tamam oldu dünyaya geldim,
 Bu ibretnümâyı cahandan aldım.

Bildiyim unuttum, éylerem feryâd,
 Derdim budur, dil yo { isteyem imdâd,
 Tekrar yéne te'lim étdi bir ustad,
 Dersimi mekteb-i ürfandan aldım.

Can gözü gefletden açıla düşdü,
 İkilik perdesi séçile düşdü,
 Ğudret {ezinesi açıla düşdü,
 Cavahir-i kân-i mercandan aldım.

Bu bir gizli sirdir, her can duyamaz,
 Ehl-i éşğın ğatarına uyamaz,
 Degme²⁸³, cövherfüruş baha ğoyamaz,
 Bu dürr-i yéktadır, ummandan aldım.

Gel düşünme, aĝla²⁸⁴ sığmaz bu élim,
 Ğudret {eznesinin müftahi dilim,
 Bir ulu dergâha ulaşdı yolum,
 Bilmeyen sanır ki, dükândan aldım.

Ah édib utandım kendi sözümden,
 Mest olub turabe düşdüm özümden,
 Ğanlı yaş a {ıtdım iki gözümden,
 Macerayı çéşm-i giryândan aldım.

Musa'ye tecelli göründü Tur'den,
 Mest olub, aĝlını şaşırđı sirden,
 "Enel Heg" sirrini aldım Mensur'den,

---

283 Degme: Nâdan, cahil, kaba.

284 Aĝıl: Akıl.

Mehebbet kemerin erkândan aldım...

Heğ bilir sözüme hiyle ğatmazam,
Her kese bu sirri eyan étmezem,
Giymeti bilinmez yérde satmazam,
Men bu nesiheti bir candan aldım.

Çalış bu girdabın çı { yöresine,
Derman gizlenibdir derd arasına,
Melhem sarılar mı éşğ yarasına,
Bu élm-i hikmeti Loğman'dan aldım.

Âlem başdan başa bir séyragâhdır,
Gir könül şehrine, gör ne dergâhdır,
Bir gizlice sirdir, ğudretullahdır,
Yazılmış defter ü divandan aldım.

Terk ü tecrid oldum, tökdüm ğebayi,
Egnime géyindim şal ü ebayi,
Mana sorun kimden aldım yasayı?
İsmayıl'a énen ğurbandan aldım.

Dünyadan el çekdim erkândır işim,
Çésmile bürhandır, tökülür yaşım,
Sizlere hediye, eldedir başım,
Ol yaşıl yarpağı Selman'dan aldım...

TUTMALI DEĞİL

Bu yolun yolcusu olayım dérsen,
Elde iki ğırpız tutmalı degil,
Derviş olub, şalvar géyeyim, dérsen,
Gâhi géyib, gâhi atmalı déğil.

Namerd ba { çasında gönçe gül olmaz,
Kâmil ile yoldaş olan yorulmaz.
İki me { luğ vardır, Hağğ'a gul olmaz
Meğrurluğ, kibirlik étmeli degil.

Meğrurlar orada olurlar yalan,
Kibr imiş yorulub yollarda ğalan.
Eger yolçu isen körpünü dolan,
Göz göre çamura batmalı degil.

Ğoyun ğuzusuna nasıl meledi,

Öküzün ğulağın kimler enedi,
 Ğerib bülbül gül dalında tünedi.
 Her çalı başında ötmeli degil.

Şah Ttetâî İmam Cefer mü {biri,
 Hağğ'ın yaranidir Véysül Ğereni,
 Hağğ'ın {eznesinden gelen gövheri,
 Müşteri olmadan satmalı degil.

GÜN OLA

Gel, a könül, {oş görelim bu demi,
 Bu da böyle ğalmaya bir gün ola.
 Kişi, çekmek gerek ğüsséyi, ğemi,
 Hağ'dan gelir, her ne gelse bir ğula.

Er odur é'tigad éde pirine,
 Nezer éde evvel ü a {irine.
 Elbet, yol ğedimdir ilter yérine,
 Sana kim néylerse, sala gör yola.

Biz de bilirik ki, dostu, ğardaşı,
 Bulamadım bir ğara gün yoldaşı.
 Dost kéçinib, yüze gülen ğellaşı,
 Bahasıdır, satmağ gerek bir pula.

Her kişi bir {eyal ile eglenir,
 Daim onun könlünde ol beklenir.
 Böyle olur sévdiyim ğâh ağlanır,
 Kimi gördük ğiyamete dek güle.

Ğarun'u gör bunadı, ya bulduğca,
 İnandı, felek yüzüne güldükce,
 Sen éyilik ét, durma elden geldikce,
 Dédiler: Ttalğ bilmezse, Ttalig bile.

Ğerçek olan kişi dostdan ayrılmaz,
 Degme kişilerde heğiget olmaz,
 Sen, seni satıban, yédirsen bilmez,
 Bu zamanda kimse yaramaz éle.

Ttetâî dünyanın ötesi fani,
 Bizden evvel bunda gelenler ğanı?
 Sanma daim şâd yürüye düşmanı,
 Bir gün olub, növbet ona da gele.

GAZELLER

Dilbera, ol ay yüzün {urşid-i tâbandır mana,
Bağçan içinden a{an su, âb-i héyvandır mana,

Mescide varmağ ne hâcet, dedim, éy zahid, mana,
Ruy ile zülf-i anın, küfr ile imandır mana.

Müddeiler te'nesinden sanmanız kim, men dönem,
Ol benim cânım içinde cân-i cânandır mana.

Men seninle söyleşende ger zimistan, ger bahar,
Her ne çağ görsem seni, âlem gülistandır mana.

Éy Ttetâî, çün sene Heğ'den nezerdir her zaman,
Éşğın ile bu heyatım bağ-i rizvandır mana.

***

Éy boyun Tuba, dodağın âb-i héyvan nisbeti,
Âb-i héyvan démem anı, çeşme-yi can nisbeti.

Ġamet ü rü {sarını her kim ki, gördü söyledi,
Biri güldür, birisi serv-i {uraman nisbeti.

Dergehin torpağına her kim gul oldu sidğ ile,
Padşahdır bendesi feğfuru {ağan nisbeti.

Behr-i eşğ içre seninçün néce gevvas olmayım,
Dişlerin dür, leblerinde le'lü mercan nisbeti.

Bu Ttetâî övc-i zülfün ta ki gördü meh yüzün,
Gözlerinden yaş töker, baran-i néysan nisbeti.

***

Éy déyen kim, âgilem, divane {oş gelmek gerek,
Kim gılır laf-i hüner, merdane {oş gelmek gerek.

Çün Eziz-i Misr-i eşğ olmağ dilersen, éy könül,
Yusif-i Misrî kimi zindane {oş gelmek gerek.

Aşigem dérsen könül eşğ ateşinden dönme kim
Şem oduna yanmağa pervane {oş gelmek gerek.

Zahid'in virdile daim fikri zikri rûyi dust,
Ehl-i İslâm'em déyen imane {oş gelmek gerek.

Éy gönül, laf étme, kim me'nide laf éden kişi,
Me'rifet méydanına merdane {oş gelmek gerek.

Âşigem dérsen gönül şerti budur âşiglerin,
Her ne kim canane gılsa cane {oş gelmek gerek.

Éy Ttetâî, şé'rini ol yâr ister dinleye
Dilrübaler gûşine dürdane {oş gelmek gerek.

***

Éy seba, bu âşig-i dil {estede dildare var,
Bülbül-i zarın dilinden gülşen ü gülzare var.

Söyle kim ol Türzkâde öyle tirendaz olub,
Tek benim bağrımnda ondan sed hezeran yare var.

Ço { zemandandır beri kim gétmiş ol şirin zeban,
Tuti tek tel { oldu ömrüm le'l-i şekkerpare var.

Ttehehal oldum ferağ-i derd-i hicrinden onun,
Lebleri derde tebibim gözleri bîmâre var.

Éy Ttetâî, çün sena heğ fezlidir gem {ar olan
Gem yéme derd ü beladen, dur²⁸⁵ yürü gem {are var.

***

Biz ezelden ta ebed méydane gelmişlerdeniz,
Şah-i Merdan eşğine, merdane gelmişlerdeniz.

Yazmağa Hegg'in kelimüllah-i natig şerhini,
Bu beyanın élmine Ğur'ane gelmişlerdeniz.

Ĝéyb-i mütleğden tamaşa-yi rü {i, ziba üçün
Bu şehadet mülküne séyrane gelmişlerdeniz.
Kainat-i sûreti Rehman'e tebdil éyleriz,
Ruh-i Ğüdsin ruhsuz insane gelmişlerdeniz.

Bir mülenber türrenin küfrüne amenna déyib,

---

285 Dur- : Kalkmak.

Heğg'e teslim olmuşuz, imane gelmişlerdeniz.

Sağı-yi bağı elinden mest olub içmekdeyiz,
Ėtré-yi mest olmuşuz, mestane gelmişlerdeniz.

Éy Ƨetâî, éyd-i ekberdir, cemalı dilberin,
Biz bu éyd-i ekbere ġurbane gelmişlerdeniz.

***

Men görmedim zemanede hüsnün misalı tek,
Munis ola bu canıma méhrin {iyalı tek.

Zülmat-i hicr içinde bulunmaz su sizlere,
Éy gönçe leb dodağının âb-i zülâlî tek.

Çéşmi ağardı, ne feleyin ġeddi oldu {em,
Dövr-i ġemer de görmedi ġaşın hilalı tek.

Min il yazarsa kâtib-i teğdir-i {al ü {ett,
Bir herf ü nöġte yazmaz onun {ett ü {alı tek.

Yusif cehane gelmedi yâr-i Ƨetâî tek,
Ye'ġub ġüsse çekmedi könlüm melalı tek.

***

Behemdullah, sefa buldun cemal-i novbaharından,
Könül mir'atı pas tutmaz onun {et-ti ġübarından.

Görüb kûyinde dildârın reğibi, çekme ġem hergiz,
Meseldir, ġül derenler ağlamaz ġülşende {arından.

Kéçib her masevaden talib-i didar olan aşıġ,
Elin çekmek gerek éy dil, cehanın cümle varından.
Ƨeyal-i yâr ile ġane olub, méyl-i vüsal étmez,
Şikayet éylemez sadıġ olanlar rûzigarından.

Ƨetâî ölmeye can vérmeyib méydan-i éşġ içre,
Yezid olsun dönersem Mürteza'nın zülfügarından.

***

Ƨâk-i pâyin, dilbera, bir tac dövletdir mana,

Bes üzün görmək senin be {t ü seadettir mana.²⁸⁶

Çün gəm-i eşğinde ölmektir, heyât-i câvidân,
Heğ bilür ölmek déyil, ol éyn-i rahettir mana.

Munca kim, derdünde zehmet çekmişem, éy bivefa,
Çünkü sendendir bu zehmet, cümle rahettir mana.

Gerçi menden derhicâb olursan, éy aram-i can,
Yüzünü gösterdiyin éyn-i inâyetdir mana.

Düşde gördi dün T̄etâi, yâr olubdur hemdemi,
Ya düşümdür, ya {eyalım bu ne hâletdir mana.

***

Ah kim, sen, sen gétidin, éy ay yüzlü, can ğaldı mana,
Can seninle gétidi cism-i nâtevan ğaldı mana.

Tâ ki, sen gétidin yanımdan éy dilâramım benim,
Hâlet-i veslin könülde pasiban ğaldı mana.

Gerçi gülzâr-i cemalın gétidi ğarşımdan benim,
Dilde méhr-i ğametın serv-i revan ğaldı mana.

Ger nihân oldu gözümde ol per-i péyker senem,
Göyde mah anun yüzünden bir nişan ğaldı mana.
Ta ki senden ayrı düşdi bu T̄etâi {estedil,
Büy-i müyin müşk ile enberfişan ğaldı mana.

***

Ya İlâhî, isterem senden bu en'âmi mana,
Édesen hemdem kim, ol serv-i gülendâmi mana.

Şol büt-i nâméhribân hergiz meni yâd étmedi,
Bir mehebbet ğılmadı a {ır serencâmi mana.

Cövr-i hicrân çekdiyimden ğalmayıbdır tağetim,
Ya nesib étsin nolaydı sebr ü aramı mana.

Könlüm aldın bîtekellûf, canımı almağ durur,

²⁸⁶ Bu mısra bazı kaynaklarda şöyledir: "Arizin görmək de {i éyn-i seadettir mana."(Salman Mümtaz, Azərbaycan Edebiyyatının Ğaynağları, Yazıcı Neşr., Bakı-1986, s. 305.)

Güldürür eşğinde dayim hâsîlin âmi mana.

Kêçdi ömrün éy T-etâî, uş bu zâye dünyada,
Şol vefasız dilberiden vérmedi kâmi mana.

***

Néylerem ol cenneti içinde dildâr olmasa,
Goy anı virane galsın bağçada bâr olmasa.

Ėflet ehli galdı Heğ' den şöyle bil kim, bînesib.
Ėanda didârı görür, ol bunda bîdâr olmasa.

Dünyada âşig olan géydi melâmet donunu,
Her yéten âşig olur mu derd ana kâr olmasa.

Âşîğın méydanda başı top yérine çalınur,
Başını méydana göymaz kim ki, serdâr olmasa.

Doğruluğ dost ğapısıdır, doğru gel gir bu yola,
Eyri méydanda utanur, onda iğrar olmasa.

Éy ٲetâî, gövheri {erc éyleme nâdâne sen,
Gövherin ğedrinî bilmez ger {iridâr olmasa,
***

Dilberâ, derdime derman senden özge kimse yo {,
Hem de {i könlümde iman²⁸⁷, senden özge kimse yo {.

Hicr évinde men kiminle hemdem oldum, éy senem,
Könlümün şehrinde méhman, senden özge kimse yo {.

ٲızr tek, zülmetde ğaldım, bir meded ğıl Tanrı'çün,
Teşne üçün âb-i héyvan senden özge kimse yo {.

Her ne kim, hökm éylesen, éyle mene éy éşğ-i yâr,
Könlümün te {tinde sultan senden özge kimse yo {.

Bu ٲetâî {estenin vérgil murâdın, yâ İlâh
Kim, mene lütf ile éhsan senden özge kimse yo {.

***

Ta ki, derdinden olubdur yüregim sed pareler,
Tiğ-i éşğın yüreyimni sed hezaran pareler,

Ay yüzünden ayru gördüm didé-yi bî {abimi,
Göy yüzünde uymaz oldu her géce seyyareler.

Zahida, sen fariğ ol, ahimden ikrah éyleme,
Kim, benim bağrımda ço {dur gemzelerden yareler.

Yaralı bağrım ğanın tökdü gözümünden dem be dem,
Gör, neler ğıldı mene şol nerkis-i {un {areler!

Çı {masa miskin ٲetâî könlü zülfinden nola,
İşi séyr olur onun her {anda var seyyareler.

²⁸⁷ Bazı kaynaklarda bu kelimenin yerine “derman” kelimesi kullanılmıştır. Oysa ki derman olunca kafiye olmuyor (Şah İsmail ٲetâî, A. İ. Medenî Elâğe Cemiyetinin Neşr., Bakı-1946, s. 51).

***

Her zaman kim, ğarşuma ol dilber-i mehru gelür,
Canime bir od düşür, bu dilime Ya Hu gelür.

Sinemi ğarşu tutaram, kûyine ol dilberin,
Sağınuram dem be dem Véys-i Ğerin'den bu gelür.

Hesretinden dilberin düşdüm Serendib kûhine.
Âşîĝ-i dil {esteni herdem sorur ahu gelür.

Canımı ğurban ğalardım, yoluna ol dilberin,
Ol zemandan kim, déyerler ol büt-i mehru gelür.

Éy Ttetâî, sen vücûdin cûyini pâk éyle gel,
Çünkü, pâk olsa ona serçêşmeden bir su gelür.

***

Âşîĝ isen gel berü, kim, can-i cânan mendedir,
Zahida, sen {andasan, kim, nur-i iman mendedir.

Mendedir yér ile göyin hikmeti, hem güdreti,
Ab u ateş, {ak ü bad ü cümle erkân mendedir.

Heĝ Talâ dörd kitabı göyden éndirdi yére,
Men onu istemezem, çün küll-i fûrgan mendedir.

Katiba, aĝu ğeraye ba {ma seni azdırur,
Aç ğulaĝ, dinle sözüm, avaz-i Ğur'an mendedir.

Pehlevanlar, çün cahanda Rüstem-i Zal olmuşam,
Hem Sikender hikmeti, hökm-i Süléyman mendedir.

Eyyub'a çekdirdi ço { derd ü belâ vü möhneti,
Gel meni isteş, véreyim derde derman mendedir.

Ye'ğub'i gör, zâr ü giryân Yusuf-i Ken'an için,
Pir-i künc-i {elvetem, uş, Mîsr-i Sultan mendedir.

Şah-i Merdan'ın Eli'nin âliyem, övladiyem,
Zülfügar ü tacü Düldül, uç nişanı mendedir.

Açarım din-i Mehemed, mezheb-i Ce'fer yeğın,
Lâ feta illâ Eli, bu sirr-i pünhan mendedir.

Men şeha bu canımı sidgile ğurban ğılmışam,
Ger ğebul ğılsa vilâyet, éyd-i ğurban mendedir.

Çün T̄etâi'yem şahın vesfinyi daim söylerem,
Éşgile bél bağlaram, defterle divan mendedir.

***

Éy Heğ ehli, sen senin cisminde béytullahi gör,
T̄ancaru ezm éylsen dövhide erşullahi gör.

Adem'in şe'ninde, kerremna, dédi nitg-i İlâh,
Ehl-i me'nesan, heğiget sümme vechüllahi gör.

Zakir'em, zikr éylerem könlümde özge kimse yo {,
Natiğem, nitg-i hidayet gel hebibullahi gör.

Hazihi cennatiednin defterin şerh éyleyen,
İblis olma, gel sücud éyle, bu bâbüllâhi gör.

Lövhi mefhuzin T̄etâi ebcedin ğıldı beyan,
Div déyilsen, {âtemın {etminde Fezlüllah'ı gör.

***

Dilbera, ğemgin könlümü şâd ğılsan, veğtidir,
Bu yı {ılmış könlümü âbad ğılsan, veğtidir.

T̄éyli müddetdir ki, könlüm eşgile viranedir,
Şimdi ol viraneni âbad ğılsan, veğtidir.

Éy şeh-i lütfün kerem, bir gez, eşit feryâdimi,
Bend içinden bendeni azad ğılsan, veğtidir.
Fırğetin dövride çekdim möhnet ü cövr ü cefa,
Şimdi veslin yoluna irşad ğılsan, veğtidir.

Çünkü derd-i eşğini olmaz nihan étmek onun,
Éy T̄etâi, derd ilen feryâd ğılsın, veğtidir.

***

Bu gün geldim cahane, serverem men,
Ye'gin bilin ki, neğd-i Héydar'em men.

Firudun, Ƨosrov ü Cemşid ü Zöhhak,
Ki, Rüstem-Zalem ü İskender'em men.

“Enel Heğ” sirri uş könlümde gizli,
Ki “Heğg-i mütleğem”, heğ söylerem men.

Nişanimdir benim tac-i seadet,
Süléyman elyine engüşterem men.

Mehemmed nuriden, Eli sirrinden,
Heğiğēt behri içre gövherem men.

Ƨetâî'yem, şeha, eskikli gulam,
Gapında bir kemine kemterem men.

***

Gel ki, câna, senden özge tende men can istemen,
Tâki sen varsan benim yanımda, cânan istemen.

Ger elac éyler mana âlem tebibi ser be ser,
Şerbet-i le'linden özge derde derman istemen.

Görelî hüsnin gülünü olmuşam çün endelib,
Bağçalarda senden ayru verd-i {endan istemen.

Tâ ezel günde senin eşğine iğrar étmişem,
Senden özge yâr ilen men ehd ü péyman istemen.
Éyle sanma kim, Ƨetâî méhr-i rûyin terk éder,
Var iken dilde {eyalın özge méhman istemen.

***

Novcevan ol pir iken dövran ki, cânan dövridir,
Şâd ol, éy {este könül, kim derde derman dövridir.

Zülmet-i hicrane söylen, hökmini terk éylesin,
Bir güneş doğdu araye, mah-i tâban dövridir.

Lal oturma, söyle, éy can mürği, geldi növbahar,

Gétđi ğış veğti aradan, uş ğülistan dövrđđđ.

Âşığe méhr étđđ dilber, ğalmadı cövr-i reğib,
Küfr aralığdan arındı, şimdi iman dövrđđđ.

Ömr içün ğem çekme éy dil, nuş ğıl âb-i heyat,
Dilberin şirin lebinden, âb-i heyvan dövrđđđ.

Nâümid olma cehanda, éy gedâ-yi bineva,
Dergâh-i sultana gel kim, lütf ü ihsan dövrđđđ.

Möhnet-i dünyaden, éy dil, fariğ ol, sürgil murad,
Türrem ol, ğem çekmeğil kim zill-i sübhan dövrđđđ.

Gezmegiñ âlemde sergerdân, könül, pervane tek,
Töş münevverdir cahan şem-i şebistan dövrđđđ.

Dûd-i âhindir, Tetaî, göyde bulutlar senin,
Durmayub tök göz yaşın kim, âb ü bârân dövrđđđ.

***

Yüzün gördüm senin, éy yâr-i mehrû,
Könüller âfeti, ya yüz müdür bu?!

Dodağın hesretinden {este hâlem,
A {ıtdı gözlerim yaşın beher su.²⁸⁸

Hebeşdir kim, müsafir Rum'e düşmüş,
Yüzün sefhindeki ol {âl-i Hindu.

Gözünden ahu tek dağlara düşdüm,
Ne séhr étđđ mene ol iki câdu?

Tetaî dér: Yüzün {urşide nisbet,
Sözü rövşen déđim, yüzüne ğarşu.

***

Éy peri, eşğine men candan giriftâr olmuşam,

²⁸⁸ "Z. İbrahimov, şah İsmayıl Tetaî, Bakı -1946. Azereşr, s. 149." adlı eserde bu beyit şöyle geçiyor:

"Dodağın hesretinden teşne cânım,
A {ıtdım gözümünden yaşı beher su."

Kim, ferâğ ü möhnetinden rûz ü şem zâr olmuşam.

Tâ ki düşdüm ol nigârın mâh yüzü hierânına,
Derd ilen séyyâre tek her géce bîdâr olmuşam.

Tâ ki gülzâr-i cemâlından cüdâyam, éy senem,
Her zaman bülbül teki der eşğ-i gülzâr olmuşam.

Çün ki eşğün gencini gönlümde pünhan éyledim,
Rûz ü şeb ol gence men her dem nighdâr olmuşam.

Tâ seni gördü reğib ilen ٢ataî {este dil,
Dem be dem yanar vücudum, ser be ser nâr olmuşam.

***

Dünya vü uğbada sen tek yâr-ı gem{ar isterem,
Halğ éder divare secde, men de didâr isterem.

Tuti tek tel { oldu ağzım, isterem şeker lebin,
Bülbül-i serkéşteyem her günde gülzâr isterem.

Her vefasız dilbere vérmen gönül, éy dilrûba,
Bir senin tek dilber-i yâr-i vefâdar isterem.

Çün sen éy, derdim tebibi, étmesen dermanımı,
Bu vücud-i zârımı her günde bîmâr isterem.

Bu Ttetâî bende ol ğaşın ğuliyem sidĝ ilen,
Ĝılmıřam bir ğatile iĝrar, ne inkâr isterem.

BAYATILAR (Maniler)

Ttetâî, can ar{ına,
Ehli ürfan ar{ına,
Me'rifetden su gelib,
Tökülür can ar{ına.

Könül verme nâdâne,
Haĝĝı inkâr édene,
Müridim, haĝ démiřem,
Mehebbet {anedane.

TÓetâîm dér, bayaĝı,
Atılandır bayaĝı,
Ĝuřlarda ne ĝuřu var,
Tepesinde ayaĝı?

Ttetâî'ye han geldi,
Mürde cisme can geldi.
Ye'ĝub-i zâr olmuşam,
Yusif'i Ken'an geldi.

Ttetâî'yem {ettarem,
Heĝ sirrine settarem,
Hekimlerin dermanı,
Tebiblere ettarem.

Ttetâî'yem bir hâlem,
Elif üstünde dalem,
Sûfiyem teriĝetde,
Heĝiĝetde abdalem.

Ttetâî'yem, vér cevablen,
Ĝırmızı ĝül ĝülablen,
Senden can esirgemem,

Zirâ kim, bir hésablen.

Ṭetâi işin düşer,
Gelib, gédişin düşer,
Dişleme çiy lögmeni,
Yérine dişin düşer.

VARSAĞÎLER

Ğaibden delil göründün,
Dedem, {oş geldin, {oş geldin!
Bizi sévib sévindirdin,
Dedem, {oş geldin, {oş geldin!

İki can idik birleşdik,
Mehebbet ğapısın aşdığ,
Şükür didâra irişdik,
Dedem, {oş geldin, {oş geldin!

Üstümüze yol uğratdın,
Gövher aldın, gövher satdın,
Erliyini isbat étdin,
Dedem, {oş geldin, {oş geldin!

Bir ağacda güller biter,
Dalında bülbüller öter,
Şahıma bergüzar géder,
Dedem, {oş geldin, {oş geldin!

Boyle, Şah Ṭetâi'm, boyle,
Pirim destur vérsin söyle,
Şaha menden niyâz éyle,
Dedem, {oş geldin, {oş geldin!

***

Bir gözelin vücudunun şehrine,
Ba {, nezer éyle de hemen ârif ol,
Dükânında dédigin metama,
Ba {, nezer éyle de hemen ârif ol,

Séyr ét özge erenlerin göresin,
Tebib sarar yüregimin yaresin,
Çerb éyleme mehebbetin çâresin,
Ba {, nezer éyle de hemen ârif ol,

Hercâyî gözele gôşma başını,
 Hercâyîlik édib, atar daşını,
 Müşteri bulursa, söz gumaşını,
 Ba{, nezer éyle de hemen ârif ol,

Ṭetâî dër: Rehm étmezem yalana,
 Özün teslim éder kendi gelene,
 Ay Eli'dir, gün Mehemmed bilene,
 Ba{, nezer éyle de hemen ârif ol,

***

Vücutum şehrin séyredib gezdim
 Didâr ile mehebbete éşğ olsun!
 Hemen bir nesnede ğaldı nezerim,
 Didâr ile mehebbete éşğ olsun!

Éşğim cûş éyledi kêçdi serimden,
 Artıb gelir mehebbetin nurunden,
 Niyâzımız budur cân-ı Kerimden,
 Didâr ile mehebbete éşğ olsun!

Ġüdrete ğendilinden atdı daneyi,
 Éndi lövhi üzre tutdu binayi,
 Cünbüşe getiren çer{-i fenayi,
 Didar ile mehebbete éşğ olsun!

Fil yükün yükletme, ğarınca çekmez,
 Dürlü réyhan ço{dur, gül kimi ğo{maz,
 Dünya malın vérsen bize gerekmez,
 Didâr ile mehebbete éşğ olsun!

Yucalarda olur ol hüma ğuşi,
 Dostum, mehebbetdir âşîĝe işi,
 Pirim Ṭetâî'dir cümleinin başı,
 Didar ile mehebbete éşğ olsun!

***

Yéne méhman gördüm, könlüm şâd oldu,
 Méhmanlar, siz bize sefa geldiniz!
 Ġar ğış yağar iken, bahar yaz oldu,
 Méhmanlar, siz bize sefa geldiniz!

Müsafir éşğ ğapusunun dilidir,

Ƨızırı sév kim, sahibinin guludur,
Tanrı müsafiri pirim Eli'dir,
Méhmanlar, siz bize sefa geldiniz!

Bir éve géhr ola, müsafir gétmez,
Çalışsa, çırpınsa ekdiyi bitmez,
Çağırsa, bağırsa, bir yére yétmez,
Méhmanlar, siz bize sefa geldiniz!

Hümmeť éyle sen ki, daima gele,
Yaman ya{şı bizim yüzümüz güle,
Böyük kiçik onu, hem, Ƨızır bile,
Méhmanlar, siz bize sefa geldiniz!

Müsafir gelir ki, ğismet-i bile,
Müsafir Ƨızır'dır üzrünü dile,
Ƨetâi'm oğruyu tut, vér gel ele,
Méhmanlar, siz bize sefa geldiniz!

***

Biz de {anedane géder dér idik,
Méhman canlar, bize sefa geldiniz!
Her sabah, her sabah yüzüm üstüne,
Méhman canlar, bize sefa geldiniz!

Beli, dédi, bir gérçeyin destine,
Canım ğurban olsun Haĝĝ'ın dostuna,
Her sabah, her sabah yüzüm üstüne,
Méhman canlar, bize sefa geldiniz!

Gét-di yoldaşlarım, ğaldım yalnız,
Bağçada açılır ğönçe gülümüz,
Şeker mehebbetiz, dadlı dilimiz,
Méhman canlar, bize sefa geldiniz!

Bayĝuş kimi ne beklersen viranı,
Şükür olsun seni bize véreni,
Sultan Ƨetâi'nin işi, yéreni,
Méhman canlar, bize sefa geldiniz!

***

İçmişem bir dolu olmuşam ayıĝ,
Düşmüşem daĝlara, olmuşam géyik,

Sene dérem, sene, sürmeli géyik,
Ĝaçma menden, ĝaçma avçı déyilem.

Avçı déyilem ki, düşem izine,
Ĝaça ĝaça ĝanlar éndi dizine,
Sürmeler héy çekdin gonur gözüne,
Ĝaçma menden, ĝaçma avçı déyilem.

Sene dérem sene, géyik erenler
Bize sévda, sene dalğa vérenler,
Dilerem Mövlâ'dan yénmez vuranlar,
Ĝaçma menden, ĝaçma avçı déyilem.

Éyder, Şah Ttetâî'm uçan ĝaçandan,
Zerrece ĝor {marıĝ bu datlı candan,
Gédib de'vac olma atana mandan,
Ĝaçma menden, ĝaçma avçı déyilem.
***

Allah allah, déyin, ĝaziler,
Ĝaziler, déyin, şah menem.
Ĝarşu gelin, secde ĝılın,
Ĝaziler, déyin, şah menem.

Uçmaĝda tuti ĝuşuyam,
Aĝır leşger er başıyam,
Men sûfiler yoldaşıyam,
Ĝaziler, déyin, şah menem.

Ne yérde ekersen biterem,
Tanda çağırsan yéterem,
Sûfiler, elin tutaram.
Ĝaziler, déyin, şah menem.

Mensur ile darda idim,
Telil ile narda idim,
Musa ile Tur'da idim,
Ĝaziler, déyin, şah menem.

Ĝırmızı taclı, boz atlı
Aĝır leşger nisbetli,
Yusif péyĝember sifetli,
Ĝaziler, déyin, şah menem.

Ttetâî'yem al atlıyam,

Sözü şekerden datlıyam,
Mürteza Eli zatlıyam,
Gaziler, déyin, şah menem.

MÜREBBELER
(Murabbalar)

Ṭubların sultanısan, âlemde var, {an ol yürü,
Aşîğin canında cansan, vara cânan ol yürü,
Sen reğbin meclisinde şem' kimi yan ol yürü,
Könlümüzü bize vér de, Misr'e sultan ol yürü!

Yérde ğalmaz çün béle sen, éy melek, âhim benim,
Yalgıza yardım éder, var dér ki, Allah'ım benim,
Bîvefalîğ resmini elden géder şahim benim,
Könlümüzü bize vér de, Misr'e sultan ol yürü!

Néçe kerre démedim mi, gözleri ahu, sana,
Bîvefalîğ étmemek gerek idi canım sana,
Yürü, var ömrüm haman şimden géru ya hu sana,
Könlümüzü bize vér de, Misr'e sultan ol yürü!

Yâ İlâhi, bilmezem, kim, no'lur ehvalım benim,
Könlüm aldı, éy Müselman, şimdi bir zâlim benim,
Sévdigim, ömrüm, efendim, héy gülüm, balım benim,
Könlümüzü bize vér de, Misr'e sultan ol yürü!

Éy Ṭetâî, bulmadım bir yâr ü hemdem dünyada,
Ah vahi kéçdi ömrüm, néleyim men dünyada,
Serv kimi ser{oş ola sağ haman sen dünyada,
Könlümüzü bize vér de, Misr'e sultan ol yürü!

***

Ve'dé-yi vesl édeli bir ğılca ğaldı canımız,
Göglere irse irübdür nâle vü efğanımız,
Yola ba{mağdan çı{ıbdır didé-yi giryanımız,
Ṭani, ay zalim, seninle ehdimiz, péymanımız?

Gülşen-i bağ-i cinansen, eşğ ola didarına,
Men de{i bir bübül-i şürideyem gülzarına,
Yürü, éy yâr-i vefâsız, durmadın iğrarına,
Ṭani, ay zalim, seninle ehdimiz, péymanımız?

Her {açan cam-i şerab-i şivéyi nuş éyledin,

Étdigin gövlü ğerari hep feramuş éyledin,
Çésm-i me{murinle, men miskini ser{oş éyledin,
Ṭani, ay zalim, seninle ehdimiz, péymanımız?

Al sehab-i rûyini hüsnün kimi olsun müdam,
Méhr ile dolsun benim mahim zemin ü asiman,
Söyledin könlüm alınca mene min dürli yalan,
Ṭani, ay zalim, seninle ehdimiz, péymanımız?

Ebr-i baran kimi ağlarken Ṭetâi zâr zâr,
Gözünün yaşı éderdi durma, dérdin, âşikâr,
Dün géce kûyinde oldum, sübh olunca intizâr,
Ṭani, ay zalim, seninle ehdimiz, péymanımız?

ĠESİDELER (Kasideler)

Éy ki, yo{dan bu cahani var éden Perverdigâr
Yeri ğaim gögleri devvar éden Perverdigâr.

"Küntü kenz" in âyeti vesfinde olmuşdur nüzûl,
Varlığına "kün fekân" iĝrar éden Perverdigâr.

Cümle-yi âlemde sen günden de{i zahir, veli,
Dilde daim adını, settar éden Perverdigâr.

Mö'mine mesken ğılandır baĝ-i cennatü ne'im,
Kâfer-i münkir megamın nar éden Perverdigâr.

Cümle eşyalar gözün der{ab édendir géceler,
Gögde kövkebler gözün bîdâr éden Perverdigâr.

Bir ğuluni oda ya{ub, ğıldı fi nar-i seĝer,
Bir ğuluni mehrem-i esrar éden Perverdigâr.

Misr içinde Yusif'i bir ğul iken sultan éden,
Derd ile Ye'ĝubi'ni bîmar éden Perverdigâr.

Yunis'i derya içinde yudduran bir baliĝe,
Ateş-i İbrahim'i ğülzar éden Perverdigâr.

Yaĝdıran deryaya gögden ebr-i néysan yaĝmurun,
Ġetresinden lö'lö-yi şehvar éden Perverdigâr.

Enbiyalar be {sine yazdıran e'la mertebe,
Müstefa'nı cümleden mu {tar éden Perverdigâr.

On iki me'sum-i pâki piş éden ümmetlere,
Mürteza'ni Héyder-i kerrar éden Perverdigâr.

Lütfile ehvalıma gılgil Ttetâi'nin nezer,
Éşg içinde vâleh-i didar éden Perverdigâr.

***

Gönçe tek le'lini {endan étdigin, ye'ni ki, ne?
Laletek bağırını pür ğan étdigin, ye'ni ki, ne?

Ğare zülfün ağ yüzün üstünde efşan éyleyib,
Könlümü ğemden perişan étdigin, ye'ni ki, ne?

Ğılmağ üçün taze hüsnün bağı, éy serv-i revan,
Gözümü küyinde giryan étdigin, ye'ni ki, ne?

Tökmek üçün ğanımlı başım kesib her dem be dem,
Şahsuvarım ezm-i méydan étdigin, ye'ni ki, ne?

Aşigin vesl ile bir dem könlünü şad étmeyib,
Bu {erab abadı viran étdigin, ye'ni ki, ne?

Gülşen içre cilvelenmişsen yéne geşt étmeye,
Can ğuşun dutmağa séyran étdigin, ye'ni ki, ne?

Bîteveggüf her bela o {un ki, atsan her yana,
Sen meni ğarşuda ğal {an étdigin, ye'ni ki, ne?

Ger yüz il küyinde can vér, méyli yo { herdem sene,
Éy könlü, sen munca efğân étdigin, ye'ni ki, ne?

Ayağın yüzinde dirlik istedim, men, öl dédin,
Müşkilimni béyle asan étdigin, ye'ni ki, ne?

Dil gūşuna dané-yi {âl ũste dam etmiş saçın,
Yâ reb, onu bend ũ zindan étdigin, ye'ni ki, ne?

Çünkü ğılırdın mene min tövr ile cövr ũ cefa,
Éşğini könlümde méhman étdigin, ye'ni ki, ne?

Arizini zülfiniz birlen hicab édüb müdam,
Éy güneş, yüzünü pünhan étdigin, ye'ni ki, ne?

Méhr ilen rehm étmeyüben, gehr birlen öldürüb,
Bendeye lülf ile éhsan étdigin, ye'ni ki, ne?

İstemişdin ğetlimi, can müjde verdim merdana,
Gözü könlümnü péşiman étdigin, ye'ni ki, ne?

Ğönçe gül {endan olub, nergizle susen bitmege,
Ariz'in bağın ğülüstan étdigin, ye'ni ki, ne?

Perde senden keşfedib, éy verd-i ehmer yüzünü,
Bülbül-i âlemde destan étdiğin ye'ni ki ne?

Çünkü can vérmezsen, éy ömrüm, bu cansız cismime,
Su-yi le'lin âb-i héyvan étdigin, ye'ni ki, ne?

Var gel éy, bâd-i seba, ol enber efşan zülfe dé,
Bu ğemer dövrinde dövran étdigin ye'niki, ne?

İsterem geldigce ğemden ğurtarasan rehm édib,
Ğün be ğün derdin firavan étdigin, ye'ni ki, ne?

Leşger-i eşğin könlü çek üstüme herdem diler,
Tâné-yi könlümni talan étdigin, ye'ni ki, ne?

Talların filfil, yüzün ğül, leblerin méy, éy senem,
Tetlerinden deste réyhan étdigin, ye'ni ki, ne?

Behre döndü çövréniz, eşğimden, éy ayine rû,
Ğöz yaşından böyle ümman étdigin, ye'ni ki, ne?

Séyr ederken mürğ-i dil, bağ-i rû {ünde bend édüb,
Anu der çah-i zene{dan étdigin, ye'ni ki, ne?

Çalmaq üçün başımı, top éyleyib méydan ara,
Hav édüb, zülfini çövkân étdigin, ye'ni ki, ne?

Çünkü zülmetden çı {armaz könlümü şem'i rü {ün,
Sen onu şem'-i şebüstan étdigin, ye'ni ki, ne?

Men gedaye çünkü yo {dur rehmin, éy can, éşğini,
Könlümün te {tinde sultan étdigin, ye'ni ki, ne?

Éyd yüzünçün, şeha, müjgân o {ilen canımı,
Ğaşların yayine ğurban étdigin, ye'ni ki, ne?

Me'den-i yüzünde bir höğge dehanındır, dişin,
Leblerin terfını mercan étdigin, ye'ni ki, ne?

Aldı zezem Ke'bé-yi veslin sefasından gözüm,
Tof-i dil derdine derman étdigin, ye'ni ki, ne?

Her sütunun ğesr-i bağı, dilde can miğdarını,
Nisbetü Henna ü Menna étdigin, ye'ni ki, ne?

Bu Ttetâî könlünü, éy nergizi cad ü nigâr,
Özüne séhr ile héyran étdigin, ye'ni ki, ne?

***

KURBANÎ (Ġurbanî)

XV. yüzyılın sonlarında İran Azerbaycanı'nın en güzel yerleşim yerlerinden birisi olan Dirili kentinde dünyaya geldiği iddia edilen Kurbanî'nin ünü Kafkasya'dan başlayarak Türk Dünyası'nın dört bir yanına yayılmıştır. Kurbanî'ye gelinceye kadar onlarca âşık/şair sinesine sazı basıp, düğün derneklerde cevelân ettiği halde, eserleri günümüze kadar gelip çıkamamıştır. Oysa Kurbanî o kadar halkın gönlüne girmiş, o kadar halkın meselelerini dile getirmiş, o kadar tesirli şiirler söylemiştir ki, onun şiirleri bütün özellikleri ve güzellikleriyle günümüze kadar gelip çıkmıştır. Bununla da Kurbanî, Türk Dünyası'nın, elimizde eserleri bulunan, en eski âşığı olma özelliğini kazanmıştır.

Kurbanî'nin hayatı hakkında fazla bilgi edinmeye imkân yoktur. Kendisinin tasnif ettiği "Ġurbanî" adlı halk hikâyesinden ve şiirlerinde bahsi geçen tarihî olaylardan, onun İran Azerbaycanı'nın Dirili kentinde doğup büyüdüğü anlaşılıyor. Diğer yandan, bizzat gidip Şah İsmail ile görüşmesi, Çaldıran Savaşı sonunda (1514) bazı Şah taraftarları ile birlikte Kars'a götürülmesi, 1524 yılına kadar on yıl Kars'ta tutulması, serbest bırakıldıktan sonra Şah İsmail'i görmeye gitmesi, Şah İsmail öldüğü için onunla görüşmemesi gibi bilgilerden de onun XV. yüzyılın sonlarında dünyaya geldiği ve XVI. yüzyılın başlarında yaşamış olduğu tahmin ediliyor.

Şah İsmail ile görüşürken söylediği şiirden bir hane şöyledir:

"Diri Dağları'ndan uzak yollardan²⁸⁹,
Elbetde ki bir murada gelmişem.
Êşğın siteminden, çer{in elinden,
Bir şahım var, ona dâda gelmişem."²⁹⁰

Tasnif ettiği "Ġurbanî" adlı hikâyesindeki lirizm ve şiirlerindeki Türkçeyi kullanma gücü, eserlerindeki anlatım ve muhteva zenginliği, siyasi, sosyal, ahlâki ve nasihatamiz konuları işlemedeki başarısı, onun büyük bir üstad âşık/şair olduğunu göstermektedir.

Edebiyatçıların çoğusu, Kurbanî'nin sanat hayatını ve eserlerini, âşık edebiyatının başlangıcı olarak kabul etmektedirler. Paşa Efendiyev bu hususta şöyle diyor: "XVI. asır Azerbaycan âşık şiirinin şimdilik bizce bilinen ilk temsilcisidir."²⁹¹

Attila'nın (400?-453) düğün yas merasimlerinden, Dede Korkut atamızın kopuz çalıp boy boyladığı meclislerden kopup gelen, Türk halkının en eski sanat

²⁸⁹ Bazı kaynaklarda bu mısra şöyledir: "Gence dağlarından uzak yollardan."

²⁹⁰ G. Kâzım, Ġurbanî, Bakı Üniversitesi Neşr., 1990, s. 114.

²⁹¹ Paşa Efendiyev, Azerbaycan Şifahî Tıalg Edebiyyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1992, s. 252.

dalı âşıklık geleneği, Kurbanî'de berrak bir yayla pınarına dönüşmüştür. Halkın aşkı, emeli, arzusu, gülüşü ve göz yaşı onun şiirlerinde mısralara dökülmüştür. Bunun için de onun şiirleri Türk halklarının sine defterlerinde yer bulmuş, yüzyılların ötesinden günümüze kadar gelmiştir.

Kurbanî, o kadar güzel halk şiiri formaları oluşturmuştur ki onun koşmaları, geraylıları (sekizli koşmaları), tecnisleri, divanîleri, gıfilbendleri (muammaları), déyişmeleri (atışmaları) ve bayatları (manileri) günümüzde bile Türk halk edebiyatı nazım türlerinin en güzel örneklerini oluşturmaktadır.

Kurbanî'nin şiirlerinden örnekler:²⁹²

GERAYLILAR

GÜLE GÜLE

Girdim yârın bağçasına,
Dédim derdim güle, güle.
Men ona éle müştâgam,
Néce bülbül güle, güle.

Nâşi bağban, satma gülü,
Haramdı a {çası, pulu,
Küsdürdün şeyda bülbülü,
Daha gelmez güle, güle.

Ğurbanî'yem, ermemişem²⁹³,
Yâr gesrine girmemişem,
Béle cellad görmemişem,
Aldı canım güle, güle.

DİLBER

Durum dolanım başına,
Âşğından küsen dilber!
Gözlerini dik gözüme,
Ne men dinim²⁹⁴, ne sen, dilber!

İtirmişem maralımı,

²⁹² Cavad Héy'et, Azərbaycan Şifahi Tâlğ Edebiyatı, Téhran-1367 (1988), s. 97; Ğurbanî, G. Kâzım, Bakı Üniversitesi Neşr., 1990; Salman Mümtaz, Azərbaycan Edebiyyatının Gaynağları, Yazıçı Neşr., Bakı-1986, s. 292; Paşa Efendiyev, Azərbaycan Şifahi Tâlğ Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1992, s.253-257; Azərbaycan Âşığı ve Êl Şairleri, Êlm Neşr., Bakı-1983, c. I, s. 19-55; Azərbaycan Edebiyatı İncileri, Yazıçı Neşr., Bakı-1988.

²⁹³ Ermemişem: Ulaşamamışım.

²⁹⁴ Din-: Konuşmak.

Bir sinesi yaralımlı,
Gündüz sebr ü gerarımı,
Géce yu {um kesen dilber!

Ġurbanî özüne beydi,
Yâr hesreti ğeddim eydi,
Ne dédim {etrine deydi?
Bu men dilber, bu sen dilber!

DOLANA DOLANA

Alçağ yérden duman ğal {ar,
Dağı dolana dolana.
Göy üzünü bulud alar,
Mahı dolana dolana.

Kimi ağa kimi nöker,
Nöker olan cefa çeker,
Bülbül ağlar ğan yaş töker.
Bağı dolana dolana.

Ġurbanî murada yétđi,
Cânan geldi, burdan ötdü,
Nobat geldi mana yétđi,
Sağı dolana dolana.

OLMAZ

Fend éleme félli derviş,
Béle kâr éylemek olmaz.
Yı {ıbsan könlüm évini,
Mürğüzâr éylemek olmaz.

Söyle derdin bilenlere,
Derd başına gelenlere,
Her üzüne gülenlere,
É'tibar éylemek olmaz.

Ġurbanî'ye getir meze,
Derd üstünde derdim teze,
Derd bileni derd bilmeze,
Ġiriftâr éylemek olmaz.

GÉDİM

Canım ana, gözüm ana,
Bir dua ğıl, men de gédim.
Sene ğurban özüm ana,
Bir dua ğıl, men de gédim.

Südün mene halâl éle!
Bir Tuda'dan sen de dile!
Men de gelim güle güle,
Haĝĝ déyene emel édim.

Ğurbanî'yem vara vara,
Ğurb.an olum nazlı yâra,
Gece gündüz yolum ora,
Sirr sözümü sene dédim.

ŞAH TETÂÎ

Gözel şahım şeyh oğludu,
 Şah Tetâî, Şah Tetâî!
 Şah-ı Merdan'a bağıldı,
 Şah Tetâî, Şah Tetâî!

Bu dünyada bir hağ divan,
 O dünyada cennet mekân,
 Goy var olsun Türkî zeban,
 Şah Tetâî, Şah Tetâî!

Ġurbanî tek ğul penâhı,
 Ġiblê-yi âlemin mâhı,
 Ol cahanın ğibleĝâhı,
 Şah Tetâî, Şah Tetâî!

AĞACDANDIR

Sazım, gel benimle danış,
 Senin eslin ağacdandır.
 Ağac dedim, bikêf oldun,
 Turma da ki, ağacdandır.

Çaĝırın gelsin âřiĝi,
 Âleme salsın ışığı,
 Hesên Hüseyin'in bêřiyi,
 O da ki var ağacdandır.

Éy Ġurbanî batma yasa,
 Uzun sözün éyle ĝısa,
 Musa'nın elinde asa,
 O da ki var ağacdandır.

GÖŞMALAR

GÖZ DEYER SANA

Sallana sallana gelen salatın,
Gel béle sallanma, söz deyer sene,
Al yaşıl géyinib ğarşıda durma,
Yayın²⁹⁵ bed nezerden, göz deyer sene.

Gétme gétme görüm kimin yârisan,
Hansı be {teverin vefâdârisan?
Kölgede beslenmiş guzêy ğarisan,
Seherin yélleri téz deyer sene.

Ğurbanî dér: Héç kes yârın öymesin,
Düymele ya {anın çarpaz düymesin,
Destele zülflerin, yére deymesin,
Yollar ğubarlanar²⁹⁶, toz deyer sene.

VÉRMEREM SENİ

Başına döndüyüm, ay Perizâde,
Can içinde cana vérmerem seni.
Néynerem bostanı, néynerem bağı,
Yüz bağı ü bostana vérmerem seni.

Dağlarda maralsan, çöllerde céyran,
Ordubad, Na {çivan boyuna héyran,
Tamaşaya gelir cemi Gürcüstan,
Küllü Dağıstan'a vérmerem seni.

Ğurbanî dér: Can içinde can gele,
Yaş yérine gözlerinden ğan gele,
Camalın görmeye Süléyman gele,
Ta {t-i Süléyman'a vérmerem seni.

ONDAN ÖLDÜR

Başına döndüyüm, ay {anlar {anı,
Gönlümün metlebin bil, ondan öldür!

---

²⁹⁵ Yayın- : Sakınmak, korunmak, çekinmek.

²⁹⁶ Ğubarlan- : Tozlanmak, kederlenmek.

Sen ol Tanrı²⁹⁷, mene gezebnâk olma,
Lütfeyle, üzüm gül, ondan öldür!

Ėem ehliyem, dindirmesen dinmerem,
Éşğ oduna alışmışam, sönmerem,
Ta ölünce dédiyimden dönmerem,
Apar yâr goynuna sal, ondan öldür!

Ėurbanî'yem eşğ elinden büryanam,
Ta ölünce men o ġıza ġurbanam,
Gulluġunda gözü baġlı terlanam,
Çalış, şikâr bendin al, ondan öldür!

GELMİŞEM

Diri daġlarından, uzaġ ellerden,²⁹⁸
Elbette ki bir murada gelmişem.
Éşğın siteminden, çer {in elinden,
Bir şahım var, ona dâda gelmişem.

Feraġat évimde otduġum yérde,
O {uyub élmime çatdıġım yérde,
Bir şirin yu {uda yattıġım yérde,
İçiribler mana bâda gelmişem.

Bülbül idim, ayrı düşdüm gülümden,
Felek vurdu, cida saldı élimden,
Ėurbanî'yem, Ėara Vezir elinden,
Şéy {²⁹⁹ oġluna şikâyete gelmişem.

DÖNÜBDÜ

Hicran géceleri ġayġı çekmekden,
Elif geddim eyri yaye dönübdü.
Bed esilin eşiden tek sözlerin,
Yeġin étdim, ömrüm zaye dönübdü.

Dünyada ġalmayıb zerrece hörmet,
Ėardaş ġardaşına éyler {eyanet,
Gedaler bey olub, beyler reiyyet,

²⁹⁷ Sen ol Tanrı: Bir çeşit yemin ifadesi, "Sen o Tanrı'yı seversen!".

²⁹⁸ Bazı kaynaklarda bu mısra şöyledir: "Gence daġlarından, uzaġ ellerden."

²⁹⁹ Şah İsmail, Şeyh Haydar'ın oġlu olduġu için böyle hitap ediliyor.

Ağ pullar çevrilib ribaye dönübdü.

Uçuşur durnalar, çekir téyhular,
Nâmerd adam gâlibliyin arzular,
Bulandı deryalar, hem daşdı sular,
Ġaynağısız bulağlar çaye dönübdü.

Biz de gonağ olduĠ Ġarslı Osman'a,
Yunis tek lap daldıĠ behri ummana,
Ġurbanî dér: "Dönsün béle zamana,
Ġöydeki ulduzlar aya dönübdü".

BENÖVŞENİ

Başına döndüyüm, ay geçeng Peri,
Âdetdir dererler yaz benövşeni.
Ağ nazik elinle der deste bağla,
Ter bu {ağ altında düz benövşeni.

Tanrı seni {oş camala yétirmiş,
Seni gören âşig ağlın itirmiş,
Melekler mi dermiş göyden getirmiş?!
Héyif ki deribler az benövşeni.

Başına döndüğüm, bağa gel, bağa,
O güzel hüsnünden bağa nur yağa,
Deste deste derib ta {ar bu {ağa,
Benövşe gız iyler, gız benövşeni.

Seher olcak şeyda bülbül o {uşdu,
Hükm olundu, Süléymanlar yérişdi,
Sert Ġış geldi, gülün va {tı sovuşdu,
Daha iylemirik biz benövşeni.

Ġurbanî dér: Könlüm bundan sayrıdı,
Ne étmişem yârim menden ayrıldı,
Ayrılığ mı çekib boynu eyridi?!
Héc yerde görmedim düz benövşeni.

DİVANİLER

OLA

Felek, senle vuruşmağa bir Ġabil méydan ola,
Tut elimi, fûrset senin, kâş béle éhsan ola.

Gétmiş idim mürşüdüme, derdime deva ğıla,
Men ne bilim, men gelince {ak ile yéksan ola.

O şahın kelmé-yi kelâmın zıkr étmek gerek,
Tabutu serv ağacından, kefeni yarpağ gerek.
Téz yuyun, téz götürün ki, mezara çatmak gerek,
Bâr-İlâhım, néce ğıydın, bir béle cavan öle.

Éy könlüm, géyġilen ġarayı, {endan éyleme,
Bâr-İlâhi, büyük {anedanı viran éyleme!
Haġġ Tâla'dan seda geldi: "Ġurbanî, ço { ġem yéme!
Héc olabilméz {enadan-i Şefî viran ola!"

TECNİSLER

YÂR ALA MENİ

Dédim, Perim, yandım eşġin oduna,
Démedim, ateşden yâr ala meni.
Dédim, şefa üçün loġmana geldim,
Démedim, o {layıb yarala meni.

Dédim, niye terse döndü ba {dı³⁰⁰ yâr?
Démedim, çölleri geze, ba { diyâr³⁰¹.
Dédim, âşġine ola bahdiyâr,
Démedim ha sata yâr ala³⁰² meni.

Dédim, Ġurbanî'yem, bir gül³⁰³ istedim,
Démedim, bulutdan bir gül³⁰⁴ istedim.
Dédim, ellerinden bir gül istedim,
Démedim, çatdırsın yâr ala³⁰⁵ meni.

YARA YÜZ

Gözel adam, gel Allah'ı séversen,

---

300 Terse dön-: Ters bakmak.

301 Diyara, çöllere bakmak.

302 Hileye düşürmek.

303 Gülmek.

304 Ateş.

305 Ot, yem.

Daldalanma bir de görkez yara yüz.
Yastana gör yarın astanasında,
Gulluğ éyle, {idmet éyle yara yüz.

Sağdan vurdu, soldan çı{dı sağ elim,
Sağ goşundu, sol léşkerdi, sağ élim,
Nâgümanam, men bu derdden sağalım,
Tebib birdi, derd min birdi, yara yüz.

Ėurbani dér: Munda geldim yâr üçün,
Kes, kes, kâbab doğra bağrım, yâr üçün,
Yâr odur kim, yârdan sonra yâr üçün
Zülf dağıda, ya {a yırtı, yara yüz.

BİR DE YAZ

Gece gündüz bulud keçir havalar,
 Béle gétmez, elbet, geli bir de yaz.
 O {uyar bülbüller muğam, havalar,
 Sızıldeşir yaram, aman, bir de yaz.

Bulud olan gal {ar havada gezer,
 Âşig olan yârin bağrını ezer,
 Ğevvas olan girer derinde üzer,
 Bir derin var, bir derge var, bir dayaz.

Ğurbanî gül deste bağlar o {una,
 Sinem buta yârin müjgân o {una,
 Bir name yaz, her divanda o {una,
 Gören désin, var ellerin, bir de yaz!

BİR DALA

Elif ğeddin, béy ğametin, séy saçın,
 Néce benzer herf içinde bir dala³⁰⁶!
 Her muyuva min gövherdi tay saçın,
 Ğevvas olan yék deryada bir dala³⁰⁷!

Ğevvas olan deryalara dalıbdı,
 Serraf le'li ğiyetinde alıbdı.
 Çün bülbülü ara yérde görübdü,
 Zağı görüb, dolanıbdı bir dala³⁰⁸.

Süsenlisen, sünbüllüsen, yâra, sen!
 Tiği alıb bağrım başın yarasan.
 Ğurbanî dér: "canı vérdin yâra sen,
 Haçağ³⁰⁹ olur, biz de vérek bir dala³¹⁰!?"

AY ESER İNDİ

Seher seher bir gözele uğradım,

---

306 Arap alfabesinde "dal" harfi.

307 Dalmak.

308 Geriye dönüp budağa dolanmış, sarılmış.

309 Ne zaman.

310 Duldaya, daldaya.

Ondan deydi mene ay eser indi.
Ağlım zail oldu, hâlım digergûn,
Ne ki var endamım ay eser indi.

Bahar olcağ dağlar ay lalendi!
Bulud zülf üzüne âyelelendi³¹¹,
Biznen méy içenler ayelelendi³¹²,
Tökülüb sedrûve aye, serindi.

Örtübdü başına şal geza işin,
Goymuyun dannıya él geza işin,
Ġurbanî dér: "Gét gör ol geza işin,
Terlan avın almış, aye, sar indi?"

İNDİ

Ayın lam içinde, sin arasında³¹³,
Yâr mene gönderdi bir ceviz indi.
Aylar, iller hesretini çekdiyim,
Lütf éyle lebime birce üz indi³¹⁴.

Gözeller yığılıb ğıya ba {anda,
Zülfü dal gerdende ğıya ba {anda,
Niğâr pencereden ğıya ba {anda,
Ömrümün rişesin birce üz³¹⁵ indi.

Gözeller oturmuş göz bulağında,
Sürme tek govruğum göz bulağında,
Hicran deryasında, göz bulağında,
Ġurbanî, çal {anıb birce üz³¹⁶ indi.

ṬAL ṬALA

Yazıçılar yazıları yazanda,
Bizim de yazımı yazdı {al {ala³¹⁷.

³¹¹ Kur'an'ın âyetleri gibi saçlar yüzüne serpildi.

³¹² Daha derinlere vardılar.

³¹³ Arap alfabesi ile Azerbaycan Türkçesinde "esil (asıl) sözünün yazılışı. Asıl.

³¹⁴ Dudaklarıma yüzünü dokundur.

³¹⁵ Koparmak.

³¹⁶ Yüzmek.

Cefa çekdim, can çürütdüm, yâr sévdim,
İnsafdır mı, men almayam, {al{³¹⁸ ala?

Göyde bir ulduz var, adı Talıb'dı,
Sen gözelin derdi meni alıbdı.
Elimi sinende şahmar çalıbdı,
Derman dédim, buyurdular {al{ala³¹⁹.

Ġurbanî'yem, men de bir taĝ yétirdim,
Onun suyun daĝdan, daşdan getirdim,
Zehmet çekdim, ter şemame yétirdim,
İnsafdır mı, şemameni {al {ala³²⁰?

PERİM

Bu gün bir gözelin séyrine vardım,
Tutubdu destinde ağ lame, Perim!
Bu gözellik sana kimden vérildi?
Vér elinle bir dem ağ lame, Perim!

Doldurğinen nargileni, tezele,
Gül irengim solub döndü {ezele,
Ağ nazik elinle goysan mezare,
Onda da üstümde ağlama, Perim.

Ġurbanî yâr déyer oda, ateşe,
O {u vacibeti oda, ateşe,
Cebrayıl ĝerĝ oldu oda, ateşe,
Ders alıb olardan, ağlama, Perim.

ĠIFILBENDLER (Muammalar)

KÂF Ü LAM Ü KÂF

Dost bizi buyurdu {idmet şe'rife,
Dédik ki, baş üste, kâf ü lam ü kâf³²¹.

317 Harf harf, arka arkaya.

318 Halk.

319 Bir çeşit bitki.

320 Lekelenmek.

321 Gelelim.

Fitne gâşlı, cadu gözlü sévdiyim,
Ço{ların éyleyib héy ü lam ü kâf³²².

Sidgi dürüst olan yétişer haca,
Kimse de kimseye étmez iltica,
Mehemmed ki gedem basdı mé'raca,
Pişvazine geldi mim ü lam ü kaf³²³.

Méhdî görer goşununun sanını,
İnsan üçün gurar Hağg mizanını.
Bir gün alar Ğurbanî'nin canını
Bir gözleri cellad kâfû lam ü kâf³²⁴.

DÖRDÜNE

On altı gözelin séyrine vardım,
Gözüm düşdü gözellerin dördüne.
Altısı bed {esyet, dindirmek olmaz,
İkisi mehriban, dé, bes dördü ne?

Ay ağalar, derdim yaman artıbdı,
Çer{-i felek élden daşım atıbdı,
Sekiz şeydi, bu dünyanı tutubdu,
Ab ü ateş, {ak ü baddı, dördü ne?

---

322 Helâk.

323 Melek.

324 Gözleri korkunç, kelek.

Ġurbanî sözlerin éyledi tamam,
Gözünün évini alıbdı duman,
Sekkiz şey gelibdi insana en'am,
Ağıl, merfet, heves, kâmal, dördü ne?

NÉÇEDİ

O kimdi ki, dünyaya gelmemişden,
Onların şekili vardı béhiştde?
Adem de éyledi onlara secde,
Onların hésabın bilsen néçedi?

Aduvu goymusan sen de ustakâr,
Ne üstünde âlem olub bergerar?
İblis niye oldu belâya düçar,
Onun sebebini bilsen néçedi?

O nedî ki, ıldırımından yéyindi?
Senin danışdığım bütün öyündü.
Bu méydanda indi senin toyundu,
Abdulla ʔan göydeni sürüse nécedi?

DÉYİŞMELER

MİRZALI ʔAN İLE DÉYİŞME

Ġurbanî

Könül galıdı Berde sarı yéridi,
Orda bir ölke var, adı Gence héy!..
Gözelleri, mehbubları, ʔubları,
ʔub batıblar mala, mülke, gence héy!..

Mirzalı ʔan

Başına döndüyüm gül üzlü oğul,
Derd çekmeye héç kim olmaz mence héy!
Gözel sévib, abdal olub çaşıbsan,
Tayın yo ʔdu soltanca héy, ʔanca héy!

Ġurbanî

Ġarınca yuvasını ğayırdı,
Gözel keklük balaların doyurdu,
Felek vurdu gözü yaşlı ayırdı,

Aram düşüb nazlı yârdan génce héy!

Mirzalı Tān

Yatmağ için gözlerinin {abı var,
Derd çkmeye men yazığın tabı var,
Her adamın tayı, tuşu, babı var,
Tutmağ olmaz her yétenle pence héy!

Ĝurbanî

Ĝurbanî dér: Vüsalına érmedim,
El uzadıb gönçe gülün dermedim,
İran gezdim, Turan gezdim, görmedim,
Gözellikde, mehbubluğda onca héy!

Mirzalı Tān

Mirzalıyam, elden gétdi varımız,
Kimler çeker nâmus ile ârımız?
Çünkü olduğ {éyre, şere yarı biz,
Gelsen bölek borcu sennen tence héy!

***

ŞAHÎ

Şahî, XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında yaşamış Azerbaycan şairlerdendir. Şah İsmail'in sarayına yakın ve onu çok seven şairlerden olmuştur. Onun için de Şahî mahlasını kullanmıştır.

Çaldıran Savaşı sonunda, Yavuz Selim'in Tebriz'den İstanbul'a götürdüğü âlim, ressam, mimar ve şairler arasında Şahî de vardır.

Şahî'nin şiirleri toplanamamıştır. Elde bulunan ve Fuzûlî'ye cevap olarak yazdığı iki gazelini aşağıya alıyoruz.³²⁵

***

Sünbülün yanında her su çeşm-i cadular mıdır?
Ya kemend ile tutulmuş vehşi âhular mıdır?

Yayılar mıdır gurulmuş asılı her gûşeden,
Ya gezeble çatdığın péyveste ebrular mıdır?

Ğaşın altında iki çeşmindi yaslanmış yatar,
Ya bir éyvan içre yatmış iki sayrular mıdır?

Şetmidir, gülzemmidir, ya âb-i Ceyhun, ya Ferat,
Hesretinden her dü çeşmimden a{an cular mıdır?

Görgecin bağlandı çeşmim iki {oşbu sünbüle
Türré-yi enber efşanın açdı dérler, bular mıdır?

Baş çıgarğan herteref güllerimdir fesl-i bahar,
Ya fena dünyada {âk olmuş peruriler midir?

Bilmen, éy Şahî, senin yarındır ancağ tund {u,
Yo {sa {ublar barcası ha béle bed {ular mıdır?

***

Ğönçe-yi gül bülbülün ğesdine péykân éylemiş
Ğönçe açılğan gülü yüzüne ğelğan éylemiş.

Ğönçenin péyğanını tiz étmek üçün şa {-i gül
Cismini başdan ayaĝe şekl-i suhan éylemiş.

³²⁵ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 493-494.

Gül erusun sübhdem bülbül nigâh étmiş meger
Kim, yüzün yaşıl duvağ altında pünhan éylemiş.

Dehr ara, her bir bozuğ divar görsen şöyle bil
Bir Süléyman mülkidir çer{ âni viran éylemiş.

Méhrine aldanma Şahî bu feleyin kim, günü
Göye yétgirmiş, yéne {âkile yéksan éylemiş.

***

ŞEYH İBRAHİM GÜLŞENÎ
(1427 - 1533)

XV. asır Azerbaycan edebiyatının tanınmış şairlerinden olan Şeyh İbrahim bin Muhammed bin Şehabeddin Gülşenî 1427 yılında Azerbaycan'ın Berde şehrinde dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu Berde'de geçiren İbrahim, gençliğe adım attığı yıllarda Tebriz'e gitmiştir. Burada Halvetî tarikatının şeyhi meşhur âlim Dede Rövsenî'nin öğrencisi olmuştur. Daha sonra Halvetî tarikatının "Rövsenî" kolunu kurmuş ve sadık savunucusu olmuştur. Yüz yıldan fazla ömür süren sûfi şair 1533 yılında Mısır'da vefat etmiştir.³²⁶

Gülşenî, geride Türkçe, Arapça ve Farsça üç divan ile "Mesnevi-yi Hâfî" ve "Râznâme" adlı iki mesnevî bırakmıştır.

Gülşenî'nin şiirlerinden örnekler:³²⁷

GAZELLER

Éşge könül vérmeyen cânını gıymaz bana,
Benligini terk édip eşg ile gelmez bana.

Éşgi murad édüben terki murad étmeyen,
Olubeni nâmurad eşg ile uymaz bana.

Éşg ile Mecnun olan egl ile divaneveş,
Olubeni münkirim gal ile gelmez bana.

Diri iken ölüymüş, isteyüben bulmazam,
Çünkü diri olmuyan eşg ile duymaz bana.

Cânı cehandan kéçüp istemeyen eşg erin,
Dirlik için eşg ile cânını vermez bana.

---

³²⁶ a. g. e., s. 287.

³²⁷ a. g. e. s. 287-288.

Bir nefes yüz béle can verübeni almıyan,
Dilesem ondan beha eşğ ile saymaz bana.

Éşğ oduna yanmayan Gülşenî'dir sananız,
Rövşenî'nin yüreği méhr ile yanmaz bana.

***

Ağlamağdan gülmez imiş şâd olub bir dem gerib,
Fikri zikri olubanu derd ile néy dem gerib.

Vay eğer hesretle vérem cânımı â{ır nefes,
Görmeden sévdiklerimi dünyadan géden gerib.

Sévnişür {elgi cehanun ay görüb bayram için,
Yaslu kimi ğayğuludur movt ile ol dem gerib.

Dönüben sahib ezâye ün çöküben derd ile,
Gözlerinden a{ıdırmış yaş yérine dem gerib.

Ya İlahî, Rövşenî'den ayru zâri hüzn ile,
Gülşenî kimi cahanda olmasun âdem gerib.

***

Beni her demde nédim öldürür eşğ,
Gara yére dirilme girdürür eşğ.

Ġilup rüsva vü melâmet rind ü bednâm
Cehan {elğini bana güldürür eşğ.

Nédim Mecnun kibi {elgi cehanun,
Yérüb sévmedüğünü sévdürür eşğ.

Girüb bazari hüsne sevdüğüne,
Beha can ver, deyüben öldürür eşğ.

Olub mest, {eyâlin unuduram,
Özüm {âfi önüme düşürür eşğ.

Ne sévdâdır başumda pü{te vü {am,
Ki, méhr ile demadem pişirür eşğ.

Ġiyâmetdür meğer bu serv gamet,
Ki, heşrin {elğün ana düşürür eşğ.

Cehan ğovğasın âşîĝ başına,
Aru kimi yıĝuban düşürür eşĝ.

Demin rüsva vü rinde, sa{la cânun,
Ğaçan gizleyüb ani yaşurur eşĝ.

Gözüm deryasının rövşen suyunu,
Bulandırub Revan'dan aşırur eşĝ.

Bana der Gülşenî kim Rövşenî'nün,
Tiyâlundan bilumi şaşurur eşĝ.

***

Bilmezem kim, ne belâdur başıma sévdayı eşĝ,
Karturub eksilmez başımdan dem be dem ğovğayı eşĝ.

Çı{alı sevdası eşĝün başıma zikrim budur,
Ün çeküp zarlıĝilen vay eşĝ, ey vay eşĝ.

Görmedim Mecnun bî{ûd vâleh ü âşüfte hâl,
Olduĝun buncılayım bir da{i şeydâyi eşĝ.

İsteyüb derdine derman kim bilür eşĝün dilün,
Çünkü ol derde devâ bulunmaz illah vay eşĝ.

Çekmedi eşĝün belâsın mübtelâ olub demek,
Ola her nâdani bi{es ârifi dânyayı eşĝ.

Rövşenî'nün eşĝi ile, Gülşenî, deĝil bana,
Kim olupdur sencileyin bir daha rüsvâyı eşĝ.

***

Âşîĝe te'n eyleyen eĝil ile divanedür,
Ta ki anun hâlna herze vü efsanedür.

Éşĝ ile Mecnun olan, vâleh ü meftun olan.
Hâlna bîçün olan aĝil ü ferzanedür,

Éşĝ ile al işinün, mavile bilişinün,
Vehdete dönüşinün kesreti bîĝânedür.

Éşĝe könül vérenin sévgilü can alanun,
Cismini sormun anun, cân ile cânânedür.

Éşğ ile cûş éyliyen, câmını nûş éyliyen,
Şövgi sürüş éyliyen sakini mey{anedür.

Yeddi felek ay olu, sân {ümi meydür dolu,
Ay'le Gün birgelü dövr ile peymanedür.

Rövşenî'nün şem'ine yanmıyuben neylesün,
Şövg ile den Gülşenî çün ana pervânedür.

***

Belâ déyen sor ana eşğ belâdur,
Belâdur her kim ana mübtelâdur.

Çeken eşğün gece belâsun, gündüz,
Belânun âşigine es selâdur.

Belâdârun diler Mensurî eşğün,
Çü derdine anun vari devâdur.

Merizi eşğe sehhet sorana den,
Ölümün şerbeti ana şefâdur.

Belâdur lütfi eşğün tâlibine,
Vefâsı çün ana éyni cefâdur.

Belâdur pü{te gılan {am olanı,
Ol oddan ba{malığ {âme etâdur.

Belâdur Gülşenî gelbin cilâsı,
Güneşden Rövşen éden ol ziyâdur.

***

Ya İlâhî, kime déyim yalvaruban elğiyas,
Bunu menden âciz ü müzter gıluban elğiyas.

Senden özge kim gılur bane meded, éy kirdikâr,
Ta ki, umum birdü min atun deyüben elğiyas.

Bilürem buni bana benden yağınsan bîcehet,
Anun démezem yérün soruban elğiyas.

İsterem oni penahun bulam, ey Rebbi Kerim,

Çün gezayile geder dérem görüben elğiyas.

Kim alur imanla â{ır nefes, Ya Rebb, cânım,
Senden özge ta ki, déyem can verüben elğiyas.

Zikr ü fikr ü gece gündüz söylemekdür adını,
Anun içün dérem ismün vird édüben elğiyas.

Rövşeni'den dilerem sane meded, ey Gülşeni,
Dilde zikrim dembedem andan oluban elğiyas.

***

Ey könül, eşgün beni divâne gıldı âgibet,
Bilgümi egl ehline efsâne gıldı âgibet.

Düşürüb dağlara âşinâlardan beni,
Deli kimi {elg ilen bîgâne gıldı âgibet.

Yı{dı çün könlümi eşgün sa{lamağa gencüni,
Ejdehanın yatağın virâne gıldı âgibet.

Ėtre-yi nisan kimi bu behri cânım dürri saf,
Ha sedefden göz göre dürdâne gıldı âgibet.

Gara géyüp gözlerim menden béter gör, ey senem,
Gaşlarun mihrâbını büt{âne gıldı âgibet.

Susayuban lebleründen tutuşub yanar ciger,
Ėanımğa ondan lebün peymâne gıldı âgibet.

Yüz çevirme Gülşeni'den, ey könül, her vech ile,
Cân verüben çün seni cânâne gıldı âgibet.

***

Éşg éline gétmege dur könül, éyle bir a{,
Hemdem olup démegil yolu ya{ındır, ıra{.

Dur yola düş gédelüm, yo{lucu zâr édelüm,
Varluğum nédelüm sen beni terk ét, bura{.

Mav ü meniden kaçub, benlik olandan kécüb,
Éşg ile gözün açub, istediğün yüze ba{.

Ŗövg éliyü gıl megam, egle uyub gurma dam,
Ta ki, {eyâlundan müdam urmiye boynuna fa{.

Terk-i heva-yi heves elde iken destres,
Ye'ni verüp son nefes démiyesen â{i va{.

Diri iken öle gör, â{ırı ten böyle gör,
İstegüni bula gör, sa{lamayup helge ça{.

Rövşenf'nün şem'ine tutuşuban, Gülşeni,
Éşg ile pervâneveş ancağ özin oda ya{.

***

ALİ ŞİR NEVÂÎ (1441 - 1501)

Büyük Özbek Türk şairi Ali Şir Nevâî'nin tesiri, XV. yüzyılda, Türk Dünyası'nın dört bir yanında olduğu gibi Azerbaycan'da da geniş şekilde hissedilmiştir. Kişverî gibi birçok Azerbaycan şairi Nevâî'nin tesiri ile şiirler yazmıştır. Bu faydalanma taklidî şekilde değil, bilgilenme ve eğitim şeklinde olmuştur.

Azerbaycan'ın en büyük tenkitçilerinden Salman Mümtaz bir yazısında şöyle diyor: "Ümum Türk edebiyatında dörd büyük sima vardır ki, onların hağğında küçük küçük makaleler déyil büyük büyük kitaplar yazmağ lâzımdır. Çünkü onlar bir mehellenin, bir şeherin ve ya {ud bir gezanın şairi déyil, göcaman bir Türk âleminin, ucsuz bucağsız Türk éllerinin şair-i meşhuru olmuşlar. Bunlar gâzanan adı sâni başğa şairler gâzanmamışlar.

Te'bir-i caiz ise bunları nüfuz ve güdretlerinden dolayı iğlimgir cahangir déyil, üreklerin, könullerin fatéhleri adlandırmalıyğ.

...
Tari{ ve ölke é'tibarı ile onları böyle yan yanaşa géyd étmeliyik: Tace Ehmed Yesevî, Séyid İmadeddin Nesimî, Mir Eli Şir Nevayî, Molla Mehemmedbağır Füzüli.

Zenn-i âcizâneme göre Türk dilli bir oymağ, ulus tapılmaz ki, bu dört büyük dahini tanımaya ve şérlerini de bilmemiş ola. Gerb'de Omirus (Homer), Şékspir ve Molyér meşhur olduğu kimi, Şerg'de de bunlar élece me'ruf ve meşhurdurlar."³²⁸

Nevâî, 9 Şubat 1441 (H. 17 Ramazan 844) yılında Herat'ta dünyaya gelmiştir.³²⁹ Babasının adı Gıyasettin Kıçkine'dir. 1447 yılında Şahrüh'un ölümü üzerine ülkede karışıklıklar çıkınca Gıyasettin Kıçkine, oğlu Ali Şir'i de yanına alarak Irak'a gelmiştir. Irak'a giderken Telf şehrine uğramış ve Timur'un tarihçisi Mevlânâ Şerefüddin Ali Yezdî'yi ziyaret etmişlerdir. Ali Yezdî ile Ali Şir'in görüşmesi burada olmuştur.³³⁰

Ali Şir'in çocukluğu memleketinden uzakta geçmiştir. 1452 yılında Sultan Ebül Kasım Babur, Horasan hakimi olunca baba oğul Horasan'a dönmüşlerdir. Babasının ölümüne kadar Horasan emiri Ebül Kasım Babur'un himayesinde yaşamıştır. Devrin meşhur ilim merkezlerinden Meşhed ve Semerkant'ta öğrenim görmüştür. Babasının ölümünden sonra (1457) Timuroğulları'ndan Seyit Hasan Ardeşir bir baba gibi O'nu destekler ve himaye eder. Tabî ki, Ali Şir asıl himaye

³²⁸ Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyatının Gaynağları, Yazıcı Neşr., Bakı-1986, s. 352.

³²⁹ Cevat Hey'et, Varlığ, Sayı: 71, 1364 (1985), Téhran, s. 26; Kemal Eraslan, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söğüt Yay., c. III, s. 107.

³³⁰ a. g. e. s. 107.

ve yardımı süt kardeşi ve okul arkadaşı olan Horasan Hükümdarı Hüseyin Baykara'dan görmüştür.

Ali Şîr Nevâî, Baykara'nın sarayında önce mühürdarlık, sonra vezirlik görevlerinde bulunmuş, emir ünvanını almıştır. Uygur Türkleri'nden olan şair çok büyük işler yapmıştır. Herat'ı büyük bir ilim ve edebiyat merkezi hâline getirmiştir. Edebî ve ilmî çalışmalarının yanında ülkesinin bayındırlık işlerinde de çok büyük hizmetleri olmuştur. Devletten hiç maaş almayan şair, edebî ve ilmî çalışmalarının parasıyla okullar, hastahaneler, medreseler, camiler yaptırmıştır.

Her "meyveli ağaç" gibi o da çok taşlanmıştır. Onun çok yönlü çalışmalarını hazmedemeyen hasisler onunla çok uğraşmışlardır. 1490 yılında Esterebad Emirlîği göreviyle Herat'tan uzaklaşmıştır. Orada da onu rahat bırakmamışlardır. Hatta onu zehirlemeye kalkışmışlardır. Yalnız ilim ve edebiyat ile uğraşmak ve hiç bir devlet görevi almamak kaydıyla Herat'a dönmüştür. Resmî görevi olmadığı hâlde Hüseyin Baykara, bütün önemli meselelerde her zaman onun fikrini almıştır.

Esterebad'dan dönmekte olan Hükümdar Hüseyin Baykara'yı karşılamaya giderken yolda kalp krizinden ölmüştür (03 Ocak 1501). Baykara, onu kendi tahtrevanı ile Herat'a getirmiş ve kendisinin sağlığında yaptırdığı Kursiye Camii'nin yanındaki türbesine defnettirmiştir. Ülkede millî yas ilan edilmiş, Türk töresince Herat'ta benzeri görülmemiş büyük bir "aş" (yuğ) töreni yapılmıştır.³³¹

"Nevâî'nin Çağatay edebiyatının teşekkülünde mümtaz bir yeri vardır. Divân, mesnevî, tezkire, tarih gibi türlerde, musikî, aruz, dil gibi mevzularda otuz yakın eser veren Nevâî, devrinin olduğu kadar, Türk edebiyatının da en mühim şahsiyetlerinden biridir. Denilebilir ki Nevâî kadar geniş bir tesir sahası olan ve mensup olduğu edebiyatın teessüs ve tekâmülünde büyük hizmeti bulunan bir başka şahsiyete rastlamak hemen hemen imkânsızdır.

Farsça'nın resmî dil olarak hüküm sürdüğü, Fars edebiyatının Câmî ile zirveye ulaştığı ve münevverlerin Farsça öğrenip bu dille yazmayı meziyet saydıkları bir devirde, Nevâî'nin, Türkçe'nin Farsça'dan aşağı kalacak bir dil olmadığını müdafaa etmesi, Türkçe'yle yüksek bir edebiyat vücûda getirmenin mümkün olacağını bizzat eserleriyle ispat etmesi ve yenilerin Türkçe yazmaları hususunda teşvikte bulunması göz önüne alınırsa, bu hizmetin derecesi ve önemi daha iyi anlaşılır."³³²

A. Zeki Velidi Togan, Nevâî'nin edebî çalışmalarıyla yapmak istediğini şöyle belirtiyor: "Şair ve edip sıfatı ile Ali Şîr, o zamanki Türk münevverlerinin hayran oldukları İran edebiyatını benimseyip, Türk ruhuna uygun bir şekle sokarak, Türkçe'yi yüksek bir sanat hâline getirmek ve münevver Türkün ruhunu yükseltecek Türkçe yüksek sanat eserleri yaratmak gayesini gütmüştür."³³³

³³¹ Ali Şîr Nevâî, Çağatay Edebiyatı, Toker Yayınları, İstanbul-1986, s. 91.

³³² Kemal Eraslan, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söğüt Yay., c. III, s. 108.

³³³ A. Zeki Velidi Togan, "Ali Şîr" maddesi, İslâm Ansiklopedi, c. I, s. 352-353.

Bütün Türk lehçe ve ağızlarıyla birlikte Arapça ve Farsça dillerine ve edebiyatlarına da büyük vukufu olan Nevâî, şiirlerini Fars edebiyatının ürünü olan divan şiiri tarzlarında yazdığı halde, tamamen Türk millî motiflerini, Türk deyim ve ifadelerini kullanmış; İran kaynaklı hikâyeleri bile Türk ruhuna uygun hâle getirmiştir. Büyük Fars şairi Câmî, Nevaî'nin hamsesini, İran şairlerinin hamselerinden üstün göstermiştir.

Ali Şîr Nevâî, Türkçü milliyetçi bir şairdir. Bu hususta "Toker Yayınları Edebî Heyeti" şöyle diyor: "Ali Şîr Nevâî'nin en büyük hususiyeti, tam anlamıyla şuurlu ve idealist milliyetçiliğidir. İslâm ve İran fikriyatını benimsemiş olmakla beraber, o kendi milletini sevmiş, bütün varlığı ile kendini Türk şiirine vererek, bilhassa Türkçe üzerinde millî bir hassasiyet göstermiştir. Amacı kültür ve edebiyat dili vasıtasıyla Türk birliğini sağlamak veya var olan bu birliği daha da pekiştirmektir. Bu noktada Kâşgarlı Mahmut'la aralarında büyük bir yakınlık ve benzerlik vardır.

Nevâî, kendi şiiriyle bu dil birliğini sağladığını iftiharla söyler. Onun muhtelif eserlerinde şu sözleri görürüz:

'Cihanda Türk edebiyatı bayrağını kaldırmakla, Türkleri tek bir millet, tek bir camia hâline soktum.' (Lisanü't-Tayr)

'Hiç bir ordum olmadığı hâlde ve her tarafa yalnız divanımın nüshalarını göndermekle, Çin hududundan Tebriz'e kadar, bütün Türk hatta Türkmen illerini fethettim.' (Ferhad ü Şirin)³³⁴

Ali Şîr Nevâî, Türkçe "Divan"ını dört kısma ayırmıştır. Birinci kısmını çocukluğunda, ikinci kısmını gençliğinde, üçüncü kısmını yaşının kemale erdiği sıralarda, dördüncü kısmını ise ihtiyarlığında vücuda getirmiştir.³³⁵

Ali Şîr Nevâî'nin eserleri şunlardır:

Garâibü's-Sığar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat, Fevâ'idü'l-Kiber, Farsça divan, Hayretü'l-Ebrar, Ferhad ü Şirin, Mecnun u Léylî, Seb'a-i Séyyâre, Sedd-i İskenderî, Çihil Hadis, Vakfiyye, Nazmü'l-Cevahir, Târih-i Enbiyâ ve Hükemâ, Târih-i Mülûk-i Acem, Hâlât-ı Séyyid Hasan Erdeşîr, Mecâlisü'n-Nefâ'is, Münşe'ât, Risâle-i Mu'ammâ, Hamsetü'l-Mütehayyirîn, Mîzânü'l-Evzân, Hâlât-ı Pehlevan Muhammed, Nesâ'im'ül-Mahabbe min şemâ'imî'l-Fütüvve, Lisânü't-Tayr, Muhakemetü'l-Luğatéyn, Sirâcü'l-Müslimîn, Mahbûbü'l-Kulûb, Münâcât, Münşe'ât.

Ali Şîr Nevâî'nin eserlerinden birkaç örnek³³⁶:

Ğara'ibu's-Sığar'dan

Hazret-i Bârî Ta'âlânın Hamd u Senâsıda

(Hazret-i Bârî Ta'âlânın Hamd ve Senâsı Hakkında)

³³⁴ Ali Şîr Nevâî, Çağatay Edebiyatı, Toker Yayınları, İstanbul-1986, s. 98.

³³⁵ Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları, Yazıcı Neşr., Bakı-1986, s. 351.

³³⁶ Kemal Eraslan, Büyük Türk Klâsikleri, Ötüken-Söğüt Yay., c. III, s. 107-130.

Hezec: Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün Mefâ'ilün

1. Zihî hüsning zuhûrîdın tüşüp her kimge bir sevdâ
Bu sevdâlar bile kevneyn bâzârıda yüz ğavġâ

1. Senin güzelliġinin meydana çıkışı herkesi bir sevdâya düşürüp bu sevdalar ile varlık pazarında (varlık âleminde) yüz kavga ortaya çıktı.

2. Sini tapmak besî müşkildür ü tapmaslık âsân kim
İrür peydalıġing pinhân velî pinhânlıġing peydâ

2. Seni bulmak pek müşkül, bulmamak ise kolaydır, çünkü senin mevcut olman gizli, gizli olman da mevcut olman demektir. (İslâmiyet'e göre Allah her yerde hâzır ve nâzırdır, fakat zaman ve mekândan münezzehtir.)

3. Çemen âteş gehige âteşin güldin çü ot saldıñ.
Semender dik ol otdın külge battı bülbül-i şeydâ

3. Çimen ateşgâhına (ateşliye benzeyen çimenliye) ateş renkli (kırmızı) gülden ateş saldığın için semender (ateşte yaşadığına inanılan bir hayvan) gibi ateşten divâne bülbül küle battı.

4. Ni işke boldı bî-ârâm közğü aksi dik Mecnûn
Yüzi közğüside aksini ger körgüzmedi Leylâ

4. Mademki Leylâ senin aksini (Allah'ın tecellisi) kendi yüzünün aynasında göstermedi, o halde Mecnûn ayna aksi (aynada aks eden görüntü) gibi niçin kararsız (sâbit olmayan, geçici) oldu? (Bilindiği gibi Leyla ve Mecnûn hikâyesine göre Mecnun, Leyla'nın yüzünde Allah'ın tecellisini bulur ve ona ilâhî aşkla bağlanır.)

5. Kuyaşğa geh kızarmak gâh sarğarmak irür andın
Ki sun'ung bâğıda bâr ol sıfat yüz ming gül-i ra'nâ

5. Güneşin bazen kızarması, bazen de sararması, Senin var ettiğin bahçede o şekilde yüz bin gül bulunmasındandır.

6. Nidin yüz gül açar ışk otdın bülbül kimi Vâmık
Yüzüñdin ger izârı bâğıda gül açmadı Azrâ

6. Mademki Azra, yanağının bahçesinde gül açmadı, o halde Vâmık neden bülbül gibi âşk ateşiyle yüz gül açdı?

7. Kelâmingni eger şîrîn lebide kılmadıñ muzmer
Nidin bes la'l olur Ferhâd'ning kan yaşıdın hârâ

7. Mademki sözünü tatlı dudağında gizlemedin, o halde neden Ferhad'ın kanlı göz yaşından mermer la'l oldu?

8. Cemâling pertevidin şem'otı ger gülsitân irmes
Nidin pervâne ot içre özir salur Halîl-âsâ

8. Mademki cemâlinin parlaklığından mum alevi gül bahçesi hâline gelmedi, o halde neden pervâne kendisini Hz. Halil gibi ateş içine attı? (Kur'an-ı Kerim'in el En'am sûresinin 74. âyetinde adı geçen Hz. Halil veya Halilullah'ın asıl adı İbrahim'dir. Babası Azer put yapıp satardı. Hz. Halil doğmadan önce

padişah Nemrud, korkulu rüyalar gördüğü için hamile kadınları öldürtmekte idi. Allah'ın inayetiyle Nemrud'un adamları anasının hamile olduğunu anlayamazlar ve Hz. İbrahim dünyaya gelir. Daha küçük yaşta Hak dini üzere olan Hz. İbrahim'i Nemrud cezalandırmak için ateşe attırır. Ancak Allah'ın inayetiyle ateşlik, gül bahçesi, odunlar da gül hâline gelir.)

9. Melâhat birle tüzdüng serv kadlar kâmetin ya'nî
Ki andak zîb birle ol elifni eyleding zîbâ

9. Servi boyluların boyuna tatlılık ile şekil verdin, bu şekildeki güzellik ile o elifi (boyu) güzel eyledin. (Sevgilinin boyu elif harfine, elif ise Arap alfabesinin ilk harfi olduğu ve bir rakamını belirten düz bir çizgi halinde bulunduğu için Tasavvufta vahdete (Allah'ın birliğine) işârettir.)

10. Kanâ'atnıng delilin inzivâ kıldıng yana bir hem
Delîl uş bu ki kâni' harfıdın halk eyleding ankâ

10. Kanaatın delilini (kanaatkâr olmaya delil olarak) inziva (bir köşeye çekilip dünya işlerinden vazgeçme) kıldın, yine başka bir delil şu ki kâni' harfinden (sözünden) ankâyı yarattın. (Gerçekten kâni' sözünün harfleri yer değiştirilse ankâ sözü ortaya çıkar.)

11. Nevâî kaysı til birle sining hamdıng beyân kılsun
Tiken cennet güli vasfın kılurda geng irür gûyâ

11. Nevâî hangi dil ile senin hamdini ifade etsin, çünkü diken cennet gülünün vasfını ifade etdiğinde (ifdeye kalkıştığında) dilsiz olur (dili tutulur). Şâir beyitte kendisini dikene benzetmiştir.)

Gazel

1

Remel: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1. Ol perî-peyker ki, hayrân bolmış ins ü cân anga
Kim ki hayrânı imes min tilbe min hayrân anga

1. O peri yüzlü ki ona ins ve cin hayran olmuştur, hayranı olmayan kimseye ben deli hayranım (ona hayran olmayacak kişiye şaşarım).

2. Ni aceb pervâne dik köysem yüzi şem'iğa kim
Köp bolup min vasl ümidi birle ser-gerdân anga

2. Pervâne gibi yüzünün mumuna (parlaklığına) yansam, tuhaf olmaz, çünkü kavuşma ümidi ile başım dönmüştür.

3. Tâyr-i hicring bozuğ könglümni kim kılmış vatan
Cuğd dikedür kim neşîmen kildi bir vîrân anga

3. Ayrılık kuşun harap gönlümü vatan kıldığı için, virânenin kendisine mesken olduğu baykuş gibidir. (Ayrılık baykuşa benzetilmiştir. Bilindiği gibi baykuş da virânelerde yaşar. Âşıkın gönlü ayrılık dolayısıyla virâneye döndüğü için, baykuşun mesken kıldığı yere benzetilir.)

4. Hicride teh teh köngül kan bağlağandındur nişân
Nâme-i şevkum ki tim tim tamdı közdin kan anga

4. Şevk mektubuna gözden damla damla kan akması, ayrılığında gönlün parça parça olup kan bağlamasındandır.

5. Tîr-i bârân-ı ğaming könglümde kim yağdı ırür
Her tarafdın berk-ı âfet lem'a-i peykân anga

5. Senin gam yağmurunun okları gönlüme yağdığı için her tarafta âfet şimşeğinin peykân parıltısı vardır.

6. Âteşîn gül çünki bülbül köydürür yüz vech ile
Ni asığ feryâd u fiğân birle ming destân anga

6. Ateş gibi kırmızı gülün, yüz sebeple bülbülü yakmasına karşılık, bülbülün feryâd ve fiğân ile bin destan okumasından kendisine ne fayda?

7. Ey Nevâî köngülme emr itme terk-i ışk kim

Ol semenderdür imes ot firkatı imkân anga

7. Éy Nevâî, gönlüme aşkı terk et diye emretme; o (gönlüm) bir semenderdir ki, ateşten ayrı yaşaması mümkün değildir.

Bedâyi'ül-Vasat'tan

Tevhîd

Remel: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

1. Éy cemâlnıg cilvesi mir'ât-ı ins ü cân ara
Lîk olup ol cilve kâmil mazhar-ı insân ara

1. Éy cemâlinin tecellisi ins ve cinde (insanlar ve cinlerde) beliren, o tecelli en mükemmel şekilde insanda zuhûr yeri buldu. (İslâmiyet'e göre Allah'ın sıfatlarının tecellisi en açık şekilde yaratıkların en şerefli olan insanda görülür. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in Et-Tîn sûresinin dördüncü âyetinde "Biz insanları en güzel şekilde yarattık." ifadesiyle bu hakikat belirtilmiştir.)

2. Tapmağan bolsa lebingning şerbetidin çâşnî
Bes bu ni cân-bahşlığdur çeşme-i hayvân ara

2. Âb-ı hayat çeşmesinde bu ne can bahşediciliktir ki senin dudağının şerbetinden onda bir tat (çeşni) bulmamak mümkün değildir.

3. Nige âlem örtedi hüsnüing otıdın lem'âî
Tüşmegen bolsa cemâl-ı Yûsuf-ı Ken'ân ara

3. Yûsuf-ı Ken'ân'ın cemâlinde senin güzelliğinin ateşinden bir parıltı düşmemiş olsaydı, âlemi nasıl yakardı (kendisine nasıl tutkun kılardı)?

4. Tüşmegen bolsa kuyaşındın kulığa pertevî
Bes ni beyzâ irdi ceyb-i Mûsî-i İmrân ara

4. Eğer senin güneşinden kuluna bir alev (parıltı) düşmemiş olsaydı, Mûsî-i İmrân'ın (İmrân oğlu Musa'nın) avucundaki beyazlık nasıl olurdu (belirirdi)? (Bilindiği gibi Hz. Musa'nın mucizelerinden biri de imana davet ettiği Firavun'a beyaz (nurlu) bir el göstermesidir.)

5. İsmese lutfung riyâzıdın çemen sarı nesîm
Gülge bülbül kayda vâlih boldı bu bustân ara

5. Eğer senin lütfunun bahçesinden çimenliğe bir rüzgâr esmemiş olsaydı, bu bahçede bülbül güle nasıl hayrân olurdu?

6. Feyz eger almas vücûdung gülsitânı itridan
Şemmeî nakş-ı vücûd mümkün imes imkân ara

6. Eğer feyz (bereket, lütuf, irfan) senin varlığının gül bahçesinden bir koku almamış olsaydı, varlıktaki bu nakşın (süsün, güzelliğin) bir zerresi bile imkân âleminde (bu dünyada) mümkün olmazdı.

7. Tartıban salğıl Nevâî'ni kerem deryâsığa
Kim boluptur ğarka bahr-ı bâde-i isyân ara

7. Nevâî'yi kaldırarak kerem deryasına sal, çünkü isyân bâdesi deryasına tamâmen batmıştır.

Tuyuğlar

1

Remel: Fâ'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

Cevr okın cânımğa sâkî yazmadı
Vasl câmidin humârım yazmadı
Kilk-i kudret sebz-hatlar ışkının
Özge iş allımğa gûyâ yazmadı

Cevr okunu canıma sâkî yazmadı; kavuşma kadehinden mahmurluğumu yazmadı. Güya kudret kalemi (kader) yeşil hatlıların (genç güzellerin) aşkından başka bir şey alınma yazmadı.

2

Remel: Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Nakş tutmuş közde ol yaşım mining
Éyle kim barmas yuban yaşım mining
Kâmım ölmektür habibîmdin yırak
Ger hód olsun Hızır'ça yaşım mining

Benim gözyaşım gözde nakış tutmuş (gözü süslemiş); öyle ki yıkamakla gözyaşım gitmez. Eğer Hz. Hızır kadar yaşım olsa da murâdım sevgilimden ayrı kalmaktansa ölmektir.

Muhâkemetü'l-Luğateyn'den

Şöyle bilinir ki Türk, Fars'tan daha keskin anlayışlı ve yüksek

kavrayışlıdır; yaradılış bakımından daha sâf ve daha temizdir. Fars ise düşünce ve ilim bakımından Türk'ten daha ince, kemal ve fazilet düşüncesinde daha derindir. Bu durum, Türkler'in doğruluğundan, dürüstlüğünden ve iyi niyetinden, Farslar'ın ise ilminden, fen ve hikmetinden açıkca belli olur. Fakat (Farsların) dillerinde mükemmellik ve noksanlık bakımından pek çok farklılıklar vardır ki söz ve ibarede Türk, Fars'a üstündür. Ve Türk söz san'atında Fars'ın ibarelerine öyle üstünlük göstermiştir ki, inşa'llah, yeri geldikçe belirtilecektir.

Yine Türk'ün yaradılışının yumuşaklığının Fars'tan daha fazla (üstün) olduğuna bundan daha açık delil, bundan daha parlak şahit olabilir mi ki, bu iki taifenin genci, ihtiyarı, belki büyüğünden küçüğüne kadar hepsi arasındaki kaynaşma aynı seviyededir. O derecede ki geçim, konuşma, iş güç bakımından birbirleri arasında fark yoktur.

Farslar arasında iyi hasyet ve bilgi sahibi, ilim ve tefekkür sahibi çoktur. Türkler arasında da mütevazi ve sade kimseler Fars'tan fazladır. Fakat Türk'ün büyüğünden küçüğüne kadar, hizmetçisinden beyine kadar hepsi Farsça bilirler. O kadar ki, kendi derecelerine göre Farsça bilmekle kalmaz, bazısı fesahat ve belâğata uygun olarak konuşabilirler.

Hatta Türk şairleri Fars diliyle gösterişli şiirler yazabildikleri, tatlı sözler söyleyebildikleri hâlde, Fars halkının en bayağısından en seçkinine kadar, ümmisinden bilginine kadar, hiç biri Türk diliyle konuşamazlar, söylenilenin de manasını bilmezler. Eğer yüzde, belki binde biri bu dili öğrenip söz söylese, işiten herkes onun Fars olduğunu bilir ve anlar; konuşan kişi kendisini diliyle gülünç duruma düşürür. Türk'ün Fars'tan daha yumuşak yaradılışı (kabiliyetli) oluşuna bundan daha şaşırtıcı delil yoktur (bulunamaz) ki hiç kimse bunun aksine bir söz söyleyemez.

***

KİŞVERİ

Kişverî, XV. yüzyılın sonlarında İran'ın Kazvin şehrinde dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklar ise onun İran Azerbaycanı'nın Salmas şehrinde dünyaya geldiğini yazmaktadır³³⁷. Sonradan Tebriz'e gelerek orada yaşamıştır. Mahlas olarak Kişverî ismini kullanan şairin adı "Danişmendânî Azerbaycan" adlı eserde, "Nimetullah Kişverî Dilmegani" diye geçmektedir.³³⁸

Birçok şair, yazar âlim gibi Kişverî'nin de hayatı hakkında yeteri kadar bilgi yoktur. Onun hangi tarihler arasında yaşadığını ne zaman dünyaya gelip ne zaman öldüğünü kesin olarak tespit etmek henüz mümkün olmamıştır. Ancak şiirlerinde Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup Han'dan bahsetmesinden, Nevaî'nin tesiri ile şiir yazmasından, Habibî'den yakınmalarından anlaşılıyor ki Kişverî, Habibî'nin çağdaşı ve dostu olmuş ve Sultan Yakup'un hükümdarlığı döneminde şöhret bulmuştur. Bir şiirinde Yakup Han'ın devrini (1490), onun sarayını arzuladığını, bir daha onun yanına gitmek istediğini ifade ediyor. Bu durum da gösteriyor ki şair önceden Yakup Han'ın yanına gitmiş, onun ölümüne kadar sarayında barınmış, ölümünden sonra Yakup Han'ın oğullarının arasında çıkan kavgadan dolayı saraydan ayrılmıştır. Bunun için de o günleri arzulamaktadır:

"Tâlê-yi bergeşte bir daîi gılaydı serveri,
Kim cıla tapsaydı ol ayiné-yi İskender'i.
Şö'le çekseydi çirağ-i tudé-yi Bayinder'i,
Veh ne lezzet tabğay ol saet gelender Kişverî,
Kim görüne re'yeti Ye'ğub-i Tan'i bir deîi."³³⁹

³³⁷ Kişverî, Eserleri, Tertib eden: Cahangir Gêhremenov, Yazıcı Neşr., Bakı-1984, s. 3; Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Bakı-1984, c. III, s. 301.

³³⁸ Mehemedeli Terbiyet, Danişmendânî Azerbaycan, Azerneşr, Bakı-1987, s. 184.

³³⁹ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 305.
(Kişverî Divanı, A.E.A. Ref.27/8408, El Yazması)

Diğer yandan bazı araştırmacılar Kişverî'yi, Şah İsmail'in çağdaşı olarak değerlendirebilirler.³⁴⁰

Kişverî, şiirlerini ana dili olan Azerbaycan Türkçesi ile yazmakla, Azerbaycan Türkçesi'nin gelişmesine çok büyük katkıda bulunmuştur. Diğer yandan sosyal hayattaki düzensizlikleri, uğursuzlukları, adaletsizlikleri, devrin gidişini şiirlerinde işlemesi de İran Türk şiirinde sosyal motiflerin güçlenmesini sağlamıştır.

Kişverî, Habibî, Hatâyî gibi sanatkârlarla birlikte büyük üstad Fuzûlî'nin en liyakatlı seleflerinden birisidir.

Kişverî'nin sanatı, Azerbaycan edebî fikrinin gelişmesinde ve dil tarihinin seyrini belirlemede ciddi önemi haizdir.

Kişverî'nin şiirlerinin Özbek şiiri ve Ali Şîr Nevaî'nin eserleri ile ilgisi de önemli bir meseledir. Bilindiği gibi XV. yüzyılda Ali Şîr Nevaî'nin tesiri Azerbaycan'da çok yayılmıştır. Birçok Azerbaycan şairi Ali Şîr Nevaî'nin tesiri ile şiirler yazmıştır. Nevaî'nin şiirlerinde kullandığı Özbek Türkçesinden sözler almışlardır. Kişverî, kendisinden önceki Türkçe yazan şairlerden faydalandığı gibi, çağdaşı olan Ali Şîr Nevaî'den de faydalanmıştır. Bu faydalanma taklidî anlamda değil, gıdalanma anlamındadır. Kişverî'nin şiirleri, kendisinin de bir şiirinde ifade ettiği gibi, Nevaî'nin şiirlerinden geri değildir. Bu hususta şöyle diyor:

“Kişverî şé'ri Nevaî şé'rinden eskik imes,
Be {tine düşseydi bir Sultan Hüséyin Bayğara.”³⁴¹

Kişverî'nin şiirleri, Füzûlî'ye kadar Azerbaycan Türkçesi ile yazılan şiirlerin en muhtevalı ve en mükemmel örnekleridir. O, devrinin en büyük üstad şairi olduğu gibi Azerbaycan Türk edebiyatının gelişmesine de büyük katkıda bulunmuştur.

Kişverî'nin şiirleri tür bakımından da muhteva yönünden de çok çeşitlilik arz etmektedir. Onun şiirlerinde, XV. asrın ikinci yarısında, Azerbaycan halkının hem siyâsî, sosyal, iktisadî yönden ulaştığı başarılarından doğan iyimserlik ve mutluluklar hem de feodal yönetimden dolayı ortaya çıkan yetersizlikler dile getirilmiştir.³⁴²

Kişverî'nin şiirlerinin ekseriyetini lirik gazelleri oluşturmaktadır.

Kişverî'den sonra sanat dünyasına gelen Fuzûlî de dahil olmak üzere XV. ve XVI. asırda yaşayan birçok şair, Kişverî'nin sanatından faydalanmışlardır.

³⁴⁰ Cevat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari{ine Bir Ba{ış, Tehran-İran-1376, c. I, İkinci Çap, s. 102.

³⁴¹ Azerbaycan Edebiyatı Tari{î, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 306.

³⁴² a. g. e. s. 307.

Kişverî'nin şiirlerinden örnekler:³⁴³

Éy peri, sensiz périşan rûzigârem, doğrusu,
Sen gédenden berlü bîsebr ü gerârem, doğrusu.

Yüz gemim vardır, veli bir gemküsarım yo{durur,
Bîdil ü bîdilber ü bîgemküsârem, doğrusu.

Nâsihâ, görsen meni rûsva melâmet gılma kim,
Tilbelik canımdadır, bîi{tiyârem, doğrusu.

Zer vereğ birle bezenmiş üzünü gördüm bu gün,
Vérmedim cânı üzünden şermüsârem, doğrusu.

Méy getir sağı, meni ğurtar namaz ü rövzedem
Kim, men ol zöhd ü riyâden tövbekârem, doğrusu.

Ölmüşem hicrinde, câna, vesliden cân vér mene
Kim, meni bîdil sana cân birle yârem, doğrusu.

Ṭalg déyir ki, Kişverî bir âşiği mehrum irir,
Her ne kim, dérler mana yüz once varem, doğrusu.

***

Senden ayru yüz gem ü derd ü melâmetdür mana,
Ne {oşam, ne nâ{oşam, bilmem ne hâletdür mana.

Hicrûme ğatlan déyince, tiği çek öldür meni,
Heğ rizasiçün ki, bu éyn-i edâletdür mana.

Mülk-i hesti içre ne hasil mana bazar-i germ,
İmdi kim, kûh-i e{dem sarı hevâletdür mana.

Éşğden kéç dér mana idraksız zahid, veli
Bilmez anı kim, bu bir éyb-i cehâletdür mana.

Yâr göndermiş bitik kim, Kişverî'ni öldürün,
Ṭoş dilem kim, bir nişân-i istimâletdür mana.

***

³⁴³ Kişverî, Eserleri, Tertib éden: Cahangir Gehrmanov, Yazıcı Neşr., Bakı-1984; Azərbaycan Edebiyatı Tariği, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.1, s. 306; Azərbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Bakı-1984, c. III, s. 301-352.

Éy könül, dünya évinde isteme âbadlîg,
Kim, anun bünyâdîdur eslinde bîbünyadlîg.

Méyve olan ne {lini seng hevadis sındırur,
Veh ne {oşdurur semenber servile azadlîg.

Ṭublar bîdâdî bes üşşag için sen éy felek,
Tiğ-i bîdâdî çekib munca nedür bîdâdlîg.

Âşına yâd oldu menden, dust düşmen ağıbet,
Veh kim ol nâaşına hedden âşurdu yâdlîg.

Ta rizva vérdi gezaye Kışverî bil kim ona,
Şadilik nâşâdlîg nâşâdlîgdur şâdilîg.

***

Bilmezem noldu yéne kim, yâr sormaz hâlımı,
Dağ-i dilden göydümü dildâr sormaz hâlımı.

Lâle tek bağırim kebab ü gerg-i {ündur dâmenim,
Ol saçı sünbül, yüzi külnâr sormaz hâlımı.

Düşmişem ğem gülbesinde nâtevan, éy vay kim,
Yâr bilmez derdimi, eğyâr sormaz hâlımı.

Ğönçe tek ağzım dolu {ünâb-i hesretdür, veli,
Bir gelib ol le'le-i gövherbâr sormaz hâlımı.

Kışverî tek zehr içib öldi {umar-i ğem bile,
Öldü mü negis-i bîmâr sormaz hâlımı.

***

Cân eger gétlise sen sağ ol, mene cândan ne ğem,
Sübh vesl ümmidi bolsa, şâm-i hicrândan ne ğem.

Ger ğılursa tir-i bâran kim, yolundan dönmezem,
Ke'be'nün müştâğine {âr-i müğilandan ne ğem.

Éşği kâmil âşige rüsvalığından derdi yo {,
Nuh ile hem {âne bolsan mövc-i tufandan ne ğem.

Tikmegil çâk-i giribanımı éy hemdem ki, yâr

Yüregimde çâklar, çâk-i giribândan ne ğem.

Yâr eger dêrse reğibin boynun üzgil, Kışveri,
Taet-i Heĝ êtkene telbis-i Şeytandan ne ğem.

***

Eger men-i bîkes ile yâr olasan,
Ümidüm var ki, ber {üdâr olasan.

Ğeminden kécđi ömrüm, nola câna,
Ki, sen bir dem mana ğem {ar olasan.

Seni mehrem bilib râzimni dédim,
Ne bildim sen mana eĝyâr olasan?

Cahan baĝında bir gül dermeyibsen,
Eger gül çağında hüŧyâr olasan.

Éŧitdim Kışveri'ni yâd édibsen,
İlâhî, sen benimçün var olasan.

***

Ol menem kim, ölmüşem hicrinden, éy simin beden,
Ger dilerler nâgehan ölmüş ğerib için kefen.

Éy senem, ta { boynuma zülf-i siyahından meres,
Kim, gerek anın teki zünnâre, men tek brehmen.

Sen gédenden berlü, éy Firdövs baĝın gülŧeni,
Lâle ğandur gözlerümde, ğönçe péykân, gül tiken.

Yâr gétdi, éy gönül, men ğaldum ü sen yârsız,
Möhnet-i hicrân eger budur, ne sen ğalĝil, ne men.

Senden ayru, éy gül-i {endan, ĝılur men çâk çâk,
Ğönçe tek eĝnimde ger yüz teh bolursa pirehen.

Déĝil, éy bâd-i seba Misr'in sipehsâlarına,
Kim, ğeminden oldu ol miskin-i béytül hezân.

Merheba, éy seferdin yéngi yétmiş mah ru,
ŧükr Bâri kim, seni bir da {ı gördük saĝ esen.

Çı{maya kûyin hevası Kışverî'nin başıdan,
Ol zaman da{ı ki, dutsa toprağ altında veten.

***

Éyle kim men yanaram şem'i rû{-i cânâneden,
Kimseden bilmez ol men'i meger pervâneden.

Görmedim tâ âneden doğdum geminde rûzi {oş,
Men kimi bedrûz da{ı doğmayıbdur âneden.

Gametın serv-i revândur, dédim ise küsmegil,
Bu meseldür cân-i men kim "doğru söz divâneden".

Çün bilürsen hâlim, éy hemsâyé-yi béytül hezen,
Rehm édib sürme meni bu gûşé-yi virâneden.

Tâ seni gördüm men, éy cân ü cehânim âfeti,
Yüz gem ü derd ü belâ geldi mana her yâneden.

Kışverî yârâlide déme cüdâlıg derdini,
Olmaya gemgin ola bu sûznâk efsâneden.

***

Éy könül, her kimseye yâr olmagil, yâr özgedir.
Yâr olur her kim, veli yâr-i vefâdâr özgedir.

Sürme ğapundan men-i bî{anümanın kim sana
Bulunur âşig, veléykin âşig-i zâr özgedir.

Hüsnüne men can vértür men, {elg ana nezzaréki,
Özgedir ehl-i temaşa vü {eridâr özgedir.

Âşigimdür zahid, amma câné ğıymır veğt-i kâr,
Év {eyalı özge vü sövda-yi bazâr özgedir.

Bütperesti ğınama, éy pâkidamen şey{ kim,
Zikr ü tesbih özge vü nâğus ü zünnâr özgedir,

Bâde içmek yâr ilen {elvetde {oşdur, Kışverî,
Léyk eger bolsa müyesser keşt-i gülzâr özgedir.

***

Saçım fikri ayağım bağlar oldu,
Mana güyâ delürmak çağlar oldu.

Nihâl-i möhnet oldu zâr-i cismüm,
Göyük dağlar ana yarpağlar oldu.

Göz içre merdûm-i çéşmüm yüzine,
Ĝara {âlm {eyâlî dağlar oldu.

Menim ĝanıma girme, éy peri kim,
İra {lığdan gözüm ĝan ağlar oldu.

Ĝelender Kışverî çéşmünden ayru,
Kéyiklerden meğami dağlar oldu.

***

Gözüm giryândur, éy cân senden ayru,
Tenim üryândır, éy cân senden ayru.

Tutaşmış köksüm içre şö'le-yi âh,
Könül büryândur, éy cân senden ayru.

Dem a dem {ûn-i dil giryân gözümden,
A {ıb tufandır, éy cân senden ayru.

Düğünler lâle tek bağrım içinde,
Yüregim ĝandır, éy cân senden ayru.

Çevirgil başına ĝul Kışverî'nin,
Ki, sergerdândur, éy cân senden ayru.

RÛBÂÎLER

Ĝılğıl men-i gümrâhe inâyet Ya Reb,
Görset mene bir râh-i hidâyet Ya Reb.
Vérgil nefes-i germ ile âh-i seheri,
Könlümce kim ol ĝılsa sirâyet Ya Reb.

***

Fikrim bu durur kim, seni méhman ĝılıben,
Bu cân-i girâmi sene ĝurban ĝılaben.
Bağrım ĝanıden şerâb-i le'li götürüb,
Köksüm içinde könlünü büryân ĝılıben.

***

Âlemde men {esteye bir yâr gerek,
Her yâr ne kim, yâr-i vefâdâr gerek.
İşret günde ço { bulunur yâr, veli,
Gem köçer icek yâr ile gem {âr gerek.

***

BESİRÎ

Besirî, XV. yüzyılın sonu ile XVI. yüzyılın başlarında İran Azerbaycanı'nda yaşamıştır. Doğum yeri ve yılı hakkında kesin bilgi yoktur. Genç yaşlarında Orta Asya'ya gitmiş, orada Ali Şîr Nevaî ve Abdurrahman Camî ile şahsen görüşmüştür. Onlardan aldığı bir mektup ve Ali Şîr Nevaî'nin bir divanı ile Osmanlı Devleti sarayına gelmiş ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır. Nevaî'nin divanını Türkiye'ye ilk defa Besirî getirmiştir.³⁴⁴

Azerbaycan Türkçesi ve Farsça ile çok güzel şiirler yazmıştır. Aynı zamanda çok güzel latifeler de yazdığı söyleniyor. Şairin eserleri toplanıp bir araya getirilememiştir. Elde bulunan şiirlere bakıldığında tarikat şairlerinin tesirinde kaldığı anlaşılır. Ancak yine de şiirlerinde muhabbet mevzusu ağırlık teşkil ediyor.

Besirî'nin şiirlerinden örnekler:³⁴⁵

GAZELLER

Şol nâzenin ki, dil-i zarım âşinadır ana,
Belâyi gör ki gözellerde mübteladır ana.

Yağub yığarsa dil ü cânım é'tiraz édemem,
Ne söyleyim biri ğurban, biri fedadır ana.

Sezam bağda gülgeşti nâsezaler ile,
Nete'n beden dilieler sezadır ana.

Tebieti ğatı nâzıkdir ol şeh-i hüsnün,
Şikâyet éyleyemem cövrden cefâdır ana.

³⁴⁴ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Bakı-1984, c. III, s. 353; Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari{ine Bir Ba{ış, Tehran-İran-1376, c. I, İkinci Çap (Arap Alfabesi), s. 80.

³⁴⁵ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Bakı-1984, c. III, s. 353-355.

Hékâyet étmem ana hur-i éyni, éy Vaiz
Ki, dust teşnesiyem reğbetim anadır ana.

Füsün ü ğenc ü delal ü girişme vü şuşî,
Bütün benimde var eksik hemin vefâdır ana.

Né dem ki, éyleye tertib bezm-i sağ ü terb
Nevâ terâz Besirî'yi bânevâdır ana.

***

Pürdir ol saf gül-i terden dehan-i endelib,
Heşre dek bulmaz nehayet dastan-i endelib.

Bim-i fûrgetden yéne feryâd éder şam ü seher
Şa { gül üzre bulunsa aşîyan-i endelib.

Olmuş ecza-yi vücudla ezm ü {akesteri
Ateş-i gülden yağılmış kimi can-i endelib.

Şövg-i ru-yi dilkuşasidir beni nâlan éden,
Bağ-i âlemde gül içündür feğan-i endelib.

Ol benimdir, ben anın, mefhum birdir déseler
Endelb-i gülüstan ya gülüstan-i endelib.

Lefz-i gülden géyri yazmağ mümkün olmaz kâtibe
Tamesine meğte olsa üstü {an-i endelib.

Mürğler {amuş olur, güller serapa guş olur,
Olsa gülşende Besirî {em zeban-i endelib.

***

İki suret {ubdur Heg'den bana olsa nesib,
Ol mehin yüzünü görmek, görmemek ru-yi reğib.

Tâl-i mişkin ariz-i kâfurun üzre éy senem,
Hindu-yi miskin durur kim, Rum'a düşmüşdür gerib.

Étmeyin zaye bana sen yo { yére dermanımı
Dermendi éşge dermanımı bulunur éytebib!

Bir déyil bülbül teninde fem güli vesfétmeye
Başdan ayağa zeban olmuş çemende endelib.

Éy Besirî, ser be ser {akester olur kâinat
Dolsa aheng ateşinden âlem içre bir lehib.

***

Arife dövletden istiğna kimi dövlet mi var,
Terk-i lezzet-i cahan étmek geder lezzet mi var?

Şah-i âli cahden, dervişi, {atirime dek
Kimseye te {t-i sera-yi dehrde rahet mi var?

Éşğ-i hüsn-i pâk ezelden {asler me {susidir,
Yo {sa âmilerde héyhat oyle {asiyyet mi var?

Lezzet iras éyleyir amaziş-i enba-i dehr
Ėafîle üzlet kimi sermayé-yi izzet mi var?

Neğş-i şirin kühf asadır amma men kimi
Kûhgende kûh-i möhnnet çekmeye tağet mi var?

Yâr getlimçün vüzu Ėılmış tegerrüb ezmini
Ya zemirinde nemazım Ėılmağā niyyet mi var?

Éy Besirî, ebdin ehvali ana me'lum iken,
Dergeh-i Mövla'da erz-i hacete hacet mi var?

***

Senin derdinden, éyşu {-i cefakâr
Bela bukim ne sağem men ne bîmâr.

Ne gül ğalur bu gülşende, ne blbl
Gerek sen knln aıĝ tut, gerek dar.

Ğamu eĝyarine yr yler rehm
Bana ne yr rehm yler, ne eĝyar.

Seban reşkden kim pdm izin
zn yrden yre urar yri var.

der aĝilleri mecnun Besiri,
Ğaan kim eşĝ dersin de tekrar.

***

FUZÛLÎ (1494-1556)

Asıl adı Muhammet'tir. Babasının adı Süleyman'dır. Türk edebiyatını zirvelere çıkararak büyük şairlerimizden birisi belki de birincisidir. Fuzûlî'nin hayatı hakkında bildiklerimiz çok sınırlıdır. Onunla ilgili bilgiler, ancak çok yeterli olmayan şura tezkirelerinden ve Fuzûlî'nin kendi eserlerinden elde edilmektedir. Fuzûlî tahminen 1494 yılında Bağdat yakınlarındaki Kerbelâ şehrinde dünyaya gelmiştir. Fuzûlî'nin doğum yerinin ve doğum tarihinin farklı olduğunu ileri sürenler de vardır. Bazıları onun, Hille veya Bağdat'ta dünyaya geldiğini ve doğum tarihinin 1504 olduğunu yazıyorlar.³⁴⁶

Türkçe divanının ön sözünde yazdığına göre küçük yaşta okula gitmiş ve çok iyi bir öğrenim görmüştür. Edebiyat, felsefe, mantık, tıp, fıkıh, siyer, akaid, riyaziyyat, astronomi gibi ilimleri tahsil etmiştir. Yine Türkçe ve Farsça divanlarının ön sözlerinde belirttiği gibi, ömrü boyunca Hille, Kerbelâ ve Bağdat'tan uzağa gitme fırsatı bulamamıştır.

Vecihe Feyzullayeva'nın dediği gibi Azerbaycan halkının, beşer medeniyetine bahşettiği klâsik simalar içerisinde Muhammet Fuzûlî'nin büyük yeri vardır.³⁴⁷

Farsça divanının ön sözünde "Fuzûlî" mahlasını nasıl aldığı şöyle anlatır: "Şiire yeni başlarken bir mahlas almak için günlerce düşündüm. aldığım mahlasa bir süre sonra bir ortak çıktığını görerek değiştirdim. Sonunda, dostların anlamadan önce mahlasları kapıştıklarını anladım. Düşündüm ki, nazım alanında onlarla aynı mahlası alır da şiirde yenilsem, bana yazık olur; başarı gösterip üstün gelirim, bu defa da mahlasdaşıma haksızlık olur. Bu yüzden, karışıklığı ortadan kaldırmak için Fuzûlî mahlasını seçtim; çünkü bu adı hiç kimsenin beğenmeyeceğini biliyordum. Ayrıca, ben zamanın en büyük şairi olmak istiyordum. Mahlasımın değişik ve tek olması, beni başkalarıyla aynı adı almak sıkıntısından kurtardı. Sonra, Tanrı'nın yardımıyla bütün bilimleri, fenleri kendimde toplamak arzusundaydım; bu sebeple Fuzûlî mahlasını aldım; zira sözlükte "Fuzûl", "ulûm" (bilimler) ve "funûn" (fenler) vezninde "fazl"ın (erdem) çoğuludur. Fuzûlî, halk dilinde, "arsız", "yersiz", "gereksiz", "edebe aykırı" anlamlarına da gelir. Bundan daha edebe aykırı bir davranış olabilir mi ki, bilginlerle oturup kalkmadığım, padişahlar tarafından gözetilmediğim, başka memleketleri gezmekten nefret ettiğim hâlde, bilim toplantılarında bilginlerin

³⁴⁶ İslâm Ansiklopedisi, "Fuzûlî" maddesi (M.F. Köprülü), M. E. B. Yay., İstanbul-1977, C.4, s. 687; Cavat Héy'et ise Fuzûlî'nin 1489 yılında dünyaya geldiğini yazmıştır. (Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Başlı, Tehran-İran-1376, c. I, İkinci Çap, s. 87.); Hamit Arash ise Fuzûlî'nin doğum tarihini 1498 olarak göstermektedir (Fuzûlî, Léylî ve Mecnun, Azerbaycan U. G. E. Neşr., Bakı-1958, s. 5.).

³⁴⁷ Azerbaycan Klâsik Edebiyatı Kitapçanası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1986, c. VII, s. 5.

söylediklerine karşı gelir, din adamları arasında tartışmalı olan meseleleri çözebilmek iddiasında bulunur ve edebî bilgilerle ilgili konuşmalarda üslûp güzelliği konusunda tartışmaya girerim. Bu davranışım her ne kadar haddini bilmezliğin en üstün düzeyini gösterirse de, Fuzûlî'nin üstünlüğünün de bir delilidir.”³⁴⁸

Fuzûlî, devrin bütün ilimleriyle birlikte Türkçe, Arapça ve Farsça'yı da çok iyi bilen âlim bir şairdir.

Fuzûlî, 1556 yılında Kerbelâ'da veba hastalığından vefat etmiştir. Oraya defnedilmiştir.

Azerbaycan, Anadolu ve Çağatay lehçeleri ile yazan pek çok şair Fuzûlî'nin sanatından etkilenmiştir.

“Azerî edebiyatı üzerindeki derin etkisi doğal olmakla birlikte, onun dışında, Çağatay edebiyatında Ali Şîr Nevaî egemenliğiyle rekabet etmiş; Osmanlı edebiyatında ise, çağdaşları Hayalî ve Taşlıcalı Yahya'dan başlayarak, daha sonra yetişen Bağdatlı Ruhî, Bakî, Nailî, Nâbî, Nedim, Şeyh Galip, Yenişehirli Avnî vb. üzerinde etkisi olmuştur.

...

Fuzûlî'nin halk edebiyatı üzerinde de kuvvetli etkisi olmuştur; birçok ünlü saz şairinin (Âşık Ömer, Gevheri, Dertli vb.) aruzla yazdıkları şiirlerinde bu etki açıkça görülür. Tanzimat şairlerinden Abdülhak Hamit'in Makber adlı yapıtı üzerinde de, yer yer Fuzûlî etkisi saptanmıştır.”³⁴⁹

Fuzûlî, Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç dilde eser vermiştir.

Türkçe eserlerinden bazıları şöyledir:

1. Türkçe Divan,
2. Leylâ ve Mecnun
3. Beng ü Bâde
4. Hadis-i Erbain Tercümesi
5. Sohbetü'l Esmâr
6. Hadikatü's Süedâ
7. Mektuplar

Farsça eserleri:

1. Farsça divan
2. Sâkinâme
3. Hüsn ü Âşk
4. Enisü'l Kalb
5. Rind ü Zahid
6. Risâle-i Muamma

Arapça eserleri:

1. Arapça divan
2. Matla'ül İ'tikad fi ma'rifet'il Mebde ve'l Meâd

³⁴⁸ Fuzûlî, Erenler Bahçesi (Hadikatü's Sü'edâ), Yayına Hazırlayan: Servet Bayoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yay., Ankara-1986, s. 8.

³⁴⁹ Büyük Larousse, Milliyet Yay., İstanbul-1986, c. IX, s. 4336.

Fuzûlî'nin şiirlerinden birkaç örnek:**GAZELLER**

Meni candan usandırdı, cefadan yâr usanmaz mı?
Felekler yandı âhimden, muradım şem'i yanmaz mı?

Ġamu bîmârına cânan devâ-yi derd éder éhsan,
Néçün ġılmaz mene derman, meni bîmâr sanmaz mı?

Ġemim pünhan tutardım men, dédiler yâra ġıl rövşen,
Désem ol bîvefâ bilmen, inanar mı, inanmaz mı?

Şeb-i hicran yanar cânım, töker ġan çéşm-i ġiryânım,
Oyadar {elġi efġanım, ġara be {tim oyanmaz mı?

Ġül-i rü {sârine ġarşu gözümden ġanlı a {ar su,
Hebibim, fesi-i ġüldür bu, a {ar sular bulanmaz mı?

Déğildim men sene mail, sen étdin eġlimi zail,
Mene te'n éyleyen ġafil seni görcek utanmaz mı?

Füzûlî rind ü şeydadır, hemîşe {elġe rüsvâdır,
Sorun kim, bu ne sévdâdır, bu sévdâdan usanmaz mı?
***

Padişâh-i mülk dinâr ü direm rişvet vérib,
Feth-i kişver ġılmaġa éyler müheyya leşkeri.

Yüz fesad ü fitne tehrikile bir kişver alır,
Ol de {i âsâr-i emn ü istigâmetden beri.

Gösteren saetde dövrân-i felek bir inglâb,
Hem özü fâni olur, hem leşkeri, hem kişveri.

Gör ne sultânem men-i derviş kim, féyz-i sü {en,
Éylemiş igbâlimi âsâr-i nüsret mezheri.

Her sözüüm bir pehlevandır kim, bulub te'yid-i Heġġ,
Ezm ġıldıġda tutar tedric ile behr ü beri.

Ġanda kim, ezm étse, mersum ü mevâcib istemez,
Ġansı mülk ü tutsa, deymez kimseye şûr ü şeri.

Pâyimâl étmez onu âsib-i dövr-i rûzigâr,
Éylemez te'sir ona dövrân-i çer{-i çenberi.

Ğılmasın dünyâde sultanlar mana teklif-i cûd,
Bes durur başımda tévfik-i genâ'et efseri.

Her cehetden fâriğem âlemde hâşâ kim ola,
Rizg için ehl-i begâ ehl-i fenânın çâkeri.

***

Âşig oldur kim, gılır cânın fedâ cânânına,
Méyl-i cânân étmesin her kim ki, gıymaz cânına.

Cânını cânâna vérmekdir kemâli âşigin,
Vérmeyen cân é'tirâf étmek gerek nögsânına.

Vesl éyyâmı vérib cânâna cân, rahat bulan,
Yéydir ondan kim, salır cânı gem-i hicrânına.

Éşg resmin âşig öyrenmek gerek pervânenen,
Kim, köyer gördükde şem'in ateş-i süzânına.

Fâni ol eşg içre kim, benzer fenâsi âşigin,
Féyz-i câvid ile ıızr'in çéşmé-yi héyvânına!

Éşg derdinin devâsi gabil-i derman déyil,
Terk-i cân dérler bu derdin mö'teber dermanına.

Hiç kim cânân için cân vérmeye lâf étmesin,
Kim, gelibdir bu sifet ancağ Fuzûlî şânına.

***

Nâledendir néy kimi âvâzé-yi eşgim bülend,
Nâle terkin ğılmazam néy tek kesilsem bend bend.

Ğıl meded, éy be {t, verne, kâm-i dil mümkün déğil,
Böyle kim, ol dilrübâ bîderddir, men derdmend.

Dağlerdir odlu könlümde ğarası ğopmamış,
Ya sebât-i eşg için od üzre bir néce sipend.

Açılır könlüm gehi kim, kiryé-yi tel {im görüb,
Açar ol gül rû {tebessüm birle le'l-i nûş {end.

Ṭâk-i râhinden meni ğaldıra bilmez sâye tek,
Ĝılsa ğerdûn âfitâbın her şüâm bir kemend.

Cam tut dër, sâĝ-yi ğülçöhre, zâhid, terk-i câm,
Éy könül, fikr éyle, ğör kim, ğansıdır tutmalı pend.

Éy Füzîlî, sûret-i feĝrin ğebul-i dustdur,
Hiç dervişi senin tek ğörmedim sultanpesend.

***

Yâr rehm étدی meger nâle vü efgânimize,
Ki, gedem basdı bu gün gülbé-yi ehzânimize?

Eşk bârânı, meger güldü eser kim, nâgâh,
Bitdi bir şâ{-i gül-i tâze gülüstânimize?

Bize ah ateşinin yandığı ondan bilinir,
Ki, çirâğ éyledi rövşen şeb-i hicrânimize?

Bu vüsâle yu{u ehvâli démek mümkün idi,
Eger olsaydı yu{u didé-yi giryânimize.

Bir {eyâl ola meger gördüyümüz, yo{sa nigâr,
Mütlega {âtire gelmez ki, gele yânimize.

Yâr méhmânımız oldu, gelin éy cân ü könül,
Gılalım serf nemiz var ise méhmânimize!

Dilberin câné imiş gésdi, Füzûlî, gel kim,
Cân vérib dilbere, minnet goyalım cânimize.

***

Éy {oş ol günler ki, men hemrâz idim cânân ile,
Ne'met-i veslin görüb, nâzın çekerdim cân ile.

Görmemişdi gülşen-i éyşim {ezân-i tefriğe,
Olmamışdı tire éyyâmım şeb-i hicrân ile.

Mehveşimden, dustlar, dövrân cüdâ ister meni,
Düşmenimdir, hiç bilmen nétmişem dövrân ile.

Yétse ger âşiglerin eflâke efgânı, ne sûd,
Yétmek olmaz mâhveşler vesline efgân ile.

Yaşırıb sa{lardım élden dağ-i hicrânın, eger,
Étmek olsaydı müdâra didé-yi giryân ile.

Zövgden dibâce bağlandı kitâb-i ömrüme,
Göymadı dövrân kêçe övgâtım ol ünvân ile.

Éy Füzûlî, e {ter-i be {tim müsâid olmadı,
Kim, olam bir dem mügarin ol meh-i tâbân ile.

***

Könlümde min ğemim vardır ki, pünhân éylemek olmaz.
Bu hem bir ğem ki, él te'ninden efgân éylemek olmaz.

Ne müşgül derd olursa bulunur âlemde dermanı,
Ne müşgül derd imiş eşğin ki, derman éylemek olmaz.

Fenâ mülküne ço { ezm étme, éy dil, çekme zehmet kim,
Bu tedbir ile def-i derd-i hicrân éylemek olmaz.

Sağın, könlüm yı {arsan, pendden dem vurma, éy nâseh,
Hevâ-yi nefis ile bir mülk-i virân éylemek olmaz!

Dehânın üzre le'lin istemiş dil, def'i müşküldür,
Görünmez hiç cürmü, yo { yére ğan éylemek olmaz.

Dualar éylerem, menden yana bir dem güzâr étmez,
Ne çâre, séhr ile servi {ürâman éylemek olmaz.

Füzûlî, âlem-i ğéyd içresen, dem vurma eşğinden,
Kemâl-i cehl ile de'vâ-yi irfân éylemek olmaz.

***

Biz cehân me'muresin me'nide virân bilmişiz,
Âfiyet gencin bu virân içre pünhân bilmişiz.

Ger özün dâná bilir teğlid ile sûretperest,
Âlem-i tehğigde biz onu nâdan bilmişiz.

Bî {eberler şerbet-i râhet bilirler bâdeyi,
Biz hekim-i veğtiz, onu tökmüşüz, ğan bilmişiz.

Bilmişiz kim, mülk-i âlem kimseye ğılmaz vefâ,
Ol zamandan kim, onu mülk-i Süleyman bilmişiz.

Ayrı bilmişsen, Füzûlî, mescidi méy {âneden,
Sehv imiş ol kim, seni biz ehl-i ürfân bilmişiz.

***

Néy kimi, her dem ki, bezm-i veslini yâd éylerem,
Tâ nefes vardır ğuru cismimde, feryâd éylerem.

Rûz-i hierândır, sévin, éy mürĝ-i rûhim kim, bu gün
Bu ğefesden men seni, elbette, âzâd éylerem.

Vehm édib ta salmaya sen mâhe méhrin hiç kim,
Kime yétsem zûlm ü cövründen ona dâd éylerem.

Ĝan yaşın ğılmaz vefâ, giryân gözüm isrâfına,
Bunca kim, her dem ciger ğanından imdâd éylerem.

İncimen her néce kim, eĝyâr bîdâd éylese,
Yâr cövrüçün könül, bîdâde mö'tâd éylerem.

Bilmişem bulman vüsâln, léyk bir ümmid ile,
Ĝâh ğâh öz {âtir-i nâşâdımı şâd éylerem.

Lövh-i âlemden yudum eşk ile Mecnun adımı,
Éy Füzûlî, men de {i âlemde bir ad éylerem.

***

Eĝl yâr olsaydı, terk-i eşĝ-i yâr étmez midim?
İ{tiyâr olsaydı, râhet i{tiyâr étmez midim?

Lehze lehze sûretin görseydim ol şirin lebin,
Sen kimi, éy bisütûn, men hem ğerar étmez midim?

Niše mehrem éyledin şem'i, meni mehrum édib,
Men senin bezminde cân neğdin nisâr étmez midim?

Derdimi âlemde pünhân tutduğum nâçardır,
Uğrasaydım bir tebibe, âşikâr étmez midim?

Yâr ile eğyârı hemdem görmeye olsaydı sebr,
Terk-i ğurbet éyleyib, ezm-i diyâr étmez midim?

Vaizin bezmin benim rüsvâlîğimdan ğıl ğiyas,
Onda sidğ olsaydı, men teğva şüar étmez midim?

Ol gül-i {endâni görmek mümkün olsaydı mene,
Sen tek, éy bülbül, gülüstâne güzâr étmez midim?

Éy Füzûlî, dağ-i hicrân ile yanmış könlümü,
Lâlezâr açsaydı, séyr-i lâlezâr étmez midim?

***

Éşğden cânımda bir pünhân merez var, éy hekim!
Tâlğa pünhân derdim izhar étme, zinhâr, éy hekim!

Var bir derdim ki, ço { dermandan artığdır mene,
Goy meni derdimle, dermân éyleme, var, éy hekim.

Gel basıb el nebzime, teş {is ğılsan derdimi,
Al emanet ğılma her bîderde izhar, éy hekim.

Gel benim tedbir-i bîhûdemde sen bir se'y ğıl,
Kim, olam bu derde artığrâr giriftâr, éy hekim!

Gör ten-i üryân ile ehvâlımı hicran günü,
Var imiş rûz-i ğiyâmet, ğılma inkâr, éy hekim!

Çekmeyince çâre-yi derdimde zehmet bilmedim,
Kim, olur derman-i derd-i eşğ dişvâr, éy hekim!

Renc çekme, séhhet ümmidin Füzûlî'den götür,
Kim, ğabül-i séhhet étmez böyle bîmâr, éy hekim!

***

Penbé-yi dâĝ-i cünûn içre nihândır bedenim,
Diri olduĝca libâsım budur, ölsem kefenim.

Câmî cânân dilemiş, vérmemek olmaz, éy dil!
Ne nizâ éyleyelim, ol ne senindir, ne benim.

Daş deler âhim o {u şehd-i lebin şövginden,
Nola zenbûr évine benzese béytü'l-hezenim.

Tövg-i zencir-i cünûn dairé-yi dövletdir,
Ne reva kim, meni ondan çı {ara ze'f-i tenim.

Éşĝ serkeştesiyem, séyl-i sirişk içre yérim,
Bir hûbabem ki, hevaden doludur pirehenim.

Bülbül-i ğemzedeyem, baĝ ü beharım sensen,
Dehen ü ğedd ü rü {ün ğönçe vü serv ü semenim.

Édemen terk, Füzûlî, ser-i kûyin yârın,
Vetenimdir, vetenimdir, vetenimdir, vetenim.

***

Vefâ her kimseden kim, istedim, ondan cefâ gördüm,
Kimi kim, bîvefâ dünyâde gördüm, bîvefâ gördüm.

Kime kim, derdimi izhâr ğıldım isteyib dermân,
Özümden hem béter bir derde onu mübtelâ gördüm.

Mükedder {âtirimden ğılmadı bir kimse ğem def'in,
Sefâden dem uran hemdemleri ehl-i riyâ gördüm.

Eger su dâmenin tutdum, revân dönderdi üz menden,
Ve ger güzĝüden umdum sidĝ, eks-i müddeâ gördüm.

Ayaĝ basdım der-i ümmide, sergerdânlĝ el vérdi,
Hüner serriştesin tutdum, elimde ejdeha gördüm.

Mene gösterdi gerdûn, tire be {tim kövkebin yüz gez,
Men-i bédbe {t ona her ĝâh kim, ba {dım, ĝara gördüm.

Füzûlî, éyb gılma üz çévirsem ehl-i âlemden,
Neden kim, her kime üz tutdum, ondan yüz belâ gördüm.

***

Mende Mecnun'dan füzûn âşîglik isté'dâdı var,
Âşîg-i sadîg menem, Mecnun'un ancağ adı var.

Nola ğan tökmekde mahir olsa çéşmim merdümü,
Nütfé-yi ğabil dürur, ğemzen kimi ustadı var.

Ĝıl tefa{ür kim, senin hemvar men tek âşîgin,
Léyli'nin Mecnun'u, Şirin'in eger Ferhad'ı var.

Ehl-i temkinem, meni benzetme éy gül, bülbüle,
Derde yo{ sebri onun, her lehze min feryâdı var.

Öyle bedhâlem ki, ehvalım görende şâd olur,
Her kimin kim, dövr cövründen dil-i nâşadı var.

Gezme éy könlüm ğuşu, ğafil fezâ-yi éşğde,
Kim bu sehranın güzergâhinde ço{ séyyadı var.

Éy Füzûlî éşğ men'in ğılma nâsehden ğebul,
Eĝl tedbiridir ol, sanma ki, bir bünyâdı var.

***

Öyle re'nânidir, gülüm, serv-i {üramanın senin,
Kim, gören bir kez olur, elbette, héyrânın senin.

Kâkûlün tek başına cizginmek ister {âtirim,
Éy men ü yüz men kimi serkeşte gurbânın senin.

Ârızın dövründe cemiyetden olsun nâümid,
Olmayan âşüfté-yi zülf-i perişânın senin.

Çün ecebdir le'le güyâlığ, ne mö'cizdir bu kim,
Éyler izhâr-i sü{en le'l-i dürefşânın senin.

Çer{ yayından atıldı cânıma tir-i ecel,
Léyk ondan tizrek terpendi müjgânın senin.

Dâğ-i hicrânın odun benzetmek olmaz dûze{e,
Olmasın kâfer esir-i dâğ-i hicrânın senin.

Éy Füzûlî, öyle kim, bîmâr-i derd-i eşğsen,
Yo{durur ölmekden özge hiç dermânın senin.

***

Yâ Reb, belâ-yi eşğ ile ğıl âşına meni!
Bir dem belâ-yi eşğden étme cüda meni!

Az éyleme inâyetini ehl-i derden,
Ye'ni ki, ço{ derdlere ğıl mübtelâ meni!

Olduğca men götürme belâden irâdetim,
Men isterem belâni, çün ister belâ meni!

Temkinimi belâ-yi mehebbetde ğılma süst,
Tâ dust te'n édib démeye bîvefâ meni!

Gétdikce hüsnün éyle ziyâde nigârımın,
Geldikce derdine beter ét mübtelâ meni!

Men ğandan ü mülâzimet-i é'tibâr ü câh,
Ğıl ğabil-i seâdet i feğr ü fenâ meni!

Öyle ze'if gıl tenimi firğetinde kim,
Vesline mümkün ola yétirmek sebâ meni!

Ne {vet gılıb nesib Füzûlî kimi mene,
Yâ Reb, mügeyyed éyleme mütleg mana meni!

***

Dust bîpervâ, felek bîrehm, dövrân bîsükûn,
Derd ço {, hemderd yo {, düşmen gevi, tâlé zebûn.

Sâyé-yi ümmid zâil, âfitâb-i şövg germ,
Rütbé-yi idbâr âli, pâyé-yi tedbir dûn.

Egl dûn-himmet, sedâ-yi te`ne yér-yerden bülend,
Be {t kem şefğet, belâ-yi eşğ gün-günden füzûn.

Men gerib-i mülk ü râh-i vesl pür teşviş ü mekr,
Men herif-i sadelövh ü dehr pür neğş ü füsûn.

Her sehiged cilvesi, bir séyl-i tufân-i belâ,
Her hilâl ebrû gâşî ser {et-i meşğ-i cünûn.

Yélde berk-i lâle tek, temkin-i dâniş bîsebât,
Suda eks-i serv tek, te`sir-i dövlét vajgûn.

Serhed-i metlûb pür möhnet, teriğ-i imtahan,
Menzil-i megsûd pür asib râh-azimûn.

Şâhid-i meğsed nevâ-yi ceng tek perdenişin,
Sağér-i işret hûbâb-i sâf-i sehba tek nigûn.

Tefriğé hâsil, teriğ-i mülk-i cemiyet me {ûf,
Ah, bilmem néyleyim, yo { bir müvafîğ rehnümûn.

Çöhré-yi zerdin Füzûlî'nin tutubdur eşk-i âl,
Gör ona ne rengler çekmiş sipéhr-i niligûn.

***

HALİLÎ (Telif)

Halilî, XV. yüzyıl Azerbaycan şairlerindedir.³⁵⁰ Çok iyi bir medrese öğrenimi görmüştür. Genç yaşlarında iken bir arkadaşı ile birlikte Fatih Sultan Mehmet'in padişah olduğu dönemde, Türkiye'ye gelmiş ve İznik'e yerleşmiştir. 1471-1472 yıllarında meşhur eseri "Ferağnâme (Fıraknâme)"yi yazmıştır. Nesimi'nin tesirinde Hurûfliğe yakın şiirler yazan Halilî, muhabbet, sadakat, güzellik ve insana saygı konularında da gazeller yazmıştır. İznik'ten İstanbul'a göçmüş, fakat burada bir yıl ancak yaşayabilmiş orada ölmüştür. Eserlerinin eski nüshaları Avrupa kütüphanelerindedir.³⁵¹ Kitapları yayımlanmamıştır.

Halilî'nin üç gazeli:³⁵²

***

Éy bilen Heğg'in süfetin sirri esması nedir?
Ya bu esmeden murad olan müsemması nedir?

Çün ibadet Heğg'edir, Me'bud bir Heğ'dir haman,
Müslüman'ın mescidi, kebrin kelisasi nedir?

Zahir ü bâtinde çün mövcüd Heğ'den özge yo {,
Ya bu növcüdatın ara yérde govğası nedir?

Çünkü Heğg'in zatin ispat édemez erbab-i egl,
Aşig-i Heğbin ile her demde devasi nedir?

Yazılırken sûret eş {as her dem mü {telif,
Müttefiğ olduğu envai hüvéydâsi nedir?
***

Méhr ola mı bu, meh mi eceb ya rû {-i ziba,
Ehsente zehi hüsn, teberek ü Teâla.

Firuz olarağ tâlé olur can üfügünde,
Benzer ana dâye meh idi, méhr idi lâla.

Benzer dér idim yüzüne gül, geddine servi,
Pâk olsa gülün dâmeni, serv olmasa yéknâ.

Dövletli zehi baş kim ola yoluna gurban,
İzzetli zehi göz kim anı gıla tamaşa.

³⁵⁰ Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari {ine Bir Ba {ış, Tehran-İran-1376. c. I, İkinci Çap, s. 71.

³⁵¹ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 260.

³⁵² a. g. e., s. 260-261.

Ağaz édicek yazmağa bu medhi T̄elilî,
Çêşmi dolu ğan idi bu başı dolu sévda.

***

Men ki dervişem, gedâyem, padşah-i âlemem,
Rûh-i bîrengem, egerçi renge geldim âdemem.

Şêş cehtle, çar ünsürdür meni faş éyleyen,
Yo{sa men genciné-yi vehdetde ma-i mübhemem.

Ümmihat ile ne var abaya tutdumsa {elef,
Âlem-i tehğige ba{san cümlesinden egdemem.

Söyleyen heğdir benim dilimde he dem yo{sa men,
Çar ünsürden mürekkebe bîlisan ü ebkemem.

Éy T̄elilî, çün her iş teğdir elinden işlenür,
Fariğem dünya vü üğbanın geminden, bîğemem.

***

HAMİDÎ

Hamidî, XV. yüzyıl şairlerinden olup Azerbaycan'da doğup büyümüş ve Azerbaycan'ın çeşitli kültür ve ilim merkezlerinde iyi bir medrese tahsili almıştır. 1455 yıllarında Fatih Sultan Mehmet devrinde İstanbul'a gitmiştir. Azerbaycan Türkçesi ve Farsça yazdığı şiirleri sarayın dikkatini çekmiştir. Sarayın himayesine giren şair bu imkânı değerlendirerek çok yerler gezmiştir. Eserlerinden anlaşıldığına göre otuz yıldan fazla çeşitli ülkeleri gezmiştir. Saray memurlarının çekişmeleri yüzünden saraydan uzaklaştırılmıştır. Kendi hayat hikâyesini yazdığı eserde saray memurlarından da bahsetmektedir. 1485 yılında İstanbul'da ölmüştür. Eserlerinden devrin kudretli şairlerinden olduğu anlaşılmaktadır.³⁵³

Hamidî'nin gazellerinden birkaç örnek:³⁵⁴

GAZELLER

Nécün éy meh, cennet-i kûyinde bâr olmaz bana,
Nécün evvel ki kimi hiç é'tibar olmaz bana.

Derd-i hicrinde bana yâr olmadı sebr ü gerar,
Sen bana yâr olmayınca kimse yâr olmaz bana.

Ben ğaçan görsem seni kendümi esla bilmezem,
Be {tiyâr olduğum için i {tiyâr olmaz bana.

Éşğivün yolunda Mensur'em veli nâpaydar,
Éy diriğa kim, bu dövlet paydâr olmaz bana.

Ger nigâr étsen eli ğanımdan andan dönmezem,
Démesünler kim meĝer méhr-i nigâr olmaz bana.

---

³⁵³ a. g. e., s. 262.

³⁵⁴ a. g. e. s. 262-264.

Hamidî gerçi ğebul olsa dehanın vesfini,
Bundan özge bu cahanda hiç kâr olmaz bana.

***

Néce dil sebr éde hicran içinde,
Néce dil ğem çeke dövran içinde?

Néce a{a gözümden ğanlı yaşlar,
Néce bir úze könlüm ğan içinde?

Néce bir şölelensin berg-i âhim
Géceler günbed-i gerdan içinde?

Néce bir ol peri rû firğetinde,
Néce ğur nâle vü efğan içinde.

De{î ve{t olmadı kôl şah-i {uban,
Beni yâd éyle yâran içinde.

De{î ve{t olmadı kim {éymé-yi éşğ,
Guralım lâle vü réyhan içinde.

Gül, éy méy, Hamidî könlün sévindir,
Ki, besler derd-i éşği can içinde.

***

Rahet olmadı dil, éy rahet-i can, sen gédeli,
Ğönçeveş könlüme dar oldu cahan, sen gédeli.

Sünbül-i zülfün ile gül yüzünü yâd éderem,
Géce gündüz ğııaram ah ü feğan, sen gédeli.

Görelî le'l kimi leblerini merdumi çéşm,
A{ıdır derdile su yérine ğan, sen gédeli.

Âb-i çéşmmimde {eyâl-i ğedr-i siminberini,
İsterem dem be dem éy serv ü revan sen gédeli.

Dehenin şövgü ile Hamidî-yi sü{tenin,
Gétđi sebr-i dil ü can oldu revan, sen gédeli.

***

Ger bu resme unuda yâr vefadârlığı,
Gönçeveş gétmeye hergiz bu gönül darlığı.

Gilmazam cövr ü cefa vü sitem ayrığı dédi ah,
Kimden öyrendi yéne bunca cefakârlığı.

Ki, séydkâh ü dürüst éyledi zülfî dilimi,
Kim görübdür hele bu vechile dildârlığı.

Pişkeş gıldı dehanine gönül zerrece can,
Néylesün âşig-i bîçâre, budur varlığı.

Ger beni öldüresen ğapını terk éylemeyem,
Anca azar ola kim olmaya bîzârlığı.

Tut ki, men {ud yéne éşğini faş éylemişem,
Ĝani ehl-i keremin âdet-i settarlığı.

Hiç yâd éylemedi Hamidî'yi sü{teyi,
Bu midir bizim ile o senemin yârlığı.

***

Ay yüzün ayine-yi sûret-i candır bilirem,
Anda neğş-i rû{-i dildâr eyandır bilirem.

Ol eyan nur ki, metlubidur ehl-i nezerin,
Dil her zerrenin içinde nehandır bilirem.

Bu ki, aram édemez séyr ü silukinde felek,
Ĝerez-i terbiyet-i hüsn-i beyandır bilirem.

Ol kim alur dil ü sebr ü {iredi ğaret éder,
Mezher-i sûret-i zibayi filandır bilirem.

Ol şeker leb götürer Hamidî'yi méygedeye,
Gösteren ola bana Méhdi zamandır bilirem.

***

Varalım ol senem-i gülüzâre yalvaralım,
Belâyi firġet elinden niġâre yalvaralım.

Niyâz ü hesret ile ġapusuna yüz sürelim,
Şifie édüb sek-i kûyini yâre yalvaralım.

Müsaïd olsa eger rûziġâr bizim ile,
Orada baş açuban rûziġâre yalvaralım.

Könül, bütün günü éyyam-i ġemde sabir idin,
Bu ġün kim oldu könül pâre pâre, yalvaralım.

Bu derd-i hîcre ki, her rûzi ġıldı bize bu ġün,
Egerçi hiç édemeziz bir çâra yalvaralım.

Ger istesen ki yéne Hamidî kimi göresen,
Ṭett ü rû {i din ü ġün girdġâre yalvaralım.

***

Dustun ġeddi {eyâli ġéceler canda ġonar,
Canda ger olmasa ol serv ü revan {anda ġonar?

Gözde ġonsa ne eceb {éyl-i {eyâl-i {ettin,
Ṭanda kim âb-i revan olsa çeri anda ġonar.

Yâ Reb ol {âl-i rû { ü le'l kimi Ṭızırım kim,
Ki, gül üstünde beki çéşme-yi héyvanda ġonar.

Kim ġeddin éşġ ile bunda dirilirse bu ġün,
Doġru bundan çokide mövze-yi rizvanda ġonar.

Zülfüne kerdi könül éşġ ile baş ovunmaġa,
Kim bahadır olan er ġécede méydanda ġonar.

Könlüme ġend-i ġem-i éşġ bes, ez ġetli reġib,
Şu seferden çüidine fethile éyvanda ġonar.

Hicrle Hamidî ger ğablocade ğonsa nola,
Derdle bülbül-i şûride gülistanda ğonar.

***

SÜRÛRÎ

Sürûrî, XV. yüzyılın sonları ile XVI. yüzyılın başlarında İran Azerbaycanı'nda yaşamıştır. Nesimî edebî mektebinin devamacılarından. Onun Hurûfî görüşünü yansıtan şiirleri çok rağbet görmüştür. Şah İsmail döneminde fikrî ve edebî çalışmalarına daha fazla hız vermiştir. Yavuz Selim, 1514 Çaldıran Savaşı sonunda Tebriz'e girmiş ve burada bulunan birçok şair, yazar, ilim adamı ve sanatkârı beraberinde Anadolu'ya getirmiştir. Yavuz Selim'in getirdiği şairler arasında Sürûrî de vardır. Ömrünün çoğunu Türkiye'de geçirmiş ve burada vefat etmiştir.³⁵⁵

Sürûrî'nin şiirlerinde esas temayı Hurûflik oluşturmaktadır. Ancak muhabbet konusunda yazılmış şiirleri de vardır. Onun bu şiirleri oldukça samimi ve yüksek bedîî güce sahiptir.³⁵⁶

Sürûrî'nin şiirlerinden örnekler:³⁵⁷

Tâ müenber kâkilin {urşide salmıştır kemend,
Bağlamışdır boynumu zencir-i zülfün bend bend.

Ġedd-i dilcuyin ne hâlin gördü çün gülzârde,
Durdu ayağ üstüne te'zim édüb serv-i bülend.

Enber eşan zülfüne irmek diler câna könül,
Allah Allah, ne uzağ sevdâye düşmüş derdmend.

Nasiha! Pend étmegil méhrinden ol mehpârenin,
Şöyle dolmuşdur könül kim, ğalmamışdır cây-i pend.

Éy Sürûrî {ett-i sévdasından anın baş çeken,
Parelensin tiğ-i möhnetle ğealem tek bend bend.

***

Ġametim ğemden büküldü sünbül-i pürtâb tek.
Gözlerim ğan ile doldu lâlé-yi sirab tek.

Ceng üçün herdem dil-i {aradan ol serv-i revan

³⁵⁵ Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tariğine Bir Bağış, Tehran-İran-1376, c. I, İkinci Çap, s. 74.

³⁵⁶ a. g. e., s. 490-492.

³⁵⁷ a. g. e., s. 490-491.

Daş sağlar siné-yi simin içinde âb tek.

Éşđ kúyinde nemed pütem ki, ne'lü dağden
Cismim üzre her teref olmuş durur ğullab tek.

***

Çeşm-i pür{unimde {âlin eksi éy aram-i can,
Miske benzer kim, ğızıl valada étmişler nehan.

***

Könlümü zülfüne çek zencire şeydalanmasın,
Sinemi çâk ét ki, senden özge me'valanmasın.

Tutmuşam {unabé-yi dil birle çeşmim rövzenin
Kim, yüzünden özgeyi hergiz temaşalanmasın.

Leblerin dövründe mişkin zülfünü dağın ki, tâ
Ĝönçe {endan olmasın, sünbül müterrelanmasın.

Ĝemzeni bîdar ğıl naz yuğusundan kim de{î,
Nergisi re'na çemen sehninde şehlanmasın.

Bî{eberdir çün {ebibin ders-i eşđinden feğih,
Éy Sürûrî, şöyle iken de{î mollalanmasın.

***

Bisitun-i ğemde berg-i lâle-yi hemrâye ba {,
Perdeha-yi didé-yi Ferhad-i ğemfersaye ba {.

Damen-i berf-i beharide nezer ğıl lâleye
Penbe-yi pür {un-i daĝ-i siné-yi sehraye ba {!

Gösterer kehl-i cevahir hoĝgesinden lâleler,
Le'l-i terden sürmedan-i nergis-i şehlâye ba {!

Ger çemende lâle ovraĝın göricek daĝ-i ğem,
Filmesel gögde şefeg içre dutulmuş aye ba {!

Lâle ovraĝı çemende daĝ-i eşĝ éyler nehan,
Nafé-yi mişk üzre çulĝanmış ğızıl valaya ba {!

Lâlegün mêy sunsa saĝi samd-i simin ile,
Ateşi-inni enellâhe, yed-i béyzâye ba {!

Éy Sürürî, lâlezar-i ömre yoĝdur é'tibar,
Badé-yi gültreng içüb, bur siret-i zibâye ba {!

***

HAKİRÎ (Heğirî)

Hakirî XVI. yüzyıl Azerbaycan ve İran Türk Edebiyatının önemli temsilcilerinden birisidir. Tebriz’de doğup büyümüştür. Gençlik yıllarında iyi bir tahsil almıştır. Horasan’a giderken Kâşan’a uğramış ve burada dört yıl kalmıştır. Kâşan’da devrin birçok büyük ilim adamıyla bu cümleden Mevlâna Muhteşem ile tanışmış ve dost olmuştur. Hakirî ile Kâşan’da tanışan Takiyeddin Kâşî, “Hülâsetü’l Ehbar” adlı eserinde onun tarikat ehli sûfî birisi olduğunu yazıyor. 1573 yılında Horasan’a giderek devrin büyüklerini ve orada medfun bulunan büyük Müslüman Türk ulularının kabirlerini ziyaret ederek Tebriz’e dönmüştür. Hakirî 1585 yılında Tebriz’e yapılan bir saldırıda ölmüştür.

Hakirî’nin sanatından geriye 6 bin beyitlik “Divan”ı ile “Leyla ve Mecnun” adlı mesnevîsi kalmıştır.

2150 beyitten ibaret olan Leyla ve Mecnun mesnevîsi tek nüsha olup Britisch Museum, No. Add. 7936/4, v. 117 - 167’de kayıtlıdır. Şiirleri, yüksek bedîî özelliği ve sade Türkçesi ile kendine özgülük arzetmektedir.³⁵⁸

Hakirî’nin şiirlerinden örnekler:³⁵⁹

GAZELLER

Yâr gulağ olmaz benim efğanıma,
Merhemet gılmaz dil-i büryanıma.

Uş vüsalından iraçem men anın,
Hicr ü firğet od salıbdır canıma.

Yâr yolunda ez ezel pervane tek
Daima yanmağ gelibdir şânıma.

Ol senemden ötürü ğam u cehan,
Néyleyim ki, susadılar ğanıma.

Nédeyim ol könlüm alan bir zaman,
Rehm gılmaz can-i sergendanıma.

Bes revadır endelibveş nâlêşim.
Çün irişmen ol gül-i {endanıma.

³⁵⁸ a. g. e., s. 495.

³⁵⁹ a. g. e., s. 495-510.

Bes olum Ye'gub tek zâr ü hezin,
İrmedim çün Yusif-i Ken'an'ıma.

Çün déyibdir ekrem-i séyf-i Resûl,
Cânı vérdim sen teki méhmanıma.

Ṭanimandan olmuşam âvâre men,
Géyri vehşi kimse gelmez yanıma.

***

Bülbülem hüsnün gülüstandır mana,
Hem dodağın âb-i héyvandır mana.

Sensizin, éy canımın cânanesi
Cümle âlem bend ü zindandır mana.

Dişlerindir dürr ü gövher, éy senem,
Leblerin le'l-i Bede şandır mana.

Senden ayru gezmezem, éy dilruba,
Çün şeyâlin canda méhmândır mana.

Suretin uş Ke'betullah'dır ye'gin
Âsitanın erş-i Rehmândır mana.

Éy camalın sûresi seb'ül mesan
Küfr-i zülfün din ü imândır mana.

Tâ senin sövdana düşdüm, éy peri,
Ṭaniman deşt ü biyabândır mana.

Tâ ki, senden men beid oldum, beid,
Hemdem ü hemrâz hicrândır mana.

Bürge' altda nédeyim, éy dilrûba,
Çünkü hüsnün şimdi pünhândır mana.

***

Dilrûba, sen éyle gel ehde vefa,
Yazuğam ço { canıma gılma vefa.

Éy saçın şerhi "elem neşreh" senin
Meh yüzün vesfidehanın "gul kéfa".

Firğetin den olmuşam zarühezin,
Vüsletinle derdime gılgiş şefa.

Acıdır, cana, senin hicrin günü,
Hem misalındır mene sidğ ü sefa.

Senden özge kimseyi yâr istemem,
[Bil] béheğg-i nur-i pak-i Mustefa.

***

Senden ayru zarâ galdım, éy hebib!
Derd ilen bimar galdım, éy hebib!

Hesretinden géceler kövkeb kibi
Tâ seba bidar galdım, éy hebib.

Vüsletinlen nola ger gılсан deva,
Fikrilen efkâr galdım, éy hebib.

Şimdi ol gülgün cemaından cüda,
Benddan ü zâr galdım, éy hebib.

Éylemezsen derdimin dermanını
Aciz ü bîçâr galdım, éy hebib.

Firğeti-i hicran(m) ilen şimdi men
Mehrum u bazar galdım, éy hebib.

***

Göz yaşım ğıldın benim derya, ferağ.
Gizlü razım éyledin péyda, ferağ.

Leşkerin vardır senin bîhed bugün
Men seninlen nédeyim تنها, ferağ?

Ol senemden ayrı soldın sen meni,
Éyledin âlemlere rüsva, ferağ.

Éyledin biçâre miskin Verğa'nı,
Ez bera-yi diden-i Gülşa, ferağ.

Sen édibsen Vamiğ'-i nâlan için,
Hem zé hicr ü sûret ü Ezra ferağ.

Öldürürsen aşığı hicran ilen
Gamudan bétersen, bîperva, ferağ.

Ya {amı yırtıb elinden dad édim:
Va ferağ ü va ferağ ü vaferağ.

***

Hicr ilen daim meni zâr éden eşğ.
Natevan'ü {este, bîmar éden eşğ.

Eğl ile tedbirin étmek olmadı,
Éy meniâ lemde bîâr éden eşğ.

Çeşm-i kövkeb kibidir, rast rû,
Géceler tâ sübh bîdâd éden eşğ.

Ṭubları sévmekden ötrü daima,
Bendni derde giriftar éden éşğ.

Ṭanimandan dur ğıldın sen meni,
Géce gündüz meni bîmar éden éşğ.

Bilmezem senden kime dâd édeyim,
Éy Hegirî'nin günün zâr éden éşğ.

***

Éy gözümün yaşını ğan éden éşğ,
Yüreyimi gemdebüryan éden éşğ,

Canımı mecruh ü zâr éden evel,
Bu iki çéşmimi giryan éden éşğ.

Ṭubların cövrün ğebul éden kônül,
Cismimi sehrada üryan éden éşğ,

Uş meni Ye'ğub kibi bîmar éden,
İştiağ-i şah-i Ken'an éden éşğ.

İsm, hem âr ile namusum benim
Cümlesin {âk ile yéksan éden éşğ.

Hesret ü hicrâne düşmüş könlümüz
Şehrini zicr ile viran éden éşğ.

Şadiman oldum vüsal ile ezel,
Álemi uş mana zindan éden éşğ.

Bülbül-i biçâre-yi fesl-i bahar,
Valéh-i ru-yi gülüstan éden éşğ.

Abidi hem sūfî vü zahidleri
Bir zamanda nâmüselman éden éşğ.

***

Éy Şeha, men bendeni sen şâd ğıl,
Vesl éden buğayğudan azad ğıl.

Menz eif ü nâtevanem hicr ilen
Kâmımı vér, bilmezem, bîdâd ğıl.

Lütf éle, éy âlemin şahı, bugün
Buncalayın könlümü âbad ğıl.

Gözlerem yolun senin léyl ü nahar
Vesl évin könlümde sen bünyad ğıl.

Uş muradım senden, éy şaha, budur:
Hemdem-i me'curi hurizad ğıl.

Géce gündüz munisiméhrim yârı
Çéşm-i şü { ü gamet-i şümşad ğıl.

Padşaha kâmransan der cahan,
Lütfden éhsan ü edl ü dâd ğıl.

Esdî bad-i sübh ez kûy-i senem
Éy könlü, sen ömrünü berbad ğıl.

Éy Hegirî ol leb-i şirin için,
Kûhken bul nâle vü feryâd ğıl.

***

Éy benim könlüm alan şah-i cahan,
Sensizin oldum zeif ü nâtevan.

Vüsletinlen derdimin dermanın ét,
Fırġetinden ölmüşem men nâtevan.

Ġem déyil olsam feraġından helâk.
Dövlet ile ol cahanda cavidan.

Senden ayru bir zaman var étmesin
Bendeni Hegġ-i ġedim ü müstean.

Bîvefa déme vefadaram sene,
Kim sebil étdim yolunda baş ü can.

Ṭak-i payine yétirdim yüzümü,
Vérse idi ger regîb bir dem aman.

Ab-i méhrin {akımı ġıldı {emir,
Biz ki, bir canız, éy hûr-i cinan.

Zar ü efğandır işim bülbül kimi
Senden ayru, éy camalı gülüstan.

Tâ giyamet men seni terkétmezem,
Éy hebibim, étme gel zenn ü güman.

***

Éy gönül, sensen meni meğbun éden,
Nâtevan ü {este vü mehzun éden.
Yâr ferağında meni bîmar éden,
Göz yaşımı gulzum-i Ceyhun éden.
Éşğ ile hemden olub léyl ü nehar,
Taléi, be {timi misli dün éden.
Éy gönül, sensen meni zâr éyleyib,
Üstüme gemde yügüş şeb {un éden.
Çâre étmek olmadı héç növ ilen
Sana, éy men {esteni Mecnun éden.

***

Terk gıldı bendini cânaneden,
Doğmadı sencileyin can âneden.

Dönderebilmen yüzümü Heğ bilür
Dünyada uş sen tekin cânaneden.

Gel vüsalın bağına apar meni
Fırğetin tek gûşé-yi viraneden.

Hemden étdin özüne bîgânéyi,
Goydun uş men {esteni تنها neden?!

Senden ayru könlüm, éy huri liğa,
Çı{madı uş bir zaman gem{aneden.

Âb-i héyvandan lebin yéyrek dürtür,
Dişlerin hem gövher ü dürdaneden.

İsterem ki bir gedeh nuş édeyim
Leblerin tek sağeru péymaneden.

Heğğ ana bağı gılursa méhrimi,
Dışra çı{mam men bu vehde {aneden.

***

Canımı yandırdı, éy can, firğetin,
Éyledi bağrımı büryan firğetin.

İşi cövr ile cefâ imiş müdam,
Gılmaz imiş lütfü éhsan firğetin.

Bendeni öldürmeye gesd eyledi,
Oldu çün bihedd ü payan firğetin.

Ye'ğub u mecruh ü mehcur éyldi
Hicr ile, éy şah-i Ken'an, firğetin.

Éyleyibdir yüz ezab ü zicr ilen
Könlümün şehrinin viran firğetin.

***

Dâd elinden her zaman, éy dehr-i dûn,
Bağrımı gıldın benim sen dolu {un.
Tanımanımdan cüda gıldın meni,
Eyledin könlümde enduhu füzun.

Gılmadın bir gez mana lütf ü eta,
Liyken artırdın ezabı gün be gün.

Goymadın güvvet benimde zerrece,
Cismimi murdan béter gıldın zebun.

Éyledin zarıncı men dil {esteyi,
Goymadın könlümde aram ü sükûn.

DÖRTLÜKLER

Sensizin bîmâr galsam gem dégil,
Derd ilen efğar galsam, gem dégil.
Éşğ ilen bîâr galsam, gem dégil,
Şad ü kâm ü zâr galsam, gem dégil.

Daima sen éy büt-i nâhméhriban,
Türrem (olgil), {endan olgil, şâdiman.
Goy benim geddim eyilsin çün kâman,
Şâdiman ol zâr galsam, gem dégil.

Éy teni berg-i semen hem lâle rûy,
 Éy gedi serv, zülfü müşk bûy
 Éy nigâr-ı bivefa, azâde {uy
 Şadikâm ol, zâr galsam, gem dâgil.

Éy dişi dürrü leb ü gend ü şeker,
 Éy gözü câdu, (yüzü mâh ü gemer)
 Gétidi egl ü fehm menden derbeder
 (Şadikâm ol, zâr galsam, gem dâgil.)

Senden ayru zâr ü mehzunem bugün,
 Êşg ilen (men) senden efsunem bugün
 Léyli idim, şimdi Mecnun'em bugün
 Şadimanol, zâr galsam, gem dâgil.
 ***

HALİFE (Telif)

Halife, XVI. yüzyılın başlarında Tebriz’de dünyaya gelmiştir. Genç yaşlarında Diyarbakır’a gitmiş ve orada iyi bir tahsil almıştır. Bilgisini artırmak için Halep, Şam, Horasan ve İstanbul’da bulunmuş daha sonra tekrar Diyarbakır’a dönmüştür. Ali Emiri’nin “Tezkire-yi Şüerâ-yi Amid” adlı eserinde bahsettiğine göre 1572 yılında Diyarbakır’da vefat etmiştir. Diğer yandan Bağdatlı Ahdî 1563 yılında yazdığı “Gülşen-i Şüerâ” adlı eserinde, Halife’nin üç dilde çok mükemmel şiirler yazdığından, Nizamî konusunda “Hamse” oluşturduğundan ve devrin tanınmış şairi olduğundan bahsediyor.³⁶⁰ “Leylâ ve Mecnun, Hüsrev ü Şirin, Yusuf ile Züleyha mesnevîlerini yazmıştır. Diyarbakır güzellerini tasvir eden bir de şehrengizi vardır.”³⁶¹

Leylâ ve Mecnun mesnevîsinin tek nüshası Ağâh Sırrı Levend’in özel kütüphanesindedir.”³⁶²

Halife’nin şiirlerinden örnekler:³⁶³

***

Var Fars’da bu fesâid, amma,
Etrakda olmamış müsemma.

Türki’de heman démiş Fuzûlî,
Fezle de {i éylemiş du {ûlî.

Dér şimdi bu türkûyi Telife,
Sen gôy néce sûret-i letife.

³⁶⁰ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası 20 Cildde, XIII.-XVI. Esrler Azerbaycan Şé’ri, Élm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 487.

³⁶¹ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, Milliyet Yay., c. 10, s.4962.

³⁶² Ağâh Sırrı Levend, Türk Edebiyatı Tarihi, T.T.K. Yay., Ankara-1973, c. I, s. 132.

³⁶³ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası 20 Cildde, XIII.-XVI. Esrler Azerbaycan Şé’ri, Élm Neşr., Bakı-1984, c. III, s. 487-489.

Âlemde Nevâî kimi bu hin,
Vér Türkî diline bir nov' âyin.

Yoğ Türkî dilinde bir misâlün,
Meşhur Erebeddür meğalün,

Hüsn-i Ecem, ét bu Türkî'yi sen,
Elfaz-i Erebden éyle ehsen.

Fürs-i Erebi'de sensen üstad,
Türkîce bu nezmi éyle bünyâd.

***

Söz behrin âşin olanlar,
Ümman-i meâniye dolanlar.

Her biri meârif ile duya,
Envar-i Letâif ile güya.

Bu vechile étdiler hékâyet,
Ehval-i güzeşteden revâyet.

Kim mülk-i Erebdde bir cevanbe{t,
Hem malik-i tâc idi vü hem te{t.

Âmir élinin büzürkvarı,
Me'mur andan Erebd diyârı.

Hem sahib-i fezl idi vü hem cud,
Fezl ü keremi Erebdde mevcud...

Sehrada kéçerdi sal ü mahi,
Deşt idi hemişe aygâhi.

GAZEL

Leb açub söylese ol gül çemende gönçe femlerle,
Eceb mi gönçenin hesretden ağzı dolsa demlerle.

Ṭetin engüştile ol meh yüzünden piç piç éyler,
Yazar méhr âyetin hüsn kitabına gelemlerle.

Ğemin her taze olduğa dil-i divâne şâd olur,
Meni şâd éyle her dem, éy peri rü{, taze ğemlerle.

Şeha, dilden ğübari nes { éden réyhan-i {ettindir,
Müheĝĝeg bendeniz, ĝırma bizi mişkin reĝemlerle.

¶elife, ol sehi ĝamet yéne zülfün elem étmiş,
Gelir dil kişverin almaĝa Ebbasi elemlerle.

Diyarbakır Şehrine Yazdığı “Şehrengiz”den Bir Parça:

Biri neĝĝareçidi adı Héyder,
Olubdur cümle hüsn ehline méhter.

Çıĝıb bir bürcüne ol mâh-i tel’et,
– Güneş sen ĝét, benimdir indi növbet.

Öz adına çalar dövlet nefirin,
Ne ĝare gündedir görmez feĝirin.³⁶⁴

***

---

³⁶⁴ a. g. e., s. 487-488.

XVII. - XVIII. YÜZYIL İRAN TÜRK EDEBİYATI

XVII ve XVIII. yüzyıllar, Azerbaycan ve İran tarihinin en sıkıntılı ve en sancılı dönemlerinden birisidir diyebiliriz. İktidar kavgaları, iç isyanlar ve dış saldırılar sebebiyle merkezî yönetim gittikçe zayıflamış, ülke bir kaos içerisine düşmüştür. Açlık, yokluk ve haksızlıklardan bunalan halk isyanlara başlamıştır. Şah Abbas'ın, isyanları durdurmak ve huzuru sağlamak için uyguladığı "Tedbirler" zulme dönüşmüştür. Tasvip etmediği Türk boylarını toplu hâlde kılıçtan geçirtmesi, onlarca köyü yaktırması, tarihte adına "Büyük Sürgün" denilen Azerbaycan Türkleri'ni hudut boylarına sürgünlere göndermesi, Azerbaycan ve İran Türklerini perişan hâle getirmiştir. Yokluk, kıtlık, açlık, zulüm çekilmez hâle gelmiştir. 1610 yılında başlayan ve 20 yıl süren köylü isyanları başlamıştır.

Osmanlı Devleti, bölgedeki istikrarsızlığa ilgisiz kalamamış, bilhassa Şirvan, Dağıstan ve Kırım hanlarının ricası üzerine, bölgenin huzurunu temin etmek ve Ruslar'ın yayılmasını engellemek için bu bölgeye defalarca seferler yapmıştır.

I. Ahmet döneminde (1610) Murat Paşa komutasındaki bir Osmanlı Ordusu'nun İran Azerbaycanı'na girerek Tebriz'i ve ülkenin orta kısımlarıyla kuzey kısmını alması, Şah Abbas'ı vergiye bağlaması;

II. Osman zamanında (1617), Halil Paşa komutasındaki büyük bir Osmanlı Ordusu'nun Azerbaycan'a girmesi;

1635'te IV. Murat'ın Revan'ı, Tebriz'i alması, ülkede büyük tahribatlar yapması;

III. Ahmet zamanında (1714), Karabağ ve Revan'ın tekrar Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmesi;

Ruslar'ın II. Tehmasib'in zaaflarından istifade ederek 1722 yılında Hazar sahillerine inmesi; bunun üzerine Osmanlı Ordusu'nun İran Azerbaycanı'na girmesi; Köprülü Abdullah Paşa'nın Nahcivan ve Merend'i ertesi yıl da Tebriz'i alması;

1731'de Hekimoğlu Ali Paşa'nın Tebriz'i tekrar alması...

Bütün bu savaşlarda Azerbaycan ve İran Türkleri defalarca örselenmiş; siyâsî, sosyal ve ekonomik yönden oldukça yıpranmıştır.

Nadir Şah'ın ölümünden sonra (1747), Azerbaycan hanlıklara bölünmüştür. Tebriz valisi Rıza Han, Osmanlı hükûmetine müracaat ederek,

Azerbaycan'da müstakil bir saltanat tesisi için, bir şehzâde istemiştir. İstanbul bu fırsattan istifade edememiştir. Neticede Azerbaycan'ın işlerine Ruslar karışmaya başlamıştır. Yarım asır kadar birbiri ile rekabet eden ve didişen hanlıklar, sıra ile Rus idaresine girmek mecburiyetinde kalmışlardır. Böylece 1805'te Gence Hanlığı (Ziyadoğulları), 1806'da Kuba ve Bakü Hanlıkları, 1815'te Şeki Hanlığı, 1820'de Şirvan Hanlığı, 1822'de Karabağ Hanlığı, 1825'te Nahcivan Hanlığı ve 1826'da da Revan Hanlığı Rus hakimiyetine girmiştir. Böylece Ruslar Aras Nehri'nin bütün kuzeyini işgal etmişlerdir. 21 Şubat 1828 tarihinde de İran ile Türkmençay Antlaşması'nı imzalayarak Azerbaycan'ı ikiye bölmüşlerdir. Aras'ın kuzey tarafı Ruslar'a, Güney tarafı ise Farslar'a bırakılmıştır.

İran Azerbaycan'ında, Hoy ve Tebriz'de Dümbüllü hanları, Erdebil'de şeyhler, Makü Hanlığı, Halhal Hanlığı ile diğer küçük derebeyler Kaçarlar ile savaşıp çatışarak varlıklarını devam ettirmeye çalışmışlardır. Bu çatışmalar yüzünden memleket son derece fakir düşmüştür... XVII. yüzyılın ikinci yarısında nüfusu 550 bin olan Tebriz'in 1809 yılındaki nüfusu 30 bine düşmüştür."³⁶⁵

Bu yüzyılların bütün bu siyasî ve sosyal çalkantıları devrin şair ve yazarlarının eserlerine yansımıştır.

Muhammet Emanî, Fedaî, Mesihî, Saib Tebrizî, Govsî (Gövsî) Tebrizî ve diğer birçok edip ve şair, klâsik edebî çalışmalarının yanında devrin meselelerini de eserlerine aksettirmişlerdir.

Hanların, beylerin saraylarına sığınıp, onların siparişi üzerine yazan edip ve şairleri bir kenara bırakırsak, vicdanını ve kalemını sarayların emrine vermeyen şairlerden birisi olan Molla Penah Vakıf'ın hayat hikâyesi ve eserleri devrin karakteristik özelliklerini anlatmaya zannederim kâfidir. Onun, 1759 yılında Gürcistan ile Azerbaycan arasında baş gösteren siyasî gerginlik yüzünden halkıyla birlikte Kazak'tan çıkıp Karabağ ve Gence hanlığına göçmesi, Azerbaycan'ının önemli kültür merkezlerinden olan Şuşa'ya gidip orada okul açması ve öğretmenlik yapması, Karabağ hanlığında dışişleri bakanı ve başvezir olarak görev yapması; 1795 gelindiğinde, Karabağ üzerine saldıran Muhammet Şah Kaçar'ın, kendi yakınları tarafından öldürülmesi, üzerine onun yerine geçen Muhammet Bey Cavanşir, tarafından, Kaçar'ın ölümünden sorumlu tutularak, büyük şair ve devlet adamı Molla Penah Vakıf'ın, seksen yaşındaki olmasına bakılmayarak, hatta oğlu Ali Ağa ile birlikte 1797 yılında idam edilmesi; evinin barkının yağmalanıp, eserlerinin yaktırması gibi hadiseler, devrin manzarasını ortaya koymaktadır.

Halkın hâleti ruhiyyesinin terennümü olan halk edebiyatı ve âşıklık sanatı da XVII. yüzyılın başlarından itibaren çok gelişmiştir. Köylü isyancılarından birisi olduğu söylenen Köroğlu'nun hayatı etrafında oluşan hikâye ve destanlar bu dönemin ürünleridir.

Türk Dünyası'nın en büyük mani (bayatı/hoyrat) ustası Sarı Âşık da büyük bir ihtimalle bu devrin başlarında Ya{şı'sının aşkıyla yanmıştır.

Diğer yandan Tufarganlı Abbas, Hasta Kasım, Meşkinli Mehemmet gibi

³⁶⁵ A. Z. Velidi Togan, İslâm Ansiklopedisi, M. E. B. Yay., İstanbul-1979, "Azerbaycan" maddesi, c. II, s. 115.

üstadlar da bu yüzyıllarda halkın gönül tercümanı olmuşlardır.

KÖROĞLU VE KÖROĞLU DESTANLARI

KÖROĞLU³⁶⁶

Köroğlu'nun asıl adı Ruşen, babasının adı ise Ali'dir. Ali zenginliği ile meşhur Hasan Han'ın yilkıcısıdır. Yıllarca Hasan Han'ın yilkısını gütmüş, atlarına bakmış, saçını sakalını bu ocakta ağartmıştır.

Ali bir gün yilkıyı dere kenarına götürür. Atlar deryanın kenarında otlamaktadırlar. Ansızın deryadan iki at çıkar, Ali'nin yilkısındaki iki kısrakla çiftleşir ve göle dönerler.

Üç ay sonra kısraklar iki kulun doğururlar. Kulunlar büyür birer yaşına ulaşırlar.

Bir gün Hasan Han'ın evine paşa dostlarından birisi misafir gelir. Hasan Han, misafiri çok yüksek seviyede ağırlar. Ona evini barkını, malını devletini tanıtır. Söz arasında:

– Hasan Han, duyduğuma göre senin çok iyi cins atların varmış, sizden iki at almak istiyorum, der.

Hasan Han, yilkıcı Ali'yi yanına çağırarak der:

– Paşa için iki damızlık at tutacağım, yarın yilkıyı meraya götürme.

Ali, derya atlarını damızlığa lâyük görüp, erkenden kalkıp onları tavlada alıkor, geri kalan atları bayıra salıverir.

Sabahleyin Hasan Han, konuğu ile tavlaya gider. Paşa, görür ki sadece iki kulun vardır. Hasan Han'ın ona bahşiş vereceği atların onlar olduğunu anlar. Hasan Han'a döner:

– Hasan Han, bana senin çok iyi damızlık atlarının olduğunu söylemişlerdi. Oysa bunlardan bende de çok var.

Paşa'nın sözleri Hasan Han'a çok dokunur. Yüzünü Ali'ye çevirip:

– Ben sana dememiş miydim, damızlık at tutacağız, yilkıyı kıra gönderme? Niçin gönderdin?

Ali:

– Han sağ olsun, ben sıradan atları alıkoymak istemedim. Paşa'ya lâyük aygırlık atları ayırdım. Ben yılların yilkıcısıyım, atları iyi tanıdığımı biliyorsunuz. Paşa'ya peşkeş çekilmeye lâyük at ancak bunlardır.

Ali'nin büyük büyük konuşmasından Hasan Han iyice sinirlenir. Ali'nin gözlerinin çıkarılması için emir verir. Ardından da oradan çıkıp gitmesini ister.

Hasan Han'ın zulmüne uğrayarak aydınlık dünyasını kaybeden koca Ali:

– Hasan Han, insan için dünyanın en önemli nimeti gözdür. Sen beni gözümden ettin. Gençliğimden beri senin hizmetinde bulunuyorum. Kadrimi kıymetimi bilmedin. Bir Paşa'nın hatrı için gözlerimi kör ettin. Hiç olmazsa bu iki zayıf kulunları bana ver.

³⁶⁶ Külliyyât-ı Dastan-ı Köroğlu, Tebriz - (Kamerî 1345) 1966, s. 3-14.

Hasan Han, kulunları Ali'ye verir.

Kör Ali, dövüne dövüne, atları yederek kendi evine gelir. Oğlu Ruşen'i çağırır. Ruşen babasını al kan içinde görür ve başına gelenleri sorar. Babası anlatır:

– Oğlum ömrümün başından bu güne kadar Hasan Han'a hizmet ettim. Karşılığında gözlerimi çıkarttırdı. Artık biz burada kalamayız. Atları al benim de elimden tut gidelim.

Ruşen, atları alır, babasının da elinden tutarak yola çıkarlar. Akşama kadar yol giderler. Akşama doğru bir çayın kenarına varırlar. Ali, oğlundan geldikleri yerin adını sorar. Ruşen cevap verir:

– Baba, burası çay kenarıdır. Her taraf ağaçlık, çayırılık bir yerdir. Koca Ali:

– Oğlum burada yurt, ev yapmak olmaz. Yılkıların, nahırların yol ağzıdır. Ayrıca Hasan Han burada yurt yuva yaptığımızı öğrenir ve bize nâmertlik yapar.

Baba oğul o geceyi çay kenarında geçirirler. Sabah olduğunda kalkıp yola koyulurlar. Gün boyunca yol giderler. Akşama doğru bir düzlüğe gelirler. Ali, oğlundan orasının nasıl bir yer olduğunu sorar. Ruşen:

– Baba, burası ucu bucağı görülmeyen bir düzlüktür, der. Ali:

– Burada da kalmak olmaz. Kervanların geçit güzergâhıdır. Her atlımın uğrak yeridir.

Baba, oğul o geceyi de orada geçirirler. Sabahleyin yine yola çıkarlar. Giderler giderler nihayet bir yüce dağın beline varırlar. Koca Ali:

– Oğul Ruşen, burası nasıl bir yerdir?, diye sorar. Ruşen:

– Bura, her tarafı çenli çiskinli bir dağ belidir, der. Ali:

– Oğlum benim aradığım yer tam buradır. İşte yurt, yuva yapılacak yer bu "çenlibel"dir. Şimdi kendimiz için bir ev yapalım, atlarımız için de bir tavla dikelim, der.

Ruşen kendileri için bir ev, atlar için de bir tavla yapar. Binaları bitirdikten sonra Ali:

– Oğlum, atları tavlaya çek, bağla. Kapıyı bacayı da iyice kapat. Çok iyi dikkat et ki, atların üzerine ışık düşmesin.

Ruşen atları tavlaya çeker ve babasının dediği gibi yapar ve onlara iyi hizmet etmeye başlar.

Aradan hayli zaman geçer. Bir gün Ali:

– Oğlum Ruşen, beni atların yanına götür.

Ruşen babasının elinden tutup tavlaya götürür. Koca yalkıcı, önce uzun, zayıf, çekme sağrılı, nazik, dor ata yanaşır, eli ile yüzünü, gözünü, yalını, sağrısını tımarlar. Dorat'ta bir noksan bulamaz. Sonra iri başlı, dolu gözlü, kara pirçekli uzun boyunlu, dökme göğüslü, kalın, enli sağrılı Kırat'a yaklaşır. Kırat kişneyip ayağını yere vurur. Ağzını açıp Ali'ye yönelmek ister.

Koca Ali her zamanki sesi ile:

– Ey at, ne yapıyorsun, beni tanımıyor musun?

Kırat, Ali'yi sesinden tanır. Sakinleşir. Ali, eli ile Kırat'ın başını, yüzünü, yalını, belini, sağrısını tımarlar. Kırat'ın sağrısında fındık sığacak büyüklükte batık tespit eder. Oğluna döner:

– Oğlum Ruşen, bak gör, Kırat'ın üzerine ışık düşen bir yer mi var?
Ruşen bakıp görür ki, perdenin arasından iğne deliği kadar bir yerden ışık geliyor. Babasına:

– Baba, Kırat'ın üstünde, iğne deliği kadar bir açık var.

Yılkıcı Ali:

– Oğlum, iğne büyüklükte bir delikten kol büyüklükte soğuk girer. Çık orayı kapat.

Ruşen, atlara daha iyi bakmaya başlar. Bir gün yine babası ona der:

– Oğlum, atlar nasıldır? Nasıl yiyorlar? Ruşen:

– Kırat değirmen gibi olmuş, arpa saman ulaştırmak olmuyor. Dorat da iyidir. Ancak Kırat'tan az yiyor. Hem de çok sakindir. Fakat Kırat durup dinlenmek bilmiyor. Kızmış deve gibi oyum oyum oynuyor, der.

Koca yılıkıcı oğlu ile yine tavlaya gider. Atları izler:

– Ruşen oğlum, atlar büyümüş, binilecek yaşa gelmişlerdir. Şimdi onları, birer birer sınavdan geçirmek gerekir. Önce Kırat'ı, sonra da Dorat'ı yeni sulanmış bir tarlada koştur. Sonra kara dikenliğe sal, ondan sonra da taşlı sarp dağa yukarı sür.

Ruşen babasının dediği gibi önce Kırat'ı biner, yeni su verilmiş tarlanın bir başından diğer başına koşturur ve babasının yanına gelir. Koca yılıkıcı, Kırat'ın burnunu tutup, yüreğinin sesine kulak verir, tırnaklarına bakar. Kırat'ın burnunu sıkıldığında hiç öksürmemiş, göğsü nefes nefese kalmamış ve tırnaklarına bir parça bile çamur bulaşmamıştır.

Ruşen bu defa Dorat'ı biner, aynı çamur hâlindeki tarlada koşturur babasının yanına getirir. Koca yılıkıcı Dorat'ın da yüreğini dinler, burunu tutup sıkır, tırnaklarına bakar. Dorat, öksürmez, nefes nefese de kalmaz. Ancak tırnaklarından birisine azıcık çamur bulaşmıştır.

Ruşen bu defa Kırat'ı binip kara dikenliğe sürer. Kırat kara dikenliği yarıp geçer ve süzülerek yılıkıcının yanına gelir. Koca yılıkıcı Kırat'ın baldırlarını, toynaklarını elleriyle kontrol eder, hiç bir yerinde diken yarasına rastlamaz.

Ruşen bu defa Dorat'ı binip kara diken tarlasına doğru sürer. Dorat da kara dikenleri yarıp geçer ve yılıkıcının yanına döner. Yılkıcı, Dorat'ın da baldırlarını, toynaklarını kontrol eder. Hiç bir yerinde yara izi bulamaz. Ancak arka baldırının birisinde bir diken sıyrığı bulur.

Ruşen Kırat'ın sırtına atlayıp, taşlı, yalçın dağa doğru sürer. Kırat yıldırım gibi sarp kayaları aşarak, tırmanıp inerek yılıkıcının yanına döner. Ne sarsılır ne de düşer.

Ruşen sonra denemek için Dorat'ı biner. Çamlıbel'in sarp ve uçurumlu dağlarında koşturur. Dorat da uçurumdan sarsılmadan ve düşmeden iner. Koca Ali:

– Oğlum, Kırat sınavdan başarıyla çıktı. İstedğim gibi beni sevindirdi. Dorat da iyi çıktı. Emegimizi yitirmedi. Ancak Kırat'a eş olamaz. Kırat'ın eşi dünyada bulunmaz. En tehlikeli seferlere, düşman üstüne, kaleler fethetmeye her zaman Kırat'la git. Kırat seni her türlü tehlikeden, ölümden kurtaracaktır. Kırat'ın adı âleme yayılacaktır. Onun kıymetini iyi bil. Onu canın gibi koru.

Hayli zaman geçer. Bir gün yılıkıcı Ali der:

– Oğlum, Kırat da, Dorat da artık büyüdü. Sınavdan da başarılı çıktılar. Şimdi Hasan Han'dan öç almak zamanı gelmiştir. Atları çek ve eyerle, binelim Hasan Han'ın üzerine gidelim.

Ruşen kılıcını, kalkanını beline asıp, atları eyerler. Koca Ali Dorat'a, Ruşen de Kırat'a biner. Hasan Han'ın imaretinin önüne varırlar. Ruşen bir tarafta durur, Koca Ali ise imaretin kapısını çalarak, Hasan Han'ı çağırır.

Hasan Han imaretinden dışarı çıkar, yüksek boylu bir atın üzerinde gözlerini çıkarttığı Koca Ali'yi görür. Biraz ötede de geniş göğüslü, dolu ortalı, erkek deve heybetli bir atın üzerinde Ruşen'i görür. Koca Ali, Hasan Han'a seslenir:

– Hasan Han, bu atlar senin beğenmediğin ve bu sebeple gözlerimi çıkarttığım zayıf kulunlardır. Şimdi böyle at oldular. Senden intikamımı almaya gelmişim. Elinden geleni esirgersen senden kötü adam yoktur.

Hasan Han, Ali'nin bu sözlerine çok kızar. Kılıç çekip saldırmak ister. Ruşen fırsat vermez. Kırat'ı Hasan Han'ın üzerine sürer. Kılıcını çekip boynuna indirir. Hasan Han'ın kafasını gövdesinden ayırır.

Ses gürültü yayılır. Ortalık karışır. Herkes Ruşen'in Hasan Han'ı öldürdüğünü duyar. Hasan Han'ın askerleri hücumla geçer. Ruşen korkmaz. Askerlerin önünde merdi merdane dikilir. Vuruşma başlar. Bir yandan Kırat, bir yandan Dorat, bir yandan da Ruşen kılıç ile asker gruplarını perişan ederler. İkinci grup asker saldırıya geçer. Daha sonra üçüncü, dördüncü, beşinci grup askerler saldırırlar. Bunu gören Koca Ali:

– Ruşen oğlum, bu kadar askere sen cevap veremezsin. Sonunda ya tutarlar, ya da öldürürler. Atları sürüp kaçalım, kendimizi kurtaralım.

Ruşen önce babasının sözünü dinlemez. Sel gibi saldıran askerlerin üzerine hücum eder. Kiminin başını keser, kiminin kolunu koparır, kiminin bedenini yere serer ve yiğitçe meydanın ortasında durur. Büyük yiğitlik gösterir. Sonra bakar ki bu kadar askerin önünde tek başına durması mümkün değildir. Çâresiz kalıp babası ile birlikte kavgadan vazgeçer ve atları mahmuzlarlar. Askerler onları takip eder.

Hayli yol aldıktan sonra Ruşen atını durdurup geriye bakar. Bir grup atlı yıldırım gibi onları takip etmektedir. Babasına:

– Baba, bir grup atlı bize ulaşmak üzeredir. Koca Ali:

– Oğlum, atların yönünü sulanmış tarlaya çevirelim.

Ruşen, atları sulanmış tarlaya sürer. Arkadan gelen atlılar da onların arkasınca çamur hâlindeki tarlaya sürerler. Süvarilerin atları kesilip, çamura saplanıp kalırlar. Ruşen ile babası çıkıp giderler.

Biraz daha gittikten sonra Ruşen yine geriye bakar. Görür ki, bir grup süvari onlara ulaşmak üzeredir. Babasına:

– Baba, bir grup yağız atlı asker bize ulaşmak üzeredir. Koca Ali:

– Oğlum, atları kara dikenliğe sürelim.

Ruşen babasının dediği gibi yapar, atları kara dikenliğe sürer. Yağız atlılar da onların ardınca kara dikenliğe dalarlar. Dikenler süvarilerin baldırlarını al kana bular. Atların ayakları parçalanır. Ruşen ve babası kara dikenlikten çıkıp uzaklaşırlar.

Biraz daha gittikten sonra Ruşen Kırat'ın yularını çekip arkaya bakar. Görür ki, bir grup kır atlı asker gelmektedir. Tam onları yakalamak üzeredirler. Ruşen babasına:

– Baba, bir grup kır atlı asker bize ulaşmak üzeredir, der. Koca Ali:

– Oğlum atların yönünü taşlık dağa çevirelim, der. Ruşen, babasının dediği gibi yapar, atların yönünü taşlık, sarp dağa çevirir. Kırat ve Dorat düz yolda koşuyorlarmış gibi sarp kayalıktan dağa tırmanırlar. Arkalarından gelen kır atlı süvariler dökülüp kalırlar.

Ruşen ve Koca Ali taşlık dereleri, uçurumları aşip giderler. Arkalarından daha cesaret edip gelen olmaz. Kırat ve Dorat Çamlıbel'e varırlar.

Anlatan: Âşık Ali, Kazak - 1937.

***

KÖROĞLU DESTANLARI

Türk Dünyası'nın hemen her yerinde, hatta Gürcü, Ermeni Tacik, gibi halklar arasında bile geniş şekilde yayılan Köroğlu destanları, İran Azerbaycanı'nda, başka bir ifade ile İran Türkleri arasında da geniş şekilde yayılmış ve büyük bir canlılıkla, asırlardan beridir yaşamaktadır. Hatta birçok kaynak Köroğlu destanlarının ortaya çıktığı yerin bile Güney Azerbaycan olduğunu ileri sürmektedirler.³⁶⁷

Azerbaycan halk edebiyatının en önemli eserlerinden birisi olan Köroğlu destanlarının bazı koşmalarının varyantlarına XVII.-XVIII. yüzyılın cönklerinde rastlanabiliyor.

Cönklerde geçen koşmalardan birisi şöyledir:

"Üç yaşından bés yaşına varanda,
Yénice açılan güle benzersen.
Bés yaşından on yaşına varanda,
Arıdan saçılmış bala benzersen.

Otuzunda keklük kimi sekersen,
İyidlik éyleyib ğanlar tökersen,
Ġır{ında sen el haramdan çekersen,
Sonası ovlanmış göle benzersen.

Ellisinde elif geddin çekilir,
Altmışında ön dişlerin tökülür,
Yétmişinde geddin, bélin bükülür,
Kervanı kesilmiş yola benzersen.

Sekseninde sinir yéner dizine,

³⁶⁷ M. Tehmasib, Azerbaycan Edebiyatı Tar{hi, A.E.A. Neşr., Bakı-1960, s. 466.

Do {sanında ğubar ğonar gözüne,
Kôroğlu d r,  unki y tdin y z ne,
Uca dağ başında k la benzersen"³⁶⁸

Başka bir c nkde G rc  alfabesiyle ş yle bir "K roğlu" şiirine rastlanıyor:

"S yr  yledim  llerini,
Men ğurban!
Ğucdum y rın b llerini,
Ala g z!
Dost bağın g llerini,
Men ğurban!
Derrem nazilen nazilen
Nazilen,  y nazilen, şah bazilen"³⁶⁹

Bu koşmaların c nklerle ge mesi K roğlu destanlarının bu asırlarda  ok yaygın olarak bilindiğini g steriyor. "K roğlu"  zerine araştırma yapan araştırmacıların tamamı "K roğlu Destanları"nın, XVI.-XVII. asır Kafkasya, Azerbaycan ve Anadolu olayları ile ilgili olduğunu ortaya koymuşlardır.³⁷⁰

XVIII. asrın başlarında uzun s re Tebriz'de yaşayan Elyas M şeg, Fuz li, Nesim , Nizam  gibi bir ok Azerbaycan T rk şairinin ve halk  şıklarının eserleri ile birlikte K roğlu'nun koşmalarını da Ermeni alfabesi ile c nk ne yazmıştır. Bu da K roğlu destanlarının Kafkasya'nın diğer halkları arasında da geniş bir şekilde yayıldığını g steriyor. Elyas M şeg'in c nk nde bulunan K roğlu koşmalarından birisi ş yledir:

" llerle arzumanın  ekerem,
G z m yaşı  mman olmuş, s l sonam!
 şığ oldum, ben g nahk r olmadım,
Z ra gelmiş eğanından  l, sonam.

³⁶⁸ M. H. Tehmasib, K roğlu, Gen lik Neşr., Bakı-1975, s. 15.

³⁶⁹ Paşa Efendiyev, Azerbaycan şifah  Talğ Edebiyyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1992, s.347.

³⁷⁰ a. g. e., s.344.

Seher seher ne {oş gelir avazın,
Keçibdir zemheri, gelibdir yazın,
Töhve terlan ulaşubdur bil azın,
Bizim éller séyranğâhdır, dol, sonam!

Eme idim nazlı yârın dilinden,
Zâra yétdim dil bilmez yâr elinden,
Uçub uçub gelir Bağdad élinden,
Yorulubdur, yol çekibdir, yol, sonam.

Seher seher çemenlerde gezersen,
Bolu Bey'in meclisinde mezesen,
Mislin yo{dur, gızıl gülden tezesen,
Sene {oryad eli deydi sol, sonam.

Kesdin kâbab bağrım, büryan éyledin,
Beni mecnun kimi üryan éyledin,³⁷¹

...

Sen éyledin az derdimi bol, sonam."³⁷²

Köroğlu'nun şiirleri ve türküleri ile birlikte onun hayatı etrafında oluşan destan ve halk hikâyeleri de Azerbaycan folkloruna dahil olmuş ve halk arasında büyük bir canlılıkla gelişimini devam ettirmiştir. Köroğlu destanları genellikle halk hikâyesi şeklinde, tacirlerin, seyyahların, âşıkların seyahatlarına eşlik ederek dünya coğrafyasına yayılmıştır.

Köroğlu destanlarından birisi 1840 yılında Ivan Ivanoviç Şopén (Chopin) tarafından derlenerek, bir kısmı, Rusça neşredilmiştir.³⁷³

1842 yılında ise bu hikâye daha mükemmel bir şekilde A. Hodzko tarafından Londra'da İngilizce yayımlanmıştır.

Hodzko, Polonya asıllıdır. O, Gilan'da (İran) 13 yıl Rus konsolosu olarak görev yapmıştır. Bu görevde iken Güney Azerbaycan'da Köroğlu Destanları'nı toplamıştır.

Daha sonra 1856 yılında S. S. Pénn tarafından Rusça'ya tercüme edilerek önce gazete sahifelerinde tefrika edilmiş sonra da kitap hâlinde

³⁷¹ Bu hanenin mısralarından birisi noksandır.

³⁷² Bu şiirin mısraları arasında "Yér, hay, me'lum çekerem, broy!" gibi mahalli ağızla nakarratlar vardır. Köroğlu şiirinin yapısına pek uygun düşmediği için yazmadık (A. K.)Elyas Müşeg, Neğmeler Kitabı. Tebriz-1721. Bu el yazmasının fotokopisi Nizamî Edebiyat ve Dil Enstitüsü'ndedir (M. T.).

³⁷³ Ivan Ivanoviç Şopén (1798-1870); Azerbaycan Sovét Ensiklopédiyası, Bakı-1987, c. X, s. 559; "Kér-oğlu - Tatarskaya Legénda" (Tatar Efsanesi) adı ile "Mayak sovréménnoyo prosvéşeniya i obrazovaniya" dergisinde; Cavad Héy'et, Azerbaycan Şifahi Ƨalg Edebiyatı, Téhran-1367 (1988).

yayımlanmıştır.³⁷⁴

A. Hodzko, XIX yüzyılın ortalarında kendi neşri için yazdığı ön sözde hikâyenin nerede, kimler arasında ve hangi dilde yaşamakta olduğu hakkında şöyle yazıyor:

"Köroğlu'nun meydana getirdiği her bir olay bir hikâye hâline gelmiştir. Bu hikâyeler Za-Kafkasya (Güney Kafkasya Müslümanları ve Kuzey İran göçer Azerbaycan tayfaları (Güney Azerbaycan Türkleri) arasında muhafaza edilmiştir."³⁷⁵

A. Țodzko aynı yazının devamında şunları yazıyor:

"Asya'da ve genellikle Doğu'da öyle bir köşe bulunmaz ki, orada "Köroğlu" adı meşhur olmasın. Siz onu Besarabya'da, Moldavya'da bile duyabilirsiniz. Bu Köroğlu'nun yalnız dağlar efesi olmayıp, belirli tarihî rol oynamış olduğunu da göstermiyor mu?

Her hâlde onun Asya'daki şöhreti Homer'in Yunanistan'daki şöhreti kadar büyüktür."³⁷⁶

1857 yılında "Ġafğaz" gazetesinde şöyle yazıyor: "Halk (Gürcü halkı) arasında Köroğlu'nun hayatına ait güzel efsane ve rivayetler dolaşüyor. Onun yiğitliği gezici Gürcü âşıklarının en sevimli türkü ve rivayetlerini teşkil ediyor."³⁷⁷

Tacikistan İlimler Akademisi üyesi İ. S. Brakinski'ye göre: "Köroğlu epik destanı önce Azerbaycan halkı içerisinde meydana gelmiş, daha sonra bu sûret Tacik hafızlarına ulaşmıştır."³⁷⁸

N. G. Çerņişevski'nin 1856 yılında Rusça yayımlanan "Sovremennik" adlı dergide yazdığı bir yazı da çok ilgi çekicidir. Bu dergide Çerņişevski şöyle diyor: "Kuzey İran'ın göçer Türk tayfaları Köroğlu'nun romantik hayatı hakkında olan rivayetleri hususi bir muhabbetle koruyup saklıyorlar. Köroğlu onların millî kahramanları, aynı zamanda onların millî şairleridir."³⁷⁹

Köroğlu destanının doğuş yeri olarak Azerbaycan'ın Muratbeyli köyü ve bu köyde meydana gelen bir hâdise kaynak gösteriliyor.³⁸⁰ Hasan Han tarafından buradaki seyis (mêhter) Ali'nin gözlerinin çıkarılması Oğlu Rövşen'in babasının intikamını Hasan Han'dan almak için hazırlığa başlaması, babasıyla

³⁷⁴ Paşa Efendiyev, Azerbaycan Şifahî Țalg Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1992, s.350, (S.S. Pén, Kér-Oğlı, Vostoçnyy Poet-Naézdnik (Doğu Şair ve Efesi Köroğlu), Tiflis, 1856.).

³⁷⁵ a. g. e. ön söz.

³⁷⁶ "Ġér-oğlı, Vostoçnyy Poet-Naézdnik", Kavkaz" gazetesi. "1856, No: 21.

³⁷⁷ "Kafkaz" gazetesi, 1857, No: 22.

³⁷⁸ M. Tehmasib, Azerbaycan Edebiyatı Tariği, A.E.A.Neşr., Bakı-1960. 482.

(İ. S. Brađinskiy, Zamétki O. Tadejikskom Eposé "Ġurguli", Kratie soobşéniya A. N. SS.R. T. XI. M., 1953, s. 52.)

³⁷⁹ "Sovremennik", dergisi, 1856, No: 10; M. Tehmasib, Azerbaycan Edebiyatı Tarđi, A.E.A. Neşr., Bakı-1960, s. 466.

³⁸⁰ M. Tehmasib, Azerbaycan Edebiyatı Tariği, A.E.A. Neşr., Bakı-1960, s. 466.

birlikte köyden ayrılarak dağa çıkması, babasının ona Köroğlu adını vermesi ve onu eğitmesi, Kırat'a ve misri kılıca sahip olması, "Çifte çeşmenin esrarengiz köpüğünü içmesi", babasının ölmesi ve Köroğlu'nun mücadeleye başlaması şeklinde gelişiyor.

Köroğlu'nun hayatı etrafında oluşan bu destan ve hikâyeler; âşıklar ve hikâye anlatıcıları tarafından anlatılmıştır. Tabii ki bu destan ve hikâyeler devrin siyasî ve sosyal olaylarından da etkilenerek halkın genel beklenti ve beğenilerine uygun hâle gelmişlerdir. Başka bir sözle Köroğlu destan ve hikâyeleri zamanla halkın ortak malına dönüşmüştür.

Köroğlu destanlarının, devrin tarihi ile yakından ilgili olmasından yola çıkarak bu hikâyelerin tarihî destan olduğunu iddia edenler de vardır. XVIII. yüzyılın ortalarında yaşayan ve devrinin salnamesini yazan Ermeni asıllı tarihçi Arakel Tebrizli, XVI asrın sonlarında ve XVII. yüzyılın başlarında bölgede meydana gelen köylü isyanları ile ilgili salnamesinde isyancı grupları, bu grupların sayısını, isyancıların liderlerinin adlarını yazdıktan sonra şöyle diyor:

"Köroğlu... Bahsi edilen Köroğlu, hakkında hâlihazırda âşıklar tarafından okunan sayısız türküler koşulmuş Köroğlu'dur. Türkülerde adı sık sık geçen Giziroğlu Mustafa Bey de Köroğlu'nun dostudur."³⁸¹

Köroğlu destanını, tarihle ilgilendiren buna benzer ikinci bir bilgi de yine Ermeni araştırmacı Elyas Müşeg'in "Neğmeler Kitapçası" adlı eserinin takdim kısmında görülüyor:

"... (Köroğlu hadiseleri) İran şahı Şah Abbas ve Türk sultanı Sultan Murat'ın hakimiyeti döneminde olmuştur."³⁸²

Evliya Çelebi de "Seyahatnâme"sinde karşılaştırma unsuru olarak Köroğlu'dan bahsetmektedir.³⁸³

Elbette ki destanlara tarih gibi bakmak doğru olmaz. Ancak her bir destanın da devrinin tarihi ile bir şekilde ilgili olması mümkündür. M. Tehmasib'in dediği gibi Köroğlu eposunun "XVI. asrın sonu ile XVII. asrın ilk yarısında Azerbaycan'daki genel siyasî, sosyal duruma paralellik arzeden bir eser olduğu çok açıkça görülmektedir. Lâkin, bu demek değildir ki eser, sadece bu hadiselerin tasvirinden ibarettir. 'Köroğlu' her şeyden önce bedîî bir eserdir. Halkın ortak yaratıcılığının ürünüdür."³⁸⁴ Bu hususta Elyar Seferli de aynı görüştedir. O da şöyle diyor: "Bu halk destanları günün zarurî talepleri ve halkın manevî ihtiyaçlarından meydana gelmiş, devrin sosyal ve edebî hayatı ile yakından ilgili olan eşsiz örneklerdir. Bu eserlerin XVI. ve XVII. yüzyıllarda oluşması ve geniş bir şekilde yayılması da bununla ilgilidir."³⁸⁵

³⁸¹ a. g. e., s. 467; ("Kér-Oglı", Arm., FAN, Érévan-1941, s. 29.)

³⁸² a. g. e., s. 468 ("Kér-Oglı", Yérévan, 1941, s. 28.)

³⁸³ Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Mehmet Zillioğlu, Tertip eden: Mümin Çevik, Üçdal Neşriyat, İstanbul-1984, c. V, s. 196.

³⁸⁴ M. Tehmasib, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.E.A. Neşr., Bakı-1960. 468.

³⁸⁵ E. Seferli, Mesihî, Gençlik Neşr., Bakı-1992, s. 20.

Köroğlu destanları, devrin baskı zulüm ve haksızlıklarına karşı halk vicdanının haklı tepkisinin tezahürü ve bu tezahürün bedîî ifadesidir. Köroğlu destanları halkın ortak bedîî sanat eseridir. Ayrıca Köroğlu hikâyeleri bir kahramanlık destanıdır. Köroğlu'nun kahramanlık mücadelesi şöhret için, ün yapmak için yapılan bir kahramanlık mücadelesi değildir. Onun kahramanlık mücadelesi, iç sömürücü güçlere karşı verilen bir kahramanlık mücadelesidir.

Köroğlu destanlarının en eski varyantlarında Köroğlu'nun Teke-Türkmen oymağından olduğu da söylenmektedir. Hatta Ayvaz'ın da aynı boydan olduğu ifade ediliyor. Aşık Cünûn'a "Aşığ bize Teke-Türkman déyerler." der.

Bilindiği gibi Teke-Türkmen Türk oymağı Azerbaycan'ın en eski sakinlerindedir. Şah İsmail'in iktidara gelmesinde bu oymak büyük rol oynamıştır.

Köroğlu eposunda "Dede Korkut" hikâyelerinin tesiri çoktur. Köroğlu'nun "Bağdat Seferi" kolu ile "Uşun Koca Oğlu Seyrek" boyu arasında konu benzerliği görülüyor. "Bamsı Beyrek" boyu ile Köroğlu'nun "Tokat Seferi" kolu arasında da yine çok benzerlik vardır.

Özbekler'de Köroğlu kolunun sayısı 43, Taciklerde "Gurgulu" 50 (On tanesi toplanmıştır. Bu on kol yedi bin mısradır.), Kazak "Göroğlu"su 62 koldur. Azerbaycan'da ise 17 koldur.

Güney Azerbaycan'da üç büyük destanın canlı olarak yaşadığına şahit oluyoruz. Birisi Dede Korkut hikâyeleri, ikincisi, Aslı ile Kerem hikâyesi ve üçüncüsü Köroğlu Destanları'dır.

Azerbaycan kültüründe yaşayan Köroğlu kollarından birisi:

KÖROĞLU'NUN BAĞDAD SEFERİ³⁸⁶ **(Durna Teli)**

Éyvaz, Çenlibél'e gelenden beri Nigâr {anımın üreyi yérine gelmişdi. Göç Köroğlu kimi er bir yanında, Éyvaz kimi oğul o biri yanında, deliler de ki, gözünün ğabağında, day dünyada bir kéf var idi, o da Nigâr {anımda idi. Amma Köroğlu'nun kéli ondan da saz idi. O özüne hem oğul getirmişdi, Hem de ar {a kömek getirmişdi. Éyvaz igidlikde, merdlikde delilerin arasında ad ğazanmışdı, canlara deyen bir oğlan olmuşdu.

Köroğlu'nun bir {asıyyeti vardı ki, boş va {tlarında hemişe delilerle meşk éleyirdi. At minmek, nize oynatmağ, ğılmc vurmağ, ğal {an tutmağ, o { atmağ onların seher a {şam péşeleri idi.

Géne de béle günlerden biri idi. Deliler bölük bölük olub meşğ éleyirdiler. Éyvaz da yarağlanıb³⁸⁷, yasağlanıb³⁸⁸ bir deste atlı ile dava meşğine çı {mışdı.

Köroğlu, Demirçioğlu da yanında bir uca yérde durub meşğ ba {ırdılar.

³⁸⁶ Edebiyat Munte {ebati, 8. Sinif Üçün, Doğğuzuncu Neşri, Tertib édenler: F. GasıMZade, Ş. Mikâyılov, A. Samedov, Maarif Neşr., Bakı-1985, s.196-220.

³⁸⁷ Yarağlan- : Silahlanmak.

³⁸⁸ Yasağlan- : Pusatlanmak.

Tanımlar da onların yanında idiler. Bir de ba{dılar ki, budu bir deste atlı çapa çapa gelir, gabağlarında da Éyvaz. Amma Éyvaz ne Éyvaz... Ereb atın üstünde, Misri gılnc destinde³⁸⁹, tûlek terlan şestinde³⁹⁰, min bir canın gëstinde, éle süzür, éle süzür ki, éle bil o{du yayından çı{ıb, durna télini de ki sancıb başına, éle bil gëyser³⁹¹ balasıdır, başına cıgğa goyub.

Nigâr {anım ba{dı, özünü sa{laya bilmedi, üzünü Kôroğlu'ya tutub dédi:
– Kôroğlu, bir bu yana ba{, gör o gelen kimdi?

Sen déme Kôroğlu da éle ona ba{ırmış. Nigâr béle déyende Kôroğlu sazı basdı döşüne, dédi:

Nigâr {anım, sene déyim,
Bu gelen Éyvaz, bu gelen.
Eyninde ki Polad géyim,
Bu gelen Éyvaz, bu gelen.

Éyvaz'ım on bés yaşında,
Güdret gelemi gášında,
Durna téli var başında,
Bu gelen Éyvaz, bu gelen.

Méydanda igidler merdi,
Gabağda er oğlu erdi.
Dava günü gızmış nerdi,
Bu gelen Éyvaz, bu gelen.

Misri gılnc destindedi,
Ereb atın üstündedi,
Şirin canın gësdindedi,
Bu gelen Éyvaz, bu gelen.

Cemi delilerin {ası,
Méydanda var merd davası
Kôroğlu'nun goç balası,
Bu gelen Éyvaz, bu gelen.

Télli {anım da burada idi. Demirçioğlu sağalmışdı déyin³⁹², onun da kéfi saz idi. Ba{ıb, ba{ıb birden gayıtdı ki:

– Nigâr {anım, görürsen mi durna téli Éyvaz'a néce yaraşır? Ger o, kişilere éle yaraşanda bize néce yaraşar? Gel, uşağları gönderek, gédib bize de

389 Dest: El.

390 Şest: Görkem.

391 Gëyser: Roma, Bizans ve Osmanlı İmparatorluğu'na verilen isim.

392 Déyin: Diye.

durna teli getirsinler.

Éle bu sözde Éyvaz gelib çatdı onların beraberine. Atdan düşüb, Nigâr {anima, Kôroğlu'ya, Demirçioğlu'na, {anımlara salam vérdi, ondan üzünü Kôroğlu'ya tutub dédi:

– Éşirdirsen mi? Tıanımlar durna teli isteyirler. İzin vér, gédib onlara durna teli getirim.

Kôroğlu bir istedi izin vérmesin. Gor{du ki, géde, başına bir {eter zad gele. Bir de fikirleşdi ki, gétse ya {ıdı. İgidin başı galda gerek. Berke boşa düşse ya {ıdı. Döndü Nigâr {anima, soruşdu:

– Ne déyirsen? Gétsin, gétmesin?

Nigâr dönüb Éyvaz'a ba {dı. Gördü, vallah, Éyvaz éle ba {ır, éle ba {ır ki, éle bil gözleri ile dil olub yalvarır. Üreyi tablamadı. Onu sındırmağ istemedi. İzin vérdi.

Demirçioğlu işi béle görcek ireli yériyib dédi:

– Kôroğlu, izin vér, men de gédim.

Kôsa Sefer dédi:

– Sen hele yorğan döşekden teze durubsan.

Demirçioğlu göymadı ki, Kôsa Sefer sözünü gurtarsın. Dédi:

– Yo {, Kôsa Sefer, gédeceyem. Héç o yan bu yanı yo {du.

Kôroğlu dédi:

– Sebebi nedi ki, sen béle hökmen gétmek isteyirsen?

Demirçioğlu dédi:

– Birinci odu ki, Éyvaz hele cavandı, tek géde bilmez. İkinci de odu ki, durna teline Télli {anım istedi. Yaraşmaz ki, men évde oturam, bu sefere başgası géde.

Kôroğlu ona da izin vérdi. Bu demde Belli Ehmed delilerin içinden çı {dı.

Dédi:

– Kôroğlu, izin vér, men de gédim.

Kôroğlu, Bélli Ehmed'e de izin vérdi. Yol uzağ olduğuna göre Éyvaz Gırat'ı mindi. Demirçioğlu ile Belli Ehmed de heresi bir seçme at minib yola düzeldiler. At sürdüler, dere kéçdiler, düz gétdiler, gelib Bağdad etrafına çatdılar.

Ba {dılar burada o geder durna var, o geder durna var ki, çingil kimi. Atları ota bura {ıb, özleri o { yaylarını götürüb başladılar durna ovlamağa. He birini, bésini, on bésini... Gerez, bir iki saatın içinde bir âlem durna vurdular, Eyleşib, bunların téllerini yolub héybelere yıgdılar, etlerinden de kâbab çekib {urma ağacının dibinde yémeye başladılar. Ola durna etinin kababı, {urma ağacının serini, yéyib içib, heresi bir terefde yu {uya gétdiler.

Sen déme Bağdad paşası Aslan Paşa'nın goruğçusu bunlara göz goyurmuş. Éle ki, onlar yu {uya gétdiler, goruğcu daban aldı Aslan Paşa'nın yanına ki, bes.

– Ne oturubsan? Üç nefer nâbeled adam gelib, bu namda, bu nişanda, özleri de filan bulağın başında yatıblar. Amma içlerinde bir nefer var, lap Kôroğlu'du ki, durub.

Çoruęcu bu sözleri décek {otkârın³⁹³ fermanı düşdü Aslan Paşa'nın yadına. Kôroęlu'nun Türkman'a gédib Ereb Réyhan'la vuruşmağı, Éyvaz'ı Çenlibél'e getirmeyi bütün âleme ses salmışdı. ˘otkâr bu işden sonra gôtürüb géne bütün paşalara ferman yazmışdı ki, Bes Kôroęlu'nun ya özünü, ya delilerini öldürene en'am vérececek, görüb {eber vérmeyeni dar ağacından asacağ. Fermandan birisi de gelib Bağdad'da Aslan Paşa'ya çatmışdı. Odu ki, indi çoruğcu Kôroęlu adını çekcek Aslan Paşa goşun böyüyünü çağırıp hökm éledi ki, hazırlaşsın.

Beli, tebil vuruldu. Çoşun yığıldı. Yarağlanıb, yasağlanıb yola düşdüler.

Çirat ayağlarını yére döyüb kişnemeye başladı. Demirçioğlu ile Belli Ehmed Çirat'ın sesine yu{udan ayılıb gördüler ki, goşun dörd bir yanıtutub. Belli Ehmed el éledi gılınca. Demirçioğlu tutdu onun elinden ki:

– Ne éleyirsen? Görmürsen Éyvaz yatıb? Onu oyatmamış dava élemek olmaz. Sonra bir birimizden ayrı düşerik. Éyvaz éle kéçer.

Bunu déyib Demirçioğlu başladı Éyvaz'ı oyatmağa. Amma ne geder éledi, Éyvaz oyanmadı. Seslediler, tutub silkelediler, bir netice hasil olmadı. Çořunun da ki, dalı kesilmirdi. Dönmüřdü çeyirtgeye. Geldikce gelirdi. Demirçioğlu a{ırda elâcsız gâlib göreki ne dédi:

Çoşun gelib dörd yanımız aldılar,
Béle ne yatmışan, ayıl, Éyvaz ˘an!..
Her terefdén mansıraya³⁹⁴ saldılar,
A{ırda olarığ zayı, Éyvaz ˘an!..

Çebul gılma mü{ennetin sözünü,
Sene erz éleyim sözün düzünü,
Dur göster yağıya dönmez üzünü,
Gün kimi âleme yayıl, Éyvaz ˘an!

İnsafdır mı Belli Ehmed tutula,
Çulac çolu dal gerdende çatıla,
Demirçioğlu çul adına satıla.
Kôroęlu delisi sayıl, Éyvaz ˘an!..

Éyvaz sazın sesine yu{udan oyandı. Ba{dı ki, goşun her terefi alıb. İstediler durub atlansınlar. Ba{dılar ki, at hayanda idi. Atları ço{dan halęa mereke éleyib, kemend atıb tutublar. Çaldılar piyada. Bu terefdén de Aslan Paşa emr vérdi ki, hücum éleyib onları tutsunlar. Çořun herekete gelende Demirçioğlu bir deli ne're çekib, el atdı Misri gılınca. Deliler üç terefdén özlerini vurdular derya-yi leřkere³⁹⁵. Sağdan vurdular, soldan çı{dılar, soldan vurdular, sağdan

³⁹³ Hotkâr: Hükümdar, hakan.

³⁹⁴ Mansıra: Muhasara.

³⁹⁵ Leşker: Asker, ordu.

çıkdılar. Amma ne geder girdilarsa, ne goşunun dalı kesilmedi, ne de ki, bir yol tapıb aradan çıfa bilmediler. Piyadalığ delileri elden dilden saldı. Amanlarını kesdiler. Aırda onları bir birinden ayrı salıb teklediler, üçünü de tutub atları ile beraber şehere getirdiler.

İndi bunlar burada galmağda olsunlar, sene kimden déyim, Toca Eziz'den.

Kôroğlu'nun bir bezirgân³⁹⁶ dostu var idi. Adı {oca Eziz idi, Toca Eziz néçe iller Kôroğlu ile dostluğ élemişdi. İndi Éyvazgil tutulan va{tda o da malları satmağ için Bağdad'a gelmişdi. Goşun éle ki Éyvazgili tutub şehere teref gelmeye üz goydu, bazara ses düşdü ki, bes üç nefer guldur tutublar, asmağa aparırlar. Bazar adamı hamısı çıfdı onların tamaşasına. Toca Eziz de bu adamların içinde idi. Gözle ha gözle, gözle ha gözle, aırda destenin ucu açıldı. Aslan Paşa kéçdi, goşun büyükleri kéçdi, goşun büyükleri kéçdi, atlılar kéçdi. Bir de ba{dılar ki, budur, bir bölük goşun dustağları ortalığa alıb getirir. Toca Eziz gördü ne?.. Tutulan Éyvaz'dı, Demirçioğlu'du, bir de Belli Ehmed'di. Dünya âlem Toca Eziz'in gözünde garaldı. "Ey dad bidad!.. Bu zalım oğlu zalım uşağları öldürecek" Galdı mat mehettel ki: "Ne teher éleyim. Menim burada elimden bir iş gelmeyecek. Ticaret déyil ki, min dene Bağdad tacirini bir {oruza yük éleyim. Burada gülinc vurmağ lazımdır. Tebere gétsen de, buradan Çenlibél'e azı bir haftelik yoldur. Men gédesi, {eber véresi, Kôroğlu gelesi, yegin ki, onları öldürerler".

Toca Eziz éle bu götür goyda idi, bir de gördü budu dustağlardan bir az aralı üç dene at getirirler. Béle ba{anda Giratı tanıdı. Öz özüne dédi: "Éy dil-i gafil, tapmışam. Ne teher olsa gerek Girat'ı ele kéçirib, Kôroğlu'ya {eber çatdıram". Bunu déyib Toca Eziz düşdü onların dalına. Gelhagel, gelhagel, gelib çatdılar Aslan Paşa'nın imaretinin gabağına.

Aslan Paşa dédi:

– Özlerini zindana salın, atlarını buraya getirin.

Kéşikçiler Éyvazgili aparıb saldılar zindana. Méhterler de atları çekdiler Aslan Paşa'nın gabağına. Aslan Paşa emr éledi, méhterbaşı gabağca Demirçioğlu'nun atını minib gerdişe getirdi. Bir o başa sürdü, bir bu başa sürdü, getirib Aslan Paşa'nın gabağında sa{ladı. At, Aslan Paşa'nın {oşuna geldi. Sonra méhterbaşı Belli Ehmed'in atını minib cövlana getirdi. Aslan Paşa bu atı da beyendi. Növbe Girat'a geldi. Yazıg Toca Eziz içini yéye yéye galmışdı. Bilmirdi néylesin. Üreyinde goymuşdu ki: "Eger bütün var yo{dan da çı{malı olsam, gerek Girat'ı ele kéçirdem". Beli, Méhterbaşı Girat'ı mindi, ne geder éledise at yerinden terpenmedi. Méhterbaşı aırda hirslenib ata bir taziyane çekdi. Girat bir az da gulağlarını salladı. méhterbaşı bir taziyane de çekende at guyrugunu gısdı, gözlerinin birini yumdu, a{saya a{saya yerimeye başladı. Aslan Paşa gülüb dédi:

– Görünür ki, bunların ikisi ağadır, birisi nöker. Bu nökerin atıdır. Çünkü éle sir sifetden de nökere o{şayır.

Üzünü méhterbaşıya tutub dédi:

³⁹⁶ Bezirgân: Tacir, tüccar.

– O iki atı il{ıya gât! Bu elengeni³⁹⁷ de vér o goruğçuya, goy aparıb minsin, géne de ayağını yérden götüre.

Ġirat'ı vérdiler goruğçuya. Aslan Paşa'nın hareketi goruğçuya yaman deymişdi. o, getirdiyi {ebere göre en'am gözleyirdi, {elet gözleyirdi. İndi bir şil{or yabının birini vérmışdiler yédeyine, odu ki, goruğçu yaman pert olmuşdu. Toca Eziz işi béle görende üreyinde Ġirat'a aferin dédi. sonra camaati yarıb özünü goruğçuya yétirdi. dédi:

– Aye, goruğçu, néçe vérim bu şil{or yabıya?

Söz goruğçunu lap götürdü göye, başladı söyüb savaşmağa. Toca Eziz onu yanlayıb başladı delil delayil élemeye ki, balam, day niye söyürsen? Biz ne günahın sahibiyiğ?

Ġerez, o yan bu yan, Toca Eziz yağlı dilini işe salıb goruğçunun hirsini yatırdı. Atalar déyibler ki, tacir tüccar dili ilanı yuvasından çı{ardar. A{ır ki, Toca Eziz biraz pul vérib, Ġirat'ı goruğçu'dan aldı.

Toca eziz dayanmayıb, atı birbaş çekdi düşdüyü menzilin heyetine. Téz gabağına bir az arpadan, samandan töküb özünü yétirdi bazara. Bir batman Ġir sağgız, bir top da béz alıb geldi éve. O geder gözledi ki, gaş Ġaraldı. Ocağı asıb Ġir sağgızı tökdü tiyana, eridib éledi mum kimi. Sonra bunu bézın üstüne sürtüb möhkem möhkem sarıdı Ġirat'ın béline, özü de çı{ıb oturdu üstünde. Ġir sağgız Hoca Eziz'i éle tutdu ki, kendir gayış kimi. Éle ki, Toca Eziz ar{ayınlaşdı, bildi ki, day yı{ılmayacağ, atın başını balaca boşladı. At götürüldü, ne götürüldü. Éle bil ki, Çenlibél'de bala goyub gelib. Yazıg Toca Eziz'de ne {ocalıg Ġalmışdı, ne ezizlik. Bayağ ha, huşunu itirdi. At ne geder yol gétdi bilmedi, néce gétdi bilmedi, bir de at berk kişnedi. Toca Eziz, atın sesine gözlerini açıb gördü Çenlibél'dedi.

Déliler Ġirat'ın sesini éşitcek tökülüb geldiler. Ba{dılar Ġirat budu éle gelir, éle gelir ki, az Ġalır dırnağları çatlaya. Amma ki, tekdi. Éyvaz da üstünde yo{du. At biraz da ya{ınlaşdı. Gördüler nedise üstünde bir şeyler Ġaralır. Ġaldılar mehettel ki, göresen bu ne sirdi. Bu demde at özünü yétirdi. Süzüb düz Kôroğlu'nun gabağında dayandı. Üzünü geldiyi terefe tutub éle kişnedi ki, dağ daş lerzeye geldi. Sonra Kôroğlu'ya ba{ıb ayaklarını yére döymeye başladı. Kôroğlu vefalı atının boynunu gucağlayıb üzünden gözünden öpdü. Ba{dılar ki, atın üstünde bir adam var, amma özünde déyil. Yapışdılar golundan ki, düşürsünler. Ha çekdiler gopmadı ki, gopmadı. A{ırda ba{ıb gördüler ki, özünü Ġir sağgızla ata yapışdırıb.

Ġerez, uzun baş ağrısı olmasın, kişini éle béz Ġarışığ attan yére goydular. Kôroğlu ba{dı ki, Toca Eziz'di. Dé su zad, Toca Eziz özüne geldi. Kôroğlu soruşdu:

– Bu ne ehvalatdır?

Toca Eziz dédi:

Goç Kôroğlu, sene {eber söyleyim.

Senin Éyvaz'ından {eberin var mı?

³⁹⁷ Elenge: Zayıf, yorgun at.

Ğaranlıĝ könlünü ışığı éleyim,
Senin Éyvaz'ından {eberin var mı?

İgid ne igidden çeker mi minnet,
Paşa ğabaĝında buyurur cellad.
Hanı Demirçioĝlu, o Belli Ehmed?
Senin Éyvaz'ından {eberin var mı?

Ƨoca Eziz {ocaların ğehrinde,
Ƨan Éyvaz da ğızıl gülün tehrinde,
Golu baĝlı gördüm Baĝdad şehrinde,
Senin Éyvaz'ından {eberin var mı?

Söz tamama yétişdi. Ƨoca Eziz sazla dédiyi kimi, sözle de dédi ki:

– Kôroĝlu, Éyvaz'ı, Demirçioĝlu'nu, Belli Ehmed'i Aslan Paşa tutub zindana salıb. Özünü téz yétirmesen, bir de onların üzünü göre bilmeyeceksen.

Éle bil ki, delilerin üstüne su sepdiler. Hanımlar hamısı başlarını aşıĝıya saldılar. Kôroĝlu dönüb Nigâr'a ba{dı. Gördü vallah Nigâr bir haldadı, bir haldadı ki, alma yanaĝlar Semerĝend kâĝızı kimi aĝarıb. Ala gözler bahar buludu kimi dolub. Yaĝut dodaĝlar bir deĝigede éle solub éle bil lâledi şa{taya düşüb. Kôroĝlu éle isteyirdi aĝzını açsın ki, Nigâr Ƨanım yerinden ğal{dı. Ne Kôroĝlu'ya ba{dı, ne delilere ba{dı, yavaş yavaş tepenin lap ucĝarına geldi. Bir Éyvaz geden yollara ba{dı, bir uzaĝdaki başı ĝarlı daĝlara ba{dı. Saçından üç tél ayırıp basdı mermer sinisinin üstüne, dédi:

Başı erşe duran daĝlar,
Daĝlar, Éyvaz'ı néynediz?!
Üç igidi udan daĝlar,
Daĝlar, Éyvaz'ı néynediz?!

Ğarĝasam töküler daşın,
Borandan ayılmaz başın,
Düşer daşın, ğalar léşin,
Daĝlar, Éyvaz'ı néynediz?!

Oĝul déyib aĝlayaram,
Daĝ çekerem, daĝlayaram,
Coşub ğılinc baĝlayaram,
Daĝlar, Éyvaz'ı néynediz?!

Men Nigâram, ah çekerem,
Daşın çaylara tökerem,
Yérinde bürc bar tikerem,
Daĝlar, Éyvaz'ı néynediz?!

Dünya Kôroğlu'nun gözünde ğaraldı. Éle bil ki, Çenlibél başına dolandı. Elini atıb Ğirat'ın yüyeninden tutdu. Éle gezeble ata sıçradı ki, Ğirat'ın evezine ayrı bir at olsaydı, ço {dan béli sınımsıdı. Sonra üzünü Kôsa Safer'e tutub dédi.

Teber vérin delilerim oyansın!
Tutulubdu bir Éyvaz'im eldedi!
Misri ğılinc ğızıl ğana boyansın.
Tutulubdu bir Éyvaz'im, eldedi!

Yatmışdım aşkâr gördüm tuşumu,
Ezelinden men bilirdim işimi,
Çekin, yeherleyin celd yerişlimi,
Tutulubdu bir Éyvaz'im, eldedi!

Düşmanlarım tamaşaya durarlar,
Şâd oluban kéf meclisi ğurarlar,
Kôroğlu gétmeşe, yeğin, ğırarlar,
Tutulubdu bir Éyvaz'im, eldedi!

Söz tamam oldu. Kôroğlu dédi:

– Men gétdim. Siz dalca gelersiniz. Bağdad bağlarında sizi gözleyecem. Kim seher tézden hamıdan ğabağ gelib mene salam vërse, yüz ğızıl alacağ.
Bunu déyib, atın başını boşladı. Ğirat iki dal ayağları üste ğal {dı. Bağdad terefe üz goydu.

Deliler tele tehdili³⁹⁸ hazırlaşdılar. Yarağlanıb, yasağlanıb yola düşdüler. Ne geder géttiler, ne teher géttiler bilmirem. Seher dan yeri sökülende Kôroğlu bir de gördü ki, Deli Méhter, Kôsa Sefer, Çopur Méhdi, İsabalı, Topdağıdan, To {mağvuran, Halaypozan, Tanrıtanımaz, Dilbilmez onun ğabağında el ğılınca dayanıblar. Béle ba {anda gördü Bağdad bağlarında {urmanın sayı var, amma delilerin sayı yo {du.

Dédi: Ya {şı gelibsiniz. Amma hele tézdi. Bir az gözleyek, belke bir şey öyrene bildik. Şehere béle girsek, bizi tanıyar, uşağları telef éleyerler.

Hele Kôroğlu sözünü ğurtarmamışdı, bir de gördüler budu bir atlı çaparağ atını sürüb çöle teref gédir.

Kôroğlu dédi:

– Kôsa Sefer, o adam şeherden gelir. Bir ğabağla gör, belke bir şey öyrenesen.

Kôsa Sefer, bir su içim saatda atlımın başının üstünü aldı. Ba {dı ki, bu, eyninde çu {a, ayağında bağdadı başmağ, başında tirme şal, énli kürek, ğarnı yoğun bir kişidi.

Kôsa Sefer dédi:

– Ay kişi, bir dayan görüm. Béle haraya telesirsen?

Kişi cavab vérib dédi:

³⁹⁸ Tele tehdili: Acele olarak.

– Telesirem, telesirem. Çölde biçinçilerim var. Onlara çörek aparırım. Téz şehere gayıtmalıyam.

Kôsa Sefer soruşdu:

– Ya {şı, şeherde ne var ki, béle? Tézir ola!

Kişi dédi:

– Aslan Paşa Kôroğlu'nun üç delisini tutub. Bu gün onları asacağlar. Büyük şadyanalığ olacağ. İndi gerek men téz şehere gayıdam ki, hem asılanda orada olam, hem de basdırılarda heresinin gebrine bir gara daş atam ki, Allah o dünyada mene ecr-i {éyir vérsin.

Kişi éle bunu démeyini gördü. Kôsa Sefer alıcı guş kimi onun üstüne şığıyıp {irtdeyinden yapışdı. Murdar et kimi sallaya sallaya Kôroğlu'nun gabağma getirdi. Yére göyanda Kôroğlu ba {dı ki, kişi ço {dan cehenneme vasil olub. Soruşdu ki:

– Bunu niye béle éledin?

Kôsa Sefer ehvalatı danışdı. Kôroğlu üzünü delilere tutub dédi:

– Atdan düşüb hereniz bunun üstüne bir gara daş atın. Goy o dünyada Allah ecr payımı ço { élesin.

Yéddi min yéddi yüz yétmiş deli atdan düşüb, here onun üstüne bir daş tulladı. O geder daş yığıldı ki, yéke bir dağ oldu. Déyirler ki, indi de o dağ galır. Özü de atalar déyibler ki, oradan kéçende le'netleme o {umağ büyük savabdı.

Gerez, Kôroğlu bildi ki, uşağları bu gün asacağlar. Delilere hay vurdu, hamı atlandı. Yavaş yavaş şehere teref sürmeye başladılar.

Biraz da gétmişdiler ki, gördüler bir göca kişi biçin biçir. Amma éle ağlayır, éle ağlayır ki, yaş gözünden dolu kimi tökülür.

Kôroğlu ya {m gelib soruşdu:

– Ay emi, niye ağlayırsan?

Goca héç başını da galdırmayıb dédi:

– Néyleyirsen? Senden ki, benim derdime derman olmayacağ, çı {, yolunda gét!

Goca sözü ne geder yayındırmağ istedise, Kôroğlu el çekmedi. Kişi gördü olmayacağ, a {ırda dédi:

– İndi ki, el çekmirsen, gabağca mene dé görüm sen kimsen? Bu başındaki deste tifağ nedi?

Kôroğlu dédi:

– Men Muradbeyli tereflerdenem. Buradan mal aparmağa gelmişik. Yollar şuluğdu déyin béle yarağlı yasağlı geldik. Goca Muradbeyli sözün eşidende bir fikre cumdu. Dédi:

– Ya {şı, déyirsen ki, Muradbeyli terefdensen. Dé görüm Kôroğlu'nu tanıyırsan, ya yo {?

Kôroğlu gördü göcada söz var. Dédi:

– Tanıyırım. Niye tanımıram!

Goca dédi:

– İndi ki, tanıyırsan, mene dé görüm Kôroğlu'ya dost adamsan, ya düşmen?

Kôroğlu dédi:

– Dost olarıg. Ne var ki? Bu şeyleri menden niye soruşursan?

Ġoca ddi:

– Bala, düzdü, men ne Rüstem Zal olmuşam, ne Giziroğlu Mustafa Bey dyilem, ne de Köroğlu'ya tay olan dyilem. Amma cavanlığımda men de zme göre bir kişi olmuşam. Szm başa dş y! Ble merd olmuşam. Dşmene ar şa evirmemişem.

Kişi biraz dayandı. Eteyi ile gözünü silib ddi:

– Bizim bu Bağdad'da bir paşa var. Adına Aslan Paşa dyerler. o ř nmerd, o ř mşennet, o ř da hiyleger adamdı. İndi  gündü ki, Köroğlu'nun  delisini tutub zindana salıb. Dnen car ekib şeber vrib ki, bu gün onları asdıracağ. Bala, doğrusu ki, men le merd oğulların ble namerda dam elinde lmeyini ğebul de bilmirem. Eger merd-i merdane mydan açsaydı, tek be tek vuruşub öldürseydi, mene yr lemezdi... Nyliyim, ğocalığın z ğara olsun. İndi benim yüzden artığ yaşım var. Elimden bir iş gelmir. Atalar dyibler, adam ki, eli ile iş göre bilmedi, gc vrer diline. Dil de ki, oldu bağlı, iştiyari oldu beyler, paşalar elinde, onda elac ğalır gze. Adam dem vrir gözünün yaşına.

Ġoca sözünü ğurtaran kimi Kroğlu delilere hökm ledi ki, ğocaya kmek lesinler. Deliler arı kimi doluşdular zemiye. Bir su iim saatda ğocanın bütün taşılını biib, derzleyib yığdılar bir terefe. Ġoca mat mat başırdı ki, ğoresen bunlar kimdiler, ne lemek isteyirler. Bir fikrinden kdi ki, belke bunlar Aslan Paşa'nın adamlarındandırlar. Taşılı yandıрмаđ isteyirler. Amma başdı ki, yo ř bu, dşmeniliye o şsamır.

le ki deliler ğurtardılar, Kroğlu ğocaya ddi:

– Ġoca, bil, ağah ol! Ddiyin Kroğlu menem, indi bu saat senin o, Aslan Paşa'nın üreyine bir od ğoyacağam ki, mehşerecen yansın. Biz bu saat şehere gireceyik. Sen de bir byk şurcunla Aslan Paşa'nın şezinesinin ğabağında meni gzlersen.

Köroğlu bunu dyib delilere hay vurmağ isteyirdi ki, yola dşşınler, ğoca ddi:

– Köroğlu, ayağ sa şla, görürem ki, Aslan Paşa seni yaman ğezeblendirib. Odu ki, gözlerin ğızıb. Ancağ şehere ble girmek olmaz. Seni tanıyarlar. Sen zn şehere tek gir. Adamların da ğoy bş bş, on on olub camaata ğarışsınlar, le girsinler.

Ksa Sefer ddi:

– Köroğlu, ğocanın sözü ağıllı szd. Ne dyirsen?

Köroğlu zn delilere tutub ddi, görek ne ddi:

Uca uca dağ başında
Yaz bir yana ğış bir yana.
Titreşir ağzım içinde
Dil bir yana, diş bir yana.

Ne dek, deliler, ndek!
Düşmanın bağrını didek!
Tan yvaz'a kömek dek!

Dörd bir yana, bés bir yana

Her ne oldu, mene oldu.
Gaynadı péymanam doldu.
Gördün ki, düşman güc geldi,
Gov bir yana, gâç bir yana.

Kôroğlu'nun yo { elacı,
Misir'den gelir {eracı.
Çekende Misri gılıncı,
Lés bir yana, baş bir yana.

Serkerdeler o saat here öz destesini böldü. Kôroğlu delileri hazır görüb dédi:

– Delilerim, men Aslan Paşa'nın meclisinde olacağam, Onların o geder başlarını gatacağam ki, siz yerlerizi tuta bilesiz. Camaatın arasına garişib méydanı éle dövreye alarsız ki, Misri gılınclar çekilende bir adam da terpene bilmesin. Amma gözünüz mende olsun. Men elimi biğlarımâ çekmemiş bir adam yérinden terpenmesin.

Kôroğlu sözünü gurtardı. Paltarının üstünden bir âşig paltarı géyindi, çiyinine de bir saz salıb yola düşdü.

Beli, Kôroğlu âşig paltarında méydana teref gétmekde olsun, deliler camaata garişib yerlerini tutmağda olsun, göca, {urcun üçün éve gétmekde olsun, sene indi kimden déyim, Aslan Paşa'dan.

Aslan Paşa car çekdirib bütün camaatı méydana yığmışdı. Méydan bir bezenmişdi, bir bezenmişdi ki, éle bil toy bayramdı. Celladlar delileri golu bağı getirib dar ağacının yanında sa{lamışdılar. Aslan Paşa bir kéf damağda idi ki, gel göresen. Méydanın başında ta{t gurdurub eylemişdi. Éle héy üzünü sedr e'zeme tutub déyirdi:

– Dayan, gör T{otkâr bize ne en'amlar gönderecek... Zarafat déyil ha... Hele indiyé kimi bir paşa Kôroğlu'nun bir delisinin gözünü pileye bilmeyib. Mene Aslan Paşa déyerler.

Beli, celladlar tenabları³⁹⁹ yağlayıb hazırladılar. Tebil vuruldu. Sedr-e'zem ireli gelib camaata démelisin dédi, tapşırmalısın tapşırđı, ondan bir deste yarağı esker getirib camaatın gabağında bir cerge düzdüler ki, işdi, belke birden garişiglig zad oldu. Éle ki, her iş gurtardı, cellad Éyvaz'ı dar ağacına ya{ın getirdi.

Demirçioğlu'nun gan başına vurdu. Bir güc vérdi, iki güc vérdi, ancağ gollarının ipini gıra bilmedi. Her defe güc vérdikde ip onun etini kesib içeriye girirdi. Demirçioğlu başa düşdü ki, onun gollarını mumlu kirişle bağlayıblar. İşi béle görende ümidi üzöldü, üreyi gövrekledi, aldı, görek ne dédi:

Hanı benim goç Kôroğlu'm,

³⁹⁹ Tenab: İp, kendir.

Gele gire bu méydana.
Çekende Misri ğılınıc
Ėebzesi ğana boyana!

Ėirat bir burdan atıla,
Mü{ennet ölken çapıla,
Kôroğlu burda tapıla,
Hereniz ğaça bir yana!

Sonra üzünü Aslan Paşaya tutub dédi:
– Paşa!

Demirçioğlu'nu dindir,
Suçunu boynuna mindir.
Biz iki delini öldür,
Paşa, ğıyma Éyvaz ʘan'a!

Éle bu demde Kôroğlu özünü saldı méydana. Aslan Paşa ğördü budu, bir âşığ çiyinde saz girdi ortalığa.

Dédi:

– Aye, yanşağsan mı?

Kôroğlu dédi:

– Belı, paşam, yanşağam.

Aslan Paşa dédi:

– Aye, héç Kôroğlu'nun sözlerinden bilirsen mi?

Kôroğlu dédi:

– Ay paşa, izin vér, sene söz o{uyum, söz olsun. Kôroğlu ne adamdı ki, onun sözü béle meclisde o{una?!

Paşa dédi:

– Yo{ sen bilmirsen. Men Kôroğlu'nun üç delisini tutmuşam. Bu şadyanalığ da onun şadyanalığıdı. İndi sen bir az Kôroğlu'nun sözlerinden dé ki, onların ürekleri açılsın.

Kôroğlu bir dönüb dar ağacında dayanan Éyvaz'a, Demirçioğlu'na, Belli Ehmed'e ba{dı. Bir de dönüb camaatın içinde dayanan delilerine ba{ıb üçtélli sazı bağrına basdı. Barmağlarını cütleyib téllere éle vurdu ki, méydan lerzeye geldi. Gızılğuş kimi bir defe méydanı fırlanıb dédi:

Delilerim, bu ğün dava ğünüdür,
Mü{ennet ölkesi talanmağ gerek!
Ėoç igidler yarasından bellener,
Şerbet tek ğanına yalanmağ gerek!

Merd igidler ne're çeksin davada,
Şahin kimi şikâr tutsun yuvada,
Misri ğılınıc cövlan vursun havada.

Bağırsağ cemdeye dolanmağ gerek!

Kôroğlu içinde düşman ganını,
Merd méydanda ne' resinden tanını.
Gırın vezirini, tutun şanı,
Léş léşin üstüne galanmağ gerek!

Aslan Paşa dédi:

– Sağ ol, âşığ! Lap Kôroğlu kimi o{uyursan.

Kôroğlu dönüb dar ağacındaki delilere ba{dı. Gördü onlar üçü de Kôroğlu'nu tanıyılar. Demirçioğlu gözünü zilleyib bir dar ağacına, Belli Ehmed de ba{ır başğa dar ağacına. Bildi ki, gollarının açılacağına benddirler ki, ağaçları dibinden çı{ardıb işe başlasınlar. Dönüb Éyvaz'a ba{dı. Gördü yo{, Éyvaz özge haldadı. Dar ağacının dibinde dayanıb gözlerini zilleyib Kôroğlu'ya. Özü de sévdiyinden gözleri dolub. Kôroğlu onu béle görende üreyi tab getirmedi. Dédi:

Canım paşa, gözüm paşa,
Paşa, goy gelsin Éyvaz'ı!
Budu sene sözü, paşa,
Paşa, goy gelsin Éyvaz'ı!

Göyden ıldırım tökdürrem,
Yurdunda bostan ekdirrem.
Torpağın dağa çekdirrem,
Paşa, goy gelsin Éyvaz'ı!

Eyleşib pašalar, beyler,
Sinemden baş vérib miller.
Kôroğlu iltimas éyler,
Paşa, goy gelsin Éyvaz'ı!

Kôroğlu o{umağında olsun, paşa gulağ asmağında, deliler de gözleyirdiler. Sene kimden déyim, kimden déyim, Giziroğlu Mustafa Bey'den.

Bağdad tereflerde Giziroğlu Mustafa Bey adında adlı sanlı bir igid var idi. Giziroğlu Mustafa Bey, doğrudan da, goçağ, golu güvvetli bir adam idi. Atası kéçmişde gizir⁴⁰⁰ olmuşdu. Sonra {otkârın üzüne ağ olduğuna göre onu dar ağacından asmışdılar. Déyirler ki, Giziroğlu Mustafa Bey o zamandan gır{ atlı ile dağlara çekilmişdi. Paşalarla edavet sa{layırdı. Herden atasının düşmenlerinden birinin üstüne gédib, tutub dar ağacından asardı, yene de çı{ıb dağlara çekilerdi.

Giziroğlu Mustafa Bey ço{dan idi ki, Kôroğlu ile gabağlaşmağ, onunla ayırd élemek isteyirdi. "İki goçun başı bir gazanda gaynamaz" déyibler. Odu ki, Giziroğlu da déyirdi: "Ya gerek Kôroğlu'nun adı déyile, ya benim". Kôroğlu da

400 Gizir/kizir: Muhtar.

Giziroğlu Mustafa Bey'den çoğ eşitmişdi. Üzünü de görmemişdise de, amma gücüne, güvvetine beled idi. Özü de bilirdi ki, Giziroğlu o dağ benim, bu dere senin, onun dalınca gezir.

Beli, şeber gelib çatdı Giziroğlu Mustafa Bey'e ki, Aslan Paşa Kôrođlu'nun üç delisini tutdurub, özlerini de bu gün asdıracağ. Giziroğlu öz adamlarını başına yığıb dedı:

Seferimdi şehr-i Bağdad
Kimdi mennen köçen gelsin!
Yéddi hogğa, hazar⁴⁰¹ péşe,
Menden artıg içen gelsin!

Bilirsen mi hâlım néce?
İle döner mene géce.
Yéddi boynu bir gılınca
Merendi⁴⁰² tek biçen gelsin.

Hanı bu bağçanın gülü?
O {umur şeyda bülbülü.
Kôroğlu, üç esir deli,
Şirin candan kéçen gelsin.

Sonra Mustafa Bey sazla dédiyi kimi, sözle de dédi ki:

– Menim Kôroğlu ile hağg hesabım var, bu öz yerinde. Bir gün geler, görüşerik, hağg hesabımızı keserik. Amma Aslan Paşa'nın bu nâkişiliyine men dözle bilmerem... Men goymayacağam ki, o, delileri öldürsün.

Başının adamları onun fikrini beyendiler. Bu merdliyyine aferin dédiler. Durub hamısı yarağlandılar, yasağlandılar, Bağdad'a geldiler. Méydandan bir az aralı bir tepe kimi yér var idi. Giziroğlu çı {dı tepenin üstüne ki, görsün méydanın ortasında ne var, ne yo {? Ba {dı ki, Kôroğlu âşig paltarında o {uyur. Onun bu igidliyyine Giziroğlu mehettel galıb üreyinde aferin dédi. Başının adamlarına dédi:

– Dayanın göreki bu işin a {ırı néce olacağ. Men héç inana bilmirem ki, o bu goşunun içinden öz delilerini ğurtarıb ğaçırda bile. And içirem. Dayanıb a {ıracan gözleyeceyem. Eger gördüm ki, gücü çatmır, gédib kömek éleyeceyem. Yo {, gücü çatdı, ğurtardı, onda dalınca gédib, şeherden çı {andan sonra onunla ayırd éleyeceyem...

Bunu déyib atdan düşdü, başladı gözlemeye. Amma Kôroğlu méydanda gerdiş⁴⁰³ éleyib o {uyurdu. Baş ğatırdı ki, deliler özlerini ya {sı yérleşdire bilsinler. Giziroğlu gözledi, gözledi, gördü yo {, déyesen Kôroğlu héç dava élemek fikrinde déyil. Ağlına geldi ki, belke Kôroğlu'nun delileri hele gelib çı {mayıb, tekdi déyin ğor {ur. Goy burada olduğumu ona bildirim.

Giziroğlu Mustafa Bey'in bir şéşperi var idi, ucu haça. Bu éle bir şéşper idi ki, meşhur-i âlem. Arvadlar uşağlarını ğarğış éleyende "seni görüm Giziroğlu'nun şéşperine rast gelesen" déyerdiler. Giziroğlu haman haça şéşperi ğaldırdı başına, bir defe herleyib tulladı. Şéşper gelib méydandaki mescidin günbezine éle deydi ki, günbezden od töküldü. Aslan Paşa dik yerinden ğal {dı

401 Hazar: Bin (sayı).

402 Merendi: Tırpan.

403 Gerdiş: Gezmek, gezinmek.

ki:

– O nedir? Göyden od tökülür.

Kôroğlu bir de gördü gabağına bir şey düşdü. Béle ba{anda gördü Giziroğlu'nun haça şêşperidi. O saat başa düşdü.

– Paşa! Od göyden tökülür. O od hemişe senin başının üstündedir.

Kôroğlu hele sözünü gurtarmamışdı, bir de ba{dı ki, Aslan Paşa'nın sedr-e'zemi ekilmek isteyir. Sazı döşüne basıb dédi:

Laf éyleme, Aslan Paşa!
Sedr-e'zem gaçdı sandım.
Havadaki humay guşlar
Yuvasından uçdu sandım.

Aslan Paşa téz dönüb etrafına ba{dı. Sedr-e'zem, doğrudan da, ekilmek isteyirdi. Âşığdan şühelenmişdi. Déyesen, üreyine dammışdı ki, bu, Kôroğlu'du. Amma ki, Aslan Paşa'nın birden dönüb etrafına ba{mağından gor{ub yérinde oturdu. Aslan Paşa üzünü ona tutub dédi:

– Ne var? O ne idi?

Sedr-e'zem ağzını paşanın gulağına yapışdırıb dédi:

– Paşa sağ olsun, benim bu âşığdan gözüm su içmir. Bu, Kôroğlu'ya o{şayır.

Kôroğlu gördü ki, sedr-e'zem işi başa düşüb. Onun sözünü yalansıtmağ için aldı sözün ikinci {anesini. Dédi:

Méydanda igidlik satdı,
Gelmedi, günü yubatdı.
Giziroğlu şêşper atdı,
Şêşper yére kéçdi sandım.

Bunu déyib Kôroğlu yérdeki şêşperi gösterdi. Aslan Paşa ba{dı ki, şêşper, doğrudan da, Giziroğlu Mustafa Bey'indi. Téz cellada hökm éledi ki, işi başlasın. Cellad o saat cumdu Éyvaz'ın üstüne. Tutub onu yu{arı galdırmağa başladı. Kôroğlu Éyvaz'ı dara géden görüb, götürdü sözün üçüncü {anesini. Dédi:

Kôroğlu'yam, bilin neden,
Ėara bağrım oldu zeden.
Éyvazdı mı dara géden?
Yaralarım sancdı sandım.

Kôroğlu sözünü tamam éledi. Dönüb delilere ba{dı. Gördü hamısı hazır dayanıb işare gözleyir. Özleri de élediler élediler ki, acılarından dodağlarını gemirib, bığlarını çéyneyirler. Bir defe méydanı fırlandı. Sonra üzünü Demircioğluga tutub dédi:

Arif olun, üç igidler,
Ner girer méydana indi.
Gırılar zencirler, ipler,
Ner girer méydana indi.

Çenlibél'den laçın gelib,
Gollarını açın, gelib,
Gabağından kaçın, gelib
Ner girer méydana indi.

Cellad Éyvaz'ı dar ağacına getirmişdi. Gözleyirdi ki, âşığ gurtarsın, sonra ipi Éyvaz'ın boğazına keçirsin. Kôroğlu gerdiş éleye éleye onun yanına gelib dédi:

Lovğa lovğa ba {ma mene,
Sar gónanmaz yasemene,
Ĝan uddurram indi sene,
Batar méydan Ĝana indi.

Kôroğlu bir de fırlandı, aldı sözün o biri {anesini. Dédi:

Delilerim, sef sef durun!
Su üzünde cele⁴⁰⁴ ğurun!
Bu abdalın⁴⁰⁵ boynun vurun!
Dönsün méydan Ĝana indi.

Hay déyende ğoşa gelin!
Huy déyende coşa gelin!
Kôroğlu'yam {oşa gelin!
Ĝan ğarışsın Ĝana indi.

Deliler herekete geldiler. Kôroğlu bir deli ne're çekib dédi:

Hoydu, delilerim, hoydu,
Yériyin méydan üstüne.
Havadakı şahin kimi,
Tökülün al Ĝan üstüne.

Ĝoyun beydöyler⁴⁰⁶ kişnesin,
Misri ğılınclar işlesin,

---

404 Cele: Tuzak.

405 Abdal: Sersem, yaramaz.

406 Beydöy: Sert huyly at.

Kimi tenab gılınclasın,
Kiminiz düşman üstüne.

Kôroğlu çeker haşani,
Beyler éler tamaşanı.
Men özüm Aslan Paşa'nı,
Hereniz bir şan üstüne.

Kôroğlu o şuya o şuya elini bığına çekdi. Deliler töküldüler. Ara gızışdı. Kôroğlu bir hemlede özünü Aslan Paşa'ya çattırdı. Misri gılincın çekilmesi ile Aslan Paşa'nın başının yere düşmeyi bir oldu. Deliler tenabları gılıncladılar. Éyvaz'ı, Demirçioğlu'nu, Belli Ehmed'i azad élediler. Kôroğlu bir de onu gördü ki, méydanın her başında bir dene dar ağacı galır, düşür. Her defede on on bés adamı şurd eşil éleyir. Ba şdı ki biri Demirçioğlu, biri de Belli Ehmed. Heresi öz dar ağacını çı şarıb alıb çiyinine, düşüb goşununun içine.

Kôroğlu gılinc vura vura özünü çattırdı şezinenin şapısına. Gördü göca buradadı. Şapıya bir emud⁴⁰⁷ ilişirdi. Bayağ ha şapı parça tike olub yere töküldü. Çağırđı ki:

– Göca, gel!

Göca geldi. Kôroğlu soruşdu:

– Bes şurcunun hanı?

Göca dédi:

– Ay bala, vallah sévindiyimden bilirem héç ne éledim.

Kôroğlu dédi:

– Éybi yo şdu. Gir içeriye!

Göca girdi içeriye. Kôroğlu ona bir kise gızıl vérdi. Delilerden de ikisini goşdu ona ki:

– Aparın bunu sağ salamat goyun évine, sonra gelin.

İndi gel sene kimden déyim, Giziroğlu Mustafa Bey'le Kôroğlu'dan. Éle ki, Kôroğlu elini bığına çekdi, méydan şarışdı bir birine, evvel evvel Giziroğlu héç bir şey anlamadı. Handan gécden başa düşdü ki, mesele néce imiş. Başının atlılarına dédi:

– Balam, day burada bizlik héç bir iş yo şdu. Men day ona gol çekdim.⁴⁰⁸ İndi şaldı birce benim onunla öz hağğ hesabım. Gédek!

Bunu déyib adamlarını da götürüb, çekilib gétdi. Éle ki dava şurtardı. Kôroğlu etrafa nezer salıb gördü Giziroğlu yo şdu. O saat meseleni başa düşdü. Bildi ki, Giziroğlu onun yolunu kesecek. İndi şesden çekilib gédib ki, deliler onların savaşımağını görmesinler. Éleki deliler hamısı kéfleri saz, damağları çağ atlanıb Çardağlı Çenlibél'e teref yol başladılar, Kôroğlu üzünü Kôsa Sefer'e tutub dédi:

– Kôsa Sefer, buradan Çenlibél'e néce yol var?

⁴⁰⁷ Emud: Topuz.

⁴⁰⁸ Gol çekmek: Onaylamak, tastik etmek, imza atmak.

Kôsa Sefer dédi:

– Buradan Çenlibél'e iki yol var. Biri haman bu yoldu ki, gédirik. Biri de dağ yoludu ki, ba { o tepelerin dalından diklenir. Amma o yol ço { çetindi. Özü de bir yarım defe bu yoldan uzağdı.

Kôroğlu'ya da éle bu lâzım idi. Üzünü delilere tutub dédi:

– Siz bu yol ile gedin! Men dağ yolu ile gédeceyem. Eger siz menden gabağ Çenlibél'e çatdınız, démek ki, uşağları siz tek, mensiz gurtarıbsınız. Aslan Paşa'nın {ezinesi de, hamısı size çatacağ. Yo {, eger men téz çatdım, onda {ezine hepsi benimdi.

Bunu déyib Kôroğlu day cavab gözlemedi. Bayağ ha Ğirat'ı terpetdi, göz yumub açana geder tepeleri aşdı. Deliler işden bi {eber here öz atını minib yola düşdüler. Kôroğlu Ğirat'ı gaytarıb tezeden tepeye çı {dı. Éle ki ar {ayın oldu ki, day deliler çı {ıb gédibler, ondan yola düşdü, papağını da gözünün üstüne galdırıb, Ğirat'ı yavaş yavaş çay kenarı ile sürmeye başladı. Éle bir az gétmişdi, birden Ğirat gulaglarını dikledib, shahe gal {dı. Bir de uzağdan bir at kişnemeysi eşidildi. Kôroğlu dönüb ba {anda gördü, Giziroğlu Mustafa Bey öz Alapaça atının üstünde budu éle gelir, éle gelir ki, tozu dumana gâtıb, dumanı toza. Ğirat Alapaça'nın sesini eşitcek dayandı. Kôroğlu ne geder éledise at yerinden terpenmedi. Kôroğlu Ğanrılıb gériye ba {dı ki, görsün Giziroğlu uzağdadı, ya {ında, bir de onu gördü ki, tepesine bir emud deydi. Kôroğlu özünü atın üstünde sa {laya bilmeyib tepesi üste yére geldi, yumbalanıb çaya düşdü. Giziroğlu téz elindeki emudu yére atıb ğılincını çekdi ki, düşüb onun başını kessin. Kôroğlu celd sudan çı {ıb onun öz emudunu götürdü. Giziroğlu'nun tepesine éle bir emud vurdu ki, bu defe Giziroğlu dığırılanıb çaya düşdü. Celd gal {ıb sudan çı {ımağ isteyende Kôroğlu elini uzadıb yapışdı onun elinden, çekib çı {artdı bayıra. Sonra el éledi Misri ğılınca ki, dava başlasın. Giziroğlu dédi:

– Kôroğlu, el sa {la! Senin benimle bir edavetin zadın yo {du ki?

Kôroğlu dédi:

– Menim {éyr. Senin benimle edavetin var?

Giziroğlu dédi:

– Yo {, benim de yo {du. Men isteyirdim bilem, görem sen güclü olarsan, ya men? Onu da ki, gördüm. Day bundan sonra bizim vuruşmağımız a {mağlığdı. El vér dost olağ!

Kôroğlu ile Giziroğlu el vérdiler, görüştüler, öpüştüler, bir birile dost olub ayrıldılar. Kôroğlu Çenlibél'e teref, Giziroğlu da öz dağlarına teref yol başladı. Kôroğlu gétmekde olsun, biz görek Giziroğlu ne éledi.

Giziroğlu oradan bir baş gelib çatdı öz adamlarına. Soruşdular ki: "Ne oldu? Hanı Kôroğlu'nun başı?" Giziroğlu ehvalatı néce olmuşdusa, onlara danışdı. adamların arasında pıç ha pıç başlandı ki, bes yalan déyir, héç gor {udan Kôroğlu'nun gözüne de görünmeyib. Giziroğlu ne geder dédisse inanmadılar. A {ırda Giziroğlu gezeblenib dédi:

– İndi ki, béle oldu, gelin gédek lap Çenlibél'e. Soruşun onun özünden. Eger o merd adamdısa düzünü déyer. Yo {, eger nâmerdlik élese, yalan danışsa men lap sizin gözünüzün gabağında onunla vuruşum, siz de tamaşa éleyin.

Hanı bu söze razı oldu. Atlanıb Çenlibél'e teref yol başladılar.

Kôroğlu bir terefdan gétmekde olsun, Giziroğlu da başının adamları ile bir terefdan gétmekde olsun, indi eşit delilerden.

Deliler at sürdüler, yol géttiler, seher dan yéli tezece sökülende gelib Çenlibél'e çatdılar. Tanımlar gabağa çıldılar. Kôsa Sefer uzağdan Nigâr {anımı görcek gışğırdı ki:

– Nigâr {anım, birce dé görüm Kôroğlu gelib, ya yo {?

Nigâr {anım dédi:

– Yo {, gelmeyib.

Kôsa Sefer dédi:

– Ço { ya {şı. A {ırı ki, héç olmasa birce defe merci biz apardığ. Menzil başına ondan téz geldik.

Éle bu demde Girat berk kişnedi. Dönüb gördüler Girat yağı goruğunda otlayır. Kôroğlu da böyrü üste göy otun üstünde uzanıb güle güle déyir:

– Hardasınız? Sizi gözlemekden gözümün kökü saraldı ki? Kôsa Sefer dédi:

– Géne merci sen uddun!

Kôroğlu dédi:

– Merci men uddum. Ancağ bizim bir âdetimiz de var a {ı. Hemişe menzil başında kim mene seher tézden hamıdan gabağ salam vérsa, men ona yüz gızıl vérerem. O başdan herenize yüz gızıl borcluyam. İndi de ki, Seher tézden géne de yéddi min yéddi yüz yétmiş deli hamınız birden gelibsiniz. Aslan Paşa'nın {ezinesinde ki, bu geder gızıl éle ancağ olar. Odur ki, {ezine size çatar. Néce isteyirsiniz élece de öz aranızda bölüşdürün.

Deliler hamısı atlardan töküldüler. Süfre açıldı. Deliler yéyib içmekde, çalıb oynamağda olsunlar, eşit Giziroğlu'nun destesinden. Deste gelib o zaman çatdı ki, deliler şirin kéfde idiler. Mustafa Bey dédi:

– Bu saat bunların kéflerini pozmağ héç insafdan déyil. Gözleyek gurtarsınlar, sonra.

Bir terefdan dayanıb gözlemeye başladılar.

Éle ki, sağı bir baş meclisi dolandı, kéfler duruldu, başlar ayazıdı, Nigâr {anım dédi:

– Kôroğlu, indi danış görek néce gétbiz? Uşağları néce gurtardız?

Kôroğlu başdan başlayıb a {ıracan ehvalatı {anımlara, Bağdad'a gétmeyib Çenlibél'de galan delilere danışdı. Amma Giziroğlu'nun adını da çekmedi. O barede bir kelme de kesmedi. Nigâr {anım ala gözlerini bir defe süzdürüb Kôroğlu'ya bir gıygacı ba {dı. Dédi:

– Ay Kôroğlu, sen ki, béle iş üzü bilensen, igidsen, göresen bu dünyada senin kimi ikinci bir adam da var, ya éle anan seni tek doğub?

Kôroğlu héç bir söz démedi. Yavaşca galııb, Aşığ Cünun'un sazını elinden aldı, basdı bağına, dédi:

Anadan oğul doğulubdu.

Giziroğlu Mustafa Bey.

Bu dünyaya tek gelibdi,

Giziroğlu Mustafa Bey.

Nizesinin ucu ganlı,
Delileri demir donlu,
Bir igiddi adlı sanlı
Giziroğlu Mustafa Bey.

Bir atı var Alapaça,
Aman vérmir Ğirat ğaça.
Şeşperinin ucu haça,
Giziroğlu Mustafa Bey.

Bir atadan kâş olaydđ,
Bir birinden {oş olaydđ,
Doğmaca ğardaş olaydđ,
Giziroğlu Mustafa Bey.

Hay déyende haya basar,
Huy déyende huya basar,
Kôrođlu'nu çaya basar,
Giziroğlu Mustafa Bey.

Kôrođlu sözünü ğurtaran kimi, Giziroğlu Mustafa Bey gizlendiyi yérden
çı{ıb meclise geldi. Dédi:

– Kôrođlu, sen doğrudan da merd adamsan. Ancağ özgesini ço{ şışirdib,
özünü ço{ kiçildirsen. Dayan, indi men düzünü danışacağam.

Ondan Giziroğlu başlayıb, ehvalatı néce olmuşdusa evvelden a{ıra kimi
danışdı. Ne bir kelme oyana élemedi, ne bir kelme bu yana.

Kôrođlu ile Giziroğlu tezedden ğucağlaşdılar, öpüşdüler, ğörüşdüler,
ğardaş oldular. Giziroğlu'nun adamları da gelib meclise girdiler.

Meclis tezedden başlandı.

***

SADIKÎ AFŞAR (Sadîgî Efşar)
(1533 - ?)

Sadîkî Afşar 1532 yılında Tebriz'in Verci mahalesinde dünyaya gelmiştir. Babası Sadık Bey, Şah İsmail zamanında Şam'dan, oba ve ailesiyle birlikte göçüp Tebriz'e gelmişler.⁴⁰⁹

Sadîkî yazılarını ve şiirlerini Türkçe ve Farsça yazmıştır. Türkçe yazdığı "Mecmuâu'l-Tevas" ve "Divan ve Münşeat" adlı eserleri çok önemlidir.

Mecmuâu'l-Tevas eserini yazarken Ali Şir Nevaî'nin Mecâlisü'l-Nefâis eserini örnek almıştır. "Sadîkî bu kitabında Türk dili ve edebiyatını bir bütün olarak ele almış, mevcut üç edebî Türk şivesini, şairlerini tanıtmış ve eserlerinden örnekler vermiştir. Sadîkî üç lehçeyi de çok iyi öğrenmiş ve her üç lehçede de şiirler yazmıştır."⁴¹⁰

Ayrıca Şah Abbas dönemini konu alan "Abbasnâme" adlı Farsça mesnevisi ve Farsça şiirleri vardır.

Sadîkî Afşar'ın eserlerinden birisi de 480 şairin hayatını içeren "Tezkiret'l-Şüerâ"dır.⁴¹¹

Sadîkî, meşhur nakkaş Muzaffer Ali'nin öğrencisi ve devrin çok saygın şahsiyetlerindedir.

Sadîkî Afşar'ın batı Türkçesi'nde yazdığı iki gazelini alıyoruz.⁴¹²

Göz yaşım vërme nemi âh-i seher gâhılara,
Yanar eflâk könülden çekilen âhılara.

⁴⁰⁹ Zöhre Vefâi, Nâm-ı âverân-ı Azerbaycan II, İntişarât-ı Zéyneb, 2000-Tebriz, s. 50, Tercüme eden: Muhammet Savaş Kafkasyalı. Bazı kaynaklarda, Hicrî-Kamerî 940 yılı 1532 olarak alınmıştır. (Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari {ine Bir Ba {ış, 1376 (M. 1997) Téhran-İran, c. I, s. 78.)

⁴¹⁰ Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari {ine Bir Ba {ış, 1376 (M. 1997) Téhran-İran, c. I, s. 78.

⁴¹¹ Zöhre Vefâi, Nâm-ı âverân-ı Azerbaycan II, İntişarât-ı Zéyneb, 2000-Tebriz, s. 50, Tercüme eden: Muhammet Savaş Kafkasyalı.

⁴¹² Cavad Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tari {ine Bir Ba {ış, 1376 (M. 1997) Téhran-İran, c. I, s. 78-79.

Ėoyma hâli gözümü Şem'-i ru {un eksinden,
Ėoysalar éybi degil Şem'-i nezergâhlara.

Ėéyri tutdı etegin saidini öpmeg için,
Dövlet el vérmese yeg-i himmet-i kütahılara.

Derd-i dil {ublara hâcet-i izhâr degil,
Erz-i hâl éylemesen sengidil âgâhlara.

Sadigî söyleme zôhhada gedeh kéyfini sen,
Reh méy {aneni gösterme bu gümrahlara.

***

Doldu gözüm ġubar-i ser-i kûy-i yâridan,
Gör gör neler yétiŐdi mene rûzigâridan.

ÉŐġ âteŐine yanma ya {ılma démek nedür?
Od mâcerasın istemedi kimse {aridan.

Cânandan ayrı te'ne düşmen nedür mene?
Yok içtinabı kalıbedün sengisâridan.

Düşdüm muhit-i éŐġe ve ġurtarmaġa meni
Ger tüşse Sadigî nezer-i itabiden.

***

MUHAMMED EMANÎ
(1536 - 1610)

Azerbaycan Türkçesi ve Farsça ile hem divan şiiri tarzında hem de halk şiiri türlerinde mükemmel şiirler yazıp divanlar oluşturan Muhammed Emanî, Azerbaycan ve İran Türk şiirinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Emanî, Şah Tahmasb'ın iktidarı döneminde yaşamıştır. Şah Tahmasb'dan sonra devletin başına geçen Safevî şahları ülkeyi sağlıklı bir şekilde yönetememişlerdir. Ülkede keyfilik, haksızlık, yolsuzluk, soygunculuk almış başını gitmiştir. Ülkenin birçok şehri komşu ülkeler tarafından işgal edilmiştir. I. Şah Abbas, başa geçip, hakimiyeti eline aldıktan sonra kaybettikleri toprakları birer birer geri almaya başlamıştır. Muhammed Emanî, 1599'da Merv'in, 1602'de Belh'in, 1604'te de Tebriz'in, alınmasında bizzat bulunmuştur. Emanî bu askerî başarılar için kasideler yazmıştır.

Hem divan edebiyatı hem de halk edebiyatı nazım türlerinde eserler oluşturan şair yüksek ve varlıklı zümreden olmasına rağmen devrinin sıkıntılarını, yolsuzluklarını büyük bir cesaretle ve keskin bir dille tenkit etmiştir. Devrin yöneticilerini sürekli adalete, insafa davet etmiştir. Aşağıdaki şiirinde de görüldüğü gibi şair devrin hakim güçlerinin yönetimleri ve insanlara bakışları karşısında hayretler içerisinde olduğunu, güllerin yaprağında vefa kokusu kalmadığını, artık liyakatlı sultanların bulunmadığını, devrin bir soluk bile arzulara uygun geçmediğini büyük bir yürek yangısı ile dile getirmiştir⁴¹³:

“Dehr-i dîn bîdaddin, Yâ Reb, men-i héyran nétey?
Éyleyibdür vâdi-yi héyretde sergerdân nétey?

Güller övragide yo {dur zerrece bûy-i vefa,
Endelib-i zâr-i şéyda bolmayıb héyrân, nétey?

---

⁴¹³ E. Seferli, T. Yusifov, Gedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Baki-1982, s. 293.

Bir gedâ kim éylemişdir künc-i üzletni meğam,
Mültefit ehvaliğe ger bolmasa sultan nétey?

Baş açuğ, yalın eyağ gezgen dégildir hâlsız,
Şe'nini mehv éylegenge bolmasa ürfan, nétey?

Éy Emanî, arizu ço {, é'tibarım ömre yo {,
Bir nefes re'yimce dönmez gerdiş-i dövran, nétey?"⁴¹⁴

Emanî, gazellerinde gerçek insan aşkı ile "sûfi-panteist" aşkı birleştirmiştir. Başka bir deyişle ile İlâhî aşk ile dünyevî aşkı birlikte ele almıştır. Şair, bazen gerçek insanî aşkı o kadar açık çizgilerle veriyor ki orada tasavvufî aşkı bulmak mümkün olmuyor. Lâkin bu durum onun sûfizme ilgili şiirlerini ikinci dereceye düşürmüyor. Belirli sûfiyâne biçimde yazdığı şiirlerinde Emanî, mevcut hayata daha ciddi müdahale ediyor, daha insanî arzularla yaşıyor. Fikirler genişliyor, felsefî mahiyet alıyor.⁴¹⁵

Bu hususiyetleri yansıtan en önemli manzumalarından birisi 'İsteme' redifli gazelidir:

"İstesen, cânanını, cân isteme,
Çekgilen derdini derman isteme.

Dünye vü üğbadın oldur çün murad,
Anı iste, küfr ü iman isteme.

Âşığa, ger é'tigadın eşşe bar,
Sadıg olgil, vesl ü hicran isteme.

Çün {oşelhanlıg imes bülbül müdam,
Târe {ürsend ol, gülüstan isteme.

Éy seba, dağıtma müşkin sünbülün,
Ehl-i âlemni perişan isteme,

Éy Emanî, zerrece âzâr-i dil
Nisbet-i héyvan ü insan isteme.⁴¹⁶

Son mısradaki belirtildiği gibi, insan ve hayvana karşı ilgili olan, zerrece kadar onların kalbini incitmek istemeyen şair, bu eserinde derin felsefî bir aşktan

⁴¹⁴ Emanî, Tertib 'Éden: Elyar Seferli, Yazıçı Neşriyyat, Bakı-1983, s. 234.

⁴¹⁵ E. Seferli, T. Yusifov, Gëdim ve Orta Esrlər Azərbaycan Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1982, s. 294.

⁴¹⁶ a. g. e. s. 294.

sohbet açmıştır. Bu aşk için hicranla visâlin, kâfirlikle imanın, dikenle gülün farkı yoktur. Bu fedakâr güzellik âşığının ideali, insanlık ve saadettir.

Emanî'nin şiirlerinde asıl unsur "muhabbet"tir. O aşka özel bir felsefi anlam veriyor. Ona göre insan "aşk" için yaratılmıştır. "Ğerez" redifli gazeli şairin bu fikrini açıkça gösterebiliyor⁴¹⁷:

"Kesb-i eşğ étmekdir insandin ğerez.
Tanımağ cânanını candin ğerez.

Tel'et-i mir'atının eksin eyan
Éylemekdür méhr-i re{şandin ğerez.

Endelib-i mübtela-yi zarĝe,
Gül yüzün görmekdür efĝandin ğerez.

Ariz ü rü{sâr ü {ett imzasüdü,
Lâle vü nesrin ü réyhandin ğerez.

Ĝedr ü miĝdarın vüsâlin bilmege
Bar imiş âlemde hicrandin ğerez.

Cüz sıfat-i le'l-i canbe{şi imes
Tırz içken âb-i héyvandin ğerez.

Éy Emanî, ĝedd ü reftarı irür
Yârının serv ü {uramandin ğerez."

Muhammet Emanî'nin klâsik şiir üslûbunda yazdığı manzum hikâyeleri de önemli mevkiye sahiptir. Emânî, konusunu halk edebiyatından alan bu hikâyelerde çok ilgi çekici kahramanlar oluşturmuştur. Araştırmacılar onun iki hikâyesi üzerinde çok fazla durmaktadırlar. Bunlardan birisi "Devesi Ölmüş Kadın", diğeri ise "Tiryaki" adlı hikâyedir. "Hâtem Taî ve Ĝerib" ile "Yoksul Kişinin Hikâyesi" adlı hikâyeleri de meşhurdur.

Emanî halk şiiri nazım türlerinde güzel bayatı (mani), koşma, geraylı yazmıştır. Şah İsmail Hatayî ile başlayan halk edebiyatı nazım türlerinde şiir yazma geleneği Emanî ile yüksek seviyede devam etmiştir.

Emanî hakkında ilk yazıları Sadikî yazmıştır. Sadikî, Emanî'nin Yezd şehrinin hakimliğini yaptığını, yardımsever, namuslu, necip bir insan olduğunu yazıyor. Balaş Azeroĝlu, şairin hayatı ve sanatı üzerine 1977 yılında Bakü'de bir biyografi yayımlamıştır⁴¹⁸.

Diğeri bir önemli çalışmayı da "Emanî" adlı eseriyle Eliyar Seferli

417 a. g. e. s. 294.

418 Balaş Azeroĝlu, Mehemmed Emanî, Élm Neşr., Bakı-1977.

yapmıştır⁴¹⁹.

Muhammet Emanî'nin eserlerinden örnekler:⁴²⁰

GERAYLILAR

Tövf-i kûyine irmege,
Könül daim niyâz éyler.
Mehebbet gülün dermege
Cân bülbülü pervâz éyler.

Éşğ odununun sönmez közü,
Ecnebi bilmez bu sözü,
Mövcuddur her şeyde özü,
Geh niyâz ü geh nâz éyler.

Ṭâk-i pâyine mayilem,
Astanide sayilem,
Gehr ü lütfüne gâilem,
Gerek ço {, gerek az éyler.

Âşigler silkinde olan
Pâkbin bolmas bigüman,
Benzer ona kim, bir nâdan
Teharetsiz namaz éyler.

Emanî, sen onu tani,
Ĝeyrini saygilen fâni,
Éşğide sadıg olani
Aĝibet serferaz éyler.

***

Éşğ oduna yandı baĝrım,
Yâ Reb, görem mi didârın?
Daĝdan ağır oldu aĝrım,
Yâ Reb, görem mi didârın?

Éy adı zikrû'ül lisanım,
Yadindin ğut tapan cânım,
Vaĝif-i râz-i nihânım,
Yâ Reb, görem mi didârın?

⁴¹⁹ Eliyar Seferli, Emanî-Eserleri, Yazıcı Neşr., Bakı-1983.

⁴²⁰ a. g. e.

Ğaçıpdur gözlerdin {abım,
Ğeçe gündüz yo {dur {abım,
Metleb-i şeyb ü şebabım,
Yâ Reb, görem mi didârın?

Çünkü bezmindin iraçem,
Ölüyem, noldu ger sağem,
Ğayetü'l ğayet müştâğem,
Yâ Reb, görem mi didârın?

Em étmekdin ötrü yârem,
Da {i ğalmadı medarem,
Senden özge yo {dur çârem,
Yâ Reb, görem mi didârın?

Tazedür hüsnün gülşeni,
Cân bülbülü ister seni,
Fânidür şu dünya fani,
Yâ Reb, görem mi didârın?

Kilk-i ğeza reĝem çaldı,
 Meni senden ayru saldı,
 Felek intiĝamın aldı,
 Yâ Reb, görem mi didârın?

Hicr-i canuma kâr éden,
 Könlümü bîĝerar éden,
 Bîmârine timar éden,
 Yâ Reb, görem mi didârın?

Emanî'yem senin zârın,
 Ezelidin giriftârın,
 Heddin ötdü intizârın,
 Yâ Reb, görem mi didârın?

***

Felek reĝmine bir nezer,
 Görsem yüzün cânânımın.
 Ğalmaz derd ü ĝemdin eser,
 Görsem yüzün cânânımın.

Heddin ötdü intizârı,
 Ğalmadı könlüm ĝerarı,
 Cân ü dil olsun nisârı,
 Görsem yüzün cânânımın.

Étipdür endüh-i hicrân,
 Gerçi könlümü périşan,
 Her müşkülüm olur âsan,
 Görsem yüzün cânânımın.

Topu méydandin ĝapardum,
 Yı{ılanımı yapardum,
 Könül istegin tapardum,
 Görsem yüzün cânânımın.

Devasız derdin devasın,
 Bînevâ könlüm nevâsın,
 Tapam canum müddeasın,
 Görsem yüzün cânânımın.

Dövlet-i vesline fûrset,
 Tabuben mehv olsa firĝet,
 Emanî, çekmezdüm hesret,

Görsem yüzün cânânımın.

***

Fürset olicağ her demde,
 Ğenimetdür sefa sürmek.
 Könül eglenmese ğemde,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Sûr-i yârı hemrâz édib,
 Müğenniler demsaz édib,
 Mütrübler hem âvaz édib,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Söhbet olgaç ezm-i cezme,
 Ecnebini ğoyma bezme,
 Kéyfiyyetsiz bir dem gezme,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Yéne geldi bahar fesli,
 Éyş étmekdür anın esli,
 Müyesserin olsa vesli,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Dürüst olacağız yeğın,
 Taparsan gönül istegin,
 Séyr éyle mehebbet bağın,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Éşğ bîmârının timarı,
 Kâm ile görmekdür yârı,
 Âsan éder her düşvârı,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Éşğ oduna yanan sönmez,
 Géden günler geri dönmez,
 Ömür ğuşu uşdu ğonmaz,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Dünyanın yo {dur vefası,
 Zâhir degil müddeası,
 Her beğanın var fenası,
 Ğenimetdür sefa sürmek.

Varlığını saygil fâni,

Mehebbet meğamın tanı,
Ehl-i hâl ile, Emanî,
Ėenimetdür sefa sürmek.

***

Hicran kâr étđi cânıma,
Bilmen nolacağdur hâlım.
Dövrän susadı ğanıma,
Bilmen nolacağdur hâlım.

Bâr-i ğem ğeddim {em étđi,
Sebr ü aramum kem étđi,
Tar ü zâr-i âlem étđi,
Bilmen nolacağdur hâlım.

Füzûn cünûnem Mecnun'dan,
Séyl-i müjğânım Céyhun'dan,
Efğanım ötdü gerdundan,
Bilmen nolacağdur hâlım.

Hâletim ibret olupdur,
Rahetim möhnet olupdur,
Âdetim riğğet olupdur,
Bilmen nolacağdur hâlım.

Göz görmek ister cemâlin,
Könülde daim {eyâlin,
Müyesser olmaz vüsâlin,
Bilmen nolacağdur hâlîm.

Ayrılığ yulduzu batmaz,
Géce vayimden él yatmaz,
Sensiz könül neste çatmaz,
Bilmen nolacağdur hâlîm.

Firğetindin, cânım cânı,
Âhum tar étî cehâni,
Zârem menend-i Emanî,
Bilmen nolacağdur hâlîm.

KOŞMA

Bahar oldu, taze güller açıldı,
Servinâzım, sallanuben séyr éle.
Şüküfe övrağı her yan saçıldı,
Servinâzım, sallanuben séyr éle.

Can beslenür é'tidal-i hevadin,
Derdlü olan çekmez minet devadin,
Her meğamda ğulağ dolar nevadin,
Servinâzım, sallanuben séyr éle.

Müesserdür endelibdin nâleler,
Saçmış incü sebze üzre jâleler,
Éşğ odundin dağlar goymuş lâleler,
Servinâzım, sallanuben séyr éle.

Her sehfesin tertib étmiş gülün ğéyb,
Öyle kim, héç tapmağ olmaz anda éyb,
Ğenimetdür yétişmegey veğt-i péyb,
Servinâzım, sallanuben séyr éle.

Yaz feslinde seher ğuşlar elhani,
Medhuş éder idrak éden insanı,
Bîtekellüf {ürrem olsun Emanî,
Servinâzım, sallanuben séyr éle.

GAZELLER

Yâ Reb, cahanda men kibi bir zâr bar mola?

Könlü fikâr ü didesi {ûnbâr bar mola?

Nâkâm her ârade benim kimi nâmurad,
Hiç kim, békâm-i {atir-i eğyar bar mola?

Daré-yi âra könlüde bolan intizâr dik,
Bir derd-i bînihâyet-i düşvâr bar mola?

Ğem héç kim ilen étmedi terk-i refiğliğ,
Anın kimi enis-i vefâdâr bar mola?

İğlim-i eşğ içinde, **Emanî**, könlü sifet,
Bisebr ü bîğerar ü giriftâr bar mola?
***

Yâ Reb, bu lütf kim, éledin {elğ âra mana,
Heddîm imes ki, şükrün édem şerh, mücmelâ.

Lütfün beyanını ebedüd-dehr, filmesel,
Cân nitği ğılsa, oymaya mindin biri edâ.

Bir zerre tansa, lem'ê-yi méhrini tire {âk,
Ay ile Gün'ge gece vü gündüz vérür ziya.

Çün satirü'l üyûbsen ü ğafirü'z zünûb,
Yo{ bim, ümid var günehkâre heşr âra.

Sermayé-yi heyhat-i ebeddür mehebbetin,
Toş ol ki, bu etiyye ona éyledin eta.

Vardur ümmidim ol ki, bu bigânever könlü,
Nâdide âşinâlarına ola âşına.

Bîşekk Emanî tövf édecekdür herimuni,
Lütfun ona çün olmuş ezel günde rehnüma.

***

Âşigi ğemdin éder yârı {ilâs,
Öyle kim bülbül ü gülzârı {ilâs.

Lillehilhemd ki, hicrân elidin,
Étdi vesli dil-i efkâr-ı {ilâs.

Bö'dinin zilletidin izzet-i gürb,
Étdi min zâr-i giriftâri {ilâs.

Ebedî şâd olacağdır ğemdin,
Her kimi éylese dildârı {ilâs.

Éyledi iki cahan fikretidin,
Mini didârının enzârı {ilâs.

Eşk ü âh âb u havası ğıldı
Zefidin âşig-i bîmârı {ilâs.

Ehl-i âlemini périşanlıĝidin,
Éylemiş türré-yi terrar-ı {ilâs.

Éyledi dünya vü mâfihadin,
Âşigi şivéi bîâri {ilâs.

Éy Emanî meni ğan yudmağdın,
Ĝıldı şol ğamzé-yi {ün{ari {ilâs.

KASİDE

Yâ İlâhü'l âlemin, senden meded,
Yâ kerimü'l ekremin, senden meded.

Rehmete möhtac olan demde ğamu,
Yâ rehimü'l râhimin, senden meded.

İstiânet istegende her işe,
Yâ müinü'l müstein, senden meded.

Nüsret ü feth-i cehad-i din üçün,
Yâ nesirü'n nâsirin, senden meded.

Rütbe-yi e'lâ-yi neğdi tapmağa,
Yâ enisü'l âbidin, senden meded.

Bolmağa tövfiğ-i taat-i refiğ,
Yâ veliyyü'l mütteğin, senden meded.

Hifz-i imân ü yeğin ü sidđ üçün,
Yâ hefizü'l hâfizin, senden meded.

Heđđ ü batil ferđinin teş'isiğe,
Yâ hekimü'l hakimin, senden meded.

İftitahi bab-i ümmid olmağa,
Yâ fütühü'l fatéhin, senden meded.

Yârimizdin sa'lamaja sem'imiz,
Yâ sem'üs samé'in, senden meded.

Çün kim, işfağın füzûndur cümledin,
Yâ şefiü'l müşfiğin, senden meded.

Âlemin şükrünü teğrir étmeđe,
Yâ şükürü'ş şakirin, senden meded.

Hür ü ğılmanın vüsalın tapmağa,
Yâ cemilü'l ecmelin, senden meded.

“Üzr-i teğsirât üçün yövmü'l fürü”
Yâ şefi'ül müznibin, senden meded.

Meğsed-i dâréyn hasil bolmağa,
Yâ emirü'l mö'minin, senden meded.

Éylemeđe kibr-i nefis ilen cehad,
Yâ ğetil'ül kâfirin, senden meded.

Ref'-i kéyd-i şerr-i şeytanı üçün,
Yâ ecirü'l müşrikin, senden meded.

É'tisam-i rişte-yi ümmidđe,
Yâ zivacü'l müttesin, senden meded.

Zahir olğaç nâmé-yi e'malımız,
Yâ kiramü'l kâtibin, senden meded.

Mehv bolmağ {övf Emanî könlüdü,
Yâ emanü'l {ayifin, senden meded.

RÜBÂÎLER

Efsus ki, yâr gétidi, ğaldım bîkes,
Mehcur ü esir men kibi héç kim imes.
Könlümde irür hesret-i yüz növ heves,
Cüz nâle imes daim işim misl-i ceres.

Ni lütf idi nâgehane ki bünyâd étdün?
Bir nâme bile Emanî'den yâd étdün?
Hicr içre pozug könlümü âbâd étdün,
Elğisse ki, ğemdin anı azâd étdün.

El-minnet ü lillâh yéne cânane geldi,
Hicranğa şikest ü vesle tuğyân geldi,
Derd-i dil-i nâlânime derman geldi,
Fersûde bulan cism éviğe cân geldi.

HİKÂYELER

DEVESİ ÖLMÜŞ KADIN

Bir ğarı kim, {erfliĝi yâr imiş,
Béŝ oĝulu ve bir lökü bar imiş.

Lâkin oĝlanlaridin artuĝraĝ
Séver idi lökünü şol andaĝ

Kim, saçanda buduna lök südük,
Yapuşurdu ĝıçına misl-i sülük.

Mümkün irmesdi ger tekellüm ona,
Bar idi gövşemek tebessüm ona.

Nâgehan çéşm-i rehmi çer{-i nîgun,
Talé-yi vajegun ü be{-t-i zebun

Hiyle vü rif birle se'yi tamam
Étdiler tâ edem yolige {üram.

Ĝaldı biçâre lök hem âvâre,
Ba {mayuben cihaz ü efsâre,

Sıçradı, palçıĝa batub öldü,
Ĝarının benzi ĝüssedin soldu.

Şiven édib baĝırdı daylaĝ dik,
Ĝâh enba olurdu vü geh cik.

Her kime ol ecüz-i fersüde
Lök sözüñ söyler idi bihûde.

Ĝonaĝ u ĝonşu ĝarının sözidin
Usanıb, nifret étdiler yüzidin.

Lök behasını ĝarı övladı
Getürüb dédiler ki, feryâdı

Étmeyib al bu meblaĝi, zinhâr,
Sa {la yanında, saymaĝil düşvar.

Aĝçanı aldı, ĝoydu cibine,
Ba {mayıb hiç ŝekk ü ribine.

Nâgehân bir néçe gonağ geldi,
Garı bağrımı ğüsseler deldi.

Éyleye bilmez idi kim, izhâr
Étmeye lök hâletin tekrar.

Dédi: Oğullar, ağçanız alınız,
Hem yanınız içiğe hem salınız.

Lökçüyezimni ben héç unutmazam,
Vesfinin neğli bile demsazam.

Ağçanı atubeni ğıldı itab,
Başladı lök söztün növhe {itab.

Ğisse vü ğüvvesi bu irdi vü bes,
Tâ ecel ğıldı ona ğet'i nefes.

Ademe olıcağ her iş mö'tad,
Refimes, éy Emanî, tâ miad.

Böyledür çünki lâzım-i insan,
Bérmegil nefesinin elige inan.

TİRYEKÇİ (TİRYAKİ)

Éşitdüm, öz özüne dün dér idi,
Biri kim, iki veğt efyun yér idi.

Deriğe, hesreta, derda ki, tiryak
Zeif étdi tenim, mehv oldu idrak.

Kéçerse bir nefes veğti, çı {ar can
Bedendin istemek hengâmi âsan.

Görünür {elge etvarim ecayib,
Nécük kim, tapmışam vez-i ğerayib.

Ne bîmarem, ne ten salim, ne bîdâr,
Ne der {ab ü ne {ud mest ü ne hüşyâr.

Ne ğerçek merd ü ne {unsa vü ne zen,
Cemâd-i mes {bihiss bâser ü ten,

Mühigdir vagé'i ol zâr ebter
Kim, irmes gedri toprağe beraber.

Néçük bolğay çırağının fûrûği,
Çü étmes ferg sidğ ile dÛrûği.

Heğigetsizlik etvarı hemişe,
Tilâf-i gövl igrarı hemişe.

Gehi mülk-i zerafat padşahi,
Kesafet birle gâhi kem zidahi.

Ço{un gördük édib ol vez-i teğyir,
Tilas oldu ziru-yi egl ü tedbir.

Bolub emsal ü egran içre ser{éyl,
De{i ol şume hergiz étmedi meyl.

Ėam ü tiryakilerge bîmelâlet
Zehi dövlet nesib olsa bu hâlet,

Bu iş tövfîg-i hegdür, éy Emanî,
Yéter, gıl serzeniş ol nâtevani.

HÂTEM TAİ VE ĞERİB
(Hâtem Taî ve Garip)

Éy kim, imes zâtına vesf éhtiyac,
Bérmiş iki âleme sün'ün revâc.

İns ü melek birle vü hûş ü tûyur
Rabité-yi rizğde tapmay gûsur.

Bulmamış iken eser-i ziheyat
Rizği müğerrer olunur tâ memat.

Her kime enva-i vesâyil bile
Rizğ yétey ğismet-i kâmil bile.

Öyle ki, bir ğafile ğövm-i Ereb
Hatem Téy ğebri üze pürteeb,

Bimi ğazağdin tüşüben ğaldılar,
Yüklerini {övf bile saldılar.

Yo { idi héç ğism yémekdin nişan,
Aclığ almışdı elindin inan.

Ğafile ehlide bîrav nâgehân.
Ğebrğe ğöz tikdi, dédi: Kéy filan,

Ekrem-i bizzéyf idi çün verzişin,
İmdi dağı şol revîşi ğıl işin.

Çünki yétişdük sana biz mihman,
Éyle mûhéyya bize bir bezl {an.

Nâgeh uş ol hâl içide bir simiz
Besrekine vağé' olub {öft ü {iz,

Tüşdü eyağdin, ğoyuban baş yére
Ğıldı teeccüb eyesi bu sire.

Bağrını héyret odu étdi kebab,
Til uzadıb ateme ğıldı {itab.

Dédi ki, ceşn éylemek él malidin
Bedter irür oğrular ehvalidin.

Böyle kerem da {il-i imsak irür,
Ni revîş-i âlem-i idrak irür.

Söyledi bir şe {s ona, key füzul,
Bolmamısın böyle démekdin melul?

Hateme {etm oldu ezeldin se {a,
Böyle déme léyk ona irmes reva.

Ėafîle ehli derisin soydular,
Ol géce besrek etidin toydular.

Sübh ü tulu' etdi çü Heğ güdreti,
Nûre bedel boldu géce zülmeti.

Mindi felek bu {tisiğe çü guyaş.
Rum ü Hebeş {éylige tüşdü savaş.

Nâgeh ol esnade bolub âşikâr
Geldi bir e'rabi-yi üştürsevar.

Bir tive hem öz tivesine ğatıb,
Etmek ü et ar {asiğe yüklatıb,

Müştebeh olğantivege héy'eti,
Ba {maĝi vü yérişi vü sür'eti,

Ėafîle ehli dédiler: Kéy cevan,
Bais-i gelmek ni idi bîĝüman?

Söyledi: Dün géce hezin-i dijem
Vaĝiede hatem-i sahibkerem

Geldi tuşumuzge dédi bir ğonaĝ,
Aytdı: Gerekdür bizi aĝırlamaĝ.

Min hem anın bir tivesin vam édib,
Ėafîlenin ehliĝe en'am édib,

Ya {şı yamanı ĝamu aĝırladım,
İkiliĝi terk édiben birladım.

Bérdi nişan cüsse bile muyini,
Yüklemek ü tüşmegide {uyini.

Borcun eda  dib olan  z r  ah,
Tizrek andin kim, ola rub rah.

M stehege heggini vasil  d n,
Suret-i hilliyeti h sil  d n.

Cud   se  a himmetid r bu sifet
Kim, tapalar t rbetidin menfeet.

D rd-i m y-i himmet ir r, sağiya,
C mle merezlerge ezeldin deva.

Sunđil Eman 'ge b el taf-i  as,
T  kim, ola z hd   riy din  ilas.

YOKSUL KİŞİNİN H K YESİ

Ravi nağıl  tdi kim, iflas ara
Bir kişi galmışdı hezin daima.

Fağe v  feğr elgida z r   niz r
Ehl   ey lidin olub Őerms r.

 limiğe r zı olub her zaman,
Başlar idi m hnetidin y z feğan.

Gerçi besi müflis idi lâkin ol,
Tamé' olub kimseye sunmesdi göl.

Éylemeyüb söhbet-i {elğ i {tiyar,
Gané-i bir gürs idi léyl ü nehar.

Ze'f ü riyâzetdin olub bes zebun,
Tapmadı ol, gürsünü hem néçe gün.

Nâgeh édib {atirin ümmidvar,
Geldi bédergâh-i şeh-i kâmgâr.

Ol ki, cehan içre olan çün cehan,
Mazi ü müsteğbeli bilgen eyan.

Cedlerinin biri Hebib-i celil,
Biri hem egsamgen-i selsebil,

Hezret-i Zehra ona ümm-i eli,
Emmi Tebari Hesên ibn Eli,

Şah-i şehidan atası bigüman,
Madéh-i Cibril emin her zaman,

Ye'ni ki, seccad-i eléyhisselam,
Hami-yi din, varis-i {éyrül enam.

Mö'min-i derviş cemalın görüb,
Secdé-yi şükr étđi iragđin durub.

Hacete el ğaldurub étđi dua
Medh ü senadin sora ol bineva.

Ecz ile biçareliğ izhâr édib,
Didelerin ebr-i göherbâr édib,

Dédi ki, éy sahib-i te {t ile tac,
Bir sürük oğlum uşagım bardur ac.

Cümlesi dér: Bizge gerekdür {örek,
Hiç cehetdin tapaman bir çörek.

Ömür kéçib, görmemişem sal ü mah,
Şö'le évim içre ya {ar berg-i ah.

Ĝissesidin ĝüsselenib şah-i din,
Tökdü eĝig üstüĝe dürr-i semin.

Boldu {ecil söylegenindin feĝir,
Gördü çü riĝget éder ol binezir.

Terk-i edebdür dédi minbe'd ĝal,
Yérni öpüb gétdi ol aşüftehâl.

Yolda çü hemsâyeler uğraşdılar,
Gétmek ü gelmekni {eberlaşdılar,

Dédi: Ğemim şerhlerin ibtida
Çün éledim, hâlma ĝıldı bukâ.

Çün görüb ol növ'onu min özüm,
Özünü unuttum da {i bilmey sözüüm.

Nâĝeh o hâlet içide bir füzül
Kim, bardı {arici ol nâĝebul.

Hiylede iblisĝe ustad idi,
Tatiri ĝéybet démeĝe şâd idi,

Dédi, besi laf éder imamınuz,
Büleceb ol kim, béremes kâminuz.

Çün nezer étse zer olur tire {âk,
Néyçün éder giriyeni ol zat-i pâk?

Mö'min-i müflisĝe leinin sözü
Geldi yaman, dédi, yaşarıb gözü:

– Kéy siyeh üzlü seg-i pürkibr ü kin,
Nehs-i deĝel, fasiĝ-i bieĝl ü din,

Söyledin er büĝz ü heseddin yaman,
Mahĝe it ef-efidin bâziyan.

Mö'minin oldu çü imam yarici,
Boldu péşiman sözidin {arici.

Yoldin édib övd béderĝâh-i şah,
Barmadı öz éviĝe ol merd-i rah.

Yétgec öpüb sidğ ile dergâhini,
Gördü eyan encümen-i şahini.

Emr ile çün meclis ara tapdı bar,
Gıldı hezin {atirin ümmidvar.

Étmedin izhar mübahislerin
Söyledi eshabğe şeh cümlesin.

Tâ kim, ola kûr leinler gözü,
Remz-i vilâyet bile hezret özü.

Bérd-i zibe'd-i heme göftü şinov
Mö'min-i müflisğe iki gürs-i cov.

Dédi ki, bu gürsleri heğ-celeb
Vüs'et-i rizğingē gılbudur sebab.

Ğürsleri aldı, ferehnâk olub,
Éviğe ezm éyledi, çalak olub.

Ğüsler irdi çü besi {üşkü se {t,
Dédi: Heman béh ki, gılam le {t le {t.

El ve tişi gürsler ilen sitiz
Gıldı besi, léyk goparmadı çiz.

Yétidi çü bazarğe şaré'ara,
Gördü balğ satğuci bîmacera.

Mücib-i şer'ile édib şert-i eğd,
Béy'gıllur balığı bacins ü neğd.

Yanığa barıb dédi: Kéy pakdin,
Yâ Reb, olur mu ki, bu gürsün birin,

Lütfü terehhümle bévech-i Hesén,
Alğasen ü bizge balğ bérgesen?

Gördü ki, ecz ile gıllur iltica,
Ğürsü alıb, balığı bérdi ona.

Tapmış idi metn-i ezim ol semek,
Müşkül idi bînemek anı yemek.

Möhneti renc ile yétib canıge,
Geldi feğir tuz satanın yaniğe,

Söyledi bir gürsni hem sin alıb,
Etegime ger bir avuc tuz salıb,

Göndere bilsen meni évüm sarı,
Şád olur oğlum uşağum barı.

Hesb-i rızası bile o tuz satan
Évi sarı éyledi anı revan.

Éviğe geltürdi bilâréybü şek
Mö'min-i derviş semek banemek.

Pâk éder iken semeki gördü kim,
Çı{dı içidin iki dürr-i yetim.

Gövher-i nâyab olar irdi bes,
Giymetini bilmes idi hiç kes.

Le'l ile yağut revacı idi,
Her biri yüz mülk {eracı idi.

Dürleri alğac ele ol merd-i rah
Secdé-yi şükr étidi, dédi: Yâ İlâh

Âl-i eba hörmeti üçün mana
Lütf ü eta kim, éledin {elg ara,

Min yil eger şükr désem men hemin
Söyleye bilmen da {i mindin birin.

Endüh-i iflasdin azad olub,
Öz özü birle dér idi şád olub:

Men kibi bar mola muradın tapan,
Möhneti rahatğe mübeddel bolan?

Oğlu, gızı, övreti sönüşdüler
Zümzümeler édübeni coşdüler.

Od ve odun teb { üçün geltürüb,
Cümlé-yi esbabı müheyya gılub,

Balığı pakize yuyub bigusur,
Büryan édib, asdılar, dertenür.

Açmamış iken o, tenurin başın,
Gördü ki, bir kişi döger ğapusın.

Dédi: Ne istersen, aya merd-i hürr?
Söyledi kim, aç ğapunu, {éyrdür.

Ğapu açub bir biri çün gördiler,
Ecz ü tevazö' édüben durdiler.

Dédi o, dervişge: Merd-i eziz,
Ğürslerindin yémek olmadı çiz.

Söylediler balığ ilen tuz véren,
Bu iki ğürsü ol esir-i mühen

Ğut élesün hemreh-i ehl ü eyâl,
Balığ ü tuzni ona ğıldıuğ helâl,

Ğürsleri aldı, bolub şadkâm,
Téyr dua ğıldı olarğa tamam.

Éve gelib şerhini başdin eyağ
Söyledi, fehm éyledi oğul uşağ.

Zövg sedasın bura {ıb dercehan,
Söylediler, cümle bolub yékzeban:

Şükr Heğ'in dergehiğe kim, çénin
Éyledi mümtaz bizi barcedin.

Cümlesi balığ etidin toydular,
Münkirinin gözlerini oydular.

Şamgeh irdi ki, birav nâgehan
Geldi, dédi: Ğürsleri, éy filan,

Şah buyurdu ki, getürsün bile,
İstegini tapdı çün ol sidg ile.

Dürler ü ğürslerni alıb elige,
Medh ü sena vird ğılub tilige,

Remz-i vilâyetge serefrâz olub,
Düşdü yola, sidğ ile demsaz olub.

Zövğ ü sürûr ile édib get'i rah,
Geldi ferehnâk bédergâh-i şah.

Turdu edeb şerti bile bir zeman,
İndediler meclis ara nâgehan.

Ġürsler ü dürleri mecme' ara
Zâhir édib dedi: Eyâ rehnüma,

Evvel ü â{ırda bu iş terhini
Çünkü bilürsen, ne déyim şerhini.

Şeh dédi kim, Ġürsleri vér géri,
Bardurur munda erenler siri.

Timek onu özgege düşvar irür,
Biri sühur ü biri iftar irür.

Heğ çü yétürdi nesibin ġéybdin,
Cümle işin {âli irür éybdin.

Dürleri ét vech-i meaş özüne,
Rizğ éşşigin açdı çü Heğ ġüzüne.

Heğdin olur bendeğe çün lütf-i {as,
Ġemdin éder bir sebep ilen {ilas.

Emr senindür, dédi, yâ Şah-i din,
Her ne ki, hökm éylesen oldür ġüzün.

Dürler alıb, ġürsleri tapşurub,
Ġopdu évi sarı besî şâd olub.

Gece çü kéçdi vü seher urdu dem,
Gétđi könül ġüzġüsidin reng-i ġem.

Nâgeh uş ol hâl içide bîġüman,
Yétđi ġezadin bir ağır kârvan.

Mö'mine çün lütf-i ebed yâr idi,
Tâléyi imdâdı bilen bar idi.

Ĝafilenin ortaside bir kişi
Kim, dürr alıb satmağ irürdi işi,

Sim ü zeri vezn ü ededdin būrun,
Belke ne kim, til degey andin fūzun.

Küçe vü bazarğe saldı nidâ,
Kimde ki, bar le'lü dür-i bîbeha.

Keltirüb alsın evezin zerr ü sim,
Hesb-i rızası bile bîvehm ü bim.

Bérdi nişan {aceğe bir cövheri
Kim, filanundur iki gövheri.

Ĝılmamış héç esrde ğevvas-i egl,
Behr-i te {eyyüldin olar tekni negl.

Éşidib ol sözün cevahirfüruş
Éyledi béy'etiğe rehn egl ü hûş.

Dédi ki, éy müjdedeh-i bîmisâl,
Lö'lelerin sahibi ola merd-i hâl.

Nérde ise dur gédeli tézregün
Serf édüben sim ü zerin barcesin,

Dürler alıb ğéyr üregün yaralı,
Dünyada bir ad ğoyuban baralı,

Gétdiler ol mö'minin évi sarı,
Tâce bilen encümen ehli barı.

Be'di mülağat ü tevazö' besi
Étib uş ol mö'min ilen cümlesi.

Söylediler: Gelmişüz, éy möhterem,
Lö'lö-yi şehvarler üçün bu dem.

Vüs'et-i rizğ omuş olar çün size,
Her ne ki, meğsud irür al vér bize.

Müşterinin sözlerini istima
Étdi, dédi: Béy' üçün min niza

Éylemeyübdür, béríben biğerez,
Her ne mürüvvetdise bérgil evez.

Ṭace dédi: Men da {i, éy pâkdin,
Her ne ki, bar cümle tuféyl éyleyin.

Hikmet-i sidğ emride haziğ bolub,
Bir birinin gövliğe sadig bolub,

Eğd-i ü {üvvet tutub ezcanibéyn
Éylediler ehd-i könül ferz-i éyn.

Lö'löleri mö'min-i pâk é'tigad
Dernezer-i {acé-yi nikunehad

Hazır edib, éyledi teklif çün,
Ṭace hem étdi ki, nefini bütün:

Âlem ara sen kibi bir gérçek er
Göremedüm, munca ki, gıldum güzer.

Bu ni sifet méhr ü mehebbetdürür,
Bu ni dégen lütf ü mürüvvetdürür.

Şadlığ eşkin a {ıyıb gözidin,
Tüşdü eyağığa, barıb özidin.

Tapdı o hâlet içide özge hâl
Ṭacé-yi ferru {rü {-i şirinmeğal.

Söyledi: Ṭadimler, olun téz revan,
Dünyaliğim her ne ki, bardur zeman,

Geltürünüz uşb u menazil sarı,
Mö'min e {imđe hibe gıldum barı.

Mucib-i ferman ile bîmacera
Éylediler hazır o meclis ara

Sim ü zer-i bîhed ü ecnas-i {as,
Her biri bir yérdin olub i {tisas.

Ecümen ehli görüb andağ {isal,
Büleceb işdür dédiler uşbu hâl.

Léyk olar menliği éyleb hiba,
Şah-i vilâyetđe ğıhb iğtida,

Genc-i heğiğetdin olub behrever,
Sim ü zer ü lö'löğe ğılmab nezer,

İkisinin könlü bile bir bolub,
Bir birinin eyağığa baş ğoyub

Söylediler tâ bola candin remeğ,
Şert bu kim, bir nefes ayrılmeyeğ.

İkisi icab ü ğebul éyleyib,
Nefsi könlü şahığe ğul éyleyib,

Bir birinin hesb-i rızası bile
Ömrünü serf éylediler sidđ ile.

Se'yi Emanî hem odur kim, ğıla
Yâr ü vefadarığa canın feda.

***

SARI ÂŞIK

Türk Dünyası'nın en büyük mâni (bayatı/hoyrat) üstadı olan Sarı Âşık, XVII. yüzyılda Azerbaycan'da yaşamıştır. Doğum tarihi, doğum yeri ve hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Hatta XVI. yüzyılda yaşadığını ileri sürenler de vardır.⁴²¹ XIX. yüzyıl tezkirecilerinden Garadağî'nin yazdığına göre aslen Güney Azerbaycan'ın Karadağ şehrendir. El oba ile birlikte gelip Zengezur bölgesinde Hekeri çayının kıyısındaki Gülebîrd kasabasına yerleşmişler.⁴²²

Anlatılanlara göre "Ya{şı" adında bir kızı sevmiştir. Ancak nâkâm bir aşk hayatı yaşamışlardır. Her iki sevgili ölene kadar evlenememişlerdir. Temiz ve ulvî bir aşk hayatı süren iki âşık aynı günde vefat etmişlerdir. Sarı Âşık'ın bir maniden (bayatı) ibaret olan vasiyeti üzerine Hekeri çayının iki yakasına gömülmüşlerdir.

Sarı Âşık'ın vasiyeti niteliğinde olan bayatısı şöyledir:

"Men Âşîğ tersine gøy,
Ter teni ter sine gøy,
Ya {şı'yı gïblesine,
Âşîğ'ı tersine gøy"

(Ben Âşık'ı tersine koyun,
Temiz vücûdu temiz kabre koyun,
Ya {şı'yı kible yönüne,
Âşık'ı ise tersine koyun.)

Görüldüğü gibi Sarı Âşık, sevgilisi Ya{şı'nın kible yönünde, kendisinin ise ters yönde gömülmesini istemiştir. Bununla da sevgilisi ile mezarda bile yüz yüze olmayı arzulamıştır.

Şimdi her ikisi de bir dağın eteğinde Hekerî ırmağının kıyısında tabiatın koynunda uyumaktadırlar.

Müslümanlar her sene mart ve nisan aylarında bu türbeleri ziyaret ediyorlar ve adak kurbanlarını türbenin yanında kesiyorlar. Ayrıca Hristiyanlar da bu zatın türbesinin civarında yortularını icra ediyor ve kendilerine mahsus ayinlerini yapıyorlar.

Sarı Âşık'ın yine vasiyeti üzerine cenaze namazını Mir Nigârî Hazretleri'nin en büyük dedesi ve Mir Aka Bali lakabı ile meşhur Şeyh Hacı Muhammed Şemseddin Efendi kıldırılmıştır. Anlatılanlara göre, Sarı Âşık'ın vasiyetinden Şemseddin Efendi'nin haberi yokmuş. Hicaz'a giderken Âşık'ın

⁴²¹ Sarı Âşîğ, Seçme Bayatılar, Tertib Eden: Hüsëyn Kürdoğlu, Sabah Neşr., Bakı-1993, c. VI, s. 18.

⁴²² Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1988, s. 361; Sarı Âşîğ, Seçme Bayatılar, Tertib Eden: Hüsëyn Kürdoğlu, Sabah Neşr., Bakı-1993, s. 19.

köyünden geçiyormuş. Şeyhin bineği bir türlü köyden çıkmak istememiş. Şemseddin Efendi bundan ilhamla Sarı Âşık'ı sormuş. Ölüm döşeğinde olduğunu söylemişler. Yolculuğunu tehir ederek Sarı Âşık'ın evine gitmiş. Yastığının üzerinde, "Aka Bali geldin Âşık üstüne, / Durma Yasin oku turyan!" şiirini görmüş ve Yasin süresini okumaya başlamış. Bitirir bitirmez Âşık vefat etmiş. Şeyh Hacı Muhammed Şemseddin Efendi, Sarı Âşık'ın cenazesini kıldırdıktan sonra yoluna devam etmiş.⁴²³

Türk halk edebiyatının en küçük ve yazılması en zor nazım türü olan mani (bayatı/hoyrat) türünde Türk Dünyası'nın en büyük üstadıdır

Sarı Âşık hemen her manisini cinaslı, sanat yönü yüksek, Türk halkının duygularını yansıtır nitelikte ve duru bir Türkçe ile yazmıştır. Bunun için de Sarı Âşık'ın manileri bütün Türk illerine yayılmış, hafızalara, cönklerle kaydolmuş ve yüzyılların ötesinden dilden dile gönülden gönüle aktararak günümüze gelmiştir.

Sarı Âşık'ın bayatlarının toplanması ve kitaplara geçmesi için Ehliman Ahundov, Asiya Memmedova, Selman Mümtaz, Hüseyin Kürdoğlu çok değerli çalışmalar yapmışlardır.

Sarı Âşık'ın mani ve koşmalarından örnekler:⁴²⁴

BAYATILAR

Hemdemi ya {şı sına,
Gıyma ki ya {şı sına.
Min bir ya {şı tay olmaz,
Âşığın Ya {şı'sına.
Zülfün suda mar kimi,
Oynar su damar kimi.
Sızıldatdın âşığı,
Yağa su damad kimi.

Men Âşığ Ya {şı yara,
Ya {şıya ya {şı yara.
Ya {şı gemzesi vurmuş,
Sineme ya {şı yara.

Âşığ yârın Ya {şı yâr,
Cerrah, yaram ya {şı yar.
Tanrı'ım ürcah élesin,
Ya {şı yâra ya {şı yâr.

⁴²³ Mirzade Mustafa Fahreddin, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul-1934, C. 3, s. 176-177.

⁴²⁴ Cavad Héy'et, Azerbaycan Şifahi Tıalg Edebiyyatı, Téhran-1367 (1988), s. 100; Sarı Âşığ, Séçme Bayatılar, Sabah Neşr., Bakı-1993; Azerbaycan Âşıqları ve Él Şairleri, Elm Neşr., Bakı-1983, c. I, s.88-92; Paşa Efendiyev, Azerbaycan Şifahi Tıalg Edebiyyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1992, s.262; Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, s. 491-499.

Men Âşîg yüz senemi,
Sefyan'ın yüz senemi,
Ya {şınan kéçen güne
Vérmerem yüz senemi.

Ėarşımızda ya dağlar,
Ya düyünler ya dağlar.
Âşîg Ya {şı ölübdü,
Dost inilder, yad ağlar.

Ter teni ter sine göy,
Ėüsl éyle, tersine göy.
Ya {şı'nı Ėiblesine,
Âşîg'i tersine göy.

Âşîgam derdimende,
Álemin derdi mende.
Ėösterdim éşĖ od'unu,
Ağlatdım derdi men de.

Gel âşîg ya {a suvar,
Ya Ėelbi ya {ası var.
Felek elin deymemiş
Ėör kimin ya {ası var?!

Âşığam, ne sin déyim,
 Ne elif ne sin déyim.
 Gomalamış derd meni,
 Hâlımın nesin déyim?!

Men Âşığ béle bağlar,
 Kemerin béle bağlar,
 Göz yaşım séle döndü,
 Möhtacdı béle bağlar.

Âşığ déyer yüz yal var,
 Bir gedik var, yüz yal var,
 Felek bildiğin éyler,
 Yüz etekle, yüz yalvar.

Âşığam az arım var,
 Derdim var azarım var,
 Seni görsem sağallam,
 Görmesem ha zârım var.

Ha sarıyam ha sarı,
 Tebib, yaram ha sarı,
 Âşığ derdden év tikmiş,
 Ğemden çekmiş hasarı.

Âşığ, tut Ya {şı yasin,
 O {unar ya {şı Yasin,
 Dırnağ çalib sinemde,
 Ğazaram Ya {şı'ya sin.

Men Âşığ kéçdi menden,
 O { deydi, kéçdi menden,
 Ya {şıya körpü oldum,
 Yaman da kéçdi menden.

Men Âşığ suda yandı,
 Sél geldi, su dayandı,
 Derdimi suya dédim,
 Alışdı su da yandı.
 Âşığam yasemensiz,
 Ya serv, ya semensiz,
 Erşde bir melek ölse,
 Gétmezler yasa mensiz.

Atlanıb düşen ağlar,

Hicrana düşen ağlar,
Düşün Âşığ gözüne,
Zülfüne düşen ağlar.

Ġarşıda oba hanı,
Él hanı oba hanı?
Yara can gıydın, Âşığ,
Kim vérer o bahanı?!

Men Âşığ, yara bağlar,
Yâr méylin yara bağlar.
Yaramı yâr bağlasın,
Yâr ya {şı yara bağlar.

Bu bulut yağın éyler.
Şam yanar, yağın éyler.
Bir çırağ Hağ'dan yansa,
O çırağ yağı néyner?

Men Âşığam, günde men,
Kölgede sen, günde men.
Gurban ilde bir olar,
Sene gurban günde men.

Âşığ bir buğda gördü,
Buğdanı dağda gördü,
Gözeli Çanağlı'da,
İgidi Tuğ'da gördü.

Men Âşığ, ağzındayam,
Álemin ağzındayam.
Eslin Ġarabağlı'dır,
Mezmezek ağzındayam.
Men Âşığ, ay gır ağı,
Héç olmaz ay gırağı.
Açıldı bulud zülfün,
Göründü ay gırağı.

Âşığ nâşı elinden,
Ağlar nâşı elinden.
Yastığ şikâyet éyler
Gözüm yaşı elinden.

Men Âşığ gaşı gaşı,
Bişirer gaşığ aşı.

Âşığı yoldan éyler,
Ya {şının gara ğaşı.

Âşığam, Ya {şı ğala,
Ocağı ya {şı ğala.
İsterem bu dünyada,
Pis öle, ya {şı ğala.

Men Âşığ Mirov senden,
Héç gétmez ğırov senden.
Yüz il ovçuluğ étdim,
Vurmadım bir ov senden.

Âşığ min aye gele,
Ġurban Mina'ye gele.
Sensiz ğerarım gelmez,
Göyden min âye gele.

Men Âşığam, lele men,
Ġefletdeyem hele men.
Derdden, ğemden, hicrandan
Bağlamışam şe le men.

Men âşığ, zarı canım,
Sarılab sarı canım.
Senden ayrı düşeli
Ġalmayıb yarı canım.
Şirvan'da Ġebele var,
Şeki var, Ġebele var.
Hicran düşkünü Âşığ,
Elinde ğebale var.

Âşığ ilâhi néyner,
Gerden sürahi néyner.
Sen orda dur, men burda,
Görek İlâhi néyner.

Men Âşığ, ğara ba {tım,
Ağ ba {tım, ğara ba {tım.
Sinen yadıma düşdü,
Dağlarda ğara ba {dım.

Men Âşığ, göz izi var,
Kâbabda göz izi var.
Sene yâdlar ba {ıbdır

Üzünde göz izi var.

Men Âşığam, sarı gül,
Yarı gönçe, yarı gül.
Téz açıldın, téz soldun,
Açmayaydın barı, gül.

Men Âşığ, öz günüme,
Kâbabı kôz günüme.
Felek elime düşse,
Salaram öz günüme.

Men Âşığ, o gün éyler,
O güzéy, o günéyler.
Yâr yâra govuşanda
Bayramın o gün éyler.

Men Âşığam, esen gel,
Ğara baĝrım kesen gel.
Âlem Ke'be'ye gétse,
Menim ĝibleme sen gel.

Men Âşîğ, oda salmas,
 O Toy'du, o da Salmas.
 Héç pervane benim tek
 Özünü od'a salmaz.

Âşîğ başına bağlar,
 Zülfün başına bağlar.
 Bülbül öldü, gül soldu,
 Galdı başına bağlar.

Âşîğa köhne dağı,
 Gezirem köhne dağı.
 Tezeden bir dağ çekdin,
 Unutdum köhne dağı.

Men Âşîğam ba {tı kem,
 Taléyi kem, ba {tı kem.
 Men feleye néyledim,
 Felek mene ba {tı kem.

Men Âşîğ, ay nedendir?
 Aynalı ay nedendir?
 İnsan esli torpağdan,
 Torpağ esli nedendir?

Garşımızda ya dağlar,
 Ya düğünler, ya dağlar.
 Âşîğ, ya {şın ölübdür,
 Gohum güler, yâd ağlar.

Âşîğ Garabağlı'dı.
 Talın gara bağlıdı.
 Ne géden var, ne gelen,
 Yollar gara bağlıdı.

Men Âşîğ, güzel ayaz,
 Méh eser, güzel ayaz,
 Eline ğurban Âşîğ,
 Gözeli gözele yaz.

Âşîğ ğan ara yérde,
 Ğessab ğan ara yérde.
 Öldürdü Ya {şı meni,
 Gétdi ğan ara yérde.

Âşığam, o yâr benim,
 Ğem bağrım oyar benim.
 Mekke'mdi, Medine'mdi,
 Ke'be'm'di o yâr benim.

Men Âşığam, göy bağlar,
 Göy otlaglar, göy bağlar.
 Gözelin gaydasıdır,
 Ağ bu çağa göy bağlar.

Âşığa yaz, ince gül,
 Görübdür yaz ince gül.
 Bülbül yüz kitab o {ur,
 Bir elif yazınca gül.

ĞOŞMALAR

Şikâr édib tutdum bir şahi terlan,
 Sen étdin ağlımı zail, a Ya {şı!
 Seni séven kéçer can ü serinden,
 Olar camalına mail, a Ya {şı!

Mehebbeti olan ister sazını,
 Men çekerem her dem senin nâzını.
 Şems ü Ğemer kimi görkez üzünü,
 Gün teki âleme yayıl, a Ya {şı!

Ğaşların bir o {du, kirpiyin almaz,
 Haramdan o {lasan, oram sağalmaz.
 Géder bu gözellik, sene de Ğalmaz,
 Egerçi ser {oşsan, ayıl, a Ya {şı!

Meni sene âşig étدی Yaradan,
 Séyrağubu Hağğ götürsün aradan.
 İsteyirsen {eber tutğil Sara'dan,
 Yollarında menem sail, a Ya {sı!

***

Geldi ğasid, dédi men biğerara,
 Şu {-i dilrubanın iztirabı var.
 Şö'lé-yi âh Süreyya'dan kēçibdi,
 Gündüz ne arami, ne şeb {abı var.

Bu {eber ki, yétدی men dil-i zâra,
 Tâlğdan men özümü çekdim kenara,
 Ağlayıb yalvardım Perverdigâr'a,
 Derdimin ne heddi, ne hésabı var.

Ne {oş çekib seni Nağğaş-i ezel,
 Ğeza şövğetine vérmişsen {eiel,
 Gözellikde sensen şe {s-i bîbedel,
 Herçend-i felekin âfitâbı var.

Tem ğılıb gametin felek âşikâr,
 Rûyeti camalın çeker intizâr,
 Dolanır başına her léyl ü nahar,
 Elinde teseddüğ⁴²⁵ mâh-i tâbı var.

***

---

⁴²⁵ Teseddüğ: Tasadduk, sadaka.

MESİHÎ

XVII. ve XVIII. asır Azerbaycan ve İran Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan şairlerden birisi de Mesihî'dir. Şairin hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Mesihî, Azerbaycan edebiyatı tarihinde bu cümleden Türk edebiyatı tarihinde "Verga ve Gülşa" adlı eseriyle tanınmaktadır.

Eski bir Arap efsanesi olan ve kökü Araplar arasında yaygın olan "Urva ve Efra" efsanesine dayanan "Verga ve Gülşa" efsanesi XI. yüzyılda Eyyuğî tarafından ilk olarak manzum halde kaleme alınmıştır. Azerbaycan Türk edebiyatında ise bu efsane Yusuf Meddah tarafından XIV. asırda 1700 beyit olarak kaleme alınmıştır. (Bakınız: Yusuf Meddah XIV. yüzyıl.)

Mesihî ise 1628 yılında aynı hikâyeyi yaklaşık on bin mısradan oluşan bir mesnevî halinde yazmıştır. Mesihî'nin "Verga ve Gülşa" eserinin iki el yazma nüshası Londra ve Tahran üniversitelerinin kütüphanelerinde bulunmaktadır. Eser ilk defa 1977 yılında Elyar Seferli tarafından, ön söz, sözlük ve geniş bir şerhle Bakü'de yayımlanmıştır.⁴²⁶

Elyar Seferli bahsi geçen kitabının ön sözünü şöyle bağlıyor: "Mesihî'nin 'Verga ve Gülşa' eseri indiyeye kadar tam şekilde hiç bir yerde yayımlanmamıştır. Eserin malum olan ve bütün tetkikatçıların istifade ettiği el yazması ise yalnız Londra nüshasından ibaret idi. Son zamanlarda bu eserin müellifi (Elyar Seferli) tarafından eserin yeni bir kıymetli nüshası bulunmuştur. Tahran Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde saklanmakta olan bu el yazması Mesihî irsini öğrenmek için özel ehemmiyete maliktir.

'Verga ve Gülşa' eserinin Tahran nüshası Londra el yazmasına nispeten eski ve mükemmeldir.

...

Bu kitap yayıma hazırlanırken Tahran nüshası esas alınmıştır."⁴²⁷

"Verga ve Gülşa" eserinden Mesihî'nin hayatı hakkında az da olsa bilgi alabiliyoruz. Eserde Şah Abbas ve Şah Safî'den bahsetmesi, onlar için kasideler yazması, Şah Safî sarayı ile yakın ilişki içerisinde olması onun bu şahlar döneminde Güney Azerbaycan'da yaşadığını gösteriyor. Eserde geçen bazı mısralardan da onun bu eseri ne zaman tamamladığını öğreniyoruz:

"Min otuz ü sekkiz idi tehğig,
Tari { müsaid oldu tovfıg,
Encâme irişdi bu revayet,
İtmame yétişdi bu hékâyet."⁴²⁸

⁴²⁶ Mesihî, Verga ve Gülşa, Tertib, ön söz ve şerhler: Elyar Seferli, Azer Neşr. Bakı-1977.

⁴²⁷ a. g. e., s. 16.

Görülüyor ki Mesihî, 1628 yılında eserini tamamlamıştır. Şair yine eserinin bir yerinde oğluna nasihat ederken kendi yaşını da hatırlatıyor:

“Yétişdi elif hêsabı nune,
Gedd-i {em ona durur nümune⁴²⁹.”

Dehr éyledir tecrübe duası,
Can oldu tecarüb âşinâsı.”⁴³⁰

Şairin “Vergâ ve Gülşa” eserini tamamladığında yaşı “ebced hesabı” ile 51 imiş. Bu tarihlerden çıkarılan sonuca göre o, 1577/78 yılında dünyaya gelmiştir.⁴³¹

Yine şairin “Vergâ ve Gülşa” adlı eserinde geçen şu mısralardan onun iki eserinin daha olduğunu öğreniyoruz:

Heğğ’a ki, benim bu üç kitabım,
Rövşendür olardin âftâbım:

“Vergâ Gülşa” vü “Dâne vü Dâm”,
“Zenbûr ü Esel” üçüncüye nâm.”⁴³²

Ne yazık ki Mesihî’nin diğer iki eseri (“Dâne vü Dâm” ve “Zenbûr ü Esel”) henüz bulunamamıştır.

Yine eserde geçen bazı ifadelerden şairin ömür boyu çok yoksulluk içerisinde yaşadığı anlaşılıyor.

Eser Vergâ ve Gülşa adında iki gencin aşkını konu alıyorsa da, eserde devrin siyâsî, sosyal, ahlâkî durumunu da bulmak mümkündür.

Mesihî’nin “Vergâ ve Gülşa” Adlı Eserinin Özeti:

Şeybe kabilesinin emiri Haris’in Human ve Hilâl adlı iki oğlu vardır. Babaları öldükten sonra iki kardeş ülkeyi idare ediyorlar. Hayatlarından çok memnundurlar. Ancak her iki kardeşin de çocuğu olmuyor. Evlatsızlık onları kederlendiriyor. Birçok adaktan, ibadetten sonra Human’ın oğlu, Hilâl’in ise kızı

⁴²⁸ a. g. e., s. 259.

⁴²⁹ Bu mısra bazı eserlerde şöyledir: “Gedd-i {em o nigârdır nümune.” (Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.E.A. Neşr., Bakı-1960, s. 501.

⁴³⁰ Mesihî, Vergâ ve Gülşa, Tertib, ön söz ve şerhler: Elyar Seferli, Azer Neşr. Bakı-1977, s. 253.

⁴³¹ Bazı eserlerde Mesihî’nin doğum tarihinin 1580, ölüm tarihinin ise 1655 olduğu iddia edilmektedir (Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1988, c. VI, s. 53.

⁴³² Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1988, c. VI, s. 254.

oluyor. Oğlanın adını Verga, kızın adını da Gülşa koyuyorlar. Dokuz yaşına geldiklerinde her ikisi de aynı okulda okumaya başlarlar.

Verga ve Gülşa, okul dersleriyle birlikte "Âdab-ı Cidal" (Savaş İlmi) de öğreniyorlar. Bu arada gençler birbirlerini severler. Kızın annesi, kızı Gülşa'ya Verga ile görüşmeyi yasak eder. Gülşa ve Verga'nın sıkıntılı günleri başlar. Bir sürü sıkıntı ve çatışmalardan sonra bunların düğünü olur. Ne yazık ki, aynı gece Gülşa'yı eşkıyaların lideri Emru kaçıırır. Verga'nın babası, oğlu ile birlikte kızı eşkıyaların elinden kurtarmak için Emru'nun üzerine yürür. Bu çarpışmada Verga'nın babası ölür.

Verga'nın babası öldürüldükten sonra kabilenin başına Hilâl geçer. Verga için durum çok kötü olur. Artık kızın annesi her şeyi eline almıştır. O, kızını Verga'ya vermek istemez, kızını daha zengin birisiyle evlendirmek ister. Verga'dan çok kıymetli çehiz isteyerek onu zora koşar. Devletin bütün zenginliği amcasının eline geçen Verga, bu çehizi temin edemez. Yardımını almak için Yemen şahı olan dayısı Selim Şah'ın yanına gider. Lâkin Verga, dayısını sıkıntı içerisinde bulur. Selim Şah, Enter adlı birisi tarafından esir alınmıştır. Verga her şeyden önce dayısını ve onun ülkesini düşman elinden kurtarmak için kavgaya başlar. Büyük bir kavgadan sonra Verga galip gelir. Dayısı onu kendisine varis tayin eder.

Verga geri döner. Fakat çok candan sevdiği Gülşa'yı ülkesinde bulamaz. Onu zorla Şam emiri Muhsin Şah'a kocaya vermişlerdir. Ona ise kızın öldüğünü söylerler. Nihayet Verga gerçeği öğrenir ve Şam'a gitmek için hareket eder. Gülşa, Muhsin Şah'a Verga'yı sevdiğini söylemiştir. Bunun üzerine Muhsin Şah, Gülşa'yı kendisine bacı ilan eder. Ayrıca kıza, onları birbirine kavuşturacağına söz verir.

Verga, Gülşa'nın ardınca Şam'a giderken yolda eşkıyaların eline düşer. Onlarla savaşır ve onlardan on ikisini öldürür. Ancak kendisi de yaralanır. O sırada ava çıkmış olan Muhsin Şah, olayın üzerine gelir. Onu evine götürür. Verga iyileştikten sonra onun kim olduğunu öğrenir. Muhsin Şah, Verga'ya onu Gülşa ile evlendireceğine söz verir. Verga ile Gülşa görüşürler. Lâkin Verga, Gülşa ile evlenmez. O, Muhsin Şah'ın nikâhlı hanımını almak istemez. Verga geri dönerken yolda Allah'a dua ederek canını almasını diler. Duası kabul olur ve orada ölür. Muhsin Şah haberi öğrenince Gülşa'yı da yanına alarak Verga'nın mezarına gelirler. Gülşa da orada ölür. Her ikisini yan yana gömerler. Din ulularının duası ile pâk ve temiz olan bu iki genç âşık yeniden hayata dönerler ve evlenirler.

“Verga ve Gülşa” Adlı Eserden Parçalar:⁴³³

RÛBÂÎLER

1

Éy me‘rifetin bağ-i cehanım semeri,

⁴³³ Mesihî, Verga ve Gülşa, Azerbaycan Devlet Neşr., Bakı-1977.

Béy mekremetin behr-i vücudın göheri.
Verğa'de durur kemal-i eşğ'in {eberi,
Gülşa'de durur cemal-i hüsnün eseri.

2

Éy âşig ü me'suğe goyan endaze,
Sazendé-yi sün'ün emel étmiş taze.
Üşşagide Verğa'yi düzübdür saze,
Gülşa'yi gılıb durur bülend âvaze.

3

Éy dust, mehebbetinde zâr éyle meni,
Tövfig gevafilile yâr éyle meni.
Verğa kimi eşğinde fikâr éyle meni,
Gülşa kimi şövginde hezar éyle meni.

...

TOVHİDE DURUR BU BİR ĞESİDE

Âferin, éy malik-i mülk-i cehan, sed âferin,
Neğşbend-i kârgâh-i sefhé-yi rû-yi zemin.

Nûr-i mir'atin eyan, kéyfiyyet-i zâtn nihan,
Şefğinin kâni semin ü rifğinin gedri mehin,

Padişah-i mülk-i hesti, âlim-i âlem, mühit,
Hakim-i rûz-i cezâ, éy dâver-i dünya vü din.

Neğmetin zindanidin bir gûşedir véyl-i cehim,
Né'metin méhmanına bir şanedur şüld-i berin.

Élmine hazir cehan ü hélmine menzur eman,
Hökmüne dünya müğeyyed, edline âlem rehin.

Ṭelğ-i âlem acizindür me'rifet esvağide,
Cümledür nâçık ü cins-i me'rifet dürr-i semin.

Oldu Hüséyn-i mehcem üsyâne istiğfar-i hesin,
Bürc-i ümmide kemend-i re'fetin heblülmetin.

É'tiraf-i ecz édüb geddin şem étmiş egl-i küll,
Mezré-yi irfane yétdükde olumuş şüşeçin.

Tac-i gedri ile yétürdi fe'îr ile Kéyvane ser,
Ṭak-i rah-i dövletin her firge oldu sernişin.

Macera-yi şesmidin hifzin kime oldu siper,
Ze'm-i tîr-i hadisat-i dövridin olmuş emin.

Cinn ü inse hökmran oldu Süléyman-ı nebi.
Olduğičün ism-i pâkın suret-i neğş-i nigin.

...

GEZEL

Ah, kim dövrän-i kecrov hâlmı zâr éyledi,
Dilpêrişan, dide pür {ûn, sine efkâr éyledi.

Tikdi kéyd-i bağban gül üzre çetr-i sayban,
Zülm eli, bîdâd cövr ü bülbüle kâr éyledi.

Ağibet ol dest burd-i tişé-yi cövr-i felek,
Bünyé-yi éyşim yı {ıb iğbali idbar éyledi.

Urdu ze {m-i dil {eraşi {atir-i nâşadime,
Neğd-i vesl elden alıb, hicranile yâr éyledi.

Éyleyüb meğlub ehvalımmı dövr-i zâl-i dehr,
Neğs-i ehd ol neğz re'y iğrare inkâr éyledi.

Géceler gem héyreti ol âftâbın hesreti,
Bester-i sencab ü {ezimin göze {ar éyledi.

Gizle razın, sebr gül a {ır sene derman vérir,
Éy Mesih, ol kim seni derde giriftâr éyledi.

**BU, VERĞA DUYDUĞUDUR
NÉYLEMİŞ EĞYAR BİDADİ**

Bafendé-yi destgâh-i e {bar,
Suretger-i kârgâh-i âsar.

Bu reng ile neğş rû-yi kâre,
Vérmiş gülub ordun-i şümare.

Kim ol gül-i növbahar-i {ubi,
Başdan ayağa eyar-i {ubi.

Ol gövher-i kân-i mülk-i şêşder,
Ye'ni Verga-yi vesl perver.

Her veğt ona şövg éderdi tuğyan,
Gülşa évine olub {üraman.

Teğribile yârını görerdi,
Gem re {nesini durub urerdi.

Salıb ele sağı vü şerabın,
Te'mir éder ol dil-i {erabın.

Bir gül gelüb ol terig-i me'hud,
Şayed göre yârin ola {oşnud.

Gördüyüze bağlu bâb-i ümmid,
Ne nûr-i gemer, ne zöv-i {urşid.

Şem'-i şeb-i vesl gayib olmuş,
Ṭesf-i gemer ü kevakib olmuş.

...

VESİYYETDÜR BU FEZEND-İ EZİZE

Éy guvvet-i püşt, méyvé-yi dil,
Sensen çü nihâl-i ömre hasil.

Vacib menedür sene vérem pend.
Dutgil ane olasan berumend.

Yétişdi elif hesabi nune,
Ġedd-i {em onadurur nümune.

Dehr éyledi tecrübe viasi,
Can oldu tecarib aşınası.

Ol rah-i revişde ömr-i acil,
Var ekserine henüz racil.

Fövt oldu çü fûrset-i cevani,
Zinhar ötürmegil sen ani.

Evvel sene bu durur emanet,
Ġılma ol emanete {eyanet.

Teklife göyan zaman esasi,
Vacibdür o gün Ṭüdaşünasi.

Pes al ele damen-i şeriet,
Kim rehröve reh odur heğiget.

Goy şer'e ülüm ile binani,
Ta anlıyasan ne müddeani.

Bir élm ki, Şer'ide refiĝin,
Olmaz, ĝoy o yol degil teriĝin.

Ol daniŝi ĝılma dam nane,
Zinhar çü merdum-i zeman.

Her ĝapuda öznü űar ĝılma,
Biizzet ü e'tibar ĝılma.

...

Heĝĝa ki, benim bu üç kitabım,
Rövşendür olardin âftabım,

"Verĝa Gülşa" vü "Dane vü Dam",
"Zenbur ü Esed" üçüncüye nâm.

...

Hasid ki, hemişe éybindür,
Ömr ile ona hüner hemindür.

Bed hamildür müdam o bedbin,
Bed ĝılmıŝ ani mehelli-i nifrin.

Nifrinde bize yo ű éhtiyaci,
Bu sövĝide var anın revaci.

Gül ğıldı bu bağ içinde {ari,
Sed Şükr yétiŐdi ovn-i bâri.

Min otuz ü sekkiz idi tehĝĝ,
Tari { müsaid oldu tövfĝ.

Encâme irişdi bu revayet,
İtmame yétiŐdi bu hékâyet.

Amma bilürem bu ĝezlbafî⁴³⁴,
Salmaz mene sâye-yi meafi.

Bafendé-yi kârgâ-i diba,
Anlar ki, déĝil bu neĝŐ ziba.

Gördükde bu suret-i pelasım,
Var ehl-i hünerdin iltimasım.

ĝoymaya durub o neĝŐ engüŐt,
Salmıya o terhe sâye-yi püşt.

Açub o {uduĝda bu kitabi,
Te'n éyleyenin budur cavabi:

Kim me'den-i dehre bir déĝil kân,
Be'zi {ezef oldu, be'zi mercan.

Öz terzine dü kişi gelügir,
Âdemlere terz bir déĝil bir.

Te'n éylemeĝe déĝil sezavar,
Ger gelse birine âriyet âr.

Sevmez, ĝılmaz bu {asiyyetni,
Âr ehli ĝebul-i âriyetin.

---

⁴³⁴ ĝezlbafî: Keçi kılından örülmüş parça.

Var gailine rücu-i tavan,
Bu tarzde ger görünse nöğsan.

Rehmet ona kim acanda dide,
Tatir durub étmiye remide.

Sala ona pertov-i esasın,
İslâh éde sehv ile {etasın,

Bu şive kimin olursa yâri,
Yâr ola ona hemişe Bâri.

Sene-yi 1055 Hicri.

***

Ço{ idi fikri, hem ço{ şükri, sebri,
Yo{ idi géyr-i taet, héç fikri.

Var idi bir bölük mali, davari,
Kim onunla kéçerdi rúzigâri.

Ġulam-i padşah-i esri dövran,
Teleb éyler olardan, malî divan.

Eline almış ol hökm-i berati,
Heğayet döydü onda Türk'ü, Tat'i.

Hücum éyledi pes onda reyyet,
Yétişdi ol igide ze{m-i zerbet,

Kişi ol yaralardan öldü nâgâh
Bu me'niden {eberdâr oldu çün şah,

Buyurdu étdiler o kendi ğaret,
Yétişdi ol kende ço{ {esaret.

...

Bizim dadımızı Heğğ ondan alsın,
Bizim tek de{i o, biçâre ğalsın.

Elinden géde, yâ Rebb, mülk ü mali,
Geda olsun, perişan ola hâli.

Olaydı ol ğedr dünyade zinde,
Onu göre idik biz béle günde.

...

Dédi Sabir ona ki, ğılma efğan,
Heğğ'e şükr éyleyib sebr éyle pişe,

Ki, bîdâd ü sitem ğalmaz hemişe.
Görersen bu gün, éy yâr-i yégâne,

Eser yo{ zülm ü zalimden nişane.
Besa hökmi besa zalim, sitemkâr,

Ki, zülmünden olur menzilleri nar.
Besa kimse ola çah ona zindan

...

Çü Sabir te{te çı{dı, oldu Sultan,
Gedâye, bînevâye ğıldı êhsan.

Reiyyetperv er oldu şah-i âdil,
Düa-yi {éyr özüçün ğıldı hasil.

Tezine tökdü, leşgerin çatırdı,
Edaletden ğılı ğıldan ayırdı,

Hem étdi bir terefd en resm-i re'fet,
Duaçı oldu leşger, hem reiyyet.

Vezife éyledi onları te'vin
Ne yérde var idi, derviş, misgin.

Rübab ü medrese, hem körpü bünyad,
Ĝılıb mescidleri me'muru âbad.

Niku {islet, temehsiz ehl-i insaf
Başına and içer e'yan ü eşraf,

Ne yérde var idi bed fé'ller kirdar
Hamısın bir teref ğıldı nigûnsar.

Ėazırdı rûzi divan, hökmü mütleg
Yémezdi kimsenin malın benâheğ,

Cahane düŖdü onun ya {şı adı,
Galır sebr éyleyen hasil muradı.

...

Var idi ol zaman sultan-i Ėafil
Adı Be {tazima, meğrur ü cahil.

HemiŖe mail olmuŖdu, Ŗerabe
YétiŖmezdi hésab ü bîhésave.

Onun lehv ü leb olmuŖ müdari,
Kéçerdi Ėeflet ile rûzigârı,

Özünden bî {eber, medhuŖ ü héyran,
Reiyyet tefriğe, leŖger periŖan.

OturmuŖ Ėafil ü bîfıkr ü éymen
Onun üstüne geldi ta ki düŖmen.

Elinden Ėétدی onun i {tiyari,
Bura {dı Ėel'e vü Ŗehr ü hasari.

Saluban genc ü {anımanın,
Ėaçıb Be {tazima Ėurtardı canın.

...

Vezir oldu onun yérinde sultan,
Çağırdı leŖgerin, ço { étدی éhsan.

Götürdü memleketden zülm ü bid'et,
Ferağet tapdı dövründen reiyyet.

Néçe il almadı mal-i cehati,
Fera muŖ éyledi éyŖ ü niŖati.

***

SAİB TEBRİZİ
(1601 - 1676)

nasihatamız şiirler, tarihî manzume ve gazeller yazmıştır. Şah Süleyman tahta geçince Saib'e gereken ilgiyi göstermemiştir. Bunun üzerine Saib saraydan ayrılmış ve ömrünün sonuna kadar sarayla ilgilenmemiştir. Sarayda geçen yıllarını "Gefletle Kéçmiş Ömür" diye adlandırarak pişmanlığını dile getirmiştir.

Ömrünün son yıllarında şiirlerini belli bir düzene koyarak divanını oluşturmuştur.

Büyük şair Saib Tebrizî 1676 yılında İsfahan'da vefat etmiştir.⁴⁴¹ Adıyla anılan "Saib Tekyesi"ne defnedilmiştir.

Şiirlerini Azerbaycan Türkçesi ve Farsça yazan Saib Tebrizî, zengin ve dolgun sanatkârlığı ile yakın ve Orta Doğu halklarının bedîî fikir tarihinde yeni sahifeler açmıştır. Onun şiirleri henüz sağlığında iken ülkeler aşırı yayılmıştır. Onun Farsça şiirleri de XVII. asır Fars edebiyatının en önemli örnekleri kabul edilmektedir.⁴⁴²

Saib, şiirlerinde XVII. yüzyıl insanının manevî hürriyetini, ahlâkî, manevî güzelliklerini terennüm etmiştir. Şah Abbas'ın Hint seferini konu alan "Gendeharnâme" adlı uzun manzumesi meşhurdur. Onun "Mahmud ile Ayaz" mesnevîsi ise henüz ortaya çıkarılamamıştır.

Üç yüz bin beyitten fazla şiir yazan Saib aynı zamanda büyük bir araştırmacıdır. Onun "Beyaz" adlı eseri 25 bin beyitten ibaret olup ve 800 şairin eserlerinden örnekler içeriyor. Bu eser Şark edebiyatının en önemli kaynaklarından birisini oluşturmaktadır. M. Terbiyet onun 120 bin beyitten ibaret olan divanını okuduğunu söylemektedir. Mevlana'nın ve Nizamî'nin eserleri üzerine ciddi çalışmalar yapmıştır.

Saib, divan edebiyatı nazım şekillerinden gazel, kaside, rübâî, mesnevî, mülemma, kıt'a ve uzun manzumeler yazmakla birlikte nesir sahasında da çalışmalar yapmıştır.

Hamit Araslı, "17.-18. asır Azerbaycan Edebiyatı Tarihi" adlı kitabında Saib'in hayatıyla, eserlerindeki düşünce ve bedîî güzelliklerle ilgili geniş bilgi vermiştir.

Saib, değişik şiir şekilleriyle yazmış olsa da gazele ayrı bir önem vermiştir. Sanatının üstünlüğünü gazellerinde göstermiştir. Fuzûlî gibi gazeli "şiirler" in tacı, süsü, ziyneti olarak gösterir.

Muhabbet, güzellik, insanseverlik, fedakârlık, doğruluk, hakikat Saib'in şiirlerinde yüksek bedîî ifadesini bulmuştur.

Saib Tebrizî'nin sanatkârlığının araştırılması Orta Doğu'nun çağdaş edebiyatçıları için özel bir meşgale olmuştur. Türkiye Türk edebiyatçılarından Muallim Naci ve İsmail Hikmet, Hind âlimlerinden meşhur Şibli Numan ve İran araştırmacılarından H. Kemalî, Z. Mõ'temen ve O. Firuzkûhî, Saib'in edebiyatçılığı ile özellikle ilgilenmişlerdir. Muallim Naci, Saib'in Türkiye'de de meşhur olduğunu ve eserlerinin, Hafız Divanı gibi, çok okunduğunu söyler.

Saib, Fuzûlî edebî ananesini 17. asır Azerbaycan şiirinde devam

⁴⁴¹ Saib Tebrizî, Sécilmiş Eserleri, Yazıcı Neşr., Bakı- 1980, s. 11.

⁴⁴² a. g. e., s 13.

ettirmiştir

Büyük bir şair, görkemli bir tezkireci, iyi bir araştırmacı, mahir bir hattat olan Saib'in yüksek vatan ve insanseverlik hissi ile dolu olan sanatçılığı edebiyat tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Saib'in şiirlerinden örnekler:⁴⁴³

Ne sebebden benim gedrimi dövran bilmez,
Gövherin giymetini héç zaman ümman bilmez!

Üzde aydın görünür her ne désen, ayna kimi,
Üreyin yanmasa, bil, derdini cânan bilmez.

Harda divâne saçın taca beraber bilse,
Orda şahla gedanın fergini insan bilmez.

Pis ile ya {şını ancağ düşünen baş ayırır,
Gemenin ağzıdı, ya cam, bunu nâdan bilmez.

Hakimin fikrini meşğul éleyer balla zeher,
Garpız ile şekerin fergini sorsan, bilmez.

Ėelbe dermandı yarın sef sef olan müjgânı,
Damarın derdini néşter kimi derman bilmez.

Sedefin goynuna düşmüş su döner gövher olar,
Meğsede çatmağı Saib biler? Hardan bilmez?!

***

Élden çı {aram zülf-i périşanını görcek.
Hûşdan géderem serv-i {ıramanını görcek.

Susuzlara ger can a {ıdır, çéşmé-yi héyvan,
Men can vérerem çéşmé-yi héyvanını görcek.

Ger bağlamasın él gözünü şerm-i üzarın,
Candan kesilir {encer-i müjgânını görcek.

Réyhan ki, nezaket tökülürdü geleminden,
Tet tire çeker zülf-i périşanını görcek.

⁴⁴³ a. g. e.; Azərbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1988, c. VI, s. 119-215; E. Seferli, T. Yusifov, Ėedim ve Orta Esrler Azərbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 321-332.

Bülbül ki, gülün le'l-i lebinden söz alırdı,
Dili dolaşır gönçe-yi {endanını görcek.

Yerden {et-i réyhan vereğın pâk silibdir,
Negğaş-i gülüstan {et-i réyhanını görcek.

Gül renğı alur sübh iki {âl-i terinden,
Tırşid-i üzar möhrig-i efşanını görcek.

Müjgâmı alıb ğanlu yaşından reğ-i yağut⁴⁴⁴,
Saib le'b-i le'l-i göher efşanını görcek.

***

Tutulmuş könlümü cam ile şâdân éylemek olmaz,
El ilen püstenin ağzını {endan éylemek olmaz.

Ne sözdür bu ki, olsun sahib nezer zühad,
Ĝara torpağı hergiz âb-i héyvan éylemek olmaz.

Bulud ğılan kimi cövlan urar da ildırım tiğı,
Könül perdelerinde eşğı pünhan éylemek olmaz,

Ĝılıc ger içse âlem ğanını sirablığ bilmez,
Seni üşşag getlinden pêsiman éylemek olmaz.

Menim göz yaşımı çı {gil feleklerden tamaşa ğıl,
Hübabi ğestriler içinde tufan éylemek olmaz.

Men-i mecnun u ağıl éylemek mümkün dégil, naséh,
Söz ilen müşk-i nabi ğan ki, bir ğan éylemek olmaz.

Tetadan kéçdi céyran ğanını müşk éyledi Saib,
Déme, üsyanı taet, küfr ü iman éylemek olmaz.

***

Tutma ol gül damenin mahşer gününde can üçün,
Ĝılma yüzüzlük nigâr ilen bir ovuc ğan üçün.

Açmagil ağzın görende {âl-i mişkin danesin,
Egme baş pergâr tek her nöğteye dövran üçün.

---

⁴⁴⁴ Reğ-i yağut: Kırmızı damar.

Yoldaş oldur kim, gara günlerde yoldan çı{maya,
Kéçme yoldaşdan ırızır tek çéşmé-yi héyvan için.

Yéngi ay başın eger {urşide ta olsun tamam,
Sade dil bilmez ki, besler özünü nöğsan için.

Meşreb için goymagil elden inan-i i {tiyar,
Tamlıgdan atını öldürmegil méydan için.

Hüsn cövlanından el kesmekdir arvadlar işi,
Kéç özünden merdler tek Yusif-i Ken'an için.

Minnet ile dirilik, Saib, ölümdendir béter,
Can vérerler ehl-i géyret derd-i bîderman için.

***

Ne éhtiyac ki, sağı vére şerab sene,
Ki, öz piyâlesini vérdi afitab sene.

Şerab le'lü için tökme âb-i ru zinhar,
Ki, dembedem leb-i le'lin vérir şerab sene.

Eger urum daşa péymaneni köçür, sağı,
Şerabiden néçe göz tikse her hübab sene.

Ġurutma terli úzarın içinde bade-yi nâb,
Ki, gül kimi yaraşur çöhré-yi pür âb sene.

Şerabiden ne eceb olmusan eger ser {oş?
Bu duzlu lebler ilen néylesün şerab sene?!

Bu ateşin yüz ilen kim dutar senin etegin,
Helâl éler ğanını tâ yéter kebab sene.

Dédim çığare seni {et hicâbiden ğafil,
Ki, ol ğübar olur perdé-yi hicâb sene.

Senin sehifé-yi hüsnün kelâm Saib'dir,
Ki, dağ-i éyb olur {âl-i inti {ab sene.

***

Aşğın göz yaşına rehm éylemez ol âfitab,
Yığlımağ⁴⁴⁵ ile aparmaz od elinden can kebab.

Baş vérende {encer-i sirabına yétmez mene,
Gerçi sanır özünü başdan kéçenlerden hübab.

İçdi ğanlar ol sitemger tâ kebab étدی meni,
Çekdi oddan intigamın döne döne bu kebab.

Ƨak oldum ol keman ebru o {un séyd étmege,
Bilmedim gül yayıdan düşmez yére tir-i şehab.

Ger dutuşsa ateş-i ru {sariden yérindedir,
Éylesin aşğiler ile néce yüzszlık niğab.

Şefğet ilen bir kere başın götür torpağiden
Néce yolunda şefegden terlesün ğan afitab.

Fariğem seng-i melamet içre cor-i cer {iden,
Néylesün göherde olan suya moc-i ingilâb.

Eğl éşğ étmek söz ilen sehl, asan görünür,
Baş ağardı nafe tek, tâ ğanın étدی mişknâb.⁴⁴⁶

Sanmiya her kim fena dünyada mocud özünü,
Da {ili cennet olur mehşerde Saib, bîhésab.

***

Olmadı {urşididen dağlarda rengin ğaşlar,
Gördiler le'l-i lebin ğan terlediler daşlar.

Ġıldı péyda hökm-i teğvim-i kühen gül defteri,
Açdılar tâ çöhré-i dildarımı neğğaşlar.

Ġılmadılar siné-i efkârımı amacğâh⁴⁴⁷,
Eksük étدiler bizimlen ol mügevves⁴⁴⁸ ğaşlar.

---

445 Yığlımağ: Ağlamak.

446 Mişknab: Mişk gibi saf.

447 Amacğâh: Nişangâh.

448 Mügevves: Kavis şeklinde.

Aşîg-i sadîg bilir seng-i melâmet gedrini,
Me{zen-i sultana layîgdir bu yarar daşlar.

Günü dünden él dédim terk étmesün yoldaşlığı,
Çün ğara oldu günüm, yâd oldular ğardaşlar.

Yol eger heğdir, çeker yolsuzdan â{ır intîgam,
Éle tapşır çı{dılar yoldan eger yoldaşlar.

Oldu meğlub-i heva-yi nefsi istila-yi egl,
Aldılar hakim elinden i{tiyar ovbaşlar.

Çün könül bînur olub mütleğ enan alur heves,
Ĝaş ğaralanda çıĝarlar yuvadan {effaşlar.

Méhriban olmaz nesim-i sübhdem hergiz sene,
Şem'e tek tâ tökmesem Saib, gözünden yaşlar.

***

Âşîg ğanını vesmeli ğaşın nihan içer,
Cöherli tiğ ğın ara péyveste ğan içer.

Étdükce ğan gönülleri ol le'l-i ateşin,
Âb-i heyat tek ğara zülfün revan içer.

Tâ bir piyâle vérdi, kebab ét-di baĝrımı,
Her kim onun elinden içer bâde, ğan içer.

İller yaşar ırır kimi her kim ki, géceler,
Gül üzlü yâr ilen méy-i çün erĝavan içer.

Adem nedir ki, içmestün ol vérdigin şerab,
Vérsen eger, firişte méyi bígüman içer.

Sağı benimle şişe-yi péymané néylesün,
Deryani bir nefesde bu rig-i revan içer.

Tézrağ çeker nedamete bedmestilik yolu,
Her kim ki, ya şşı içse şerab-i yaman içer,

Saib ki, men onun sözüni yére salmadım,
Bilmen néçün benim ganımı asiman içer.

***

Gül kimi her kim ki, gülzar içre neğd canı var,
Se'yile töksün senin yoluna tâ imkânı var,

Tâ ayağın torpağına tökmesin tutmaz gerar,
Her kimin meclisde mina tek bir ovuc ganı var.

Ne eceb âşigleri ger başdan açsun naz ile,
Kâkil-i mişgin kimi her kim ki, sergerdanı var.

Éyliyibdür nöğté-yi şalın meni perkârsız,
Yoğsa derya üzre her bir getrenin dövranı var.

Gezdireller el be el dağın könüller paresi,
Yérde galmaz cam tek her kim ki, isti ganı var.

Puçdi her söz ki, déyerler me'rifetden ehl-i gal,
Behriden çı şmaz sedef tâ gövher-i geltanı var.

Ço ş degil héyret yéri ger varsa şirin sözleri,
Tutinin Saib, nezerde güzgi tek méydanı var.

***

Meni mehrum éden rü şariden zülf-i périşandır,
Bu derya-yi letâfet mövc-i enber içre pünhandır.

Eger şürşid-i tâban ile sensiz hemşerab olsam,
Leb-i le'l-i méyalüdi gözümge ganlu péykândır.

Ded ü dami⁴⁴⁹ müse { {er éyleyübdür cezbé-i éşgin,
Dügün⁴⁵⁰ Mecnun-i şeyda başına çetr-i Süléyman'dır.

Meni megr-i reğib âvâre gıldı yâr küyinden,
Çı{aran Ademi firdosiden tezvîr-i şeytandır.

Gaçan âşiglerin fikrine düşdü ol eğiğ-i leb
Ki, onun bir gara gözlülerinden âb-i héyvandır.

Müselmanam, déyir mestin, içir âşiglerin ganın,
Menem kâfir, eger ol düşmen-i iman müselmandır.

Mehebbet ehli heng-i camu nişat-i derdiden dönmez,
Néçün çeksün {ümar ol kim hemişe içdiği gandır?

Men-i {aki ne تنها olmuşam Mecnun kimi rüsva,
Ki, ol derdden felek seng-i melamet içre pünhandır.

Felekler gan içir gördükde tecrid ehlini, Saib,
Ki, yuğsızlar⁴⁵¹ heramiler göziğe tiğ-i üryandır.

***

Çı{ardı {et, menem zülf mübtelası henüz,
Dügün sağaldıvu başımdadır garası henüz.

Ṭetin ğübari ğuyaşı⁴⁵² egerçi yaşurdi,
Gözümü {ire ğilur yüziyin sefası henüz.

---

449 Ded ü dâm: Vahşi hayvan.

450 Dügün: Burada dert anlamındadır.

451 Yuğsızlar: Uykusuzlar, uyumayanlar.

452 Guyaş: Güneş.

Bahar yétđi de ğanlar ki, tókđi gözlerden,
 ˘ezan olanda neler éylesün cefası henüz.

Suwardılar ğılincıla meger ğülüstanı,
 Ki, bir birine ğovuşmaz ğülün yarası henüz.

Heyat suyuna bir dağ ğoydu reşk-i lebin,
 Ki, kéçđi ömr-i ebed, tüşmedi ğarası henüz.

Mühit-i eşğ ara men ol hübab-i bîbakem,
 Ki, ğétđi başımu başımdadır hevası henüz.

Vüsal ümidine ömrün kéçirdi küyinde,
 Yétişmez işlerine Saib'in düası henüz.

***

Méyden ol çöhré-yi ziba ereğ efşan olmuş,
 Ya seraser göz olub yüzüne héyran olmuş?

Bu gören daireni hâle {eyal étme ki, çer{
 Ağzın açıb meh-i şebgerdime héyran olmuş.

Gözden irag ki, (bu) soltan-i cünun şövketden,
 Her düğün başıma bir çetr-i Süléyman olmuş.

Leb-i le'lin ceminden beski udubdur ğanlar,
 ˘ubların daş üregi kân-i bede {şan olmuş.

Tâ görübdür nezerin var onılan, ğaş yayı,
 Gül üzün cem ğılıb ğünçé-yi péykân olmuş.

Saf éden de leb-i can be {şini dövran işidir,
 Bir iki ğetre damıb çéşmé-i héyran olmuş.

Rehm ğıl Saib'e, sağı, méy ilen dut elini,
 Néce içsin ğanımu bu üregi ğan olmuş?

***

˘et-i ğübarın, arizin ayat-i Ğur'an éylemiş,
 Hüsn-i sahib şövketin muri Süléyman éylemiş.

Noğté-i sehb éyleyibdir gözlerin céyran gözün,
 Ğaşların bayram hilâln tağ-i nısyân éylemiş.

Azdırırbdır gül yüzün bülbülleri gülzâriden,
Sünbülün, réyhan {etin torpağa yéksan éylemiş.

Ke'beni büt {ane édibdir firengi gözlerin,
Yér yüzün zünnar zülfün kaferstan éylemiş.

Başını {et-i şüa ilen dutubdur âfitab,
Tâ benim çapük sevarım ezm-i méydan éylemiş.

Le'l-i méykûnin ki, içibdir bede {şan ğanım,
Gönçeni bülbül gözüne ğanlu péykân éylemiş.

İltifat-i le'l-i canbe {şin ğara günlüleri,
Talg içinde perdedar-i âb-i héyvan éylemiş.

Derd-i eşĝin çöhré-i zerrin ilen yér yüzünü,
Sefhéi Turşid-i teban tek zerefşan éylemiş.

Moc-i derya-yi éhsanın dutubdur yér yüzün,
Şövg-i ruyin bu cahani şehri Yunan éylemiş.

Cilvé-i bád-i bahar-i iltifatın gül kimi,
Könlümü min çak ilen dest-i giriban éylemiş.

Ne eceb ger Saib ilen {ettini ğıldım reĝem,
Tet-i {âlm böyle ço { kâfer Müselman éylemiş.

***

Ömr kéçdi, sefer esbabını âmade ğılın,
Her ne sizden kese tiĝ-i ecel ondan kesilin.

Güzlüm-i eşĝiden éy ayrı düşen hemdemler,
Düşmüşigen yola silab-i bahar-i yıĝılın.

Tâ sizi dövr-i zaman éylemeyibdir pâmal,
Gün sarı şebnem güldükce çemenden çekilin.

Olmayan çer { ara pervane revandan ğafil,
Bu gül ile ğarani, güzĝüleri saf éliyin.

Kök fezası ne meĝal-i per u bâl açmaĝdır,
Dané-i nar kimi bir birinize ĝıslın.

Ger umarsız ki, cavanbe {t olası a {ir-i ömr,
Ġocalar ġedrini, zinhar, igitlikde bilin.

Artırur kerd-i measini ġuru isteġfar,
Bu zeminger tozunu eşk-i nedametle silin.

Faş ġılur {em ġocalar ġametini taetsiz,
Ekmemişken sizi bu çer {-i mügevves ekilin.

Duta ger ġonça kimi çevrenizi néşter-i {ar,
Vérmeyin ġül kimi elden ġedeh-i méy, içilin.

Kim ki saġer kimi aġzın açasız minanın,
Ġüle ġüle kerem ile onu me'mur ġılın.

Bâde, néy cûşî onun söz kelâmındadır,
Saib'in ġedrini, éy ehl-i {erabat, bilin.

***

Meh-i şebgerd eger ġörsün onun {urşid rü {sarin,
Kemend éyler onu séyd ötmek üçün hâle zünharın.

Şeker {end éyliyende néylesün üşşag ilen yâri,
Ki, aci sözlerin vérer (ona) le'l-i şekerbarın.

Déyirler derdmenđ olan biler hemderd hâlnı,
Yétişmez {esteler hâlna néycün çéşm-i bîmarın?

Néçün méhv olmasın âdem onun séyranını görçek,
Ki, héyran oldurubdur vehşetin gördükce reftarın.

Ne layığdır ki, éşğ ehli ğıla ğan içdigin zahir,
Néçün bülbül yaşurmaz él gözünden ğanlu müngalın?

Süpéhr-i sengidil içre men ol Ferhad zeberdestem,
Ki, ab-i tişeden kân-i zümrüd ğıldı kühzarın.

Meger ol afitab ilen şefeğgün méy içer Saib,
Ki, ser {oş méy çeker yér üzre her gün sübhdem sarın.

***

Sağiya, méyden rüfu ğıl, çak bulmuş könlümü,
Ğil yuvası ğan ilen péyvend üzülmüş könlümü.

Ğalmışam yérde ğanadsız ğuş kimi pervazıdan,
Yola sal cam-i şerab ilen büzülmüş könlümü.

Artuğ éyler badé-i safi benim viranlığım,
Derd ilen te'mir ğıl, saği, pozulmuş könlümü.

Zöhdiden ğan ğuruyubdur bağrım içre lâle tek,
Taze ğıl eski méy ilen bu ğurumuş könlümü.

Lütf ğıl sehbai roşenbirle éy mah-i tamam,
Bayram ayı éyle ğıl, ğemden bükülmüş könlümü.

Cam urmağ resmidir saği, tutulmuş ay üçün,
Séygel-i cam ile pervaz ét tutulmuş könlümü.

Éyle kim, Saib, ğem-i dövrân tutubdur çévremi,
Séyr-i gül mümkün degül açsun tutulmuş könlümü.

***

Biz ne imdi zerre tek cövlana gelmişlerdenüz,
Afitab-i éşğ ilen dövrana gelmişlerdenüz.

Gün kéçirmekdir hésab-i şahid egrilig üçün,
Doğruluğdan biz bu gün divane gelmişlerdenüz.

(Saya dur) bârân-i rehmet ger ğılc kökden yağar,
Goç kimi ğurban için méydane gelmişlerdenüz.

MÜLEMMMA⁴⁵³

Şah é men, der kuyé to ta kéy konem Ferhad héy?⁴⁵⁴
Da {i taġet ğalmamışdır, dâd héy, bîdâd héy.

Hemdemem ğem, munésem ğem, délbera, ğem{ar ğem,⁴⁵⁵
Éy dolanım başına, sensiz degil dil şâd héy.

Geh bé éşve, geh béġemze, geh teġafol, geh bénaz,⁴⁵⁶
Aparırsan eġlimi bir şiveger üstad héy.

Bes heme şeb dér feraġet zaro nâlân, birefiġ,⁴⁵⁷
Ĝalmışam zar u zelil, éy yâr-i men, imdâd héy.

Der dile Saib besi ca kerdeest çéşmané mest,⁴⁵⁸
İki kâfer bir Müselman öldürür, bîdâd héy!

***

---

⁴⁵³ Mülemma': Bir kısmı Türkçe, bir kısmı Arapça veya Farsça söylenmiş olan manzume.

⁴⁵⁴ Ey benim şahım, senin yolunda ne zamana kadar feryât edeyim?

⁴⁵⁵ Hemdemim gam, munisim gam, dilberim yardımcım gamdır.

⁴⁵⁶ Gâh işve ile ğâh gamze ile ğâh nâz ile.

⁴⁵⁷ Bütün geceyi senin ayrılığından ötürü zar ve inilti ve arkadaşsız.

⁴⁵⁸ Senin süzgün gözlerin Saib'in yüreğinde yer etmiştir.

GÖVSİ TEBRİZİ

Ünlü şair Alican Gövsî Tebrizî, XVII. asırda yaşamıştır. Şiirlerini hem Azerbaycan Türkçesi ile hem de Farsça yazmıştır. Her iki dilde de yazdığı şiirler çok mükemmeldir. Şairin hayatı hakkında bilgimiz çok azdır. Kendi eserlerinde bile kendisi hakkında fazla bilgi yoktur.

Azerbaycan ve İran Türk edebiyatında Gövsî adlı üç şairden bahsediliyor. Hamit Araslı'ya göre Gövsî mahlaslı bu üç şair aynı nesilden olup, dede baba ve torundurlar. Elimizde divanı bulunan Gövsî, Alican Gövsî Tebrizî'dir. Orta asır tezkirecilerine göre o, XVII. asrın başlarında Tebriz'de sanatkâr bir aile ocağında dünyaya gelmiştir. Şiirlerinde sık sık Tebriz adını kullanması bundan olsa gerek. Alican Gövsî'nin babası İsmail Gövsî de şairdir. O da Farça ve Azerbaycan Türkçesi ile şiirler yazmıştır. İlk tahsilini babasından alan Alican, daha sonra İsfahan gibi ilim merkezlerine giderek zamanın gerekli ilimlerini öğrenmiş ve kısa sürede ün yapmıştır.

Alican, çocukluğunda halk edebiyatına büyük ilgi duymuş, halk edebiyatı ürünlerini seve seve okumuştur. Bununla birlikte Nevaî, Fuzûlî ve Saib'in eserlerini de okuyup incelemiştir.⁴⁵⁹

Gövsî, çağdaşı olan bir çok sanatkâr ile görüşmüş ve tanışmıştır. Tanıştığı ünlü şairlerden Mirza Tahir Vahid ile dostluğu uzun süre devam etmiştir. Her iki büyük şair birbirlerinden etkilenmişlerdir. Alican Gövsî, Azerbaycan Türkçesi, Farsça, Arapça ve Hintçe ile 90 bin beyit şiir yazan Mirza Tahir, Vahid'den şiirlerinde çok bahsetmiş ve ona nazireler yazmıştır.

Şair, maddî imkânsızlıklar içerisinde olmasına rağmen, sade ve manalı bir ömür yaşamış, hiç bir hükümdar ve şaha yakınlık göstermemiştir. O bir şiirinde:

“Buriya ferşimu évim mescid,
Ne güzel ket {üdâlığım vardır.”

diyerek kendi evinden istihza ile bahsetmiş, mescit gibi hasırlarla dōşeli süsüz ve sade evini hanların, beylerin veya sultanların sunduğu saraylara tercih ettiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁰

Şair bir ara seyahate çıkmış ve Hindistan'a gitmiştir. Hindistan'da kaldığı sırada yazdığı şiirlerle oranın edebî muhitinin dikkatini çekmiştir. Hindistan tezkirecileri ondan bahsettikleri gibi eserlerinden örnekler de vermişlerdir.

Gövsî, devrinin en cesur ve önder şairi olmuştur. Hakanî, Fuzûlî, Nesimî gibi o da devrin en önemli sosyal ve siyasî meselelerini şiirlerine konu etmiştir. Diğer yandan onun şiirlerinde, bütün klâsik şairlerin şiirlerinde olduğu gibi “muhabbet” konusu ana temayı oluşturur. Büyük tecrübeler ve engin gözlemlere sahip olan Gövsî, şiirlerinde insanların arzularını, kalp çırpıntılarını, gönül

⁴⁵⁹ Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1988, c. 6, s. 216

⁴⁶⁰ Azerbaycan Edebiyatı Tari {i, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 509.

hürriyetlerini, sevinç ve hasretlerini de büyük bir ustalıkla terennüm etmiştir. Onun şiirlerinde tabiat unsurları da geniş yer tutmaktadır.

Gövsî'nin şiirlerinde Fuzûlî'nin etkisi açıkça görülmektedir. Bu etkilenme Fuzûlî'yi taklit etmek gibi değil de bir usta çırak etkileşimi şeklindedir.

Gövsî şiirlerinde klâsik edebiyat ile birlikte halkın bedîf tefekkürünün nadide incileri olan halk edebiyatı ürünlerinden, atasözleri, maniler, destanlar ve halk dilinin berrak ifadelerinden çok faydalanmıştır. Bu sebepten de onun gazellerinde halk şiirine ait güzel bir ahenk vardır.

Günümüzde şiirleri hâlâ sevilerek okunan Gövsî, halk şiiri ve divan şiiri tarzında yazıp geride bıraktığı eserleri ile Türk edebiyatına büyük bir katkıda bulunmuştur.

Alican Gövsî'nin hayatı, sanatı ve eserleri üzerine Hamit Araslı, Selman Mümtaz, Ferudun Köçerli, M. Seyidov gibi Azerbaycan'ın birçok meşhur araştırmacısı makale ve biyografiler yazmışlardır.

Alican Gövsî Tebrizî'nin şiirlerinden örnekler.⁴⁶¹

---

⁴⁶¹ Firidun Bey Köçerli, Azerbaycan Edebiyatı, Elm Neşr., Bakı-1978, c. I, s. 219-227.; Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitapçanası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1988, c. 6, s. 216-267; E. Seferli, T. Yusifov, Gedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 332-339; Azerbaycan Edebiyyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 506-516; Azerbaycan Edebiyyatı İncileri, Tertib Édeni: Elçan Memmedov, Yazıcı Neşr., Bakı-1988, s. 71.

GERAYLILAR**SENİNDİR**

Éyle kim, derman senindir,
Derd-i bîderman senindir.
Her ne étsen padişahım,
Éyle kim, ferman senindir.

Neş'é-yi didârinem men,
Éy gül-i ter, {ârinem men.
Bir emanetdârinem men,
Dil senindir, can senindir.

Könlümü evvel alırsan,
A {ırı gözden salırsan,
Giblegâhım, sen bilirsən,
Év senin, méhman senindir.

Éy benim çéşmim çırağı,
Könlümün ümidi sağı!
Ĝan ilen doldur eyağı⁴⁶²,
Kim, bu gün dövrän senindir.

Din ü dilden kéçmeyim mi?
Hasilimdir, biçmeyim mi?
Ĝana Ĝana içmeyim mi?
Kâsa kâsa Ĝan senindir?

Gerçi veslin oldu müşgil,
Bes ki, var arada hayil,
Olmuşam hicrana Ĝayil,
Çün şeb-i hicran senindir.

Gel meni, éy Ĝafil, öldür,
Kim, benim meĜsudum oldur.
Tah aĜlat, {ah güldür
Dide-yi héyran senindir.

Ço { da cövre mâyil olma,
Düşmen-i can ü dil olma.
Hâli dilden Ĝafil olma,
Çünkü ol viran senindir.

---

⁴⁶² EyaĜ: Piyale, kadeh.

Başın oldu kûy-i méydan,
 Ğamet-i {emĝeşte çövkân,
 İmdi, Ğövsî, éyle cövlan,
 Erséy-i méydan senindir.

SEN BİLİRSEN

Könlümdeki murâdım,
 Éy yâr, sen bilirsén,
 Her dil ki, bilmenem men,
 Dildâr, sen bilirsén.

Herçend bîzebânem,
 Lebriz-i el-emânem,
 Men mest-i câvidânem,
 Hüşyâr, sen bilirsén.

Men sanma méyperestem,
 Sağiden ötrü mestem,
 Men bir binâ-yi pestem,
 Mé'mar, sen bilirsén.

Ğemzen atanda bir o {,
 Ğaşın yayın çeker ço {,
 Könlümde tab ger yo {,
 Ger var, sen bilirsén.

Gelmez feĝan elimden,
 Üzr iste ĝatilimden,
 Ona benim dilimden,
 Yalvar, sen bilirsén.

Ger könlümü alırsan,
Ger yüz çin öldürürsen,
Dildâr, sen bilirsen,
Gem {âr, sen bilirsen.

Gövsî senin {erâbın,
İçmiş senin şerâbın,
Olmuş senin kebâbın,
Tûn {âr, sen bilirsen.

GAZELLER

Nola ki, ferğ ola nâmerdlerden merd dünyâde,
Egerçi bellidir her merd ü her nâmerd dünyâde.

Élerdim nik ü bed ferğın, bilerdim, ya {sılar gedrin,
Feğan kim, açmadım göz bir nefes nâmerd dünyâde.

İçerler {elğ-i âlem sağır-i zerrin ile sehba,
Mene ğalmış mı eşk-i sür { ü reng-i zerd dünyâde.

Béterdir tiğlerden bîebrûler sûretin görmek,
Ki, olsa töme-yi şemşir her nâmerd dünyâde.

Cehanda bûy-i derd ü dağ hiç bir kimseden gelmez,
Onunçün gün görerler merdûm-i bîderd dünyâde.

Olar kim, ol tebibin hikmetinden ğafil olmuşlar,
Ne bilsinler ki, éyni âfiyettir derd dünyâde.

Néce men bilmenem, Gövsî, bu virân olmuşun gedrin,
Ki, öz könlümden özge bulmadım hemderd dünyâde.

***

Yan eşğile kim, eşğde negs ü zerer olmaz,
Ol behrde tufan olur, amma {eter olmaz.

Didârına ezbes ki, gözbüm {este ciyerdir,
Deryaler ile damen-i mujgani ter olmaz.

Perva éderem tiğ ile ger başıma düşse,
Herçend ki, âşigde dil olmaz, ciyer olmaz.

Şebnem, nola ger güllere iğbal éde sensiz,
Her didé-yi ter sahibi sahibnezer olmaz.

Ger méyl-i kebab étse, gözüm, nergis-i mestin,
Kim dér ki, od olmaz, nemek olmaz, ciyer olmaz.

Hercend gulağ tumaya kimse sene, éy néy,
Sen nâle vü ah ét ki, eser bieser olmaz.

Ġövsî, ne gédirsen ser-i kûyinde özünden,
Âşigde ser-i séyrü heva-yi sefer olmaz.

***

Hansı gündür ki, teğafül bağrımı ğan éylemez,
Ol ki, vesl éyler mene, eğyare hicran éylemez.

Cism évinde eşğsiz canı {etadır sa {lamağ,
Kimse fanus içre şem-i mürde pünhan éylemez.

Badé-yi gülreng ayağında vérirsen {un-i dil,
Sen éden bîdadi, sağı, dövr-i dövrân éylemez.

Sen déyilsen yalnız, éy bîdadker könlüm, yı {an,
Bu {erab olmuş évi kimdir ki, viran éylemez.

Ġönçe tâ açılmaya avara olmaz bağıdan,
Çéşm-i bîdar étdiyın {ab-i perişan éylemez.

Çün görer şakird neğsin ehl-i dil ustatiden,
Sağı-yi {un {ar éyler her ne, dövrân éylemez.

Tâ k n l vardır ne lâzım  er{-i b dad  yleye
Kim, bu  etre  yleyen tuğyani tufan  ylemez.

 Ŗigem, zahid, meni me'zur tut ki, hi  kim
İ tiyar ile vida-i eğl   iman  ylemez.

Ke'be iken  yledim b t{ane viran k nl m ,
Bes n  in te'mirimi ol n m selman  ylemez?

Ah, bir naŖı tebibin olmuŖam b mari kim,
Her ne ister  yler, amma derde derman  ylemez.

Men  dersen Ė vsi'ni,  yŖa{-i g l, feryadden,
Tansı b lb ld r ki, bu g lŖende efĖan  ylemez.

***

İkidir ger i peri   hrelerin g ftarı,
Bir imiŖ bunların iğrarı ile ink rı.

Fikr te'mire k n l bağlamayan virane,
 ekmez endiŖe eger s l apara m marı.

Ėefesi guŖ -yi cennet bilir ol b lb l kim,
Doludur sebz -yi big ne ile g lzarı.

Ŗeb   ruzim nola y ksan ola bir m lkde kim,
İmtiyaz olmaya yarından onun eğyari.

Bize tuŖ gelmedi bir Yusif-i Pakize g her,
 mrlerdir ki, ebes beklemiŖsiz bazarı.

Derd-i dil Ŗehrine bir derd bilen y r gerek,
  n savad ehli bulunmaz, ne a ım tumarı.

Ė vs , bu ol ki, F zuli d miŖ  z halına kim:
"M Ŗteri yo{, n ce bir bekleyelim bazarı?"

***

Sızıldar  st {anım, bilmem,  y can, sen ne sızlarsan?
Yanar berĖ-i beladen ol n yistan, sen ne sızlarsan?

K n l {un-i cigerden cam-i g lkun tek lebalebdir,
Bu hamu  yŖile,  y {aneviran, sen ne sızlarsan?

Yanarsan metlebince, éy sepend-i şu {, odlarda,
Menim tek görmemişsen dağ-i hicran, sen ne sızlarsan?

Men, éy néy, olmuşam bîtab öz feryad ü nâlemden,
Bu yanar od meni étmiş néyistan, sen ne sızlarsan?

Gerekdir kim, gefes géydimde men feryad édim, bülbül,
Müyesserdir sene séyr-i gülüstan, sen ne sızlarsan?

Sınığ mina kimi men sızlasam, bica déyil, Gövsî,
Bükülmüş geddile, éy tağ-i néysan, sen ne sızlarsan?

***

Her {eyâln ğanda kim var, âşîğin yanıncadır,
Ay ü gün re'yince vü eflak fermanıncadır,

Tar ba {ma bülbüle, éy bağıban zinhar kim,
Torpağı derd ehlinin bîderdler ğanıncadır.

Sehldir nâlem eger eflake salmış re {neler,
Ol semendin sanma kim, méydani cövlanıncadır.

Eşk-i gülgün âşîğin rövsenter éyler könlünü,
Kim, çırağın pertöv-i öz çéşm-i giryanıncadır.

Bülbülem, amma meni benzetmek olmaz bülbüle
Kim, benim nâlem onun serv-i {urmanıncadır.

Dostlar meğsudi menzurü muradımdır benim,
Asiman kâmıncadır tâ yâr fermanıncadır.

Cürmü teğsirim benim herçend deryalerce var,
Ĝansı üsyan ol kerimin hedd-i éhsanıncadır.

Ol belâdır kim, benim merhem bitirmez yaremi,
Yo {sa kim, her nâtevanin derdi dermanıncadır.

Yüz çévirmez derdden Gövsî benim könlüm kimi,
Her kimin kim, Nuh tek keştisi tufanıncadır.

***

Ĝetlime bél bağlamış ol cahil ü nâdanı gör,

Susayıbdır ğanıma, ol ateşin cövlanı gör.

Eyledi könlüm meni a{ır bu nâ{oş mülkde,
Tak-i damengir olubdur, ol bir ovuc ğanı gör.

Gözlerim geşti kimi herçend {uşgü {alidir,
Çak-i sinemde nezer sal könlüme, tufanı gör.

Éy gözüm nuri, bulanır su, veli, serçêşmeden,
Könlümün hâlin sorunca çêşm-i {unefşanı gör.

Éşğ ğurtardı cehanın ğéyl ü ğalinden meni,
Oldu derman derdime, ol derd-i bîdermanı gör.

Zehrdir me'nide her tiryek, eger bina isen,
Sübh-i vesl ayinesine ba{, şeb'i hicranı gör.

Görme, saĝi, cam üçün elden ayağdan ğétdiyim,
Gerdiş-i dövranı gör, ömr-i sebük cövlanı gör.

Ayine almağ ele, Ğövsî, ne lâzım aşige,
Ger özün görmek dilersen, ba{ meni héyranı gör.

***

Seba, selâmımı lütf éyle, ol diyâre yétir,
Peyamımı, sözümü hâl évinde yâre yétir!

Ğefes esiri olan endelib péyğamin,
Çemende bülbüle erz éyle, növbehâre yétir!

Sükût çağı déyil, éy sipend, aç dilini,
Menim niyazımı ol ateşin üzare yétir!

Egerçi men kimi, éy şem-i bezm, dilsizsen,
Yanıb yanıb ona sen de{i bir işare yétir!

Terehhüm ét mene, éy nâle, durma Tanrı üçün,
Meni onun serh-i kûyine vare vare yétir!

Bu behrde gövher el vérmez, éy murad yéli,
Sefînemi kerem ét, bari bir kenare yétir!

Götür ğubar kimi cism-i zarimi, Ğövsî,
Nesimi nâle ile övc-i é'tibare yétir!

***

Dilim feġân ile vü dide ġan ilen doludur,
Könül sehifesi ŗerh ü beyân ilen doludur.

Vurubdur aġzına min ġifl-i âhenin ġéyret,
Henüz seġf-i felek el-emân ilen doludur.

Harây kim, ne dilim var, ne bir dil anlayanım,
Egerçi néy kimi cismim feġân ilen doludur.

Egerçi könlüme zâhirde deymek asandır,
Bu çöl kemingehi ŗir-i jeyân ilen doludur.

Sınıġ sebûde su tutmaz ġerar, méy durmaz,
Ŗikeste könlüme, mehvem ki, ġan ilen doludur.

Ťumar ilen meni öldürdü saġi-yi bîrehm,
Sebû-yi bâde-yi gülreng cân ilen doludur.

Bu bir piyêlede, Ya Reb, ne séhr édib saġi,
Ki, üstü bâde ilen, altı ġan ilen doludur.

Sen öz yamanlarını ya ŗşı ét, ne hâsil kim,
Zemâne ya ŗşı ilen, ya yaman ilen doludur.

Besiret ehli delil istemez ki, kövn ü mekân,
Niŗân ilen doludur, bîniŗân ilen doludur.

Yuvada ġönçelenir endelib bes ki, çemen,
Nevâ-yi Gövsî'yi ateŗzebân ilen doludur.

***

Le'l-i nabin, bilmenem, ruh-i revandır, ya nedir?
Serv ġeddin medd-i ömr-i cavidandır, ya nedir?

Bilmenem, éy sebz-i tehgülgün, mene menzur olan,
Ėaş ü gözdür, ya leb-i ŗekkerfeŗandır, ya nedir?

Ťelġ dérler: "var dehan ile miyanım", söyle kim,
Eslî vardır, doğrumu sözdür, yalandır, ya nedir?

Piç ü tabe bir nehani nükte salmış âlemi,

Hiç kim bilmez kim ol, muy miyandır, ya nedir?

Bağrımı bir ğan éden vardır, déyil me'lum kim,
Sen özünsen, ya sözündür, ya dehandır, ya nedir?

Var bir bidad éden üşşage, amma bilmenem,
Be{tdir, ya çer{, ya dövr-i zemandır, ya nedir?

Mur tek hercend öldürmek meni asan olur,
A{ır, éy bidadger, ol de{i ğandır, ya nedir?

Kéçdi ömrüm bu çemende, açmadım göz, tâ bilem,
Kim, behar eyami, ya fesi-i {ezandır, ya nedir?

Ya {şılar birle yaman başlarsan, éy nazaferin,
Héç démezsen kim, bu ya {şıdır, yamandır, ya nedir?

Söyle, Gövsî, kim, ne vérdin ala bilmezsen ona?
Senden ol bibak alan bir neğd-i candır, ya nedir?

***

Âlemde bu gün âşig-i {unin ciger azdır,
Kim, {ün-i ciger gedri bilen simber azdır.

Ço {dur heves erbabi, veli âşig-i sadig,
Azdır, néce kim, néğme-yi ter ço {, eser azdır,

Éy sine véren gülzüm-i {un {arine éşgin,
Çur ét ki, bu deryada sedef ço {, göher azdır.

Ol kûy sorağında vérir {öld nişanın,
Vaizde, sözün doğrusu, doğru {eber azdır.

Menden dile hergâh kebab istese könlün,
Hercend bu bîtabde, sağı, ciger azdır.

Ger olsa sözü méhr ü vefanın özü olmaz,
Dünya doludur laf ile, amma hüner azdır.

Néy da {i hezin nale ile bağırmı doğrar,
Guya dil-i bimar véren derd-i zar azdır.

Endişé-yi tufan ço { olur behrde, amma,
Sen lenger-i teslim ele alsan, {eter azdır.

Ol çéşm-i siyah mesti gören kimse bilir kim,
Gövsî kimi sahib dil ü âli nezer azdır.

***

Dilden dile düşdüm dil-i divâneden ötrü,
Vurdum özümü odlara pervâneden ötrü.

Bitâget olur âşig için hüsn-i zeberdest,
Séylâb düşer dağlara virâneden ötrü.

Benzetme meni bülbül-i bîderde ki, néy tek,
Dilden düşerem nâlê-yi mestaneden ötrü.

Bir müşt unumdan benim eflâk ne ister?
Derler ki, değirman dolanır daneden ötrü.

Séyyâd kimi âhu-yi re'na telebinde,
Gövsî dolanır me'ni-yi bigânededen ötrü.

***

Yeri yeri yoluna, éy esir-i dövmlet héy
Ki, mal ile ele düşmez, giran behâdir eşğ.

Onun özü sözü ger derd ü dağ ü elemdir,
Veli ne derdin olursa ona devâdir eşğ.

Mü {alitet ezelîdir, mü {alifet ebedî,
Eger sen olmayasan yâd aşinâdir eşğ.

Hüma-yi dövmlet eger étmez iltifat, ne gem,
Fitadeler başına sâyé-yi ʔudâ'dır eşğ.

Ben a { biyâr ile ol küye gétmenem, Gövsî,
Bene bu vadi-yi {ün {are rehnümâdir eşğ.

***

Bir sen kibi gül yo {dur bu güller arasında,
Yoğ ben kibi bülbül hem bülbüller arasında.

Herçend siyeh be {tem bil gedrimi ya {şı kim,
Perverde olur dâim od güller arasında.

Terk étme gözü könlüm kim, sona dutar mesken
Ya çésmeler üstünde, ya göller arasında.

Gâh vesl beni sa{lar, geh hicr gülür pünhan,
Bu odların içinde, ol güller arasında.

Ol çöhre midir, yâ Reb, bu kâkil-i mişkin mi?
Pa gülmiş ola nesrin sünbüller arasında.

Héc şem ile ram olmaz pervaneleriz bizler,
Zencire baş éndirmez divâneleriz bizler.

Dünya ile suretde var ülfetimiz, amma
Me'nide bu âlemden bîgâneleriz bizler.

Séylab-i hevadisten néyler bize gerdun kim,
Tufan-i kékâkêşden viraneleriz bizler.

Hergiz sesimiz çı{maz, héc kes dilimiz bilmez,
Herçend ki, dillerde efsaneleriz bizler.

Yo{ taetimiz, amma fariğ déyilik, Gövsî,
Ol mah but-i Çin'dir, büt{aneleriz bizler.

***

Âşigem men, dövlet ü mal ü menalı néylerem,
Berg ü berden yummuşam göz, şa{ ü bâlı néylerem?!

Yég⁴⁶³ gelir bir gönçé-yi mestur yüz gülden mene,
Yâr sahibdil gerek, sahibcemalı néylerem?!

Handa olsam bûy-i gül tek rövzê-yi kûyindeyem,
Nâme vü péyğam üçün bad-i şimalı néylerem?!

---

⁴⁶³ Yég: Bin (1000).

İsterem veslin ki, yârın, âşına olmaz mene,
Ger {eyâlin ram ola, bezm-i vüsâlı néylerem?!

Sen nefes çağ éyle, éy néy, ger usandın nâleden,
Men heva-yi kûy-i éşgem, étidalı néylerem?!

Ger véirsen, dövlét-i didar-i canan vér, felek,
Yo {sa men méhman-i feğrem, mülk ü malı néylerem?!

Tar ü pudi âlemin efsane vü niyrenge imiş,
Men bu batil {ab ü bihâsil {eyâlı néylerem?!

Lezzet-i didârdén, Gövsî, mene héyret yéter,
Elde tâ ayine var, ab-i zülâlî néylerem?!

***

Esas-i tövbé-yi méy üstüvar böyle gâlır mı?
Bize müdam süda⁴⁶⁴-yi {umar böyle gâlır mı?

Gelir bir özge zemane, döner felek, dolanar gün,
Reğibe bu şeref-i é'tibar böyle gâlır mı?

Şerab nir {ine, éy bağban ki, sirke satırsan,
Çemen hemişe bahar ü bahar böyle gâlır mı?

Döne döne içirirse besiret ehline ğanlar,
Sipehre hem bu ğerar ü medar böyle gâlır mı?

Kéçer teğafül édib yâr nâz ile sene, Gövsî,
Kéçer bu bir néçe gün, rûzigâr böyle gâlır mı?

***

Herçend gül letif olar, rû {sarın özgedir,
Nergis ne olsa, çeşm-i füsunkârın özgedir.

Men gönçeye yaman démerem, nükte tutmaram,
Söz bundadı kim, le'l-i göherbârın özgedir.

Tubade var reUNET ü endam servde,
Amma {uram-i ne {l-i belabarın özgedir.

---

464 Süda: Baş ağrısı.

Yo { vaizin sözüne sözüm kim kim, béhişt var,
Kûyin bir özge cennet ü didarın özgedir.

Gövsî, egerçi var cefâpişe dustlar,
Amma senin herif-i sitemkârın özgedir.

Münacaat-ı Gövsî:

Îlâhi, könlümü gurtar bu âlem mâcerasından,
Meni dönder onun bigânesinden, âşinasından!

Îlâhi, könlüm ét rövşen, meni göster mene, yâ Reb,
Onun ayiné-yi deryadil-i âlem nümâsından!

Îlâhi, könlümü öz eşgin ile ét lebaleb kim,
Usandım gedr bilmezler gem ü derd ü belâsından!

Îlâhi, rövşen éyle çésmimi öz {âk-i rahından,
Ki, yéğdir zülf ü {ettin sürmesinden, tutiyâsından!

Havalandır meni erbâb-i dil övc-i meğamında,
Bu dûn-i fitretin gurtar ser-i kûy-i hevâsından!

Mükedder éyledi âyinemi geflet tozu, yâ Reb,
Ṭeberdâr ét meni öz Ke'bé-yi kûyin sefâsından!

Îlâhi, bir meğam ét Gövsî-yi bîçâreye rûzi,
Ki, yék gelsin ona derdin senin géyirin devâsından.

Terci-i Bend

Getir, sağı, gedeh kim, novbahar-i éyş ü işretidir.
Bu günden böyle cuş-i éşg ü tüğyan-i mehebbetdir.

Bu gün kim, cam-i gülden bank-i nuşa nuş urar bülbül,
Mé-yi gültrengden her kim ki, gâfil, mest-i gefletidir.

Vérir bâd-i bahar emvate ehya sübhdem, sen hem
Oyağ ol, fûrseti fôvt étme kim, fûrset genimetdir.

Nola ger cam-i minaden düşerse âleme govğa
Ki, bu {urşid-i mehşer ol giyam étmiş giyametdir.

Getir sehba ki, bağıdır selah ü tövbenin çağı,
Bu bés gün kim, gelem yo {dur bize, eyyam-i möhletdir.

Uğurlu Ƨan Ziyadoğlu Müsahib rûzigârında
Ki, {âk-i rehğüzarı sürmé-yi çéşm-i besiretdir.

**Bihemdillah ki, dûd-i ahımız ebr-i bahar oldu,
Ėaradan çı{dı dağ ü bağ ü sehra, lâlezâr oldu.**

Getir, saği, şerabı vér mene emvate ehya tek.
Leb-i cane {şini menden diriğ étme Mesiha tek.

Ne {oş güller düşübdür çéşmime gülzârden sensiz,
Ecayib dağlar var lâleden sinemde sehra tek.

Meni me'zur tut, ger olmuşam mest, isterem senden
Vefa kim, adı var, yo {dur özü âlemde enğa tek.

Nola ger reşğden bülbül töküb göz yaşı, Ėan ağlar
Ki mehv olmuş güle şebnem biéyneh çéşm-i bina tek,

Menim tek nola ger mestâne söyler bülbül ü Ėumri
Ki, gül cam-i mé-yi gülgûn kimidir serv-i mina tek.

Uğurlu Ƨan Ziyadoğlu Müsahib rûzigârında
Ki, daniş gövher ile var mal a mal derya tek.

**Bihemdillah ki, dûd-i ahımız ebr-i bahâr oldu,
Ėaradan çı{dı dağ ü bağ ü sehra, lâlezâr oldu.**

Getir, saği, Ėedeh kim, arizu bağrım kebab étmiş,
Méy-i gültreng tek géyri, meni hesret {erab étmiş.

Menim göz yaşımı zinhar Ėur ét, sergiran ba {ma
Ki, suz-i dil onun her Ėetresin bir le'-i nâb étmiş.

Menim her misre-i ahım vurur divan ile pehlu,
Ki, divan-ı Ėiyamından meni eşğ inti {ab étmiş.

O Ėünler kim, kéçibdir tövbe vü zöhd ü vare' birle,
Feğan ki, {amé-yi teğdir ömrümden hésab étmiş.

Bahar eyyamı olma nâlé-yi mestaneden Ėâfil
Ki, rehmet nâlesin mestin dua-yi müstecab étmiş.

Uğurlu Ƨan Ziyadoğlu Müsahib rûzigârında
Ki, her bir zerreni şefğat gözile âfitab étmiş.

**Bihemdillah ki, dūd-i ahımız ebr-i bahâr oldu,
Ġaradan çı{dı dağ ü bağ ü sehra, lâlezâr oldu.**

***

Terkib-i Bend:

Ġurbanın olum, Ġövsî mehcür senindir,
Şirin söz ile {alğa salan şur senindir.

Âşîğ ki, zeif olsa, onu yazıya salma,
Herçend Süléyman olasan, mur senindir.

Mest olsam ü dursam, dolanıb başına ölsem,
Teğsirime ġalma, méy-i pürzûr senindir.

Ger öldürer olsan, eger ehya vérer olsan,
Öz istediyyin öyle ki, destur senindir.

Yandırsan eger cismimi, yandır, ne sözüm var,
Didâr senin, şö'le senin, Tur senindir.

Yadınla gözüm merdümüdür getre-yi eşkim,
Ger var çırağımnda benim nur, senindir.

Éy genc-i revan, gûşé-yi bîtûşeden ötme,
Gel gel ki, bu genci nev ü gencur senindir.
Herçendki, her gûşede, her bağde, éy gül,
Bülbül benim ü gence-yi mestur senindir.

Men éylemenem erz-i temenna, sözüm anla,
Dindirne meni, dilsizem, amma sözüm anla!
***

Terci-i Bend:

Üşşage vaizin nefesinden ne faide?!
Menzilde kârvan ceresinden ne faide?!

İki cahanda vaize çün méy haram imiş,
Cennet hevasinin hevesinden ne faide?!

Naséh müdam tövbeye terğib éder meni,
Yâ reb, ona bu mültemesinden ne faide?!

Bikârdır beden dil-i pürşür olmasa,
Çün endelib yo {, gefesinden ne faide?!

Zülfün ne lâzım éyleye zencir könlümü,
Ol séyd beslemen meresinden ne faide?!

Éy hemsefer, benim kimi bir tift-i meşrebe
Bîderd tebl-i köç sesinden ne faide?!
***

Müseddes Terci-i Bend:

Gelin, éy ehl-i vere', âşig ü {ummâr olalım!
Hamı bir müğbeçe yanında giriftâr olalım!

Néy kimi nâle çekib, çeng kimi zâr olalım!
Néce bir böyle güzel feslde hûşyâr olalım!

İçelim bir néce gün bâde vü serşâr olalım!

Bize yâr olmasa sağı, biz ona yâr olalım!
 Camiler zehr ile memlûv şeb-i hicran içdik,
 Éyledik tövbe eger göz göre, pünhan içdik.
 Her nekim vérdi bize sağı-yi dövran, içdik,
 Bu fena dehrde besdir bu geder gan içdik!
 İçelim bir néçe gün bâde vü serşâr olalım!
 Bize yâr olmasa sağı, biz ona yâr olalım!

Néce bir şam ü seher {ab ü {eyal ilen öte,
 Néce bir e {ter-i mes'ud zeval ilen öte,
 Yüz nişat ile gelib ömr, melâl ilen öte,
 Héyfdir böyle bahar ayı bu hâl ilen öte,
 İçelim bir néçe gün bâde vü serşâr olalım!
 Bize yâr olmasa sağı, biz ona yâr olalım!

Ṭublar vardı çemen séyrine zinhar, gelin!
 Cem' olun gönçe kimi, gül kimi bir dem açılın!
 Éşidin bülbülün ahengini, gedrini bilin,
 Dustlar, mövsüm-i gül gétmeden elden yığılın
 İçelim bir néçe gün bâde vü serşâr olalım!
 Bize yâr olmasa sağı, biz ona yâr olalım!

Yâre can éylerik isar, budur niyyetimiz,
 Tutarığ dâmenini yâr ola ger dövletimiz.
 Biz onun bendesiyik, secdesidir taetimiz,
 Ömr eger möhnetimiz vërse, felek fúrsetimiz,
 İçelim bir néçe gün bâde vü serşâr olalım!
 Bize yâr olmasa sağı, biz ona yâr olalım!

Fariğ olmun felek-i mübrimin ibramından,
 Hiç kim se'y ile gurtulmaz onun damından,
 Dustlar, dövr-i zaman gerdiş-i eyyamından
 Étmemişken bizi bihûş ecel camından,
 İçelim bir néçe gün bâde vü serşâr olalım!
 Bize yâr olmasa sağı, biz ona yâr olalım!

Nola ger çer { ile yekru gılıram men, Gövsî!
 Dust ger yâr ola, néyler mene düşmen, Gövsî
 Büt ile {elvet éden yérde birehman, Gövsî,
 Gel ki, bir gûşede sağiy yü men ü sen, Gövsî,
 İçelim bir néçe gün bâde vü serşâr olalım!
 Bize yâr olmasa sağı, biz ona yâr olalım!

ÂŞIK ABBAS TUFARĞANLI

Abbas Tufarğanlı, sözlü halk edebiyatının tesiri ile şiirler yazan büyük şairlerden birisidir. O, şiirlerini genellikle halk şiiri nazım türlerinde yazdığı için âşık şiirinin temsilcisi gibi tanınmıştır.

Şiirlerinde “Gül Abbas”, “Şikeste Abbas”, “Bikes Abbas” gibi mahlaslar kullanan Âşık Abbas Tufarğanlı, XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında yaşamıştır.⁴⁶⁵ Bazı araştırmacılara göre kendisi tarafından bazılarında göre ise ondan sonra yetişen başka âşıklar tarafından tasnif edilen “Abbas ve Gülgez” adlı hikâye ile şiirlerinde bahsi geçen olaylardan çıkarılan sonuca göre Şah Abbas zamanında, İran Azerbaycanı'nın Tufarğan⁴⁶⁶ şehrinde doğup büyüdüğü ve orada yaşadığı anlaşıyor.

“Men sene can dedim, sen de mene can,
Alış eşğ oduna, benim kimi yan,
Adım Âşığ Abbas, yérim Tufarğan,
Gâhdan ağla, gâhdan yâda sal meni.”⁴⁶⁷

Âşık Abbas iyi bir tahsil görmüştür. Türkçe ile birlikte Arapça ve Farsça bilmektedir. Halk edebiyatı nazım türlerinin yanında divan edebiyatı nazım türlerinde de eserler vermiştir. Ne yazık ki bunların çoğu derlenememiştir.

Akıcı ve kusursuz geraylıları, lirik koşmaları, edebî ve bedîî öğütler ihtiva eden üstadnâmeleri, mükemmel tecnisleri, bütünlük arzeden divanîleri vardır. Şiirlerinde genellikle âşk, sevgili, vatan, ayrılık, gurbet konularıyla birlikte, devrin siyâsî ve sosyal baskılarını, sıkıntılarını, haksızlıklarını ve bunlara karşı verilen mücadeleleri de konu etmiştir.

Âşık Abbas Tufarğanlı'nın şiirlerinden örnekler:⁴⁶⁸

GERAYLILAR

ÉYLESİN

Duman, gel gét bu dağlardan,
Dağlar teze bâr éylesin.
Ne gözlerim seni görsün,

⁴⁶⁵ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 486..

⁴⁶⁶ Ahmet Caferoğlu, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul-1933, c. 1, s. 97.

⁴⁶⁷ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 486.

⁴⁶⁸ Cavad Héy'et, Azerbaycan Şifahi Tâlğ Edebiyatı, Téhran-1367 (1988), s. 98; Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 485; Azerbaycan Klâssik Edebiyatı Kitaphanası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1988, c. 6, s. 353-360; Azerbaycan Edebiyatı İncileri, Tertib Édeni: Elçan Memmedov, Yazıcı Neşr., Bakı-1988, s. 73; Azerbaycan Âşığları ve Él Şairleri, Élm Neşr., Bakı-1983, c. I, s. 56-87.

Ne könlüm gubâr éylesin.

Haşa, sévdiceğim haşa,
Déyilenler geldi başa,
Bir yandan özün tut daşa,
Bir yandan él câr éylesin.

Abbas ağlar zârı zârı,
Gétmez könlümün gubârı,
İlgarından dönen yârı,
Tanrı téz bazâr éylesin.

OLMAZ

Bir güzel o {ladı meni,
Béle ebru kâman olmaz,
Göyden hûri melek éNSE,
Onun kimi gılmân olmaz.

Kâbab yanar közü ile,
Danış yârın özü ile,
Mü {ennesler sözü ile,
Yâr ha yârdan yamân olmaz.

Âşığ Abbas yana yana,
Yandı bağırim döndü gana,
Bir nâme yaz Tufarğan'a,
Daha senden amân olmaz.

MENİ

Bâr İlâhi'm, gismet éyle,
Yâra yoldaş éle meni.
Men ona can gıyar olsam,
O sévsin baş ile meni.

Ağladırsan güldürürsen,
Çéşmim yaşın sildirirsen,
Cellad kimi öldürürsen,
O göz o gaş ile meni.

Abbas déyer, seni Tarı⁴⁶⁹,
Çı {art könlünden gubârı,

---

⁴⁶⁹ Seni Tarı/ seni Tanrı: Bir yemin ifadesi, Tanrı'yı seversen, Allah'ı seversen.

Séver olsan özge yârı,
Yandır ateş ile meni.

VA-TIDI

Budur geldi bahar fesli,
Dağların lâla vaftıdı.
Açılıbdı gızıl güller,
Bülbülün bala vaftıdı.

Bülbüller dolanır bağı,
Bir şelvet éyle otağı,
Sene ğurban olum, sağı,
Méy vér, piyâle vaftıdı.

Men Abbas'am, boyu beste,
Derdinden olmuşam şeste,
Al başımı dizin üste,
Çal yatağ, layla vaftıdı.

MENİM

Géce gündüz gan ağlaram,
 Artıbdı ferağım benim.
 Başımlı alıb géderem,
 Tutduğca ayağım benim.

Felek salıb işim lenge,
 Düşmüşem govđaya, cenge,
 Aşaram Hind'e, Fireng'e,
 Alınmaz sorağım benim.

Abbas ğurbet éle varsa,
 Nâmerd olar dala ğalsa,
 Déyilenler gerçek olsa,
 Sönübdü çırağım benim.

GEZ BURALARDA

Yârim mene ve'de vérdi,
 Dédi gel gez buralarda.
 Ğara bağrım şan şan oldu,
 Sızılđadır yaralar da.

Siyah zülfün bélden aşır,
 Süsen sünbüle dolaşır,
 Gözellik sene yaraşır,
 Dur, dolanağ aralarda.

Abbas ile {oş danışan,
 Ağ üzünde dane nişan,
 Keklik kimi ğađđılđaşan,
 Ğađđılđaşar haralarda?

DİLBER

Uca dağların başına,
 Gor {uram gar yağa, dilber!
 Aldın ağılımı başımdan,
 Saldın dağdan dağa dilber!

Güllerin içinde gülem,
 O {uyan şeyda bülbülem,
 Men bir golu bağılı ğulam,
 Sen olmusan ağa, dilber!

Güllerin içinde {aram,
 Gül üzüne intizâram,
 Men evvelki köhne yâram,
 Dolan soldan sağa dilber!

Sen arısan men de şana,
 Derdinden oldum divana,
 Saldırmısan bender {ana,
 Dolan gel otağa, dilber!

Ġul Abbas'ın gözü sende,
 Olmuşam divâne men de,
 Bir cüt şamama sinende,
 Éndir tağdan tağa, dilber!

EYLENMEZ

Duman gel gét bu dağlardan,
 Bahar geldi gar eylenmez.
 Bu dünya bir bîvefadı,
 Gözelde ilgar eylenmez.

Gözelin ğaşı ğaradı,
 Bayğunun méyli haradı?
 Bu dünya kervansaradı,
 Her gelen gonar eylenmez.

Abbas déyer hac olanda,
 Ke'be'ye mé'rac olanda,
 Doğru yoldan kec olanda,
 Namus géder âr eylenmez.

GÉDİREM

Durum dolanım başına,
Ala gözlü yâr, gédirem.
Ölsem, boyuna sadağa,
Ğalsam, intizâr gédirem.

Merd ile éyle ülfeti,
Çekme nâmerdden minneti,
Bûlbûl gızılıgûl hesreti,
Ğış, yazı zâr, gédirem.

Abbas déyer, gül behsidi,
Bundan artıg derd hansıdı?
Ayrılığın ve' desidi,
Gel könlümü al, gédirem.

GÉTDİ

Gece gündüz ğan ağlaram,
Göz yaşım ümmana gétđi.
Şirin canım yâr yolunda
Olmağa ğurbana gétđi.

Doymadım yârın dilinden,
Ğucmadım ince belinden,
Aldılar yârı elimden,
Ğarğana ğarğana gétđi.

Her ne oldu mene oldu,
Ğaynadı péymanam doldu,
Déseler, Abbas nécoldu?
Déyin, Tufarğan'a gétđi.

YAR GELDİ

Derdli könlün melul çağı,
Budu, yâr geldi, yâr geldi!
Aşğın çéşmi çırağı,
Budu, yâr geldi, yâr geldi!

Séyrağıblar başım ğatdı,
Sözüm dereceye çatdı,
Üzünden nigabı atdı,
Budu, yâr geldi, yâr geldi!

Men Abbas'am çekmem âhı,
Gördü gözüm güzel mâhı,
Olmuşam yârın meddâhı,
Budu, yâr geldi, yâr geldi!

AH ZÂRINANDI

Géce gündüz gan ağlaram,
Menimki ah zârinandı.
Men yarî bîvefa gördüm,
Göl boyun eğyarıandı.

Sallanıb gel bize, gelin,
Ağ üzünde siyah têlin,
Bülbül ço { isteyir gülün,
Gülün méyli { arınandı.

Boynuna salmısan bağı,
Sineme çekmisen dağı,
Abbas'ın şefa tapmağı
Goynundakı narınandı.

MEZE DAĞI

Yéne gelib bahar fesli,
Süsen, sünbül, Meze dağı,
Açılıb güller, nergizler,
Benefşeler, beze dağı.

Siyah zülfleri hörünsün,
Dal gerdenine bürünsün,
Alçağ olsun yâr görünsün,
Bir görünsün göze dağı.

Bülbüller uçdu gülümden,
Oldum ulus u élimden,
Abbas ğara ğul elinden,
Ğan ağlayı geze, dağı.

NÂTAVANI

Géce gündüz feğandayam,
Menem eşğin nâtavani.
Taladaram mahalları,
Boş goyaram bu méydani.

Bilmirsen mi haralıyam?
Ağlı, göylü, ğaralıyam.
Yüz yerimden yaralıyam,
Sinemde zenbur nişanı.

Hökmünle yazdım fermanı,
Kim éyler derde dermanı,
Periyem, şahın ğurbanı,
Abbas'sız istemem canı.

ÇAĞLADI

Teber aldım Tebrizliden,
Meni hercayı çağladı,
Viran bağlar {ezel oldu,
Didelerim ğan ağladı.

Bülbülem, dala ğonaram,
Zergerem, gümüş yonaram,
Éle bu derde yanaram,
Toryat söz meni dağladı.

Abbas'am, yo {du mekânım,
Sene ğurban şirin canım,
Ölkemizde Peri {anım,
Sidĝimi Mövlâ bağladı.

KÖNLÜM

Ne ağlarsan, ne sızlarsan,
Bir derdi beş olan könlüm!
A {ırda zünnar bağlarsan,
Ĝeme yoldaş olan könlüm.

Bir yâr gelir obasından,
Alım derd ü belasından,
Çer {-i felek badasından
İçib ser{oş olan könlüm!

Abbas ağlar arsız arsız,
Dünya olub é'tibarsız,
Déyirdin dözerem yârsız,
Döz, bağrı daş olan könlüm!

YÂR GELMİR

Oğrun yollara ba {mağdan,
Bağrım ğan oldu, yâr gelmir.
Ağlamağdan éynim yaşı,
Sél ümman oldu, yâr gelmir.

Menim yârim boyu beste,
Derdinden olmuşam {este,
Yeğın çı {ıbdı ta {t üste,
Yo {sa {an oldu, yâr gelmir.

Dağların ğarı söküldü,
A {dı, çaylara töküldü,
Abbas déyer bél büküldü,
Ğedd kâman oldu, yâr gelmir.

KOŞMALAR**AYAĞINA**

Ğır {lar piri, özün yétiş dâdıma,
Bir de meni yétir yâr ayağına.
Üzün görüm, könül alsın teselli,
Tına tek ya {ılım el ayağına.

Semada ulduzlar, sana gelibdi,
Yüz ilin {estesi cana gelibdi,
Ay hezerat, bir zamana gelibdi,
Yo {sul üzün sürtür mal ayağına.

Abbas bu sözleri déyer özünden,
Doymamışam yârın o gül üzünden,
Ağlamağdan bir perinin gözünden,
Düşübdü Gülgez'in {âl ayağına.

OLMAZ

Özünden kiçiyi işe buyurma,
Sözün yere düşer, héç miğdar olmaz,
Her ne ki kâr görseñ, öz elinle gör,
İnsan öz işinde cefakâr olmaz.

Özünden böyüğün sa {la yolunu,
Düşen yérde soruş erz-i hâlini,

Amanat amanat ğonşu malını,
Ğonşu yo { isteyen, özü var olmaz.

Soruşun Ğul Abbas, hâlin nécedi?
Gündüzlerin ay ğaranlığ gécedi,
Serv ağacı her ağacdan ucadı,
Eslî ğıtdı, budağında bâr olmaz.

YÂDA SAL MENİ

Başına döndüyüm, alâ göz Peri,
 Gâhdan ağla, gâhdan yâda sal meni.
 Gara bağrım şan şan oldu, delindi,
 Gâhdan ağla, gâhdan yâda sal meni.

Bağban idim, bağım teğayir⁴⁷⁰ oldu,
 Gözüm gördü, ağılım teğayir oldu,
 Toryat eli deydi, teğayir oldu,
 Gâhdan ağla, gâhdan yâda sal meni.

Men sene can dedim, sen de mene can,
 Alış eşğ oduna, benim kimi yan,
 Adım Aşığ Abbas, yérım Tufarğan,
 Gâhdan ağla, gâhdan yâda sal meni.

BÂB OLA

Hilâl gaşlarına yüz berekâllah,
 Ayın ne heddivar, ona bâb ola.
 Canı yanar sene aşığ olanın,
 Yatabilmez gözlerinde {ab ola.

Ğızıl güller açılıbdı hemayin
 Yarın gelmesini éylerem te'yin,
 Dédim güzel, olağ gel bir gol boyun,
 Néylerem dünyanı, goy {arab ola.

Abbas deyer: Yâr yârına varınca,
 Saraldı gül rengi döndü narınca,
 Sen gözeli men toruma salınca,
 Azca ğaldı ömrüm bir turab ola!

---

⁴⁷⁰ Teğayir ol- : Bozulmak.

YÜZ İLE

Ėedir Mövlâ'm, budur senden dileyim,
Görüm yârın ömrü yétsin yüz ile.
Artığ ola malı, mülkü, dövléti,
Altmış neri bir Ėatara düzüle.

Sedef ince, dodağ ince, dil ince,
Canım çığdı yâr könlünü alınca
Ölüm yéydi bu dünyada Ėalınca,
Bir iyid ki Ėatarımdan üzüle.

Ėaşlarına çekilibdi, bil, Ėelem,
AĞız davat, göz mürekkeb, dil Ėelem,
Yalan désem çek gözüme mil, Ėelem⁴⁷¹,
Sened vérrem, Ėulun ollam yüz ile.

Abbas déyer: Dildeki herf néçedir
Néçe Ėövher, néçe le'l, néçe düş,
Sayamadım zülfün muyu néçedir,
Ėoruram ki, şana deye, üzüle.

ZÜLÜMDÜ MENE

Birce insaf éyle, a zalım Bécan,
Ayırma Abbas'dan, zülümdü mene.
Sensen bu ölkeye edalet, divan,
Ayırma Abbas'dan, zülümdü mene.

Bécan, sen éyleme Ėeddimi kâman,
Âşigem me'suğe, çekdirme aman,
Sen olasan o düş çörek, nemek nan,
Ayırma Abbas'dan, zülümdü mene.

Peri derd elinden yétiřdi cana,
Oldum yâr éřĖinden deli divana,
Ėefle Ėatır işler o TufarĖan'a,
Ayırma Abbas'dan, zülümdü mene.

BEYENMEZ

Ay hezerat, bir zamane gelibdi,
Ala ĖarĖa şuş terlanı beyenmez.

---

⁴⁷¹ Ėelem: Diken.

Oğullar atanı, kızlar ananı,
Gelinler de gaynananı beyenmez.

Adam var ki, gétmeyesen işine,
Adam var, géyiner pustinin deri,
Adam var ki, ayran tapmaz aşına,
Dindirersen, yağlı nanı beyenmez.

Adam var, dağları gezir serseri,
Adam var, géyiner püsteynen deri,
Adam var, me'rifetden yo {du {eberi,
Adam var, soltanı, {anı beyenmez.

Adam var, dolanar sehranı, düzü,
Adam var, düşürer, gülü, nergizi,
Adam var, géymeye tapammaz bézi,
Adam var, al géyer, şalı beyenmez.

Adam var ço { işler éyler irada,
Adam var ki, yétebilmez murada,
Adam var ki, çörek tapmaz dünyada,
Adam var, yağ yéyer, balı beyenmez.

Adam var ki, adamların na {şıdı,
Adam var ki, anlamazdı, nâşıdı,
Adam varki, héyvan ondan ya {şıdı,
Dindirersen, héç insanı beyenmez.

Adam var, destine véresen güller,
Adam var, gözüne çekesen miller,
Tufarğanlı Abbas, başına küller,
Ne güne galmısan, garı beyenmez.

YARA YÜZ

Ağlaya ağlaya düşdüm yollara,
 Yâr ayrısı derd ü möhnet, yara yüz.
 Derdim oldu evvelkinden beşbéter,
 Şan şan oldu ğara bağrım, yara yüz.

Tutdum yâr elinden belke sağalam,
 Saği mestü, saği ser {oş, saği lam,
 Çetin, çetin bu yaradan sağalam,
 Derd bir oldu derman doksan, yara yüz.

Men Abbas'am, yara ğurban yâr üçün,
 Doğra bağrım, kes ciyerim yâr üçün,
 Yâr oldur ki, bu dünyada yâr üçün,
 Ya {a yırtı, zülf dağıda, yâra yüz.

GÜLGEZ

Ğurban olum seni çeken neğğaşa,
 Yétirdin destimi damana⁴⁷², Gülgez!
 Ğüdrete ğelem çalmış o ğelem ğaşa,
 Benzer ebruların kâmana, Gülgez!

Gel vérek el ele, çı {ağ bu bağa!
 Gül güle sarmaşır, buda { budağa,
 Üz üz dayanağ, dodağ dodağa,
 Ağ sinen sineme dayana, Gülgez!

Üzengini basım, Gülgez'im, atdan,
 Sen meni ğurtardın alovdan, oddan,
 Abbas'ın sévdiyi, {ab-i ğefletden,
 Silkinib çı {asan buyana, Gülgez!

---

⁴⁷² Daman: Damen, etek.

VAR MENİM

İsfahan mülkünden gelen {ocalar,
 Bu canımda intizarım var benim.
 Biri hicran, biri möhnet, biri gem,
 Gem évliyem {iridârım var benim.

Ala gözün {umarlayıb süzmesin,
 Ay gabağa ğızıl, inci düzmesin,
 Déyin yâra, el duadan üzmesin,
 Üreyimde ah ü zârım var benim.

Men Abbas'am, gelsin könlüm aradan,
 O {udum dersimi, çı {dım ğaradan,
 Sen bilirsen, yéri göyü Yaradan,
 Gülgez Peri kimi yârım var benim.

AYRILDIM

Ay arifler, ğanlı felek cebrinden,
 Gohumdan, ğardaşdan, élden ayrıldım.
 Ferhad kimi çekdim Şirin ğehrini,
 Cığa pervaz étđi, télden ayrıldım.

Bir canım var, yâr yolunda sadağa,
 Bal bülenib dile, dişe, dodağa,
 Ne müddetđi bağban idim bu bağa,
 Dermedim gönçesin, gülden ayrıldım.

Abbas déyer: Yâr ayrısı yamandı,
 Héç kese gösterme, Allah amandı!
 Ğınamayın, elif ğeddim kâmandı,
 Dodağ ğaymağ, dili baldan ayrıldım.

DÉYİLEM

Ne ba {ırsan gözü ğanlı {aramı?
 Sen déyen ğünahkâr ha men déyilem!
 Her şeherin bir adı, bir sanı var,
 Men Mısır şehriyem, Yemen déyilem!

Yârın ğapısında yüz ğan éyledim,
 El uzatdım, çekdim, üz ğan éyledim,
 Bir köñüle deydim, yüz ğan éyledim,
 Daha bir kesinen yaman déyilem.

Abbas ağlar, libasını soydular,
Zülm éyleyib gönçe gülün derdiler,
Hercayılar ğaş oynadıb güldüler,
Éyle déyil yârim, hemen deyilem!

GELSİN

Bizden salam olsun ârif olana,
Herkesin benimle varise gelsin.
Cehennemi indi ona gösterrem.
Hansı bende günahkâr ise gelsin.

Zalım bende, uyma bunca ğiybete,
Ĝiybet éden téz düşecek zillete,
İskender'i kim gönderdi zülmete?
Her kim ondan {eberdar ise gelsin.

Ĝızıl gül beslenir {endan içinde,
Ennabi leblerin dehan içinde,
Abbas'am, durmuşam méydan içinde,
Kime bu gén dünya dar ise gelsin.

DERBENDİN

Ay camaat, gelin te'rif éleyim,
Ne eceb düşübdü yéri Derbend'in.
İskender elile olub bergerar,
Çekilibdi bürcü, barı Derbend'in.

Men gelmişdim bu Derbend'de ğalmağa,
Bir tülek terlanı ele salmağa,
Düşmen öldürmeye, ğisas almağa,
Ĝoçağ olur igidleri Derbend'in.

Derbend dédikleri bağçadı, bağdı,
Alt yanı deryadı, üst yanı dağdı,
Abbas déyer: Eceb méyvesi çağdı,
Ttesteye şefadı narı Derbend'in.

ĜAŞLARIN

Ders almamış açdım kitab o {udum,
Möhtac déyil héç ustaya ğaşların.
Teze çı {ıb kâmanların elinden,

Benzer üç gécelik aya gâşların.

Ovçu olan durar dağ damanında
Derdi olan durar derdli yanında,
Ne durubsan séyrağıbın dalında,
Véribdi ömrümü zaya gâşların.

Bir {alın bezirgân, bir {alın {oca,
Hüsnün zekâtını vér men möhtaca,
Men Abbasam, éylemezdim iltica,
Meni getdi ilticaya gâşların.

GELMEDİ

Başına döndüyüm, gurban olduğum,
Hara gétدی ba {tı gâra, gelmedi?
Bülbül uçdu, soldu gülün yarpağı,
Gismet oldu gönçe {ara, gelmedi.

Şah hökmüyle {an üstüne {an gétدی,
Ağlar didem, yaş yérine gan gétدی,
Gol boşaldı, dil dolaşdı, can gétدی,
A {ır apardılar dara, gelmedi.

Abbas déyer: Bu ad yaman ad oldu,
Cismim ateş, goynum dolu od oldu,
Men can dédim canan menden yâd oldu,
İndi uzağ düşdü ara, gelmedi.

KERİMDİ

Başına döndüyüm gül üzlü ana,
Gelmesin Abbas'ım, Allah kerimdi.
Derdinden olmuşam deli divana,
Gelmesin Abbas'ım, Allah kerimdi.

Felek meni şâd éleyib güldürü,
Ağladıban çéşmim yaşın sildiri,
Bécan kemfürsetdi, gelse öldürü,
Gelmesin Abbas'ım, Allah kerimdi.

Gülgez Peri saralıban solunca,
Çaynayıban péymaneler dolunca,
Goy gelmesin Mehemmed Tān gelince,
Gelmesin Abbas'ım, Allah kerimdi.

BİLMEDİM

Yéridim, yéridim, yétebilmedim,
Derd ü gem elinden yatabilmedim.
Bir yorğun ovçuydum, tutabilmedim,
Ovum ğarlı dağlar aşdı da gétđi.

Ya {şı olar él içinde ğul idı,
Çéşmim yaşı yâr ğapısın suladı.
Könül ğuşu göyde ğanad buladı,
Ĝırdı şikâr bendin uşdu da gétđi.

Men Abbas'am, yalan gelmez dilime,
Ĝeyri bülbül ğonabilmez ğülüme,
Terlan düşdü men nâdanın eline,
Ovlayabilmedim, ğaşdı da gétđi.

PERİ

Ne gülürsen benim kimi gülünce,
 Sen mene gülünce, derde gül, Peri!
 Alişan otağda, gülşen bağçada,
 Süseni, sünbülü der de gül, Peri!

Seninle gezirdik Tebriz'de bağı,
 Sineme çekirsen dağ üstten dağı,
 Bende saldın benim kimi dustağı,
 Ço { meni göyubsan darda, gül, Peri!

Abbas getirildi dar ayağına,
 Tına tek ya {illam yâr ayağına,
 Yo {sulu çekerler var ayağına,
 İndi benim kimi merde gül, Peri!

AYRIL

Başına döndüyüm gül üzlü cavan!
 Halal himmet éyle, gel ondan ayrıl!
 Bilmez idim béle hicran derdini,
 Lütf éle, üzüme gül, ondan ayrıl!

Gasid geldi, gesden {eber getirdi,
 Elif olan geddim dala yétirdi,
 A {dı çéşmim yaşı üzüm getirdi,
 Éynim, adaların sil, ondan ayrıl!

Éşgin ateşidi sinemde defter,
 Géce gündüz sensen dilimde ezber,
 Sen ol bu Peri'ye buta vérenler,
 Gölunu boynuma sal, ondan ayrıl!

EZİZİM

Gezdim İsfahan'ı, nisf-i cahanı,
 Senin kimi güzel hanı, ezizim?!
 Dodağın şekerdi, şehdi mat éyler,
 Ağzın içi göher kâni, ezizim!

Siyah zülfün dal gerdeni döydü mü?
 Onun derdi benim geddim eydi mi?
 Zalım şahın eli sene deydi mi?
 Dağıdaram {animanı, ezizim!

Ėemzesi bellidi ġaş ü gözünden,
Men öpmedim yanağından, üzünden,
Eyleme ġapında, çuğul sözünden,
Abbas kimi növcavanı, ezizim!

GÖRMÜŞEM

Aradım Osman'ı, gezdim Acem'i,
Mısır'ı, İstanbul'u, Şam'ı görmüşem,
Harda adı belli güzel varsa da,
Arayıb, a{tarıb hamı görmüşem.

Fir'onü Firdövsü, Nemrud'u Şeddad,
Onlar da dünyada ġoydular bir ad,
Yusif'le Züléy{a, Şirin'le Ferhad,
Behram ile Gülendâm'ı görmüşem.

Mene yârm her sitemi gözeldi,
Üreyimde derdi, ġemi gözeldi,
Perim ġeşeng, güzel, nâmi gözeldi,
Çâr ü nâçar o pernâmi görmüşem..

Abbas'am, sözlerim dilimde ezber,
Hekk olub sinemde derdim bir defter,
Şahım, sizin olsun mescid ü menber,
Men gözümle müselmanı görmüşem.

PERİM

Seher seher serçésmeler başında,
Gün kimi dağlara yayılan Perim!
Her kes menden sene yaman ġandırır,
Ya eğreb dişlesin, ya ilan, Perim!

Ėovma dergâhından şirin nökeri,
Ėéymerem her şalı, her ġelemkeri,
Tıcran {estesiyem, yémem şekeri,
Goynundaki nara ġayılam, Perim!

Götür sürmeni ço{ ġaşına gelsin.
Çal eyri çalmanı başına gelsin,
Abbas'ın sözleri {oşuna gelsin,
Huriler ġızından sayılan Perim!

AYRI SALMASIN

Başına döndüyüm ala göz Peri,
Tanrı seni menden ayrı salmasın.
Hağ götürsün bu garını aradan,
Nişanası bu dünyada galsın.

Gédeni gelmesin, yatanı ölsün,
Göz göz olsun, ğabıĝ ğoysun, soyulsun,
Her yanına yétmiş pilte ğoyulsun,
Ne yığıb yérini salan olmasın.

Ciyerin doğrasın bir almaz bıçaĝ,
Yéddi il yan yérde uzansın naçaĝ,
Ğohumu ĝardaşı düşünler ĝaçaĝ,
Ehvalını {eber alan olmasın.

Sen pozmusan yazıĝ Abbas hâlımı,
Men sene néyledim, Tanrı zalımı.
Çekim ciyerine men çengâlımı,
Cenazene ya {ın gelen olmasın.

┐OŞ GELDİN

Başına döndüyüm ay Esmer ┐anım,
Teşrif ĝılıb sen bu baĝa {oş geldin.
Süsenden, sünbüldeñ derib destine,
Merhemet éyledin, saya {oş geldin.

Hicran kéçdi, könlüm nâtavan oldu,
Gara baĝrım la {ta la {ta ĝan oldu,
Daĝıldı ĝözeller, perişan oldu,
Elif ĝeddim döñdü yaya, {oş geldin.

Ğözeller içinde besli, bellisen,
Şirin i {tilatlı, lebi ballısan,
Zene {danı bir cüt ĝoşa {allısan,
Ğatardan ayrılmış maya, {oş geldin.

Abbas déyer: Halay halay, a daĝlar,
Tebib görse, yaralarım ĝan aĝlar,
Esmer burdan gétse, boş ĝalar baĝlar,
Sen vérme ömrünü zaya, {oş geldin.

AYDIN OLSUN

Gözelliyi éle car olan Peri,
 Gerdene hemayil ta{, aydın olsun!
 Sevdası serimde var olan Peri,
 Sinemi odlara ya{, aydın olsun!

Bir zamanlar dövrün sürdüm sizinle,
 Aşîğ étidin söhbetinle, sözünle,
 Ezel başdan mene ba{an gözünle,
 İndi özgelere ba{, aydın olsun!

Ġul Abbas'ı ne kenera atmısan,
 Hercayile ülfetini ġatmısan,
 Déyesen ki, taza aşna tapmısan,
 Sévdiyim, gözlerin ço{ aydın olsun!

İNCİMESİN

Ġedem ġoyub yâr yanına gelende,
 Éle gel, éle ġét, yol incimesin.
 Şeker leblerinden mene buse vér,
 Dodaġ terpenmesin, dil incimesin!

Derildi bostanlar, boş ġaldı taġlar,
 Könül istediyyin vérmesin aġlar,
 Aġ sinen üstünden darayı baġlar,
 Héykel arasından sal, incimesin!

Bülbül feġan éyler gül hevesinden,
 Ġoşanar asılıb yâr sinesinden,
 Éle gel, éle ġét baġ beresinden,
 Bülbüller hürküşüb, gül incimesin!

Gözeller içinde sen ġızıl güller,
 Dolansın başına şeyda bülbüller,
 Esmе seba yéli, titreme çöllер,
 Cıġalar terpenib tél incimesin!

Abbas déyer: Aġlayanlar gülende,
 Nazlı yâr soruşub hâlım bilende,
 Merhemet éyleyib bize gelende,
 Dola gerdene, ġol incimesin!

SENE ĠURBAN

Ėadasın aldığım, neden melulsan?
Eger lâl isense, dil sene ġurban!
Ėümüř neşterile tökdün ġanımı,
Nazik ellerinle sil, sene ġurban!

Mal ġeder otlayar dağın içinde,
Pilde şö'le vérer yağın içinde,
Bağbanı dindirdim bağın içinde,
Dédi: Süsen, sünbül, ġül sene ġurban!

Başına döndüyüm, ġözleri şendan,
Turunclar baş vérib çışıb ya şandan,
Dédim: Ėözel, bir buse vér o şaldan,
Acıġlandı dédi: Al, sene ġurban!

GELİN

Sen ki, bu ğaydada béle gözelsen,
 Yo {du gözelliğe sene tay, gelin!
 Ğaşların kâmandı, kirpiklerin o {,
 Ağ üzünde ğoşa {allar, ay gelin!

Hağ götürsün aralığdan yamanı,
 Artsın séyrağbın derdi, amanı,
 Her kim vursa senden benim aramı,
 Düşsün évlerine görüm vay, gelin!

Abbas déyer: Ğızıl gülü derginen,
 Derib derib sinem üste ser ginen,
 Ağ üzünnen bir cüt busa vérginen,
 Hésab éyle ğonşuluğda pay, gelin!

BAR GELİR

Payız olcağ bağlar töker {ezeli,
 Bahar olcağ bağçalara bâr geli.
 Bir iyidin olsa ba {tı, iğbalı,
 Cennet ba {çasından ona nar geli.

Ölkenizde ne aşnayam, ne yadam,
 Dost yanında ne ğemginem, ne şadam,
 Ay camaat, ne belalı seyyadam,
 Tor ğururam terlan uçun, sar geli.

Abbas déyer: Gencin üstü bedendi,
 Ğara bağrım delik, zeden zedendi,
 Ay hezarat, héç bilmirem nedendi,
 Âleme gén dünya, mene dar geli.

TECNİSLER**DERD AYAĞINDAN**

Başına döndüyüm, ay Gülgez Peri,
 Çekerem hicranı derd ayağından.
 Elin töhmetinden, felek cebrinden,
 Düşmüşem çöllere derd ayağından.

Perim, senin üzün gören ter salar,
 Hicrândan meşğ alar, gemden ders alar,
 Öldürseler, méyli dönmez tersalar,
 Sen mene ders vérdin derd ayağından.

Ğabağ aydır, zülf buluddur, üz gündür,
 Sensiz benim bir saatım yüz gündür,
 Héç démirsen, gul Abbas'ım üzgündür,
 Ğem başından tutar, derd ayağından.

NE ĞALAM İNDİ

Men olmuşam derd ü gemin bârkéşi,
 Ğemden tikdirmişem ne Ğalam indi.
 İstedim ki, yâra bir nâme yazam,
 Ne kâğız tapılır, ne gelem indi.

Bir erzim var, men de déyim şahane,
 İlahî'ye şükr éylerem, şahe ne?
 Ğor {uram ki, nazlı yarı şah ana,
 Yârsız bu dünyada ne Ğalam indi?!

Kâtibler o {urlar cüme de gétđi,
 Erenler mé'racı cümede gétđi.
 Abbas ağlar, Gülgez, Cüme de gétđi,
 Ne Ğovğayam indi, ne Ğalam indi.

GÖZEL GÖZ ALA**(Cığalı tecnis)**

Bir gözelsen, şövgün düşüb cahana,
 Yo {dur senin kimi gözel göz ala.
 Men aşigem cahana,
 Canım ğurban cahana,
 Hağg'ın eziz bendesi,
 Toş gelmisen cahana!
 Yaradan yaradıb salmış cahana,
 Yo {du senin kimi gözel, göz ala.

Bağbansan bağa ba {, ba { işini gör,
 Bağ besle, bağ bécer, bağ işini gör,
 Aşığ, ba {, işini gör,
 Bağa ba { işini gör,
 Ne yatdın kâmil ovçu,
 Maralın ba {ışını gör.
 Hele sen terlanın ba {ışını gör,
 İsteyir canımı gözel göz ala.

Abbas déyer: Men ğurbanam sene yâr,
 Uzun boylu, tuti dilli sene, yâr.
 Men âşigem sene yâr,
 Sened vérdim sene yâr,
 Ğerib aşığ, ğurbet él,
 Canım aldın sen, a yâr.
 Dolandım dünyanı néçe sene yâr,
 Görmedim sen kimi gözel, göz ala.

***

KARACAOĞLAN (Ġaracaođlan)

Âşıklar ve Halk şairleri konusunda yazılmış en itibarlı eserlerden birisi olan “Azerbaycan Âşığı ve Él Şairleri” adlı eserde Karacaoğlan için Şu cümleler yazılıdır:

“Araşdırmalara göre, Ġaracaođlan XVII. esrin II. yarısında yaşamışdır. Onun 1606-cı ilde doğulub, 1679, yaşut 1689-cu illerde vefat étdiyi ġéyd olunur.

Ġaracaođlan külli miğdarda Őé’rler ġořmuř olsa da, eserlerinin ancağ Azerbaycan’da dolaşan variantlarının bir ġismi elde édilmiřdir.”⁴⁷³

Azerbaycan edebiyatının Türkiye’de, Türkiye Türk edebiyatının da Azerbaycan’da geniş Şekilde tanınmasında büyük hizmetleri olan Memmed Aslan ise “Türk Őalg Őé’rinden Séçmeler” adlı eserinde Yunus Emre’den sonra ikinci edebî Őahsiyet olarak tanıttığı Karacaoğlan hakkında Şöyle yazıyor:

“Ġaracaođlan Türk Őalğının poetik tebessümü, o{ucu ruhunu göylere uçuran séhrli pıçılıtı, sözle gül vurmada ġelbini titim titim titreden, pervazlaşdıran ulu ozanıdır.

Bir ço{ Türk âşığı kimi onun da heyat hékâyesi sisli dumanlı efsanelere ġariřib. Az ġala her köy (kent), her mahal, ona bir mezar isnad vérir, onu öz obasına doğmalaşdırır, özünüküleşdirir. Ayrılığda herkese mensub olan, aydıdır ki, hamıya, bütün Őalğa me{usdur.

...
Be’zi revayetlere göre, Şair Azerbaycan’ın Göyçeli kentinde doğulmuş ve 1679-cu ilde vefat étmıřdir...

Ġaracaođlan’da yüksek bir mezah, o{uyucuya, dinleyiciye me’nevî ruh véren ilâhî bir ġüc var.

Esil adı Simayıl’dır (İsmail’dır). Onu deli divane éleyen bir éřđ mecaresına göre heğiği adını atıb, Ġaracaođlan adı ile Őé’rlerini ötmüşdür. Sévgilisi İstemi{an Sultan’dır.

...
Türk tetđiđatçılarının özlerinin de dedikleri kimi, Ġaracaođlan bütün ölmez Őé’rlerini Azerbaycan dilinde, bizim canlı Őalg danıřđ dilinin déyim formalarında söylemişdir.”⁴⁷⁴

Günümüzün en büyük halkbilimcilerinden birisi olan Prof. Dr. Saim Sakaoğlu ise, “Bizce Karacaoğlan güneylidir ve 16. yüzyılda yaşamıştır.” demektedir. Sakaoğlu’nun gösterdiği kaynaklar çok inandırıcıdır. Kaynaklardan birisi Őöyedir: “1518 yılında tamamlanan bir Surnâme’de Sultan III. Murad’ın aynı yıl yaptırdığı sünnet düğünü gece gece anlatılmaktadır. On birinci gecenin

⁴⁷³ Azerbaycan Âşığı ve Él Şairleri, Rédaksiya Héyeti: M. H. Tehmasib, İ. İ. Abbasov, B. A. Abdullayev, T. E. Ferzeliyev, Tertib Éd.: Ehliman A{undov, Élm Neşr., Bakı-1983, s. 119.

⁴⁷⁴ Memmed Aslan, Türk Őalg Őé’rinden Séçmeler, Gençlik Neşr., Bakı-1980, s. 25.

anlatılması sırasında, eğlence ve insan tasvirleri arasında yer verilen şu ifade dikkat çekicidir: ‘... kimi Karacaoğlan türküsü ile gönül eğlendirir.’⁴⁷⁵

Gerçekten bu ve diğer kaynaklar Karacaoğlan’ın XVI. yüzyılda yaşadığını göstermektedir.

Karacaoğlan’ın Azerbaycan ve İnan Türkleri arasında bütün canlılığı ile yaşayan türkülerinden, şiiirlerinden örnekler:⁴⁷⁶

GERAYLILAR

YALVARA YALVARA

Yâr gerek yârın gëydine,
Gala yalvara yalvara.
Yüz naz ile göl boynuna,
Sala yalvara yalvara.

Sëvdim bir ser{oş Léyli’ni,
Yâdlara vérmez méylini.
Küsdürüb sını { könlünü,
Ala yalvara yalvara.

⁴⁷⁵ “Türk Dili Aylık Dil Dergisi”, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri), TDK, Ocak-Haziran 1989, Sayı: 445-450, s. 121.

⁴⁷⁶ Memmed Aslan, Türk Ƨalg Şë’rinden Sëçmeler, Gençlik Neşr., Bakı-1980, s. 25; Türk Dili Aylık Dil Dergisi”, Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri), TDK, Ocak-Haziran 1989, Sayı: 445-450, s. 121; Azerbaycan Âşığıları ve Êl Şairleri, Rédaksiya Héyeti: M. H. Tehmasib, İ. İ. Abbasov, B. A. Abdullayev, T. E. Ferzeliyev, Tertib Êd.: Ehliman A{undov, Êlm Neşr., Bakı-1983, s. 119-124.

Ġaracaođlan sözünde,
Cânan {eyalı gözünde,
Ġaldım hesret, yâr üzünde
Tala, yalvara yalvara.

AY ĠIZ

Ne ba {ırsan daldalardan,
Dâd elinden aman ay, Ġız!
Kipriklerin Ġanım içir,
Cellad Ġaşın kâman, ay Ġız!

Herdem Ġarşımda esirsen,
Herdem barışır, küsürsen,
Ġâh asırsan, Ġâh kesirsen,
Yo { mu sende iman, ay Ġız!

İsterem Ġadanı alam,
Gerdenine Ġolum salam,
Senin ucundan abdalam,
Gel éyleme Ġüman, ay Ġız!

Birce Ġoymur Ġanlı felek,
Şadlanıban biz de Ġülek,
Elbet bir Ġün ollam gerek,
Olma menle yaman, ay Ġız!

Ġaracaođlan çek cefa,
Yârla éyle ehd ü vefa,
Bir va {t sürdü senle sefa,
Kéçdi {éyli zaman, ay Ġız!

DEMEDİM Mİ?

Ala gözlü, nazlı dilber,
Va {tın kéçer démedim mi?
Gözlerin cellad yağıdır,
Ġanım içir démedim mi?

Ba { bu Ġaşa, ba { bu Ġöze,
Canım Ġurban olsun size,
Ya {asız köynekler bize,
Felek biçer démedim mi?

Ġaracaođlan merdilen,

İşim yo{du nâmerdilen,
Felek meni bu derdilen,
Salıb kéçer démedim mi?

OLAR MI?

Menle aşna olan dilber,
Aşnanı atmağ olar mı?
Sındırıb şışe könlümü,
Günaha batmağ olar mı?

Seni görüb düşdüm derde,
Éşğ ateşi yanır serde,
Vefalı dost olan yerde
Eğyârı tutmağ olar mı?

Yâr gerek geze yârınan,
Ehde düz vefadarınan,
Üzü dönmüş eğyârınan,
İ{tilat ğatmağ olar mı?

Görende yâdlar oynunda,
Babalım ğalar boynunda,
Zalım séyrağıb ğoynunda,
Sarmaşıb yatmağ olar mı?

Olum gözlerin ğurbanı,
Unutma ehd-i péymanı,
Yazığ Ğaracaoğlan'ı,
Tortaya satmağ olar mı?

KÖYNEKCEK

Seher seher séyre çı{ıb,
Bağçaya, bağa köynekcek.
Nergiz derer, deste bağlar,
Sancağ bu{ağa köynekcek.

Mene de vér güllerinnen,
İncimenem dillerinnen,
Melhem éle ellerinnen,
Sinemde dağa köynekcek.

Ġaracaoğlan, {allara,
Mayilem geddi dallara,
Hesret çeken cavanlara,
Éyle ġadağa köynekcek.

GELİN

Géder iken obanızdan,
Düşdü size yolum, gelin!
Ġovma âşığı ġapından,
Sene ġurban olum, gelin!

Eyrimceden kéçir bélin,
Ağ úze tökülüb télin,
Men senin şeyda bülbülün,
Sensen benim gülüm, gelin!

Ġaracaoğlan déyil yağı,
Olmuşam gözün dustağı,
Küstürme ġerib ġonağı,
Ġonub sene méylim gelin!

ĠIZLAR

Yolum düşdü sizin éle,
Bulaĝ üste duran ğızlar!
Ŗana çekib ğara téle,
Birçeyini buran ğızlar!

Men ğurbanam ala göze,
Ŗehd ü Ŗeker, Ŗirin söze,
Herdem satıb işve, ğemze,
AŖĝını yoran ğızlar!

Seher geldim size sarı,
Artı könlümün ğubarı,
Daĝlar ğucdu Léyli yârı,
Yurdum oldu aran ğızlar!

Aĝladarsız, güldürersiz,
Göz yaŖımı sildirersiz,
A Ŗır meni öldürersiz,
Yay o Ŗunu ğuran ğızlar!

Mayılam yârın ğaşına,
Olaydım onla âŖına,
Ġaracaoĝlan başına
Yaĝdırırsız boran ğızlar!

GELÉYİR

Ŗükür olsun o Ŗüda'ya,
Yénice yazlar geléyir.
MuŖtuluĝ sene söyüder,
Kölgene ğızlar geléyir.

Gelir bir bölük göyçekler,
Aĝ üzde ğara birçekler,
Baĝçada elvan çiçekler,
Dermeye nazlar geléyir.

Gelir bir bölük gözeller,
Aĝ üze inci düzeller,
Baĝçada elvan Ŗezeller,
DöŖenin, nazlar geléyir.

Gelir aŖ, yatmalı çaĝlar,

Gül réyhan gönçalı bağlar,
 Ğarşıdaki Ğarlı dağlar,
 Yol vérin nazlar geléyir.

Ğaracaoğlan dilek diler,
 Yaylığ alıb gözün siler.
 Kâfirden Ğalma körpüler,
 Berk durun, nazlar geléyir.

SEDEF

Susayırsan can almağa,
 Gaytan Ğaşı Ğara, Sedef!
 Vurubdur ol kipriklerin,
 Bu sîneme yara, sedef!

Sen benim söhbetim, sözüm,
 Senden ayrı néce dözüm?
 Tésteyem, düşübdür gözüm,
 Goynundakı nara, Sedef!

Men mayılam şirin dile,
 Ağ üzünde Ğara téle,
 Mecnun kimi salıb çöle,
 Éyleme avara, Sedef!

Ya {ın dosta hiyle Ğurma,
 Séyrağıba ya {ın durma,
 İnsaf éle, gel Ğucdurma,
 Ter gönçanı {ara, Sedef!

Sensen dağların céyranı,
 Olum gözlerin Ğurbanı,
 Çekme Ğaracaoğlan'ı,
 Téllerinden dara, Sedef!

ŞEHRIYÂR DASTANI (Mehemmed'in Şehriyâr Hikâyesi)

“Şehriyâr Dastanı” XVIII. yüzyıl Azerbaycan ve İran Türk edebiyatı nesrinin en önemli örneğini teşkil etmektedir.

“Şehriyâr Dastanı” diye adlandırılan bu hikâye meşhur “Şehriyâr ve

Senuber” adlı halk hikâyesinden faydalanılarak yeniden yazılmış bir eserdir. Birçok klâsik halk hikâyesi gibi halk arasında sözlü olarak yaşayan “Şehriyâr ve Senuber Dastanı” (Şehriyâr ve Senuber Hikâyesi) bir müellif tarafından yeniden işlenerek XVIII. yüzyılda kaleme alınmıştır. El yazma bir nüshası günümüze kadar gelen bu eserin müellifi belli değildir.⁴⁷⁷ Ancak bazı kaynaklarda eserin iki yerinde geçen “Mehemmed” (Muhammed) adının, eserin müellifinin adı olduğu ileri sürülmektedir. E. Seferli ve T. Yusifov bu düşüncede olan araştırmacılarıdır. Onlar şöyle yazıyorlar: “*Destanın müellifi Mehemed, eserin başlangıç sahifelerinde iki yerde kendi adını anıyor:*

*Bağda bülbül hemrah ola gül ilen,
Onu şeyda ğıla sidğ-i dil ilen.
Hesret çeke çeke uzun il ilen,
Mehemmed küyinde ğalan yâr hanı?*

Başka bir yerde ise Muhammed kendisi hakkında şöyle bilgi veriyor: ‘Raviyânî-i e’bar ve Mehemed-i sani-yi {oşğüftar, nağlân-i dürr bâr, tutiyânî-i şekerşiken, şirin âsar, her éyyam kéçen rüzigâr-i zemânededen {eber vérir.’

Bütün bu kayıt ve işaretler gösteriyor ki, Muhammed adlı müellif, devrinin ünlü bir şairi ve nasiri olarak tanınmıştır.’⁴⁷⁸

Esere bakıldığında müellifin iyi bir tahsil almış, kuvvetli bir kalem sahibi olduğu ilk bakışta görülmektedir.

“Şehriyâr Dastanı” adlı hikâyenin özeti şöyledir:

Tiflis’te Salih adında bir tüccar (sövdeger/sevdekâr⁴⁷⁹) vardır. Çok zengin olan Salih’in çocuğu olmamaktadır. Salih bir gün Ortaçala Bağları’nda eğlenirken gözüne iki tütü kuşu takılır. Onların ilişkilerinden etkilenerek hanımı Zehra’ya çocuklarının olmamasından yakınır. Hanımı da fakir fukaralara sadaka verip, adak adayarak ve ibadet ederek çocuk sahibi olabileceklerini öğütler. Bir gün “Soğanlı Yolu” üzerine çıktıklarında görürler ki, bir adam iki çocuğu birbirine bağlayıp sürükleyerek götürüyor. Çocuklar da ağlayarak, kurtulmaları için Allah’a yalvarıyorlar. Tüccar Salih adamlarından birisini gönderip o adamı ve çocukları yanına getirir. Niçin onları zorla götürdüğünü sorar. Adam, alacaklısının borcunun yerine iki çocuğunu verdiğini ve onları satıp parasını alacağını söyler.

Sevdekâr Salih, yüz tümen verip çocukları adamın elinden alır ve onların ceplerine harçlık koyarak salıverir. Bu hayır işten sonra Salih’in bir oğlu olur. Oğlanın adını Şehriyâr koyarlar.

Çocuk büyür, okur, nihayet bir gece Kirman Beylerbeyi Cihangir Han’ın

⁴⁷⁷ Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A.E.A. Neşr., Bakı-1960, c. I, s. 452.

⁴⁷⁸ E. Seferli, T. Yusifov, Ğedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyatı, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 374; Şehriyâr, Tertib Édeni: E. Seferli, Yazıcı Neşr., Bakı-1987, s. 4-5.

⁴⁷⁹ Sövdeger: Kumaş tüccarı.

kızı Senuber'e âşık olur. Sevdakâr Salih, kızın ardınca Kirman'a gitmek için büyüklerine yalvarır; yakarır. Aynı gece kız da Şehriyâr'a âşık olduğundan Hekim Sadık adında birisini oğlanın arkasınca gönderir.

Şehriyâr, Hekim Sadık'la buluştuktan sonra Kirman'a doğru yola çıkarlar. Yolda Şemseddin bölgesinde Perizad adlı bir kıza rastlarlar. Terekeme oymağından olan Perizad, zekâsı, akli ve anlayışı ile diğer kızlardan farklıdır. Göçebe Karapapak oymağının özelliklerini taşımaktadır. Hür yaratışlı ve hür davranışlı bir kızdır. Oyun, hile düşünmeden gönlünden geçeni doğrudan Şehriyâr'a söyler. Şehriyâr'la evlenebileceğini işaret eder. Ancak onun Senuber adında başka bir kıza âşık olduğunu ve onun arkasınca Kirman'a gitmekte olduğunu öğrenince fikrini değiştirir. Kendini toparlar ve bu muhabbete engel olmak istemez.

Daha sonra karşılaştığı Gence Beylerbeyi Şahkulu Han'ın kızı Şamamabeyim, Şehriyâr'ı sever. Kızla Şehriyâr arasında ilgi çekici bir sazlı sözlü tartışma geçer. Kız, Şehriyâr'ı korkutmaya çalışır. Nice âşığın sazını elinden alıp onları zindana attırdığını söyler. Şehriyâr ise ona öğüt nasihat verir. Şamamabeyim, Perizad'ın tersine Şehriyâr'ı yolundan alıkoyarak, Senuber'den vazgeçirip kendisiyle evlenmesini ister.

Fakat, Şamamabeyim ne kadar ısrar ederse de Şehriyâr ikna olmaz.

Şehriyâr, Kürek Çayı üzerinden geçerken Lezgiler onu yakalarlar. Şamamabeyim'in yardımı ile kurtulurlar ve Kirman'a varırlar. Şah Abbas, hadiseyi öğrenir ve Şehriyâr'ı Gürcistan Beylerbeyi yapar. O Senuber'i alıp Tiflis'e gelir. Gence Beylerbeyi'nin kızı Şamamabeyim'i de alır. Perizad Hanımı ise veziri Hekim Sadık'a nişanlar. Tiflis'te görkemli bir düğün yapılır. Düğünde kızların herbirisi bir şiir okur. Perizad'ın şiiri herkesin hoşuna gider. Beğeniler onun üzerinde toplanır.

Şehriyâr Destanı'ndan bir parça:

“Yérinden durub, anasının elinden öpüb ve gözi üste göyub, baş éndirüb ata mindi. Şehir ehli, gövm eğreba ve dost müsahib tamam atlanub, Soğanluğaten beraber söhbet éde éde geldiler ve orada cümle iltimas éyledi ki, Heğ sizden razı, gayıdun ve tekrar size erz édeyürem ki, benim atama mügeyyed olub ki, hemişe teselli véresiz.

—udahafız, déyüb iki nöker, bir de hekim Sadıg, bir de özi durdu yola düşdüler.

Gelhagel Ğazağ'dan ötüb, Şemceddinlü mahalına yétişdiler ki, payız va {tı idi, él yaylağdan anub⁴⁸⁰ ve çayların üstlerine düşüb alaçuğlar dikilüb ve gız gelin tamam suya tökülüb su aparırdular. Bunlara ya {un gelüb Şehriyâr dedi:

— Éy gızlar, bize bir az su vérin içek.

Bu gızlar Şehriyâr'a ba {ub tamaşa édüb gördüler, bu oğlana beşer démek olmaz, belke melek-i âsıman ola. Cümle héyrandılar. Amma bir gız bunlardan ireli yériyüb dedi:

480 Anub: İnip.

– Éy oğlan, uğur ola?
 Şehiyar dédi:
 – Sağ ol.
 Gız dédi:
 – Dodaglarını yéyim, bir az gayim dé, éşitmedim.
 Dédi Şehriyâr:
 – Vêrüm, sağ ol.
 Gız dédi:
 – Her kim senden ayrılıbsa, néce sağ olur?! Éy oğlan, meger senin ananın
 bağıri daş idi ki, senin tek cavanı goydu ki, çöle çı{sın?!
 Dédi Şehriyâr:
 – Tükân açma, bir az su vér, bizim yolumuz uzağdur.
 Gız dédi:
 – Tâ menzilini bilmesem, doğrusu sene su vérmenem ve goymanam bir
 yére gédesen.
 Şehriyar:
 – Éy gız, hele su vérmesen vérmezsen ve goymanam démegün nedür?
 Rahdar dégilsen. Sen gız, biz kişi, elinden ne gelür?
 Gız dédi:
 – Ol çigninde saz, o senindür?
 Dédi:
 – Nökerem.
 Dédi:
 – Senindür?
 Dédi:
 – Beli.
 Gız dédi:
 – Sazı bir eline al ki, senin sövda-yi eşgin meni kebab éledi.
 Oğlan cahil, gız göğçek. Sazı alub eline ve sinesine basub çalurdi. Hekim
 Sadıg gör{du ki, bu gız oğlanı bend éleye ve gétmegine mane ola. Dédi:
 – Éy Şehriyâr, her yerde bir gız görsen, béle méydan açacağsan? Meger
 Senuber'in eşgi senden gédübdür?
 Gız dédi:
 – Éy ehmeğ, Senuber de elbet bizim kimi bir adamdur, onun menden neyi
 artuğdur?! Oğlan, sazı kök éle. Gulağ as.
 Dédi gız:

Oğlan, gal bizim ölkede,
 Cavan al meni al meni,
 Menim tek gözel tapmazsan,
 Vallah al meni, al meni.

Dédi Şehriyâr:

Éy gız, galmağal éyleme,

Elden g y meni, g y meni,
Men seni ala d gilem,
Billah, g y meni, g y meni.

D di g z:

G z m g t rmem g z nden,
Doymanam Şirin s z nden,
Birce g y  p m  z nden
Oğlan, al meni, al meni.

D di Őehriy r:

Sınığ k n ller yandurram,
Doğru s z mi tapdurram,
Ne  perem, ne  pd rrem
 y g z g y meni, g y meni.

D di g z:

BoŐaltduram {elvet otağ,
DaniŐađ i{tilat gatağ,
Soyunub sarmaŐađ yatağ,
Oğlan, al meni, al meni.

D di oğlan:

N heğ ilti {at g tmanam,
Tilaf işleri dutmanam,
Bil ki, sen ilen yatmanam,
 y g z, g y meni, g y meni.

D di g z:

Ollam gabağında bir gul,
 ylesen erzimi gebul,
Barı bir gece gonağ ol,
Oğlan al meni, al meni.

D di oğlan:

Yol yi gonağ  yleller,
Bir iş ki, bitmez, n yleller,
 l oğlu, b htan s yleller,
 y g z, g y meni, g y meni.

Dédi gız:

Söverem yârı yoldaşı,
Oluram sîrrin sirdaşı,
Gel ol Perizad ğardaşı,
Bacı bil meni, bil meni.

Dédi oĝlan:

Sen ki, uğruma geldin,
Hâl-i ehvalımı bildin,
Şehriyâr'a bacı oldun,
Gerdaş bil meni, bil meni.

Ĝız dédi:

– Éy Şehriyâr, indi gétmegi ve meĝsed-i müddeanı gerek bilem.

Dédi:

– Vallah, benim naĝılım tuldur. Amma butam var Kirman şehesinde Cahangir {anın ĝızı Senuber {anım. Butamdan ötri géderem. Allah ĝoyarsa, alam, getürem.

Dédi:

– Ço{ ya{şı inşallah tapasan ve alasan, gelesen. Amma sene bir söz déyerem, gerek terk étmeyesen.

Şehriyâr dédi:

– Dé görüm

Dédi:

– Burdan ötüb gédersen Gence şehesine. Amma gerek orda senin aşiĝ olmaĝını kimse bilmesün ki, Gence {anı Şahĝulu {an begler begi Gence'nin bir ĝızı var ki, âlemde meşhurdur ki, héç şair onun yanında leb terbede bilmez ve ço{ âşiĝları dutub sazların alub ve özlerin dustaĝ édübdür. Mebada ona rast gelürsen, de{i butana gétmekden el çek, ya dustaĝ éder veya öz yanında sa{layub söhbet éder. İndi i{tiyar senindür.

Dédi:

– Belî, bacı, éyle éderem.

Amma hekim Sadıĝ bunu görüb mayil ve héyran olmuşdu, izhar éde bilmezdi.

Ĝız dédi:

– Bir de bu ki, inşallah, Senuberi tapub ve metleb hasil édüb gelende gerek meni de öz bacın kimi sa{layub, i{tiyarım senin elinde ola.

Bunları danışub, Allah sa{lasun déyüb, yola düşdü. Éle ki, Gence'ye ya{un gelende hekim Sadıĝ dédi:

– Gel sazı bir yerde gizleyek ve ĝızın sözü yerde ĝalmasun.

Şehriyâr dédi:

– Éy cefakéşim, doğrudur, mekr-i hiymé-yi zenandan ĝaçmaĝ lazımdur,

amma bu var ki, Allah goysa {oş hâl ve {ürrem Senuber'i tapub ve alup ve gayıdan zamanda yolumuz burdan düşer ise o vağta Şamama Begim bize riş {end édüb déyer: Oğrular kimi néce gaçurdunuz ki, men bilmedim. Eger görseydim, bilurdin ki, başıma ne gelürdi? İndi seni Senuber'e bağışladım. İki terefdin bize güleller. O töhmeti götürmek olmaz. Senuber de bizi gor{a{ döyüb, hemişe zarafat éder, o, ço{ yaman olur. İndi Allah ne isteyüb ise éyle olacağdur. Gaçmağ layiğ dégil, tevekkil teala Allah'a, déyüb, Bağban küçelerine da{il olanda, sazı goburundan çı{arub ve kök édüb, sinesine basub, gâh sahnaz ve gâh rast ve gâh novruz-i erebi ve sayir neğmelerden o{uya o{uya gelüb, ozan küçelerinden şehere girüb, seda-yi bülend ile gelürdi. Öyle ki, méydana yaviğ oldu, ayağımın birin rikâbdan çı{arub, gucağma alub, bir gaidé-yi tesnif hay hay ile o{urdu. Tamama şehir ehli birden tamşaya çı{ub. Eger be'zileri saza ve söze ba{ırdı, amma ço{u Şehriyâr'ın özine tamaşa éderdiler ve deyellerdi {oşa seni doğan anaya ki, béle dürr-i şahvar onun derya-yi gövher {anesiden gelübdür. Bu {eberi Şamama Begim'e hem sazın, hem sözün, hem özin medh ve te'rif éylediler. Bulların medh ve te'rifi Şamama Begim'i üreginden dutdu. Amma zâhir hâla göre müessilan-ı şedid buyurdu ki, gédin, onu bu saat getürün, onun keyfinin evezi dustağ{ana küncinde özine yétişe.⁴⁸¹

Ƨadimlerden bir parası erz éylediler, gerek Allah {atirene éyle camala gubar-i dustağ{ane layiğ dégil. Özi de cahildür ve uşağdur. Bu söz de{ı ziyade şövgin arturdu.

Dédi:

– Siz bilmesiz, eger cahillere tenbih olmasa; özge cahiller yoldan çı{arlar. Gerek buna bir tenbih édek ki, héç kimseneye olmamış ola. Gerez, yesavullar gelüb oğlanı gördüler, "mâheza beşerün illa melekün kerim"⁴⁸², déyüb eşfağane dédiler:

– Éy oğlan, seni Şamama Begim ister, gerek téz gédek.

Şehriyâr dédi:

– Vallah, suya saru gurbağanı bir vursalar iki sıçrar. Men ki, Şamama Begim'in gulluğuna layiğ olam, elbette, téz géderem.

Biri dédi:

– Yazuğ, hele cahilsen. Ço{ âşigler şadman gédüb ve hâlâ dustağ yatallar.

Şehriyâr dédi:

– Onu da Allah bilür, gerek neler gösterür.

Hekim Sadığ dédi:

– Men sene démedim mi, â{ır bir büyük {an gızı onun yalanı bizüm gerçeğimizden ilerü géder?! Sözümi gebul étmedin.

Şehriyâr dédi:

– Éy cefakéşim, eger görsen, bir kimse ejdaha mügabiline géder, gerek ürek véresen, ne ki, gor{udasın. Allah kerimdür, déyüb aheste aheste yesavullar gérisince gelürdiler. Tâ ki, bargâha yétişdüler atdan düşüb, nökerler atları

⁴⁸¹ Özine yétiş- : Kendine gelmek.

⁴⁸² Bu beşer değıl, kerametli melektir.

sa{layub bunlar içerü girdüler, gördüler ki, bir müresse' te{t üstünde bir nazenin egleşüb, bir para böyükzâde gızları beraberinde egleşüb ellerinde saz söhbet ve i{tilât édeller.

Şehriyâr ve hekim her ikisi edeb ellerin köksüne basub, baş éndürdiler. Gız Şehriyâr'ı gördü, teeccüb édüb, béle insan olmaz dédi. Eger bunun kâmalı camlına göre olsa, men bundan el götürmenem ve démişem de her kim meni bağlasa, men ona géderem. Özümü bunun elinde âciz édüb, bağlanmışam déyerem ve buna géderem. Amma zahirde buyurdu:

– Haralısız?

Dédiler:

– Gürcistanlu.

Dédi:

– Seferiniz harayadür?

Dédiler:

– Allah goyarsa Kirman'a géderik.

Dédi:

Ne işden ötri gédersiz?

Şehriyâr dédi:

– Orada gömümüz var ve görüşmek için géderik.

Dédi:

– Bes bu saz nedür?

Şehriyâr dédi:

– Gerib vilâyete gédertük. Bizim için enis olur ve övğatgüzarluğ éderük.

Şamama Begim dédi:

– Bes bu şehere girende at üste tövr tövr neğmeler o{uya o{uya gelirdiniz, a{ır éyb degildi mi?!

Dédi Şehriyâr:

– Vallah, geribler eger âr nâmus gözdeseler, gusséyimerge olub ölüller.

Gız:

– Meger benim adımlı héç éşitmeyübsiz ki, men âşığlara dostam, eger âşığ ola ve düşmenem onlara ki, adların âşığ goyub, özleri bir şey bilmeye ve ço{ların dutub dustağ étmemişem.

Şehriyâr dédi:

– Tanım, böyüklük reviyyesi béle olmaz. Belke biri iki söz bir yérden öğrenüb, onun ilen başın sa{lar, onu da goymayasan. Onu Allah gébul éylemez. Adam âşığ bağlasa, gerek sınanmış âşığ ola, onnan danışa, o lâyiğdür. Amma feğir füğeraları dutub düstağ étmekten bir şey emele gelmez, belke günah olur.

Gız dédi:

– Sen indi füğeralar cergesindensen, ya aşığılar?

Dédi:

– Vallah, her birin buyursan, olur.

Dédi:

Bârekellâh. Sen de ki, méydana girmişem.

Dédi:

– Girse de éyb olmaz.

Dédi:
– Sazı eline al.”⁴⁸³
...
***

---

⁴⁸³ Şehriyâr, Tertib, ön söz ve lüğət: Elyâr Seferli, Yazıçı Neşr., Bakı-1987, s. 85-91.

MEHCUR ŞİRVANÎ

Mehcur Şirvanî XVIII. yüzyıl Azerbaycan şairlerindendir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Azerbaycan edebiyatı tarihinde “Kıssa-i Şirzad” adlı lirik-epik mesnevîsi ile ün yapmıştır.

Mehcur Şirvanî'nin şiirlerinden birkaç örnek:⁴⁸⁴

Yandı cânım, éy ezizim, nâmdâr, eynenme, gel,
Göymadı hicrin gemi mende gerar, eynenme, gel.

Durmuyub, sensiz dağıldı {ûbların mecmûsi,
Gül irengim solub, gétdi bahar, eynenme, gel.

Müntezirdir çéşmimiz tâ kim, göre dîdârını,
Vare vare heddin aşdı intizâr, eynenme, gel.

Ehd ğılmışdım ki, bir günden ziyâd eynenmezem,
Noldu â{ir étdiğın igrar, eynenme, gel.

Yâd ğıl, incitme her saet, rizâ-yi Hegğ için,
Mehcûr-i biçâreden gezme kenar, eynenme, gel.

***

**Çı{dılar séyr étmeye bir néce mehrû {sârler,
Birbirinden nâzenin şû { ü şeker göftârler,
Vérdiler şümşâde {ecler serv-i {oşrefârler,
Her teref {idmetlerinde cem'-i {idmetkârler,
Kimi âşig, kimi me'sûğ, kimi müşfig yârler.**

Gördüler kim, bu cahanda yo{du bir hemtâleri,
Ders-i nâz ü işve te'lim éylemiş ustâleri,
Şehre saldı ğulgule avâze-yi sévdâleri,
Géydiler çapök müzéyyen {el'et-i dîbâleri,
Çı{dılar séyr étmeye bir néce mehrû {serler.

Cem olub méy{aneden sermest-i câm-i bâleler,
Vardılar sehrâlere bir néçe hûrizâdeler.
Gamet-i mövzûn {et-i növrete, hüsn-i sadeler.

⁴⁸⁴ Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap{anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1988, c. VI, s. 229-230.

Te'n-i bedgüden müerra, éybden âzâdeler,
Birbirinden nâzenin şû { ü şeker göftârlar,

Ders-i ülfetnâmé-yi dilden sebeğ {ân oldular,
 Düşberdüş, el be el, dâmen be dâmen oldular,
 Pirehen çâk éyliyib, gül kimi {endân oldular,
 Séyr ile bağ-i bahar üzre {urâman oldular,
Vérdiler şümşâde {eclet serv-i {oşreftârlar.

Kimi gülgün câm tutmuş, sağı-yi mestânedir,
 Kiminin nâzik eli üzre müzeyyen şânedir.
 Kiminin şehlá gözü {ûnâb ile péymânedir,
 Kimi ağıl bend éler, kimi deli, divânedir,
Her teref {idmetlerinde cem'-i {idmetkârlar,

Ğaş ü göz tehrik birle kimisi güftâr éder,
 Kim çekir, eğyâr vehmin gövlüne inkâr éder,
 Her biri hemderdine derd-i dilin izhâr éder,
 Kimisi Mehcûr tek serkéşteni bîzâr éder,
Kimi âşig, kimi meşûğ, kimi müşfiğ yârlar.

***

Éy hebibim, hesretinden çı {dı cân, gel, veğtdir,
 Éy büt-i növrete, şü {-i méhribân, gel, veğtdir.
 Éy müetter gönçé-yi bağ-i cehan, gel, veğtdir.
 Éy yüzi gül, kâkili enberfeşân, gel, veğtdir.
 Éy {oş elhân, tûti-yi şekkerzebân, gel, veğtdir.
 Éy nihâl-i gameti serv-i revan, gel, veğtdir.
 Éy bizimle hemdem ü yâr ü cânân, gel, veğtdir.
 Éy cemâlı mâhtâb, ebrûkeman, gel, veğtdir.
 Éy gözü cellâd, eli péyveste ğan, gel, veğtdir.
 Éy kerem ü Trosrov ü e'lâ mekân, gel, veğtdir.
 Éy gözellik mülkünün te {tine {an, gel, veğtdir.
 ...

MOLLA VELİ VİDADÎ **(1709 - 1809)**

Molla Veli Vidadî 1709 yılında Azerbaycan'ın güzel şehirlerinden

Şemkir'de dünyaya gelmiştir.⁴⁸⁵ Çocukluğu ve gençliği bu şehirde geçmiştir. Babası Muhammet Ağa, devrin sayılan ve ilim sahibi insanlarından birisi olmuştur. İlk tahsilini babasından almıştır. Ancak tahsilini sonuna kadar devam ettirememiştir. Çünkü babası Şeki'den gelirken eşkıyalar tarafından öldürülmüştür. Ailenin bütün yükü Molla Veli Vidadî'nin üzerine çökmüştür. Vidadî geçimini Şemkir'de temin edemediğinden Kazak şehrinin Şıhlı kentine göçmüş ve oraya yerleşmiştir. Güzel huyu, güvenilir kişiliği ve derin ilmi ile kısa sürede burada büyük nüfuz kazanmıştır. Vidadî Kazak şehrinin Salahlı kentinden Molla Cebrail'in kızı Peri Hanım ile evlenmiştir. Bununla da bu muhite yani Şıhlı kentine tamamen yerleşmiştir.

Şairin ünü devrin saraylarına ulaşınca bir müddet Karabağ'ın Gülistan sarayına, bir müddet de Gürcistan hükümdarı II. İraklı'nın sarayına davet ediliyor. 1781 yılında İraklı'nın oğlu Levan'ın ölümü üzerine mersiye yazması da bunu doğruluyor.

Molla Veli Vidadî, saray hayatından hoşlanmadığı gibi saray şairi olmayı da kendisine pek yakıştıramamıştır.

Vidadî, her ne sebeptense Gürcistan'da hapsedilmiştir. Hapisteyken yazdığı "Könül hesret, can müntezer, göz yolda" mısrası ile başlayan şiiri ile hanlara ve sultanlara karşı nefretini dile getirmiştir.

Vidadî, çağdaşları olan Şeki hanı Şair Hüseyin Han Müştak, Ağkızıoğlu Piri, Sarıçobanoğlu ve Molla Penah Vakıf gibi birçok şair âlim ve devlet adamları ile yakın dost olmuştur.

Şair hapisten çıktıktan sonra Şıhlı kentine dönmüş ve ömrünün sonuna kadar da burada yaşamıştır. Tarlalarda çalışıp, geçimini temin etmeyi ve bediî çalışmalarını devam ettirmeyi sarayların dağdağasına ve lüks hayatına tercih etmiştir.

Molla Veli Vidadî 1809 yılında Şıhlı kentinde gözlerini hayata yummuştur. Mezarı kentin yakınlarındaki "Gemikaya" semtindedir.

Molla Veli Vidadî, XVIII. yüzyıl Azerbaycan edebiyatında tarihî konuda yazdığı "Musibetnâme" adlı eseri ve klâsik şiir ile halk şiiri geleneğini bir arada devam ettirmesiyle farklı bir yere sahiptir. O hem koşma, geraylı, mani (bayatı) gibi halk edebiyatı nazım türlerinde hem de gazel ve muhammes gibi divan edebiyatı nazım türlerinde mükemmel eserler vermiştir.

Molla Veli Vidadî'nin eserlerinden örnekler:⁴⁸⁶

⁴⁸⁵ Salman Mümtaz, Molla Veli Vidadî'nin Kazak şehrinin Şıhlı kasabasından olduğunu yazmaktadır. (Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyatının Kaynakları, Yazıcı Neşr., Bakı-1986, s. 421.); Nevvab'ın tezkiresine dayanarak yazan bazı kaynaklarda da Vidadî'nin Karabağ'ın Baharlu köyünde dünyaya geldiği ve Terekemeler'den Bayram Han'ın oğlu olduğu, Feth Ali Şah'a elçi gönderildiği, Şah ile sert konuştuğu için öldürüldüğü yazılıdır (Mehmet Ali Resulzâde, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul-1934, C. 3, s. 62).

Bazı kaynaklarda da doğum yılı 1707 olarak yazılıdır (Azerbaycan Edebiyatı Tarihi, A. É. A. Neşr., Bakı-1960, c.I, s. 540.).

⁴⁸⁶ Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tarihi'ne Bir Başı, Tehran-İran-1376. c. I, İkinci Çap, s. 149; Azerbaycan Klâsik Edebiyatı Kitaphanası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1988, c. VI, s. 367-397.

GERAYLI

Könül sebr ü gerar étmez,
 Géder yâr olmayan yérde.
 Mehebbet pâyidâr olmaz,
 Vefâdâr olmayan yérde.

Vefâ gıl bir vefâdâre,
 Ulaşma her biğrare,
 Metahın atma bazâre,
 Tıridâr olmayan yérde.

Menim hemrâz ü hem derdim,
 Déyim her bir nümâ gördüm (?)
 Hüner kesbéylemez merdüm,
 Nâmus, âr olmayan yérde.

Tüdâ sen sa{lagil ferdi,
 Çetindir yalgızın derdi,
 Perişânlıg tapar merdi,
 Havadâr olmayan yérde.

Dila, lâf étme mütlegden,
 Düşersen zülme nâheğden,
 Néçün merdüm döner Heg'den,
 Bir az âr olmayan yérde.

Gel éy könlü olan rövşen,
 Ğebul ét bu sözü menden,
 Néce meğdur olur mesken,
 Güle {âr olmayan yérde.

Könül dünyada yâr ister,
 Olubdur bîğerar ister,
 Vidadî {este var ister,
 Haçan yâr olmayan yérde.

KOŞMALAR

Könül hesret, can müntezer, göz yolda,
 Ömr azaldı, ve'de kéçdi san ile.
 Bir de könlüm istediği gözleri,
 Görerem mi ol şövkette, şân ile?

İstemem bu dünyanın malını,
 Ğovğasını, fitnesini, alımı,
 Ğeriblikde bîkeslerin hâlını,
 Fikr élerem, gözüm dolar Ğan ile.

Merdler ilen gez ki, vefâdâr olur,
 Nâkeslere yoldaş olan {ar olur.
 Nâmerd odur ya {şı günde yâr olur,
 Yaman günde ba {maz, öter yan ile.

Merd olanlar kéçer külli varından,
 El götürmez nâmusundan ârından.
 Ölene tek dönebilmez yârından,
 Méydan günü başın goyar can ile.

Daim hağdır Vidadî'nin démeyi,
 Doğruların hergiz itmez emeyi,
 Her kimin ki, Mövlâ olur kömeyi,
 Ne işin var sultan ile {an ile?
 ***

Deli könül, gel eylenme Ğurbette,
 Bir gün olur veten déyib ağlarsan,

Yadlar ile ömür çürür hesretde,
Bir gün olur veten déyib ağlarsan.

Ya şı günde yâr ü yoldaş ço { olur,
Yaman günde héç bulunmaz, yo { olur.
Yâd éllerin te'ne sözü ço { olur,
Bir gün olur veten déyib ağlarsan.

Men görmüşem bu ğurbetin dadını,
Yanıb yanıb ço { çekmişem odunu,
Ğemlenirsen her görende şâdını,
Bir gün olur veten déyib ağlarsan.

O {uduğca ğemgin şé'ri, ğezeli,
Köhne yaraların bir bir tezeli.
Yada düşer kéçen ğünün ezeli,
Bir gün olur veten déyib ağlarsan.

Yada düşer ba {çaların, baĝların,
Ala ğarlı, boz dumanlı daĝların,
Ğocalırsan, kéçer cavan çaĝların,
Bir gün olur veten déyib ağlarsan.

Kéçen ğünü bir bir {eyâl éylersen,
Dolar ğem könlüne, melâl éylersen.
Gelenden ğedenden sual éylersen,
Bir gün olur veten déyib ağlarsan.

Her mezâra düşer olsa ğüzârın,
Yada düşer ata ana mezârın.
Vidâdî {este tek artar azarın,
Bir gün olur veten déyib ağlarsan.

***

Ğatar ğatar olub ğal {ıb havaya,
Ne çı {ıbsız âsimâna, durnalar.
Ğerib ğerib, ğemgin ğemgin ötersiz,
Üz tutubsuz ne mekâna, durnalar?

Tesbih kimi ğatarınız düzersiz,
Havalanıb erş üzünde süzersiz,
Ğâh olur ki, dane {uruş gezersiz,
Siz düşersiz perişâna, durnalar.

Erz éyleyim bu sözümün saĝıdır,
Yollarınız haramıdır, yaĝıdır,

Şahin şunğar sürbenizi dağdır,
Boyanarsız gızıl ğana, durnalar.

Ezel başdan Besre, Bağdad éliniz,
Beyler üçün ermeğandır téliniz,
O {uduğca şirin şirin diliniz,
Bağrım olur şana şana, durnalar.

Bir baş çekin derdimendin hâlına,
Erze yazsın, gelem alsın eline,
Vidadî {esteden Bağdad éline,
Siz yétirin bir nişâne, durnalar.

GAZEL

Şehdâb-i lebin sağer-i péymâne tek, éy dost,
Dürç-i dehenin höğgê-yi dürdâne tek, éy dost.

Gülzâr-i behişt tek açılır rövzê-yi eşgin,
Bîmâr gözün nergis-i mestâne tek, éy dost.

Ol dem ki, göründü gözüme şem'-i cemâlin,
Yandırdı meni şövg odu pervâne tek, éy dost.

Her mâh rû {un méhr ile hem olmasa âbad,
Elbette, olur menzil-i virâne tek, éy dost.

Fikr éyledi âhu gözünü {este Vidadî,
Düşdü yéne sehrâlere divâne tek, éy dost.

***

MOLLA PENAH VAKIF
(1717 - 1797)

Molla Penah Vakıf, Azerbaycan'ın Kazak şehrinin Kıraksalahlı (Gırağsalahlı) Kasabası'nda 1717 yılında dünyaya gelmiştir. Asıl adı Penah'tır. Babasının adı Mehti'dir. Şiirlerinde "Vakıf" mahlasını kullanmıştır. Penah çocuk yaşlarında Şefi Efendi adlı hocadan özel dersler almış, daha sonra medrese tahsiline devam etmiştir. Medrese eğitimi gördüğü için ona "molla" ünvanı verilmiştir. Penah'ın çocukluğu yarı konar göçer hayat yaşayan Kazak muhitinde geçmiştir. Çocukluğunda Türk folklorunun önemli unsuru olan saza ve halk edebiyatına büyük ilgi duymuştur. Henüz çocuk denilecek yaşlarında hem saz çalmış hem de koşma türünde şiirler koşmuştur.

1759 yılında Gürcistan ile Azerbaycan arasında baş gösteren siyasi gerginlik yüzünden sınırda yer alan birkaç köy ve kasabanın sakinleri, bu cümleden Kıraksalahlı halkı, köylerini terkederek Kazak'tan çıkıp Karabağ ve Gence hanlıklarına sığınmışlardır. Molla Penah Vakıf da göç edenlerden birisidir. Vakıf, ailesi ile birlikte önce Terterbasar'a yerleşmiş, orada okul açmış ve öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra, Azerbaycan'ın önemli kültür merkezlerinden olan Şuşa'ya göçmüştür. Şuşa'da da okul açmış ve öğretmenlik yapmıştır. Şuşa'da yaptığı eğitim faaliyetleri, edebî ve ilmî sohbetleri ve akıllı, ileri görüşlü tavırlarıyla kısa sürede büyük itibar kazanmıştır. Molla Penah Vakıf'ın ününü duyan Karabağ hükümdarı İbrahim Han, onu saraya almıştır. Önce dışişleri bakanı olarak çalışmış daha sonra uzun yıllar başvezir olarak görev yapmıştır. Ülkenin bütün işlerine o yön vermiştir. Akıllılığı ve isabetli fikirleri o kadar takdir toplamıştır ki onun adıyla ve ilmiyle ilgili halk "Her okuyan Molla Penah olmaz." gibi deyimler söylemişlerdir.

Vakıf, ülkesinin her yönden gelişmesi için çok büyük işler yapmıştır. Rusya ve Gürcistan ile iyi ilişkiler kurulmasını sağlamıştır. 1795 yılında Ağa Muhammet Şah Kaçar, Karabağ üzerine yürüdüğünde İbrahim Han, Dağıstan'a çekilmiştir. Ancak Vakıf, ülkesini terketmemiştir. Muhammet Şah Kaçar Şuşa'yı almıştır. Şuşa'nın alınmasından yedi gün sonra Molla Penah Vakıf, Şuşa'nın düşmesinden sorumlu tutularak idam edilmek için zindana atılmıştır. Vakıf'ın idam edileceği günden önceki akşam Muhammet Şah Kaçar kendi muhafızı Sefer Ali Bey tarafından öldürülmüştür. Bazı kaynaklar bu suikastı Molla Penah Vakıf'ın tertip ettiğini, bunun için de Şuşa'dan ayrılmadığını ileri sürmüşlerdir⁴⁸⁷. Muhammet Şah Kaçar'ın ölümünden sonra geçici olarak iktidara gelen Muhammet Bey Cevanşir, seksen yaşındaki ak saçlı ihtiyar, büyük devlet adamı ve üstad şair Molla Penah Vakıf'ı, oğlu Ali Ağa ile birlikte 1797 yılında idam ettirmiştir.

⁴⁸⁷ E. Seferli, Т. Yusifov, Ğedim ve Orta Esrler Azerbaycan Edebiyyatı Tari ği, Maarif Neşr., Bakı-1982, s. 359.

Molla Penah Vakıf ve oğlu Ali Ağa'nın mezarları Şuşa şehrinde. Bu kabirler herkes tarafından muhterem sayılmaktadır.⁴⁸⁸

Molla Penah Vakıf, Azerbaycan edebiyatında Fuzûlî'den beri devam etmekte olan divan edebiyatı geleneğine yeni bir boyut getirmiştir. Saf Azerbaycan Türkçesi ile yazma ve millîleşme akımını başlatmıştır. O hem klâsik tarzda, hem de âşık edebiyatı tarzında şiirler yazmıştır. Vakıf, hayatı, yaşayışı, giyim kuşamı, gelenek ve göreneklere bağlılığı ve çalışmalarıyla özellikli bir Türk insan tipi oluşturmuştur.

Onun şiirleri Türk dünyasının birçok yerinde türkü türkü, şiir şiir okunmaktadır. Türk halk türküleri üstadı Mehmet Özbek'in okuduğu meşhur "Ağla, gözüm, ayrılırsan cânândan." mısrası ile başlayan türkü de Vakıf'ın koşmalarındandır.

Molla Penah Vakıf, idam edildiğinde evi, barkı her şeyi yağmalanmıştır. Bütün eserleri yakılmıştır. Bu gün elde bulunan şiirler Azerbaycan halkının hafızasında kalan ve çeşitli müelliflerin cönklerinde yer alan şiirleridir.

Molla Penah Vakıf'ın şiirlerinden örnekler:⁴⁸⁹

KOŞMALAR

Ağla, gözüm, ayrılırsan cânândan,
Her kesi ki, görsen, şikâyet éyle!
Öldün gétdin, belke yâri görmedin,
Ke'be'yi kûyini ziyâret éyle!

Sen benim cânânım, rûh-i revânım,
Lebleri şirinim, gönçe dehanım,
Bir saat görmesem, tûti zebânım,
Gopacağ başıma gıyhamet éyle!

Vağif bir şeydadır, dolanır bağı,
Testedir, dermanı, dilber dodağı.
O alma yanağı, büllûr bu {ağı,
Allah, bed nezerden selâmet éyle!

***

Bir güzel ki, şirin ola binâdan,
Yüz il gétse onun dadı eskilmez.

⁴⁸⁸ Mehmet Ali Resulzâde, Azerbaycan Yurt Bilgisi, İstanbul-1934, C. 3, s. 61.

⁴⁸⁹ Molla Penah Vağif, Eserleri, Tertib Éden: Araz Dadaşzâde, Yazıcı Neşr., Bakı-1988; Cavat Héy'et, Azerbaycan Edebiyatı Tarişine Bir Ba{ı{, Tehran-İran-1376, c. I, İkinci Çap (Arap Alfabeti), s. 138-148; Molla Penah Vağif, Sévmek Gerek, Gençlik Neşr., Bakı-1987; Salman Mümtaz, Azerbaycan Edebiyyatının Gaynağları, Yazıcı Neşr., Bakı-1986, s. 262-268.

Tezeliyi, köhneliyi bir olur,
Gövher tek giymetde adı eskilmez.

Gözellikden düşmez héç esilzâda,
Gün be gün gameti döner şümşâda.
Méhr ü mehebbeti olur ziyâda,
É'tibârı, é'tigadı eskilmez.

Ne geder ki yüze yétirse yaşı,
Tâ ki, hekden düşe, titreye başı,
Gene cân almağa göz ile ğaşı,
Ġemzesinin héç cellâdı eskilmez.

Cövheri pâk olur teze cavandan,
Hergiz el götürmez şövkét ü şândan,
Müjġân hedenglerin kéçirir cândan,
Péykânının héç poladı eskilmez.

Vaġif, ister isen göresen lezzet,
Gel sév bir derd bilen, ehl-i mehebbet,
Nov cavanlar séven héç olmaz rahat,
Gece gündüz héç feryâdı esgilmez.

***

Bâd-i sebâ, bir {eber vér könlüme,
Görüm o yanaġı lâle gelir mi?
Hesretinden könül dönübdür gana,
Baş çekmeye bizim hâle gelir mi?

Sallananda éyler nâz ü ġemzeler,
Üz döşer pâyine gören kimseler,
Ġaşa göze çekmiş siyâh sürmeler,
Sıġal véríb {atti {âle, gelir mi?

Allah muradını vérsin o yârın,
Reġibi kúyinden sürsün o yârın,
Mübarek ġuşuna, görsün o yârın,
Men çekdiyim âh ü nâle gelir mi?

O { kirpiyin ucu a yaşa dönmüş,
Gözlerin cellâdı tamaşa dönmüş,
Sek reġibin cânı ne daşa dönmüş,
Bir zevâle gör hevâle gelir mi?

Vağif'em, yaradım dosta, düşmene,
Tâ ki, cünûn oldum yétişdim sene,
Senin teki gözel séven kimsene,
Değî egle, bir kemâle gelir mi?

***

Bu néce zülmüdür mene éylersen,
Adam meger bir insâfa gelmez mi?
Bir gün görersen ki, vallah ölmüşem,
Bu geder derd çeken âğır ölmez mi?

Ṭûbların be'zisi néce zad olur,
Yârın gemgin goyar, özü şâd olur.
Bir sévgi ki, sévgisinden yâd olur,
Meger onun yaşıllığın bilmez mi?

Tûblarda âdetdir, nezâket satar,
 Gene {eyâlmı {eyâla ğatar,
 Gözel olan meger başın dik tutar?
 Âşîğine doğru héç eyilmez mi?

Êşġ oduna yandı cânım ser be ser,
 Allah'a ba {, éy zâlim ü sitemkâr,
 Âşîğine ğanlar aġladan dilber,
 Rehme gelib göz yaşını silmez mi?

Bir peri olaydı bu demden ötrü,
 Özün öldüreydi âdemden ötrü,
 Ğedr bilen ya {şı hemdemden ötrü,
 Vaġif, cân üzülür, bes üzülmez mi?

***

Başına döndüyüm toy adamları,
 Siz de déyin: Toya, gelen oynasın,
 Adımı démerem, élden ayıbdır,
 Filân kesin ġızı filân oynasın.

Ne müddetdi ona güvenen bizik,
 Hesretin çekmekden cânımız üzük,
 Her eline alıb bir dane üzük,
 Üzüyü destine alan oynasın.

Bir tuba boyludur; boyu növrete,
 Hesretin çekmekden olmuşam {este,
 İşâret éylerem anlayan dosta,
 Dostunun ġedrini bilen oynasın.

Men Molla Vaġif'em, éylerem efġan,
 Gözlerim de yaş yérine töker ğan,
 Uzun boylu, yéni yétme nov cavan,
 Meni bu derdlere salan oynasın.

***

Bir zaman havada ğanad sa {layın,
 Sözüm vardır benim size, durnalar!
 Ğatarlaşıb ne diyârdan gelirsiniz?
 Bir {eber vérseniz bize, durnalar!

Size müştâġ durur Bağdad élleri,

Gözleye gözleye galıb yolları,
Asta ğanad çalın, ğafil teleri,
Heyifdir, salarsız düze, durnalar!

Ƨéyli va {tdır, yârın ferağındayam,
Pervâne tek hüsnün çırağındayam,
Bir alâ gözlünün sorağındayam,
Görünür mü, görün, göze, durnalar?

Men sévmişem alâ gözün sürmesin,
Bed nezer kesiben, ziyan vérmesin,
Sağın gezin, lâçın gözü görmesin,
Gor {uram sefnizi poza, durnalar!

Nâzenin nâzenin édersiz avâz,
Ruhlar tâzelenir, olur serefârâz,
Vağif'in de könlü ço { éder pervâz,
Her dem sizin ile geze, durnalar!

***

Bayram oldu, héç bilmirem néyleyim,
Bizim évde dolu çuval da yo {dur.
Dügiyle⁴⁹⁰ yağ, hamı ço {dan tükenmiş,
Et héç ele düşmez, motal da yo {dur.

Allah'a bizmişik nâşükür bende,
Bir söz désem de {i goymazlar kende.
Ƨalg batıbdır noğla, şekere, ğende,
Bizim évde a {ta zoğal da yo {dur.

Bizim bu dünyada ne malımız var,
Ne de évde sahib camalımız var.
Vağif, öyünme ki, kâmalımız var,
Allah'a şükür ki, kâmal da yo {dur.

GAZELLER

Aydın olsun gözlerim kim, geldi yârın kâğızı,
Könlümü şâd éyledi güzel nigârın kâğızı.

O {udum, öpdüm, göze sürtdüm, dedim: Sed merhaba!
Gözüm üste var yérin, éy gül'üzârın kâğızı!

⁴⁹⁰ Dügi: Pirinç.

Senden ayrı ol geder ğan ağladım kim, dem be dem,
Yaş batıb, islanıb sebr ü ğerarın kâĝızı.

Ço { çekirdim intizârın, gözlerim yolda idi,
Şükr-lillah geldi ol çeşm-i {umarın kâĝızı.

Ĝeyr-i yârı, éy güzel, ğılma beden sen Vagif'e,
Yâdigâr sa{la, bu olsun é'tibarın kâĝızı.

***

Éy gül-i {endân, feraĝından senin ğan ağlaram,
Éylerem şâm ü seher çâk-i giribân, ağlaram.

Gédeli zülfün elimden, pîc ü tâbe düşmüşem,
Dönmüşem bir mûye, ço { hâlî perişân ağlaram.

Gel kim éy, lâle zene {dânın kebab étidi meni,
Od düşübdür cismime, her dem yanar cân, ağlaram.

Yâdıma her bir düşende ol siyâh kirpiklerin,
Sanasan ki, sancılar⁴⁹¹ baĝrıma péykân, ağlaram.

---

⁴⁹¹ Sancıl- : Saplanmak.

Ya {şı hemdem olmasa, şâd olmağ olmaz, Vağif'a,
Ağlaram tâ ömrüm olduğca firavan, ağlaram.

***

Yazıb bir nâme göz yaşile ol dildâre gönderdim,
Serir-i hüsne, ye'ni şah olan serdâre gönderdim.

Könül tıfline ders vérdim kitab-i hüsnünü, billah,
Ser-i kúyinde {elvet étmeye tekrâre gönderdim.

Ne hâcet hâlimi yazmağ ki, ğayet de périşândır,
Onu şerh étmeye yâre dil-i sedpâre gönderdim.

Sirişk-i lâlegûnun danesin damanime yığdım,
Bunu bir töhfe bildim, gözleri {umâre gönderdim.

Behemdüllâ ki, Vağif hesretinden öldü gurtuldu,
Uçurdum cân ğuşun, éy gül, sizin gülzâre gönderdim.

***

Merd igidler özüne mehbesi méydân bilir,
Sanma kim, nâkes ü nâmerd bu méydâne düşer.

Éybden saf çı{ar, pâk ü müberra görünür,
Her tilâ kim, küré-yi âteş-i súzâne düşer.

Pic ü tabe düşenin işi, beli, üzde olur,
Zülf bu vechle rü{sare-yi tâbâne düşer.

Her yaman yér ki, olur, ya{şılârin menzilidir,
Le'l daş içre, {ezine de {i virâne düşer.

Şâm-i gem şadlığ éyyamına {oş ziyverdir,
Néce kim, {âl-i siyeh ariz-i cânâne düşer.

Éy Vidadî, gem-i hicrâne giriftâr olmağ,
Bir sene, bir mene, bir Yûsif-i Ken'ân'e düşer.

Éşge düşmek sene düşmez, ğocalıbsan, béle dur,
Béle işler yéne Vağif kimi oğlane düşer.

***

Her géden gelmiş, benim ol gemkûsârım gelmemiş,

Éy gözüm, ğan ağla kim, çeşm-i {umârım gelmemiş.

Gétmiş idi i {tiyârım bilesince yârımın,
Çünkü yârım gelmemiş, hem i {tiyârım gelmemiş.

Men bu derd ile eger ölsem, mezâre goymayın,
Üstüme ol tûti dilli şû { nigârım gelmemiş.

Hesretinden ze'ferâne dönse rûyim, yo { eceb,
Goymuş hicranda meni, bir gül'üzârım gelmemiş.

Demesin, Vağif, ecel kim, gelse menden cân alır,
Kimdir ona cân véren, fermân-i yârım gelmemiş.

MÛT-EMMES

Men cahan mülkünde mütleg doğru hâlet görmedim,
Her ne gördüm eyri gördüm, özge bâbet görmedim.
Âşinâlar i {tilâtında sedâget görmedim,
Biet ü iğrâr ü imân ü deyânet görmedim.
Bîvefâden lâcerem tehsil-i hâcet görmedim.

Ṭah sultan, {ah derviş ü gedâ bilittifâğ,
Özlerin ğılmış giriftâr-i ğem ü derd ü ferâğ,
Cifé-yi dünyayedir her éhtiyac ü iştiyâğ,
Munca kim, étdim tamaşa, sözlere asdım ğulağ,
Gizb ü böhtandan sevâyı bir hékâyet görmedim.

Her sedâ vü ses ki, dünyaya dolub ekser eğel,
Cümle mekr ü âl ü fenn ü fitnedir, ceng ü cedel,
Dirhem ü dinâr üçündür her şeýe yapışsa el,
Mügtedilerde itaet, mügtedâlerde emel,
Bendelerde sim ü beylerde edâlet görmedim.

Ṭelg-i âlem bir eceb düstûr tutmuş her zaman,
Hansı ğemli könlü kim, sen éder olsan şâdimân,
O sene, elbette ki, bedğuluğ éyler, bîğümân,
Her kese her kes ki, étse ya {şılığ, olur yaman,
Bulmadım bir dost ki, ondan bir edâvet görmedim.

Âlim ü cahil, mürid ü mürşid ü şâkird ü pîr,
Nefs-i emmâre elinde ser be ser olmuş esir,
Heğgi bâtil éylemişler, işlenir cürm-i kebir,
Şey {ler şeyyâd, âbidler âbusen ğemterir,
Hiç keste Heğg'e lâyiğ bir ibadet görmedim.

Her kişi her şey ki sevdı, onu behter istedi,
 Kimi te {ti, kimi tâci, kimi efser istedi.
 Padşahlar dem be dem te {sir-i kişver istedi,
 Êşge hem ço { kimse düşdü vesl-i dilber istedi,
 Héç birinde âgibet, bir zövg ü râhet görmedim.

Men özüm ço { küzekârı kimyâger éyledim,
 Sikkelendirdim ğubar-i tîreni zer éyledim,
 Ğara daşı dönderib yağut-i ehmer éyledim,
 Dané-yi {er möhreni dürre beraber éyledim,
 Ğedr ü ğiymet isteyib, ğéyr ez {esâret görmedim.

Éyleyen virâne Cemşid-i Cem'in éyvanını,
 Yola salmış, bil ki, bezm-i işretin çendânını,
 Kim ğalıbdır ki, onun ğem tökmeyibdir ğanını.
 Döne döne imtahan étdim felek dövrânını,
 Onda men ber'ekslikden özge âdet görmedim.

Gün kimi bir şe {se günde {éyr vérsen, sed hezâr,
 Zerrece étmez edâ-yi şükr-i ne'met âşikâr,
 Galmayıbdır ğéyret ü şerm ü heyâ, nâmus ü âr,
 Dédiler ki, é'tibâr ü é'tigad âlemde var,
 Ondan ötrü men de ço { gezdim, nehâyet, görmedim.

Mü {teser kim, böyle dünyâde gerek étmek hezâr,
 Ondan ötrü kim, déyildir öz yerinde {éyr ü şer,
 Âliler {âk-i mezelletde, denîler mö'teber,
 Sahib-i zerde kerem yo {dur, kerem ehlinde zer,
 İşlenen işlerde ehkâm ü leyâget görmedim.

Dövlet ü igbâl ü malın â {ırın gördüm tamam,
 Heşmet ü câh ü celâlin â {ırın gördüm tamam,
 Zülf ü rüyü {ett ü {âlin â {ırın gördüm tamam,
 Hemdem-i sâhib cemâlin â {ırın gördüm tamam,
 Başa dek bir hüsn ü sûret, gedd ü gamet görmedim.

Ya imân-el-ins ü vel cinnü şâhenşâh-i ümûr,
 Gétdi dîn elden, bu günden böyle sen éyle zühûr,
 Göyma kim, şeytan-i mel'un éyleye imâne zûr,
 Şö'le-yi hüsnünle be {ş ét tazeden dünyaye nûr,
 Kim, şeriet meş'elinde istiğamet görmedim.

Baş ağardı, rûzigârım oldu gün günden siyâh,
 Étmedim, sed héyf kim, bir mâhi rû {sâre nigâh,
 Gedr bilmez hemdem ile éyledim ömrü tebâh,
 Vağif'e, Yâ Rebbenâ, öz lütfünü éyle nehân,
 Senden özge kimsede lütfü inâyet görmedim.

MOLLA VELİ VİDADÎ İLE MOLLA PENAH VAKIF'IN DEYİŞMESİ

Vağif:

Éy Vidadî, senin bu puç dünyada,
 Ne derdin var ki, zâr zâr ağlarsan?
 Ağlamalı günün â {irettedir,
 Hele indi sende ne var ağlarsan?

Vidadî:

Vağif, ne ço { yan, baş ayağ atarsan,
 Mene dérsen, ne bu geder ağlarsan?
 Senin de başında mehebbet béyni
 Eger olsa, éyler eser, ağlarsan!

Vağif:

Tâ cesedin cüda olmayıb candan,
 Bil özünü artıg sultandan {andan,
 Geriblik, ayrılıg nedir ki ondan,
 Bu geder çekinib azar, ağlarsan?

Vidadî:

Ağlamağ ki, vardır, mehebbetdendir,
 Şikeste {atirlik merhemetdendir,
 Esil bunlar cümle mürüvvetdendir,
 Olsa üreyinde, béter ağlarsan!

Vağif:

Say genimet diriliyin demini,
 Kéçen hemdemlerin çekme gemini,
 Eğlin olsun, sil gözünün nemini,
 De{i geri gelmez onlar, ağlarsan!

Vidadî:

Ağlamağ mö'minin elâmetidir,
 Nebinin dininin {oş âdetidir,
 Eger bilsen, Heğg'in kerâmetidir,
 Tâ gédince, nûr-i beser ağlarsan!

...

***

HASTA KASIM (Teste Gasım)

XVIII. yüzyıl Azerbaycan âşık / şairlerinden olan Hasta Kasım'ın hayatı hakkında bilgimiz çok azdır. Şiirlerinde geçen kendisiyle ilgili sözlerden onun İran Azerbaycanı'nın Tikmedaş kasabasından olduğunu öğreniyoruz. Nereli olduğunu belirttiği şiirinin ilgili hanesi şöyledir:

“Teste Gasım Tikmedaşlı,
Eli ğanlı gözü yaşlı,
Gölden çı {dı, yaşıl başlı,
Silkindi sonalar kimi.”⁴⁹²

“Âşığın kabri Tikmedaş'tadır. Mezar taşının kitabesinde çok zorlukla okunan 1779 tarihi yazılıdır. Bu tarih onun ölüm tarihidir.”⁴⁹³

Lirik ve didaktik şiirleri ile şöhret kazanan Hasta Kasım, derin bilgiye, yüksek ilham gücüne ve büyük yeteneğe sahip bir üstad âşık/şairdir.

Halk şiirinin her türünde eser vermiştir. Çok ilgi çekici ve ahenkli geraylıları, koşmaları; çok mükemmel ğıfılbendleri (muammaları), taşlamaları, tecnisleri, déyişmeleri (atışmaları) ve cığalı (yedekli) koşmaları vardır.

Şiirlerinde genellikle, ayrılık, yalnızlık, aşk, dert, gam, yoksulluk, zamanın sıkıntularından şikâyet motiflerine yer vermiştir. Şairin bedenî bir hastalığı olmadığı halde şiirlerinde “Teste” (Hasta) mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinde sık sık kullandığı “{este cismim”, “{este canım”, “{este könlüm” ifadeleriyle o, ruhî sıkıntılarını terennüm etmiştir. Diğer yandan Hasta Kasım, çok ince duyguları, lirik hisleri de büyük bir ustalıklarla şiirlerine yansıtmıştır. Üstadın bedîî şiir söyleme yeteneği sadece şu dörtlüğünde bile rahatlıkla görülmektedir.

⁴⁹² Ali Kemalî, Teste Gasım, Varlığı, 1364 (1985) Téhran, sayı: 73-74, s. 77-86; Azerbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Elm Neşr., Bakı-1988, c. VI, s. 342.

⁴⁹³ Paşa Efendiyev, Azerbaycan Şifahi Talg Edebiyatı, Maarif Neşriyatı, Bakı-1992, s. 269.

“Gümüş kemer bağlayıbdır béline,
Danıştığca mayıl oldum diline,
Gül uzatdım, nazlı yârin eline,
Canım çı{dı gülü menden alınca.”

Hasta Kasım’ın yüzyıllardan beridir Türk halkının gönlünde taht kuran bu tekrarsız ve benzersiz şiirleri Türk edebiyatında lâıyk olduğu yeri almıştır.

Hasta Kasım, “Ali Yâr”, “Mâsum” ve “Cihan ile Abdullah” adlı üç hikâye tasnif etmiştir.

Hasta Kasım’ın şiirleri XIX. yüzyılın sonlarında M. Mahmutbeyov tarafından toplanıp, CMOMPK gazetesinde seri halinde 19 sayı yayımlanmıştır. Aynı araştırmacı Molla Ğasım (†este Ğasım) adlı halk hikâyesini de “Kaspi” gazetesinin 1895 yılı 137. sayısında özet olarak yayımlatmıştır.

Hasta Kasım’ın çeşitli türdeki şiirlerinden örnekler:⁴⁹⁴

GERAYLILAR

DÜNYA

Gel gel senden {eber alım,
Süléyman'dan Ğalan, dünya.
Ezeli gel gel éylersen,
A {ırında yalan dünya.

Dé görüm kime talıbsan,
Dersini kimden alıbsan?
Seksen min yol boşalıbsan,
Do {san min yol salan dünya.

⁴⁹⁴ Cavad Héy’et, Azərbaycan Şifahi Tâlğ Edebiyyatı, Téhran-1367 (1988), s. 102; Ali Kemalî, †este Ğasım, Varlığ, 1364 (1985) Téhran, sayı: 73-74, s. 77-86; Azərbaycan Klâssik Edebiyyatı Kitap {anası, 20 Ciltde, Élm Neşr., Bakı-1988, c. VI, s. 327-352; Azərbaycan Edebiyyatı İncileri, Tertib Édeni: El{an Memmedov, Yazıcı Neşr., Bakı-1988; Azərbaycan Aşığıları ve Él Şairleri, Élm Neşr., Bakı-1983, c. I, s. 93-117.

este Ğasım ğalıb naçar,
Sırr sözünü kime açar?
Gelen ğonar, ğonan köçer,
Kimdi sende ğalan dünya?

IARIR

İsfahan'da bir dellek var,
Baş ğır{anda zol çı{arır.
Etinden az az götürür,
Derisini bol çı{arır.

Ayağını ğoyur ğoşa,
Ülgücünü çekir daşa,
Zerbi élegelir başa,
Tikmedaş'a yol çı{arır.

Bir fetesi vardır bézden.
Durub gelir seher tézden,
Yarıhađđın alıb bizden,
Yéne acı dil çı{arır.

Ülgücünü çapışdırır,
Suyu tasdan ğapışdırır,
Kesir, pambığ yapışdırır,
Başımızdan kol çı{arır.

Bu usta néce ustadı,
Hemişe gözü tastağı.
este Ğasım can üstedi,
Ele bilir pul çı{arır.

DÜŞDÜ

Ay hezarat, ay camaat,
Dağa ğar düşdü, ğar düşdü.
Özüm ğaldım ğürbet élde,
Yada yar düşdü, yar düşdü.

Ğédin déyin anasına,
Sığal vérsin sonasına.
Yâr sinesi arasına
Bir cüt nar düşdü, nar düşdü.

este Ğasım'ı ğem basdı,

Yâr bizi zülfünden asdı,
Şeyda bülbül gülden küsdü,
Güle {ar düşdü, {ar düşdü.

BAŞINA DOLANDIĞIM

Ya {sı olar ğohum, ğardaş,
Él başına dolandığım.
Harda görsen, yâra yalvar,
Dil, başına dolandığım.

Budu geldi bahar va {tı,
Sinem oldu yârın ta {tı,
Soyuldu bülbülün re {tı,
Gül, başına dolandığım.

Ėaşların ğurar divanın,
Ta {tdan salar Süléyman'ı,
Teste Ėasım'ın canını,
Al, başına dolandığım.

YOLDAN ÉYLERSEN

Gözel sende ne ğaydadı,
Ėédeni yoldan éylersen?
Salarsan eşğin oduna,
Ulusdan, élden éylersen.

Men ha billem sen ettersan,
Ėend ile noğul satarsan,
Deryalara top atarsan,
Sonanı gölden éylersen.

Gözel, ne bildin hâlımı,
Eyibsen ğedd-i dalımı.
Teste Ėasım'a zülümü
Kim éylerti, sen éylersen.

BİLSİNLER

Derin derya, dalan ço {dur,
Bizi bir ade bilsinler.
Amma paypes ğoyan yo {dur
Hedden ziyade bilsinler.

Néce bülbül düşer güle,
Gonça naz éyler bülbüle.
Bu könülden, o könüle,
Dost doğru cade bilsinler.

Éşgin deryasına dalsam.
Bir o { vérsem, bir o { alsam,
Genimimden géri galsam,
Pis, haramzade bilsinler.

Bu méydane gelen erdir,
Alınmaz bab-i Teyberdir.
Cane candır, seraserdir,
İçerik bade bilsinler.

Gasım'am gemler içinde,
Cesed titreşer içinde,
Bu su {enverler içinde,
Bizi üftade bilsinler.

KİMİ

Ne ba {ırsan oğrun oğrun,
Mene bigâneler kimi.
Durum dolanım başına,
Şama pervaneler kimi.

Bağbanlar besler méyini,
Dönsün séyrağıb löyünü,
Yı {ıbsan könlüm öyünü,
Top deymiş galalar kimi.

Gel gedek Çin'e, Maçın'a,
Gurbanam zülfün ucuna,
Al meni goynun içine,
İstekli balalar kimi.

Dost gapısında dustağam,
Téllerine ço { müštağam,
Yâr elinden düyün dağam,
Dağlardaki lâlalar kimi.

Teste Gasım Tikmedaşlı,
Könlü gemli, gözü yaşlı,
Gölden uçdu yaşılbaşlı,

Silkindi sonalar kimi.

GÖRDÜM

Meğabirden gūzar  tdim,
Ecayib merdūman g rd m.
ĖaranĖu torpağ altında,
Yatar cismile can g rd m.

Yolu {dum bir g nahk ra,
G nahından  z  Ėara,
Metaından ziyan vara,
Beğayet peŖŖiman g rd m.

Sını { sa {sı kimi baŖlar,
 r m Ŗ ol Ėelem ĖaŖlar,
T k lm Ŗ inci tek diŖler,
Yanar pir   cavan g rd m.

YumulmuŖ ol ala g zler,
Ėiyamet yolunu g zler,
Hanı Ŗirin, Ŗeker s zler,
Dehan-i bizeban g rd m.

 r m Ŗ ol g l endamı,
Tanımaz s bh ile Ŗamı,
Alıbdı  hresin hamı,
İlan g rd m,  ayan g rd m.

Kimi  yŖ ile iŖretde,
Kimi z vĖ ile s hbetde,
Kimi renc ile m hnetde,
Ėatı halın yaman g rd m.

G bur ehli sifatini,
Beyan  tdin sen,  y Ėam,
Oturma yol ĖıraĖında,
De {i sındır haman, g rd m.

YOŖDU

Ay Ėesrde duran g zel,
Niye teksen,  lin yo {du?
Niye pozĖundu t llerin,
El Ŗanada, t lin yo {du?

Men gelirdim dağdan daşdan,
Sinem yanır gem ataşdan,
Ayrılmısan yaşılbaşdan,
Tek sonasan, gölün yo{du?

Gel derdin Ğasım'a söyle,
Bağrımın başını téyle,
Ğonağa {oş geldin éyle,
Yo{sa, lalsan, dilin yo{du.

KOŞMALAR**ALINCA**

Ay arifler, bir terlan uçubdu,
Sağ elimden sol elime alınca.
Onu tutan {éyr-ü behrin görmesin,
Men yazıgın nalesi var dalınca.

Gümüş kemer bağlayıbdı béline,
Danışdıgca mail oldum diline,
Gül uzatdım nazlı yârin eline,
Canım aldı gülü menden alınca.

Alimden ders aldım elif béy için,
Surahiler düzülübdü méy için,
Deli könlüm, gem çekirsen ney için?
Gemli günün şâd günü var yanınca.

Ṭeste Ğasım ve'de vérdi yüz ile,
Yaşılbaşlar gölden göle düzüle,
Bir igid ki, ğatarından üzüle
Ölüm yéydi bu dünyada ğalınca.

AŞNALIĞI

Ay ağalar, gelin size söyleyim,
Ezel ya {şı olar yâr aşnalığı.
Sen sévesen yarın seni sévmeye,
Olar bülbül ile {ar aşnalığı.

Bağban odur zehmet çeke, elleşe,
Saldığı bağ çiçekleşe, gülleşe.
Eger gücsüz güçlü ile güleşe,
Olar terlan ile sar aşnalığı.

Ṭeste Ğasım ğem elinden mest ola,
Ehl-i derviş ışıasında pust ola,
Bir adam ki, loıma ile dost ola,
Olar yağış ile ğar aşnalığı.

YAṬŞIDI

Deli kônül, menden sene emanet,
Déme bu dünyada ğalım yaşıdı.
Bir gün olar ğohum ğardaş yâd olar,
Déme ulusum var, élim yaşıdı.

Bir meclise varsan, özünü öyme,
Şeytana bac verib, kimseye söyleme,
Ğüvvetli olsan da yoşulu döyme,
Déme ki, zorluyam, ğolum yaşıdı.

Ṭeste Ğasım kime ğılsın dadını,
Canı çışın, özü çeksin odunu,
Yaşı igid yaman étmez adını,
Çünkü yaman addan ölüm yaşıdı.

YÂR OLMAZ

Deli kônül ne divane gezirsen,
Bivefa dilberden sene yâr olmaz.
Düz çımaz ilğarı, ehd-i péymanı,
Hercayıda nâmus, géyret, âr olmaz.

Üz verme nadana, sirr verme pise,
Aıır ğelbin ya inciye, ya küse,
Ot biter kök üste, esline ise,
Yovşan beslemekle çemenzar olmaz.

Vefalıya emek çeksen itirmez,
Bedesil nesihet, öyüd götürmez,
Ğabağ tağı ter şamama bitirmez,
Ğöy söyüdde héyva olmaz, nar olmaz.

Teklif olunmamış bir yére varma,
Ner olmaz méydanda her bığı burma,
Séyrağıb adama sen yaşın durma,
Ṭain çışar, onda düz ilğar olmaz.

Ṭeste Ğasım günü kéçmiş ğocadı,

Gelen bezirgandı, géden {ocadı,
 Serv ağacı her ağacdan ucadı,
 Esli gıtdı, budağında bar olmaz.

GÉTDİ

Néçe ğehremanlar geldi dünyaya,
 Köç va {tı yétişdi, téz oldu gétdi.
 Rüstem'in zerbinden titredi dağlar,
 Düşdü dastanlara söz oldu gétdi.

Hakimlik éyledi ço { uzun va {tı,
 Bütün kâinata Süléyman ba {dı,
 Tersine çevrildi Cemşid'in ta {tı
 Firudin'in derdi yüz oldu gétdi.

Nécoldu Kéykavus, hanı Kéygubad,
 Hansı bu dünyadan almışdı murad?
 Allahlıĝ éyledi Fir'onla Şeddad,
 Nemrud'un ğalası düz oldu, gétdi.

İsgender Dara'nı ta {tından saldı,
 Cahana şah geldi, sonu ne aldı?
 Yarı yolda öldü, Misir'de ğaldı,
 Ğasım kimi yandı, köz oldu gétdi.

NÉCOLA

Ay ağalar, nâkam gétdim dünyadan,
 Yâ Reb, benim {anımın nécola?
 Gövhert tek sözlerim, bayatılarım,
 Lebi şirin sü {endanım nécola?

Anam yo {du gözlerinden yaş töke,
 Halalım yo { sinem üste saç töke,
 Ğardaşım yo {, ğebrim üste daş töke,
 Yâ Reb, benim ağlayanım nécola?

Hayıf ola, ağ bilekler, bazılar,
 Ahum otlar céyran ile yazılar⁴⁹⁵.
 Ğohumum yo {, ğardaşım yo {, ğazılar!
 Yâ Reb, benim hâl ehvalım nécola?

---

⁴⁹⁵ Yazı: Çöl, çemen, otlak.

Bu g n d nya  st m ze dar ola,
 Biz k  erik, yurdumuzda kim  ala?
 Ehmed'imin g l endamı sarala,
 Menim serv-i  ıramanım n cola?

Men  asım'am, daha  almadı tabım,
  ızıl g lden  ekilibdi g labım,
 Cedvelk ş  ur'an'ım,  ır  c z v kitabım,
  st  zerli  electedanım n cola?

SAZ OLA

Usta, meni g zlerine feda  ıl,
 Senden saz isterem, amma saz ola!
 Dindirende imran dille danı a,
   yda b lb ller tek  o  avaz ola!

Yamanı yamana, ya  şını merde,
 Te'rifini  dim her d şen y rde,
 Dolaşmaya simler, vurmaya perde,
 G zeller tek onda i ve, naz ola!

 este  asım, s z m s ylerem eyan,
 Ele car  ylerem, beyan be bayan.
  iymetin soruşsan, tamam on t men,
 Ne ondan  o  ola, ne de az ola!

ELİMDE

   g nd   ı  mışam o Tikmedaş'dan,
  apına gelmişem canım elimde,
 Ayağın torpağı  ovma  apından,
 Sızıldaram, giribanım elimde.

  yda b b l kimi yaman ağlaram,
 Sinem ba ın d y nlerem, dağlaram,
 Lezgi kimi y z  şığı bağlaram,
 Eger olsa s   endanım elimde.

 este  asım, kesilibdi  itabım,
  ızıl g l tek  ekilibdi g labım,
 B llur  aşı,  ızıl  zli kitabım,
 Yo  du zerli  electedanım elimde.

OLMAZ

Adam ođlu, me'rifeti dűrűst bil,
Yol erkân bilenin yeri dar olmaz.
Sirrini sűyleme her yeten yada,
Bivefa dilberde e'tibar olmaz.

Atırsan o{unu, sehraja atma,
Geceler yatanda duasız yatma,
Halâl dűvletine sen haram ğatma,
Bu dűnya malından sene var olmaz.

İğit gerek műrvetini atmaya,
Geflet yu{usunda ğafil yatmaya,
Bir ođul ki, bűyűk sűzű tutmaya,
O kimsede nâmus, ğeyret, âr olmaz.

AHULAR MENİ

Géce gündüz ağlaram men derinde,
 Ğocaltdı nalâlar, ah uflar meni.
 Ya Rebb'im, bu derd ü nalam eşidib,
 Gelibdi ğapında, ahular⁴⁹⁶ meni.

Hekkâk ister hekkétmeye ğaimdi,
 Heğiğetin ğapısında ğaimdi,
 Ço { ya {şıdı öz dininde ğaimdi,
 Cahil Müselmanlar a huylar meni.

Ƨeste Ğasım, kim yaraşır eğyara,
 Bayğunu gör, mesken salmış ağ yara,
 Bilmenem ki, néylemişdim eğyâra,
 Yatar, durar, her dem ahular⁴⁹⁷ meni.

NÂMENİ

Ğeriblikde ğem {arımın, ezizim,
 Yétiresen bir de dosta nâmeni.
 İki dilli dostdan hezer éylerem,
 Salır dilden dile, dastana meni.

Ğarşı durdum Léyli dağı göründü,
 Boyun tek sürahi, sağı göründü,
 Ğoynunda şamama tağı göründü,
 Bes niye ğoymursan bostana meni?

Ağzını o {şatdım zenbura, şana,
 Naşı bülbül uçub ğonar gülşana,
 Yâr, ğemzene sinem tutdum nişana,
 Bes niye vurmursan, ğesden, a meni?

---

⁴⁹⁶ Çağırır.

⁴⁹⁷ Gargış eder, beddua eder.

Men Ğasım'am, uzağ atdım daşımı,
 Didemden aştıdım Ğanlı yaşımı,
 Dost yolunda men Ğoyaram başımı,
 Doğru Ğebul étse astana, meni.

AL İNDİ

Ne müddetdi hesretini çekirdim,
 Zeneğdanı étdin mene al indi.
 Talan salmış Hind'e, Bel'e, Hebeş'e,
 O Ğaş indi, o göz indi, {âl indi.

Meclisinde al şerablar içilir,
 Bu {ağından etr-i güller saçılır,
 Dindirende dehanından açılır,
 Şeker indi, nabat indi, bal indi.

Ğurban olum enisine, éline,
 Zernişan şeddesin çalmış béline,
 Payendazdı nazlı yarın yoluna,
 Bu baş indi, bu can indi, mal indi.

Yâr géydiyi atlas ile {aradı,
 Meni Ğoyub özgelere varadı,
 Ay ağalar, benim ba {dım Ğaradı,
 Kitab açdım, béle geldi fal indi.

Ŧeste Ğasım, dost kúyine varanlar,
 Namus anlar, géyret anlar, âr anlar,
 Herf içinde elif idim, yâranlar!
 Felek eydi Ğeddim, oldum dâl indi.

ĞAL İNDİ

Obalarmız sef sef olub yüklenir,
 Başı ala Ğarlı dağlar, Ğal indi.
 Biz içmedik âb-i kövser suyundan,
 Soyuğ sular, ter bulaglar, Ğal indi.

Bîvefasan, héç görmedim vefan, yâr!
 Tifil iken ço { çekmişem cefan, yâr!
 Men ögende kimler sürer sefan, yâr?!
 Ferş döşenmiş ağ otağlar, Ğal indi.

Bîvefasan, vefan yo {du dünyada,

Aşnanın sirrini véersen yâda,
Şamamanı derdirersen {oryada,
Sebze bostan, sarı tağlar, ğal indi.

Ṭeste Ğasım, tamam oldu sözlerim,
Eşğ ucundan kâbab oldu gözlerim,
Ğerib yérde, yâd ölkede gözlerim,
Veten déyib ağla, ağlar ğal indi.

DİVANASIDI

Gece gündüz hesretini çekdiyim,
Ṭeyalım {eyalın divanasıdı.
Meni senden uzağ salan séyrağıb,
Bu çer{-i gerdişin zamanasıdı.

Mina boylu, siyah télli sévdiyim,
Uzağ durub ya{ın sözüm dédiyim,
Acı sözün şeker kimi yédiyim,
Yârım gözellerin béyvefasıdı.

İnsaf éyle a béymürvet, a zalım,
Dolanıb başına derdini alım,
Ala gözlü, şu { ba {ışlı terlanım,
Bu Ğasım, gözlerin sadağasıdı.

ĞURBANI

Ğeriblikde mene herdem olan yâr,
Bir beri gel, ayağların ğurbanı!
Şikeste könlüme melhem olan yâr,
Dilin, dişin, dodağların ğurbanı!

Könlüm ister yâra ğurban olmağa,
Dolanıb başına, héyran olmağa,
Ala gözlü yâra méhman olmağa,
Ferş döşenmiş otağların ğurbanı!

Ṭeste Ğasım, sen yolundan azarsan,
Mecnun kimi sehraları gezersen,
Ala gözlü yâra nâme yazarsan,
Ğelemdanın, barmağların ğurbanı!

ĞALIBDI

Köhne Şamahı'nın séyryn éyledim,
El deymemiş teze bağlar ғalıbdı.
Éle köçüb gédib ulusu, éli,
İşlenmemiş ağ otağlar ғalıbdı.

Felek, şâd könlümden alma hevesi,
Ayırma yârımdan tutaram yası,
Néce oldu bu séyvanın yiyesi?
Derd ğemi var, tamam ağlar ғalıbdı.

Тесте Ğasım adım, şaha déyli,
Çer{-i felek, senden menem giléyli,
Éle köçüb gédib bîvefa Léyli,
Birce Mecnun bir de dağlar ғalıbdı.

SENEM, GEL

Te'rifli gözeller gel ha gel oldu,
Yaşılı, zerbafılı, allı Senem, gel!
Ovçunu görende maral ba {ışlı,
Ay üzü birçekli, {allı Senem, gel!

Aşığ odur bir söz désin özünden,
Âlem bâda géder ala gözünden,
Danışanda şeker damar sözünden,
Ğaymağ dodağları ballı Senem, gel!

Тесте Ğasım déyer: Henek henekli,
Ağ üzünde ğoşa {allar benekli,
Etlas nimteneli, ipek köynekli,
Üstü başı tirme şallı Senem, gel!

SÉVDİYİM

Ğedem basdın didelerim üstüne,
Sen {oş geldin, sefa geldin, sevdiyim!
Ğurban olum siyah çéşmin mesdine,
Ne eceb insafa geldin, sévdiyim!

Sabaha dek didelerim uymazdı,
Séyrađıblar ğanımızdan doymazdı,
O zalımlar seni mene ğıymazdı,
Sen éledin vefa, geldin sévdiyim!

Endelib tek ayırdılar gülümden,

Ah çekerem üreyimden, dilimden,
Eğyar te'nesinden, benim élimden,
Çekdin cévr-i cefa, geldin sévdiyim!

Yâr yanında yaslanaram men yüz il,
Sen taza gonçasan, men şeyda bülbül,
Bu derd meni öldürerdi, yeğın bil,
Sen derdime şefa geldin, sévdiyim!

Men Ğasım'am, sinem Hağg'ın kelâmı,
Şükür Hağg'a, yâr eşidib nâlamı,
Camalın şö'lesi basmış alamı,
Düşmüş ğafdan, ğafa geldin, sévdiyim!

TER GÜLER SENEM

Ter gétdim ter yarın ter {anesine,
Ter méhman, ter éyler, ter güler Senem,
Ter {ubdur, ter şu {dur, ter nazenindir,
Ter déyer, ter söyler, ter güler Senem.

Ter zülfün ter burmuş ter bu {ağında,
Ter bayaz, ter ehmer, ter yanağında,
Ter şeker, ter damar, ter dodağında,
Ter tutub, ter dişler, ter güler Senem.

Ter gemzen, ter {edeng, ter sinesinde,
Ter atmış ter péykân ter sinesinde.
Ter asmış, ter narın, ter sinesinde,
Ter deymez, ter sa {lar, ter güler Senem.

Ter çeşmi, ter cadu, ter fitnelidir,
Ter lâle ter derib ter tutmalıdır,
Ter miyan, ter gerden, ter sonalıdı,
Ter durub, ter gezer, ter güler Senem.

Ter bülbül ter gonar ter budağında,
Ter Mecnun ter gezer, ter budağında,
Ter lâle ter biter ter budağında,
Ter Ğasım ter derer, ter güler, Senem!

İNSAN

Ya {şı fikir éle, ğafil dolanma,
Ğelbini şeytandan yâd éle, insan!

Halâl yaşı, bir kimseden utanma,
Yı{ma köñülleri, şâd éle, insan!

Dünya dédiyin bir fanidir, fani,
Ezel Nuh gelmişdi, görünmür, hanı?
Yola saldın İskender tek {ağanı,
Bize de esecek bâd éle, insan!

Ƨeste Ğasım, düşünmeyin bîhûşdu,
Benadam dédiyin yuvasız ğuşdu.
Se {asız döwletin a {ırını puçdu,
Yé malın, dehanda dâd éle, insan!

ÉYLER ÉYLER

Bir éle kişinin tut eteyinden,
Bil sene imdâdı ol éyler éyler.
Zerrece üstünde olsa nezeri,
Yérden daş götürsen, le'l éyler éyler.

Böhtan déme, böhtan tutar adamı,
Gül éyler, bazarda satar adamı.
Cehennem odundan béter adamı,
Yo {sulluğ yandırır kül éyler éyler.

Ağil insan démez her gördüyünü,
Daldalar düşmeden vay derdiyini,
Görmezsen nâkesin pay verdiyini,
Vérse de, töhmetin bol éyler éyler.

†este Ğasım déyer sözün bu başdan,
Pay umma göhumdan, yaddan, gardaşdan,
Özün emek çeksen, su çı {ar daşdan,
Erider dağları yol éyler éyler.

KEKLİKLER

Men gédirem, sizi kime tapşırım,
Dam üstünde duran sona keklıklar.
Al yaşıl géyinib, tirme bağlarsız,
Ne girmisiz dondan dona, keklıklar.

Fere keklık daş başında ses éyler,
Ğağğıldaşib bir biriyle behs éyler,
Héc bilmirem toy mu éyler, yas éyler,
Eller batub gızıl ğana, keklıklar.

Kekliyin ovlağı ğayalar başı,
Ğağğıldaşib tapar yoldaş yoldaşı,
Beresi berk olsa, ovçusu nâşı,
Uçub géder ol asmana, keklıklar.

Gözel keklık dam üstünde durubdu,
Gerden çekib, néce boynun burubdu.
Héc bilmirem ovçusun mu görübdü,
Üz tutdular bîyabana, keklıklar.

Her ikiniz yaşıl başlı sonasız,

Menim gizli derdim pünhan ğanasız,
Ayrılrırđ, sağlığınan ğalasız,
Ĝasım ğedir, Dağıstan'a, keklikler.

O_TURDU

Bir nazenin sévdim mekteb {anada,
Hađđ kelâmın dil ezberden o {urdu.
Eline almışdı eşđin kitabın,
Menim dersim, bil, ezberden o {urdu.

Men tanıram öz yârımı nefesden,
Ol sebebden kônül düşmez hevesden,
Tavus kimi sedâ vérer ğefesden,
Bülbül kimi {oş defterden o {urdu.

Teste Ĝasım kömek diler Mövlâ'dan,
Naz ğemzesi ařđları aldadan,
Heyâ ile, hicab ile molladan,
Ĝâh yavaşdan, ğâh hündürden o {urdu.

TECNİSLER

HAMAYIL OLDU

Yatmışdım, üstüme geldi bir peri,
Yéne yâr sévdası hamayıl oldu.
Derd-i ğemim cana eser éledi,
Ĝollarım boynuma hemayıl oldu.

Tebib görsün yaralarım, sinem aç,
Öz elinle bu düyünüm, Senem, aç.
Démiř idin her gün vérrem sene maç,
Günüm aya döndü, hem ay il oldu.

Vardım dost kûyine, seg sana durdu,
Derdim tek bir iken, seksene durdu,
Ėasım'ı gören tek seksene durdu,
Gözeller Ėefleten hem ayl oldu.

YAYILAN MENİ

Payız derdim, Ėış möhnetim, yaz benim,
Hicran tapdağ étđi yayılan meni.
Götür Ėelem, ser {ettimi yaz benim,
Ėoyma dergâhından yayılan meni.

Hüsn içinde yâr almısan, yâr alım,
Soruşmadım: "derdin nedı, yâr, alım."
Gencin üstten götürmerem yâr elim
Ya eğreb dişleye, ya ilan meni.

Mehrum olmaz şecer Ėucub nar emen,
Sensiz Ėétmem béhişte men, nare men,
Tecüb Ėaldım Ėoynundaki nare men.
Niye atar ser {oş yay ilen meni.

este Ėasım gördü emane⁴⁹⁸ geldi,
Ėevvaslar dürr üçün emane⁴⁹⁹ geldi.
Sinen o { zerbinden emane geldi,
De {i ne tapdarsan yayılan meni.

YAYINUR

Bir gözelin camalına mayılam,
Ne müddetdir gözel menden yayınur,
Men Ėurbanam ağ üzünde o {âla,
Zene {danın şö'legâhı yayı nur.

---

⁴⁹⁸ Emane: İmane.

⁴⁹⁹ Emane: Ümmâne.

Teste könlüm yâr beslemiş, hemderdi,
 Derd bilmeze demek olmaz hem derdi,
 Bir iyidin ya {şı olsa hemderdi,
 Ğışı nurdur, yazı nurdur, yayı⁵⁰⁰ nur.

Teste Ğasım bu lezgini yaratar,
 Çetin günde çetin seni yâr atar,
 Üz çevirse, müjgân o {un yâr atar,
 Eli nurdur, o {u nurdur, yayı nur.

AY HAYIF HAYIF (Cıĝalı Tecnis)

Seher tézden ezm-i gülşen éyledim,
 Gem meni çulĝadı, ay hayıf hayıf.
 Aşıĝ déyer: Ay hayıf!
 Kimler oldu ay, hayıf!
 Seniynen men sévişdim,
 Ayrı düşdüm, ay hayıf.
 Baĝban oldum, baĝ besledim, çifayda,
 Dermedim gülünü, ay hayıf hayıf!

Serrafın destinde ne dane gördüm,
 Murĝun dehanında ne dane gördüm.
 Aşıĝ, ne dane gördüm,
 Talın ne dane gördüm,
 Tülek terlan tuş oldu,
 A {ır nadana gördüm.
 Gövheri vérdiler nadana gördüm,
 Bilmedi ĝiymetin, ay hayıf hayıf.

O {udum dersimi, çı {dım Yasin'e,
 İyid olan i {las baĝlar yasına.
 Aşıĝ déyer: Yasına,
 Namerd boynu ya sına,
 Nanecibe söz déme,
 Ya inciye, ya sına!
 Ğasım éller, éller geler yasına,
 Éşidenler déyer: Ay hayıf hayıf!..

ÜZHAÛZ

(Cıĝalı Tecnis)

---

⁵⁰⁰ Yay: Yaz (mevsim).

Heğiget behrinde gevvasam déyen,
 Gevvas isen, gir deryaya üzhaüz.
 Aşığ déyer: Üzhaüz,
 Sonam, gölde üzhaüz.
 Ğarı düşmen dost olmaz,
 Yalvararsan üzhayüz.
 Bir merd ile ilğarını vur başa,
 Nâmerd ile kes ülfeti üz ha üz.

Parçalandı gemim ğanlı derinde,
 Ğerg oldu ümmana, ğaldı derinde,
 Aşığ déyer: Derinde,
 Dayazında, derinde,
 Sidği, ğelbi düz olan
 Hergiz ğalmaz derinde.
 Ğismet olsa o Mövla'nın derinde,
 Üz döşeyek, secde ğılağ üz ha üz.

Teste Ğasım cânanına can déye,
 Can danışa, can eşide, can déye.
 Aşığ déyer: Can déye,
 Vefalıya can déye,
 Görmedim hercayılar
 Cânanına can déye.
 Yo{ vefalım , can déyene can déye,
 Bivefasan, çek elini üz ha üz.

***

MEŞKİNLİ MUHAMMET (Mêşkinli Mehemmed)

Meşkinli Muhammet, İran Türklerindendir. Erdebil şehrinin Meşkin kasabasında dünyaya geldiği ve XVIII. yüzyılda bu bölgede yaşadığı tahmin edilmektedir. Şiirlerinin çok az bir kısmı elde edilebilmiştir. İhtimal ki eserlerinin belirli bir kısmı "Mehemmed" adlı diğer âşık/şairlerin eserlerine karışmıştır. Şiirlerine bakıldığında onun usta bir âşık/şair olduğu görülmektedir.⁵⁰¹

Meşkinli Muhammet'in şiirlerinden örnekler:

KOŞMALAR

ĞERİBLİK

Ah u vay çekiben ğan ağlamağdan,
Dönübdü cigerim ğana, ğeriblik.
Hayana ba {ıram bir kimsenem yo {,
Düşübdü yadıma ana, ğeriblik.

Azarım ço { olub, ağrıyır başım,
Didemden tökülür bu ğanlı yaşım,
Ya {amı çürütdü zalım göz yaşım.
İsteyirdi canım ala ğeriblik.

Âlem bilir néce mest ü ser {oşam,
Bir tuti dilliyeye men vurulmuşam,
Ağzından od tutmuş semender ğuşam,
Goydu meni yana yana ğeriblik.

Anam muyin açıb başım bağlaya,
Bacım yo {du ğardaş déyib ağlaya,
Tapşır Mehemmed'e, töhfe sa {laya,
Meni yârdan ayrı sala ğeriblik.

AĞLAMİŞ

Gétدی fesl-i bahar, geldi zimistan,
Sine çâkđır o bülbüller ağlamış.
Esdі bād-i {ezan, {ezeldi yéksan,
Süsen sünbül, nergiz, güller ağlamış.

⁵⁰¹ Azərbaycan Âşigleri ve Êl Şairleri, Êlm Neşr., Bakı-1983, c. I, s. 196.

Bilmem neler kéçmiş, yâr {ecil olmuş,
Meger fikre dalmış, camalı solmuş,
Gözler {umarlanmış, yaş ile dolmuş,
Zülf perişan olmuş, téller ağlamış.

Könül sévdalanmış, yâr seni sévmiş,
Derd ü möhnet çekmiş, ğaralar géymiş,
Dolanmış, çevrilmiş, başına dönmüş,
Zarncı yalvarmış, diller ağlamış.

Dağlar viran ğalmış, ahû yâd olmuş,
Mecnun Léyli sévmiş, avara ğalmış.
Laçın dövre çı {mış, sona dağılmış,
Yaşılbaş silkinmiş, göller ağlamış.

Aylar, iller gelmiş, ve'deler kéçmiş,
Ecel şerabından bâdeler içmiş,
Méşkinli Mehemmed fenadan köçmüş,
Hemderdler yığılmış, éller ağlamış.

CENG

Fil ü gergedan tek girrem méydana,
Esremiş nerler tek sallam rezm-i ceng.
Şîr ü bebîr misal bir ejdarhayam,
Yo {du deryalarda benim tek neheng,

Dastan-i Rüstem'de men ğehremanam,
İldırım tek yandırırban ya {anam.
Dosta helim, düşmenime yamanam,
Méydanda tab étmez hindinen fireng.

Ezrail zehmimden çekmez nefesin,
Sur-i İsrâfil'in batırram sesin.
Yüz min, yüz min şair élese behsin,
Vérmez cavabımı Cemşid ü Huşeng.

Méşkin Mehemmed'em, Kuhi Elvand'em,
Serendib, Kesarut, Hut, serbilendem.
Ağrı dağı, Élburz, hem Demavend'em,
Men Eli ğuluyam, {alis yékireng.

OLU

O ne ğuşdu, ilde çeker bir ğiye,
Ğiyesinde yüz min nâhağ ğan olu?
Ne ğaladı, dörd yüz ğır { dörd bürcü var?
Onda üç yüz altmış altı {an olu?

O kimdi ki, hamı zaddan ucadı?
O kimdi ki, istekleri bicadı?
O kimdi ki, ondördünde ğocadı?
Otuza yétende novcavan olu?

Ne anadı, yéyer balasın özü?
Ne eli var, ne ayağı, ne gözü?
O kimdi ki, iki başı, dörd üzü?
Üç, bés, yéddi nedí nümayan olu?

Ne cansızdı, dindirceyin véri ses?
Onda yo {du et, ğan, sümük, héç nefes.
Méşkinli Mehemmed'nen her kim étse behs,
Bir müemma déyer sergerdan olu.

***

MİRZA İBRAHİM MAHZUN KAŞKAÎ

Kaşkaî Türkleri'nden Mirza İbrahim'in hayatı hakkında fazla bilgi edinilememiştir. İran Türkleri'nin en büyük araştırmacılarından birisi olan Dr. Ali Kemalî Bey'in tespitlerine göre, Kaşkaî Türklerinin büyük il hanlarından Sultan Mahmut Han'ın ölümü üzerine mersiye yazdığından yola çıkarak o devirde, yani günümüzden 250 yıl önce, XVIII. yüzyılın başlarında yaşadığı ileri sürülmektedir.

Mirza İbrahim, Farsça şiirlerinde "Mahzun", Türkçe şiirlerinde ise "Me'zun" mahlasını kullanmıştır.⁵⁰²

Mirza İbrahim Mahzun Kaşkaî'nin bir şiiri:⁵⁰³

HEZRET-İ RESÛL-İ EKREM (S.) MEDHİNE

Ezel Hegg nurundan gütret gelemi,
Yazdı arş-ı muallâya Mehemmed (s)!
Küfrineg günü yandırırdı âlemi,
"Şük'Allah" saldı sâye Mehemmed (s)!

...

Ârif bilir, bu kelâmı, bu dini,
O {usa Hegg kelâmında, Yâsin'i.
Ya Rebb olur ba {a giyâmet günü,
"Me'zun" kimin, binevâya Mehemmed (s)!

HER GÖZELE SALMAGİNAN GÖZ OĞLUM

Gel ey ciger gûşem, bağım semeri,
Gocalmış atadan, eşit söz oğlum.
Doğru vérim {éyr ve şerin {eberin,
Ol ezelden Allah'ıya düz oğlum.

Tehsil ve hâsıl ét ilm-i yağini
Nemazi, tâeti, imanı, dini.
Sürfesiz keçirme, ağşamı, günü,
Géce, gündüz, o {uginan, yaz oğlum.

⁵⁰² Ali Kemalî, Günéy İran Türkleri'nin Şairleri, 1- Mahzun (Me'zun) Kaşkaî, Varlık Dergisi, Téhran-1985, Sayı: 69-70, s. 82-83. Mehemmed Nadirî, Dereşevrî, Séyr-i Der Bustan Kaşkaî (I), Şiraz-1379.

⁵⁰³ a. g. dergî. s. 83; a. g. e. s. 18-19.

Kâmil olub, kâmillere enis ol,
 Ba edib, ba kemal, {ubi temis ol.
 Fehmi kemal, tehsiline heris ol,
 Mal yığmağa, heris ol sen, az oğlum.

Dünya malı, hamı, {ufi {etdir.
 Malı néyler? O ki, sahib-hünendir
 Zer ne éder? Ârif kim vücûdi zerdir,
 Sen vücudun kimyaya, döz oğlum.

Ėedr bilen ağanı, velin met  t,
 T  c n n var, {ilaf  tme, {idmet  t.
 Nemek y din, nemekd ne h rmet  t,
 Ėilma  z te'rifin,  tme n z oğlum.

De{livi bil, {ercin  yle sezavar,
 Tutiye Ėend v rsin, kerekse merdar.
 Tuba, {ub ol, g le, g l, {ara, {ar,
 Her g zele salmaginan, g z oğlum.

Ŗ ytan n meskeni, {ub cemaldadır,
 İŖvede, Ėemzede, {eddi {aldadır.
 "Me'zun" bu s zlerde baŖı Ėaldadır,
 Olma atan kimi, hevesbaz oğlum.

***

SÖZLÜK

A

Âbâd: Mamur, imar edilmiş; mutlu, şen.
Abır: Haysiyet, şeref, hürmet.
Adam beste: Sakız.
Adırmayıb: İlümat etmeyip.
Afet: Bela, musibet, zarar, güzel, dilber.
Âfitab-i âlemara: Dünyayı bezeyen güneş.
Âfitab: Güneş.
Agâh: Bilen, haberi olan, haberdâr.
Âhen ü fulad: Demir ve çelik.
A{ır: Âhir: Son, sonra, sonunda.
Âhu: Ceylan.
Ajan: Polis.
Ajdad: Ecdad. soy.
Âla gâpı: Ulu kapı, devlet kapısı, hükümet,
hükümet merkezi (âlâ kapı { bâb-ı âli).
Amac: Nişâne, hedef, amaç, gaye.
Âmade: Hazır.
Amar: İstatistik, hesaplama, senet, belge.
Âmm: Kitle, halk; topluluk; seyid olmayan;
Hz. Muhammed'in soyundan olmayan.
Argâdi: Dağ koçu, dağ koyunu.
Ara: Süsleyen, bezeyen, ziynetlendiren.
Ârif: Bilgili, bilgi sahibi; tanyan; klâsik
doğu şiirinde mistik sūfiye işaret olarak
kullanılır.
Ariz-i gülğün: Gül yüzlü, gül benizli.
Ariz: Tabii ve asil olmayan, sonradan
meydana gelen, yanak, şikâyetçi.
Arm: Sembolik.
Asar: Eserler, alâmet.
Âsıman: Gök, asuman.
Asitan: Eşik, astana; dergâh, sarayların giriş
kapısı.
Aşûfte: Heyecanlı, karmakarışıklık, mecazi
çılginca âşık, vurgun.
Ateş-i nırane: Cehennem ateşi.
Ateşgede: Zerdüşterin mabedi.
Âtifet: Meyl, maillik; duygu; sempatiklik.
Âyağ: Kadeh, cam.
Âyât-i mübin: Mukaddes ayetler.
Âye: Alâmet, nişan, Kur'an-ı Kerim'in
sûrelerindeki her bir cümle.
Âyet: Alâmet, nişan, Kur'an-ı Kerim'in
sûrelerindeki her bir cümle.
Azarlan- : Hastalanmak.
Azman: Çok büyük, çok iri, heybetli.
Azürde: Eziyet, ıstırap çekmiş.

B

Ba: Hayret, şaşkınlık bildirir.
Bâb: Kapı, kitap veya bir eserin bölünmüş

kısımları; layık, yaraşan, uygun; Babilik
mezhebinin liderinin adı; padişah veya
hükümdârların kapısı.

Bac: Baç, vergi, tazminat.
Bâd-i mü{alif: Muhalif esen rüzgâr,
karşıdan esen rüzgâr.
Bâd-i seba: Mülâyim rüzgâr, ılık rüzgâr.
Badzen: Yel getiren, hava üfleyen.
Bal ü ner: Kol kanad, el kol.
Bal ü per: Kol kanat.
Balakêş: Yukarı kaldıran; borcunu harcını
vermeyen insan.
Baleğ: Yetişmiş, büluğ çağına ermiş.
Balidelenir: Büyümüş, boylanmış,
yücelmiş.
Bam: Dam.
Bâr: Yük, meyve; verim, semere; ocak;
tezek; resmî kabul.
Bâran: Yağış, aralıksız dökülen, aralıksız
yağdırılan şey.
Bâranî: Yağmurdan korunmak için giyilen
gıysi, yağmurluk.
Bârgeh: Şah sarayı; deniz kenarı, sahil.
Barik: İnce, nazik, dar.
Barütbet: Rütbeli, görevli.
Batesellüt: Sahip olmakta, ele geçirmekte.
Batum: Polis sopası.
Baver édin: İnanım.
Bazdid: Kontrol; belirli emek; bakma;
ziyaret etmek.
Bazi-yi şetrenc: Satranç oyunu.
Bazres: Müfettiş.
Beğa: Ebediyet, daimi, devamlı.
Beğer: Yerli mal, yerli hayvan.
Becce: Çocuk, uşak, erkek çocuk.
Bedbid'e: Kötü amel, kötü davranış.
Bedcü: Kötülük arayan.
Bedhen cere: Kötü insan.
Bedkiş: Kötü niyetli, kötü düşünceli.
Bedter: Daha kötü.
Behayiş: Hayvan, dört ayaklı.
Behişt-i edni: Daimi cennet.
Behmen ayı: İran takviminde on birinci
ayın adı.
Behr-i umman: Umman denizi.
Behreberdarlıg: Fayda getirmek.
Bêhude (bîhude): Abes yere, boşuna.
Belâkêş: Dert çeken.
Beng: Ses.
Bengi: Neşe saçan.
Berg: Yıldırım, elektrik ışığı, parıltı,
parlama.
Berberiyet: Barbarlık, cehalet, kabalık.
Berhem: Karmakarışıklık, bir işi birbirine
karıştırmak, boşa çıkarmak.
Beri: Sağalmış, kurtulmuş, pâk, temiz, hür,

azat.
 Berk: Yaprak, güç, kuvvet.
 Berkenar: Kenara çekilmiş.
 Berrag: Çok parlak, ışık saçan, çok parlayan.
 Berré-yi büryan: Kızartılmış kuzu.
 Bésan-i {esm-i bîgâne: Düşman gibi yabancı.
 Best: Bağlı; sığınak.
 Bester: Yatak yorgan.
 Beşaret: Hoş haber, müjde.
 Beşşas: Güler yüzlü, sevinçli, şâd.
 Betlan: Kedersiz, lüzumsuz, manasız.
 Béyt-ül hezen: Hüzün evi, keder evi, Yakub peygamberin oğlu Yusuf'un hasreti ile kapanıp kaldığı ev.
 Béyt: Beyit, ev, iki mısradan oluşan şiir.
 Béytülhezeç: Hüzün evi; Hz. Yakub'un oğlu Yusuf'un hasretiyle kapanıp yaşadığı ev.
 Bézikib: Usanmış, bıkmış, canına yetmiş.
 Bezirgân: Tüccar, tacir.
 Bezm-i ehbab: Dostlar (sevgililer) meclisi.
 Bezm-i ehl-i ürfan: Hayır ehlinin meclisi, ârifler meclisi.
 Bezm-i nişat: Şenlik ziyafeti, şenlik meclisi.
 Bezm-i teğerrüb: Yaşlılaşma meclisi.
 Bezm: Meclis, toplantı, âşk işret, keyf meclisi.
 Bezmi işret: Keyf meclisi.
 Be{t-i humayun: Hoş baht.
 Bîaram: Kararsız, sabırsız, tahmmülsüz, durmadan.
 Bîcân: Cansız.
 Bîdâr: Uyanık, haberdar adam.
 Bîderd: Dertsiz.
 Bîdin: Dinsiz.
 Bîhudegây: Boş konuşan.
 Bîmar: Hasta.
 Bîmunis: Arkadaşsız, dostu âşinası olmayan, tek تنها.
 Bînam ü neng: Hayasız, utanmaz, ârsız.
 Bîpeder: Babası, piç, nikâhsız dünyaya gelen çocuk.
 Bîruh: Ruhsuz, cansız, ölü.
 Bîsemer: Bâr vermeyen, meyve vermeyen, semeresiz, faydasız, boş.
 Bîşamar: Sayısız, hesapsız.
 Bîşûmar: sayısız, hesapsız.
 Bîyâbengerd: Ortalıkta dolaşan, avare.
 Bî ser ü pâ: Başsız ayaksız, öncesi ve sonrası olmayan, avare, serseri, başıboş.
 Bicek: Bir malın tahvil edilmesi hakkında senet.
 Bid'e: Bidat, eski
 Bid: Söğüt ağacı.

Bidad: Ülke, şehir.
 Bihemdullah: Allah'ı şükür.
 Billurin: Billurlu, billurdan yapılmış, kristalli.
 Bime: Sigorta.
 Birge: Birlikte, beraber.
 Bisim: Telgraf; radyo vericisi.
 Bişûmar: Sayısız, hesapsız.
 Birge: Birlikte, beraber.
 Biyaz (beyaz): Beyaz, ak (renk); dua kitabı.
 Bizürk: Büyük.
 Bi{: Kök (Ağaç, bitki vb.)
 Bomb-i nâpal: Napalm bombası, bir çeşit bomba.
 Bō'ge: Yer, ülke, mabet, kabir.
 Bölöv: Küheylan at.
 Buté-yi hicr: Ayrılık ocağı.
 Bute: Kuyumcuların altın eritmek için kullandıkları özel kap.
 Butimar: Kötü, pis; baykuş.
 Bu{ag: Gerdan, çenenin alt kısmı.
 Bülheves: İçki âlemle meşgul olan.
 Büngâh: Ambar.
 Bünyad: Kök, temel, esas, temel.
 Büran: Kesici, kesen, keskin.
 Büran: Keskin (kılıç).
 Büt: Putperestlerin tanrı olarak taptıkları heykel, put.
 Bütöv: Bir bütün hâlinde olan, kesilmemiş, kırılmamış, dağılmamış, bütün.

C

Cadu: büyü, efsun.
 Cah: Rütbe, makam; iftihar, hürmet.
 Cahid: Cehd eden, gayret eden, çalışın.
 Caize: Mükâfat.
 Cam: Şişe, kadeh, piyâle, kâse.
 Came: Giyecek, elbise, çamaşır.
 Camee: Cemiyet, halk.
 Canbe{ş: Canlandırın, can bahşeden (Allah anlamında da kullanılmaktadır).
 Cansitan: Can alan (Azrail), öldürücü.
 Cari: Akan; şimdiki; icra edilen; tedavülde olan.
 Carsu: Dört yol kavşağı.
 Cavidan: Ebedi.
 Ceğın: Bayram.
 Ceb ceb: Gıdık, çene ile gerdan arası, buhak.
 Cebin: Alın.
 Cebral: Zorla, güçle.
 Cela-yi veten: Vatan tutkunu, vatansever.
 Ceng: Savaş, dövüş, kavga.
 Cengel: Orman.
 Cengperver: Savaşçı, savaş taraftarı.

Cennet-i rizvan: Meleklerin cenneti.
 Ceres: Zil.
 Ceresler: Ziller, çanlar.
 Ceride: Eskiden vergi defteri, defter; önemli hadise.
 Cezakellah: Allah karşılığını versin (Ödül ve caza olarak).
 Cezire: Ada.
 Cibıldız: Hareketli, şen.
 Cida: Mızrak, süngü.
 Cife-yi dünya: Dünya malı.
 Cihad: Savaş, mücadele, din uğrunda savaş, dini yayma yolunda mücadele.
 Cilazın er: Yenilmeyen kahraman.
 Cinağ: Bahse girmek.
 Cinan: Cennet, behişt.
 Civar: Çecre, etraf.
 Cobrai: karşılığını verme, tamir etme.
 Comerd: Cevan kişi, genç mert; cömert.
 Cövcü: Dudakların kenarı.
 Cövlan: Cevelan, gezip dolaşma.
 Cuğd: Baykuş, Başın arka tarafında düğümlenmiş saç.
 Cuy: Ark.
 Cüda: Ayrı.
 Cühhal: Cahiller.
 Culus: Tahta çıkma, bir hükümdarın tahta çıkması, oturma.
 Cünnemekân: Genç iken ölen.
 Cünun: Delilik, divanelik.
 Cür'e: Bir yudum.
 Cüst: Aktarma, araştırma.
 Cüz: Hisse, kısım.
 Cüzi: Az, azıcık, küçük.

Ç

Çağa: Bebek, çocuk.
 Çâk: Dağılmış, yırtık, parçalanmış.
 Çâker: Nöker, hizmetçi, köle.
 Çalak-çapak-çapuk: Çevik, aceleci, keskin, hızlı.
 Çamlığ: Çamurluk, balçıklık.
 Çapilus: Yaltak, hilekâr.
 Çavuş: kervan başı.
 Çekân: Damlayan.
 Çelipa: Haç.
 Çem{em: Naz, işve, cilve.
 Çen: Duman.
 Çeng: Çenk, harp adlı enstrümana benzer çalgı aleti.
 Çenkâl: Pençe.
 Çep: sol.
 Çepavul: Talancı.
 Çerçi: Seyyar satıcı.
 Çerik: Partizan.

Çesb éyle- : Yapıştırmak.
 Çeşm-i {unfişan: Kanlı yaş akıtan göz.
 Çeşme-ğurban: Gözüm üste.
 Çeşme-yi héyvan: Dirilik suyu, ölümsüzlük suyu, hayat suyu.
 Çimmel: Zayıf, arık.
 Çin ü Maçin: Çin ve Çin'in ardında olan ülkeler.
 Çin: Kıvrım, kırışik, rüyanın doğru çıkması.
 Çölmek: Çömlek, yemek pişirilen toprak kap.
 Çömçe: Saz.
 Çuğul: Habercilik eden, laf dolaştırıcı.
 Çün: Çünkü.

D

Dad: Adalet, insaf, ceza, aman, imdad, yardıma çağırma.
 Dadaş: Ata, baba, büyük kardeş, ağabeyi.
 Dâd{ah: Adalet isteyen, feryada çağırıcı.
 Dâm-i bela: Bela tuzağı, bela toru.
 Dâm: Tuzak, tor, hapishane.
 Damad: Bey, enişte, damat.
 Dâmen: Etek, hile, kelek.
 Dânâter: Çok bilgili, daha bilgili.
 Dâne: Tohum, tane, adet.
 Dâneşsera: Meslek lisesi, meslek okulu.
 Dank: Dirhemim altıda birini ifade eden ağırlık ölçü miktarı, emlakın altıda bir bölümü.
 Dâra-yi izz ü şan: Saygınlığı, şanı olan.
 Dâver: Arabulucu, münsif, mahkeme hakimi, Allah dini.
 Ded: Yırtıcı hayvan.
 Dedannüma: Sırtıp dişlerini göstererek yaltaklanan adam.
 Def: Reddetme, itekleme, geri çevirme, ortadan kaldırma.
 Defe: Halıcıların kullandığı alet.
 Déhgan: Çiftçi, kentli, köylü, bağban.
 Déh: Kent, köy.
 Dehan: Ağız.
 Déhati: Kentliler.
 Déhgede: Kent, köy.
 Dehr: Zaman, devir; dünya, âlem; tabiat, talih, felek.
 Dehre: Kesici alet, çapacak, et döven.
 Dejban: Komutan, kale komutanı, askerî polis.
 Dendan: Diş.
 Der pé-yi mövte: Ölüm ardınca.
 Derağuş: Kuvaklama, kucağına alma.
 Derayet: Bilgi, beceri.
 Derbece: Küçük kapı.
 Derbend: Dar geçit, boğaz; dağ yolu, dağ

geçidi; ala kapı (âlâ kapı-ṭâb-ı âli), geniş kısa caddé.
 Derif: Teessüf etmek, itiraf etmek.
 Dest-i renc: Emek, zahmet.
 Dest: El.
 Destar: Sarık, et döven alet.
 Destgir: Yardımcı, taraftar, dustar, esir, tutsak edilmiş adam.
 Dévséper: Büyük kalkan taşıyan savaşçı.
 Déyr-i Muğan: Zerdüstlerin ve ateşperestlerin ibadet ettikleri yer, ateşgâh.
 Déyr: Manastır, kilise.
 Dıĝlı: Verem hastalığı.
 Dicur: Gamgin, gamlı, kederli, karanlık.
 Didâr: Görüş.
 Didâr: Yüz, cema, görme, ziyaret etme, görüş.
 Didé-yi giryan: Ağlayan göz.
 Didé-yi {unfeşan: Kan döken bakış.
 Dide: Göz.
 Didesi eşkbâr: Gözü yaşlı.
 Difa (defa): Müdafaa, savunma, kendini düşmandan koruma.
 Dig: Kazan.
 Dik daşlan-: Çabuk sinirlenmek.
 Dil efsürde: Ümitsiz, gamgin.
 Dil: Yürek, kalp, gönül.
 Dilber-i tennaz: Şuh, nazlı dilber, işveli güzel.
 Dirayet: İlim, bilgi, malumat.
 Diraz: Uzun.
 Direfşi: Yıldırım, parıltı, ışık.
 Direng: Yavaşlık, geç kalma, durma, sabretme, rahatlama.
 Dire {şan: Parlak, ışıldayan, parlayan.
 Dire {t: Ağaç.
 Diriĝ: Esirgeme.
 Divsiret: Dev hasiyetli, dev huylu.
 Donlug: İkramiye, bahşış.
 Dor berimde (dövrüber): Etrafında, çevresinde, yan yöresinde.
 Dövré-yi şebab: Gençlik devri.
 Dövre: Yassı kab, daire, çember.
 Döyün: Dövüntü.
 Dud-i siyah: Kara tütsü.
 Dúd-i âhim: Derin keder, ah ü nâle.
 Dúd: Tütsü, duman.
 Dude: Kara, mürekkep lekesi, aile, kabile.
 Duĝ: Ayrın.
 Dunbal ét-: Devam etmek.
 Dust: Dost.
 Dustan: Dostlar.
 Duş: Omuz, geçen gece, düş, rüya.
 Dutzaĝ: Yabani kuşların tutulduğu kafes.
 Düateşe: İki defa temizlenmiş.

Dübb-i ekber: Büyük ayı.
 Dübb: Ayı.
 Dünya-yi dün: Alçak dünya, kötü dünya.
 Dür ü dirâz: Uzun uzadı.
 Dür(r): İnci.
 Dürrefşân: Dür saçan, inci yağdırın.
 Dürr-i eşk: Göz yaşının incileri.
 Dürr-i semin: İnci, kıymetli taş.
 Dürr-i {uşab: En iyi mirvar, en güzel inci.
 Düşmen-i {un {ar: Zalim düşman, kan içen düşman.
 Düşnam: Sövme, sövüş, küfür.
 Düvel: Devletler.
 Düzd: Hırsız.
 Düzek: Cehennem.
 Düzürekli: Temiz kalpli, samimi.

É

É`tiĝad: İnanma, itikat.
 É`tidali: Liberal.
 É`tisaf: Mecbur etme; tecavüz etme.
 É`tisas: Tatil.
 Éhĝag-i heĝĝ: Hakikati ortaya çıkarma.
 Éhkâm: Hüküm, karar; rejim, kuruluş; hakimiyet; düşünce; rey.
 Éhram: İhram, Mekke'yi ziyarete hacıların giydiği dikişsiz elbise; Mısır'da Firavunların mezarları.
 Éhrar: Aydınlar, yazarlar.
 Éhsas: Hissetmek, sezmek.
 Éhticab: Örtünme, gizlenme, saklanma.
 Élm-i elsine: Dil ilmi, gönül ilmi.
 Eski pullar: Kaĝıt paralar.
 Éyd-i seadet: Saadet bayramı.
 Éymen: Uĝurlu, hoşbaht, korkusuz (yer), korunmuş.

E

Ebd: Kul, köle.
 Ebes: Faydasız, boş iş, saçma, beyhude.
 Eğd günü: Nikâh kesilen gün.
 Eğran: Akran, eştaş, arkadaş.
 Eğsam: Aksam, kısımlar.
 Eğvam: Hısımlar, akrabalar, kavimler.
 E`za: Uzuvarlar.
 Ebben-cedden: Ata babadan.
 Ebedsera: Ebediyet evi.
 Ebham: Şüphe; dumanlı (mec.).
 Ebher: Nergiz, güzel göz, güzel adam.
 Ebr-i siyah: Kara bulut.
 Ebr: Bulut.
 Ebru-yi tizcenk: Keskin pençeye benzeyen kaş.
 Ebser: Daha gözü açık.

- Ebvab: Ders kitabı.
 Ebyez: Beyaz, ak.
 Echaf: Zarakilik, iki katına satmak.
 Ecr: Mükâfat.
 Edl: Adalet; beraberlik; yük, eş.
 Edüvv-i beşer: İnsanlığın düşmanı.
 Efgan: Nâle, figan, feryat.
 EFal: İşler, dilbilgisinde fiiller.
 Ef'i: Zehirli yılan.
 Efal: Çalışan.
 Efgan: Figan, feryâd, nâle.
 Eflâk: Felekler.
 Efser: Subay, zabıt.
 Efsurde: Solgun, özelliğini kaybetmiş, buruşmuş.
 Efvac-i sütün: Satırlar grubu, satırlar bölümü, at veya yük hayvanları bölümü.
 Efvac: Bölükler, gruplar.
 Efzun ol- : Artmak.
 Ef'em: Daha büyük, en büyük.
 Egriplanlar: Uçak, tayyare.
 Eğfal: Dikkatsizlik, hata, yanlış yapma.
 Egyâr-i tengçesm: Dar gözlü rakib, yabancı.
 Egyâr: Düşman, yad, özge.
 Ehab: Dostlar.
 Ehibba: Dostlar, sevimliler, aydınlr.
 Ehkâm-i din: Dinin hükmü.
 Ehkâm-i teharete: Temizlik kuralları.
 Ehl-i ürfan: Arif insan, bilgili insan, aydın.
 Ehrar: Hür adamlar, hürriyet sevenler.
 Ehirmen: Zerdüştlerin kötülük tanrısı, habis, şeytan insan.
 Ehvel: Şaşı, çepçöz.
 Ehven: Çok az, çok yumuşak.
 Ehya: İhya, dirilme, yenileşme.
 Ehzan: Kederler.
 Ejder-i siyah: Kara ejderha.
 Ekkashîg: Fotoğraflık.
 Elgaffar: Allah, çok bağışlayıcı.
 El'an: Hemen, şimdi, şu anda.
 Elem: Alem, bayrak.
 Elerreus: Baş, zirve, başlangıç.
 Elhan: Güzel sesler, türküler.
 Elher: Hakikaten, doğrusu, gerçekten.
 Elhezer: Sakın, sakınılsın, uzak durulsun.
 Elsine: Diller.
 Emir-i ceng: Askerî isim, askerî rütbe.
 Emniyye: korkusuzluk; polis memuru.
 Enga: Anka, Kaf dağında yaşayan efsanevî kuş, simurğ.
 Engayi: Efsanevî kuş.
 Enar: Nar.
 Enber: Amber, koku, ıtır, kâşalot adlı deniz hayvanının salgısından elde edilen güzel bir koku.
 Enberbiz: Koku saçan. amber saçan.
- Encüm: Yıldızlar. (Kuzey Azerbaycan'da ot, fundalık, çalılık anlamında da kullanılıyor).
 Encümen: Meclis, cemiyet, toplantı.
 Endelib: Bülbül.
 Enduh: Gam, keder.
 Engür: Üzüm.
 Enhar: Çaylar, dereler, arklar.
 Enin: İneleme, inilti.
 Envar-i hidâyet: Doğru yolun nurları, ışıkları.
 Envar: Işıklar, nurlar.
 Ergam: Rakamlar.
 Er'er: Ardıç ağacı, servi ağacı.
 Erbab: Sahip, mülk sahibi.
 Ereğ: Ter.
 Ereğriz: Ter döken.
 Eren: Yiğit kişi, kahraman.
 Ergen: Evlenmek zamanı gelmiş genç.
 Ergevan: Erguvan, güzel kırmızı bir gül adı; kırmızı.
 Erse: Boş arazi, meydan.
 Erş-i e'lâ: Göğün en yüksek katı, sema, asuman.
 Erş: Kubbe, taht, gök, sema.
 Erteş: Ordu.
 Erus: Gelin.
 Erzan: Ucuz.
 Erze: En rezil, çok alçak insan.
 Erzen: Darı.
 Esb: At.
 Esbdevan: At koşturan.
 Esbdevanlar: Süvari.
 Esef: Teessüf etme, hayıflanma.
 Esel: Bal.
 Eshab: Ashab, sahipler, taraftarlar, sohbet edenler. Hz. Muhammet'in sohbetine katılanlar.
 Eslehet: Silah.
 Efkar: Fikirler.
 Esr: Asır, zaman, devir, yüz yıllık süre, ikinci.
 Esrar: Sırlar.
 Essebrü-miftahül-ferec: Sabır genişliğin anahtarıdır.
 Eşgal gabi: Çöp kutusu.
 Eş'ar-i negz: İnkâr edici şiirler.
 Eşcar: Ağaçlar.
 Eşire: Kabile, oymak, göçer hâlde yaşayan kavim.
 Eşk: Göz yaşı.
 Eşkbar: Göz yaşı döken.
 Eşleb: Meral.
 Eşlefi: İran'da altın para.
 Eşn: Huzur, güven içinde olma.
 Eşrar: Pis şeyler, kötü adamlar.

Eş {as: Şahıslar, insanlar.
 Etbale: Yetim, cüce.
 Etibba-yi fireng: Avrupa hekimleri.
 Etibba: Tabipler, hekimler.
 Etşan: Susuz, susayan.
 Evamfirib: Cahilleri aldatmak, demegog, aldatıcı.
 Evham: Vehim sözünün çoğulu, şüphe, karabasan.
 Eyağ: Cam, kadeh, piyâle.
 Eyal: Aile, nüfus, çoluk çocuk; eş, zevce.
 Eyar: Endaze, deneme, ölçü, dakiklik.
 Eyyar: Hilekâr; işsiz güçsüz.
 Ezkâr: Zikirler, hatırlama.
 Ezmli: Azimli, kararlı.

F

Farağat: Sükût, sessiz.
 Famil: Aile.
 Faş ğıl- : Açmak, açıklamak, ortaya çıkarmak.
 Feğir-i müflis: Fakir ve yoksul.
 Fé'l gövl: İş ve söz.
 Feğahet: Fıkıh ilimleri, dinî kanunları bilme.
 Fehm: Düşünce.
 Fekâh-i intigadı şé'r (fokahi): Mizahî şiir.
 Felâhet: Çiftçilik.
 Felihaza: Ve buna göre.
 Fena: Yokluk.
 Fenus: Fanus, fener.
 Ferağ: Fırak, ayrılık, hicran.
 Ferağat: Vaz geçmek.
 Feramuş: Hatırdan çıkarmak.
 Ferib: Aldatma.
 Fermayış: Buyruk, emir.
 Ferr: Parlaklık, ışık, nur; süs, ziynet; tantana; güzellik.
 Ferş: Ayak altına yayılacak şey, döşeme, yer yüzü.
 Ferzâne: Âlim, bilgili.
 Ferzendan: Evlatlar, çocuklar.
 Fer {ende: Hoşbaht, uğurlu.
 Fêşg-i fevahiş: Ayyaşlık, bozgunculuk.
 Fesahet: Güzel ve açık konuşma yeteneği.
 Feth: Açma; başlama; zaptetme.
 Féyz: Bolluk, bereket; hayır, fayda; lezzet.
 Filfövr: Derhal, hemen.
 Filus (flus): Para, en küçük para miktarı.
 Firğat: Ayrılık.
 Firengistan: Avrupa.
 Firişte: Feriştah, melek, masum, günahsız, yumuşak huylu.
 Fişar-i {un: Kan basıncı.
 Fişar: Tazyik, basınç.

Fitre: Ramazan ayında fert başına belli miktarda verilen sadaka.
 Fitret: Fitrat, yaratılış, tabiat.
 Fitva: Fetva (Bir mesele hakkında kadı veya müftü tarafından verilen hüküm.).
 Fokul kravatt: Yaka kravattı.
 Fokull: Boyun bağı, kravatt.
 Foren: Hemen, tez.
 Fori: Tecili.
 Foruzan: Parlayan, yanan, ışıldayan.
 Fövc: Cemaat, topluluk, deste.
 Fövce-zülmkâr: Bir grup zulümkâr.
 Föveran: Suretle akan.
 Fut éyle-: Ölmek, yitirmek, bırakmak.

G

Gâh: Zaman, vakit, yer, mekân.
 Gebe: Büyük halı.
 Gehvâre: Beşik.
 Gélé: Giley, kınama.
 Gendum (gendom): Buğday, tane.
 Gerdenderez: Boynu uzun.
 Gerdid: Fırlatmak, imtina etmek, kesmek.
 Gerdun: Dönen; felek, talih; gök.
 Gergeh-i gerdun: Çarkı felek, hayatın deveranı.
 Germâbe: Hamam.
 Géysu: Saç.
 Giciklenmek: Çekememek, kıskanmak.
 Giran-baha: Daha kıymetli.
 Giranmaye: Pahalı, ağır.
 Giréghir: Burma burma, düğüm düğüm saç.
 Giriiftâr: Tutulmuş, tutsak, esir, mübtela, âşık, vurgun.
 Giryê: Ağlamak, sızlamak.
 Giyah: Ot, yeşil ot.
 Giysu/ géysu: Saç.
 Göft: Hakimane söz, hikmetli ifade, söz.
 Göftar: Sohbet, söz, mevzu.
 Göftügü: Sohbet, konuşma.
 Gövher-i şehvarına: Çok iri taneli inci.
 Gövsâle: Bir yaşındaki dana; Tövrât'a göre Hz. Musa'nın zamanında Samira adlı birisinin altından yaptığı ve bununla halkı yoldan çıkarıp putperest ettiği insan; sade adam.
 Gövtâr: Sohbet, söz; mevzu.
 Gruhban: Askerî rütbe.
 Gür: Yaban eşeği, mezar.
 Gûsifend: Koyun.
 Gûşé-yi çéşm: Gözün kenarı; göz altından bakmak.
 Güher: Gevher.
 Gül demeti: Gül destesi.
 Gül-i hemra: Kırmızı gül.

Gülberk: Gül yaprağı.
 Gülfam: Gül renginde, kırmızı.
 Gülşen: Güllük.
 Gülüstan: Gül bahçesi, çiçeklik.
 Güncüşk: Serçe.

Ġ

Ġabağ: Ön, önce, yüz (çehre); bal kabağı.
 Ġaim-ül léyl: Geceye bitişik.
 Ġali: Halı.
 Ġaraçığ: kara çadır.
 Ġazlığ at: Savaş atı, koşu atı.
 Ġebğeb: Bu ağ, gıdık, çene ile gerdan arası.
 Ġeba: Kaba.
 Ġebr-i âdem: Hz. Adem'in kabri.
 Ġedid: Güneşte kurutulmuş et; köze gömülerek bişirilen bütün koyun, pastırma.
 Ġelemrövn: Bir hükümetin idaresi altında bulunan yer, ülke.
 Ġelender (Kalender): Dünyadan el çekip kendi başına yaşayan insan, filozof, kaide kurula uymayan insan.
 Ġemer: Ay.
 Ġemertel'et: Ay yüzü, aybeniz, yüzü ay gibi güzel olan.
 Ġemkêşide: Gam çeken.
 Ġemze: Gözle işaret etme, nâz, işve, süzgün bakış, işveli bakış; bazı insanların gülünce çene veya yanaklarında beliren küçük çukur.
 Ġem{ar: Gam dağıtan, gamlı zamanda teselli veren.
 Ġeni: Varlıklı, zengin.
 Ġerg: Suyu batırma, suya batma, boğulma, boğma (suda).
 Ġerar: Durma, sakit olma, dayanıklılık, sabır, tahammül.
 Ġerin: Yakın, akraba, benzer, arkadaş, yakın dost, eş.
 Ġern-i bistum: Yirminci asır.
 Ġesem: Ant, yemin, ant içme, yemin etme.
 Ġet'en: Katiyyen, kesin olarak.
 Ġetre-yi âb-i nisan: Nisan yağmurunun damlaları; nisan ayı.
 Ġevi: Kavi, kuvvetli, güçlü, zorlu; sağlam; (mec.) zengin, varlıklı.
 Ġeviter: En kuvvetli, en güçlü, en sağlam, en zengin.
 Ġevvas: Dalgıç, ok yapan kimse, okla silahlanmış kimse, ok atan.
 Ġeza: İnsanın başına gelen hadise.
 Ġezel-i neğzi: Güzel, lâtif, zarif gazel.
 Ġezil: Keçi kılından örülmüş gömlek.
 Ġısdır-: Rüşvet vermek.

Ġisse: Kısas, menkıbe, hikâye, masal.
 Ġol vér- : Söz vermek.
 Ġopalı: Kök, yumru.
 Ġoppuz: Kopuz, saz.
 Ġorreş: Nara, gürültü, bağırıtı.
 Ġors: Hap (ilâç).
 Ġovga: Kavga..
 Ġov: Yanan fitil.
 Ġovzan- : Kalkmak.
 Ġövm-i nâpak: Temiz olmayan nesil.
 Ġövm: Kavim, aynı soydan olan, akraba.
 Ġövs-i güzeh: Gök kuşağı, ebem kuşağı.
 Ġövs: Yay, keman, çemberin bir parçası.
 Ġran: Para birimi.
 Ġuat: Ahmak, aptal, saf, bön.
 Ġubber: Kumru.
 Ġulam-i helgebêğüş: Kulağı halkalı, kulağı küpeli (köle).
 Ġulçağ: Kukla.
 Ġull: Tutsakların boyunlarına, ayaklarına ve ellerine takılan zincir.
 Ġumar-ı eşğ: Aşk kumarı.
 Ġusale: Dana.
 Ġut-i dil: Yüreğin kuvveti.
 Ġut: Erzak, gıda, yenilen şey, güç, kuvvet.
 Ġüllabi: Sahte.
 Ġürb: Yakınlık, komşuluk.
 Ġürs-i gemer: Ayın çevresi.
 Ġürs-i âfitab: Güneşin çevresi, dairesi.

Ģ

Ģaya: Nihayet, sonunda, son merhale.
 Ģerre: Kibirlenme, kendini övme.
 Ģina: Varlıklı, devletli.
 Ģiyab: Kayıp olmak.

T

Tab: Uyku, rüya, uyku görme.
 Tah: İster, isterse.
 Tahendem: İstekliyim.
 Tâk-i pay: Ayak altındaki toprak.
 Tâk: Toprak, toz, yer küresi, ülke, diyar; çürümüş toprak olmuş.
 Tâkister: Kül.
 Tâkpay-i secdegâh: Secde yerinin eşığı.
 Tam-çiy: Yetişmemiş, olgunlaşmamış.
 Tame: Kalem; üslup.
 Tane: Ev, bina.
 Tasa: Halis buğdaydan pişirilmiş ekmek.
 Taneberduşam: Evsiz, yoksul, fakir.
 Tanevade: Nesil, soy, aile.
 Haraya: Nereye.
 Târ ü kes: Kırpıntı, çör çöp.
 Tar: Diken, bir çeşit ağaç.

ʦarken: Diken satan.
 ʦarüzâr: Dikenlik.
 ʦaşak: Zir zibil, çör çöp.
 ʦaʕal: Yahudi din adamı.
 ʦedeng-i cansitan: Can alan ok.
 ʦedeng-i ʕunriz: Kan akıtan ok.
 ʦedeng: Ok.
 ʦeffaş: Yarasa, gece kuşu.
 ʦeffaş: Yarasa.
 ʦefi: Hafi, gizli.
 ʦel'et-i mümtaz: Seçilmiş bir hediye.
 ʦelal: Noksanlık, açıklık, boşluk.
 ʦelfe: Molla mektebinde mollanın yardımcısı.
 ʦelverçiler: Tahıl toplayanlar.
 ʦem: Eyri.
 ʦemender ʕem: Kat kat, burma burma.
 ʦemide: Eğilmiş, beli bükülmüş, kambur.
 ʦempare (ʕompare): Bomba, roket.
 ʦende: Gülüş.
 ʦendeng: Ok.
 ʦennas: Şeytan.
 ʦer: Eşek. ʦerken: Taşçı.
 ʦeridar: Alıcı, bir malın alıcısı.
 ʦermöhre: Eşek semerine süs için dikilen renkli boncuklardan her biri, kıymetsiz.
 ʦes: Çör çöp, çırpı.
 ʦesaret: Zarar ziyan.
 ʦesi: Düşman; matematikte çıkarma; denk.
 ʦesm-i can: Can düşmanı.
 ʦeste: Yorgun.
 ʦeşm: Hışm, gazab.
 ʦetmi: Gülhatmi.
 ʦevas: Hasseler.
 ʦéyme: Çadır.
 ʦezab: Kına yakmak, boyamak.
 ʦezab: kötüleştirmek.
 ʦirge: Bez parçası; dervişlerin giydikleri üst elbise; cübbenin altından, iç gömleğin üstünden giyilen pamuklu elbise.
 ʦirge: Hırka (Dervişlerin giydiği cübbe).
 ʦire: Bulanık, boşuna, bulanmış, ters, kaba.
 ʦired: Akıl.
 ʦireser: Başıboş ters adam.
 ʦisal: Hasyetler, huylar.
 ʦişt: Kerpiç.
 ʦiyaban: İki tarafı ağaçlı geniş cadde.
 ʦizab: Koyu kırmızı renkli boya.
 ʦof: Korku, haf, vahşet.
 ʦorzek: Öksürük.
 ʦoşaheng: Hoş sesli, güzel sesli.
 ʦoşgél: Güzel.
 ʦoşnud: Hoşnut, razı, memnun.
 ʦovf: Korku.
 ʦu: Hasiyet, huy, kırık.

ʦub: Güzel.
 ʦubsaz: Sanatkâr.
 ʦubsuret: Güzel yüzlü, güzel.
 ʦud (ʕod): Öz, özü.
 ʦulğ: Huy, tabiat.
 ʦuld: Ebedilik.
 ʦuldi: Cennet.
 ʦum: Küp, balçıktan yapılmış büyük kap.
 ʦums: Beşte bir; beş; gelirin beşte biri miktarında olup seyitlere verilen dinî vergi, seyit malı.
 ʦun-i dil: Yürek kanı.
 ʦun: Kan.
 ʦaiş: Rica.
 ʦaiş etmek: Rica etmek.
 ʦunab: Kanlı su, kanlı göz yaşı.
 ʦunalud: Kana bulanmış.
 ʦun ʕar: Kan içen, zalim, kaddar.
 ʦur: Güneş, gün.
 ʦurd: Küçük, narin.
 ʦurşid-i ʕaver: Şark güneşi, doğu güneşi.
 ʦuceste: Hoşbaht, hoş giden.
 ʦurşidveş: Güneş yüzlü.
 ʦuşe: Başak, salkım, sümbül.
 ʦuşecin: Sümbül toplayan.
 ʦuşğ ü ter: Kuru ve yaş.
 ʦürus: Horoz.
 ʦüsümet: Düşmanlık, kıskançlık, çekememezlik.

H

Haça: Ağacın açığı şeklinde ayrılmış gövdesi veya dalı.
 Hadis: Yeni zuhur eden, yeni meydana gelen.
 Hakim-i mütleğ: Diktatör, ülkeyi tek başına yöneten.
 Harasan: Korkmuş halde.
 Hasi: Mahsul, ürün.
 Hatif-i erş: Gökten gelen kayıptan ses.
 Heğaret: Saygısızlık.
 Heğbin: Çok tesirli ve öldürücü zehir.
 Hebib: Dost, sevgili.
 Hebl: İp, kendir.
 Hecc: Hac.
 Hecl: Zıfafa otağı, gerdek.
 Helavet: Tatlılık, tat, lezzet, zevk.
 Helef-i ʕencer-i bürran: Keskin hançerin hedefi.
 Hemağuş: Kucaklama.
 Hemiyyet: Ruh yüksekliği, şeref hissi, gayret;
 Hempay: Yol arkadaşı.
 Hemra: Kırmızı, kızıl.
 Hemrah: Yol arkadaşı.

Hemraz: Sırları bir olan.
 Hemsâye: Komşu.
 Hemvar: Düz.
 Hem{ane: Aile fertlerinden her biri, komşu.
 Hencer: Kırtlak.
 Heng: Kıymet, miktar; zor, güç, kuvvet; akıl, idrak.
 Henüz: Şimdi, şimdilik.
 Herim: Mahrem yer, yakın arkadaşların gidebileceği yer.
 Herman: Olumsuz cevap; yasak etmek.
 Herzeger: Boş sözler konuşan.
 Hetm: Katiyetle, tereddütsüz.
 Hetn: Yurtma, yorma; şerefsizlik.
 Hevadis: Hadiseler.
 Hevai: Havaya ait olan, göğe ait olan, haksız şehvet düşkünü.
 Hevari: İsa'nın 12 öğrencisinden birisi.
 Heva{ah: Havalılar; taraftar; hayır seven; âşik, vurgun.
 Heves: Hisler, duygular, fikir, hayal.
 Hezar min hecamet: Eskiden kan alma işi ve bu işte kullanılan aletin adı.
 Hezar: Bin.
 Hezyan (hezeyan): Sayıklama, anlamsız boş sözler.
 Hicab: Örtü.
 Hicab: Perde, örtü; utanma.
 Hicr: Ayrılık, ayrılma, hicran.
 Hilliyye: Şeriata göre izin vermek, borçlarından azat etmek.
 Himâget: Ahmaklık, şuarsuzluk.
 Hindivane: Karpuz.
 Hirsü az: Tamahkârlık.
 Hizb: Tayfa, zümre, hisse, pay, parti, grup.
 Hocre: Oda, küçük sığınak.
 Hökmferman: Hüküm süren.
 Hörme: Kırmızılık, bir çeşit hastalık.
 Hubab: Su köpüğü.
 Hurilîğa: Huri yüzlü, güzel.
 Hübb-i veten: Vatan sevgisi, vatan aşkı.
 Hükema: Hakimler, filozoflar, âlimler.
 Hümayun: Uğurlu, saadetli, mübarek, padişaha ait; Azerbaycan klasik muğamlarından (şarkı) birisinin adı.
 Hürriyyet: Hürriyet, azatlık.
 Hüveyda: Âşikâr, açık, belli.
 Hüzn: Keder, gam, üzüntü.

İ

İbare: Bir fikri ifade eden kısa söz topluluğu, kelâm.
 İbn: Oğul erkek evlat.
 İltisâğı: İltisakî, iltisaka ait, bitişkenlikle

ilgili.
 İltisâğı diller: İltisakî diller, bitişken diller.
 İri: Büyük.
 İsin- : İsinmak.
 İğamet: İkamet, oturma, sakin olma; ev, yaşayış yeri; kudret, hakimiyet.
 İğd: Boyun bağı, dizilmiş inci.
 İğtidar: İktidar, kudret, hakimiyet, yetenek, beceri.
 İğtiza: Talep, gerek, lüzum.
 İbhâm: Üstü örtülü.
 İbtikâr: Teşebbüs.
 İctinab: Çekinme, sakinme.
 İcz: Acizlik.
 İczülhâl: Acizcesine.
 İdde: Sayı, adet; miktar; deste, grup; mühlet.
 İddéyi (eddei): Makam seven, görev seven.
 İğfal: Aldatmak, yoldan çıkarmak.
 İğmaz: Kıybet.
 İktisab: Kazanma, kesb etme, kazanç.
 İltihab: Alevlenme, artma, duygu, istek; yanma, ışıldama; vücudun herhangi bir yerinde meydana gelen şişlik.
 İmsak: Hasislik, cimrilik; tan yerinin ağarmaya başladığı zaman, oruca başlama zamanı.
 İna: Yorgunluk, ağır iş.
 İnan: Yular, idare, iktidar.
 İnayet: Kaygı, yardım, ilgi; iyilik.
 İneb: Üzüm (Arapça).
 İndi: Şimdi.
 İnfial: Utanma, hacil olma, heyecana gelme, coşma.
 İnham: Malum olmayan, bilinmeyen, mübhem.
 İntisab: Mensup olma, katılma.
 İnti{ab ét- : Seçmek.
 İnziva: Toplumdan uzaklaşmak, yalnız kalmak.
 İsar: Bahşış vermek; beğenme, seçme.
 İslah: İyi bir hâle getirme, noksan ve kusurlarını giderme.
 İslâmiyan: Müslümanlar.
 İsté'mar: Müstemleke hâline getirme; mamur hale getirme.
 İste{r: Büyük yüzme havuzu.
 İstiare: Alma, götürme, kinaye.
 İsticabet: Rıcanın kabul edilmesi, rıcanın yerine getirilmesi; duanın, namazın, orucun kabul edilmesi.
 İstişmam: Koklama, hissetme.
 İşk: Göz yaşı.
 İşkenbe: Karın, mide.
 İştibah: Sehiv, yanlış, şüphelenme.
 İştihar: Şöhret bulma, meşhurlaşma, ün

kazanma.
 İştıyağ: Çok isteme, arzu etme, heves.
 İşve: Naz, gamze.
 İşvefuruş: İşve satan.
 İtab: Kınama, töhmet etme.
 İti: Hızlı, keskin.
 İtmam: Tamam olma.
 İyma: İşaret.
 İzhar: İfade etme, meydana çıkarma, âşikâr etme.
 İztirab: İstirap, sıkıntı, eziyet.
 İzz: İzzet, azamet, şan, liyakat.
 İ{fa: Gizletme.
 İ{lâl etmek: Karıştırmak, bozmak.
 İ{tiyârî: İnsanın kendi arzusu ile olan, meydana gelen.

K

Kakil: Kâkül.
 Kâm: Arzu, istek, gaye.
 Kân-i cehalet: Cehalet kaynağı.
 Kanun: Süryanî takviminde ay adı.
 Kâr ü bâr: İş, güç.
 Kâr: İş, kazanç.
 Kâragâh: İş bilen, işten anlayan, gizli polis memuru.
 Kârferma: İş buyuran, iş veren, mal sahibi.
 Kârgâh: Ticarethane, büyük işyeri, şirket.
 Kârger: Usta yardımcısı, işçi.
 Kart: Belge.
 Kâr{ane: İş yeri, imalathane, fabrika, taşocağı.
 Kâs: Tutkun.
 Kâ{nêşinan: Sara sakinleri, saray ehli.
 Kâşâne: Saray, imaret.
 Kâ{ : Saray.
 Ke`bê-yi rü{sar: Kâbe`ye benzer çehre, Kâbe gibi pâk ve mukaddes olan yüz.
 Kebk-i {uraman: Güzel yürüyüştü keklik.
 Kebk: Keklik, sevgili, cânan, güzel.
 Kecmedâr: Birisinin istek ve arzusunun aksine hareket eden.
 Kehlülbeser: Göz sürmesi.
 Kelef: İplik yumağı.
 Kelenteri: Polis muntkası.
 Kelid ü sened-i {aneni: Evin senetleri ve anahtarı.
 Kelim-i Hağ: Musa peygamberin lakabı.
 Kelim: Musahip, sohbet eden.
 Kelisa: Kilise.
 Kem: Noksan, eksik, az, ne kadar.
 Kemali fügeraye: Bütün fakirlere.
 Kemerşiken: Bel kıran, üzücü, yorucu.
 Kemin: Pusuda duran, gizlenen adam; küçük.

Kenkâh: Kuyu kazan, ev yıkan.
 Kerkes: Kuzgun.
 Kesamet: Keyifsizlik, yorgunluk.
 Kesb: Kazanma, kazanç, ele geçirme, senet, meşguliyet.
 Keşti: Gemi.
 Ketman: Gizletmek, sır saklamak.
 Kéyfer: Ceza; suç, suç meselesi.
 Kibr: Tekebbür, kibir.
 Kifâf: Kifayet, yeter.
 Kilas: Sınıf.
 Kilk: Kalem.
 Killilleşmek: Bağlanmak.
 Kisret: Çoğalma.
 Kiş: Mezheb, âdet, ok kabı.
 Kişver: Ülke, memleket.
 Kôlah (kûlah): Papak.
 Kôméyt-i teb: Tebin küheylanı, tebin atı.
 Kôt-i şalvar: Elbise.
 Kôt: Ceket.
 Köhsar (kûhsar): Dağlık, dağlık olan yer.
 Kövkeb: Yıldız.
 Kövn ü mekân: Âlem, kâinat, mekânın oluşması.
 Kövser: Kevser, cennette bulunan çeşme.
 Kravat: Boyun bağı.
 Kudeta: Hükümet darbesi.
 Kûh: Dağ.
 Kûs: Büyük davul, nağara.
 Kûy: Mahalle, köy, sokak, oyun topu, nerede, hani.
 Kûbra: Büyük.
 Kûçe: Sokak, cadde.
 Kûffar: İslâm dinine inananmayanlar, kâfirler.
 Kûlah: Papak, kalpak.
 Kûlbe: Kulûbe, çalı çırpıdan yapılmış sığınak.
 Kûllen ve haşa: Kesinlikle yok, inkâr.
 Kûrê-yi heddat: Demirci ocağı.
 Kûrek züvende: Kûreğin üzerine binnip kayınca.
 Kûs-i ecel: Ölüm nağarası.
 Kûs: Büyük davul, nağara (koltuk davulu).
 Kûsuf: Güneşin tutulması.
 Kûşêş: Çalışma, gayret etme.
 Kûşte: Ölmüş, öldürülmüş.
 Kûteh: Kısa.
 Kûy: Gürültü, bağırıtı; kavga, münakaşa eden kimselerin bağırıp çağırması.

L

Labud: Gerekli, çok lâzım, zaruri, mutlak.
 Laçın: Eskiden kuş avlamak için beslenen şahin cinsinden yırtıcı bir kuş.
 Laf ü gezaf: Boş söz., bihude söz.

Lağır-arığ: Zayıf, etsiz cansız.
 Lahut: İlahiyat.
 Laiğbazar: Pazara layık.
 Lale-merdengi: Laleye benzer.
 Lânehale: Şimdilik.
 Lâmezheb: Mezhepsiz, yolsuz, dini inancı olmayan.
 Lane: Yuva.
 Laséyr: Bundan başkası değil.
 Lâyezal: Ebedi, daimi.
 Le'b: Oyun, eğlence, oyuncak.
 Le'l: Yakut cinsinden al renkli kıymetli taş.
 Le'l-fam: Yakuta benzer.
 Leb-i méykûne: Şarap rengine benzeyen dudak, al dudak.
 Leb: Dudak, kenar, sahil.
 Lebu: Pişmiş pazı.
 Lebzan: Titreyen, titrek.
 Lehed: Kabrin mevta konulan kısmı.
 Lehze: Lahza, an, bir bakış, bir kere göz kırpma.
 Lemean: Parlak, açık olmak.
 Lemyezre': Eklilmemiş yer.
 Letafet: İncelik, hoşluk, mülayimlik, güzellik.
 Letayif: Latifeler, güzel, ince.
 Léyk: Lâkin.
 Le{te-yi {ûn-i dil: Yürek kanının pıhtısı.
 Libas: Elbise.
 Licam: Yular.
 Lisan: Dil.
 Lölh: Mercan, dür, inci.
 Lövh: Yazı tahtası, sahife.
 Lövhenallah: Aman Allah.
 Lühaf: Yorgan.
 Lüt: Lütuf, mihribanlık.

M

Mal-gara: Büyükbaş hayvanlar.
 Mader: Ana (Zir-i pay-i maderest: Anaların ayağının altındadır.) Hz. Muhammet: "Cennet anaların ayağının altındadır.." demiştir.
 Mah pëyker: Ay yüzlü.
 Mah ü sal: Ay ve yıl.
 Mah-i dire{şen: Parlak ay.
 Mah-i siyam: Ramazan ayı.
 Mahveş: Aya benzer.
 Mal-i mekal: Mülk, emlak.
 Malik: Sahip, mülk sahibi, toprak sahibi, cehennemi koruyan melek.
 Manend: Benzer, eş, menend, denk.
 Mazad: Zıtlık, birbirine ters olan.
 Mazi: Geçmiş, geçmiş zaman.
 Meğam: Makam.

Meğhur: Kahrolmuş, mahvolmuş, ezilmiş, mağlup olmuş.
 Meğtul: Ölü.
 Meğtule: Öldürülmüş kadın.
 Me'bud: Allah, ibadet olunan.
 Me'bus-i Cîlov{ore: Pilav yiyen temsilci, milletvekili.
 Me'delet: Adalet, insaf.
 Me'dum: Yok olan, mevcut olmayan.
 Me'mul: Arzu edilen, ümit edilen.
 Me'nus: Alışmış, ünsiyet bulmuş, öğrenmiş.
 Me'va: Mesken, ev, yurt.
 Me'zur: Özürlü.
 Mear: Kendini öven, yalancı.
 Meccani: Bedava, parasız.
 Mecmer: Mangal, göz değmemesi için içinde ateş yakılan özel kap.
 Mecmum: Zehirlenmiş.
 Mecnunferib: Mecnun aldatan.
 Mecus: Zerdüşti, ateşperest, zerdüştinin kâhini.
 Mecye: Zerdüşti; Zerdüştinin adamı, muğ.
 Meczub: Cezb olunmuş, deli, divane.
 Médad: Kurşun kalem.
 Medar: Merkez, istinat noktası, temel, esas.
 Medhuş: Mest olmuş.
 Mehbub: Sevgili, tutsak, dost.
 Mehcebin: Alın ay gibi parlak, güzel.
 Mehcur: Uzaklaşmış, kenarda kalmış.
 Mehen: Gam, keder.
 Mehfil: Toplantı yeri; meclis, dernek.
 Mehliğa: Mehlika, ay görünüşlü, ay yüzlü.
 Mehlüc: Temizlenmiş, atılmış.
 Mehmil: Kecabe, taht-ı revan.
 Mehpare: Ay parçası, güzel.
 Méhr-i dire{şan: Parlak güneş.
 Méhr: Güneş, sevgi, muhabbet.
 Méhrab: Caminin kible tarafında olan ve imamın namaz kıldırırken durduğu kısım.
 Méhri: Münir, parlak, güneş.
 Méhter-i pir: İhtiyar at bakıcısı.
 Mehveş: Ay gibi, aya benzer.
 Mehzer: Ölü evi, toplantı, meclis; protokol.
 Mekes: Sinek.
 Mokr: Hile, aldatma; hüzn, keder.
 Melahet: Güzellik, tuzluluk.
 Melaik: Melekler.
 Melamet: Kınama, azarlama.
 Melek-i adel ü millet nevaz: Milletini seven ve adil olan.
 Melekmenzer: Halk şiirinde, folklorda güzelin suretlerinden, teşbihlerinden birisi.
 Melfufe: Bir şeye bürünmüş.
 Mellain: Melunlar.

- Meremmet: Tamir, onarım.
 Mellak: Mülk sahibi.
 Melun: Lanete gelmiş, lanete düçar olmuş.
 Memat: Ölüm.
 Memnu': Yasaklanmış.
 Men-i bikes: Kimsesiz.
 Men-i efkâr: Düşünceyi yasaklamak.
 Men-i mehur: Hicran çeken ben.
 Mende: Boğca bağı.
 Mennan: Merhametli, sehavetli.
 Mensur: Galebe çalmış, başarmış.
 Menzur: Maksat.
 Merğizar: Çemen.
 Merğub: Rağbet edilen, istenilen.
 Merd: Kişi, yiğit, kahraman, eli açık, sehavetli.
 Merdom: Halk.
 Mere erler: Ey kişiler.
 Merfeller: Cemiyetler, demekler.
 Merfzâr: Çemenlik, çayır, otlak.
 Merg: Ölüm.
 Merhem: Melhem, ilaç, çâre.
 Meriz: Hasta, rahatsız.
 Merk: Ölüm, ecel.
 Merkimiş: Bir çeşit zehir.
 Mermuz: Remzi, şüpheli.
 Meshef: Mushaf, Kur'an-ı Kerim.
 Meshefi: Hüsn kitabı, güzellik kitabı, (Yârın yüzünü Kur'an'ın sahifesine benzetmek).
 Mesih: Sürtülmüş; yağlanmış.
 Mesmum: Zehirlenmiş.
 Mesned: Tayanak, tutanak, taht, mensep.
 Mestilageğel: Akılsız sarhoş.
 Mestur: Örtülü, kapalı, yazılı, yazılmış, bakire.
 Mes'ere: Alay etme, alaya alma.
 Meşame: Koku alma organı, burun.
 Meşreb: Haysiyet, huy, heves, meyil.
 Meşriğ: Şark, doğu.
 Meşşate-yi nâşi: Acemi bezemeci.
 Meşşate: Bezeme yapan, gelini bezeyen kadın.
 Metfun: Defnolunmak, gömülmek.
 Mether: Pakize, temiz.
 Metle': Gazelin ilk beyiti; güneşin veya başka bir yıldızın doğması.
 Metle-i şümus: Güneşin veya başka bir yıldızın doğması.
 Metlub: Talep olunan, istenilen.
 Metreh étm- : Atılan yer, tartışılan mesele.
 Meva-i ğaumi: Bir neslin yurdu, meskeni.
 Meveddet: Sevmek, sevgi, muhabbet, dostluk.
 Me'rupe: Harabelik, ören yeri.
 Meyal: Adaletsizlik, kırgınlık.
 Méyl-i dil: Yürek isteği.
 Mezağ: Zevk, lezzet.
 Mezheke: Komedi, gülünç oyun, gülünç söz veya hareket.
 Me'aric: Çıkış yeri.
 Me'mur: Mahmur, humar, süzgün bakan göz.
 Me'mur: Mahmur, mest, sarhoş; süzgün bakan göz.
 Miad: Dönme, döntüş yeri.
 Midad: Kurşun kalem.
 Miftah: Anahtar, açar, açacak.
 Mihen: Vatan.
 Minval: Çeşit, suret, yol.
 Mir'at: Ayna.
 Misl-i berg-i 'ezan: Sararmış yaprak gibi.
 Misl-i perdé-yi zerrin: Altın işlemeli perde gibi.
 Miyan: Bel, orta, ara.
 Mizan: Ölçü, terazi.
 Miznişin: Masada oturanlar, müdürler.
 Mizrab: Mızrap.
 Menbe-yi élm ü fesahat: Güzel konuşmak ilminin kaynağı.
 Mõ'min: Rihdar.
 Mõ'teğid: İnanan, itikat eden; itikadı olan; dindar.
 Mõ'temed: İtimad edilen.
 Mõ'temen: İtibarlı insan.
 Mõ'tad: Mutad, adet etme, alışkanlık hâline getirme.
 Mõ'vc: Dalga.
 Mõvkeb: Refakatçi, eşlik eden..
 Mõvla: Mevla, sahib, cenap, ağa, hami, koruyucu.
 Mõvt: Ölüm.
 Muğ-béce: Ateşperest uşağı, meyhanede sakilik yapan oğlan, güzel genç.
 Mu: Tüy, kıl.
 Muğ: Ateşperest, Zerdüşti ayine inanıp katılan, şarap sunan.
 Munis: Sıcak kanlı, herkesle samimiyet kurabilen insan.
 Mur ü mar: Haşerat.
 Mur: Karınca.
 Muş: Sıçan.
 Muzi: Eziyet eden, rahatsız eden, hilekâr.
 Müğerr: Karar verilmiş, kararlaştırılmış.
 Müğevves: Kemana benzer, kavisli.
 Müğeyyed: İlgili, bağı.
 Müğim: Mukim, oturan, sakin, daimi, mesken tutan.
 Müğtedir: Kudretli, iktidarı olan.
 Mübhem: Örtülü, kapalı, açık olmayan.
 Mübtela: Aşık, vurgun, tutulmuş.
 Mücahid: Cihat eden, din uğrunda savaşan,

hürriyet yolunda savaşan.
 Mücazat: Ceza.
 Mücellal: Celalli.
 Mücesseme: Heykel.
 Müdgem: Birbiri içerisine sokulmuş, gizletilmiş.
 Müdam: Daima, her zaman, devamlı; klâsik şiirde içki, şarap.
 Müddet-i kütah: Kısa süre.
 Müdellel: Delil ile ispat eden.
 Müderris: Medrese hocası, profesör, din âlimi.
 Müemmem: Başında sarığı olan, sarıklı.
 Müenber: Amberlenmiş, koku sürülmüş.
 Müessis: Tesis eden, temel atan, meydana getiren.
 Müetter: Kokulu, ıtırli.
 Müheggeg: Muhakkak, doğru.
 Mühegger: Tahkir edilmiş.
 Müheggij: Tahkik eden, tetkikatçı.
 Mühen: Şadlık, tebrik.
 Müjde-yi didâr-ı véy: Onun görüşünün tebrik edilmesi.
 Müje: Kiprik.
 Müjgân: Kiprikler.
 Mükâd: Hile, yalan.
 Mükedder: Kederlenmiş.
 Mükellel: Kıymetli taşlarla işlenmiş, başarıyla neticelenmiş.
 Mükerrer: Muhterem, hürmetli; eli açık.
 Mükerrer: Tekrar olunmuş.
 Mülk-i bişumar: Sayısız mülk.
 Mümtaz: Seçilmiş, üstün, imtiyazlı.
 Müncerr: Bir tarafa çekilen, sürüklenen, sürünen, sonuçlanan.
 Münevver: Nurlandırılmış, nurlu, ışıklı, parlak.
 Münfeil: Utangaç.
 Münkesif: Gün tutulması.
 Münteha: Son, nihayet.
 Mürg-i dil: Gönül kuşu.
 Mürg: Kuş.
 Mürgzâr: Çemenlik, güllük, çiçeklik.
 Mürde: Ölü, ölmüş.
 Mürdeştü: Ölü yıkayan.
 Mürtekib: Kötü işler yapan, suçlu.
 Müsafir: Misafir, konuk.
 Müsahib: Sohbet eden.
 Müsaid: Elverişli, uygun.
 Müsebbib: Sebep olan.
 Müseffa: Saflaştırılmış, kullanılır hâle getirilmiş.
 Müsellah: Silahlı.
 Müsellel: Ele geçirilmiş, hakimiyeti altına alınmış.
 Müselsel: Silsile şeklinde olan, zincir gibi

birbirine bağlı olan.
 Müsennif: Yazar.
 Müse{{er: Zabtedilmiş, silah zoru ile ele geçirilmiş.
 Müsteğni: Varlıklı, ihtiyacı olmayan.
 Müstehegg: Layık olan, muhtaç olan.
 Müstehkem: Sağlaştırılmış, tahkim edilmiş.
 Müstemend: Çâresiz, zavallı, dertli, muhtaç.
 Müstesil: Bitişik, yapışık; aralıksız, daimi.
 Müstövcib: Layık, layık olan.
 Müstövfi: Kâfi, hazinedar, Selçuklular döneminde vali muavini.
 Müşebbek: Parmakları birbirine geçirmek, bir şeyi karıştırmak.
 Müşek: Rakét.
 Müşir: Haber veren, bildiren.
 Müşkül: Çetin, zor.
 Müşribâne nigâh: Sarhoşça bakış.
 Müştâg: Arzulanan, can atan, hasret çeken.
 Müştegg: Yapma; Dilb. başka bir kelimeden türetilmiş.
 Müşteil: Alevlenmiş.
 Müteessif: Teessüf etmek.
 Mütelleğ: Boş, serbest.
 Müteneffir: Nefret edilen, öğrenilen.
 Müterra: Taptaze.
 Mütevecceh: Dikkat eden, belirli yöne giden; müracaat eden.
 Mütrüb: Çalgıcı, sazende, hanende; eskiden kız kıyafetiyle düğünlerde oynayan oğlan.
 Mütteki: İstinat etmek, dayanmak; Allah'tan korkan dindar.
 Müvalat: Dostluk.
 Müverrik: Tarih yazan yazar, tarihçi, salname yazar.
 Müzevvir: Yalancı, sahtekâr, sahte evrak tanzim eden.
 Müzterib: Mecbur, nâçar, çâresiz, sıkıntılı.
 Mü{{emmer: Mayalanmış, ekşiyib kabarmış (hamur).
 Mü{{ennet: Nâmert, itibarsız; burnunda konuşan.
 Mü{{telif: Çeşitli, türlü.

N

Nağafil: Aniden, birdenbire, beklemeden, habersiz.
 Nağis: Kusurlu, noksan.
 Nağus: Nakus, kilise çanı.
 Nab: Temiz, saf, halis.
 Nâdan: Cahil, bilgisiz, ilimsiz, irfansız.
 Nâehl: Yaramaz, layık olmayan, liyakatsiz, terbiyesiz.

Naf-i ahu-yi {üten: Çin ceylanının göbeği.
 Naim: Yatan, uykuda.
 Naizus: Ezberden (Rusça).
 Nâle: Feryat, inilti.
 Nâşad: Kederli, mutsuz.
 Nam-i nik: Güzel ad.
 Nam: Ad.
 Nâmegdur: İmkânsız.
 Name: Mektup.
 Nâmesud: Bedbaht, mesut olmayan.
 Nan ü nemek: Tuz ekmek.
 Nan: Ekmek, çörek.
 Nar-i Azer: Azer ateşi (Azer, İbrahim peygamberin babasının adıdır.).
 Nara: Od, ateş.
 Naséh: Nasihat veren.
 Naséha: Öğüt veren.
 Nasi {; Lağveden, bir hükmü tesirsiz eden, bir yazının suretini çıkaran.
 Naveki: Gamze, sevgilinin nazından âşığının kalbine batan ok.
 Nâ{elef: Ata dedesine, ecdadına benzemeyen; hayırsız (evlat).
 Neğar: Düşmanlık.
 Neğib: Tunel, yer altı yolu.
 Neğşe: Harita.
 Ne{t: Cenaze.
 Nebati yağı: Bitkisel yağ.
 Necaset: Pislik.
 Nedamet: Pişmanlık.
 Nedim-i {as: Çok sevilen hemsöhbət, baş nedim.
 Neem: Evet, beli.
 Nef: Menfaat, fayda, kazanç.
 Néft-i bu {ari: Soba petrolü.
 Nef{e: Nefha, üfürme, şişirme, nesim.
 Nehan: Gizli.
 Nehs: Uğursuz.
 Nehzet: Hareket, uyanış, yola çıkma.
 Neim: Nimet, mal, hoş yaşayan.
 Nejad (nijad): Nesil.
 Nekhet: Ağız kokusu, koku, her şeyin kendine mahsus kokusu, hoş koku.
 Nemedpuş: Keçeden yapılmış elbise giyen.
 Nemek: Tuz.
 Neng: Âr, ayıp, utanma, kabahat.
 Ner: Erkek, yiğit, cesur, kahraman.
 Neri: Yumuşak, zarif.
 Nesimi: Ruh u okşayan serin rüzgâr.
 Nesrin: Beyaz renkli çiçek, Nesteren çiçeği.
 Nesteren: Beyaz renkli bir çeşit çiçek., kuşburnu.
 Néşat: Sevinç, şadlık.
 Neval: Bahşış, ihsan, pay, hisse.
 Nevar: Plak, kaset.
 Nevvade: Torun.

Neyyir: Nurlu, parlak, ışıklı, güneş, ay.
 Nezerbaz: Fikir anlayan, kaş göz atan, suretperest.
 Nezm-i növin: Yeni düzen, yeni şiir.
 Ne{cir: Yabani keçi, av, av hayvanı.
 Ne{l-ged: Hurma ağacı gibi uzun boylu.
 Ne{l: Hurma ağacı.
 Nifaz: Tesir etme, nüfuz etme. hareket, iş.
 Nigâh: Bakış.
 Nigâristan: Resim gibi bazı sanat eserlerinin toplandığı yer, puthane, güzeller yeri, müze.
 Nihal: Genç ağaç, fidan.
 Nihan: Gizli, saklanmış.
 Nijad: Nesil, neseb, soy.
 Nijadperest: İrkçi.
 Nik ü bed: İyi kötü, yahşı pis.
 Nikû{ah: Hayırhah, iyilik seven.
 Nilüfer: Gül adı, su çiçeği.
 Nimcan: Yarım can.
 Nimest: Oturma, çökme.
 Niran: Cehennem.
 Nir{-i dünbe: Koyun kuyruğunun fiyatı.
 Nir{-: Narh, fiyat.
 Nisar: Saçma, sepme, dağıtma, düyünde bahşış verilen para, kurban.
 Nisf-i şeb: Gece yarısı.
 Nisf: Yarım, yarı.
 Nizamî terbiyesi: Askerî eğitim.
 Ni{end: Gülümseme, tebensüm.
 Nok-i müjgân: Kipriğin ucu.
 Nov'erus: Taze gelin.
 Novayin: Yeni âdet, yeni din, süslenmiş güzel, güzel.
 Novin: Yeni şey, taze şey.
 Novzad: Yeni doğmuş, yeni yetme.
 Növhe dé- : Ağıt söylemek; nâle.
 Növhe {an: Ağıtçı, ağıt söyleyen.
 Nurlu e{ter: Nurlu, parlak yıldızlar.
 Nüktesenc: Hazırcevap.
 Nüs{e: Nüsha, suret.
 Nüve: Bir şeyin merkezi, çekirdeği.
 Nüzül: Aşağı inme, nazil olma.

O

Oba: Birkaç evden, haneden oluşan ilkel yaşayış mıntıkası, küçük köy.
 Ofsaf: Tasvir, vasfın çoğulu.
 Oksijén: Oksijen.
 Orus: Ayakkabı çeşidi.
 Osaf-ovsaf: Vasıflar; sıfat; keyfiyet.
 Otrul: Otomobil.
 Ovham (vehm): Şüphe etmek, şüphe altında olmak.
 Ovn: Yardım, yardımcı.

Ovrad (vird): Virdler, ezberler.
Oylağ: Mesken, yer, meydan.

Ö

Öhde: Bir şeyi, işi üzerine alma, yüklenme, sorumluluk, vazife, taahhüd.
Öteri: Ötürü, bundan dolayı.
Övc: Bir şeyin en yüksek noktası, sesin en yüksek perdeye çıkarılması.
Övliya-yi meşrute: Meşrutiyet hareketinin liderleri.
Övrad: Ezberlemek, dua.
Özge: Başka, diğer, gayrı.

P

Pabend: Ayağı bağlı, kelepçe, asılı.
Pabus: Ayağı öpme.
Padaş: Mükâfat.
Pâk damen: Temiz, iffetli, namuslu.
Pakidamen: Namuslu, günahsız, temiz (insan).
Palas-i feğir: Fakir palazı, fakir kilimi.
Palas: Palaz, kilim.
Pasiban: Bekçi, nöbetçi, koruyucu, polis.
Pasüfte: Çolak; âşık, seven adam; ayağı kurumuş (beddua).
Paydar: Daimi, sürekli, uzun zaman.
Pâye: Mertebe, rütbe, paye, ünvan, merdiven, ayak, temel, esas.
Payız: Sonbahar mevsimi.
Paymal: Ayak altında kalan, mahvolan.
Peder: Baba.
Pedidar: Açık, ayani.
Pehlu: Böyür, yan (taraf).
Pelov: Fırın hizmetçisi.
Penabed: Kaçarlar döneminin para miktarı (on şahı).
Pencakêş: Güneş, seher vakti güneşin çıkmasına işarettir.
Pend: Öğüt, nasihat.
Per ganad: Kuş tüyü.
Perçem: Bayrak, bayrak ve mızrakların uçlarında bulunan kotaz, yele.
Perçemi: Adalet bayrağı.
Perestar: Hizmetçi, kul, alışkanlık edinen.
Perestarlîg: Kulluk etmek.
Pergâr: Pergel, cemiyet, kâinat, dünya.
Periru: Periyeye benzer, peri yüzlü.
Peritelet: Periyeye benzer, peri yüzlü.
Periveş: Periyeye benzer, peri yüzlü.
Perşikeste: kanadı kırılmış.
Pertöv-i rü şar: Yüz ışığı.
Pertöv: Işık, nur, şua, parlaklık.
Perva: Korku, rağbet.

Pervane: Kelebek.
Pervin: Yedi kardeş yıldızı.
Pesend: Beğenme, övme, tarif etme.
Peser: Oğul, oğlan.
Peşm: Yün.
Peşşe: Sivrisinek.
Péy: İz, arka, keman kirişi.
Péykân: Okun sivri demir ucu.
Péymane: Kadeh, şarap piyalesi.
Péyveste: Hemişe, birleştirilmiş.
Pe ş: Yaymak, sepmek.
Piçütâb: Burma burma.
Pir: İhtiyar, koca.
Pirahen: Gömlek.
Piraye: Ziyinet, süs.
Pişe: İş, sanat, âdet.
Pişnehad: takdim etmek, teklif etmek.
Pişvaz: Gelen bir kimseyi karşılama, önüne çıkma.
Piyale-yi simin: Gümüş piyaleler.
Ponza: (panzdeh): On beş.
Postâna: Postahane.
Poştiban (püştüban): Yardımcı.
Poz vermek: Fors etmek.
Puside: Çürümüş.
Pünhan: Gizli.
Pürgem: Gamlı, dertli, tutgun.
Pür-semer: Semereli, verimli.
Pürderd: Gamlı, dertli, tutkun.
Püriztirab: Sıkıntı ile dolu, azap ile dolu.
Pürşer: Şerli, şer ile dolu, fitneci.
Pürtab: Burma burma, halka halka yapılmış saç, dalgalı saç; çok parlak, son derece ışıklı (güneş, yıldız), son derece keskin (bıçak, kılıç).
Pür(un): Kanlı, kanla dolu.
Püser: Oğul, oğlan.
Püşti: Oturup yaslanmak için duvara dayatılan minder.

R

Rabite: Münasebet, ilgi, irtibat.
Rah-i ahen: Demir yolu.
Rah: Yol, meslek, hava, türkü, şarap, sevinç, keyif.
Ravi: Rivayet eden, hikâye söyleyen, hikâye eden.
Rayigân: Bedava.
Râz ü niyaz: Yürek açmak, sırrını anlatmak; yalvarmak.
Raz-i nihan: Gizli sır.
Raz: Sır, gizli şey.
Reğb: Yaş, ıslak, sulu; yerli yersiz.
Re'd: Gök gürültüsü.
Re'se: Titreme, titreyiş.

Rebbil-âlemin: Âlemlerin Rabbi, Allah, dünyanın sahibi.
 Recm: Aksi hareket, söyüş, taşlama.
 Reddübedel: Mübadele; hasmın darbesini savıp sırayı almak.
 Reha: Kurtuluş, kurtulma.
 Rehlet: Rahmete gitmek, ölmek, yolcu olmak.
 Rehm: Rahim, ana rahmi.
 Rehnüma: Yol gösteren, klavuz.
 Rehzen: Yol kesen, eşkiya, soyguncu.
 Re{ne: Sökük, yırtık, zarar ziyan.
 Re{ş: Koşum eşyası, yolculuk gereçleri; at, Şehnâme'nin kahramanlarından Rüstem'in atının adı.
 Re{şan: Raşşan, parlak, parlayan, cilalı, ışıklı.
 Re{t-i herir: İpek elbise.
 Re{t-i {ab: Yatak, yorgan döşek.
 Remeg: Güç, enerji.
 Reme: Sürü.
 Remmal: Falci.
 Renc: Zahmet, eziyet, rahatsızlık.
 Renciden: Kırılmak, küsmek, meys olmak.
 Rencur: Hasta, rahatsız, kırgın, incinmiş.
 Resa: Ulaşan, yetişen, yeteri kadar uzun.
 Resed: Rasat, gözleme, gök cisimlerini izleme, tılsım.
 Reşhe: Damla, terleme, sızıntı.
 Retb ü yabis: "Yaş ve kuru" mevcut olan her şey.
 Retl-i giran: Ağır kâse, büyük peymane.
 Rez: Üzüm sarmaşığı.
 Riba: Faiz.
 Riba{or: Faizci.
 Rical: Kişiler, erler.
 Ricale: Mektup, kitapçık, mecmua.
 Ricet: Ricat, geriye dönme, dönüş.
 Rida: Dervişlerin omuzlarına attıkları yün kumaş.
 Rikâb: Üzengi.
 Risk-i {eternâk: Tehlikeli, riskli.
 Rişte: İplik, ip, tel, erişte.
 Riyayî: İkiyüzlü, riyâkâr.
 Riyaz: Bahçeler.
 Rizg: Rızık, yiyecek ve içecek.
 Röyet: Ruyet, görmek.
 Ru: Yüz, çehre, satıh, abır hayâ.
 Rud: Çay, akar su, telli musiki aleti.
 Rukşe: Boya maddesi, renk, ben.
 Rusiyah: Yüzü kara, günahkâr, kusurlu, yoksul.
 Ruspi: Ahlâksız kadın.
 Ruy-ı siyah: Kara yüzlü.
 Ruy-i zemin: Yer yüzü.
 Ruy: Yüz, çehre, tunçtan yapılmış (şey).

Rûz-i elest: İlk yaratılış günü.
 Ruz: Gün, gündüz.
 Ru{ (ro{}): Yüz.
 Ru{sar: Yüz çehre.
 Rüb-i meskûn: Eski coğrafya alimlerine göre dünyanın insan yaşayan dörtte bir bölümü.
 Rüb': Dörtte bir.
 Rüb: Meyve suyu.
 Rûmuz: Remzler, işaret.
 Rûnk: Bir şeyin en sağlam tarafı, sütun, bir toplumun en itibarlı insanı.
 Rûsvâ(y): Rezil olma, kepezelik, haysiyetten düşme.
 Rû{: Yüz, çehre, surat.
 Rû{sar: Yüz, çehre, surat.
 Rû{set: Ruhsat, izin.

S

Sağga: Eskiden sırtında veya araba ile su taşıyan kimse, saka.
 Saği: Saki, su veren, su dağıtan ve satan, içki meclislerinde şarap dağıtan.
 Sadag: Ok kabı, sadak, okluk.
 Sadir: Sadır, çıkan, zahir olan, baş gösteren, meydana gelen.
 Sağer: Şarap piyalesi, kadeh.
 Sahib-i mehamet: Kahraman.
 Sal: Yıl.
 Salat: Namaz, dua, defin günü cenaze evinde okunan münacaat.
 Salik: Bir yol ile giden, bir tarikata mensup olan.
 Sal{ürde: Az yaşlı.
 Saméye: İştme duygusu.
 Sane: Yapan, sanatkâr, usta, mec. Allah.
 Sanmağ: Düşünmek.
 Sarf: Tavan.
 Sedmeler: Darbeler.
 Sariğ: Hırsız.
 Sâye: Gölge, himaye, vasıta.
 Seğf: Tavan, gök, sema.
 Sebbağ: Boyacı.
 Sebil: Su dağıtma, çeşme.
 Sebk: Bir metali eritip kalıba dökmek, edebiyatta üslup.
 Sebu: Saksı, bardak, küze.
 Sebu: Seher vakti içilen şarap.
 Sec': Seci, kafiyeli nesir.
 Secaf: Nakış, haşiyeye, elbiseye yapılan bezek.
 Seddane: Yüz taneli (tesbih).
 Sedpare: Yüz parça, yüz parçaya bölünmüş.
 Sefine: Gemi.
 Seh-i düz: Mütenasip.

Schab: Bulut.
 Sehba: Bade, şarap.
 Sehibâle: Uzun boylu.
 Sehl: Kolay, tahammül edilir, hafif.
 Sehm: Ok, hisse, pay, korku, dehşet.
 Sehn: Hayat; orta, aralık, meydan; büyük kasa; sahne.
 Sekte: Felç.
 Selah: İyilik, huzur, sulh ve asayiş.
 Selb: Elden almak, kapma, lağvetmek.
 Seltie: Söyleyen kadın.
 Sel{: Soyma, yüzme, derisini yüzme.
 Semede: Çarpma, dokunma, bela.
 Semender: Ateşte yaşayan efsanevi hayvan, su kertenkelesi.
 Semenlîga: Yasemen gülüne benzer yüz.
 Semensa: Yasemen gibi kokulu ve güzel.
 Semt-i penah: Sığınılacak yer.
 Senaet: Sanat, iş, ustalık, hünere, yetenek.
 Senayé-i müstezrefe: Güzel sanatlar.
 Sencide: Tartılmış, çekilmiş, vezinli, ölçülü, iyi düşünülmüş, tam yerinde söylenen (söz).
 Senderus: Bazı iğne yapraklı ağaçların sıvısından hazırlanan ve kemanın kirişlerine sürmede kullanılan sarı renkli bir madde.
 Sengek{ana: Taş fırında pişirilen ekmek satış yeri.
 Sengin: Ağır.
 Sepend: Sapant, taş atan.
 Ser be ser: Baştan başa, tamamen.
 Ser: Baş, tepe, başkan, reis.
 Serane: Başlık.
 Serbadiyé-yi eşğ: Aşk mabedi.
 Serbüend (serbolend): Başı dik, alını açık.
 Serd: Sine, göğüs, merkez.
 Serdâr-i ecel: En büyük başkan.
 Serf: Tavan.
 Serheng: Askerî rütbe, ordu komutanı.
 Serir: Cırlıtı, gıcırıtı.
 Serkâr: Lider, baş komutan, (İran'da subayların hepsine bu sözle hitap edilir).
 Serkêş: Asi, baş kaldıran, söz dinlemeyen.
 Serkişte: Hayran, şaşmış, kendini kaybetmiş.
 Sernevişt: Alın yazısı, talih, mükedderat.
 Sernize: Süngü.
 Serraf-i dâna: Çok anlayışlı.
 Serser: Çok sert ve hızlı rüzgâr.
 Serşar: Dopdolu, ağzına kadar dolu.
 Serşir: Kaymak.
 Sertip: General.
 Serüftade: Baş eğilmiş.
 Serv: Her zaman yeşil olan ve dopdoğru yükselen bir çeşit ağaç.

Serva{t: ağır.
 Sétar: Üç telli tar.
 Settar: Ayıpları örten, günahları gizleyen; Allah.
 Setvan: Eski zamanda bir askeri rütbe.
 Séygel: Tesviye, cila.
 Séyd: Av.
 Séyf: Kılıç.
 Séyl-i hevades: Hadiseler seli.
 Séyl-i sirişk: Göz yaşının seli.
 Seyyad: Avcı.
 Sezaver: Layık.
 Se{t: Sert, katı; çetin, müşkül; metanetli.
 Siccin: Cehennem, esir, mahkum.
 Sicill: Kimlik, pasaport.
 Sile: Kavuşma, ilgi, bağ, rabıta, hediye, mükâfat.
 Sili: Sille.
 Silsile: Boyunbağı, zencir.
 Sima{: Musiki dinleme; sufilerin, dervişlerin neyle söyledikleri türkü.
 Simin: Gümüş gibi.
 Sin: Arap alfabesinde bir harf, "bismillah" sözünün kısaltması.
 Sinn (sêni): Yaş.
 Sipah: Asker, ordu.
 Sipahi: Asker, savaşçı.
 Sipehdâr: Ordu komutanı.
 Sipehr: Gök, âsuman, sema, feza.
 Siper: Kalkan, duldalık, savaşta korunmak için yapılan sığınak.
 Sir: Doymak.
 Sirab: Doyasıya su içmek.
 Sirat: Yol; öbür dünyada cehennemin üzerine kurulacak köprü, sırat köprüsü.
 Sirişk-i lalegûn: Lale gibi kırmızı, kan renkli göz yaşı.
 Sirişk: Göz yaşı, damla, zerre.
 Sirişkbar: Göz yaşı dökken, ağlayan.
 Sitaré-yi be{tim: Bahtımın yıldızı.
 Sitare: Yıldız.
 Sitem: Zulüm, kınama, eziyet, cefa.
 Sitemkâr: Zulmeden, inciten.
 Sitr: Örtü, perde; utanma, tevazü.
 Siyah, gara: Kötü, hoş gitmeyen.
 Siyahkemer: Güney Azerbaycan'da Tal{al vilayetinde bir kentin adı.
 Siyahpuş: Karalar giyen.
 Siyasetmedar: Siyasetçi.
 Siye: Ağırılık birimi, Takriben iki kilo.
 Sor{reng: Kırmızı renkli.
 Sövdeker: Tacir, tüccar.
 Sövlet: Şiddet, çok keskin, kızgın.
 Sövm: Sevm, oruç.
 Sövt: Ses.
 Sitaré-yi be{tim: Bahtımın yıldızı.

Subat: Sözünde sadık olan.
 Sud: Fayda.
 Sudmend: Faydalanmış.
 Suğra: Küçük.
 Suri: Kırmızı renkli gül, mutluluk.
 Suz-i dil: Yürek yangısı.
 Suzan: Yanan.
 Süziden: Yanmak.
 Sübat: Sabr.
 Sücüd: Secde etme.
 Süd günü: Cuma günü, haftanın beşinci günü.
 Sün': İş yapma, icat etme, eser.
 Süpa: Sipa, eşek yavrusu.
 Sürsür: Rahat yol gitmek.
 Sürur: Sevinç, şadlık, mutluluk.
 Süvari: Ata binmiş, atlı
 Sü'en: Söz, nutuk.
 Sü'çençin: Söz uyduran, haberci.

Ş

Şağrağ: Şen, neşeli, sevinç uyandıran, gönül açan.
 Şab: Genç.
 Şâd: Sevinen, şen, mutlu, memnun
 Şadiman: Şad, arzusuna ulaşmış insan.
 Şadkâm: Şad, arzusuna ulaşmış adam.
 Şah-i re'iyetnevaz: Halkını iyi idare eden hükümdar.
 Şahid-i mehfel: Meclisin şahidi.
 Şahiz: Sufilerin kullandıkları bir terimdir. Aşk anlamındadır.
 Şahmar: Zehirli yılan.
 Şahrah: Esas yol.
 Şam: Akşam yemeği.
 Şam ü seba: Sabah akşam.
 Şane: Tarak.
 Şatır: Çevik, hizmete hazır olan, büyük insanların önünden gidip yol açan.
 Şayan: Layık, münasip, yaraşan.
 Şayiste: Beğenilmiş, layık.
 Şeğaiğ: Çetinlikler, çiçek adı.
 Şeği: Bedbaht; habisi; yaramaz; yankesici, şaki.
 Şe'see: Parlaklık, parlama, debdebe.
 Şeb-i hicran: Ayrılık gecesi.
 Şeb: Gece.
 Şebab: Gençlik.
 Şebahet: Benzerlik.
 Şebefruz: Ay, yıldız.
 Şebéh-i şeve: Kâbus, karanlık.
 Şebih: Muharrem ayının 10. günü (Aşüre Günü), Şii müslümanların Kerbelâ Olayı'nı temsilen yaptıkları merasim.
 Şebihgerdanlıg: Şebih merasimini idare

eden kimsenin işi.
 Şebistan: Dervişlerin ibadet ettiği ve barındığı hücre.
 Şebpere: Kış geceleri yiyilen çerez.
 Şeb{un: Gece baskını.
 Şeddad: Efsanelere göre eskiden yemen ülkesinde yaşamış çok zalim bir hükümdar; zalim, sert.
 Şehamet: Kahramanlık.
 Şehd: Arı balı, şire.
 Şehper: Kuş kanadının en uzun tüyü.
 Şehr: Ay, kameri ay, ülke, memleket, şehir.
 Şehribani: Polis idaresi.
 Şekerfuruş: Şeker satan.
 Şekib: Tahammüllü, sabırlı.
 Şelayin: Sıkıntı veren.
 Şem'-i niyaz: Arzu, istek geceleri.
 Şemadet: Birisinin başına gelen bela ve musibetten başkasının sevinip kâm alması.
 Şemayil: Şekil, suret, tabiatlar, huylar.
 Şemim: Güzel kokulu.
 Şemime-yi mişk: Mişk kokusu.
 Şems-i dire{şan: Parlak güneş.
 Şems-i mehafil: Meclislerin güneşi.
 Şems-i münevver: Nurlu, parlak güneş.
 Şems: Güneş.
 Şemşir-i düdeme: İki ağızlı kılıç.
 Şemşir: Kılıç.
 Şeng: Güzel edalı, güzel.
 Şerar: Kivılcım; kor; musibet, felâket (mec.).
 Şeravet: Bedbahtlık; gaddarlık; zalimlik; soygunculuk.
 Şermende olmak: Utanmak.
 Şermsar: Utangaç, utanmış.
 Şestli: Boylu postlu.
 Şetrenc: Satranç.
 Şikence: İncitmek, azap vermek, işkence.
 Şikve: Şikâyet, korku.
 Şimşad: Şimşad ağacı, güzel boy, kıymetli ağaç.
 Şip: Şamar.
 Şimi{or: Tatlı yiyen.
 Şitab: Acele etme.
 Şitaban: Acele eden.
 Şive: Tarz, üslup; naz, işve, eda; lehçe, telaffuz.
 Şorağlıg: Çorak toprak.
 Şöhre: Şöhret.
 Şövg-i didar ile: Görüşmek arzusu ile.
 Şövg: Şevk, arzu, istek.
 Şövher: Er.
 Şuride: Perişan.
 Şuy: Er, eş.
 Şükran: Teşekkür.

Şu{-i sengdil: Taş yürekli güzel.
 Şümus: Güneşler.
 Şürevî: Birlik, Sovyet, Sovyetler Birliği anlamında da kullanılıyor.
 Şürezar: Çoraklık, çorak.
 Şütur: Deve.
 Şüur: İdrak, şuur, anlama kabiliyetli, kavrama gücü.
 Şüy: Genç, ince dal, filiz.
 Şüyüm: Kir, pislik.

T

Tağet: Güç, kuvvet
 Tağ-i feramuş: Unutulmuş ev, hatırdan çıkan otağ.
 Taam: Yemek, pişirilen yemek.
 Tab: Kuvvet, güç, zahmet, eziyet, yanma, parlak.
 Tâban: Parlak, parlayan, ışıltı.
 Tabdar: Parlak, kıvrım, ışıklı, burma burma.
 Tabekéy: Ne zamana kadar.
 Tabin: Er (asker).
 Tamaşanamenévis: Dramaturg.
 Tar-i gisu-yi siyah: Siyah saç teli.
 Tar-i ser-i zülf: Saç teli, zülfünden bir tel.
 Tar: Karanlık.
 Tarik: Yol.
 Tayir: Uçan.
 Taydaş: Eşdaş, akran.
 Taziyané: kamçı.
 Teğafül: Gaflette olmak.
 Teğeyyüd: Bağlanma, ilgilenme; benzetme; sahte.
 Teğsim: Taksim, bölme, hisseler ayırma, çalgıcıların yalnız birisi tarafından icra olunan musiki parçası.
 Teğva: Takva, dinî yasaklardan kaçınma.
 Te'am: Yemek.
 Te'b-i vesl: Kavuşma, kendi sevgisine ulaşma arzusu, vısal.
 Te'bid: İfade etme, anlatma, yazma.
 Te'dib: Edep, örtme.
 Te'lib: Terbiyelendirmek.
 Te'm-i zindelik: Yaşayışının tadı.
 Te'minat: İtimat etme, gizli polis.
 Te'n: Kınama, töhmet etme, sövme.
 Te'ne: Sövmek, kınamak, başşa kakınc etmek, vurmak (süngü veya bıçak ile).
 Te'viz: Bedel verme, karşılık olarak bir şey verme.
 Teb'id: Uzaklaştırma, uzağa sürgün etme.
 Tebahi: Mahvolma, zayı olma, yok olma.
 Tebi: Büyük nağara, büyük davul.
 Tebil: Nağara, koltuk davulu, elle çalınan

davul.
 Tebl-i errehil: Göç davulu.
 Tebl-i kûs: Kervan yolu çıkınca çalınan koltuk davulu.
 Tecdid: Tazelemek, bir işi yeniden yapmak.
 Teceddüd: Yenilenme, tazelenme.
 Tecellalanmasın: Cilvelenmesin, tezahür etmesin.
 Tecerrüd: Mücerred edilmiş, izale edilmiş, her şeyden çekinen.
 Tecrid: Soyundurma, yalnız bırakma, ayırma.
 Tecziyye: Tetkikat.
 Tedvin: Dağmık şiirleri divan hâline getirme; yürürlükteki kanunları düzene koyma; dergi hâline getirme.
 Teellüg: Ait olma, has olma, mahsus olma, aitlik.
 Teemmül: Fikir etme.
 Tefettün: Meftun olmak, vurulmak.
 Téfl-i debistan: İlk okulda okuyan çocuk.
 Teğafil: Kendini gafil göstermek, kendini bilmemezlige vermek, hatırdan çıkarma, gaflet.
 Teğziye: Beslenme, gıdalanma.
 Tehdid: Te'yin etme.
 Tehemmül: Tahammül, dayanıklılık, dözüm.
 Tehemten: İri cüsseli, yiğitlikte eşi benzeri olmayan.
 Teheyyüc: Heyecanlanma, el ayağa düşme.
 Tehi: Uyutma, uyutulma.
 Tehidest: Eli boş, fakir, yoksul.
 Tehrik: Hareket etme.
 Tehsil-i Êlm-i Elsene: Dil ilminin tahsili.
 Tehur: Temiz, pâk, saf.
 Tekellüm: Danışmak, konuşmak, dile gelmek.
 Tekfir: Kâfirlikle suçlamak.
 Tekrim: Tazim etme, hürmet etme.
 Telağ: Talak, boşamak.
 Tele'le: Parıldama, parlama.
 Télégraf simleri: Telgraf telleri.
 Tel{-kâm: Ağzın acı olması.
 Tel{- Acı.
 Temeddun: Medeniyet.
 Temellüg: Yaltaklık.
 Temenni: İstek, arzu; arzu olunan şey; dua; rica.
 Ten: Beden, endam, cisim.
 Tenab-i giysu: Saç kemendi.
 Tenab: İp, kendir.
 Tenbih: Uyandırma; gafletten uyanma, aklını başına toplama; bir işi yapmayı veya yapmamayı emretme; cezalandırma.
 Tenefî (tenabi): Kendir.

Teng: Dar, daraltılmış.
 Tengna: Sıkılmış, daralmış sine.
 Tengü: Çok dar.
 Tennaze: Şakacı, istihzacı.
 Tenur: Tandır.
 Tenzil: İndirme, eksiltme, aşağı düşürme.
 Tercih: Bir şeyi diğerinden üstün tutmak.
 Tereb: Sevinç, şenlik, ferah.
 Terebsera: Şadlık evi, mutluluk evi.
 Terehhüm: Merhamet, acıma, rahmetme.
 Terh: Çekme, resmetme.
 Terrar: Yankesici, yürek hırsızı.
 Tersa: Hristiyan.
 Tersan: Korkak.
 Teseddüg: Tasadduk, sadaka verme.
 Teşbih: Benzetme.
 Teşdid: Hararetle konuşma, sert sesle konuşmak.
 Teşeddüd: Şiddetlenme, sertleşme.
 Tevecceh: Dikkat.
 Tevekkül: Vekâlet alma, yetkiye sahip olma, göz dikme.
 Tevettur: Gerilme, tarımlaşma.
 Têy: Menzile ulaşmak, yolu bitirmek.
 Teyemmüm: Toprakla abdest alma.
 Têyhu: Güvercin cinsinden çil kuşu.
 Têyr: Kuş.
 Têyy êtm- : Bükme; kesme.
 Têzar: Çar.
 Tezhib: Altın suyuna çekme, bezeme.
 Tezvir: Sahteleştirme, yalan, karıştırma, hile, hilekârlık etmek.
 Te{rib: harap etme.
 Tifl: Çocuk.
 Tiğ: Kılıç, hançer.
 Tilesan: Abaya benzer bir çeşit elbise.
 Timar: Bakma, hizmet etme.
 Timaristan: Akıl hastahanesi.
 Timar{ana: Akıl hastahanesi.
 Tinet: Tabiat, huy, maya, asıl.
 Tir-i müjgân: Kiprik oku.
 Tir: Yaydan atılan ok, gülle, Merkür gezegeni.
 Tirendaz: Ok atan.
 Tişe: Keser, külünk.
 Tiyneten: Hasiyetçe, zihniyet olarak.
 Tiz: Keskin.
 Toğan: Şahin.
 Tofuliyet: Çocukluk.
 Tohin: Tahkir, alçaltılma.
 Tovem: İkiz, benzer, eş, münasib.
 Tovrat: Hz. Musa'ya inzal olunan İbrance İlahî kitap.
 Tovsen: Güzel yürüyüşlü başı sert at.
 Tövfig: Uygunlaştırma, uygun etmek; yardım; nail olmak.

Tuem: Hemahenk olan; uygun olan; ikiz çocuklar.
 Tusen: Coşkun.
 Tuti-yi can: Can kuşu (ruh).
 Tuti-yi teb'im: İlhamın tutisi.
 Tutuya: Göze sürülen ilâç; çok az bulunan.
 Tülü-i âfitab: Güneşin doğması.
 Tülü: Doğma, doğuş, çıkma (güneş).
 Tülü'-i sübh: Tan yerinin ağarması, sabah olması.
 Tümen: Para birimi.
 Tümur: Şiş.
 Türfe (torfe): Karibe, meraklı, nadir şey; görülmemiş; antika; hediye, pahalı hediye.
 Türré-yi semensa: Yasemen gibi kokulu ve güzel kıvrımlı saçlar.
 Türré-yi şebrenk: Gece renkli (siyah) saçlar.
 Türré: Alından sarkan saç, kıvrım teller, at yalının yüzüne sarkan kısmı, tel iplik, saç.
 Türünc: Turuncu.
 Tüstü: İyice yanmamış ateşten daha kesif olarak çıkan gaz karışımı, duman.

U

Uca: Yüksek, uzun boylu, boylu boslu.
 Ur: Batıl, boş; ayıp, âr; müflis.
 Uruc: Göye yükselme.
 Us: Akıl, zekâ, idrak; edep, terbiye.

Ü

Ügba: Ukba, ahiret, öbür dünya.
 Ügd: Dügüm, halli zor olan iş, müşkül mesele.
 Ügela: Ukalâ, akıllı adamlar.
 Ügud: Boyunbağı.
 Üdvan: Düşmanlık, zulüm, haksızlık.
 Üdvane: Adaletsizlik, zulüm.
 Üftade: Düşmüş, yıkılmış, biçâre, zavallı.
 Üfûl: Batma, rurup.
 Ülgü: Şablon, ölçü.
 Ümde: Dayanak; eses, umde.
 Ümman: Halk, millet, topluluk, ümmet.
 Ünsür: Tam cisimleri teşkil eden basit uzuvların her biri.
 Ürfan: İrfan, ilahiyat ve soyut kudretin mahiyeti ile meşgul olan bilim.
 Ürfen: Ülkenin âdetine göre, zamana göre.
 Üruc: Yukarı çıkma, göye yükselme.
 Üryan: Çıplak.
 Üşşâg: Aşıklar; uşşak (muğamat denilen şarkılarda bir makamın adı).

Üyub: Ayıplar.

Üz: Başın ön kısmı, çehre, yüz, surat, sima
Üzr: Bir kabahatin affı için, bilinçli yapılmadığını ispat etmek için, affı için öne sürülen sebep.

V

Vağé: Olan, ortaya çıkan, var olan.
Vağéde: Hakikatte, gerçekte.
Vağéyyet: Hakikat, gerçeklik, hayat, varlık.
Vadar: Mecbur, mecburiyet karşısında olan, kalan.
Vadie: Emanet.
Varid olmak: Gelmek, yetişmek; tanış olmak, bilmek, içeri dahil olmak, haberdar olmak.
Vebal: Günah, kusur, hata; ağırlık, azap.
Vecd: Kendinden geçme, coşma, şadlık, sevinç; sülfiyede: Kendini unutacak derecede ilâhî aşka dalma.
Vech: Yüz, sima, suret, üst, satıh, sebep, vasıta.
Veh: Beh, ünlem.
Veléyken: Ve lâkin.
Veli: Lâkin, amma.
Verd: Kırmızı gül.
Vere': Haram işlerden sakınma.
Véréj: İntikam (Ermenice).
Verşikest: Felç, felçlik.
Verté-yi cehalet: Cehaletin uçurumu.
Verte: Uçurum, su burguntusu, tehlikeli yer.
Verziş: İdman, talim.
Verzişkâr: Talimci, sporcu.
Vesl étmek: Birleştirmek.
Vetenfuruş: Vatani satan.
Vez'in: Vaziyyet, durum.
Vez: Koyma, bırakma, atma, belirleme, üzerine yıkma.
Vezir-i ceng: Savaş veziri.
Viran: Yıkık, harabe, dağınık.
Vird-i zeban: Dilin ezberi.
Vird: Dua, daima tekrar edip söyleme.
Vizr: Yük, ağırlık; günah.
Vükelâ: Vekiller.
Vüslet: Kavuşma, âşîğın sevgilisine kavuşması, visal.
Vüzuh: Açıklık, aşîkârlık.

Y

Yabı: Zayıf, güçsüz, gösterişsiz at; zayıf, sıska, yürüyemeyen kimse.
Yabis: Kuru, kurumuş.
Yad: Kendi vatani, yurdu olmayan, yabancı.
Yad vér- : Öğretmek.

Yad-bud: Yad etme, hatırlama.
Yadés bé {éyr: Hatırası hoş olsun, rahmet olsun.
Yağr: Düşman.
Yabağ: Öz.
Yâr-i gem{ar: Gamlara ortak olan yâr.
Yas: Kanun.
Yaver: Yardımcı.
Yeğma: Yağma, talan.
Yığcam: Özet olarak, kısaca, dağınık olmayan.
Yéke: Büyük, iri, kaba.
Yékmeram: Bir arzu, bir istek; bir niyet, bir maksat.
Yéksere: Baştan başa, bütün, tamamen; bir defada.
Yéralması: Patates.
Ye{; Buz.
Yézne: Damat, enişte.
Yovm: Gün, gece ve gündüz.
Yu{u: Uyku.

Z

Zad: Şey; Bazen söylenmek istenen kelime hatırlanmadığı zaman onun yerine kullanılır.
Zâde: Evlat, erkek evlat
Zağ ü zeğan: Karga, saksığan.
Zağ: Karga, şap maddesi.
Zahı: Lohusa.
Zahid: İbadetle meşgul olan, dinin yasak ettiği şeylerden sakınan, dinin buyruklarını yerine getiren insan; mec. kaba sofu.
Zahir: Açık, aşîkâr, dış görünüş.
Zeğen: Çene, sakal.
Zeberced: Altına benzer yeşilimtırak kıymetli taş.
Zeferyâb: Başaran, başarı elde eden.
Zeğen: Kara karga.
Zehr: Zehir.
Zem: Bağlamak.
Zemzem: Mekke'de bulunan kutsal su.
Zengibar: Afrika'da siyahlar ülkesi.
Zerd: Sarı renkli, eti yenilen bir kuş.
Zerdru: Sarı benizli.
Zerefşan: Altın saçan, altın sepen.
Zerrinbal: Altın kanat.
Zer{eride: Altın ile satın alma, satın alınmış köle.
Ze{im: İri cüsseli, büyük, kocaman.
Ze{ire: Zahir, erzak, savaş malzemesi.
Ze{m: Yara.
Ze{meler: Mızrabla vurulan darbeler.
Ziba: Güzel, yakışıklı, süslü, ziynetli.

Ziba {asilan: Güzel hasyetli, iyi huylu.
 Zibende: Tezyin edilmiş, bezenmiş, bezenilen.
 Zibh: Kurbanlık hayvan.
 Zicac: Billur, şişe.
 Zifaf: Gelinle damadın görüştüğü ilk gece, gerdek.
 Zill-i Yezdan: Allah'ın gölgesi.
 Zillullâh: Allah'ın gölgesi (Padişahlara verilen ad).
 Zimam: Yular; idare etme (mec.).
 Zimistan: Kış.
 Zinde: Diri, canlı, sağlam.
 Zindegânlığ: yaşayış, hayat.
 Zira': Kol, dirsek.
 Ziraet: Ziraat, ekincilik.
 Zişt ef'an: Çirkin işler.
 Zişt: Çirkin, yakışsız, biçimsiz.
 Ziyadet: Artma, çoğalma, daha fazla, daha çok.
 Ziyaretgâhi: İnananların ziyaret evi.
 Zöhd: Züht, takva, dinin yasak ettiği şeylerden kaçınıp, buyruklarını yerine getirme.
 Zöhre: Çulpan, çoban yıldızı, Venüs, Kervankıran, aşk tanrıçası.
 Zörre: Zerre, atom, molekül.
 Zövreg: Kayık.
 Zur-i rişar: Sıkıştırma gücü.
 Zur: Zor; riya, yalan.
 Zurek: Çınlama, zingilti, ulama.
 Zuze: Uluma, inilti.
 Zücac: Billur, şişe, şişe kap.
 Zühel: Zuhal, Satürün gezegeni.
 Zülâl: Soğuk; duru ve şeffaf su.
 Zülf-i girêhgir: Lüle lüle saç.
 Zülf-i müenber: Kokulu saç.
 Zülf-i müterra: Teravetli saç.
 Zülf-i {emender{em: Büklüm büklüm, lüle lüle saç.
 Zülf: Saç, yüzün her iki tarafından sarkıtılan örükler.
 Züllam: Zalimler, zulmedenler.
 Zünnar: Hristiyan din adamlarının bellerine bağladıkları sert kuşak.
 Zünnar bağlamak: (Klasik şiirde) İslâm dinini terkederek hristiyan olmak.
 Zürriyet: Evlat, nesil, soy.
 Züyüldağ uçmağ: Buz üzerinde kaymak.
 Züyültü: Küçük çocuğun, bebeğin ağlama sesi, ağlaması, inilti.